ЗЯНОН

ТЭРРА ДЭЙ

Калісьці ў Бацькаўшчыне
Пад шэпт дажджу
Заснуў я глыбокім сном...

1. Фота 1996 г.

ЗЯНОН

ТЭРРА ДЭЙ

Варшава–Нью Ёрк–Вільня
„Беларускія Ведамасьці",
Таварыства Беларускай Культуры ў Летуве
2014 г.

UDK 882. 6-4
РА 454

Мілай дарагой каханай жонцы
гэтую кнігу ахвярую.
Зянон

Р А З Ь Д З Е Л Ы

П а д т р ы м к а.
Кніга аддрукаваная пры грашовай падтрымцы „Беларускай Фундацыі імя Рамуальда Траўгута” ў Варшаве (асноўны фундатар), а таксама на сродкі аўтара.

Фота на першай вокладцы: Скульптура на франтоне Віленскай катэдры. (Зьнята ў 2012 г. Кмпкт 1/2,3. Sony DSC-HX100V)
Фота на другой вокладцы: Сьвятло з-за хмар. (Зьнята ў 2012 г. Sigma SD14, RAW)

ISBN 978-9955-578-06-2

ФАТАГРАФІІ І ВЕРШЫ

2. Дождж.

Гэтая кніга напісана і выкладзена з пазыцыі нашага народнага бачаньня сьвету. Традыцыйны беларус зыходзіць са здаровага сэнсу, існаваньня Бога і павагі да ўсіх людзей. Для яго важна, каб было хараша і добра. Першая частка кнігі – гэта «Фатаграфіі і вершы» – сымбіёз вершаў і аўтарскіх фатаграфіяў, зьнятых апошнім часам, і некаторых ранейшых. Тут погляд лірычны і суб’ектыўны, засяроджаны на простых рэчах і адчуваньнях, над якімі, звычайна, людзі не задумваюцца, але сьвет (наш народны сьвет) напоўнены гэтымі рэфлексіямі і духам.

Другая частка – «Апавяданьні» (тут апавяданьні, выказваньні, эсэ, успаміны), пасьвечана той жа тэматыцы штодзённых рэчаў жыцьця, дзе выяўлена імкненьне паказаць звыклыя вобразы і тыпажы простых беларусаў у звыклых для іх абставінах.

Трэцяя частка – «Народная філасофія (дэфініцыі, артыкулы, нарысы)» – гэта ў большасьці тэрміналагічны слоўнік па асобных пытаньнях палітыкі і грамадзкага разьвіцьця, зроблены з мэтай народнай асьветы і доступу да інфармацыі пра надзённыя тэмы. Гэта ня ёсьць тэксты па філасофіі, але вольнае асэнсаваньне зьяў з гледзішча народнага падыходу. Некаторыя артыкулы слоўніка пашыраныя да выкладу праблематыкі, якая ёсьць актуальнай для грамадзкага разуменьня.

Аўтар

Кветкі і дрэвы

Боскасьць

Хараство Зямлі,
З чым цябе параўнаць?
А ні з чым,
Бо нават самае багатае ўяўленьне
Не сягае вышэй
за зямную красу.

4. 02. 2007

Маланка

Над летняй Гаўёй
Засьпеў мяне дождж у начы.
Калі бліснула маланка,
На імгненьне ўбачыў,
Што ад кропляў вада бурліць.

III. 2013

Разьліў

Як прыгожа!
Ад летніх дажджоў разьлілася Гаўя.
А некаму ж поле затопіць.

15. 03. 2013

3. Акацыя.

Страказа

У плыні Гаўі
                    зьвіваецца пасма травы.
Фіялетавая страказа
Калышацца разам з травой.

24. XI. 2012

4. Чарот.

5. Дажджлівы дзень над вадой.

6. Сонечны дзень.

7. Жоўтыя кветкі.

8. Вясновы першацьвет.

9. Ружа.

10. Нарцызы.

11. Асеньнія дрэвы.

12. Жоўтыя галінкі.

13. Чырвонае лісьце (Нью-Джэрзі)

14. Апалыя лісты.

15. Асеньні эцюд.

16. Зімовы вечар.

Акіян-мора

Вакно

Бывае стане вельмі кепска,
І думкі апануюць
Непатрэбныя, цяжкія,
І патрабуюць адказаць
Там, дзе няма адказу.
Гляну ў вакно –
Акіян відаць
Без канца і краю,
Вялікі, як сьвет.
Губляюцца хвалі ў бязьмежжы.

10. 04. 2013

Коцяцца воды

На другім канцы сьвету,
Дзе я,
Зелянее платан.
А там, як некалі, пэўна,
Коцяцца воды Гаўі ў акіян.

10. 07. 2007

17. Жоўтыя воблакі над сінім марам.

Воблакі

(З цыклу „Жоўтыя воблакі")

Воблакі над вадой,
Як некалі.
І часам здаецца:
Вось яна, Айчына,
За небаспадам.

11. 04. 2012

18. Блакітная далячынь.

19. Блакітны дзень.

20. Спакой над акіянам.

Вецер

Сьвежы вецер з акіяна
Ўздымае ня толькі чайку,
Але і мой дух.

6. 04. 2013

21. Прыбой.

22. Хмара над акіянам.

Бэй-стрыт

Зірнуў у вакно
                    на сьвітаньні –
Над жоўтай зарою,
                          над морам
Адзінокая чайка ляціць.

19. XI. 2008

23. Прасьвет над вадой у дажджлівы дзень.

Караблі і хвалі

24. Серабрыстыя хвалі.

25. Белая ноч над залівам.

26. Карабель, асьветлены сонцам з-за хмар.

Карабель

Ноччу ў тумане,
Як жывы,
Карабель плыве,
Нібы нейкі сусьвет.
Акіян без канца.
Цішыня.
І халодныя хвалі.

12. 05. 2013

27. Вечар над залівам.

Небаспад

Карабель у тумане,
На кромцы вады
Сплывае за небаспад.
Ну хіба ж не відаць,
Што круглая наша Зямля?!

22. X. 2011

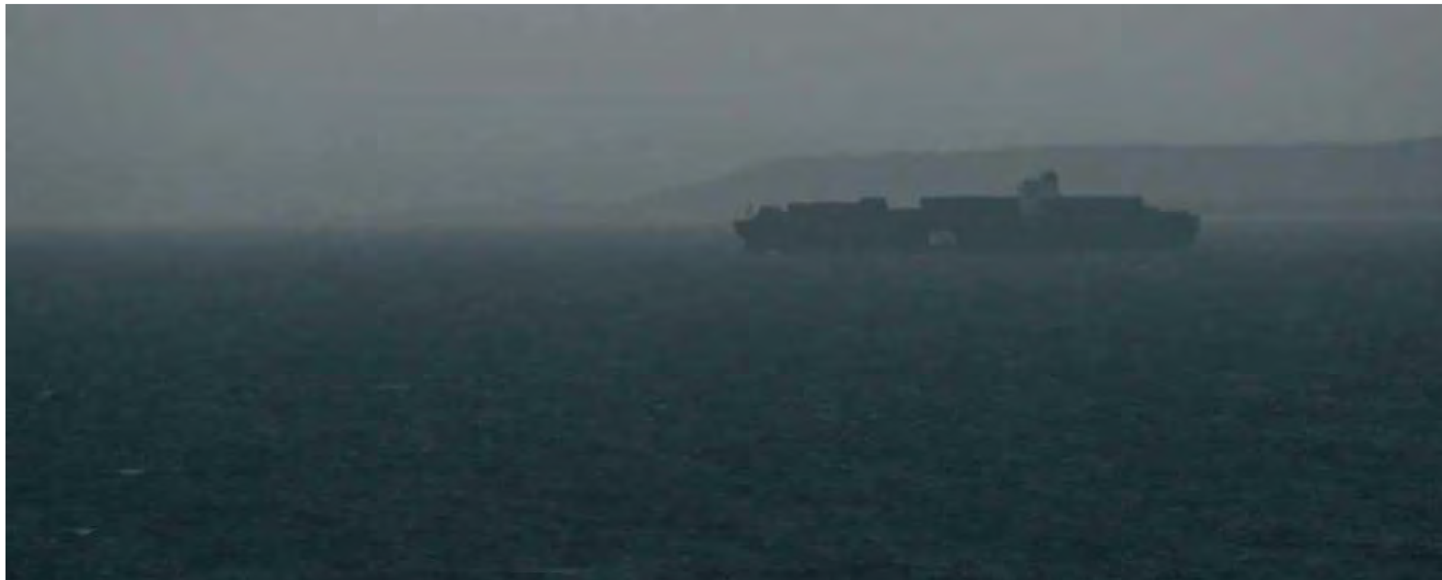

28. Сьвітаньне над акіянам.

Цень карабля

Ледзь-ледзь затрымцела сьвітаньне.
Здаецца, сьпіць яшчэ цэлы сусьвет,
А цень карабля ў акіяне плыве.

29. 08. 2012

* * *

Карабель у тумане,
Як жывая істота,
Цямнее ў начы.

19. 04. 2012

29. Начны круіз.

* * *

Ноччу агнямі
Зіхціць карабель –
цэлы сьвет.
А навокал – адна вада.

19. 04. 2012

Жыцьцё карабля

На раніцы, ледзь сьвет,
Калі ўсё яшчэ сьпіць,
Гляджу праз вакно:
Вялікі карабель, нібы дом,
Ціха плыве па заліве.

14. 05. 2013

Пірс

Пірс

Разьбіваюцца хвалі аб пірс.
Пырскі лятуць.
Лямант чаек зьліваецца з шума вады.

29. X. 2012

Хвалі

Нават гэты пірс
Разламалі высокія хвалі.
Вось табе і бэтон!

14. 03. 2013

Паходка

Чорная жанчына,
Як на парадзе ідзе,
Пакідаючы сьлед на пяску.

(З цыклу „Пірс”)

30. Паходка.

31. Пірс-1.

32. Пірс-2.

33. Пірс-3.

34. Погляд з Пірса.

35. Адліў.

36. Далёка на гарызонце.

37. Самотная чайка.

Воблакі

Вечарэе
(З цыклу „Жоўтыя воблакі")

Канчаецца дзень,
І лета канчаецца.
І жоўтыя воблакі над вадой.
Як шкода,
Але што зробіш.

11. 04. 2012

Воблака

З вышыні бачу,
Як апусьцілася воблака на акіян,
Нібы лава, на бераг імкне.
А нехта падумае:
Гэта туман.

12. 05. 2013

38. Воблакі па дарозе ў Вільню.

39. Воблакі над Аўгустоўшчынай.

40. Боскае неба.

41. «Сьвінцовыя хмары».

42. Барвяны захад.

43. Нізкія воблакі над акіянам.

Съвятло Месяца

44. Першая квадра. (Зьнята: кмпкт Sony DSC-HX100V; $^{1}/_{2,3}$)

45. Марская ракавіна на пяску, асьветленая сонцам.

Начное неба

Месяц на небе
І Месяц ў небе –
Не адно і тое ж.
У Космасе шмат месяцаў.
І нават на дне марскім
Месячка ёсьць.
Толькі хто тое бачыць?

X. 2013

* * *

Зьледзянелае гольле бяроз.
І месяц над гаем
Вісіцьу марозную ноч.

4. 02. 2007

46. Месяц між хмар.

Месяц на небе

Ці бачылі вы,
Як з-за хмар
Выплывае над морам
лiпеньскi Месяц?

* * *

Месяц за хмарамі,
нібы жывы.
Зьмяняе аблічча,
Плыве і плыве
над Зямлёй.

* * *

Вецер сьвішча.
Пад пірсам прыбой.
Як зграя, варон
набягаюць на Месяц
чорныя хмары.

* * *

Даўно-даўно,
калі ехалі мы
ў начы,
Успамінаю,
Як выплыў з-за хмараў
ліпеньскі Месяц.

28. 08. 2012

47. Платан, асьветлены Месяцам.

48. Пырскі прыбою.

49. Поўня.

Сьвятло месяца

Месяц абуджае пачуцьцё таемнай прысутнасьці.
А яркае сонца – не.
Сьвятло Месяца ўцягвае,
А сонца – грэе.
Месяц – містыка. Сонца – рэальнасьць.

13. 03. 2013

Рама

Хмара сплыла
І выглянуў Месяц.
Адбітак ад рамы вакна
На стале
Павольна спаўзае на край.

4. XI. 2012

50. Ракавіна.

51. Поўня сьвеціць у вакно.

52. Сьвятло ў вакне.

53. Перакулены Месяц.

Бор

Вечарам у прыцемку
Над чужым горадам
Я ўбачыў жнівеньскі месяц.
Як даўно я не глядзеў на яго
Над нашай зямлёй,
Там, у Ворах,
Дзе шэры валун,
Там, над Гаўёй.
Дзе вечны бор,
Якога няма...
Ён стаўся маёй істотай.
І, як некалі,
Стаю над ракой,
Вечнай таксама,
Пад воблакамі, як вата,
Як сьнежныя горы...
Пад ветрам
Мае верхавіны шумяць...

9. VIII. 2008

Начны дождж

Дождж прашумеў.
Ліхтар у бярозавым лісьці,
Нібы захмараны Месяц сьвеціць.

28. 08. 2012

Месячка

(Дзіцячы вершык)
Месяц – палавінка,
Месяц – гарбузок
Сьвеціцца ў ваконца,
У малады садок.
Яблычак зваліўся,
Стукнуў аб зямлю.
Месячка хіснуўся –
І плыве сабе.

2. 05. 2012

Месяц у вакне

Месяц, Месячка,
Ты наш прыгожы,
Сто гадоў цябе ня бачыў
У сваім вакне.
Ізноў ты сьвеціш мне
Праз белыя фіранкі.
І ўспамінаю я Айчыны дом,
Калі над вішнямі даўно-даўно
Блішчэла ўсім твая краса.
Недзе там, за Гаўёй,
За сінім лесам і небаспадам,
Далёка-далёка,
Дзе нас не было,
Дзе толькі звон касьцельны
Зьвініць
над вячэрнім
полем.

1. 05. 2012

Птушкі

54. Чайкі на беразе.

55. Чайкі лунаюць.

Вее вецер

Чайкі пад ветрам
На крылах вісяць нерухома.
Дыхае акіян.

6. 04. 2013

Кармаран

Сушыць крыльцы кармаран.
І слата, і вецер золкі.
А наперадзе йшчэ й нуркаваць.

22. 07. 2013

56. Кармараны золкім днём.

57. Чайка над вадой.

Чайка над берагам

Праляцела чайка
Блізка, нібы матыль.
Дзівіцца на мяне, глядзіць.
А я ж ведаю – хоча есьці,
Каб што-небудзь даў.

6. 04. 201

58. Крыльлі Анёла.

Крылы

– Будзьце, як птушкі нябесныя, –
Сказаў Гасподзь.
І падумаў я:
Вольны той, хто лятае.
І Анёл – вольны.

IX. 2012

59. Узьлятае галуб.

Чайка над залівам

Калі я расплюшчыў вочы,
У небе ляцеў анёл...
Аж гэта чайка
Асьветлена ранішнім сонцам.

28. 01. 2012

Ікар

Хлопчык пайшоў да сонца.
Ішоў-ішоў,
А яно ўсё далёка.
І тады думае:
Эх, быў бы я птушкай!

III. 2013

60. - 61.Чайкі лятаюць.

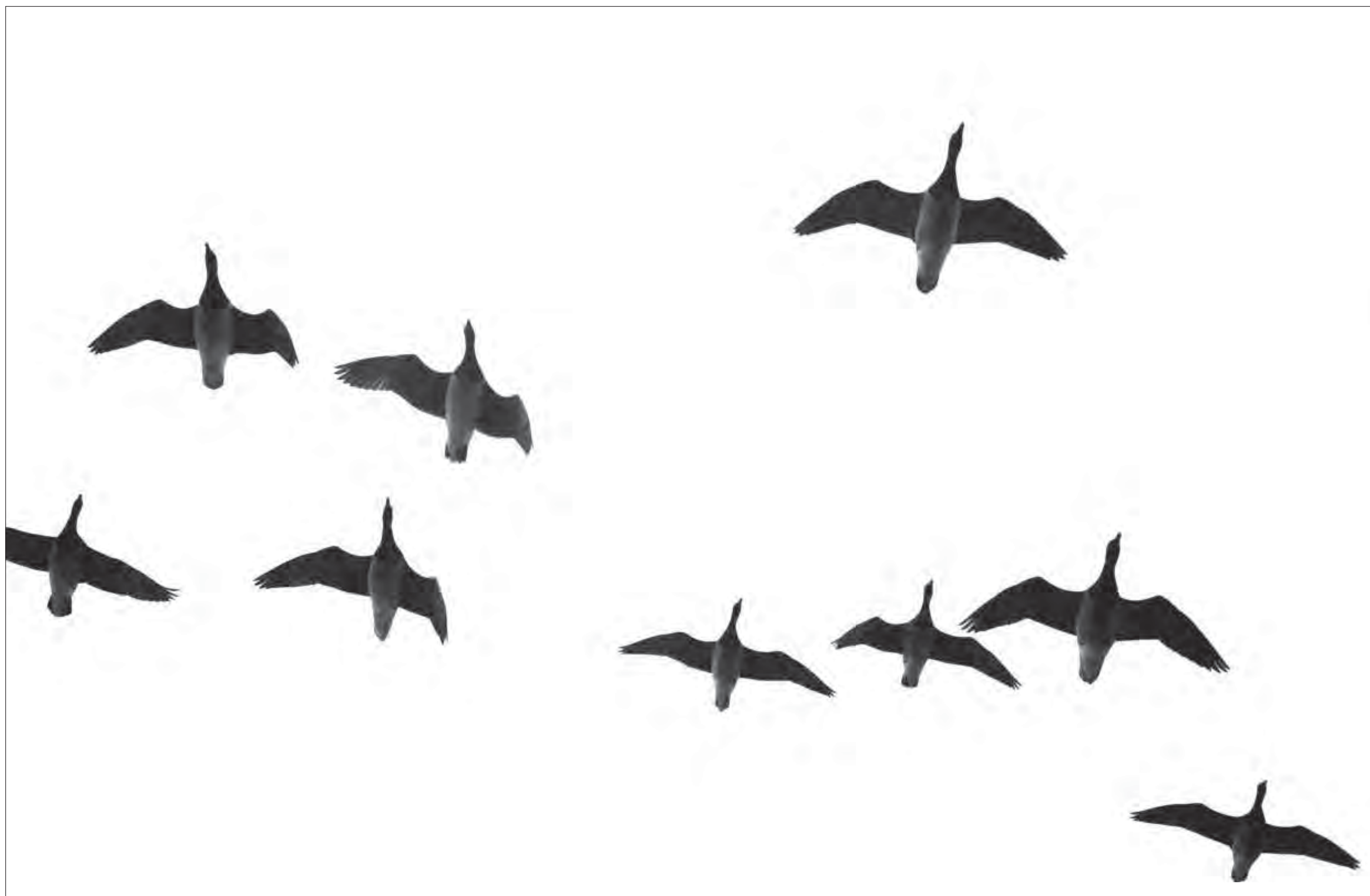

62. Палёт гусей.

Лёт

Калі я ляжаў і глядзеў у неба,
Прасьвісталі ў паветры імкліва
Дзікія гусі.

2013 г.

Фатаграфую птушак

Зьняў – і чую крыльляў сьвіст.
Вось і ў кніжцы маёй
Птушкі лятаюць.

12. 05. 2013

Гусі

Закацілася сонца за мора.
Засьцілаецца змрок.
Шэрыя гусі лятуць над вадой.

18. 05. 2013

63. Гусі над вячэрняй вадой.

64. Лебедзі на вадзе.

65. Буравесьнік.

Птушкі

Назіраючы, падумаў
Пра нялёгкае жыцьцё птушак.
Але ж – лятаюць.

* * *

Галубы шчэ й варкуюць.
А чайкам дык толькі паесьць.
(Часам, як людзі).

* * *

Птушка ў фас,
Дык нейкі дух містычны,
Нават галуб, як сакол.

* * *

Лятаньне, як свабода.
Таму і кажам:
„Вольны, як птушка”.

10. 09. 2012

Галуб

І ты б тут зьвіў гняздо, галуб,
Пад гэтым пірсам.
Але ж людзі
і буйныя хвалі.

(З цыклу „Пірс”).

Галубка

А галубка, як самотная каралева,
Узіраецца ўніз
На прыбой.

(З цыклу „Пірс”). 6. 04. 2013

66. Палёт над кадрам.

67. Чайка ў фас.

68. Галуб наўпрост.

* * *

Чалавека пазнаеш у твар,
Птушку – ў профіль.

69. Партрэт галубкі.

70. Партрэт галуба.

71. Чайка нізка ляціць.

72. Драпежная чайка ляціць на фоне воблакаў.

Чайка

Усе кажуць, сьпяваюць, пяюць:
„Чайка” ды „чайка” –
Птушка нябесная,
Мара ўзьнёслая...
З гледзішча рыбы, аднак, –
Жудасьць драпежная
Гэтая чайка!
Бандзюга марскі
Ды ляцячая сьмерць.
Але ж рыба маўчыць.

16. 05. 2013

73. Чайка пікірує.

74. Чайка узьлятае.

75. Чайка апускаецца.

76. Чайка ў павароце.

77. Чайка лунае.

78. Качка на люстранай вадзе.

79. Качкі ў горадзе зімой.

80. Віленскі верабей.

Сьвятло Айчыны

* * *

Жыцьцём мы павязаны з маці,
А духам з Айчынай.
Як добра, што Айчына ёсьць!

XI. 2012

Сьвет

Жывучы ў харастве,
Здаецца, што гэта звычайна
І недзе ёсьць іншы далёкі і лепшы сьвет.
І толькі паехаўшы ў сьвет, разумееш:
Нічога няма лепшага за сваё.

25. 03. 2013

Род

Найвялікшы твор
Кожнай жанчыны –
Гэта калі яна падорыць
                    для нацыі
Новага чалавека.
Найвялікшая праца мужчыны –
Гэта калі ён
Выхавае гэтага чалавека,
Які будзе разам з бацькамі
Шанаваць мову, Айчыну
І свой народ.

24. V. 2013

Беларусь

Тая Беларусь,
Да якой імкнуўся зь юнацтва,
Відаць, зіхціць на гарызонце.
Ці гэта мираж?
Госпадзе,
            шчэ б толькі
                        адно жыцьцё!

4. 02. 2007

Айчына

Раздумляючы над жыцьцём у канкрэтных вымярэньнях,
Прыходжу да высновы,
Што нарадзіўся ў найлепшым месцы на Зямлі.

81. Кроплі на шкле.

За мяжой

Куды ні глянь –
Усюды сьвет чужы.
Але жыве мая Айчына.

22. 07. 2013

Патрыя этэрна

Дваццаць гадоў вынішчэньне і зьдзек.
Але мы жывем і пераможам
Там, дзе пасеяна сьмерць.

20. 03. 2013

82. У засені дрэў.

Можна б было...

Можна б было
Зусім па-іншаму жыць,
Калі б любоў ды воля,
Калі б свой народ,
Калі б свая мова,
Калі б Беларусь
Была Беларусяй.

12. 01. 2013

* * *

Стаць у праломе мура.

83. Старасьвецкая студня ў Браславе. (Псэўдасалярызацыя. Зьнята ў 1968 годзе. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Браслаўшчына»).

84. Абразок Айчыны.

* * *

О, Радзіма!
Ты ў памяці
Ветрам у полі,
За хатай, за плотам,
Дзе далёка віднеецца бор
І пахне маркотай
Шэры асеньні дождж.

1. 04. 2006

* * *

Калісьці ў Бацькаўшчыне
Пад шэпт дажджу
Заснуў я глыбокім сном.

10. 01. 2013

Рацыё

За Радзіму
                ня страшна памерці.
Страшна толькі,
Калі з гэтага
Нічога ня стане,
Акрамя тваёй сьмерці
Ворагам на пацеху.

16. 01. 2013

Ноч пасьля дажджу

Гром прагрымеў уначы.
Калі я выйшаў на двор,
Пахла мокрай травой,
І далёка гудзеў матор.

28. 08. 2012

85. Дождж над вячэрняй сажалкай.

* * *

Хай будзе моцным
І шчасьлівым
Наш шлях!

2011 г.

Цёмная ноч

У Беларусі
не бывае цёмных начэй.
А гэтая, нібы сажа,
Доўгая, чорная і чужая
У душу запаўзае.
Але й яна праміне.

28. 08. 2012

Ноч на чужыне

На Бацькаўшчыне і ноч таямніца.
Ноч на Радзіме –
Гэта шэпт Сусьвету,
Пранікненьне ў яго душу.
Тут – проста цёмна ў чужыне.
І нічога ня бачна
ў сьвятле ліхтароў.

16. 01. 2013

На Беларусі

(Любай жонцы)

Бяжыць час –
І не старэе дух.
Жыла б Беларусь,
І мы пераможам
Любую нядолю.
Была б толькі воля,
Айчына і Неба,
І вецер у полі.

Хай згарым,
Хай разьвеемся дымам над Краем,
Толькі б слова гучэла,
І песьня сьпявала
Як родныя гоні,
Чырвоныя коні
З нашай даўняй Літвы пpыляцелі
І лебедзі-гусі...

На Беларусі
Аблокі сплываюць,
У даль адлятаюць.
Плывуць і плывуць
Над Зямлёй...

10. 03. 2009

Вечны Курган

(Памяці Каліноўскага
паводле выпадку)

Было іх дванаццаць –
Увесь іх аддзел,
Што застаўся жывы.
Ім трэба на Вечны Курган.
А там – адпачнуць.
І сілы адновяць,
І порах прасушаць.
Загояцца раны,
Свая ж бо зямля.

Вясковая вуліца –
Доўгі прасьцяг
І хаты, бярозы, дубы.
– Дзе Вечны Курган?
Вочы ў дол.
– Дзе Вечны Курган?
Як ісьці?
Маўчанка.
І вочы адводзяць у бок.
– Каго баецёся?

Маўчаць.
Толькі дзеткі ўсьлед,
Што бягуць чарадой,
З захапленьнем на стрэльбы глядзяць.
(На стрэльбы – адна на дваіх.)
– Гэй, дзеці, дзе Вечны Курган?
– А там, дзядзка, там.
За вёскай, паночку.
За дубам – туды,
А потым – сюды
І проста балотам
Далёка да лесу ісьці.

І тупаюць боты ў пыл.
І веецца прапар.
І словы ў крок:
– Дзеля вас.
Дзеля вас і ваюем, малыя.
Для вас.
Хай прышласьць за вамі ідзе.

9. 06. 2013

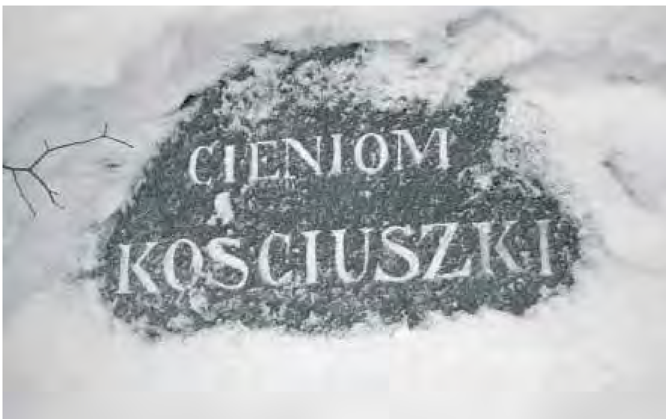

86. Памятны камень у Залесьсі. (1994 г.).

87. Брамка ў Малых Салечніках. (2012 г.).

88. Бледны месяц над касьцёлам. (Вільня, 2012 г.).

Вяртаньне

Ізноў я ўбачыў
Жніўеньскі месяц
Над Вільняй
Паміж белых
касьцельных веж.
І, як некалі, зноў
Шчасьліва
мая душа
жыве.

30. 07. 2012

89. Ганна і Бэрнардынец. (Вільня, 2012 г.).

90. Брама ў Дзявенішках. (2012 г.).

У лесе пад Вільняй

Няўжо я тут ізноў,
Дзе хвойны водар і спакой,
І пах знаёмы ў цішыні.
Адвечны час...
І дзесь далёка,
Між гэтым Небам і Зямлёй,
Мой дом віднее адзінока,
Як замак-Дух над галавой.
І чую шэлест той лістоты
Адтуль...
        адтуль здалёку...
Грукочуць жорны ў млыне.
Лунае замак мой высока,
І майскі бэз, як сіні дым,
Цьвіце,
      квітнее
            без мяне...

2008 г.

91. Нарвілішкі. Позірк на замак.

Мяжа каля Нарвілішак

Чую галасы за лесам.
Тут могілкі і касьцёл,
І родная зямля.
Мілая Айчына,
Ты ўжо за мяжой.

28. X. 2009

Мерачанка

Мерачанка нясьпешна плыве.
Як знаёмая мне яе плынь
І альховыя берагі!

2012 г.

92. Рэчка Мерачанка каля Паўлава. (2012 г.).

94. Высокая трава пад Дзявенішкамі. (2012 г.).

93. Краявід на Віленшчыне.

Запусьценьне ў сьвятым месцы

Я еду здалёк.
Ізноў мая Вільня на гарызонце.
Але ня б'ецца маё сэрца,
Не займае дых..,
Сам ня ведаю чаму.
Пустыя вуліцы,
Плошчы пустыя
І нікога няма.
Я адзін у маёй сталіцы.
– Гэй, шляхта, гэй!
Гэй, хто ёсьць?
Адбіваецца голас у сутарэньнях
Над галовамі перасяленцаў,
Якія нічога не разумеюць.
І толькі муры, як калісьці, стаяць,
І толькі Вяльля, як некалі,
Ў Нёман цячэ.

28. 09. 2013

95. Хутар пад Вільняй. (2009 г.).

96. Пад Вільняй ля Віленкі. (2008 г.).

* * *

І Антокаль разбудаваўся.
Таёта, Нісан, Опэль-Бэнц.
А Вяльля сабе ціха плыве.

28. X. 2009

Восень-2009

Калі я восеньню
Ішоў па Вільні,
Сьнегам дыхнула зь нябёс.
Ізноў я тут,
Амаль на радзіме.

28. X. 2009

97. Першы сьнег на хутары пад Вільняй. (2009 г.).

98. Вільня надвячоркам. Катэдральны пляц. (2012 г.).

Вільня-2009

Штосьці зьнікла,
Зьмянілася ў гэтых мурах.
Быццам нехта памёр.
Адчужэньне.
Мо' мяжа вінавата?
Мо' мовы чужы «шэратон»?
Мо' – хіба,
Што ад'ехалі ў вечнасьць
Мае сябры?
Мо сьцямнелыя вокны
За сэрца бяруць,
Дзе сьвяціўся
Знаёмы агонь?

28. X. 2009

99. На Завальнай. (Вільня, 2012 г.).

100. Уваход у закрыстыю.

102. Брамка і касьцёл у Каменцы. (2012 г.).

101. Панарама Тургеляў. (2012 г.)

103. Брама касьцёла ў Тургелях (2009 г.).

104. Партальны фасад касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы. (Вільня, 2009 г.).

105. *Вежа касьцёла сьвятога Яна. (Вільня, 2012 г.).*

106. *Дзьверы касьцёла Уваянясеньня Гасподняга і кляштару місіянераў. (18 ст. Вільня, фота 2012 г.).*

Быцьцё

Асеньні цягнік

Кроплі на шкле.
Пустыя палі за вакном,
Як лента
жыцьця,
бягуць.

22. 08. 2008

Нядзеля

Поўная цішыня на сьвітаньні,
Потым моўчкі ўздымаецца сонца.
І толькі калі на вежы касьцельнай
Зазьвініць нядзельны звон,
Адчуваеш, што сьвет жывы.

22. 03. 2013

Звычайны быт

Бачу здалёк:
Жонка з дому ідзе.
Спатыкае суседку:
Усклікі, вітаньне і сьмех.
Як гэта прыемна!

X. 2012

Ноччу прачнуўся

За сьцяной панэльнага дома
Ноччу глыбокай чую
Адзінокай жанчыны плач.

III. 2013

Лавачка

Скажы мне, брат,
Калі змораны, па дарозе
Ты лавачку збоку ўбачыш,
Чаму яна будзе зламана,
Каб ніхто не прысеў?

9. 04. 2013

Даўно было

Ноччу шэлест мяне разбудзіў.
Мама шые пры лямпе
Мой дзіравы заношаны плашч.

2. 03. 2013

107. Асеньні хутар на Валожыншчыне. (Зьнята ў пач. 1970-х гг., «Іскра» 6х6).

Станцыя

Седзячы на пэроне, бачу,
Як імчыцца цягнік цераз ноч.
Людзі ў вокнах, сьвятло.
Прамільгнуў – і вярнулася цемра ізноў.
Конікі шалясьцяць.

17. 03. 2013

Рэальнасьць восені

Цікае гадзіньнік
                    у цішыні,
У чужым доме,
У чужой краіне.
Сьвішча за шыбамі
Вецер асеньні.

X. 2012

Дачасны быт

І ўсё ж такі,
Як бы ні было тут цяжка жыць,
Ёсьць дах над галавой.
І цяпло.
І вакно ў акіян.
Але не маё гэта вакно.
Ня мой гэта дах.
І акіян чужы.

4. XI. 2012. Нью-Ёрк

Індзеец

Падышоў індзеец і сказаў:
– Я індзеец.
Як даехаць да Бэргэн-стрыт?

14. X. 2011

Мудрасьць

Ёсьць рэчы,
Якія раптам
Разумееш з гадамі,
Усьведамляючы,
Што нікому пра тое
Ужо нельга казаць.

12. 06. 2013

108. Акно ў Брукліне. (2008 г.).

109. Дом часовага пражываньня. (2010 г., Бруклін).

Сьвятло і цемра

Сьвет жыве ў цемры,
Але разьвіваецца ў сьвятле.

25. XI. 2010

У дарозе зімой

Белая сьцюжа
Вее ўсьлед цягніку
над дарогай.
І халодны пусты вагон.

6. 01. 2008

Старыя сябры

Ізноў я ўбачыў
Вашыя аблічча.
Узіраюся моўчкі.
Як даўней – галасы.
Шукаю сваю маладосьць.

28. X. 2009

Ратуйма нашы душы

У часы войнаў і генацыду
Мы трацілі людзей.
Цяпер, сутыкнуўшыся
З п'яным Усходам
І ўпадкам Эўропы,
Мы трацім душы.

4. V. 2013

Прагматызм

Яны сталі поўзаць,
Думаючы, што потым
Будуць лятаць.

2000 г.

Аб мудрасьці чытаньня

Той, хто піша, – тварэц.
Але хто чытае – таксама творца,
Пражывае ў сабе
Ілюзорны сьвет,
Які робіцца часткай
Яго душы.

10. XII. 2008

Дно

Трапіўшы на дно,
Раблю выгляд, што на паверхні,
Каб не ўтапілі свае.

110. Прадметы амэрыканскага быту. (2010 г.).

Памяць роду

Нараніцы выйшаў
на дымны Брадвэй.
На секунду
Пачуўся мне
пах Гаўі.

VII. 2007

111. Бруклінскі бадзяжны кот.

112. Вакно на «Ошэн эвеню».

Сонца

Таму, хто чакае,
Што загляне сонца
У яго ваконца,
Сонца не загляне ніколі.
Сонца сьвеціць таму,
Хто да яго імкнецца.

8. 02. 2013

У абліччах сяброў сябе пазнаў

Як даўно вас ня бачыў, сябры юнацтва!
Як вы ўсе пастарэлі!
А я думаў: нязьменна жыву.

13. 03. 2013

Сьвята ў Вязынцы

Прайшла жанчына ў народным строі,
Падтрымліваючы падол.
Далёка ў натоўпе відаць яе намітка.

5. 04. 2013

113. Асеньняя Гаўя ў Куце. (Зьнята ў пач. 1970-х гг.).

Вакзал

Даўняга сябра
З былога жыцьця
Я спаткаў на варшаўскім вакзале.
– Я ўвесь час – за цябе, –
Мне гаворыць.
– Дзякуй, сябра, – кажу. –
Падымай нашу Мову і Сьцяг,
Падымай нашу Веру й Пагоню,
Падымі маё імя з зямлі.
– Я б падняў, вер мне, вер,
Але выганяць з працы мяне.
За што жыць?
Табе лёгка ў сьвеце.
Цябе не дастаць.
І ў арышт цябе не пасадзяць.
– Ты прабач мяне, сябра былы, ты прабач.
Засмуціў незнарок цябе ў скрусе.
Я гатоў без імя існаваць.
Без імя.
Толькі ў роднай маёй Беларусі.

20. 08. 2013

114. Укрыжаваньне са збору Габсбургаў. (Зьнята ў музэі ў Вене. 2010 г.)

Бог

Бог спаміж нас

Пабуджэньне да творчасьці – гэта ўсьведамленьне таго,
што ёсьць людзі, якія адчуваюць жыцьцё тваёй душы.
Адзінства душ – гэта прысутнасьць Бога.

30. X. 2008

Тэрра Дэй

Рэфлексіі прыходзяць,
Калі адзін
і прыродная цішыня.
І, незалежна ад волі,
Раптам усьведамляеш,
Што ўвесь гэты час
Падсьведама,
Як засьмяглы вады,
Як мора марак,
Як ветру млын у полі чыстым,
Як вадапою конь,
Шукаю гэтак
На Беларусі Бога я.

27. XI. 2009

115. Касьцёл ў Еленяй Гуры (Гіршбэрг). Зьнята ў 2008 г.

* * *

Чалавек не адзінокі,
Бо ёсьць Бог.

15. 03. 2011

* * *

Сям'я – гэта
Маленькая царква.

Жыцьцё

Сэнс жыцьця ёсьць у самым жыцьці,
Бо жыць добра.
І таму – чалавеку хацелася б жыць вечна.
У імкненьні да вечнасьці
Ёсьць найвышэйшы сэнс існаваньня.
Але гэты сэнс недасягальны бяз Бога,
Бо толькі Бог – вечны.

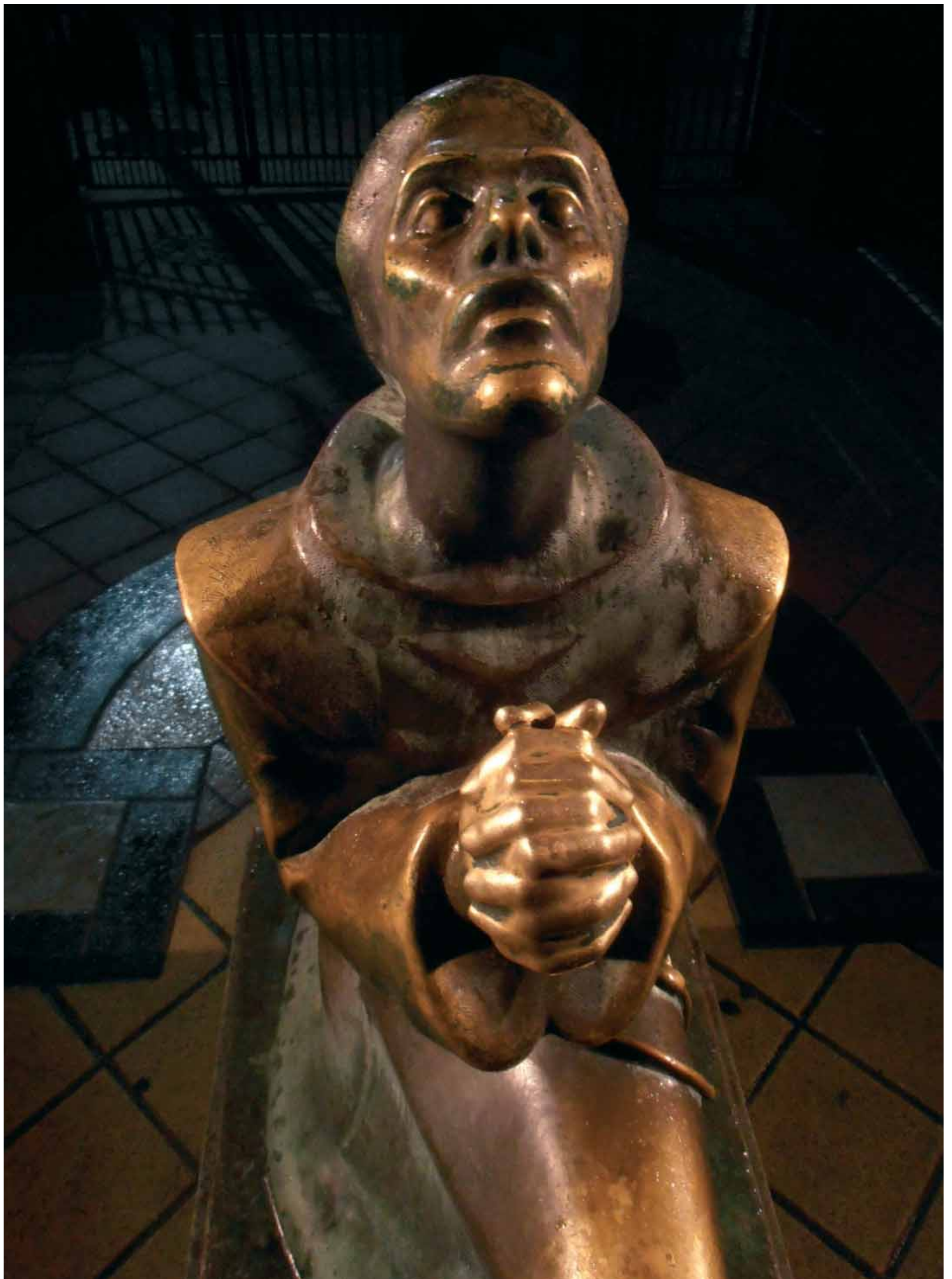

116. Скульптура перад уваходам у Францішканскі касьцёл у Новым Ёрку. (Зьнята ў 2012 г.)

117. Галоўны нэф сабора сьвятога Патрыка ў Нью-Ёрку. (Зьнята ў 2005 г.)

118. Інтэр'ер касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы ў Вільні. (Зьнята ў 2008 г.)

119. Галоўны алтар драўлянага касьцёла вікінгаў XII-XIII ст. (Карпач каля Еленяй Гуры. Польшча. Зьнята ў 2008 г.)

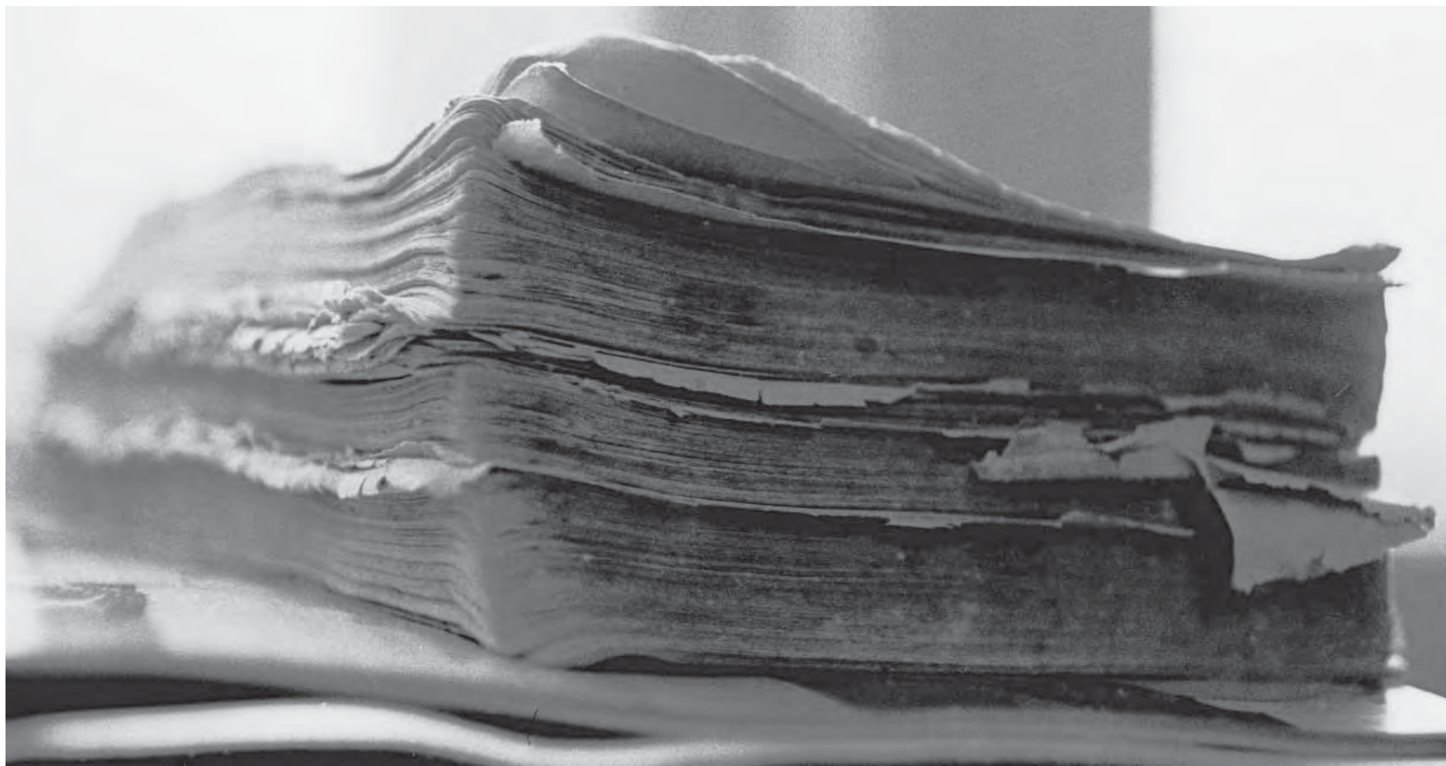

120. Кніга, уратаваная з агню.

Філосафы

Яны мяркуюць пра магчымасьць Бога
Ды першапрычыны Сьвету,
Не разумеючы,
Што Бог усё, што трэба, сказаў пра Сябе Сам.
Ну, ці ж не сьляпыя яны?

Вера і розум

Чалавечае разуменьне справядлівасьці
Не заўсёды супадае з справядлівасьцю Божай.
Тады адны сумняваюцца і ўсё адмаўляюць,
Іншыя – вераць і далучаюцца да праўды,
Якую людзям пазнаць не дадзена.

Мэта

Мэта, дзеля якой на Зямлі існуе чалавецтва,
Ажыцьцёвіцца, нават калі вымруць усе людзі,
Бо гэта мэта Божая,
Пра якую мы здагадваемся, што яна вечная.

121. Летні заліў.

Лета над залівам

Калі я летам убачыў
Гэты сонечны бляск над залівам,
Я адчуў тут прысутнасьць Бога
І зразумеў:
Бог там, дзе цёплае хараство.

6. 04. 2013

Дзяўчынка

Дзяўчынка ў белым
сур’ёзна
Вершык чытае
пра Бога.
Як гэта прыгожа!

28. 06. 2013

Школа

Зямное жыцьцё –
Гэта Боская школа чалавека
Дзеля яго душы,
Дзе трэба быць вельмі ўважлівым вучнем,
Каб навуцыцца і пражыць не дарма.

Зямля

* * *

Якая прыгожая Зямля!
І жыць – добра!

15. XI. 2010

Жыццё, як сон

Падарожжы, карціны зямлі
І сны аб Беларусі:
Дзе рэальнасьць,
Дзе сон –
У памяці
ўсё зьлілося ў адно.

28. X. 2009

122. Вясеньняе ворыва на Сакольшчыне (зьнята ў 2010 г.).

123. Чырвоная зямля. Сувальшчына. (2010 г.).

124. Зімовае поле на Сакольшчыне. (2008 г.).

125. Поле перад заходам сонца каля Ломжы.

Бацькаўшчына далёка

Тут час спыніўся.
А там –
Ляціць,
                як асеньнія хмары.

4. 02. 2007

Еду цягніком

Расплываецца дым
                                над палямі.
Столькі сілы ў душы,
А жыцьцё прамінае
                                хутка.

6. 01. 2008

126. Ворыва на Сакольшчыне.

Сьвежы дзень

За паўдня
з поля зьбег
Сьнег вясеньні.
Ходзіць грак
Па адталай ральлі.
І ты ў памяці маёй, вандроўнік.

5. IX. 2007

Далёка

Ад чужое краіны
Ні радасьці, ні натхненьня.
А Радзіма далёка.

11. 04. 2012

127. Вясеньні эцюд пад Аўгустовым. (2008 г.).

Настае сакавік

Ручаінкі цякуць,
Тае сьнег,
І між белі
Чарнеецца ў полі ральля.
І дуб разгалісты, шырокі,
Як рыцар збройны
Без папроку,
Стаіць над вешняю зямлёй
Далёка там, у Беларусі.

10. 03. 2009

Соль чужыны

На чужыне,
Калі ляціць жыцьцё,
Галоўнае не азірацца:
Толькі наперад.
І коней гнаць.
Гнаць, пакуль бягуць,
Каб не сканаць у снах –
У днях, што прамінулі.

27. 06. 2012

128. Нарвілішкі. Не было тут ніколі мяжы. (2008 г.).

Сакавік на чужыне

(жонцы)

Ізноў вясна і сакавік,
Ізноў у Беларусі
Сьцякаюць кроплі зь ледзяшоў,
Спаўзае з даху сьнег
Пад сьпеў шпачыны.
І грак на бярозе сядзіць,
Чакае сваіх гракоў.
Толькі нас там яшчэ няма,
Бо надта цяжкі
Наш шлях.

10. 03. 2011

Згукі памяці і Айчыны

Гэты сьвет

Памятаю дрэва,
Якога няма.
Над Гаўёй вярба ніцая.
Серабрыстае лісьце ў вадзе –
Не напіцца мне.
Плоткі гуляюць,
І пахне аер.
Хмель шурпаты
Па вольсе паўзе.
Летні дзень і спакой.
Сіні бор
Нерухома адбіўся ў вадзе:
Перакулены сьвет,
Як званковы валет.
Цішыня-цішыня...
І шуменьне вады ля млына.
Там, далёка,
За бродам,
За згібам ракі,
Там жыве,
Там пульсуе
Мая далячынь.
Пыркі ў мора плывуць.
Напаўняецца хвалямі плынь.

10. XII. 2008

Далёкі сьвет

Даўно ў дзяцінстве
Я йшоў каля поўнай,
Плывучай і чыстай Гаўі,
Назіраючы,
Як гуляе чародамі рыба,
І не ўяўляў,
Што гэтага
Можа ня быць.

10. 01. 2013

Страчаны рай

Кожную весну ў раньні
Я йшоў у цьвітучы наш сад.
У белым хораме хор пчаліны,
А над вішнямі воблакі праплывалі
Штодзень
Над маім Сусьветам.
Але ж ёсьць людзі,
Што жылі без Сусьвету.
Як расказаць ім
Пра страчаны Рай?!

2. 03. 2013

129. Азёрны чарот.

Сьвет далёкі

У раньні ветразь адзінокі
Усплывае рыбкаю са дна.
І што мне гэты сьвет далёкі,
Калі ўжо блізкага няма!
Усплывае ветразь адзінокі.
Мне далячынь – мая труна.
Мінаюць дні, гады, імгненьні,
Ня вып'ю мора я да дна.
І што мне гэты сьвет далёкі,
Калі ўжо блізкага няма.
Вось над вадою чарадою
Ляцелі гусі – сьвіст крыла.
Можа хоць гусі зь Беларусі,
Мо' не прывід, мо' не мана?
Ах, што мне гэты сьвет далёкі,
Калі ўжо блізкага няма!

Ужо зоркі ў небе заблішчэлі.
Над акіянам зноў зіма.
Вакол Зямлі плыве тытанік:
Налійце моцнага віна!
Ім лёс, як песьня пра капусту,
Як келіх, выпіты да дна.
Дык што мне гэты сьвет далёкі,
Калі ўжо блізкага няма.
Дык што мне гэты сьвет далёкі..!

22. X. 2011

Там

Бываюць мамэнты,
Калі так добра,
Што ня думаеш ні аб чым.
Ніякіх думак у галаве.
Сузіраеш ваду ў Гаўі,
Седзячы пад хвояй,
І сонца летні адсьвет
На тым беразе,
Дзе вольха й зялёны аер
Адбіваюцца ў плыні ракі,
І я, нібы частка яе,
Існую ўжо тысячу год
І буду вечна быць.
Але гэта ўсё там,
Далёка ў Беларусі.

31. 03. 2013

Чаканьне

Той, хто чакае, –
Дачакаецца,
калі ўмее чакаць,
Бо ўсяму свой час.
Але чакаць трэба,
робячы,
Каб час прыйшоў.

20. 04. 2013

130. Платаны ў горадзе.

Платан

А гэты платан,
Нібы плямісты зьвер
Ці як зьмяя заморская,
Чужы, як горад,
Што ляжыць
Ля цёплага сіняга мора.

14. X. 2011

131. Вясеньняя панарама з голым дрэвам.

132. Сукаватае дрэва.

Чытаю паэзію кітайцаў

Мудрасьць

Пачытаўшы кітайцаў,
Зразумеў мудрасьць:
Добра, калі жонка добрая.
Але калі жонка дрэнная,
То тады дрэнна.

П’е, ледзьве ацьверазеўшы

Пачытаўшы гэтага Сінь-Цы-Цзі,
Падумаў: «Ну і кітайцы –
П’яніцы-прапойцы.
П’юць, халера на іх,
І пішуць, што п’юць».

У нэфрытавай спальні сумна сумуе

Кітайка ў вежы
Глядзіць на раку ў далячынь.
Апошні прамень над вадой.
Лямантуе дзяркач.
Адплываюць чаўны.
Так сэрца стукае ў грудзях.
І дзе той Цьзя ўткнуўся!?

23. XII. 2012

133. Вясеньні, шэры, мокры дзень. (Беласточчына, 2003 г.).

Любай жонцы на Каляды

Таго сьнегу на Бацькаўшчыне
Ўжо няма.
Як няма яго на чужыне.
Але мы знойдзем яго зноў
У Каляднай Беларусі,
У радасных днях,
У сьвежым ветры,
Што будзе гучэць
Аб нашай будучыні.
І стануцца пакуты сном.

19. XII. 2006

Сьпеў

Чым далей жыву,
Тым больш мне гучыць
Маладосьці сьпеў.
І міжволі
Сьпяшаюся я.

22. 07. 2006

Усход

Ужо днее над залівам.
Бляск адбіўся насупраць
У шыбах вакна,
Як некалі ў Беларусі.
Але гэта чужы ўсход.

2. VIII. 2008

Памяць

Не зьмяніцца б мне
У слуп салявы.
Пра страчаны рай,
Пра жоўты далёкі час
Уяўленьні мае шчымяць
Кожны дзень, кожны час...
Бацькаўшчына недасягальная.

18.XII. 2009

Насарог

(З цыклу „Насарогі")

А ў заказьніку бачу:
Вялікі насарог
Пад дзьве тоны вагой
Пасецца сабе, як карова,
Адну толькі траўку скубе.
А чалавек, людцы мае,
Нейкіх 70 кіль,
І тое яму, і гэта падай.
Ну дзе ж тут парадак!

14. 05. 2013

Паляваньне на насарога

Насарог – гэта вялікая сьвіньня,
Якой Бог даў рогі.
Трэба мець добры вінчэсьцер
І цэліць у рог.
Бо калі ў лэб –
Толькі кулю змарнуеш.
Лэб у насарога самы моцны.
Мацней за жалеза,
І нават за дуб.
Вось у тым-та і справа.

14. 05. 2013

134. Гэта не насарог, гэта жырафа.

Чарада

Калі чарада насарогаў прэ,
То страляць – няма толку.
Трэба ўзяць доўгую пугу
І запыніць чараду назад,
Бо чарада да пугі прывычная.

14. 05. 2013

Насарогі

Насарогі бываюць
Зялёныя, чырвоныя і рудыя.
Найгоршыя – гэта чырвоныя,
Бо падобныя на карову.
А ведама – карова!
Людзі думаюць,
Што малака дасьць.

14. 05. 2013

Час

Ніяк не ўтрымаць час,
Хаця ўмоўна можна яго дагнаць.
Гэтак думаючы, разумееш:
Найвялікшая добрасьць у сьвеце –
Вечнасьць.

4. 02. 2007

Жонцы пішу

Хваля на моры – імгненьне часу,
Што ў вечнасьць плыве.
Каханьне ж маё
плыве да цябе,
Нібы хваля ў моры,
да вечнасьці.

10. 03. 2008

Раздумляю пра бягучы час

Крок за крокам
У лепшы сьвет
Паволі
зыходзяць
сябры.
Каб жа мне
мінуць тое кола,
Каб жа мне
ў яго не патрапіць,
Кола ізаляцыі,
Кола самоты,
Калі сьвет
становіцца
чужым.

5. XI. 2009

Будучыня

Тыя, хто ў цяжкі час
Змагаюцца дзеля будучыні народа
Забудзьце пра сваё імя.
Будучыня для наступных.

28.09. 2013

135. Драўляная скульптура каля касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы. Вільня 2008 г.

Народ

Мова ствараецца і жыве
У нізах.
Як гэта ня дзіўна
Для навучаных і разумных.
Беражыце
простыя
народ.

29. 09. 2013

Вымярэньне

Час гісторыі ёсьць лінейны.
Але ўсе мы жывем у цыклічным Космасе.
Таму былое вяртаецца.

8. 02. 2013

Зорка

Куды вы ляціце ў разнос,
Дарагія мае гады?
Усё жыцьцё
Мне наперадзе
Зорка блішчыць.

6. 04. 2013

Фрагмэнт мёртвага духу

Назіраю бясконцую ноч.
Вось душы паэтаў
Над цемрай лятуць.
А мо' зоркі блішчаць?
– Ці бачыце бляск?
– Не.
І мёртвая ціш
Над бяздоньнем.

8. 08. 2006

Пражыты час

Як малады – гаворыш,
Кажаш, чуеш,
Глядзіш і думаеш:
Тут – што?
Цяпер бывае
Вокам кінеш –
Як на далоньцы чалавек.

10. 04. 2013

Бясконцасьць

Ёсьць цяперашчына,
Мінулае,
Будучае
І вечнае.
Што важнейшае?
Ну, пэўна ж, вечнасьць.
Але яна
Якраз і складаецца
З цяперашчыны,
Будучага
І мінулага,
Што існуюць разам.

IV. 2013

Здаровы сэнс

Аднойчы падумаў

Назіраючы за людзкой псіхалогіяй,
я заўважыў і сабе запісаў:

Не тыраны
Робяць рабоў,
Але рабы
Ствараюць тыранаў.
Дзіўная праўда на сьвеце:
Чалавек гіне ад нястачы,
Але горшыцца ад багацьця.
Ён марнее ад зла,
Але дурэе ад незаслужанай дабрыні.
Ён не беражэ здароўя,
Пакуль не зруйнуе.
Ён заўсёды хоча жыць,
Але не цікавіцца, дзеля чаго.

5. VIII. 2008

Зоркі

Паэт творыць
з сваёй душы.
Прыглядаецца да сябе,
Каб убачыць сьвет,
Які толькі яго уяўленьне.
Але зоркі гараць
бяз нас.

28. X. 2009

Шчасьце

Цытую вясковага беларуса па памяці:
– Шчасьце – гэта калі добра ажаніцца, і жонка, і дзеці харошыя.
Хтосьці, вядома, мог бы круціць адукаваным носам,
Пачуўшы такую “прозу”.
Але калі жонка дрэнная,
Ці муж п’яніца ды дзеці непуцёвыя,
То шчасьця няма
(Незалежна ад адукацыі, славы, прэтэнзіяў і багацьця).

136. Успамін пра Вялікае Княства.

Чужая ўлада

Нельга паважаць закон
Чужой улады
На роднай зямлі.
Чужую ўладу
Трэба ліквідаваць
Разам зь яе законам.

IV. 2012

Шызафрэнія

Па вуліцы
ішла вялікая дрэнь.
Усе праходзілі
і рабілі выгляд,
Што не заўважаюць.
Тады вялікая дрэнь
Узьлезла на стол,
Задрала спадніцу
І паказала фігу.
Усе сталі глядзець
У фігу вялікай дрэні,
Пакуль дрэнь
ня села ўсім на галаву.
Тады сталі насіць дрэнь па горадзе
І выстаўляць напаказ.
У выніку
дрэнь пачала расьці,
Пашырацца і множыцца,
Разьбягацца па сьценах,
Нібы машкара,
пацукі,
тараканы.
Адбываліся шэсьці мышэй,
фэміністак,
гібонаў.
Грымелі талеркі і бубны.
Брыда запаўзала ў дамы,
Апанавала кампутары і патэльні,
Прысвойвала дзяцей,
Пэцкала піцу,
Хапала жанок за лыткі
І іншыя месцы,
Груба парушала канвэнцыю і дэклярацыю,
Чхала на ўбікацыю і правы сабак,
Арганізавала патоп.
Аж пакуль, нарэшце,
Ні прыйшоў дворнік Цімох
І ні пагнаў усіх
К чортавай мацеры.

14. X. 2012

137. Стравус.

Ушэсьце

Калі па могілках ходзіш адзін,
Душа напаўняецца
                    прысутнасьцю іншых,
Тых, што рукамі нашчадкаў
Пакінулі нам
                напамін аб сабе.
Навошта яны
                ўсё гэта зрабілі?
Стэлы і абеліскі.
Кругом ходзяць жывыя.
Чытаюць, маўчаць...
І тут разумееш:
Нэкропаль палоніць
І цягне цябе да сябе,
Нібы брама,
Бо за брамай
Ня можа нічога ня быць,
Нешта ёсьць,
А інакш –
Навошта ж была б тая брама?

14. X. 2012

138. Вакно ў сад.

Што не напісана рукой

А на паперу просяцца
Мэлёдыі журбы
І моцныя пачуцьці
Аб стратах, горы ды расстаньні –
З душы плывуць.
Але навошта ўсё,
Каб нехта зажурыўся
І чорна плакаў па Радзіме?
Ня буду я пісаць.
І не пайду за сэрцам
Ды за душой усьлед.
Маё хай для мяне баліць.
Балесны між радкоў
Умее прачытаць,
Што не напісана рукой.

16. 05. 2013

Разважаньні

Агул

Няма канкрэтнага без агулу.
Ведаючы агул, – разумеем прыроду рэчаў.

Слова

Бяз слова нічога не існуе, акрамя прыроды.

Бясконцасьць пазнаньня

Сьвет пазнаваемы, але бясконцы,
Таму пазнаць яго немагчыма.

Ідэалы

Ідэалы існуюць дзеля таго,
Каб чалавек не апусьціўся і не спыніўся ў сваім разьвіцьці.
Адмаўленьне ад ідэалаў ёсьць духоўная сьмерць.

Вопыт

Каб задумацца пра сэнс існаваньня,
Іншым трэба пражыць цэлае жыцьцё.
Жыцьцёвы вопыт змушае да асэнсаваньня зьяў.

Існаваньне

Разьвіцьцё ёсьць пастаяннае адраджэньне.
Не адраджаемся – не жывем.

139. Крапіва пад ветрам і сьнегам.

Нараджэньне і сьмерць

Сьмерць і нараджэньне – галоўныя падзеі жыцьця.
Нарадзіўшыся, мы ня ведаем, што нас чакае.
Што будзе пасьля сьмерці – мы нічога ня ведаем.

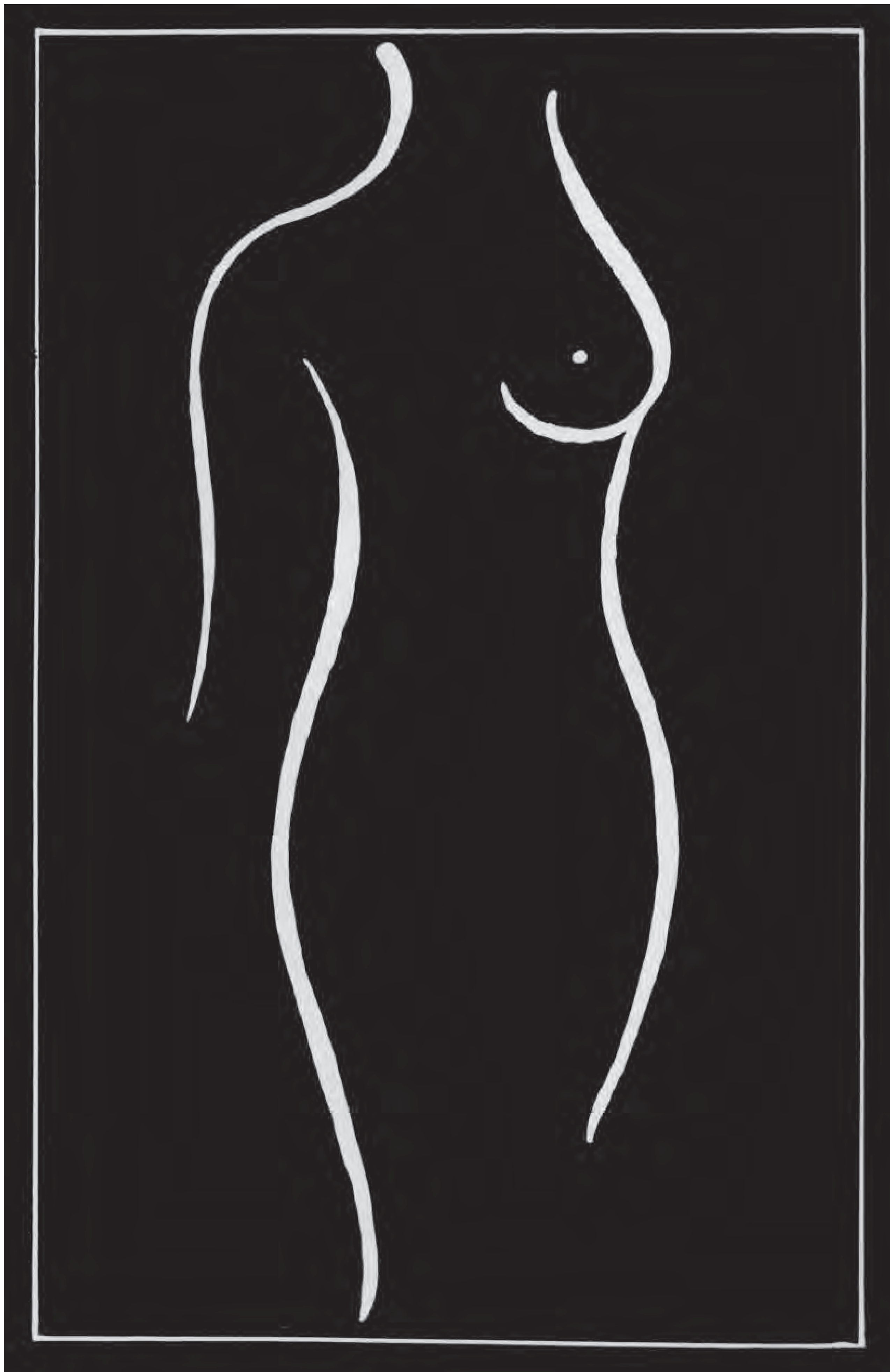

140. Жаночы торс (фотаграма, 1965 г.).

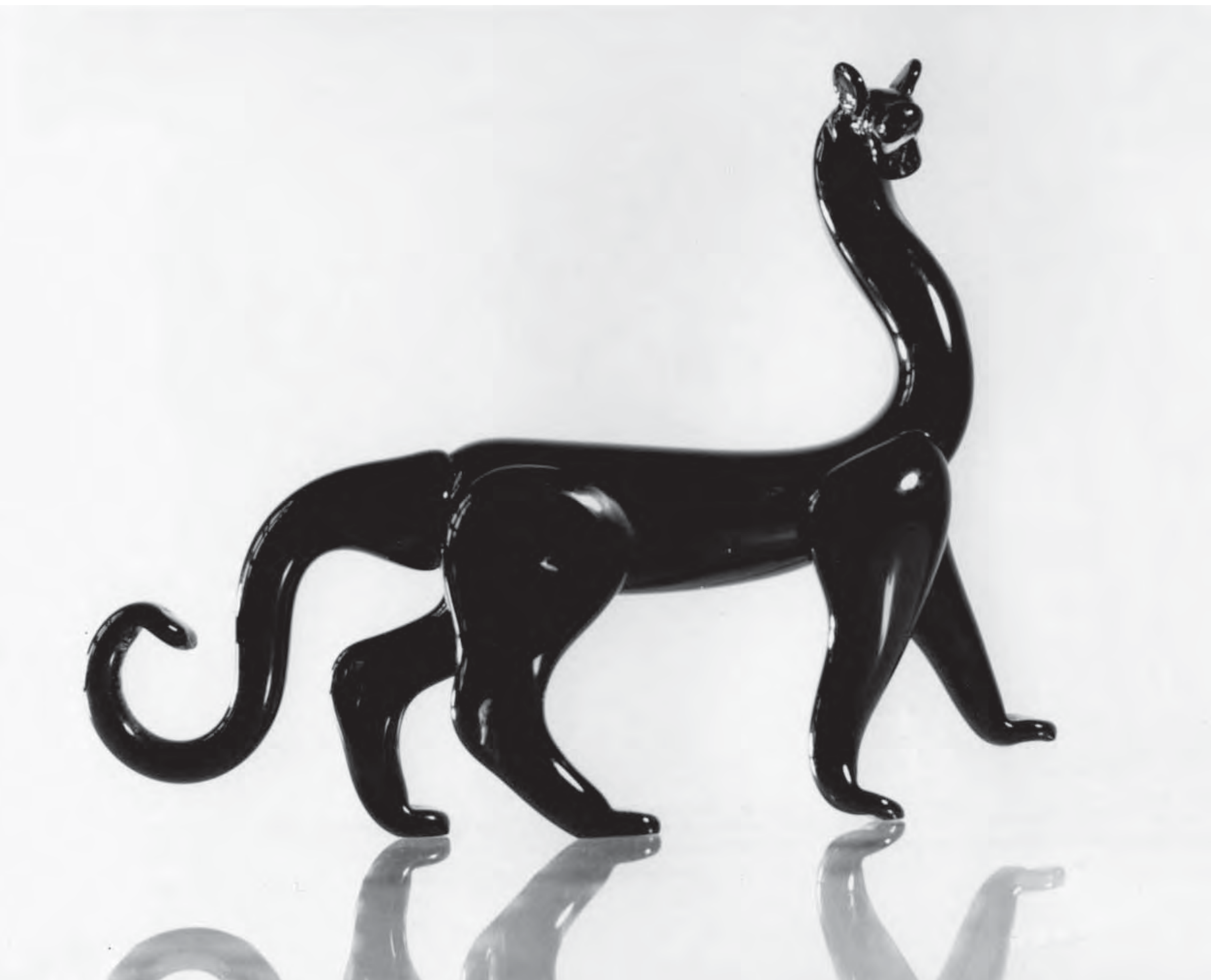

141. Фантастычны кот. (Беларускае мастацкае шкло. Зьнята ў 1968 г.)

Хваля

Хваля ёсьць форма
І формула хараства

Лёс

Кожны народ,
Як і асобны чалавек,
Мае Боскую мэту.
Сутнасьці яе мы ня ведаем,
Але можам здагадвацца.

Вера і сьмерць

Ні любоў, ні каханьне,
Ні нянавісьць, ні злосьць –
Нішто не пераможа сьмерці,
Толькі Вера:
Калі йдуць на сьмерць,
І ўпэўненыя, што не памруць.

22. 08. 2012

Умова існаваньня

Калі б людзі не баяліся сьмерці,
То даўно вынішчылі б адзін аднаго.
Таму і жывуць, што баяцца.

24. 08. 2012

Чалавек

Нішто не бывае бяз мэты.
Толькі хто пажынае плады?
Разбурэньне, як і стварэньне,
Мосьціць шлях дзеля новага сьвету.
Але ўсё зьнікае, калі бурыцца чалавек.

Гісторыя

Сэнс гісторыі нам важны,
Пакуль мы існуем як народ,
Як цывілізацыя.
Але потым (калі б існаваньне скончылася)
Няма ніякага сэнсу,
Калі не ўсьведамляць,
Што ён месьціцца па-за намі,
З вонку, дзеля вечнага парадку,
Пра зьмест якога мы ня ведаем.

142, 143, 144. Трыпціх «Брама» (Сьвятар, Прамень, Анёл). 2012 г.

Жыцьцё чалавека

Жыцьцё чалавека
Адрозьніваецца ад усялякага іншага жыцьця ў прыродзе тым,
Што чалавек
Здольны ахвяравацца ім
Дзеля існаваньня іншага чалавека
І нават дзеля ідэі чалавечага існаваньня людзей.

Жыцьцё і сьмерць

Калі чалавек за жыцьцё
Не задумаўся над сэнсам свайго існаваньня,
То што ён можа думаць пра сьмерць.

Рай

Немагчыма ўявіць сабе нешта лепшае і прыгажэйшае,
чым Зямля і гэты сьвет.
Хіба Рай.
Але як уявіць яго – Каралеўства Нябеснае?
Мо' лягчэй дасягнуць, чым яго ўявіць.

Мова

Беларуская мова ёсьць аснова думаньня і інтэлектуальнага разьвіцьця.
Тыя, хто забываюць мову – трацяць свабоду.

Нацыя

Народ – гэта экзыстэнцыяльнае ўтварэньне.
Нацыя – гэта прадукт ідэі і сацыяльнай неабходнасьці.
Гэта ідэалёгія. Без ідэі няма нацыі.

2009 г.

Кшталт чалавечага

Самую высокую этычную культуру стварыў Беларускі народ,
і самае здаровае мастацтва – Беларускі фальклёр.

X. 2008

Жанчына

Хораша чуць жаночыя галасы.
Бо гэта цуд – жаночае стварэньне!
Кожны чалавек нарадзіўся з жанчыны.
Шануйма яе, бо толькі яна
Можа быць маці нашага роду.

X. 2012

Свабода-несвабода

Абсалютная свабода
Ёсьць несвабода.
У дачыненьнях з прыродай
Яна выяўляецца
Залежнасьцю ад прыроды.
У дачыненьнях з грамадзтвам –
Прыводзіць да крымінальнасьці.

3. 01. 2013

* * *

Парнаграфія – гэта ёсьць зьнявага жанчыны,
паклёп на таемнасьць каханьня.

24. XI. 2012

* * *

Гонар жанчыны – гэта яе цела.

Бясстрашнасьць

Ухваляючы бясстрашша і сьмеласьць,
Ня кажуць пра Бога.
Але тут, як са свабодай,
Якой ў прыродзе няма.
Чалавек, які нічога не баіцца, –
Дрэнны чалавек.

3. 01. 2013

Парадак

Сьвет пабудаваны ў парадку.
Успрыняцьце парадку сьвету ёсьць свабода

Касмагонія культуры

Культура – ёсьць працяг Сусьвету
ў форме чалавецтва і ў разьвіцьці духа.
Гэта працэс сусьветнага парадку і заснаваны на табу.

145. Рабаценьне вады пад Мірскім замкам. (1969 г.).

Жыцьцё і мэта

Калі ёсьць вялікая мэта, неабходна даражыць жыцьцём,
каб яе ажыцьцявіць і, калі трэба, – ахвяравацца ім дзеля вялікай мэты.

8. 02. 2013

Тое, дзеля чаго...

Жывучы, трэба глядзець, каб ня страціць жыцьцё задарма, без патрэбы,
бо яно дарагое. Але тое, дзеля чаго жыве чалавек, яшчэ даражэй.

8. 02. 2013

Шкодны занятак

Літаратура і паэзія ня тое што небясьпечны занятак для палітыка, але супрацьпаказны (асабліва ў акупаванай Беларусі), бо і недабразычліўцы, і некаторыя людзі будуць меркаваць пра яго палітыку па ягонай літаратуры, а літаратуру ўспрымаць, як палітыку.

Адзін наш вядомы гісторык пачытаў "Глёрыю" і так і напісаў сабе, што ўсё зразумеў: чалавек, які піша лірычныя вершы, ня можа быць прэзыдэнтам краіны. Квасьнеўскі вунь ня тое, што нічога ня піша, але й не чытае, але прэзыдэнтам Польшчы стаў. Дык яно й праўда.

8. 02. 2013

Мера адхіленьня

Чаму дрэнь становіцца нормай?

У лібэральным сьвеце дзейнічае клясычная логіка права: калі прызнаюцца чые-небудзь правы, то ўзьнікае абавязак іхняга забесьпячэньня. Абавязак ускладаецца на таго, хто прызнаў правы – улада, грамадзтва. У выніку грамадзтва павінна будзе аплочваць дэвіянтныя адносіны збачэнцаў, ненавісьнікаў усялякай нармальнасьці, паколькі прызнаныя правы ненармальнасьці. Урэшце – маргінальная меншыня навязвае свае прызнаныя правы ўсяму грамадзтву.

Канфармізм

Не засудзіўшы цемру камунізма,
Пакінулі ёй магчымасьць
Паўтарацца у розных формах улады,
Дзе пазыцыя цемры робіцца вызначальнай.

Невясёлы

Той, хто ня можа весяліцца
І невясёлы ўсё жыцьцё,
І страх яго бярэ перад нядоляй,
Той можа звар'яцець.

22. 08. 2012

* * *

Хітрасьць – гэта
Злая якасьць розуму.

* * *

Чалавек бяз гумару, як бяз розуму.

Успрыняцьце

У грамадзтве хлапца
Невысока ўспрымаюць,
Калі ён дрэнна апрануты;
Дзяўчыну – калі яна адна.

24. 08. 2012

Пустата

Бясконцасьць ёсьць пустата,
Тое, чаго няма, тое, што не існуе,
Бо які можа пачацца рух у бясконцасьці без пустаты?
Але калі мы называем тое, што не існуе, –
Значыцца яно ёсьць.

Сьмерць

Сьмерць ёсьць брама веры,
Веры, што жыцьцё вечнае.

Сьмерць ёсьць найвялікшая надзея,
Надзея, што жыцьцё вечнае.

Сьмерць ёсьць пачатак,
Пачатак будучыні.

8. 01. 2013

Сутнасьць

Зло правіць гэтым сьветам
Але сутнасьць змаганьня
Не за гэты сьвет, а за той.

X. 2013.

146. Старая шафа.

Засьнежаны сьвет

Засьнежаныя вёскі

Сьнег на стрэхах,
Як футра заечая,
Дым над комінам,
Клуня, гумно.
Дзьвесьце год пад няволяй.
Равуць камісары.
Апускаюцца жорны на дно.
Божа, зжалься над людам і песьняй.
Зьберажы, уратуй, памажы.
Перамелецца доля й бяз хлеба.
За мяне баразны не ўзарэш.
Мне ня трэба багацьця,
Ні хвалы, ні славы,
Толькі б верыць,
Што Ты беражэш.

12. 06. 2012

147. Зімовая вёска на Валожыншчыне. (1995 г.).

148. Хаты пад сьнегам. (1995 г.).

Каляды

Падае сьнег за вакном.
Кружыцца ў двары
Ціха ў калядную ноч.

2013 г.

149. Зіма ў вёсцы. (1995 г.).

* * *

Гэтыя здымкі зробленыя ў апошнюю зіму 1995-1996 года ў Беларусі ў паездках па краіне, часта на хаду праз шкло аўтамабіля, а часам, раздумляючы, прыглядаючыся і перажываючы радасьць сузіраньня Айчыны. Выпадкова ўдалося ўратаваць тыя стужкі амаль праз дзесяць гадоў пасьля здымкі, праявіць (з усімі выдаткамі зышоўшага тэрміну) і некаторыя сюжэты ўратаваць.

Тут дарагая Бацькаўшчына, зьнятая на Валожыншчыне, Вілейшчыне, Смаргоншчыне ды ў Залесьсі Агінскага даўняй парой.

150. Зімовы задворак. (1995 г.).

Сьвяты Вечар

Над засьнежанай хатай
Кружацца сьняжынкі,
І цішыня, і ні душы. Каляды.

2012 г.

151. Сьнежная зіма. (1995 г.).

Залом

Сярод лясоў
Засьнежаныя хаты.
Як гэта прыгожа!
– Сжечь! – сказаў партызан.
– Verbrennen! Alles verbrennen! –
Крыкнуў Шульц.*
– Адсяліць, – прашыпеў Чарнобыль.

6. 06. 2013

** Спаліць! Усё спаліць! (Ням.)*

152. Вербы пасьля сьнегападу.

153. Зімовая дарога. (1995 г.).

154. Сівы конік у Залесьсі (1995 г.).

155. Вяскоўцы ідуць па дарозе зімой на прыпынак аўтобуса. (1995 г. Ашмяншчына).

156. Пульхны сьнег на кустах.

157. Дамок пад сьнегам ноччу ў менскай Грушаўцы. (1995 г.).

158. Сьнег ў сасновым лесе.

Ноччу зімой

Над Грушаўкай
Пышна гольле пад сьнегам вісіць,
Абсыпаецца шэрань з сукоў.
Ліхтары й цішыня.
У зімовую ноч
Сьнег скрыпіць.
Гэта мы зь мілай жонкай ідзём.

24. 05. 2013

159. Ўздоўж дарогі мільгаюць зімовыя дрэвы.

Цьвіценьне і сьнег

Краса

Дрэва пад сьнегам
І дрэва ў квецені
Аднолькава прыгожае.
Можа таму,
Што белы ўбор.
Бо калі б сьнег быў чорны,
Жыць было б невыносна.
Але найцяжэй –
Калі б чорнае неба.
Бог стварыў Зямлю
Па законах красы,
І таму жыць хараша.

13. 06. 2013

160. Цьвітуць мірабэлькі.

161. Зімовае гольле.

162. Белы цьвет.

163. Сьнегапад у Амэрыцы. (1997 г.).

164. Засьнежаны падлесак на Смаргоншчыне. (1995 г.).

Вясеньні сьнег

Ну, вось, зіма была бяз сьнегу,
Дык хоць, як сакавік, –
нарэшце сьнегапад
(Як старой бабе замуж).

III. 2013

165. Вярбовае лісьце.

166. Кусты ў сьнезе.

167. Цьвітучы куст.

Балтыка

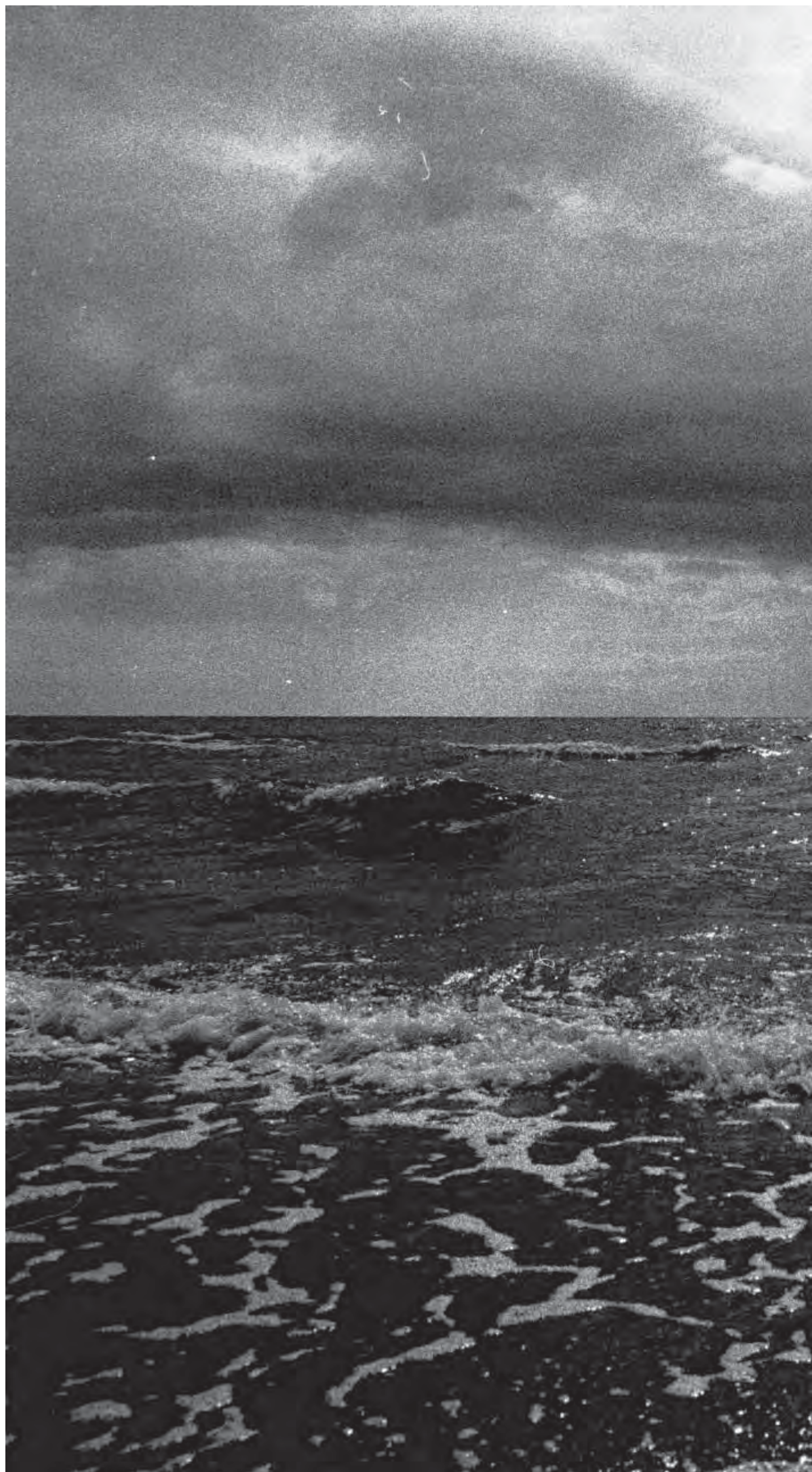

Хочацца ісьці

Калі глядзіш удалячынь,
Заўсёды бачыцца надзея,
І хочацца туды ісьці.

20. 04. 2013

Воля

Жывучы на волі,
Можна рабіць для Беларусі,
Калі хто хоча тое рабіць.

2012

168. Балтыйскае мора раньняй вясной. (2008 г.).

169. Трава на пяшчаным марскім беразе.

Старыя сябры

Ізноў я ўбачыў
Вашыя абліччы.
Узіраюся моўчкі.
Як даўней – галасы.
Шукаю сваю маладосьць.

28. X. 2009

170. Летняе ўзьбярэжжа Балтыйскага мора. (2008 г.)

* * *

Жыцьцё ўцякае,
Ды не старэе дух.

X. 2012

171. Сасновы лес на пяшчаных выдмах.

172. Сосны на выдмах. (2008 г.).

174. Мангэттан з вышыні. (1998 г.).

173. «Сёрф эвеню» ў Брукліне (2012 г.).

У Нью-Ёрку

Цёмны двор, нібы студня.
Яснага неба квадрат.
Галубок прамільгнуў.

21. 07. 2013

174-а. Чалавек з сабакам (Новы Ёрк).

175. «Брайтан Біч эвеню» летнім днём (Бруклін).

Людзі

У нацыі няма лішніх людзей.
Ад бадзягі і жабрака
Да акадэміка і палкаводца –
Усе патрэбныя.

29. 09. 2013

176. Чарга на міжгародні аўтобус ноччу ля аўтобуснага вакзала (Новы Ёрк, 1996 г.).

177. Афраамэрыканец у вагоне мэтро. (Новы Ёрк, 1997 г.).

178. Стылёва дагледжаная спадарыня вывучае мэню ў рэстаране. (Новы Ёрк, 1996 г.).

179. Спадарыня ў краме, адвярнуўшыся, зазірае ў сашэтку з грашыма. (Новы Ёрк, 1996 г.).

180. Афраамэрыканскі тыпаж ў мэтро з характэрным напружаным позіркам. (Новы Ёрк, 1996 г.).

181. Тыпаж ў кепцы. (Новы Ёрк, 1996 г.).

182. Два габрэі каля крамы ў Нью-Ёрку. (1996 г.).

183. Спадарыня з пластмасавай ёмкасьцю ў краме выбірае тавар. (Нью-Ёрк).

184. Арабская жанчына пераходзіць вуліцу. (З цыклу «Арабы», Нью-Ёрк, 2012 г.).

185. Юначка прыехала ў горад Нью-Ёрк. (1996 г.).

186. Сярэдні Мангэттан. (1997 г.).

187. На 8-й звэню ў Мангэттане. (1996 г.).

188. Паліцэйскі ў дзень выпуску паліцэйскай школы ў Мангэттане. (1997 г.).

189. Фрагмэнт касьцёла на Брадвэі. (Нэавіктарыянскі стыль, XIX ст., архітэктар Джэймс Рэнвік. Зьнята ў 1997 г.).

190. На беразе заліва ў Новым Ёрку я бачыў некалькі рэдкіх прыродных зьяў. Аднойчы, у пачатку восені цёплым вераснем, прыплыло з-над акіяна белае воблака і, даплыўшы да берага, на вачах апусьцілася ў горад. Я назіраў гэта з вышыні і пасьпеў сфатаграфаваць за тыя некалькі хвілін, калі яно клубілася між дамоў і дахаў прыбярэжных вуліц. Пацямнела, схавалася сонца і людзі думалі, што гэта туман.

191. Вячэрні Пазнань. Польшча. (1997 г.).

192. Вячэрняя Прага. Чэхія. (1998 г.).

193. Віленская катэдра; фрагмэнт фасаду. (Зьнята ў 2011 г.).

194. Касьцёл сьвятой Кацярыны ў Вільні на фоне воблакаў. (Зьнята ў 2010 г.).

195. Будынак Віленскага палацу прафсаюзаў, у якім 24-25 чэрвеня 1989 г. адбыўся Першы (устаноўчы) Зьезд Беларускага Народнага Фронту «Адраджэньне». (Зьнята ў 2012 г.).

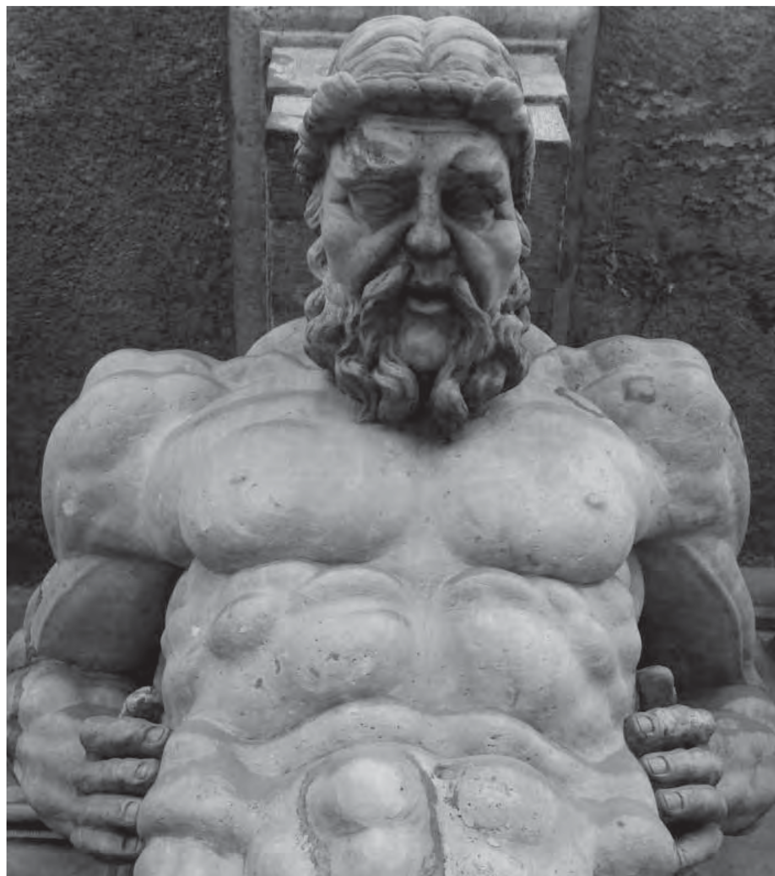

196, 197. Варшаўскія Атланты. (Зьнята ў 2012 г.).

198. Старая Варшава, класіцызм. (Зьнята ў 2012 г.).

199. Стары Талін. Гарадзкая сьцяна знутры. (Зьнята ў 2008 г.).

200. Стары Талін. Гарадзкая сьцяна з вонку. (Зьнята ў 2008 г.).

Сакавік у старым Таліне

Валіць сьнег за вакном,
вясеньні, густы.
Як за белай сьцяной,
Ледзь відаць
Тоўстая Маргарыта.

III. 2008

201. Старая галерэя. Польшча. Еленя Гура (Гіршбэрг). Зьнята ў 2008 г.

202. Старая галерэя. Чэхія, Прага. (Зьнята ў 2008 г.).

Наш карабель
(Жонцы)

Мы адплывалі вечарам,
І сілуэт чужога горада
Пад цёмнымі хмарамі,
Нібы прывід,
Узвышаўся над сьветам.
Бывайце.
Мы адплываем у Беларусь.
Ужо сёньня мы адплываем...
Ужо тысячу год,
Адплываем...
У Беларусь.

28. IV. 2012

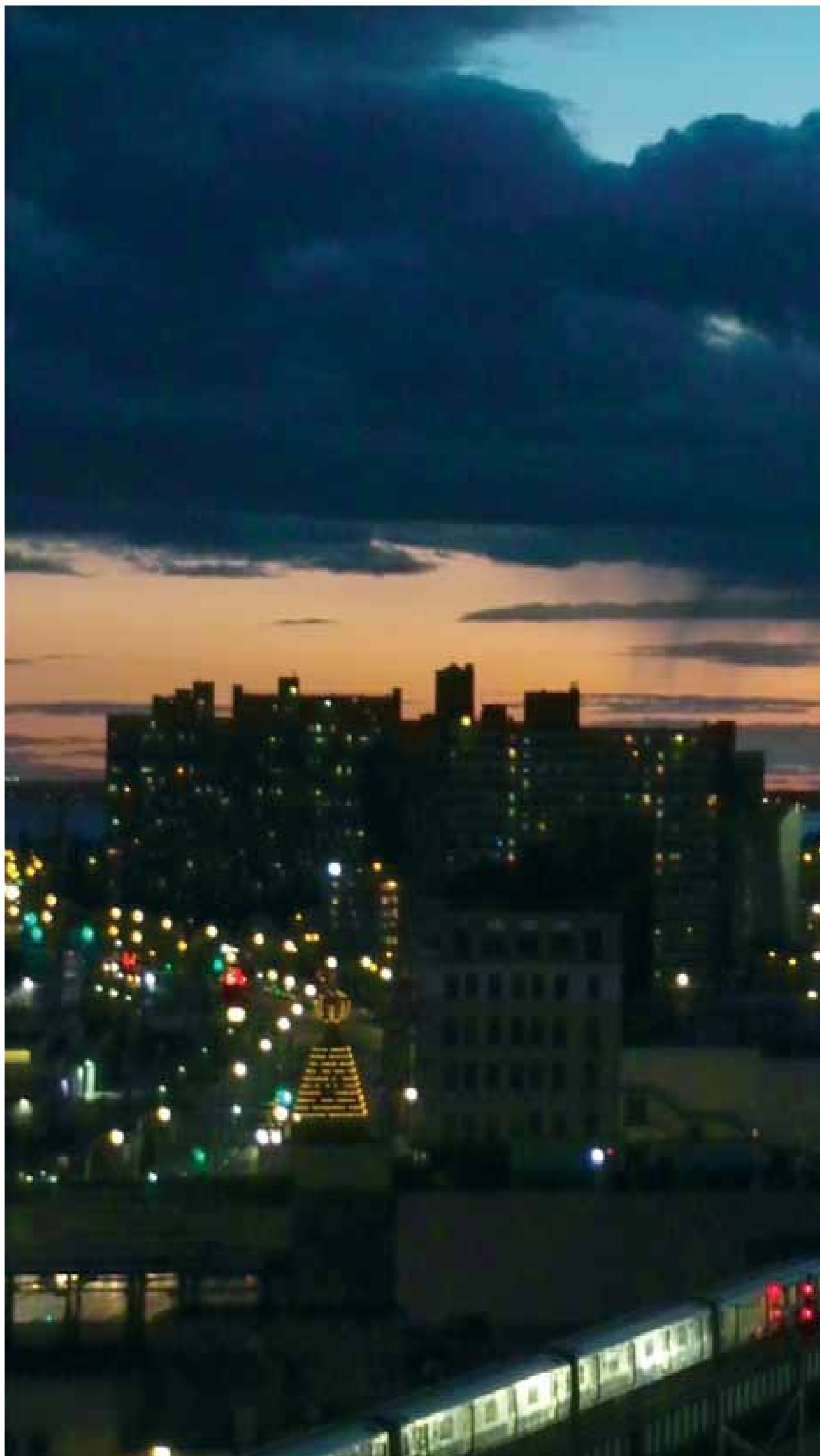

203. Від на вячэрні Сігейт (Бруклін). Зьнята ў 2012 г. (Sigma SD14, RAW).

204. Рэкляма ў Мангэттэне. (2011 г.).

205. Дзелавыя людзі, якія сьпяшаюць. (Нью- Ёрк, 2010 г.).

206. Людзі, якія сьпяшаюць без патрэбы. (Бруклін, 2011 г.).

207. На выхадзе з мэтро. (Бруклін, 2012 г.).

208. Вулічны кірмаш. Гандаль афрыканскім мастацтвам. Бруклін, 2009 г.).

209. Танцы ў Вільні. (2010 г.).

210. Танцы ў Брукліне. (2010 г.).

211. Верасьнёвым вечарам натоўп прагульваецца ўздоўж надбярэжнай ў раёне Бэнсангёрст ў Брукліне. Зьнята ў 2010 г.

212. Двох спадароў у кароткіх портачках і белых шкарпэтах спускаюцца ў мэтро. (Нью-Ёрк, 2011 г.).

213. «Сёрф эвэню» ў раёне «луна-парку» (Бруклін, 2012 г.).

214. Афрыканская прыгажуня ідзе па вуліцы (Нью-Ёрк, 2012 г.).

215. Гэта жанчына. (Варшава, 2012 г.).

216. Афрыканская прыгажуня ў мэтро чакае цягніка. (Нью-Ёрк, 2012 г.).

217. Стылёва апранутая жанчына ў мяшчанскім гусьце «постмадэрн». (Нью-Ёрк, 2012 г.).

218. Сакура ў Нью-Ёрку. (2012 г.).

Сакура

Сакура ў Нью-Ёрку цьвіце.
Паглядзеў – і пайшоў.
Чужое ўсё.

11. 04. 2012

219. Жанчына з СССР, якая курыць (Нью-Ёрк).

220. Нью-Ёрк у пач. XX-га ст. Зьнята з павялічанага фота на сьцяне гаража ў Мангэттане.

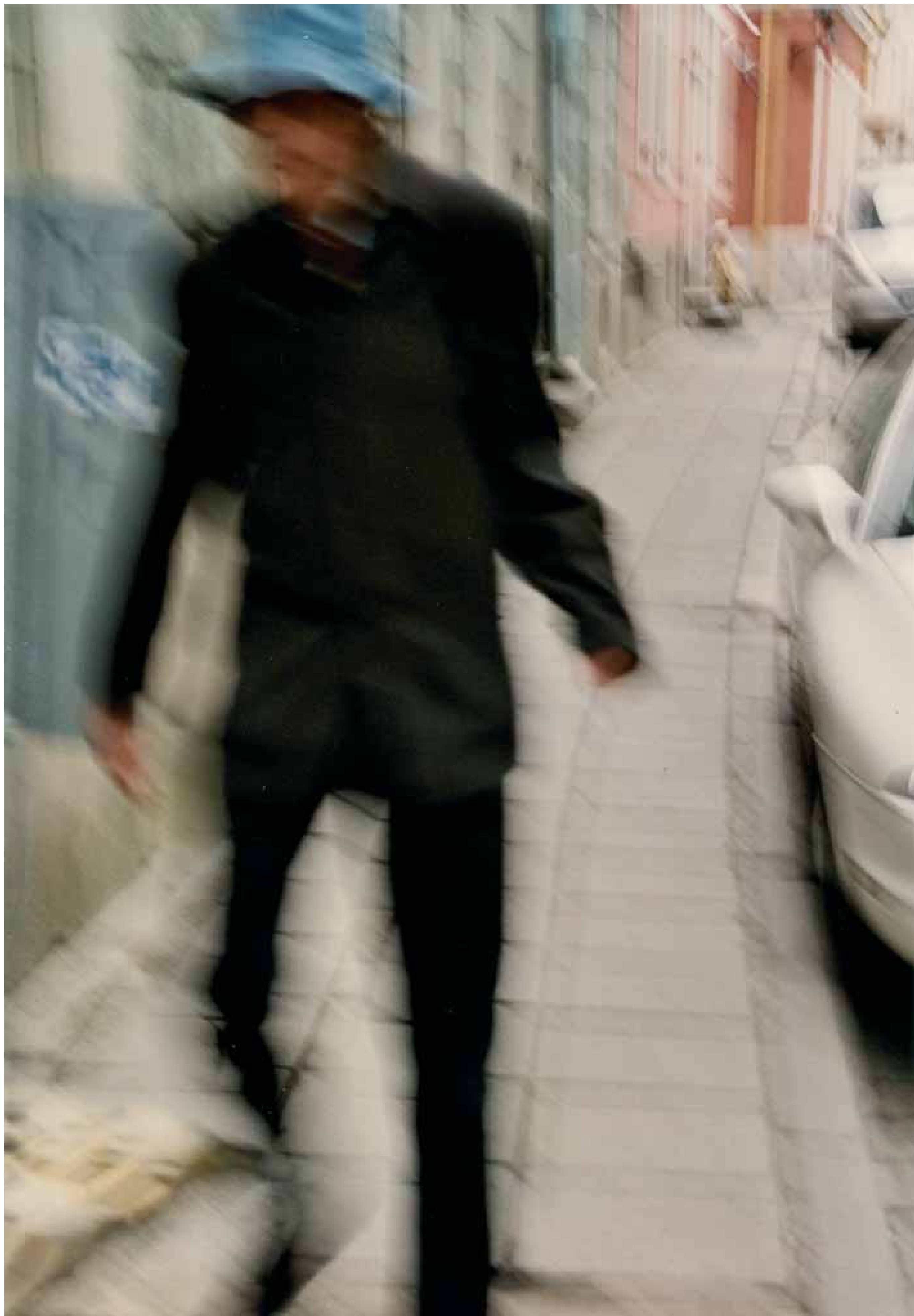

221. П'яны Томас. (З цыклу «Стары Талін», 2008 г.).

222. «Тоўстая Маргарыта» (зьлева). З цыклу «Стары Талін», 2008 г.

223. Зялёны краявід з бацяном. Сакольшчына на Падляшшы. (Зьнята ў 2010 г.).

224. Краявід з хутарам на Верхнім Падляшшы. (Фота 2010 г.).

Даўняя Беларусь – гэта зямля, якая некалі была Беларусяй, сьпявала, працавала і размаўляла пабеларуску, але ўжо даўно адарвана ад Беларусі і без дапамогі і падтрымкі, пад ціскам, не ў сваёй краіне ціха памірае, пакідаючы толькі знакі аб існаваньні і шчымлівы краявід. І дзіўная рэч, калі едзеш ці ідзеш па той зямлі і сузіраеш краявід – усё нібы знаёмае і ўзбуджаецца дух.

Апошнім часам мне ўдавалася бываць на Віленшчыне, Беласточчыне, Сакольшчыне, каля Ломжы, на Аўгустоўшчыне ды на краі Сувальшчыны. З гэтых мясьцінаў падаю тут некалькі фатаграфіяў.

225. Далёкі хутар. Краявід на Верхнім Падляшшы.

227. Краявід з Падляшша з каровамі.

226. Сакольшчына. Краявід.

228. Краявід з Падляшша з коньмі.

229. Сядзіба на Аўгустоўшчыне.

230. Азёры на Аўгустоўшчыне.

Партрэт

231. Аўтапартрэт з сябрам. (Зьнята ў 1958 г. Super Ikonta 4,5 x 6).

232. Сьветлая дзяўчына. (Менск, 1964 г. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Мінск»).

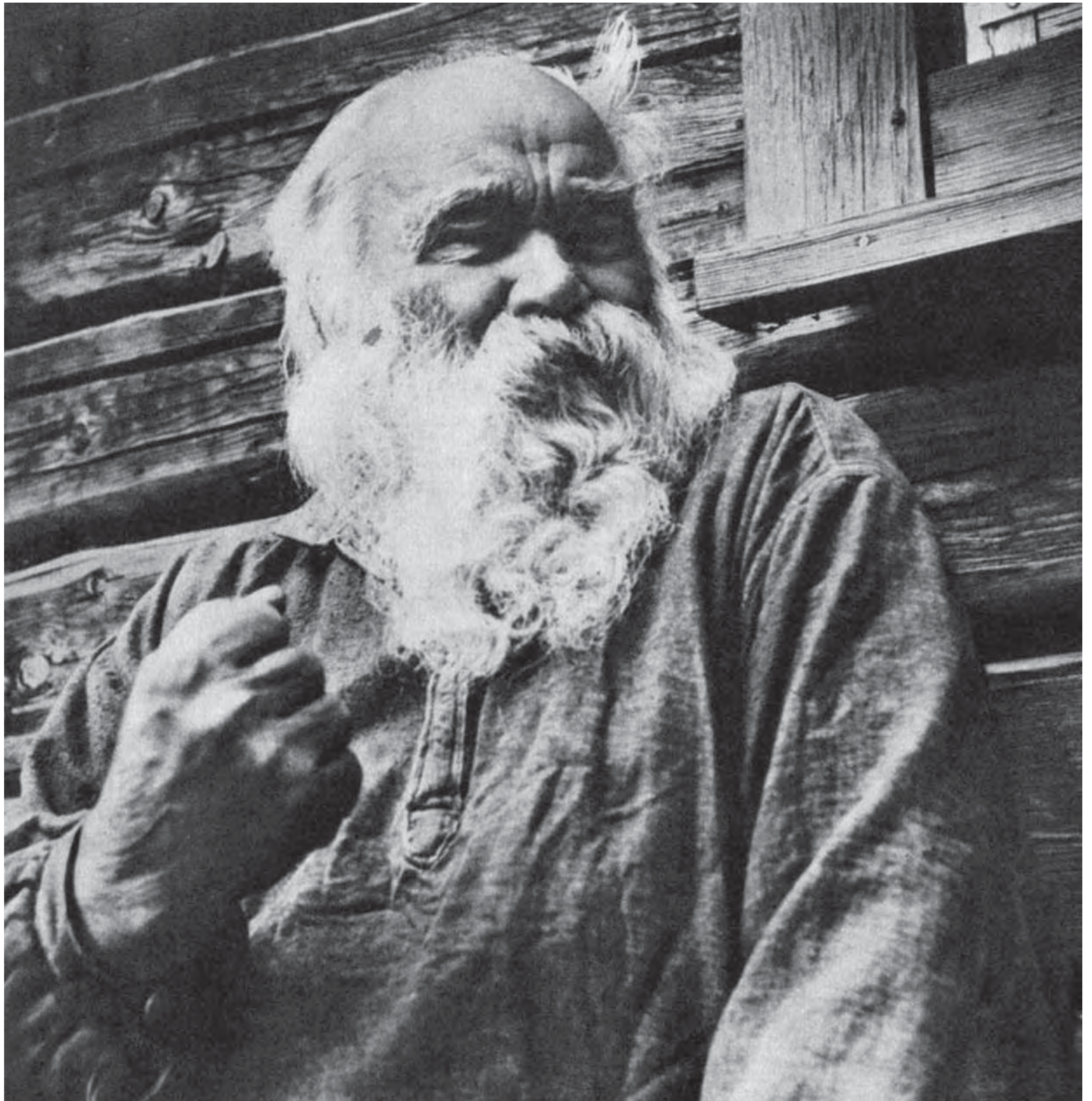

233. Браслаўскі рыбак дзед Ваявода (97 гадоў, Браслаў, 1968 г.). «Салют» 6 х 6. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Браслаўшчына»).

234. Партрэт Аляксандра Міцкевіча пляменьніка Якуба Коласа. Новы Ёрк, 2008 г.

235. Партрэт Маці Міхася Чарняўскага Марылі. (Фота 1969 г.).

236. Унук і баба. З цыклу «Арабы» (Новы Ёрк, 2012 г.).

237. Замілаваньне на бруклінскай звэню. (Бруклін, 2012 г.).

238. Максім Танк з маці. (Фота сярэдзіны 1960-х гадоў. «Любіцель» 6 х 6. Здымак узяты з Сеціва з малым дазволам. Арыгінал недаступны.)

Менск

239. Фрагмэнт вуліцы Няміга ў Менску. (Зьнята ў 1965 г. «Іскра» 6 х 6.)

240. Вуліца Няміга ў Менску. (Фота 1963 г.)

Тысячы здымкаў старога Менска, які я здымаў у 1960-1980-х гадах, -- недаступныя. Тут зьмяшчаю тры фота і некалькі рэпрадукцыяў з кніг і фотаалббомаў, выдадзеных мной раней. Стары Менск, вынішчаны пасьля вайны,варты пашаны і адзначэньня.

241. Плошча Свабоды ў Менску. 1970-я гады. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

242. Від на забудову вуліцы Няміга з вышыні. 1965 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

243. Від на забудову вуліцы Ракаўскай (Астроўскага) з вышыні. 1965 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

244. Касьцёл сьв. Сымона і Алены ў Менску і плябаня. (Фота 1992 г.)

245. Від на пл. Свабоды ў Менску зь вежы былога касьцёла Бернардынак. 1977 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

246. Густы сьнегапад у Менску. 1962 г. (Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Мінск».)

247. Менскі астрог «Пішчалаўскі замак». (фота 1981 г. «Зеніт», МТО-500. Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

Апошнія фота на Радзіме

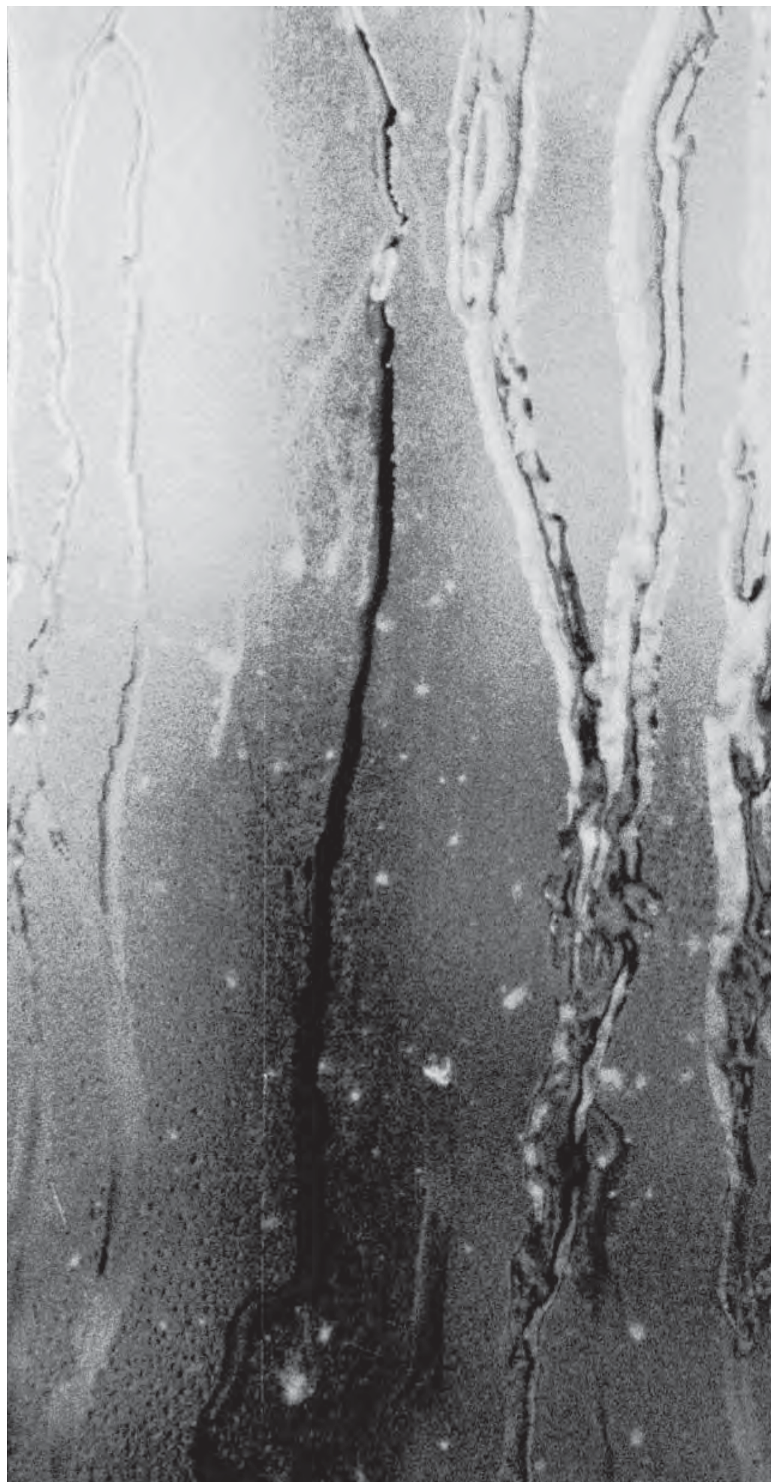

248. Сьлёзы дажджу замерзлыя на шкле. (Фота 1996 г.).

Дарога праз родны дом

Ідучы па дарозе
Праз лес,
У халодную цёмную ноч,
Я прыйшоў у свой дом, якога няма.
На руінах стаялі
Маркотныя людзі.
– Вы тут хто?
– Свае.
– Дык пайшлі,
Бо ёсьць шлях,
Бо йшчэ мусім ісьці
Да свабоды.

06. 02. 2012

249. Вясновая мроя.

250. Від з вакна на Суботніцкі касьцёл. 1996 г.

Стары сад

Калі выходзіў за парог,
Дзе сад пад сьнегам апусьцелы
І вольха старая, і клён,
Адчыняўся тут від на касьцёл.
Усё жыцьцё мне ў вачах стаіць.

23. 05. 2013

Сойка

Сойка застракатала.
І хто б там такі
У гушчары брыдзе?
Аж гэта яна на мяне
Стракоча.

12. 01. 2013

251. Дым. (Фота 1996 г.).

252. Ракаўскія мясьціны. Рэчка Яршоўка пры ўпадзеньні ў Іслач.

253. Апошні здымак на Радзіме. Калёны спэцвойска ідуць усьлед за людзьмі пасьля дэманстрацыі. Зьлева ў кадры Сяргей Навумчык. (Фота 24 сакавіка 1996 года. Кмпкт «Алімпус». Нег. Фота-250).

254. Зімовы эцюд ля дома. 1996 г.

Апошняе быцьцё ўдома

Мой дом – мая Айчына.
Калі я прыехаў сюды зімой,
Холадна пад ветрам
Шуршэла сухая трава
Перад зачыненымі дзьвярыма
І нежывымі вокнамі.
У цішыні – адзінокі мой дом.
Не брахаў мой сабака,
Якога няма.
Не чутно галасоў.
І над гэтай карцінай
Задумаўся я
Аб сваім існаваньні.
Шэрыя хмары
Наперад плывуць
Далёка за небаспад.
Трэба брацца.
Трэба брацца за клямку –
Увайсьці ў былое жыцьцё,
Дзе выйсьця зь яго не бывае,
Як толькі наперадісьці.

24. 05. 2013

255. Чорны кот.

АПАВЯДАНЬНІ

(Апавяданьні, выказваньні, эсэ, ўспаміны)

АНДРЭЙ

Андрэй жыў на хутары каля Нарбутаў у лесе, адзін у старой хаце. Казалі, што ён быў у нямецкім канцлагеры і вярнуўся не зусім нармальным. Ён трымаў коз, якія хадзілі па лесе самапасам, зьбіраў грыбы, ягады, садзіў каля хаты бульбу пад рыдлёўку, рабіў, дзе што папросяць, і спажываў, што дадуць. На працу стала яго ніхто ня браў. Ён не атрымліваў ніякай пэнсіі і ня меў сродкаў для існаваньня, але неяк жыў, нікому ні пра што ня жаліўся, быў адкрыты, самавіты і гаваркі, з кожным мог загаварыць, нешта сказаць, расказаць. Зь яго ніхто не падсьміхаў (як гэта бывае ў дачыненьні да дурнаватых). На першы погляд ён выглядаў бедным, але цалкам нармальным чалавекам. Праўда, паводзіны яго былі дзіўнымі, з гледзішча традыцыйнай сацыяльнай карысьці і ўкладу жыцьця.

Ідучы па дарозе і бачачы паваленае дрэва, якое аб'язджалі машыны, Андрэй адразу браўся паправіць непарадак. Часам вяртаўся, браў пілу ці сякеру і, расьпілаваўшы, адцягваў дрэва з дарогі, каб можна было праехаць.

Калі на той жа дарозе валялася разьбітая бутэлька, Андрэй падбіраў і кідаў дзе-небудзь у яму.

Драўляны вялікі мост праз Гаўю меў марны выгляд. Дзіры былі такія, што калі б колам трапіў, то і ня выехаў бы. Машыны старанна аб'язджалі тыя дзіры. Але і чалавек мог трапіць туды, калі цёмна (і, ня дай Бог, нагу зламаць), і конь, і карова маглі ўваліцца. Нікому да гэтага справы не было, бо мост да сельсавета не належыў, а якое там упраўленьне дарог тым займалася – невядома.

Неяк, ідучы праз мост, Андрэй спыніўся, паківаў галавой, пастаяў, усё нешта думаў, ды прыглядаўся. Назаўтра ён прышоў з сякерай і прыцягнуў пару маладых хвоек зь лесу. Абчасаў і пачаў латаць дзіры ў мосьце. Парамантаваўшы, сабраўся і пайшоў сабе. Ніхто ня ведаў, хто тое зрабіў. Але калі ўзьнікалі новыя дзіры, то Андрэй прыходзіў і рамантаваў. Рабіў прымітыўна, але ўсё ж такі дзіраў не было.

Мая маці тады працавала сакратаром сельсавета і, даведаўшыся, пытае ў Андрэя:

– Дык я чула, што гэта Андрэй мост паправіў".

– Ведаеце, пані, не магу глядзець, бо можа хто ўваліцца. Дык я трошкі падлатаў. Трэба ж, каб людзям зручна было".

Маці пахваліла Андрэя і неўзабаве выстаралася яму сацыяльную пэнсію для бедных. Пры саветах гэта складала 8-9 рублёў у месяц. (Для параўнаньня: мінімальная зарплата ў СССР была 70 рублёў, а буханка хлеба каштавала ў сярэднім 14-15 капеек, паўлітра малака 13 капеек, бутэлька гарэлкі – 3,6–4 рублі, керзавыя боты – 10-12 рублёў, веласіпед – 50-60 рублёў.)

Андрэй быў надзвычайна шчасьлівы і ўдзячны. Мог цяпер кожны дзень быць з хлебам. Гарэлкі ён ня браў у рот, ў веры трымаўся бапцістаў, якіх, праўда, у ваколіцах Суботнікаў не існавала наогул.

Пра веру Андрэй часам любіў паразважаць, калі хто яго слухаў. Погляды ягоныя былі вельмі простыя: трэба жыць па запаведзях. Цікава, што калі паглядзець на яго простае жыцьцё, то дакладна па запаведзях ён і жыў.

Аднойчы ў жніўні ўжо прыцемкам ён вяртаўся з Суботнікаў дахаты. Андрэю вельмі хацелася есьці, бо цэлы дзень нічога ня меў у роце. У сасьнячку ён убачыў, як паблісківаюць грыбы сыраежкі. Шмат іх было. „Сыраежкі ж то можна і сырыя есьці", – падумаў ён. Назьбіраўшы ў шапку навобмацак тых сыраежак, Андрэй ішоў да хаты і жаваў грыбы, крыху салодкія і пякучыя за язык. У хаце ён запаліў газоўку (электрычнасьці ня меў), і толькі тут разгледзіўся, што наеўся не сыраежак, а мухамораў. Галава ўжо крыху кружылася і падціскала пад сэрца. „Ага, ужо памру", – падумаў Андрэй. Неяк адразу ўспомнілася дзяцінства, і маці кліча яго: „Андрэйка, пара вячэраць". Як есьці хочацца, дык тое і ўспомніў. Усё жыцьцё пранеслася ў сьвядомасьці імгненна. Вобразы, карціны і галасы. Маці, бацька і дзеці на рэчцы, немец у бараку: „Штээ ауф, швайн!"*

Хата ўжо паплыла перад вачыма, а на душы стала неяк весела і спакойна. Андрэй дастаў навобмацак чыстую шэрую кашулю, што некалі памыў у Гаўі, новыя картовыя порткі, што далі яму на Сёмуху добрыя людзі, і паклаў на стол. Як памрэ, дык каб адзелі. Хістаючыся, выйшаў з хаты і абваліўся на прызьбу перад вакном (каб бачылі людзі). Сьвет кружыўся, дрэвы падалі, неба з зоркамі хісталася, але думалася спакойна. „Нехта ж знойдзе", – меркаваў Андрэй. Хаця тут бывала месяцамі ніхто наўзбоч не праходзіў. «Але як Бог дасьць», – мармытаў ён сабе пад нос.

Андрэй зьвесіў цяжкую галаву і падрыхтаваўся паміраць. Моцна рэзала ў жываце, але цікава, што кружэньне галавы спраўляла нават нейкую прыемнасьць. „Ня так ужо і дрэнна паміраць", – падумаў сабе Андрэй. Праз нейкі час ён ужо ня мог расплюшчыць вачэй, сьвядомасьць яго адключылася, і ён праваліўся ў цяжкую чыгунную цемру.

Прачнуўся Андрэй ад холаду. Было сьветла, і раньняе сонца залаціла верхавіны хвой. Ціўкалі птушкі. Андрэй не пазнаў знаёмага краявіду, бо думаў, што ён на тым сьвеце. Ён доўга ўзіраўся, няўцямна круцячы галавой. Нарэшце падняўся, і да яго дайшло, што ён не памёр, а жывы каля сваёй хаты. Моцнае ўзрушэньне апанавала яго. Ён падумаў, што здарыўся цуд, што ўсё ж такі жыць добра і паміраць ня хочацца. Андрэй апусьціўся на калені і стаў маліцца.

3 студзеня 2013

* Устань, сьвіньня! (ням.)

РАМУК

Некалі пад Трабамі пры дарозе стаяў стары дом, кшталту невялікі хутар. І жыў там такі Рамук Мацкойць. Наш сваяк, дзядзька Адварды, што быў арганістым у Сурвілішках, часта па дарозе да яго заязджаў яшчэ з маладых гадоў (гэта значыць ад часу 1-й Сусьветнай вайны). Тады (яшчэ за царом) бывае заедзе, каня не распрагаючы, пасядзіць з Рамуком, пагаворыць і далей сабе.

Часта заязджаў бывала на раніцы – то вады каню, то проста пагаварыць. Дык Рамук той у гэты час акурат сьнедаў, і жонка ставіла яму на патэльні вялікі гарачы грэцкі блін, які ён шмараваў скваркамі і еў.

Потым, у 15-м, прышлі немцы. Вакол шмат пагарэлі, але Рамук застаўся і не галадаў, грэцкі блін меў. У 19-м прышлі бальшавікі. Зрабавалі і Рамука. Але калі неяк Адварды зазірнуў да яго ранкам, то грэцкі блін на стале быў.

Вясной таго ж году Пілсудзкі прывёў палякаў. Тыя бальшавікоў крыху папаролі, але Рамук таго нават ня бачыў і жыў сабе, як раней. Потым зноў прышлі бальшавікі, зрабавалі Рамука, а за бальшавікамі – зноў вярнуліся палякі. Тут ужо надоўга. Але Рамук неяк не разжыўся, не разбудаваўся, як было, так і засталося.

У 1939-м прыехалі бальшавікі. Пачалі хапаць і вывозіць людзей. Адзін раз Адварды заехаў, Рамук грэцкі блін есьць і кажа:

– Пане Адварды, кажуць, што ўсіх вывязуць і будуць тут камуну рабіць. І, што за халера, кажуць жонак абагульваць зьбіраюцца.

Потым прышлі немцы. Рамука не турбавалі, праўда, падаткі і нарыхтоўкі плаціў ужо немцам і адну дачку ў Нямеччыну вывезьлі, а так усё ў гаспадарцы ішло, як раней.

У 1944-м вярнуліся саветы, аблажылі ўсіх падаткамі, кожнае дрэва і кожнае сьвінчо. Неяк Адварды заехаў, а Рамук яблыні ў садзе пілуе. Зайшлі ў хату. Рамук грэцкі блін есьць і кажа:

– Ціснуць, халера, з тых яблынь не наясіся, а плаці. Няма ходу, пане Адварды, людзі пілуюць, і я сьпілаваў.

Потым, у 1949-м, пачаліся „калкозы", абагульваньне, згон з хутароў, вываз людзей. Рамук ацалеў, бо, баючыся, каб ня вывезьлі, усё аддаў у „калкоз". Засталася хата, хлеў, „соткі" каля хаты, карова, сьвінчо ды куры.

У пачатку 50-х, незадоўга да сьмерці, Адварды, ідучы пехам у Трабы з качарэжкай, зайшоў да таго Рамука.

Жонка якраз ставіла на стол патэльню з грэцкім блінам. Стары Рамук і кажа:

– Пане Адварды, дык што цяпер на сьвеце чуваць? Можа, якая зьмяна будзе?

Тут Адварды, абапершыся рукамі на качарэжку, якую трымаў між каленяў, адказвае:

– Нібы не чуваць. Але табе, Рамук, што? Сто разоў была тая зьмяна, а ты як еў грэцкі блін, дык і цяпер ясі. Ці табе гэта абходзіць?"

– Я так пану скажу: чалавек не скаціна, каб сваім кідацца, але прыглядацца мусіць, – кажа Рамук. – Таму і ем, што прыглядаюся. Вунь гэты Альбін Зыгманцюк, на саломе спаў, водку піў. Пайшоў да белых, думаў каго абдзярэ, дык разбагацее. Цяпер дзе ён, проша пана? О! Ніхто ня ведае, бо забралі.

– Ад гультаёў ды галоты і ўся брыдота, – кажа Адварды. – Ну, пара зьбірацца.

І так пагаварыўшы, ішоў сабе далей.

1 студзеня 2013 г.

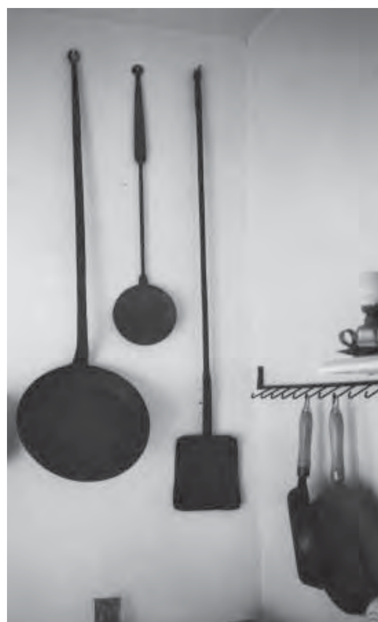

257. Кухня.

ФЭЛЬКА

Неяк адразу пасьля вайны паехаў дзядзька Фэлікс у Вільню. Там „пад галяй" спаткаў земляка, старога знаёмца Віцьку Кондуся. Тое ды гэтае, разгаварыліся, па Вільні ходзяць, у крамы зазіраюць, то пілу, то касу, то кантовую бабку трэба. Зайшлі ў сталовую перакусіць. Зрэшты, ня тое што, каб перакусіць, але каб заадно і самагонкі выпіць, якой Фэлька прывёз.

А тут трэба нагадаць, што за Сталінам за самагонку – турма. Але крамную гарэлку і савецкае фруктовае віно (цяперашняе „чарніла") можна было браць на разьліў у любой краме, дзе тое прадавалася, і тут жа каля прылаўка выпіць. Словам, піць можна было ўсюды, але толькі савецкае пойла. Праўда, тады п'янства яшчэ не было, і людзі сталінскімі льготамі ня надта і карысталіся.

Тым часам нашыя дзядзькі ў сталовай узялі там нейкія савецкія катлеты, Фэлька – бутэльку на стол, разьліў па паўшклянкі і задумаўся. А потым узяў і гэтак шырока перажагнаўся ды й кажа:

– Ну, з Богам, п'ём, Віцька, за здароўе! – Выпілі і ядуць сабе. Аж тут за суседнім сталом аказаўся нейкі савецкі лейтэнант (Фэлька яго адразу прыкмеціў) і гэтак „по-русски вкрадчиво говорит":

– Скажите, вот вы перекрестились. Это зачем, чтобы водка слаще стала или как? Фэлька жуе і гэтак самавіта на ўсю сталовую гудзіць:

– Ну, павінен жа чалавек нечым адрозьнівацца ад сьвіньні, – і далей жуе.

Віцька аж папярхнуўся ад страху. А Фэлька зноў налівае па паўшкаліка і кажа:

– Ну, з Богам, Віцька, каб не апошнюю.

На лейтэнанта – нуль увагі. Выпіўшы, Фэлька лезе ў торбу, дастае закручаны ў палатно кавалак сала і, дастаўшы з-за халявы даўжэзны востры нож, пачынае наразаць:

– Во, пакаштуйма яшчэ сала. Сваё, свойскае, сам калоў, сам саліў. З кменам, браце, – кажа Фэлька і махае нажом.

Дзядзькі ядуць, а лейтэнант глядзіць. Але неяк зьвяў, спахмурнеў і маўчыць. Нешта яго як бы спаралізавала. Можа, не зразумеў гаворкі (мова – вялікая сіла).

От так часам бывала пры Сталіне ў нас на Віленшчыне. Фэлька пад страхой яшчэ вінтоўку трымаў. Дык чаго яму баяцца.

14 чэрвеня 2013 г.

258. Прасёлак.

ДУКШТА

А быў у нас такі млынар Казюк Дукшта. Пасьля вайны ён адбудаваўся ў цэнтры мястэчка і, памятаю, заўсёды хадзіў на працу ў млын гародамі непадалёк ад нашага дома прасёлачнай дарожкай. Млын быў велізарны, на чатыры паверхі і на чатыры велізарныя, мэтраў па 12 у дыямэтры, колы. Будынак быў абабіты шалёўкай і пакрыты гонтам, стаяў на востраве пасярод Гаўі. Там жа на востраве стаяла велізарная крытая гонтам павець, куды заязджалі з вазамі і навязвалі каней. З двух бакоў быў мост з плацінай і застаўкамі, якія падымалі, калі было зашмат вады, і тады Гаўя з шумам імчала па драўляных падэнях і спадала вадаспадам у сваё рэчышча. Тады драбнейшую рыбу з глыбіні вадой выганяла далей на доўгі пяшчаны брод, з чаго карысталіся заўзятыя рыбакі і аматары павудзіць.

Памятаю адзін такі выпадак у маленстве, калі быў спуск вады, і я прыбег з сваёй крывой вудачкай (вудзільна з арэхавай ляшчыны) і вудай з коньскага воласу. Рыбакоў (старэйшых хлопцаў, дзядзькоў) было асобаў з дваццаць, і час ад часу нехта выцягваў то кялба, то верхаводку.

Мая лоўля, аднак, выглядала інакш і заключалася ў тым, што я закідаў вуду і тут жа выцягваў кялба. Шморгаў аднаго за адным. На мяне коса пазіралі, дзядзькі пасьмейваліся з малога (мне было гадоў дзесяць-адзінаццаць), станавіліся на маё месца, а я на іхняе. Але ў іх ня бралася, а я цягнуў аднаго за адным. Каля мяне сабралася куча разьзявак, вохкалі, ахкалі, як заўзятары на футболе, рагаталі, калі дзядзькі нэрваваліся. Неўзабаве я налавіў цэлы бідончык і пабег дадому парадаваць маці, праводжаны гулам зьдзіўленьня і адабрэньня.

На рыбе, ведаеце, як зь дзеўкамі: каму шанцуе, каму не, каму самы плывуць. Я ня ведаў тады, чаму ў мяне рыба бралася, а ў іншых не. Але дасьведчаны рыбак, наш сусед Франук Лаўрэль, мне растлумачыў дасканала: усе лавілі на жылку, якую дасталі (такія ж бо спрытныя) хто ў Лідзе, хто ў Вільні, а я, малы, на коньскі волас (адкуль у мяне тая жылка-раскоша). Рыба чуе пах і пабойваецца ненатуральнай жылкі, а коньскі хвост яе не пужае, вось яна і чапілася на мой кручок.

Дзядзька Франук, бачачы маю схільнасьць да рыбы, мяне запаважаў, як дарослага. Калі спаткае, то абавязкова спыніцца і пагаворыць пра рыбу.

Матруна (прыток Гаўі) працякае мэтраў за 60-70 ад нашага дома. Вада ў ёй была чыстая крынічная і сьцюдзёная. Тыя, што жылі ля Матруны, і студняў не капалі. З Матруны ваду бралі. І яшчэ бляханы з малаком у ваду ставілі – такая яна халодная была і сэпарацыя ішла хутка. А тут табе і сьмятана, і сыр, і тварог.

Але галоўнае ў Матруне – гэта рыба. На ўсім працягу вадзіліся пстрангі пад карчамі і лёхамі. Як сонечны дзень, выходзілі грэцца на струмень ды на плёсы. Толькі падышоў, а яны стралой пад карчы.

Вадзіліся яшчэ сьліжы пад каменьнямі. Ну і былі маляўкі ды калюшкі, якіх ніхто не лавіў і за рыбу не лічыў.

Летам я ўставаў у маленстве а 6-7-й гадзіне, браў кароткую вудачку, нанізваў на вялікі падвойны кручок некалькі чарвякоў, паўзком ціхенька падпаўзаў да рэчкі, спускаў вуду на яме пад корч, дзе сядзелі пстрангі, і асьцярожна адпаўзаў. Праз хвілін 15-20 зноў падпаўзаў і бачыў, што паплавок зацягнуты ажно пад лёх. Тут сэрца маё аж застукае. Хвалюючы момант. Р-раз! Вудзільна выгінаецца, пстронг у вадзе лапоча, а я яго на бераг – і мой.

Больш за аднаго ніколі не лавіў. Трэба ж было і назаўтра пакінуць. Ды-й бабуля бывала на раніцы кажа:

– І што ты, унучак, на сьняданьне будзеш есьці? Можа, пайшоў бы пстранга злавіў.

Я ішоў і лавіў. Тут жа, побач, амаль пад ганкам. Ды і рэчка гэтая лічы, што наша (так я яе ўспрымаў).

А дзядзька Лаўрэль бывае ідзе каля рэчкі і пытае:

– Ловіш?

– Пстранга лаўлю, – кажу я.

Дзядзька Лаўрэль сядаў на траву і пачынаў ціхую (каб не спалохаць пстрангоў) гаворку пра рыбу са мной, малым, як з дарослым.

Лаўрэляў было ў Суботніках трох братоў: Адварды, Ляўнарды і Франук. Адварды, Ляўнарды мелі вялікія сады і былі апантаныя садаводы. Каго ні спаткаюць – пачнуць гаворку пра сад. Гаварыць пра сады любілі, а Франук – пра рыбу. Франук трымаў дзьве лодкі па абодва бакі млына (на ставе і на рэчышчы) лавіў у асноўным трыгубіцай буйную рыбу (брадніка не прызнаваў). Лавіў так: ставіў трыгубіцу, адгароджваў ёй кавалак рэчкі, потым адплываў на лодцы далей і доўгім калом пачынаў бухаць глыбока ў ваду, пужаў рыбу, каб тая ўцякала ў бок сеткі.

Бывала, што заблытвалася і невялікая рыбка, асабліва акунькі. Лаўрэль іх выкідаў у рэчку. Малой рыбы ня браў ніколі.

Жонка яго была вельмі гаварлівая; колькасьць словаў, якія яна выпускала ў мінуту, была велізарная. І калі яна бачыла, як мужык выкідвае малую рыбу, то прапускная здольнасьць яе мовы павялічвалася да ўзроўню бесперапыннага абуранага стракатаньня. У гэты мамэнт у цёткі разьвівалася сквапнасьць і, вядома ж, яна лічыла ў гэты час свайго Франука за дурня.

Зь іхным сынам Юзікам мы крыху сябравалі, і аднойчы дзядзька Лаўрэль узяў нас дваіх у лодку на рыбу. На носе сядзела Лаўрэліха, мы з Юзікам пасярэдзіне і ў канцы дзядзька Лаўрэль правіў лодкай. Пачалі вымаць сетку. Рыбы набілася ніштавата: акуні, плоткі, нават пару шчупакоў. Лаўрэль сьцінуў вялікую рыбу ў мяшок і пачаў выкідаць малую назад у раку. І тут пачалося. Суцэльная кулямётная чарга. А Лаўрэль пасьмейваецца сабе і мялюзгу выкідае.

– Ну, а гэта во, нашто выкідаць? – закрычала Лаўрэліха, паказваючы на добрага такі акунька, – дай сюды! Дай сюды, кажу!

– Хай расьце! – кажа Лаўрэль і хоча кінуць рыбу ў рэчку.

– Ты што? Халера! Здурэў!

З гэтымі словамі Лаўрэліха кінулася да Франука, каб адабраць акуня. Той выкідае рыбу ў ваду, а Лаўрэліха з попрыску скача за акунём у рэчку, наважваючыся злавіць.

Гук быў такі: „чыбулды-ы-ых!" Сукенка Лаўрэліхі надзьмулася, як парасон, потым пайшлі бурбалкі, і баба пачала тапіцца, малоцячы, як сабака, рукамі па вадзе. А дзядзька Франук стаіць у лодцы і назірае.

– Франук! – крычыць Лаўрэліха, – таплюся, ё. т. м., чаго стаіш?

Лаўрэль падаў ёй канец кала, якім ганяў рыбу. Лаўрэліха ўчапілася і пачала чаперыцца ў лодку.

– Чакай, перакуліш! – крычыць Лаўрэль.

Падплылі да берагу. Лаўрэліха залезла ў лодку і пачала лаяць Франука, што праз яго яна во, уся намачылася.

– Нічога, высахнеш, – адказвае Лаўрэль.

Але я тут не пра рыбу хацеў казаць. Вернемся да Дукшты. Млынароў у млыне было чатырох, ці нават пяцёх. У тым ліку і наш далекаваты сусед Віктусь Тучкоўскі („Адасюк", бацьку звалі Адасем).

Як і ўсе млынары, ён хадзіў абсыпаны мукой, маленькі, вёрткі, з шляхецкімі вусамі і вясёлай усьмешкай, гаварыў тэнарком і хуценька, нібы тарахцеў, і заўсёды пра нешта сьмешнае, і сам першы сьмяяўся.

Побач з млынам на „Вулачцы" стаяў вялізны драўляны дом тыпу панскай афіцыны, пакрыты чырвонай глінянай дахоўкай. Гэта быў дом для загадчыка млына. Ён там і жыў з сям'ёй, нібы ксёндз у плябані.

Памятаю, хадзіў такі насуплены ў зашпіленым сталінскім кіцелі і ні з кім не гаварыў, бо мала што разумеў па-беларуску. Прыслалі аднекуль з усходу.

Казюк Дукшта быў чалавек-волат, пад два мэтры ростам, хадзіў, гаварыў, рабіў не сьпяшаючы. Меў дзьвюх прыгожых дачок – Яню і Ядзю, і малога сына. Дакладней, двух сыноў. Але старэйшы, Ян, ня быў яго родным сынам.

А гісторыя была такой. Калі ў 1941-м прышлі немцы, то каля вёскі Шаркуці (тры кілёмэтры ад Суботнікаў) нейкі паўгловак стрэліў па немцу і забіў. Зь мясцовых гэтага ніхто ня мог зрабіць, бо людзі былі толькі радыя, што немцы пагналі бальшавікоў (ды й зброі ніхто ня меў). Хутчэй за ўсё, тое зрабіў нехта з бадзяжных савецкіх салдатаў, якія, ратуючыся, разьбегліся па лясах і дарогах. Але немцы не разьбіраліся, акружылі вёску, сагналі ўсіх вяскоўцаў у гумно і спалілі разам зь вёскай. Мала хто ацалеў. Сярод іх – і двухгадовы хлопчык Янка, які застаўся круглым сіратой. Вось Казюк Дукшта з жонкай зжаліліся над дзіцем і ўзялі яго ў сваю сям'ю, усынавілі.

Янка вырабіўся ў добрага хлопца з прыроджанай інтэлігентнасьцю, лексіка яго была чыстай, без вульгарных слоў і грубага тону. Калі моладзь летам купалася ля млына на шырокім разводдзі, то Янка плаваў асобна, гэтак дэлікатна, каб не намачыць сваю падстрыжаную пад „польку" шавялюру. Хлопцы кпілі зь ягонай „гжэчнасьці", лавілі ў вадзе і спэцыяльна „тапілі", каб „фрызура" намокла. Потым рагаталі ўсе разам. Янка таксама. Гумару ў яго хапала.

Потым Янка вырас, стаў пазіраць на дзевак, што, праўда, нічога ў яго зь дзяўчатамі не клеілася, але тым ня менш ён паступіў вучыцца ў медінстытут і неўзабаве яшчэ студэнтам ажаніўся. У інстытуце ён добра паказаў сябе па прафсаюзнай ды камсамольскай лініях і неўзабаве па сканчэньні вучобы як малады спэцыяліст быў прыняты ў кампартыю (у члены КПСС). Яго ўзялі інструктарам райкама, потым ён стаў загадчыкам аддзела, потым адным з сакратароў, і пайшло ўсё, як па маслу, адчыняліся прывабныя сацыяльныя далягляды.

Казюк Дукшта ведаў, што прыёмны сын стаў начальнікам. У пэўнай ступені гэта яго цешыла, што Янка выбіўся ў людзі і стаў не абы кім. Зь іншага боку, бальшавікоў у Суботніках ніхто не любіў, і Дукшта таксама. Таму сваім Янкам Дукшта нідзе не хваліўся, але гонар за яго меў.

Пасьля інстытута Ян доўга (некалькі гадоў) не прыязджаў у Суботнікі. Але вось, нарэшце, пасьля доўгай адсутнасьці, паведаміў, што прыязджае. Дукшта сабраў усю радню і падрыхтаваў вялікі стол.

Ян прыехаў з жонкай і дзіцёнкам на ўласнай новай сьветлай „Волзе". Тут мушу патлумачыць. У тыя 60-70-я гады ў СССР мала хто з простых сьмяротных мог мець машыну вышэйшага класу „Волгу". Тры машыны было ў СССР: „Волга", сярэдні клас – „Масквіч" і малалітражка „Запарожац". Чарга на пакупку гэтых машын сягала да некалькіх дзясяткаў гадоў, хоць каштавалі яны велізарныя грошы, непад'ёмныя для простага чалавека.

Дык вось Янка ўехаў у двор Дукшты на белай „Волзе". У яго ўжо завязаўся ладны такі круглы жываток, рухаўся ён павольна, гаварыў прадумана, па-расейску, але падкрэсьліваў сваю даступнасьць і адкрытасьць, каб здавацца на роўні з усімі. Дукшту, праўда, не спадабалася, што іхні Янка гаворыць зь ім па-расейску, але ён нічога не сказаў.

– Ну, – кажа, – Янку, вадаправода ў нас пакуль не правялі, дык во над мядніцай памыйся і за стол.

– Да-а, цивилизация, папа, впрямь скажем, не аховая, – вымавіў Янка.

– Так, хрэновая арганізацыя, – кажа Дукшта, не зразумеўшы, – хоць я цябе ругацца і не вучыў.

Селі за стол. Усе віталі Янку, распытвалі, „дзе робіць". Жонка янкава з пышнай, дробненька закручанай кудзеркамі „эндуляцыяй", казала, што яна „тоже из деревни", але ў горадзе „лучше и она не представляла", што адсюль мог выйсьці ў сьвет яе „Ваня".

Нешта Казюка пачало вярэдзіць знутры, сам ня ведаў, што. Ён пастукаў відэльцам па графіну і сказаў усім наліць. А потым устаў, падняў кілішак і кажа:

– Дарагі Янка, дазволь мне ад нас з маткай прывітаць цябе ў родным доме. Даўно мы цябе ня бачылі, але вось ты прыехаў паважаным чалавекам, начальнікам. І мы, скажу табе, вельмі радыя з маткай, што падабралі цябе сіратой, вырасьцілі, далі адукацыю і дарогу ў жыцьцё. Добра, што наша ахвяра не змарнавалася на пуста, і ты стаў такім салідным чалавекам. Дык вып'ем жа за тваё шчасьце, каб ішоў далёка і не забываўся дарогі да хаты.

Тут трэба было, як па звычаю, выпіць і пачаць закусваць тым, што было на стале. Але Янка, ламаючы правілы, устаў з кілішкам ды пачаў дзякаваць Казюка за добрыя словы. А потым і кажа:

– Конечно, спасибо, папа, за добрые пожелания и за всё, что вы для меня сделали в жизни. Должен только добавить и сказать о вещах совершенно очевидных. Ведь если бы не советская власть, не получил бы я ни образования, ни перспективы в жизни. Возможно, сидел бы здесь, пас

скот или пил водку, как бывает, к сожалению, на селе. В сущности, дорогие мои земляки, мы должны всегда об этом помнить: в какой передовой стране и в какое счастливое время мы живем. Раньше такое бы было немыслимо. Поэтому дело не во мне и не в обстоятельствах, моей заслуги здесь нет. Советская власть нам всем дала возможность, выбора пути и честной работы на благо всех. Поэтому разрешите присовакупить к пожеланию папы так же и мой тост и выпить за нашу действительность, в которой живем, и за идею, что озарила нам жизнь.

Запанавала цішыня. Янка, усьцешаны сваёй добрай прамовай, кульнуў чарку, сеў і ўзяўся за відэлец. Але ніхто ня піў.

– Во, – патлумачыла ў паўголаса ўсім, хто не зразумеў, Франя Рапэцкая („Дзежачка”), – кажа, што яго савет вывучыў.

– А яёяёй! – прасьпяваў у вусы Віктусь Адасюк, гледзячы ў кілішак.

Госьці пачалі перашэптвацца, пераглядацца, закруцілі галовамі.

– Дык кажаш не я, а савет табе ўсё даў? – басам пратрубіў Дукшта.

– Нет, папа, конечно же вы. Но советская власть создала условія для реализации.., – пачаў быў Янка.

– Вон з хаты! – прыцішыў голас Дукшта. – Прэч пайшоў!

– Нет, папа, вы меня не так поняли, я не против...

– Сядай у машыну і едзь, адкуль прыехаў. Зараз жа! Начаваць тут ня будзеш.

Дукшта выйшаў з-за стала, у сенях узяў шапку, адзеў і пайшоў сабе праз гароды ўніз, да Матруны, прыхапіўшы граблі сена варочаць. Хоць быў ужо вечар, сонца якраз заходзіла і ня час быў на тое сена, што ляжала ў валках, чакаючы раніцы.

Але Дукшта рашыў цяпер зрабіць і заўтрашнюю работу. Карова шмат значыла для сельскага чалавека пры калгасна-саўгасным ладзе. Так што корм для жывёлы справа першасная. Усё астатняе – так сабе, па чарзе зробіцца. Восеньню бульбу скапаць, гарод выбраць, брыкет ды дровы завезьці. І так і цягнецца, пакуль жывы і здароўе дазваляе.

Янку больш у Суботніках ня бачылі. Дзе ён, што ён, і сам Казюк ня ведаў. Ды й не цікавіўся. Можа дзе палез угару. Але неўзабаве і савет разваліўся, і бальшавікі выпарыліся. Але гэта ўжо, як Дукшта памёр. А Янка?.. Хто яго ведае. Можа дзе яшчэ і сядзіць на пасадзе такі „Ваня”. Самы ж бо на яго час.

25 ліпеня 2013 г.

259. Вадаспад ля млына на Віленцы.

ВАСІЛЬКІ

«Дайце з горачкі скаціцца
З ручайка вады напіцца,
Дайце зь міленькім сыйсьціся
Пра любоў пагаварыць.»
(Народная прыпеўка з-пад Ашмянаў)

Гісторыя гэтая пачыналася недзе ў канцы пяцідзесятых. Быў такі Віцька Каралевіч. Добра ў валейбол гуляў і на ровары ганяў, як вецер. Віцька ўвогуле быў харошы хлапец. Яго хвалілі і ведалі. Скончыўшы школу, працаваў шафёрам у саўгасе. Калі хто чаго папросіць зрабіць, зьезьдзіць куды, на станцыю падкінуць, ці яшчэ што, – Віцька ніколі не адмаўляў, да людзей адносіўся з павагай і любіў пагаварыць са старэйшымі местачкоўцамі на розныя тэмы ды старых паслухаць.

З выгляду быў высокі, крэпкі, моцнай косьці, сабе на ўме і крыху з гумарам. Гарэлкі не ўжываў. Так, трохі, хіба для сьмеласьці, калі танцы ў клубе. Тады з Вулькай так польку выстукваў, што падлога дрыжэла, а Вулька, расчырванелая ўся, толькі вухкала: „Ух! Ух! У-у-ух!"

Вулька была вясёлая. У клубе толькі і чуўся яе звонкі сьмех. Дзяўчаты Вульку таксама любілі і каля яе гуртаваліся, пырскаючы сьмехам, скарагаворкай і выклічнікамі (калі перавесьці ўсё у мову граматыкі). Словам, Вулька запальвала ўсіх сваёй энэргіяй. Хлопцы каля яе круціліся, з усімі яна знаходзіла агульную таварыскую мову, але так, каб з гэтага ўзьнікалі зь нейкім там асаблівыя дачыненьні, то такога не заўважалася. Вулька была асобай кампаніі і сяброўства. Местачкоўцы яе любілі. У працы была хуткая і ўвішная, і сваю справу заўсёды ведала.

Пасьля школы Вулька пакруглела і вырабілася ў такую дзеўку, што о-ё-ёй. Думала паступіць у пэдагагічны інстытут, але не прайшла па конкурсу, вярнулася і пайшла працаваць рахункаводам у саўгас. Вульку запрашалі якраз на працу ў клуб, але бацькі сказалі: „Няма чаго на тыя капейкі лезьці, якая праца, такія й грошы".

Якраз была ўборка. Камбайны працавалі без перапынку, і Віцька вазіў збожжа. Дні былі гарачыя. Аднойчы Віцька падвозіў Вульку ў суседнюю брыгаду. Абодва трэсьліся па палявой дарозе ў душнай кабіне. Віцька раз-пораз кідаў погляды на круглыя, як рэпа, калені Вулькі, глядзеў на яе – крэпкую, расчырванелую вясёлую – і адчуваў, што пачынае дурэць. Дзень, напэўна, быў такі шалёны, ці ён зь левай нагі ўстаў, але нешта смактала ў яго пад дахавіцай і ўжо аж пад грудзьмі. І ў галаве паехала.

Віцька спыніў машыну, выскачыў і кажа:

– Вулька, Вулька, хадзі, во, нешта пакажу. – Вывеў Вульку і, нічога ня кажучы, паваліў у жыта.

– Ты што? Ты што? Дурны! Дурны! – Залемантавала Вулька. Дзяўчына брыкалася, круцілася, падрапала Віцьку твар, нават укусіла яго за руку, аж кроў пашла. Словам, выкачалі з паўгектара, а Вулька не паддавалася, аж Віцька стаміўся, нават імпэт прапаў. Тут Вулька раптам сагнула ногі амаль пад бараду і, не раўнуючы, як той кенгуру, як штурхне Віцьку, дык той і адваліўся. А Вулька ўсхапілася, адляцела да дарогі і крычыць:

– Дурны, дурны, дурны! – І хвігу яму: – Во табе! Во табе, во табе! Дурань! Прыдурак! Баран! Казёл! Бацьку скажу! – Завярнулася, залезла ў кабіну і сядзіць сабе, валасы папраўляе, гузікі на сукенцы лічыць.

А Віцька стаіць у жыце і рот разьзявіў. Ён ужо і сам адчуў сябе дурнем, лепш бы ўцякла тая Вулька. Шчыра кажучы, яна яму вельмі падабалася, даўно прыглядаўся і сур'ёзныя думкі выношваў. І што на яго найшло – усё сапсаваў. Канец.

Патульчыўшы вакол машыны, Віцька моўчкі залез у кабіну і асьцерагаючыся глядзець на Вульку, завёў матор. Каб жа толькі матор! Завялася Вулька.

– Ніколі ня думала, што ты такі дурны, Віцька, – сказала Вулька дзелавым голасам. – На цябе паглядзіш – дык здаецца, во, мужчына ўжо сяр'ёзны. А ты – хто? Мача яму ў галаву стукнула – ён і палез. Во кавалер! Ва харашун! Ты во прыедзеш, у маткі спытай, як трэба зь дзеўкамі абыходзіцца. Цябе, відаць, нічаму не вучылі, дык у цябе розум, як у пеўня, што курэй топча.

– Змоўкні, Вулька, – агрызнуўся Віцька, – я цябе не абзываў.

– Не абзываў?! Ты хацеў мяне згвалціць! Ты казёл, ты дурань, мяшком стукнуты, асёл ты, а не хлапец, што ты нарабіў?!

І Вулька раптам сарвалася і як заплача, горкімі сьлязьмі як залемантуе. Плача, і сьлёзы, як боб, коцяцца.

Тут Віцька зьбянтэжыўся не на жарты. Увесь юр ягоны зьнік, як рукой зьняло. Ён адчуваў сябе зьнішчаным, растаптаным і расплясканым і зразумеў, што адбылося нешта непапраўнае. Вулька яму падабалася, што часам аж дух займала, а ён усё тупаў вакол яе і ня ведаў, як падступіцца. З усімі яна была вясёлая і жывая, як агонь, нікога не вылучала (праўда, танцаваць зь Віцькам любіла найбольш). Хоць бы знакі якія былі ад яе, тады б ужо Віцька можа й рашыўся.

Неяк старэйшыя хлопцы выпівалі і зайшла гаворка пра дзевак. Дык Юрка Даўгуль, дзяцюк бывалы, адслужыў войска недзе ў Расеі, і кажа, што з дзеўкамі гаварыць шмат ня трэба – хапай і пад сябе. Ён, маўляў, у Расеі шмат такіх пераціскаў.

«Го, Расея, няма мовы, – кажуць іншыя сталыя хлопцы, – рускія бабы, як сучкі, ніякага сораму. Вунь глядзі, саветы панавезьлі да нас такіх. Там адна – пяцёра дзяцей, і ўсе ад розных, і мужа няма. І ім добра, ходзіць сабе, падлогу мые ў санаторыі. Ну! Дык гэта што?»

Віцьку павінны былі забіраць у войска ў лістападзе. Усё пайшло наперакасяк, і Вулькі ня будзе. Ня будзе ўжо. Гэта пэўна.

– Вулька, – хрыпла прамовіў Віцька, – Вулька, даруй. Ты мне да душы, Вулька, павер, але я здурэў. Даруй.

Вулька маўчала, усхліпваючы раз пораз. Слоўны запас Віцькі скончыўся, і ён маўчаў, ня ведаючы, што казаць і што рабіць.

– Вулька, – нарэшце зноў азваўся Віцька, – хочаш, я перад табой на калені стану?

Тут Вулька перастала плакаць, падняла галаву і ўгледзілася ў Віцьку.

– Яшчэ чаго! Як гэта – хлапец і будзе перад дзяўчынай на каленях стаяць?! Перад Богам стань. Мне тваіх кленчаў ня трэба.

– І перад Богам стану. Я шчыра, Вулька, вер мне.

Даехалі да брыгады. Вулька вышла, бразнуўшы дзьвярыма, і пайшла, не азіраючыся.

Тое, што не зусім зразумела было Віцьку, які заблытаўся са сваімі гармонамі, тлумачылася вельмі проста. Хто-хто, а Віцька Вульцы падабаўся даўно, яшчэ ў школе. От за такога, здаецца, і замуж пайшла б. Толькі ці ж ёй Віцьку пра гэта казаць? А той Віцька, хто яго ведае, здаецца, і ходзіць вакол, і танцуе, і сяброўскі, і прыстойны сабе, й працавіты, і сталы не па гадах, але маўчыць, цяжка зразумець, хто яму падабаецца. І тут на табе – усё абвалілася, усе спадзяваньні разьбіліся, дурань і даўбень, чмут – ня любіць ён Вульку. І што з такім гарод гарадзіць!

Цяжка сказаць, як бы ўсё рухалася далей. Можа, і разышліся б назаўсёды Віцькіныя і Вульчыныя дарожкі, калі б падзеі нечакана ні павярнуліся так, што прышлося прымаць сьпешныя і адказныя рашэньні.

Калі Вулька позна вечарам вярнулася з брыгады дахаты, у доме была злавесная цішыня. Бацька сядзеў пануры і глядзеў у падлогу. Маці хадзіла па хаце. Яе расьпірала.

– Вулька, – выстраліла яна, – што ты сёньня зь Віцькам у жыце рабіла?

Ад нечаканасьці Вулька аж ёкнула, але не адчуваючы за сабой віны, кажа:

– Віцька дабіраўся, але я не далася.

– Паскудніца ты, – закрычэла маці, – ужо мястэчка гудзе! Хто табе паверыць, нават калі і не далася?! Чаго ты зь ім там скруцілася, каб цябе халера ўжо скруціла, як ты нас зганьбіла.

Пашкоўшчыха стракатала, як з кулямёта, і нават рукі заломвала ад немарасьці.

– Мама, памаўчы, бо цяжка. Віцька добры хлапец, толькі дурнота на яго найшла. Я ж кажу, што не далася. Але калі ўжо людзі ведаюць, то я ня ведаю, што рабіць, хоць у лес бяжы. Можа паеду куды ў сьвет.

– Ну, дурноту трэба выганяць, – прабурчэў бацька, падняўся і вышаў. Відаць было праз вакно, што ён сеў на ровар і паехаў.

Пашкоўшчыха, ведаючы яго характар, тут жа выляцела ўсьлед:

– Костусь, вярніся! Костусь!

Але дзе там! Костусь Пашкоўскі быў чалавек самавіты і разважлівы, але калі яго часам даводзілі да немагчымасьці, то адзіным яго аргумэнтам было імкненьне даць па мухаедах. Не цярпеў і не згінаўся. Тут яшчэ трэба ўлічыць, што Вулька (самая малодшая пасьля трох сыноў) была яго любіміцай, „бацькавай дачушкай", як кажуць у такіх выпадках. І ня толькі ў тым сэнсе, што ён душэўна любіў сваю дачку, але і ў тым, што Вулька бяз бацькі ні кроку. Глядзіць на бацьку, як на абраз, што бацька скажа, тое і праўда. І зь дзяцінства за ім, як хвасток: „Тата, татачка, а запражы коніка", „а вазьмі мяне з сабой", „а чаму пшчолкі не замярзаюць?", „а касіць мяне навучы". Костусь і пра пшчолкі расказваў, і з сабой усюды браў, і касіць навучыў. Вулька вырасла дзяўчына крэпкая, кроў з малаком. Як пачнуць з бацькам касіць, то на пяты яму наступае, толькі пасьпявай.

Віцька жыў адзін з маці. Бацька загінуў на вайне, а старэйшы брат быў у войску. Сястра выйшла замуж і жыла ў Лідзе. Якраз селі з маці вячэраць, як заходзіць Костусь Пашкоўскі.

– О, і Міхаліха тут. Вельмі добра, – сказаў Костусь.

Віцька ўсё зразумеў: Вулька расказала. Хлапец сьцяўся, але ўсьвядоміў: настае рашаючы момант. Альбо пан – альбо прапаў.

– Пані Міхаліха хай мне выбачыць, – пачаў Костусь, – але пры матцы хачу пагаварыць зь Віцькам, – і, не чакаючы адказу Міхаліхі, – да Віцькі.

– Што ты рабіў з Вулькай сёньня ў жыце?! Ты чалавек, ці ты жывёла, Віцька?!

Віцька ўстаў і кажа:

– Мама, дзядзька Костусь, выслухайце мяне спакойна. Я вінаваты, але між намі нічога не было. Дзядзька Костусь, можаце мяне забіць, але вам першаму кажу шчыра, што да душы люблю Вульку, і яна пра тое ня ведае. Але сёньня я зьнішчыў усё. Вулька за мяне ня пойдзе, і вы не дазволіце. Можаце мяне забіць, я вінаваты, але тут гэта маё няшчасьце.

Віцьку аж самому спадабалася, як ён добра гаворыць, аж тут матка:

– Чакай, дык што ты там зьнішчыў? Што нарабіў?

– Вульку хацеў, гэты, во, ну сілай значыцца, – пачаў бубніць Віцька. Міхаліха паглядзела і кажа:

– Вульку? Сілай? А мой ты сыночак, гэтую дзеўку сілай і рота ня возьмець. Лепш было б па запаведзях. Ты б хоць з маткай параіўся.

Далейшай ганьбы Віцька ўжо вытрымаць ня мог. Ён насупіўся – і да дзявярэй.

– Не рабеце зь мяне дурня, бо я ня дурань. Нічога з Вулькай ня сталася. Во пайду і буду гаварыць зь ёй. – Сказаў – і за парог.

Віцька вышаў, завярнуў за клуню і сядзеў там у зарасьніках палыну да поўначы, уздыхаючы, як конь, думаючы пра нескладанае сваё жыцьцё.

Костусь зь Міхаліхай яшчэ доўга гаварылі і да нечага як бы дамовіліся. Уся бяда, што мястэчка ўжо рагатала і гуло. Аказваецца, што калі Віцька з Вулькай там качаўся, па дарозе на ровары ехаў Броніcь Місюк, дзядзька сьляпаваты, барадаты і языкаты, як і ўсе Місюкі ў мястэчку. Ён угледзеў Віцькаў грузавік на ўзбочу і Віцькавы прыгоды, праўда, не разабраўшыся, што там насамрэч адбываецца. Ён то першы, убачыўшы Костуся, тое яму і расказаў. Ад гэтага Місюка ўсё і пайшло.

Паміж Пашкоўскімі і Міхаліхай пачалася, як кажуць, чаўночная дыпляматыя – ад хаты да хаты. Хлопцы ў мястэчку Віцьку падкалывалі: „Ну, як там Вулька?" Але Віцька трымаў удар: „Ды кіньце, хлопцы, сьляпы Місюк ня тыя акуляры надзеў і брэша. Мы з Вулькай вышлі васількоў назьбіраць. Вы што, верыце яго брахні?"

Тады ўжо пра Вульку ніхто не пытаў, а толькі: „Віцька, ну як там васількі? Растуць?"

Бывала праходзіць Віцька, а хлопцы на гітары іграюць і сьпяваюць расейскі пасьляваенны вагонны шлягер: „Всё васильки, васильки. Много мерцает вас в поле. Помнишь, вечерней порой мы собирали для Оли”.

Скончылася гэтае пад'ялдыківаньне тым, што спакойны Віцька пабіўся з хлопцамі і некаторым такі добра надаваў па карку (хоць і самому разьбілі нос). Тут ужо „васількі” замацаваліся крэпка. Толькі мовіліся завочна. Нават тады, калі Віцька з Вулькай пажаніліся (а яны ўсё ж пажаніліся, інакш быць не магло), то калі йшлі дзе, дык іншыя казалі: „Вунё, васількі йдуць”. І хату іхнюю называлі „васількова хата”. А як дзеці пасыпаліся, як гарох (Вулька толькі выстрэльвала), дык ўсе былі „васількі”. „Чые ж гэта, – пыталі, – ды васільковыя”.

Вясельле зладзілі ў кастрычніку перад войскам. Добра пагулялі, пасьпявалі, папілі. А Віцька быў такі важны і горды. У рот ня ўзяў (па запаведзях, як матка казала), але ўжо танцаваў з Вулькай да ўпаду, і ўсім увесь час было надта „горка” – у Вулькі аж губы спухлі.

Пасьля вясельля нараніцы Віцька выйшаў з хаты, а хлопцы-дружбаны:

– Ну, як васількі, Віцька?

– Ціха, хлопцы, ціха, ша – Вулька сьпіць, – кажа Віцька. Завярнуўся і пайшоў у хату. А дружбаны:

– Го-го-го-го! Га-га-га-га!

Летам Вулька з першага разу нарадзіла двойню хлапцоў. Віцька там (у войску ва Узбэкістане) ад радасьці так скакаў, што ледзь на губу ні трапіў за парушэньне статута. Але ў водпуск яго адпусьцілі, і Віцька, пабыўшы, тут яшчэ дабавіў. Калі дэмабілізаваўся, меў ужо трох сыноў (двох бегалі, адзін поўзаў). А ўжо ж Вульку абымаў.

– Я, – кажа, – каб цябе тады ў жыце не пакачаў, то нічога і не было б.

– Гэта таму, што я табе на далася; заслужыць трэба, дык от і выслужыўся, – рагоча Вулька і ўжо чацьвертым пухне.

– Будзем гнаць да перамогі! – грыміць Віцька. – Жыве Беларусь! Колькі Бог дасьць! Поўны наперад! Дагонім і перагонім Амэрыку па надоях малака на кожную фуражную карову! – разышоўся Віцька. – Да здравствуют наши советские женщины! Люблю Вульку! Вульку люблю! – Віцька жартуе, а Вулька рагоча.

Шчасьця было ў іх поўны дом. І ўвесь час, і заўсёды. Віцька (як звычайна ў мястэчку) пафарбаваў сваю хату ў жоўты колер, але зрабіў трафарэт і наштампаваў на сьценах сініх васількоў. „Васількі, дык васількі, халера на іх” (гэта пра местачкоўцаў). Потым падумаў, і над ганкам блакітнай фарбаў вывеў: „Няма лепш цьвяточка над васілёчка”.

Напісаў і пайшоў у хату абымаць сваю любімую Вульку.

7 студзеня 2013 г.

260.

САЛАМЭЙ

«Гітлер лапці пляцець,
Герынг падплятаіць,
Гэбэльс лапці прадаець
Капітал складаіць...»
(Народная прыпеўка)

Адразу, як у 1941-м зноў пачалася вайна, бальшавікі ўцяклі і ўлады не было. Местачкоўцы скарысталі гэты час, каб абрабаваць крамы (усяроўна, маўляў, немцы забяруць). Прышлі немцы і сказалі ўсім усё вярнуць.

Вусьціновічы, якія жылі ў цэнтры мястэчка, нацягалі найбольш, асабліва стары Вусьціновіч – сівенькі дзядок, працавіты, майстар на ўсе рукі, але і скупы ня ў меру. У Ліду (43 км) хадзіў ня йначай, як пешшу. За дзень і затупае. Грошай шкадаваў (а каня бальшавікі адабралі). Ён быў садавод, пчаляр, пераплятаў кнігі і рабіў цуды з саломы: брылі і шапачкі для ўнукаў, цацкі. За гэтае ягонае саламянае мастацтва старога Вусьціновіча празвалі „Саламэй”. Саламэй дык Саламэй. І ўнукі ўжо былі „саламэі”. У ім усё спалучалася: здольнасьць, працавітасьць, скупасьць і беражлівасьць. Пры гэтым Саламэй быў упарты, як казёл.

Ён і не зьбіраўся некаму нешта аддаваць, што нацягаў з крамы. Там усё было бальшавіцкае, і тое ўсё бальшавікі пакінулі, уцякаючы ад немцаў. Пры чым тут немцы?! І чаму ён павінен ім нешта вяртаць, калі бальшавікі ўсё ў людзей забралі, а ў яго адабралі нават дом (і Вусьціновічы жылі ў хляве)?

Ну, пэўня. Але ж людзі зайздросныя. Нехта ўзяў і падаткнуў немцам, што набраўся Саламэй больш за ўсіх і нічога не вярнуў.

Прышлі немцы і сказалі вярнуць. Саламэй разьвёў рукамі: „Няма”.

Тады немцы прывязалі Саламэя да лавы і пачалі біць папругамі. Немцы б’юць, а Саламэй крычыць: „Біце, біце, нямецкія сабакі! Біце, біце, нямецкія сабакі, – нічога няма”.

Тады немцы азьвярэлі, знайшлі ланцугі і пачалі хвастаць Саламэя ланцугамі. Той усё крычаў: „Біце-біце, нямецкія сабакі! Будзе і вам!” – аж пакуль ня страціў прытомнасьць.

Нявестка Ганна стала на калені, перажагналася, шчапіла рукі і стала прасіць немцаў зьлітавацца. Саламэй ня рушыўся. Немцы плюнулі, загергянталі і пайшлі.

Усе думалі, што Саламэй памрэ. Ляжаў, як палена, ня рушыўся, соп і толькі ціхенька стагнаў. Ужо й ксяндза прыводзілі. Доўга так пакутваў Саламэй. Потым амаль год адыходзіў. Ледзь хадзіў, крывёй харкаў, але паступова выздаравеў і да канца жыцьця рабіў брылі з саломкі, пераплятаў кнігі і, калі трэба, трухаў пешкі ў Ліду.

15 студзеня 2013 г.

261. Местачковая сям’я зь Ліпнішак перад вайной. (Фота з Інтэрнэт-старонкі «Радзіма».)

ЗОСЯ

Адкуль зьявілася ў мястэчку гэтая Зося, я ня ведаў. Пасьля вайны траплялася шмат такіх выпадковых людзей нямаведама адкуль, часам не зусім нармальных, без сям'і і заняткаў. Зося ў нейкага жыла з ласкі і пасьвіла каровы ў Суботніках па Геранёнскай і Касьцельнай вуліцах.

На твары яе блукала часам жаласная ўсьмешка, рухі былі няўпэўненыя, а погляд вінаватага, прыціснутага жыцьцём чалавека, але добрага да ўсяго сьвету і гатовага кожнаму саступіць. Зося мала гаварыла, звычайна аднаскладовымі сказамі, калі што было трэба, ці наадварот – ня трэба. Узрост яе быў недзе паміж сарака і пяцідзесяці, камплекцыя звычайнай вясковай бабы, хадзіла яна ў нейкіх шэрых лахманах, панчохах, перакручаных на тоўстых лытках, і ў стаптаных чаравіках. Твар яе нагадваў сьпечаны яблык, на якім, здавалася, не было аніякага праблеску інтэлекту.

Так яе і памятаю, як ідзе ўсьлед за чарадой, вымаўляючы часам „но, пайшла" і „куды".

Аднойчы на Сёмуху, калі каровы прыходзяць з пашы зь вянкамі на рагах (пастухі робяць) і людзі па традыцыі абдорваюць пастухоў падарункамі (ядой, адзеньнем і нават грашыма), гаспадары згаварыліся, склаліся і справілі беднай Зосі ўсё адзеньне (з ног да галавы): новую спадніцу, блюзку, сачак, дабротны цёмна-сіні плашч з паскам, хустку, скураныя мэшты і панчохі (тут яшчэ і касьцёл крыху далажыў).

Зося ўбралася і ў нядзелю хадзіла па тратуары па Касьцельнай вуліцы шырокім крокам, высока задраўшы галаву, нікога не заўважаючы і нікому не саступаючы дарогу.

Яна заходзіла амаль у кожную хату (дзе можна было) з прычыны нібы вады напіцца, каб на яе паглядзелі. Выходзіла – і зноў па тратуары. Выраз твару яе быў самаўпэўнены і пыхлівы, нейк нават губа вывернулася навонкі. Яе цяжка было пазнаць. Мы, падлеткі, трапіліся ёй насустрач, дык яна штурхнула і прайшла праз нас, як танк, не азіраючыся. Мы моўчкі паразьзяўлялі раты. Нам здалося, што гэта была ня Зося.

Назаўтра быў панядзелак, і мы зноў бачылі, як Зося гнала з пашы чараду, плятучыся ўсьлед у шэрых лахманах з жаласнай няўпэўненай усьмешкай на круглым, як сьпечаны яблык, твары.

1 студзеня 2013 г.

262. Віленшчына. Удалечыні вёска Кальвэлі. (2009 г.)

ГАРНІЗОН

Дзесьці ў 1969-м я паступіў у асьпірантуру Акадэміі Навук у Менску і шукаў кватэру, бо „акадэмік” (асьпіранцкі інтэрнат) трэба было чакаць у чарзе (пры саветах усюды была чарга).

Я пазнаёміўся на прыпынку трамвая з адным старшыной, які служыў звыштэрмінова ў гарнізоне ў Менску і толькі што пабудаваў сабе кааператывам трохпакаёвае жыльлё. Гэта быў такі „паўваенны” дом на вуліцы Кальцова, дзе гэтых звыштэрміновых старшын-сяржантаў парадкам сабралася. Прытым – ніводнага беларуса – усе акупанты з Расеі. Толькі мой знаёмец Пеця Краўчук украінец з Карпатаў.

Пеця (Пэтро) быў душа-чалавек, вясёлы, сумленны, трохі з гумарам і крытычным розумам. Асноўны клопат яго быў правільна пакарміць кенара ў клетцы, каб сьпяваў, і выхоўваць шасьцігадовага сыночка дзяжкай. Ён уліваў асьцярожна, у меру і патрошкі.

– Вы знаеце, Зянон, не магу зразумець: у нас ва ўсім родзе ніхто ніколі ня хлусіў. Хлусіць на кожным кроку. Спасу няма. Адшлёпаю, паплача і зноў хлусіць. Ну? Што рабіць, скажыце?

– Перарасьце, Пеця, – кажу, – гэта ў яго гульня такая. Ён жа не разумее, чаму нельга. Казку яму лепш раскажыце, дзе з хлусаў сьмяюцца і Бог карае, – мудра павучаў я старшыну Пецю.

Наступная тэма была пра кенара. Часам Пеця з жонкай ад’язджалі на дзень, то прасіў мяне пакарміць птушку – адну лыжачку, ня больш, а то сьпяваць перастае.

– Яму як больш дасі, – кажа Пеця, – дык нажарэцца і тады маўчыць. Нічога яму ня трэба.”

– Во, якраз, як чалавек, – адказваю я, – наесца, і ніякая ні свабода, ні мастацтва яго ўжо не цікавіць. Толькі піва хоча. Праўда, Пеця?

– Так точна, – кажа Пеця, – і шмат такіх.

Але кенар – гэта дробязь. Побач на пляцоўцы ў суседніх кватэрах жылі два старшыны-расейцы, таксама некалі засталіся на звыштэрміновую службу. Адзін, „Костя”, аднекуль з Пензы, меў жонку Марфу (таксама расейку), якую часам „поколачивал”, каб лепшай была, і шасьцігадовую дачушку, якая хадзіла ў акулярах.

Другі, „Митя”, што жыў насупраць, паходзіў зь нейкага горада, выгаварыць назву якога было цяжка і тым больш запомніць (нешта накшталт Сывтыквар). Жонка яго, Клава, адтуль жа. Бывала ў добрым настроі казала: „Ой, девочки, в Белоруссии такие хорошие люди. Мы решили остаться.”

Косьця трымаў „вучонага” галуба, які жыў у яго ў кватэры. Часам Косьця адпускаў яго палётаць, але голуб зноў прылятаў. І тады Косьця камандаваў „Гена!” і пapляскiваў сабе па плячы. Голуб сядаў яму на плячо і круціў галоўкай. Тут Косьця даваў яму з рукі чаго-небудзь падзюбаць. А калі ў доме быў госьць, Косьця часам так між іншым зноў ляпаў сабе па плячы і камандаваў „Гена!” Гена сядаў на плячо (на зьдзіўленьне госьця), і так Косьця з галубом і працягваў гаворку, ды праводзіў госьця да дзьвярэй.

Косьцін галуб быў справай яго прэстыжу. Нават у гарнізоне ведалі, што Косьця мае вучонага галуба, які слухаецца яго камандаў.

Тым часам Міця быў чалавекам ціхім. Ягоным аўтарытэтам была Клава. Яе жаданьні ён прадбачыў наперад. „Что й та Костя сегодня разошелся! Никак опять Марфушу гоняет?” – казала бывала Клава. І Міця йшоў да Косьці пагаварыць пра рыбалку. Скандал сьціхаў.

Праўда аднойчы Косьця разышоўся так, што дрыжэў дом. А справа была ў тым, што ў той час у Савецкай арміі ўвялі званьне прапаршчыкаў. Усіх старшынаў перавялі ў прапаршчыкі і выдалі пагоны з малымі зорачкамі і суцэльным полем. Аддалена гэтыя пагоны нагадвалі генэральскія, толькі бедна выробленыя і зорачкі малыя.

Косьця, як прышоў у новых пагонах, адразу хлабыснуў паўшклянкі гарэлкі за свой новы від. Падышоў да люстэрка, паўзіраўся і закрычаў:

– Марфа! Генерал, ей-бо! Генерал! – Косьця наліў яшчэ і выпіў залпам. – Нет, ты посмотри, Марфа, генерал ей-бо, а?!

– Ой, прямо, очень похоже, Костя, ну впрямь, генерал! – успляснула далонямі Марфа.

– Ге-не-ра-а-ал! – зароў Косьця, – Ге-не-ра-а-л! – і пусьціўся „в пляс”. –

Э-э-эх! – крычаў Косьця і выстукваў ботамі ў падлогу так, што сэрвант з хрусталём задрыжэў. Дом хадзіў хадуном.

Пеця пастукаў да мяне ў дзьверы:

– Чуеце?

– Чую, а што гэта?

– Ну, гэта ж прыдурак так пагоны абмывае. Ну, ці ж ня дурань! – Пеця пакруціў пальцам каля віска. – Гэта яшчэ тая кадра.

Ад радасьці Косьця ня мог супакоіцца і пачаў камандаваць галубом, які ўзьляцеў на карніз за штору і трывожна пазіраў адтуль, як Косьця гасіць ботамі ў падлогу.

–Гена! Сюда. Каму сказал! Сюда! – І Косьця ляпнуў па плячы. Голуб, нарэшце, усё ж зьляцеў. – Вот давно бы так! Пей! Пей, Гена, за генерала, ей-бо! – І Косьця паднёс галубу шклянку з гарэлкай. Голуб адвярнуўся. – А-а, не хочешь? Не ўважаешь, да?? Ну і дурак!” – Сказаў Косьця і выпіў сам.

Тым часам у Міці быў план адзначыць падзею ўсім траім суседзям разам з жонкамі, але Клава сказала „не нада”:

– Ты же слышишь, он уже сам отметил, даже Васька испугался.

„Васька” – гэта вялікі пушысты кот, любімец сям’і, якога Міця, пераймаючы Косьцю, таксама навучыў сядаць сабе на плячо. Бывала Міця выходзіць, спусьціцца ўніз пошту забраць, а на плячы гэтак спакойна сабе кот сядзіць.

– Ой, мы так любим животных, – казала Клава Марфе, – они такие умные, ну как люди.

І ўсё было б добра ў гэтым „гарнізоне”, калі б аднойчы кот Васька ні перапез на балькон да Косьці, ні злавіў і ня зьеў галуба Гену.

Да бойкі суседзяў справа не дайшла, але скандал быў грандыёзны. У канцы Косьця прыстрашыў Міцю:

– Подожди, я те сделаю, я те сделаю!

I „сделал”. Праўда, тое ўжо сталася не з маёй прысутнасьцю. Да гэтага часу я зьехаў з „гарнізона” на іншую кватэру. Але аднойчы я спаткаў Пецю Краўчука і ён, весела сьмеючыся, расказаў мне, што адбылося.

А сталася вось што. Аднойчы Марфа вярнулася дадому раней часу і, падыходзячы да дзьвярэй, пачула ў кватэры дзіцячы енк. Дзяўчынка павінна была быць яшчэ ў садку, але Косьця мог яе ўжо забраць. Енк быў такі, што здавалася, быццам дзіця рэзалі.

Хвалюючыся і не трапляючы ключом у замок, Марфа сама пачала лямантаваць:

– Доченька, доченька! Помогите! – Тут на пляцоўку выскачыў Пеця, дапамог адчыніць дзьверы і ўляцеў з Марфай у кватэру. Чуваць быў пах паленага, нібы курыцу смалілі. На кухні сядзеў Косьця і ашалелымі вачыма глядзеў на Пецю з Марфай. Побач апутаны дратамі ляжаў спруцянелы кот Васька.

Аказалася, што Косьця злавіў галубажэрцу ката Ваську, абматаў яго за шыю і за хвост аголеным дротам і падключыў праз рэле ў электрасетку. Павялічваў напружаньне да таго часу (а кот енчыў), пакуль Васька ні спруцянеў і ні пачаў падгараць.

– Во якая кадра! Вы маглі б пра такое падумаць! – закончыў расповяд Пеця. –

У нас на Ўкраіне такіх ідыётаў шчэ нэма.

– Е, Пэтро, е, – гэта імпартны варыянт, – у тон яму адказаў я. – „Драка” была?

– Клава сказала, што вочы выдрапае. Цяпер не размаўляюць між сабой.

– Вось бачыш, Пятро, а ўсё з-за любові да брацьцяў нашых меншых.

– Добра, що воны так людэй нэ любяць, отжэ парэзалі ўжэ.

– А кенар жыве?

– Жыве, сьпявае.

– Ну і добра, хай сьпявае.

На гэтым мы разышліся. Экзатычная гісторыя з савецкага часу. Часам успамінаецца ні з таго ні з сяго.

22 студзеня 2013 г.

262-а.

ГЕРАНІМ

У 1985 годзе, будучы ў Абхазіі ў горадзе Гудаута, я зачытаўся творамі Міху Лакрбы (Міхаіла Лакербая, абхазкага клясыка XX ст.) і даведаўся, што знакамітая вёска (ці, як сказалі б мы, – мястэчка) Лыхны было тут зусім недалёка, кілёмэтраў за 5-6.

Я адразу вырашыў туды схадзіць, бо няма нічога прыямнейшага, як хадзіць пешшу і аглядаць незнаёмыя прыгожыя мясьціны.

Дарога – вузкі асфальт без узбочыны, таму прышлося йсьці па асфальце і ўвесь час азірацца, каб не задушыла машына. Тут гэта проста. У мяне склалася ўражаньне, што на гэтай зямлі ніхто ніякіх правілаў дарожнага руху не прызнае. Насустрач мне гнаў грузавік з каўпом, як сена воз, нагружаны, нібы сіласам, лісьцямі зялёнай гарбаты. Лісьце разляталася ў бакі, усьцілаючы дарогу, хуткасьць пад 100 км, а на версе гэтага стогу яшчэ двох вясёлых хлапцоў сядзяць і рагочуць. Нават памахалі мне рукамі: „Привет, дарагой!"

„Хоць бы жывымі даехалі", – падумаў я. Дастаткова было ліхачу (які яшчэ, магчыма, выпіў чачы) тармазнуць на павароце ці вільнуць пры абгоне – канец і стогу, і хлапцам: прызямленьне было б кароткім з доўгатэрміновымі вынікамі.

Перад гэтым я ехаў аўтобусам у гарах на горнае возера „Рыца" на вышыню звыш 900 мэтраў. Вузенькая дарога на самым краі бездані віляла сэрпанцінам, як зьмейка, глыбока ў нізе бездані рэчка бурліць, а шафёр гоніць сабе на хуткасьці, як той з гарбатай, і ў вус ня дуе. У аўтобусе мёртвая цішыня. Усім заняло дых. Некаторыя заплюшчылі вочы. Шчыра кажучы, і я ў думках ціха памаліўся.

На Апсару – сьвятую гару абхазаў – я ўжо пешшу дыбаў, чатыры гадзіны йшоў. Няма дурных. Адчайны народ, што абхазы, што грузіны: жывуць, як хочацца. Спачатку робяць, потым думаюць. О, цяпер я разумею гэтую гісторыю, якую я нядаўна пачуў. Гумар-сатыра. Анекдот. Ішло двох грузінаў з гасьцей. У Грузіі гасьцей без віна не бывае, як у Беларусі без гарэлкі. У выніку адзін зваліўся ў бездань. Той, што зьверху, гукае:

– Голія, ты мяне чуеш?
– Чую.
– Галава цэлі?
– Цэлі.
– Рукі цэлі?
– Цэлі.
– Ногі цэлі?
– Цэлі.
– Дык вылазь сюды.
– Не магу, я яшчэ не даляцеў.

Па дарозе на вяршыню Апсары захацелася піць. Ніякага пойла ў бутэльках я, зразумела, не ўжываў. Го – думаю – найлепш было б кефіру. Падыходжу, стаіць нейкі аб'ект на схіле, падобны на сталовую-чайную. Напісана: «абед – 13.00–14.00.» Было 13.00. На ўсялякі выпадак прыадчыніў дзьверы і зазірнуў. У глыбіні памяшканьня нейкі мужчына гадоў пад сорак размаўляў з двума афіцыянткамі (так я падумаў). Я зачыніў дзьверы, а яны там крычаць:

– Эй, заходзь, дарагі, заходзь!
Я зноў прыадчыніў дзьверы.
– Ты што хацеў, дарагі?
– Дык жа ў вас абед.
– У нас абед, і ў цябе абед, дык у чым справа, дарагі?
– Кефіру хацеў.

Тут запанавала цішыня. Уражаньне, што яны ня чулі пра такі напітак.

– Кефір, кажаш? Гм... Заходзь, дарагі, знойдзем, дастанем. Грузінскае віно лепшае ў сьвеце.

Зазначу, што наконт віна я цалкам згодны. Самае лепшае. Але пры чым тут кефір?

Гэтак думаючы пра тое ды сёе, я дайшоў да Лыхноў. Па дарозе мяне больш за ўсё ўразілі сядзібы, дзе побач з домам былі магілы. Калі паміраў сямейнік, яго тут жа каля хаты і хавалі, ставілі помнік, усё, як трэба. Асьцярожна дапытаўся. Аказваецца, так рабілі абхазы, якія прынялі мусульманства.

Справа перад Лыхнамі я ўбачыў дах і вежы мураванай царквы Багародзіцы, па вобразу, відаць, вельмі старажытнай. Так яно і аказалася – XI стагоддзе. Якраз адбываўся рамонт. Я зайшоў да сьвятара-настаяцеля. Строгая пападдзя адамкнула мне храм. Я пахадзіў, паглядзеў на даўнія росьпісы (XIV ст.), зрабіў пару здымкаў, пагаварыў з пападдзёй, разьвітаўся і зьбіраўся адыходзіць, як з рыштаваньняў спусьціўся чалавек крыху старэйшы за мяне, на выгляд гадоў пад 50, відаць, рабочы рэстаўратар, і спытаўся, усьміхаючыся:

– Храмам цікавіцеся? Гэта вельмі старажытны храм.

Завязалася гаворка пра фрэскі, пра архітэктуру і мастацтва, пра рымскую гісторыю. Незнаёмец добра арыентаваўся ў старажытнай Беларусі, ведаў усе гарады, дзе былі пабудовы XII стагоддзя: Полацк, Віцебск, Гародню, Менск. Ведаў, што ў Віцебску храм XII стагоддзя быў узарваны ў 1961 годзе.

Мы вышлі на панадворак і прыселі пад сьветлым платанам. Мне спадабаўся гэты чалавек. Ён быў адкрыты, дабрадушны, глядзеў у вочы і адчувалася, што ня меў ніякіх засьцярог і падазрэньняў адносна маёй асобы (успомнілася строгая пападдзя і настаяцель з вачыма, як сьвідэркі). Размова была шчырай і даверлівай. Трэба ўзгадаць, што за саветамі людзі пабойваліся казаць пра палітыку, веру, Бога і начальства. Гэты гаварыў, што думаў. Для мяне гэта таксама было найлягчэй. Таму мы добра разгаварыліся, расказваючы адзін аднаму ня толькі пра свае мяркаваньні, але і цэлыя гісторыі.

Рэстаўратара звалі Геранім. Тут я задумаўся.

– Вы не зь Беларусі часам?

– Не, я грузін. Мама мая беларуска. Ужо не жыве. Я шмат ведаю пра Беларусь ад мамы. Бываў там ня раз. У Нясьвіж езьдзіў, у Полацк і Мір, а мама жыла ў Гародні.

– Геранімам, відаць, мама назвала?

– Не, ведаеце, я Зураб. Геранімам я сам сябе назваў.

Я падумаў, ці варта пытаць далей (нешта ня тое), і кажу, што мне маё імя ўвогуле падабаецца, усе, хто меў такое імя

(у абсягах маіх ведаў) былі прыстойнымі людзьмі. На што Геранім кажа, што яму „Зураб" таксама падабаецца, але калі чалавек зьмяняе жыцьцё, то трэба быць пасьлядоўным.

– Звычайна мяняюць імя манахі, епіскапы, – працягваю я.

– Ну так, – кажа Геранім-Зураб – гэта проста, назваўся Серафімам, ці нават Херувімам, але ня стаў ні анёлам, ні вернікам, ні нават прыстойным чалавекам.

– Тады, скажэце, Геранім, – пачаў я, – як вы мяркуеце, калі б, напрыклад, Гітлер альбо Сталін атрымалі б дакладныя зьвесткі і доказы, што Бог ёсьць, ну, калі б сам Бог зьявіўся б да іх, зрабіў цуды, як бы яны сябе павялі?

– Не, не зьмяніліся б, – адказвае Зураб-Геранім. – Што да паводзінаў, то хутчэй за ўсё пастараліся б Бога расстраляць.

– Ну, – кажу, – пануры жарт, але праўда.

– Які жарт? Хрыста ж укрыжавалі. А ён жа Сын Божы, прышоў да іх і рабіў цуды.

Перш, чым даведацца, што Бог ёсьць, трэба паверыць. Бог пазнаецца толькі праз веру. Веды могуць дапамагчы ў веры, але ніякія веды бяз веры не прывядуць да Бога.

– Так, – згаджаюся я. – Усё ж відавочна, зразумела і нават проста, але як цяжка чалавеку ўсё тое асягнуць. Ведаюць, але ж ня вераць. Усяроўна ня вераць. Адкуль жа тады вера?

– Выходзіць, што тут ўсё, як напісана: стукайся, дык адчыняць, – кажа Геранім. – Урэшце, усяроўна ўсё залежыць ад Бога, а не ад чалавека, але трэба адно – каб чалавек пастукаўся. У гэтым, я думаю, і ёсьць сакральны сэнс свабоднай волі, дадзенай Богам чалавеку.

Гэтак мы разважалі аб вядомых рэчах, нібы правяраючы адзін аднаго і дэманструючы погляды ды пазыцыю, словам, шукаючы адзінства ў размове на агульныя тэмы. Мы лёгка гэтае адзінства знайшлі і размаўляць было хораша, як раптам Геранім кажа:

– Але, ведаеце, ёсьць адзін чалавек, які дакладна ведае, што Бог ёсьць.

– Як? Бязь веры?

– Зь верай. Але ведае.

– Цікава. Хто гэта?

– Гэты чалавек перад вамі, пане мой. Пасьля таго, як я даведаўся, я і стаў Геранімам.

– Вы бачылі Бога? – спытаў я насьцярожана ўглядаючыся ў субяседніка. Геранім усьміхнуўся, злавіўшы мой позірк.

– Не, ня бачыў. Было мацней.

– А што мацней?

– Бог падарыў мне жыцьцё.

– Ну, так, але Бог усім дае жыцьцё.

– У тым і справа, што мне Ён даў асабіста.

«Вось табе, бабулька, і дажылі да Юр'я,» – падумаў я, углядаючыся ў яго лагоднае аблічча (няўжо шызоід?).

– І як гэта здарылася, Зураб, што Гасподзь вылучыў вас сярод людзей? – спытаў я ўжо без энтузіязму, гледзячы на малады кедр, што рос на другім канцы двара.

– Тое, што вы цяпер думаеце, – гэта памылковае думаньне, – кажа Зураб-Геранім з усьмешкай.

– А што я думаю?

– Вы думаеце, што я вар'ят. Але я не вар'ят. Я адразу ўбачыў, што вы ня той чалавек, якому могуць усяго нагаварыць і ён паверыць. І гэта добра, бо ўсё, што я мог бы вам расказаць, – праўда.

– Вы адчуваеце патрэбнасьць расказаць пра сваю праўду?

Геранім задумаўся, памаўчаў і потым кажа:

– Калі па шчырасьці – адчуваю ня тое, што патрэбнасьць, хутчэй абавязак. Але я вельмі рэдка пра тое кажу. І ведаеце, рэдка каму можна й казаць. Тут ёсьць над чым падумаць.

– Я ведаў чалавека, які быў прэсьвітэрам у бапцістаў, – адказваю я Гераніму. – Ён горача верыў і ўсё хацеў убачыць Бога, начамі маліўся без перастанку, прасіў Бога паказацца. А Бог усё не паказваўся. Дык ён перастаў верыць.

Геранім усьміхнуўся.

– Ну, дзівакоў хапае. Вера ня можа хадзіць у цемры. Інакш неадукаваныя прымітывы патопяць усялякую веру.

– Выбачайце, Геранім, за мае сумненьні, – кажу я, – якія вы заўважылі. Я бачу і разумею, што з вамі нешта адбылося. Але я лічу сябе чалавекам навукі і маю звычку сумнявацца ва ўсім, пакуль у нечым пераканаюся. Ну, вось такая ёсьць мэтадалёгія майго думаньня. Бога нельга ўбачыць.

– Я яго ня бачыў і не кажу пра гэта. Але я паспытаў цуд Божы, – неяк асабліва спакойна сказаў Геранім. – Як вы апынуліся ў гэтым месцы? Тут рэдка хто зьяўляецца з далёкіх людзей? – перавёў ён гаворку на іншую тэму. Вы на машыне?

– Я прышоў пешшу, – адказаў я.

Геранім зноў задумаўся, а потым:

– Ці варта было ісьці пешшу?

– Я заўсёды стараюся пешшу. З-за ветравога шкла шмат ня ўбачыш...

Калі мне было пяць гадоў, – пачаў я ўспамінаць сваё, – на мяне напаў вялізны сабака і пачаў кусаць. Людзі абаранілі. Потым нешта падобнае паўтарылася. Быў нэрвовы шок, і лекары асьцерагаліся, ці буду я жыць. Аднойчы, калі я з маці ехаў у цягніку, да мяне падышоў хлопчык, такі, як я. Ён адвёў мяне ў купэ, дзе быў яго бацька. Чалавек паглядзеў на мяне і сказаў маёй маці, што вылечыць мяне. Ён даў вады, якой маці мяне паіла так, як ён казаў. Я выздаравеў. Гэты чалавек папярэдзіў, што праз дзесяць гадоў хвароба паўторыцца, захварэю на сэрца, і я альбо выжыву, альбо памру – усё будзе залежыць ад маці, ад таго якія будуць умовы і догляд.

Усё сталася, як сказаў чалавек. Я выжыў. Памятаю пра гэта ўвесь час, бо разумею, што гэта Пан Бог з Ласкі сваёй даў мне магчымасьць жыць на гэтым сьвеце.

А Геранім:

– Гэта цікава, і, я думаю, што тое ня проста так. Мне прыходзілася задумвацца над тым жа, бо зразумела, што калі Бог нешта асабліва (ці нават выключна) дае, то дае тое для нечага. Для чаго? Чалавек павінен зразумець. Нельга змарнаваць дар Божы.

Дык вось пра тое, што здарылася са мной. Гэта было 23 красавіка 1966 года, – пачаў Геранім. – Мне было 28 гадоў, я толькі што скончыў мастацкую акадэмію і ляцеў па справах з Баку ў Махачкалу. Той дзень стаіць у мяне ў вачах рэзка і ярка, памятаю дэталі, якія фіксаваліся самы сабой, проста ад таго, што запалі ў вочы. Памятаю нумар рэйса і нават бартавы нумар самалёта ИЛ-14 на фюзеляжы, якім я ляцеў (61772).

Салон быў поўны (недзе каля 30 пасажыраў). Я сядзеў з правага борту (там адзін рад крэслаў) каля вакна якраз перад крылом. Мне было добра бачна правае крыло і матор,

нават часам дым з выдзьмухоўцаў (хоць гэтага ўвогуле на чыстым авіябэнзіне не павінна было відаць).

Раніца выдалася дажджлівая, было холадна і дзьмуў вецер, але мы шчасьліва ўзьляцелі і неўзабаве апынуліся над воблакамі, дзе ярка сьвяціла сонца. Настрой ў мяне быў таксама сонечны такі, што хацелася сьпяваць. У гэты час самалёт пачало моцна трэсьці. Ён пачаў разварочвацца і зноў зьніжацца. Мне здалося, што нешта тут ня тое. Пасажыры з супроцьлеглага боку ўсе павярнуліся да вокнаў, некаторыя пачалі спалохана крычаць. Я зірнуў ў вакно насупраць і ўсё зразумеў: лапаткі прапелера былі нерухамыя. Гэта значыць, што мы ляцелі на адным маторы. Бортправадніца, мілая жанчынка, пачала ўсіх супакойваць і казаць, што на адным маторы самалёт можа доўга ляцець і мы зараз вяртаемся ў аэрапорт. Мы ляцелі так у воблаках ужо нekі час, праляцелі над зямлёй, потым апынуліся зноў над морам. Мне здалося, што самалёт зноў стаў набіраць вышыню і пачаў рабіць разварот

У гэты час я заўважыў, што дым з выдзьмухоўцаў пайшоў густы, чорны і нават з іскрамі. У той жа момант самалёт на павароце лёг на левы бок, з матора паваліў чорны, як сажа, дым, і ён загарэўся. У салоне пачуўся лямант. Нейкая руская кабета крычала: „Немцы, немцы!" Пачалася паніка. Я ня мог адарваць вачэй ад палаючага матора, разумеў, што ў любы момант можа стацца нешта страшнае. Самалёт моцна лёг на левы борт, крыло з вогненным маторам паднялося ўверх і якраз у гэты час я ўбачыў як па краях крыла пабег сіні агеньчык і тут жа ўсё крыло ахапіла сіняе полымя. Я не пасьпеў нават нічога падумаць як адчуў рэзкі штуршок, гром і трэск. Уражаньне, што выбухнула ўсё крыло. Кадлуб (мне здалося) разламаўся проста перад маімі вачыма. Мяне ўдарыла аб борт так моцна, што я згубіў сьвядомасьць, але імгненна ачнуўся.

Кроў залівала вочы, халодны вецер, і я бачу, што я адзін у паветры, а нада мной шэрае неба і сьвішча вецер. Я зразумеў, што падаю ў мора, і жыць мне засталося можа некалькі секунд. Усё маё жыцьцё, як маланка, жыгнула ў сьвядомасьці. Гэта было імгненьне, але я ўсё ўбачыў, год за годам, дзень за днём. Я падаў тварам уверх, і шэрыя воблакі нада мной аддаляліся. Няма слоў і паняцьцяў, каб сказаць, як мне хацелася жыць. І ў гэты момант я крыкнуў з усёй сілы ў хмарнае неба: „Госпадзі, уратуй мяне, я ж веру, што ты ёсьць!" Мне хлынулі сьлёзы, я глядзеў у неба і чакаў, што Гасподзь пачуе мяне.

Мне здалося, што сьціх вецер і сьвіст ў вушах, стала цёпла, і ў гэты час я акунуўся ў мора, нават ня ўдарыўся, і адразу паплыў. Нідзе не было відаць берага, ўздымаліся халодныя хвалі, але побач плавала ў хвалях вялікая драўляная бэлька. Я падплыў і ўхапіўся за яе, трымаючыся на паверхні.

Ну адкуль тая бэлька ў моры? Можа быць, вядома, у моры яшчэ ня тое плавае. Але я ж зразумеў. Я ўсё зразумеў. Мне стала неяк спакойна, як бы ніякага стрэсу, як быццам так і трэба. Сваімі словамі я стаў маліцца і дзякаваць Богу.

Можа, з паўгадзіны, можа гадзіну я трымаўся на вадзе, учапіўшыся за дрэва. Я замярзаў, бо вада яшчэ была халодная, мяне курчыла і трэсла. Але ўсяроўна верылася, што і тут не загіну, і толькі шаптаў малітвы, успамінаючы словы зь дзяцінства.

Неўзабаве я пачуў шум матора. Ўдалечыні плыў кацер. Мяне заўважылі і ўжо ледзь жывога выцягнулі на борт і адвезьлі на бераг у шпіталь.

І вось тут пачалося тое, што і павінна было пачацца. Мяне пачалі дапытваць у КГБ, устанаўліваць, хто я такі, пытаць, навошта я ўзарваў самалёт і дзе дзеў парашут, на якім спусьціўся. Маё апавяданьне ўспрынялі як дурную хлусьню, разьлічаную на цёмных прастачкоў. Урэшце мяне пачалі біць і заціскаць пальцы ў дзьверы.

Потым павезьлі на псіхіятрычную экспэртызу. Мне ўжо хацелася, лепш бы мяне прызналі вар'ятам і пакінулі ў спакоі. Але ў псіхушцы прызналі здаровым, і гэбісты зноў пачалі мяне біць.

Я ўжо ведаў, што ад самалёта не знайшлі нават шчэпкі і ніводнага пасажыра, акрамя мяне. Катастрофу, як звычайна, тады, відаць, засакрэцілі. Такое правіла, хоць, як я ведаю, савецкія самалёты падаюць увесь час. Гэбісты не маглі растлумачыць, якім чынам я застаўся жывы. А паколькі я расказаў ім такое, чаго ня можа быць, і пры гэтым медэкспэртыза пацьвердзіла маё здароўе, то яны западозрылі мяне (да гэтага часу ня ведаю дакладна – у чым). Дапытваліся, як пранёс на борт парашут, дзе ўзяў яго, у якім месцы ўтапіў у моры, якім чынам і навошта ўзарваў самалёт, ці маю родзічаў у Ізраілі і г. д.

Матэрыялаў для суду не было ніякіх, але і выпускаць мяне не хацелі. Паспрабавалі ізноў катаваць і зьбіваць, паламалі рэбры (гэта калі ботамі таўклі). Але я цярпеў, крычаў і цярпеў, бо думаў, што ня дасьць мне Бог загінуць. Ды й ня мог я здрадзіць Яму, нават калі б мяне яны рэзалі на кавалкі.

Дзесьці праз месяц катаваньні спыніліся, і гэбісты супакоіліся, былі нейкія заклапочаныя. Мяне пратрымалі ў турме КГБ пяць месяцаў без суда. Зноў вазілі ў псіхушку, афармлялі на мяне нейкія паперы (як я зразумеў, дакумэнтальна рабілі зь мяне вар'ята). Потым выпусьцілі, сказаўшы: „Мы еще к тебе вернемся. А о самолете советуем не распространяться, в твоих же интересах. Понял?" „Зразумеў", – кажу. „Тогда подписывай бумаги". Гэта былі паперы „о неразглашении" таямніцы сьледзтва і факту катастрофы самалёта. Я падпісаў. Потым я даведаўся праз знаёмых, што той самалёт вадалазы, быццам бы, знайшлі на дне мора. І тады якраз гэбісты перасталі мяне катаваць.

Яшчэ седзячы ў турме КГБ, я шмат думаў пра Боскі цуд, які здарыўся са мной. Чаму Бог мяне ўратаваў і дазволіў жыць? Дзеля чаго? І я падумаў, што дзеля таго, каб сьведчыць людзям, што Бог ёсьць. Паперы КГБ ня мелі тут для мяне ніякага значэньня. Хаця, па-праўдзе, яны значэньне ўсё ж мелі. Мяне нідзе не бралі на працу. Але ж я мастак. Вольная прафэсія. Цяжка, але зарабіць мог.

І ведаеце, калі я пачаў расказваць, пра тое, што са мной адбылося, мне амаль ніхто ня верыў і пачалі сапраўды лічыць мяне вар'ятам (а тут яшчэ і «мненіе» з КГБ). Вось тут я і задумаўся моцна аб тым, як данесьці праўду, каб мне паверылі і не палічылі ненармальным.

Я разумеў, што жыць, як раней, ужо нельга. Мне проста хацелася служыць Богу, успрыняўшы Ягоны дар. І я рашыў стаць салдатам, рыцарам Бога, Ягоным слугой у гэтым

сьвеце . Я зрабіў такі зарок і зьмяніў сваё імя. Я зьмяніў прафэсію і пайшоў у рэстаўрацыю. Рэстаўрую храмы, фрэскі і жывапіс. Гэтым я дапамагаю Боскай прысутнасьці ў нашых душах, на нашай Зямлі. І канешна ж я расказваю пра Боскі цуд, які здарыўся са мной, усім тым, хто здольны слухаць і чуць.

– Вы маглі пайсьці ў манастыр, – сказаў я.

– І што б я тады там рабіў, у гэтым геце?

– Маліўся б?

– За збаўленьне сваёй душы? Але ці дзеля гэтага Гасподзь дазволіў мне жыць, зрабіўшы цуд?

– А што кажа бацюшка-настаяцель? – спытаў я.

– Нічога ня кажа. Я яму не расказваў. Бацюшка – кадравы сэксот КГБ. Гэта не для яго розуму.

– Геранім, вы жанаты?

Геранім паглядзеў на мяне і засьмяяўся:

– Я крыху ведаю беларусаў. Дык вы тыповы беларус. Ну да чаго ж асьцярожны народ! Ведаеце, пасьля радасьці жыцьця самае каштоўнае, што даў мне Гасподзь Бог, дык гэта добрую жонку. Мы жывём не багата, але ў нас чацьвёра дзяцей – усе хлопцы і ўсе здаровыя.

– Та-а-к, – кажу, – нам трэба выпіць выдатнага грузінскага віна, Геранім, за тое, што так добра і радасна жыць на сьвеце. Я зараз бягу ў Лыхны і вяртаюся.

– Ня трэба нікуды бегчы, дарагі. Віно ёсьць, сапраўднае, грузінскае.

Мы зайшлі ў рэстаўрацыйную бытоўку каля рыштаваньняў і паднялі келіхі за знаёмства „двух добрых людзей”. Потым пілі за шчасьце, за яго жонку і дзяцей, за Грузію і за Беларусь.

– І ўсё ж такі, што вы думаеце (Геранім увесь час гаварыў на рускі манер, ужываючы „вы”), што вы думаеце пра цуд над Касьпійскім морам?

– Я думаю, што ён зроблены для падтрыманьня веры. Бязбожнікам расказваць няма сэнсу. А вось для людзей веруючых гэта падтрымка.

– Я таксама гэтак зразумеў, – кажа Геранім, – хаця напачатку расказваў усім.

Мы абмяняліся адрасамі (Геранім жыў у Тбілісі), нават сфатаграфаваліся напасьледак, папрасіўшы матушку-пападзьдзю нас „пстрыкнуць” маім фотаапаратам. Матушка „пстрыкнула” моўчкі, падціснуўшы губы. Потым, калі я ўжо адыходзіў і разьвітваўся зь ёй, на ўсялякі выпадак кажу: „Спасибо за гостеприимство, матушка. У вас работает в церкви такой чудесный человек”, – і гляджу на матушку. Пападдзя хмыкнула:

– Да уж, чудесный пациент. Некоторым лапши навешает, а они и довольны. – Завярнулася і пайшла, варочаючы акруглымі формамі.

Выходзячы з Лыхнаў, кажу сабе „ну, расёмон, поўны расёмон”, успамінаючы назоў і сюжэт японскага фільма. Аж бачу, ідзе мужчына прыблізна маіх гадоў. Рашыў яго зачапіць пра Гераніма (раз ужо такі „расёмон”). Пытаю, дзе тут можна купіць віна?

– Вына? Слухай, дарагі, ты адкуль спусьціўся? Якога вына? Ты што, ня ведаеш? Гарбачоў адмяніў вына. З сёньняшняга дня няма больш на Каўказе вына.

– Гарбачоў дурань, – кажу я, – але адзін разумны чалавек мне сказаў, што няма праблем у Лыхнах купіць віна.

– Ха! Гэта хто?

– Геранім з царквы.

– Які Геранім? А, гэты, памешаны. Ну, гэтаму сам Бог налье, цэлае Касьпійскае мора.

Увесь час, як тупаў да Гудауты, я думаў пра Гераніма. Урэшце рэшт нічога неадэкватнага я ў ім не заўважыў, ўсе мае пачатковыя сумненьні на гэты конт разьвеяліся і сэрцам я адчуваў праўду ягонага цуду, паверыў яму. Але розум... пракляты розум супраціўляўся, як удаў, абкручваючы мяне з рукамі. Ён, гэты розум, хоча проста засумнявацца. Але сумнявацца тут бессэнсоўна.

Вечарам у прыцемку я сядзеў на лавачцы перад клумбай з цьвітучымі ружамі і назіраў, як лётаюць сьветлячкі, мігцяць, нібы самалёты перад пасадкай. І ружавы пах напаўняў паветра.

21 студзеня 2013 г.

263.

АПАЛІНАР

З Апалінарам Пупко я быў добра знаёмы. Часта бываючы ў Івянцы, заўсёды заходзіў з мастаком Эдвардам Агуновічам (які тут афармляў музэй), часам каб проста пагаварыць.

Уваход у сядзібу знакамітага скульптара-разьбяра пачынаўся праз вялікую высокую браму, па баках якой стаялі драўляныя ваяры, а па вуглах дому – карыятыды, кшталту Атлантаў, якія падтрымлівалі гзымс. Ну а сама сядзіба, двор, майстэрня – цэлы музэй.

Тады размова тычылася ўсяго, але часта – Фэлікса Дзяржынскага, знакамітага бальшавіцкага бандзёра, першага чэкіста-энкавэдзіста. Дзяржынскія жылі непадалёк, кілёмэтраў за 15, у фальварку Дзяржынава (на той час – канец 60-х – там засталіся толькі падмуроўкі). Апалінар казаў, што Дзяржынскія былі неблагія людзі, свайго не цураліся. Адзін зь іх (брат Фэлікса) нават супрацоўнічаў з „Нашай Нівай", пасылаў туды нейкія допісы, падтрымліваў газэту і беларушчыну.

Фэлікса ён таксама ведаў і казаў, што „Фэлька пайшоў убок", зьвязаўся з бальшавікамі. І з таго часу, кажа, „мы яго ня бачылі".

Дзяржынскага саветы называюць „палякам". Зразумела, што тут за „паляк". Але гэта той выпадак, калі лепш маўчаць і не заікацца пра яго „беларускасьць", бо сорамна.

Музэй стварылі ў белай двухпавярхавай мураванцы ў цэнтры Івянца ў канцы плошчы. У падвальным памяшканьні гэтага дома ў столі былі ўмураваныя шматлікія жалезныя крукі. Звычайна гаспадары рабілі такія крукі ў столі, каб можна было на іх падвешваць сала ды кумпякі. Гэта бясьпечна ад мышэй і пацукоў. У 1939-1941 гг., калі тут былі бальшавікі, яны выкарысталі крукі па-свойму. У падвале чэкісты катавалі людзей. Іх падвешвалі за ногі на гэтыя крукі, білі па жываце і ўсяляк зьдзекаваліся. „А ў гэты час, – расказваў Апалінар, – на сходах дома сядзеў энкавэдзіст і на гармоніку нешта іграў, каб заглушыць крыкі з падвалу."

Такім чынам „жалезны Фэлька" нагадаў у Івянцы пра сябе.

Недзе ў пачатку 70-х гэбісты зацікавіліся Дзяржынавым і рашылі стварыць там філіял музэя Дзяржынскага. Забягаючы наперад, скажу, што ў пачатку 2000-х, захапіўшы ўладу ў Беларусі, яны пабудавалі нейкую жоўтую будыніну, тыпу падмаскоўнай дачы намэнклятуры. І гэта нягледзячы на тое, што захаваліся фатаграфіі рэальнага дома Дзяржынскіх.

Назіраючы ўсю гэтую гісторыю (а я ў канцы 60-х удзельнічаў у афармленьні музэя ў Івянцы разам з Эдвардам Агуновічам і Анатолем Рыбчынскім) дзіву даюся, як гэтыя гэбісты, недалёкія ўвогуле людзі, дакладна адчувалі чужую для іх беларушчыну і як разумелі (часам на інтуітыўным узроўні), што ім трэба зьнішчыць, бо беларуская культура (як яны лічылі) была для іх шкодная.

Фальваркавы дом Дзяржынскіх цікавы ў сваім архітэктурным стылі і тыпалогіі шляхецкіх сядзібаў у Беларусі. Ну навошта ж гэбістам тое адбудоўваць? Зьляпалі дачу-абракадабру. І для іх добра.

Але пачатак гэтай гісторыі адбудовы бандыцкага фальварка быў макабарычны. Усё, што зьвязана з імем гэтага нашага жудаснага земляка, несла з сабой разбурэньне.

На пачатку 70-х Лубянка прыслала з Масквы ў Менск генэрала КГБ, які павінен быў праверыць турыстычны шлях зь Менска ў Дзяржынава. („Все должно было быть чисто и не будоражить зрителя.") ЦК КПБ на чале з 1-м сакратаром стаў перад генэралам на задняя лапкі, затаіўшы прававерны дых. У праверачны шлях суправаджаць гэбіста паехаў сам сакратар ЦК КПБ па ідэалёгіі Аляксандар Кузьмін. Першая „закаручка" трапілася генэралу на вочы ў Кіяўцы.

– А это что за х...ня? – кажа генэрал, паказваючы на старажытную драўляную царкву (канец XVIII стагоддзя).

– А это раньше была церковь, – адказвае Кузьмін. – Сейчас производственное помещение совхоза Маньковщина.

– Да? А крест зачем?

– Остался от культового здания.

– Снести крест к чертовой матери! – даў загад лубянец.

У Тупальшчыне на пад'езьдзе да Падневіч адбылася (без перабольшаньня скажу) культурная катастрофа.

– Остановись! – скамандаваў генэрал кіроўцу. – Что это такое? – і паказвае ўправа на ўзгорак, парослы старым хваёвым лесам і абгароджаны старажытным магутным каменным мурам з традыцыйнай беларускай разынковай муроўкай.

– А это старое кладбище, – кажа Кузьмін, які трошкі падрыхтаваўся да паездкі, тое-сёе пачытаў ды паслухаў.

– Да? А каменные стены зачем?

– Традиция, – адказвае Аляксандар Трыфанавіч, адчуўшы нядобрае. – Говорят здесь похоронен в XIX веке известный белорусскій пісатель Дунин-Мартинкевич.

– Націоналіст?

– Да нет, вроде ліберал.

– Небось помещик, а?

– Помещик, боролся с царизмом.

– Да? Интересно, как это он боролся?

– Знаете, поддержал восстание.

– Какое восстание?

– Было такое восстание революционных демократов против царя в 1863 году. Вот этот Мартинкевич за это даже в тюрьме сидел.

Генэрал задумаўся, пазіраючы на мур, а потым і кажа:

– Вот что, Трифонович, не надо всё это нам для людей выпячивать. Пускай ученые там разбираются, а стену здесь снести. И без промедления. Путь должен быть чистым.

Лубянец, відаць, прышоў у раж ад пачуцьця сваёй каманднай значнасьці. Літаральна праз тры кілёмэтры, выязджаючы з Падневіч, мінаючы праз масток раку Ісьлач і прыгожы зарослы стаў зь левага боку, масковец павярнуў галаву ўправа:

– Что это за старье?

– О, это старая мельница, стоит здесь, наверно, уже сто лет, а может и больше, – адказвае Трыфанавіч.

– Хмы.., – хмыкнуў масковец, – мельница? Это же чертовщина! Да еще в полуразрушенном состоянии. Ну разве мы можем это людям показать? Компрометация страны. Убрать, и побыстрее! Вообще, всё старое убрать!

Ня ведаю, ці сказаў Кузьмін у адказ сваё „будет сделано", але разбурана і зьнішчана ўсё было надзвычай хутка. Калі мы з Таварыства аховы помнікаў паспрабавалі неяк дастукацца да Кузьміна (на ведаючы яшчэ, што ён сам тут задзейнічаны), то Кузьмін (як нам казалі) вельмі ўзлаваўся і „вышаў з сябе": „Няхай ня суну́ць нос не ў свае справы".

Але справы былі якраз нашыя і свае. Інтэлігенцыя, як на пахаваньні – апусьціла рукі. (Памятаю, Яўген Кулік, той проста плакаў.) Тады я кажу Валянціну Ждановічу, фотажурналісту „Маладосьці":

– Валянцін, сядайма на „Запарожац" і паехалі па сьлядах манголаў, можа яшчэ што ўратуем, даведаемся, напішам.

Мы паехалі. Млын у Падневічах быў разбураны. Валялася яго вадзяное кола. Я меркаваў, што можа ўдасца дзе знайсьці кавaную (з канца XVIII ст.) жалезную браму могілак. Яна сама па сабе была твор мастацтва.

Мур зьнішчылі наступным чынам. Прыгналі экскаватары і па пэрымэтру зьнешняга боку выкапалі глыбокі роў. Потым магутнымі бульдозерамі сьпіхнулі мур у гэты роў, засыпалі і зараўнялі, а зьверху паставілі рэдзенькі драўляны штыкетнік.

Неўзабаве мы даведаліся, хто гэта рабіў, хто кіраваў і т. п. Паехалі шукаць тую вёску і той калгас (назвы цяпер ня памятаю). Знайшлі. Заходзім у кантору калгаса, вітаемся, прадстаўляемся, пытаем, дзе старшыня. У канторы незразумелае замяшаньне і нібы перапалох. Потым нейкая асоба сказала, што пойдзе яго „шукаць".

Хвілін праз 15 у дзьверы ўвальваецца мардаты тып з саломай у валасах і пакамечаным тварам. Глядзеў на нас злосна. Усё стала зразумела. Тут павінен быў быць доўгі падыход, магчыма нават з пэрспэктывай на бутэльку (ад якой яго толькі што адарвалі).

Мы не пасьпелі дамовіцца пра свае паводзіны ў такіх нечаканых абставінах і гаворку нецярпліва адразу пачаў Валянцін (якога расьпірала), прытым у лоб. Мардаты тып пачаў крычаць, што нічога ня скажа. Дэбют быў сапсаваны і гаварыць далей ня мела сэнсу. Вышаўшы, я Валянціну, праўда (хоць і маладзейшы ад яго) „ўваліў" за яго недыпляматычнасьць.

У Кіяўцы побач з царквой ляжала прыгожая сьпілаваная вежачка з крыжом. Такія вежачкі мы бачым у беларускай архітэктуры з XVI стагоддзя. Тут была непарушаная традыцыя.

Мы паехалі ў Манькаўшчыну і размаўлялі з сакратаром партыйнай арганізацыі. Ён сказаў нам, што меў праблемы, бо ніхто ў ваколіцы не згадзіўся пілаваць крыж ні за якія грошы. Тады, кажа, Чайка (быў такі цемрашал у Валожыне, сакратар райкама) прывёз нам нейкага п'яніцу. Ляжаў пад плотам у Валожыне. Чайка яго падняў і прывёз. П'яніца, калі працьверазеў, палез і сьпілаваў крыж.

– І што мяне абурае, – казаў нам сакратар з Манькаўшчыны (відаць, мясцовы чалавек), – што п'яніцу прывезьлі з Валожына, а грошы прымусілі плаціць мяне. Амаль усю партыйную касу яму аддаў.

– Колькі заплацілі?

– 200 рублёў.

– О, пэўня, што пераплацілі, – кажу я. – Ёсьць такса, хапіла б трыццаць. (Праўда, сакратар, здаецца, нічога не зразумеў.)

Пазьней, будучы ў прафілакторыі пад Ракавым, я спаткаў там медсястру з Манькаўшчыны і запытаўся, ці ня ведае яна, што сталася з тым п'яніцам з Валожына.

– А ведаю, – кажа яна, – здох пад плотам.

Гісторыяў такога нішчэньня культуры я ведаю сотні. Прааналізаваўшы, бачыш жудасную сістэму этнацыду, пагрунтаваную на нянавісьці да ўсяго беларускага. Часам пры гэтым казалі розныя фальшывыя словы, прыдумвалі абгрунтаваньні. Але словы ня мелі значэньня, бо вынік быў аднолькавы: разбурэньне і культурная катастрофа.

У 1969 годзе, падарожнічаючы па Прыпяці і Гарыні, мы (гэта Валянцін Ждановіч, Уладзімер Караткевіч і я) заплылі ў Давыд-Гарадок і пайшлі на старыя могілкі паглядзець на знакамітую Юраўскую драўляную царкву, якая захавалася з першай чвэрці XVIII ст. Каля царквы мы ўбачылі вялікія (пад два мэтры) каменныя крыжы з дзівоснай пластыкай укрыжаванага Езуса. Мы былі ўражаныя іх хараством і пластычнай выразнасьцю гарэльефа. „Гэта нейкая невядомая, неапісаная яшчэ мастацкая школа пластыкі", – казалі мы і меркавалі, што крыжы маглі сягаць нават у XVIII стагоддзе. Пры бліжэйшым разглядзе, я думаю, што гэта ўсё ж XIX-е. Крыжы фармаваныя ў бэтонных формах, зробленых дасканала. Але ў прынцыпе галоўнае было тут не ў датаваньні, а ў іх эстэтычным хараcтве. Крыжоў было шмат, больш 12-ці.

Паколькі царква была пад аховай дзяржавы, мы падумалі, што трэба неяк забясьпечыць афіцыйнае захаваньне крыжоў, бо некаторыя валяліся, паваленыя на зямлі, аб іншыя – хуліганы разьбівалі бутэлькі.

Вырашылі, што ідзем у гаркам партыі (галоўную на тыя часы „інстанцыю" ўлады) і робім афіцыйную прапанову аб забесьпячэньні захаванасьці гістарычнай каштоўнасьці. (Да гэтага часу не магу надзівіцца нашай наіўнасьці – тры дарослыя вопытныя дзядзькі!)

Заходзім, паведамляем, хто мы і наконт чаго. Нам кажуць: „Шчяс, падаждзіця". Уваходзіць дама – сакратар па ідэалёгіі, асоба ў чорным касьцюме азіяцкай зьнешнасьці з раскосымі вачыма, строгая і дзелавая. Я шапчу: „Валодзя, па-руску!"

Валодзя пачаў па-руску, старанна артыкулюючы шыпячыя і мяккае „р". Дама ўсё запісала (у тым ліку і прозьвішча Караткевіч, якое, магчыма, чула ўпершыню).

– Хорошо, примем к сведению, – суха прамовіла ў канцы гэтая „манголяй".

Запанавала маўчанка. Дама глядзела на нас, мы – на яе. Гаварыць не было пра што. Сказаўшы яшчэ пару прыстойных фраз „о ленинской политике партии в области культуры", мы разьвіталіся і пайшлі, задаволеныя сабой, што падстрахаваліся.

У Менску я адразу пайшоў у сэктар Збору помнікаў гісторыі і культуры Акадэміі Навук і сказаў каму трэба пра крыжы (каб запляновалі экспэдыцыю). Праз месяц нашы сябры паехалі ў Давыд-Гарадок. Крыжоў не было. Частка ляжала, патрушчаная на кавалкі. Астатнія бясьсьледна зьніклі.

У гэтым жа часе я выявіў дзівосны мураваны млын у Зараччы пад Браславам. Разынковая мураўка была выкладзена кветкамі, фігурамі людзей, птушкамі, зоркамі, буслямі. Я зрабіў здымкі, надрукаваў артыкул у „Маладосьці" пра „беларускі каменны арнамэнт", уключыў выявы ў фота-альбом „Браслаўшчына". Праз год млын разбурылі, зьнесьлі, ліквідавалі. І доўга ляжалі адны руіны.

Потым я фатаграфаваў шмат чаго ўнікальнага ў Беларусі, але сказаў сабе: пакуль савет тут будзе, друкаваць ня стану. Бо калі не савет разбурыць, то чужы пражэрлівы подлы турыст нашкодзіць, ці проста скрадзе.

Я думаў тады: некалі ж прыйдзе, настане сьветлы час, дзеля якога варта жыць і змагацца, змагацца і жыць.

24 чэрвеня 2013 г.

263-а. Давыд-Гарадоцкі крыж. (Фота 1969 г.)

СЁМА

Пакуль мы ехалі на вакзал, гаварылі пра ўсялякую ўсячыну. Пятро быў за кіраўніцай і абурана крытыкаваў парадкі гэтага сьвету.

– Не акупацыя нас даканае, не палітыка, а п’янства, – кажа Пятро. – П’юць, як перад канцом сьвета.

– Ну, так, – адказваю, – п’юць людзі. П’янства і ёсьць палітыка.

– Ня трэба і вайны. Бутэлькай зьнішчаць. Шкода, такі харошы народ.

– А ведаеш, – адказваю, – ёсьць вёска пад Смаленскам. Там звычайныя сяляне-беларусы жывуць. Але яны лічаць сябе шляхтай. Бедната, як у Расеі, але п’яніц няма. Кажуць: мы – шляхта. А ў суседняй вёсы – мужыкі. Там як нап’юцца, дык і паб’юцца. А мы, кажуць, не напіваемся, а калі вып’ем, то разам песьні сьпяваем. У нас ня хлусяць і не крадуць. Шляхта ня можа хлусіць. Вось табе і на, – кажу. – Як назваўся, так і прыдаўся.

– Я табе раскажу большае дзіва, – кажа Пятро. – Каму дзіва, а іншым навука. Быў у мяне ў фірме такі Сямён, Сёма, п’яніца, алькаголік. Узяў яго вартаўнікоў на працу, шкада стала, бо здох бы пад плотам. Між іншым, – габрэй. Бывае, прыеду на склад паглядзець, як там, а ён акурат пад плотам і ляжыць п’яны. Усе грошы прапіваў. Прап’е, тады просіць пазычыць. А мяне тады якраз пачалі кагэбісты душыць. Убачылі, што бізнэс ідзе, прыйшлі і кажуць, каб ім даваў у сэнсе шэфскай дапамогі.

Даваць я ім ня стаў, але зразумеў, што канец, справу разбураць і ўсё забяруць. Вось тут, калі мой гэты вартаўнік прапіўся, і прыйшоў пазычаць. Я яму даў пару даляраў і кажу:

– Слухай, Сёма, пазыч мне літар сваёй крыві, зрабі паслугу.

Глядзіць. Аж рот разьзявіў. Для вас, кажа, гатовы хоць два. Але не разумею.

– А што тут разумець, – кажу, – бяру тваю кроў, зьмешваю са сваёй і тады, калі кагэбэ маю працу разбурыць, а мяне пасадзіць, жыды ва ўсім сьвеце стануць мяне абараняць (бо я ж ужо буду напалову жыдам, а жыды сваіх выручаюць).

Глядзіць гэты Сёма і маўчыць.

– Ну, дык як?

– Згодзен, – вымавіў Сёма, – але ад кагэбэ жыды ня выратуюць.

– Ня выратуюць, дык падтрымаюць, шум падымуць, глядзіш – і ацалею, куды беларусу дзецца.

– Я – за вас, – кажа Сёма, – каб ня вы, то меў бы праблемы.

– Добра, – кажу, – Сёма, што ў цябе праблемаў няма. Але слухай. Тысячы гадоў таму, калі мы яшчэ жылі ў гарадзішчах і ня мелі пісьмовасьці і пакланяліся балванам, вы ўжо мелі дзяржаву, верылі ў адзінага Бога, напісалі Біблію, якая паўплывала на ўвесь сьвет, і сёньня ўплывае. Ты – нашчадак гістарычнага легендарнага і незьнішчальнага народа, а п’еш, як расеец, прапіваеш усё, ляжыш пад плотам і праблем няма. От што цікава. Прытым народ здольны да бізнэсу, а Сёма п’е.

Глядзіць ён на мяне і пагаджаецца, галавой трасе: „Усё правільна – п’ю, шмат п’ю.”– Жыцьцё такое, маўляў, так склалася.

А неўзабаве мяне схапілі і ў каталажку. Падышлі на вуліцы і кажуць: „Прайдзёмця”, – маўляў я ня там перайшоў вуліцу. Склалі пратакол, што „нецензурно выражался”, два міліцыянеры (якіх першы раз бачыў) пацьвердзілі, як сьведкі, што так і было, самы чулі і г. д. Тры дні трымалі ў камэры, потым выпусьцілі і сказалі, што ідзе сьледзтва па ўтойваньні падаткаў.

Ніякага „ўтойваньня” ў мяне не было, і я зразумеў, што хочуць забраць усё, а паколькі мафія ёсьць сама ўлада (прытым КГБ), то на іх управы няма. Трэба тэрмінова зьязджаць. Я кінуў усё, забраў жонку і праз Украіну зьехаў у Прагу, дзе меў рахункі і трохі маёмасьці.

От так мінула ўжо гадоў пяць, разгарнуцца ў Чэхіі не ўдалося, але не ўтапіўся, неяк плаваю. Як раптам нядаўна – званок на фірму. Падымаю слухаўку:

– Алё, гэта спадар Пётра? Тут Сёма. Званю зь Беларусі. Дык вось, памятаеце, вы прасілі ў мяне пазычыць вам літар крыві і казалі пра Біблію?

– Памятаю.

– Дык вось. Я завязаў. Займаюся бізнэсам, вяду дробны гандаль, маю ўжо два кіёскі. А вам хачу падзякваць, бо, каб ня вы, сам бы не дадумаўся.

Выслухаў я яго і думаю: „Вось табе і жыды! Вечны народ, выжыве ў любых абставінах. Гэта ня мы, беларусы, што перад вар’ятам, перад гэтым лапцем, хамуйлам вусатым укленчылі і даюцца, каб ім плявалі ў твар”.

– Ну, а што б было, пытаю я ў Пятра, – калі б ты сказаў такое алкашу-беларусу? Маўляў, так і так, пад табой слаўная гісторыя і культура Вялікага Княства Літоўскага, якое прамаўляла беларускай мовай, стварыла магутную цывілізацыю і несла асьвету суседзям.

– Што б было? – Пётра задумаўся. – Ня ведаю што б было, але каб беларус тут нешта ўсьвядоміў і з-за гэтага кінуў піць – сумняваюся. Пра ВКЛ ён бы чуў першы раз. Мог бы проста не паверыць. А пра Біблію ведае кожны.

– Вось як важна ёсьць традыцыя гістарычнай веды, – кажу. Што тут возьмеш са свайго п’яніцы, калі ён нават у беларускай школе не вучыўся.

Мы мінулі Вацлаўскую плошчу і даехалі да вакзала моўчкі. Пражскі вакзал, відаць, унікальны ва ўсёй Эўропе. У паветры стаіць мутарны і стойкі пах мачы. „Культура” піва спарадзіла арыгінальную субкультуру мачапусканьня. Мочацца па ўсіх кутах і закавулках, нават жанчыны. Гэта сталася ў Празе ў апошні час, калі скончыўся камунізм і пачалася свабода асобы. Мы якраз убачылі такую асобу, якая спраўляла патрэбу на бэтон у гаражы на стаянцы аўтамабіляў.

І тут Пётра са сваім гумарам падышоў і кажа тыпу ў балоневай куртцы:

– Вы ёсьць спадкаемца вялікай чэшскай гістарычнай культуры. Чэхі адбудавалі найпрыгажэйшы ў Эўропе горад Прагу. Я ня чэх, але ці магу я памачыцца на гэтую сьцяну?

Тып паглядзеў на Пётру і пачаў нешта ліхаманкава раздумляць. А потым кажа:

– Дай дваццаць крон і мачыся, можна.

Я ня вытрымаў, зарагатаў і кажу:

– Ну, што, Пётра! Ня ўсё так дрэнна! Няхай жывуць бравы салдат Швэйк, „мудры” чужым розумам беларус і вечны жыд Сёма! Кожнаму сваё.

Сьмяючыся, мы выйшлі на пэрон, разьвіталіся, і я паехаў у Варшаву ў свой часовы прыстанак у чужым сьвеце, раздумляючы аб пачутым.

КАЗУРКА

«... Быў там разам прадсядзяцель
І з райкама засядацель
І міліцыя была
Самагоначку піла...»
(Народная прыпеўка
зь Віленшчыны з-пад Эйшышак)

А быў у нас такі ўчастковы міліцыянер Яўген Казурка. Прыслалі аднекуль. Строгі дзядзька. Усё хадзіў у сінім шынялі па мястэчку з планшэткай на баку і з пісталетам у скураной кабуры на поясе. Сам вялікі, пад два мэтры і чорны, як грак, каржкаваты, і ступаў, як мядзьведзь, правай нагой пад сябе заграбаў.

Бывала ў нядзелю завядуцца якія хлопцы на вуліцы, то Казурка ўжо тут:

– Вы што зьдзесь, панімаеш, а? У хаце цесна? Ану, разыйдзіся! І каб я вас ня чуў!" – строга вымаўляў Казурка і ішоў сабе далей. Хлопцы прыціхалі, але не „разыходзіліся". Праўда, пасьля гэтага неяк усё сьціхала, і праз нейкі час местачковыя ўжо абымаліся і рагаталі.

Альбо бывала йдзем па тратуары, аж нейкія крыкі з падвора чуваць. Тут адчыняецца брамка, вылятае баба, махае рукамі і крычыць: „Пайду да Казуркі, халера на вас, каб вы ўжо ракам поўзалі, каб вы! Каб вы спухлі ўжо, каб вы!"

Зьяўляецца Казурка. Важна заходзіць на падвора:

– Ну, што зьдзесь праисходзит, панимаеш?"

Крыкі сьціхалі, і Казурка, прачытаўшы мараль, важна адыходзіў. Жыцьцё працягвалася.

Бывалі і бойкі, дзе былі і добра бачныя вінавайцы ды парушальнікі. Пацярпелы аж сьлінай пырскаў:

– Сядзяш, Шайбачок, сядзеш, гад, не дарую. Каб гэта я цябе цярпеў! Пасядзіш – паразумнееш, за ўсе шыбы заплаціш!"

– Ну, што вы зьдзесь натварылі, панімаеш, – строга казаў Казурка. – Зачэм акно разбіл? А ты тожэ харош, панімаеш, – зьвяртаўся ён да іншага, – зачэм в драку палез? Буду саставляць пратакол. Абаіх к атвету, – строга грымеў Казурка. А ў канцы, настрашыўшы, рабіў заключэньне: – Вот што, расхадзіцесь. Прынімаю к сведзенію і заўтра афармляю на вас у суд! – Сказаўшы, важна зыходзіў. Лаянка яшчэ працягвалася, але ўжо без рукапрыкладства.

Назаўтра Казурка рабіў „візіт" да аднаго і другога.

– Ну, што, буду складаць пратакол, – казаў ён вінавайцу і сядаў за стол. Адчыняў планшэтку, даставаў самапіску, усё так не сьпяшаючыся і гаворачы пры гэтым: – Як пагляджу я, дык часам разумныя людзі, а ерундой займаюцца. За дзьве шыбы і рукапрыкладзтва два гады атрымаць хочуць. Гэта трэба ўмець. А ўсё водка ўсяму прычына.

– Пры чым тут „хочуць"? – агрызаецца вінавайца. – Я што – „хачу"?

– А што, я што лі? – строга пярэчыць Казурка. – Ты зачэм палез, панімаеш? Вот сейчас составляю пратакол и дзела пашло. Хваціт!

– Ну, дык не састаўляй, дык ня пойдзе, – гукае вінавайца.

– Ты эта брось! Совершено преступление. Как я могу не составить?

– Якое „прэступленіе", – лямантуе вінавайца, – што пабіліся па-суседзку, дык ужо „прэступленіе"?

Тут Казурка рашуча ўстае, зачыняе планшэтку і так энергічна:

– Ну, вось што, мне ўжо надакучыла гэта слухаць! Адзін так, другі гэтак. Ты спачатку зь ім разьбярыся, што вы там натварылі. У меня большэ времені нет. Еслі да завтра не разбероцесь, дзела пайдзёт. Всё. Заўтра сам прыдзеш і даложыш. Понял!

І Казурка энергічна вышаў, скрыпучы ботамі.

Тут жа Казурка нібы мімаходзь заглядае да пацярпелага, здароваецца і кажа:

– Ну, усё, дзела рэшэно, заўтра атсылаю. Гатоўце заявленіе ў суд. Будзет сідзець.

– Будзе сядзець, – азвалася баба, а вакно хто будзе шкліць?

– Ня ведаю, – кажа Казурка ўжо з парогу, – гэта вы зь ім разьбірайцеся, пакуль не забралі.

Вечарам „вінаваты" і „пацярпелы" нібы незнарок сустрэліся і пагаварылі аб тым ды гэтым. І між іншым дамовілася, што „вінавайца" зашкліць вакно і дае бутэльку наверх, каб добра трымалася.

А ў тыя часы (гэта пачатак 50-х) сама віравала барацьба „савецкай уласьці" з „самагоноварением". Былі спушчаныя разнарадкі на выяўленьне і зьнішчэньне „самогонных аппаратов" і злаўленьне самагоншчыкаў ды прадавальшчыкаў самагонкі. У адной цёткі ў Сурвілішках (10 км ад Суботнік) знайшлі ў хаце некалькі бутэлек самагонкі, судзілі і далі чатыры гады турмы.

Але самае цікавае ж ня ў гэтым, а ў тым, што народ ня надта і напалохаўся. Як гналі раней, так і пасьля сталінскіх законаў працягвалі гнаць. Узьніклі цэлыя салідарныя групы. Адзін аднаго не выдавалі, а месцамі нават начальству пагражалі (пры аказіі). Часам тое ўспрымалася як справа супраць саветаў, стварылі паралельную вытворчасьць супраць „московской водкі" (так называлася афіцыйнае пойла).

Казурка тут быў на вышыні. Яго нават хвалілі ў раёне. Звычайна справа выглядала так: „осведомитель" даносіў, што там і там, у тым і гэтым лесе завезьлі апарат і будуць гнаць. Казурка зьбіраў партыйна-гаспадарчы актыў (па ўказаньні зьверху), і вось вечарком па сьнезе акружалі той лясок, далок, беражок і, нібы ў атаку, рухаліся, арыентуючыся на сіні дымок.

– Стой, тваю на лева! Стой, ёш тваю клёш! Не ўдзёш! – крычаў Казурка ўжо мэтраў за сто і страляў у гару са свайго „ТТ". – Акружай! Не ўйдзёш, тваю на лева!", – рашуча выкрыкваў ён, бегучы па сьнезе.

Калі дабягалі да вогнішча – там ужо нікога не было. Гарэлі трэсачкі пад катлом з брагай, сьлязіўся зьмеявік, капаў першачок, а людзей не відаць. Зьбеглі.

Тут Казурка ботам пад бутлю з першаком як суне, зьмеявік топча і з пісталета ў кацёл „пах-пах-пах-па-пах!"

У раён пайшоў рапарт, што тады і тады, там і там „уничтожен действующий самогонный аппарат". „Нарушители" „успели скрыться". „Продолжается оперативный опрос населения".

Потым, пасьля сьмерці Сталіна, напружаньне барацьбы з самагонарабленьнем крыху аслабла, і Казурка ўжо надта не стараўся. Пачалася барацьба са стылягамі, а потым з тунеядзтвам. Але ў сельскіх мясьцінах стыляг не было. Усе працавалі і праблема была, што абуць і апрануць, а не як абуцца ды апрануцца.

Апошнія гады перад пэнсіяй прамінулі для Казуркі спакойна. У цэнтры мястэчка ён сьскідаў невялічкую хатку і толькі перад пэнсіяй стаў жыць, як чалавек, у сваёй хаце.

На пэнсіі яго людзі паважалі. Ён стаў такім зусім сваім звыклым дзядзькам, але паступова пачаў злоўжываць алькаголем. Бывала дзе сядзіць з мужчынамі доўга, пляшкі пустыя, а жонка прыйдзе і кажа:

– Жэня, ну пашлі ўжо дахаты, заўтра ж нам рана трэба.

„Жэня” з ахвотай уставаў (тут жонка якраз дарэчы) і ішоў. І ўсё б было добра, калі б яго ў меру разумная жонка ні пачынала б яму ў хаце чытаць мараль і вучыць розуму. Праз нейкі час яна зь лямантам вылятала з хаткі, а за ёй босы ў галіфэ і размахіваючы міліцэйскай дзяжкай бег раззлаваны Казурка і пачынаў ганяцца за палавінай вакол хаткі.

Сьцебануўшы жонцы разы са два па мяккім месцы, Казурка вяртаўся дахаты, бразнуўшы дзьвярыма.

Цікава было назаўтра. Цьвярозы Казурка ніколі агрэсіі не праяўляў, але сьведчыў пра сябе як пра хітрага псіхолага і ў сямейных справах дыпламата. Нараніцы (пасьля раменнай экзэкуцыі), калі жонка моўчкі завіхалася ля печы, памятаючы крыўду, Казурка знарок стараўся патрапіць ёй пад руку. Падстаўляўся. Маўляў, дапамагчы хоча, цяжкі саган падняць, ці дроў падкінуць.

– Ідзі, не круціся мне тут, памочнік знайшоўся! – Агрызалася жонка.

Казурка ўпарта «круціўся».

– Ідзі адсюль, сказала!

Казурка ня йшоў.

– Пайшоў адсюль, сядзь во за стол і сядзі, без цябе ўпраўлюся! – Пры гэтым жонка магла штурхнуць Казурку ў плечы. Казурка тут жа пакорна слухаўся і сядаў за стол, зьвесіўшы галаву. Часам мог сказаць: «О-хо-хо-хо-хо... дажыўся...штурхаюць, як палена».

Практычна, гэтага было дастаткова, каб ягоная жонка (кабета, увогуле, ня злая) адчула пэўную сатысфакцыю за ўчарашняе. Пасьля гэтага, сьнедаючы разам за сталом, яны нейкі час маўчалі, а потым Казурка кажа нешта накшталт:

– Сёньня дамоўлена – трэба было б штакетніку прывезьці, ато плот скора зусім разваліцца.

– Ну, – адказвае жонка,– табе ж усё часу не было. Ужо перад людзьмі сорамна за такі плот.., і г. д.

Гэта азначала, што ўсё – інцэдэнт вычарпаны, жыцьцё працягваецца па вытаптанай дарожцы да наступнага выпадку.

Няпісанае правіла – сямейныя справы на вуліцу не выносяцца. Ніхто не павінен ведаць пра канфлікты, бо тут ніхто не ў стане дапамагчы. Такое жыцьцё і такая яго сфэра дачыненьняў. Ганяньне жонкі вакол хаты – гэта была, канешне, кампрамэтацыя асобы Казуркі. Несалідна. Людзі сьмяяліся, але, тым ня менш, павагі ён ня траціў, яго ўспрымалі як свайго, як бы і не памяталі, што ён быў савецкім участковым міліцыянерам.

А тут XXII зьезд КПСС, Хрушчоў, злачынствы Сталіна, кукуруза, касманаўты. Было на чым пачасаць языкі сабутэльнікам вечарком у нядзельку. Дык адзін, выпіўшы, нейк і падаткнуў Казурку, што ён мянтом быў і за Сталіна горла драў, калі людзей саджалі.

Тут Казурка адсунуў кілішак і кажа:

– Добра. Быў. Быў міліцыянерам. Вы тут усе сьведкі, як я быў. Скажыце, каго я здаў, каго пасадзіў, на каго данёс, каго арыштаваў, каго злавіў, калі вы калгаснае кралі і самагонку гналі. А я ж ведаю. Ну, хто хоча мне выставіць рахунак, хлопцы? Каго я пакрыўдзіў? Адказвайце! Стану на калені.

Запанавала цішыня. Потым адзін загаварыў:

– Гэта праўда. Ты ніколі нікога не пакрыўдзіў, Жэнька, нават калі варта было. Гэта праўда. – І пра падтыкача: – Ён ня ведае, што кажа. А „падтыкач”:

– Хлопцы, вы мяне ня так зразумелі. Я ж ні ў чым не вінавачу. Прабач, Жэня. Ты – чалавек, які шанаваў людзей, мы ж усе гэта разумелі. Давай вып’ем за тваё здароўе! Сабутэльнікі выпілі і тэму ўжо як бы вычарпалі.

Тут якраз прыходзіць жонка Казуркі і кажа, што „пара дахаты”, бо „заўтра рана” і г. д. Казурка пайшоў.

Праз нейкі час кампанія назірала, як зь лямантам праставалосая вылятае з хаты на двор Казурчыха, а за ёй босы ў галіфэ, размахваючы міліцэйскай дзяжкай раззлаваны Казурка. Паганяўшы жонку пару разоў вакол хаты і сьперазаўшы па мяккім месцы, абураны Казурка ідзе ў хату і бразгае дзьвярыма.

Кампанія пазірае праз вуліцу, і тады той „падтыкач” гэтак раздумліва кажа, трасучы галавой:

– От дурная баба, падла! А гэта ж такі чалавек!

13 чэрвеня 2013 г.

264.

ПАЛКОЎНІЦА

Траплялiся таксама на маім шляху кабеты вельмі непрыемныя. Але гэта ўсё былі асобы чужога роду, якія ненавідзелі мяне толькі за тое, што я для іх чужы.

Камуністычныя рэпрэсіі 1964 года датычылі ня толькі мяне. Разам са мной выдалілі з інстытута яшчэ некалькі асоб. Сярод іх аднаго расейца з Камчаткі – Валодзю Балабохіна. Маленькага росту, жвавы і вясёлы, ён ніяк ня мог схаваць сваёй непашаны да камуністаў і савецкай сістэмы. Зразумела, што сістэма ад яго пазбавілася, і мы абодва апынуліся на вуліцы. Мы разам вучыліся на адным курсе, жылі ў адным пакоі ў інтэрнаце. Адносіны былі сяброўскімі (зышліся на антыкамунізме).

Перш чым знайсьці працу, трэба было знайсьці жыльлё. Я ад'ехаў на месяц у Суботнікі, а Валодзя заняўся пошукам кватэры ў Менску на дваіх, бо аднаму было б дорага.

Калі я вярнуўся ў Менск, Валодзя кажа, што кватэру знайшоў, рэчы (кнігі) перавёз і ад'язджае на месяц у Маскву. І ад'ехаў.

І вось пайшоў я на тую кватэру. Гэта быў прыватны дом у моры аднапаверхавай драўлянай забудовы, якая патанала ў вішнях, сьлівах ды сабачым брэху. Непадалёк быў драўляны кінатэатр „Вымпел".

Падыходжу. Высокі дашчаты плот, за якім уядае сабака, глухая дашчатая брама і такая ж брамка (весьніцы). Усё зачынена, нічога не адчыняецца. Званка няма. Пачаў грукаць. Сабака забрахаў мацней. Праз нейкі час нехта выйшаў і пачуўся голас, падобны на жаночы:

– Хто?

– Кватарант, – адказаў я.

– Какой кварцерант?

– Ваш, Мар'я Іванаўна, сябра Валодзі (Валодзя сказаў мне, як завуць гаспадыню).

Пасьля доўгай паўзы яна пачала адчыняць брамку, бразгаючы засоўкамі. За брамкай стаяла баба бяз таліі гадоў за 50 з тварам, які любіў маляваць рускі жывапісец Абрам Архіпаў (баба ўзору 1916 г.), гэта значыць аблічча ў выглядзе дыні з рыжымі бровамі і вейкамі, з-пад якіх злосна глядзелі насьцярожаныя бясколерныя вочкі.

Я павітаўся і на ўсялякі выпадак паказаў пашпарт, па выгляду істоты зразумеўшы, што інакш размовы ня будзе.

Баба паказала пакойчык на 10 кв. м., амаль усю плошчу якога займалі два вузкія ложкі, маленькі столік і вяшак для адзеньня. Было адно крэсла і адно вакно. Пасярэдзіне падлогі Балабохін зваліў кнігі.

– Ну вот, – сказала баба, – ваша комната.

(Паўза.)

– Я вижу у вас книги все по театру. Вы чем занимаетесь?

– Тэатрам.

– Театром, да, – насьцярожана прамовіла Мар'я Іванаўна.

– Колькі гэта ўсё каштуе? – спытаў я, гледзячы на пакой. (Паўза.) Нарэшце баба кажа:

– Если кушать, так можно на кухне чай готовить.

Да мяне дайшло, што баба не разумее па-беларуску (рэдкасны экзэмпляр!). І гэта, відаць, яе палохае. Я перайшоў на рускую мову і задаў нанова ўсе пытаньні, сказаўшы ёй, што яна „очень приятная женщина" і што я рады буду жыць у яе доме. Тады яна назвала сваю немалую цану за пакойчык, а калі гарбату буду рабіць, то за газ дадатковая плата.

– Вы такая практычная жанчына, Мар'я Іванаўна. Пахвальная якасьць.

– Ну, жить же надо, – кажа Мар'я Іванаўна.

– Вы адна жывеце, Мар'я Іванаўна?

– Да, то есть нет. Там за стенкой сын с женой. Но мы с ним не разговариваем. Негодяй. Половина дома его. Я здесь с мужем. Но муж умер.

– Вы, відаць, жанчына ня простага лёсу? Прыходзілася перамагаць цяжкасьці ў жыцьці.

– Да уж, приходилось.

– Разумею. А там хто жыве? – паказаў я на адчыненыя дзьверы.

– А там у меня зал – гостиная. Ну, вы можете посмотреть, если интересуетесь.

– Ну, калі дазволіце.

– Пожалуйста, зайдите.

Я зайшоў у прасторную палову дома, спрэс устаўленую мэбляй, уся ў дыванах. Пасярэдзіне стаяў вялікі стол з чырвонага дрэва з акруглымі карнізамі і масіўнымі фігурна прафіляванымі ножкамі. Ля сьцен стаялі такія ж масіўныя два камоды з карнізамі і выразанымі пілястрамі, адзін з чырвонага дрэва, другі танаваны ў карычневы колер. Між імі стаялі, як труны, два вялікія гадзіньнікі зь нерухомымі маятнікамі велічынёй з блін і круглымі цыферблатамі, танаваныя пад чорнае дрэва. Была яшчэ этажэрка, столік пад вазоны і яшчэ нешта. Усё ня наскае.

Я адразу пазнаў гэты стыль, які вывучаў у інстытуце, – гэта тыповы нямецкі бідэрмайер. Падобна, што нават зь нямецкага музэю. На сьценах віселі тандэтныя шырпатрэбаўскія рэпрадукцыі са сцэнамі паляваньня XVIII стагоддзя, а на супрацьлеглай сьцяне побач з чырвона-бардовым дываном вісела нешта накшталт габелена зь німфамі, па стылю – французкі рамантызм канца XVIII-га. Цяжка было паверыць, што гэта арыгінал, але цалкам магчыма (прыглядацца бліжэй я сабе не дазволіў). „Зо, гут, – прабубнеў я сабе пад нос. – Альлес іст кляр."*

– Ваш муж быў ваенным? – спытаў я.

– Да, он был полковником.

– Дайшоў да Бэрліна.

– Да. А откуда вы знаете? – устрывожылася палкоўніца.

– Мэбля ў вас вельмі прыгожая, нямецкая.

– Да, муж привез из Германии.

– Ваш муж, відаць, сапраўдны герой.

– Да, воевал. На войне – знаете как.

– Ён быў палкоўнік НКВД?

– Нет, он был в спецвойсках.

– О, як цікава, – кажу я наўгад абы што, – штурмавая авіяцыя?

* Так, добра. Усё зразумела. (ням.)

– Нет, он сражался с диверсантами, выявлял. После войны сражался с бандитизмом, ликвидировал националистические банды шпионов.

Шчыра кажучы, лепш за ўсё было б узяць яе за калтуны і ткнуць носам у бідэрмаер. Але я ветліва ўсьміхнуўся і кажу:

– О, гэта геройская служба, Мар'я Іванаўна. Вам пашанцавала мецЬ такога мужа. Ня кожны мог ваяваць у аддзеле „Сьмерць шпіёнам".

– Да. Муж так и говорил: „Смерш" – смерть шпионам, говорит".

– Ну вось мы і пазнаёміліся, Мар'я Іванаўна. Вельмі прыемна. Вы, як відаць, з Расеі прыехалі?

– Да, из Подмосковья. Мужа направили сюда на работу, – Мар'я Іванаўна стварыла на твары нешта накшталт усьмешкі. – А вы откуда будете?

– Я з Гарадзенскай вобласьці.

– Да, да. Понятно. Послушайте, как там у вас на западе с холодильниками? Может, можно достать? У меня вот ЗИЛ старый уже. Скоро забарахлит.

– На жаль, Мар'я Іванаўна, халадзільнікаў на захадзе ўжо няма, усе перавезьлі на ўсход. Праўда, калі зьявяцца, я вам скажу.

– Да, да, если не трудно, – адказала палкоўніца.

На гэтым першы раунд знаёмства з палкоўніцай закончыўся. „Ну, Балабохін, – думаў я сабе ўзлаваны, – пачакай. Я табе ўсыплю."

Зразумела, што заставацца тут нельга было. Вырашыў, што дачакаюся Балабохіна і адразу выеду прэч.

Далей усё пайшло з паскарэньнем. Калі я днём чытаў і пісаў, палкоўніца раз-пораз (ня стукаючы) асьцярожна зазірала ў пакой. Убачыўшы, што я гляджу на яе, казала:

– Я слышу, что у вас тихо как-то, думаю, что вы делаете.

Першы раз я сказаў:

– Усё ў парадку, Мар'я Іванаўна, больш ня думайце.

Наступны раз тое самае, па некалькі разоў на дзень з рознымі фармулёўкамі. Мар'я Іванаўна трывожна адсочвала кожны мой крок. Я не зьвяртаў увагі, умеў адключацца – трэба было рабіць сваё.

Ні іроніі, ні гумару, ні падтэксту палкоўніца не адчувала. Зь ёй трэба было толькі наўпрост. А наўпрост з такой асобай – гэта канфлікт. Маю ветлівасьць і цярплівасьць палкоўніца ацаніла як слабасьць і тое, што я яе баюся.

Я ўжо два разы быў у Маскве, жыў там недзе каля месяца і добра зразумеў маскоўцаў. Калі ты зь імі ветліва і далікатна, яны тут жа могуць зьмяніць тон і сесьці табе на галаву. Згодна іхнай псіхалёгіі, далікатныя паводзіны абазначалі для іх, што я слабак і іх баюся, значыць можна камандаваць, павучаць і хаміць.

Памятаю, першы раз я перадаваў прабіць талончык у маскоўскім тралейбусе нейкай маладой жанчыне, сустрэўся зь ёй поглядам, і яна спалохана на мяне паглядзела. І гэтак паўтаралася часта. Мужчыны, праўда, не палохаліся, але часам, прабіўшы талон, яшчэ азіраліся паглядзець на мяне.

Я ня мог зразумець, у чым справа, я ж, здаецца, такі, як усе, нічым не вылучаюся. Потым, аналізуючы гэта і іншыя абставіны, я ўсё зразумеў ужо ў Менску, дзе такіх „праблем" ніколі не ўзьнікала. Аказваецца, я не задумваўся, што просячы маскоўцаў аб ветлівасьці перадаць талончык, я ўсьміхаўся і глядзеў у вочы. У Маскве людзі не ўсьміхаюцца, і таму мае паводзіны ўспрымаліся імі як праява падазронага інтэрасу да іхнай асобы. Я нават сам ня ведаў, што я пры гэтым усьміхаюся, бо гэта шаблон нашай культуры: чалавеку трэба ўсьміхнуцца, гэта неўсьвядомлены знак мірнага настрою.

Звычайны стан маскоўцаў – гэта стан няўсьвядомленай агрэсіі і чаканьня агрэсіі, і таму заўсёднае жаданьне прэвентыўна прыдушыць іншую асобу. Тон іхных рэплік, адносін, размоваў немагчыма слухаць (дарэчы, усё гэта ёсьць у расейскім кіно). Заходняга чалавека там пазнаеш імгненна, нават калі ён апрануты, як масковец і маўчыць. Першая якасьць, якую бачыш і адчуваеш у заходняга чалавека, – адсутнасьць агрэсіі і злосьці на абліччы, павага і абавязковая ўсьмешка.

Праз трыццаць пяць гадоў я трапіў у грамадзтва, дзе такі выгляд і паводзіны ня проста шаблон, але абавязковая норма. Памятаю, першыя дні ў нью-ёрскім мэтро я любіў разглядаць людзей (усё ж незнаёмае) і часта спатыкаўся поглядам. Як правіла (а белыя людзі стоадсоткава) табе прыязна ўсьміхнуцца. А калі людзей ня шмат, могуць яшчэ пры гэтым і павітацца, кіўнуўшы рукой.

Можна ўявіць сытуацыю, калі ў нешматлюдным вагоне сядзіць прыбылы ў Нью-Ёрк расеяц і глядзіць на маладую жанчыну насупраць, якая чытае кніжку. Дама адрываецца ад чытаньня, сустракаецца поглядам з расейцам, прыязна ўсьміхаецца яму (і можа нават павітацца – „хай!") і далей чытае сабе.

Што робіць масковец. Ён думае, што дама („цёлка") зацікавілася ім і запрашае да знаёмства. Ён можа нават падсесьці да жанчыны і пачаць ёй гаварыць якую-небудзь маскоўскую лухту (кшталту нават „что вы делаете сегодня вечером"). Амэрыканка будзе ўсьміхацца і прыязна яму нешта адказваць на яго пошласьці. Потым разьвітаецца, выходзіць і выклікае па тэлефоне паліцыю, якая чакае расейца ўжо на наступнай станцыі, дзе яму надзяваюць наручнікі, пры гэтым ён абсалютна нічога не разумее (нават калі яму патлумачаць).

Гэта, вядома, амэрыканскі выверт паводле такога ж збочанага заканадаўства (выпадак расцэньваецца як змушэньне да сэксу), але падстава пагрунтавана на адпаведнай этыцы.

Такіх (і падобных да гэтага) выпадкаў я ведаю шмат, пра іх пішуць у друку, у жоўтай прэсе і г. д. Мне прыходзілася глядзець па польскім тэлебачаньні фільм аб паводзінах расейскіх матросаў у гарадах Японіі (асабліва ў дачыненьні да жанчын). Тут нешта блізкае, відаць, да гарманальнай логікі пітэкантропаў. У сьвеце яе не разумеюць (дакладней, разумеюць па-свойму).

У 90-х гадах я быў знаёмы з такім прыязным маладым беларусам Славікам Карніловічым (сынам вядомага беларускага эміграцыйнага дзеяча Сяргея Карніловіча). Славік займаўся нейкім бізнэсам, езьдзіў на добрай машыне і аднойчы на дарозе перад ім раптам затармазіў стары драндулет (тыпу «бьюіка»). Славік націснуў на тармазы так, што яны заенчылі, як іржавая піларама. З бьюіка выскачыла жвавая спадарынька – а я-яй – і забегала вакол машыны. Славік не даехаў да яе бампера роўна на адзін сантыметр. А спадарынька ўсё – а я-яй ды ха-ха, ды

хі-хі –, што мела шчасьце, ато спужалася. І Славік сабе то ха-ха, то хі-хі. Спадарынька села і пакаціла.

Праз нейкі час Славік атрымлівае позву ў суд. Спадарынька падала на яго, што ён хацеў яе пратараніць, яна перапужалася і ад страху ў яе «прапаў сэкс». У Беларусі і ў іншай краіне, дзе нармальныя людзі, з гэтага пасьмяяліся б (у горшым выпадку накіравалі б мадам на медэкспэртызу ў Навінкі). Але ў Амэрыцы такія афёры звыклая зьява і суды бяруцца. Спадарынька хацела абрабаваць Славіка на паўмільёна даляраў.

Справа цягнулася некалькі гадоў. Вакол спадарынькі сабралася актыўная адвакацкая пачка (да 50 адсоткаў ад выйгранай справы можа атрамаць адвакат) і становішча Славіка было безнадзейным. Але ён адбіўся, бо даказаў (якім чынам – не ведаю), што ў яго ад перажываньня таксама «прапаў сэкс». На тым і разышліся. І гэта не анэкдот. Такі вось амэрыканскі мэнтальна-бытавы сэррэалізм. Але вернемся да палкоўніцы.

Калі я нараніцы выходзіў, Мар'я Іванаўна падпільнавала мяне і тонам, не дапускаючым пярэчаньняў, сказала, што я няправільна зачыняю дзьверы „в комнату”.

– Вы прихлопываете, а надо только прикрывать. Если прихлопывать, тогда дверь может оседать, – тлумачыла Мар'я Іванаўна. – И потом, вы как-то уж больно твёрдо ступаете. От этого пол портится.

Тэма здалася мне цікавай для гумару, але не было сэнсу яе разьвіваць. Палкоўніца была непрабіваемая. Я ёй пажадаў добрага здароўя і пайшоў. Вечарам Мар'я Іванаўна як бы незнарок трапілася мне на шляху ў пакой і кажа гэтакім украдчывым голасам сьледчага:

– Давно хотела вас спросить, что вы делаете по вечерам?
– Здаецца, я разьзявіў рот і ўставіўся на палкоўніцу, не зусім цямячы зьмест пытаньня. – У вас все время свет горит. Соседи удивляются, все говорят: „Марья, кто это у тебя – два часа ночи, а у него свет горит?”

– Па вечарах я „мечтаю”, Мар'я Іванаўна.

– Но мечтать можно и без света. Зачем свет включать?

– А гэта для сьветлых думак, Мар'я Іванаўна.

– Пожалуйста, я не возражаю, но свет деньги стоит. Что й то я смотрю, у меня на счетчике уже навертело.

Напэўна, не дачакаюся я Балабохіна (падумаў я). Назаўтра, вечарам, калі я пісаў, Мар'я Іванаўна зайшла ў пакой:

– Все занимаетесь, да?

– Так.

– Что-то пишите?

– Пішу.

– А что это у вас с моей настольной лампой?

– А што зь лямпай?

– Что-то очень ярко лампочка гореть стала.

– Я замяніў 25-ку на 60-ку.

– Вот видите, что вы делаете. Я не позволю так с собой обращаться. Я вам свою лампу поставила, а вы какие-то здесь эксперименты делаете. И цвет какой-то странный. Чего она такая зеленая? Сколько она берет? Я вижу, у вас фотоаппарат. Может, вы здесь фотографией занимаетесь?

– Шчыра захапляюся вашай гаспадарлівасьцю, Мар'я Іванаўна. Вы рэдкая жанчына, – кажу я сур'ёзна. – Давайце вырашым праблему так. Вы забіраеце сваю настольную лямпу, а я карыстаюся агульным сьвятлом.

Палкоўніца на хвіліну задумалася. Потым:

– Нет, почему же. Только не делайте эксперименты.

На наступны дзень да мяне ў госьці завітаў Лявон Баразна. Так атрымалася, што брамку пайшла адчыняць Мар'я Іванаўна. І тут заходзіць такі вясёлы дзядзька гадоў 36-ці ў чорнай кашулі з закасанымі рукавамі і з чырвонай беларускай жычкай на шыі замест гальштука.

– О, гаспадынька! Ха-ха-ха. Добрага здаровейка, – загрымеў Лявон. – Ну, дзе тут ваш малады чалавек?

Добра, што я адразу вышаў. Мар'я Іванаўна стаяла спалоханая і толькі лыпала рыжымі вейкамі, ня здольная вымавіць слова.

Тут трэба растлумачыць, што пры саветах намэнклятура адзеньня была вельмі абмежаваная. Шэрасьць. Тым часам яшчэ ў пачатку 60-х больш вольная і бунтоўная моладзь насіла (недзе ж даставалі), як правіла, чорныя ці чырвоныя кашулі са шнуркамі на шыі замест гальштука. Гэта была такая адзнака перадавізму „сучаснасьці”. Камсамол змагаўся з такімі кашулямі, а прававерны камунаабывацель пляваўся, злаваўся (і пабойваўся).

І тут перад Мар'яй Іванаўнай паўстае такі «хуліган» у чорнай кашулі, „говорит по-белорусски” і прыйшоў да яе падазронага кватаранта.

Лявон зайшоў, мы доўга і гучна гаварылі і часам рагаталі, як жарабцы. Калі я Лявона праводзіў, побач моўчкі прашмыгнула заклапочаная Мар'я Іванаўна. У душы ў яе, відаць, зьвінеў сігнал трывогі №1.

Назаўтра справа прыняла сур'ёзны абарот. Калі я вечарам прышоў дадому, то ўбачыў, што рукапісы мае ў папках перакапаныя, а кнігі перакладзеныя ў іншым парадку. „Цікава, – думаю, – нават не маскуецца. Ці яна ўжо зусім без галавы.” Я вышаў у прыхожую.

– Мар'я Іванаўна, – кажу, – вы заходзілі ў пакой, калі мяне не было?

– Да, я поинтересовалась, может есть, что почитать. У вас там столько книг. И зачем вам столько?

– Мар'я Іванаўна, – кажу я лагодна, – можа вы сабе яшчэ водачкі нальеце?

– Не поняла? – зьдзівілася палкоўніца.

– Вашае прозьвішча часам не Шарыкава?

– Да-а. А что? Откуда вы узнали? Я вам не говорила.

І тут настала, як пішацца ў тэатральных рэмарках, нямая сцэна.

– Вы чего уставились та?

– Нічога, – апамятаўся я, – я падумаў, што вы займаліся, відаць, да пэнсіі (пэнсія пры саветах для жанчын прызначалася з 55 гадоў) нейкай вельмі інтэлігентнай працай.

– Да, я работала на спецбазе.

Я тады ня ведаў, што такое „спэцбаза” (разьмеркавальнік асобых тавараў для камуністычнай намэнклятуры) і не зьвярнуў на гэта ўвагі.

– А почему вас заинтересовала моя работа?

– Ды так, у сувязі з маімі кнігамі.

– Не поняла? – зноў зьдзівілася палкоўніца.

– Ну, як вам сказаць. Ёсьць такое правіла, што супрацоўнікам спэцбазы не пажадана капацца ў маіх кнігах.

То калі б вы мне тут дапамаглі, гэта быў бы ідэальны крок з вашага боку.

– А чего, я же не брала. Только посмотлела. Очень надо мне ваши книги, – кінула мне наўздагон палкоўніца.

Лявон прынёс некаторыя паперы і пакінуў папку. Я паклаў яе пад падушку і нараніцы замкнуў пакой ключом, што тырчэў у дзьвярах, і ключ узяў з сабой. Вярнуўся позна, каля 12-ці, дзівячыся, што гарыць сьвятло ў доме і палкоўніца яшчэ ня сьпіць.

Калі я зайшоў у прыхожую, Мар'я Іванаўна стаяла горда каля дзьвярэй у мой пакой, абапершы рукі ў бокі. Аблічча яе было поўнае абурэньня. Яна шырока адчыніла дзьверы ў пакой і са сьвістам выгукнула:

– Вот, пожалуйста, заходите!

Я адразу падзякваў, зайшоў і зачыніў дзьверы, сапсаваўшы Мар'і Іванаўне ўвесь эфэкт сцэны (якую яна, магчыма, нават адрэпэціравала).

І тут пачаліся гром і бліскавіцы. Мар'я Іванаўна ўляцела ў пакой і закрычала. Твар яе пачырванеў, як бурак, і пакрыўся пупырышкамі, губы дрыжэлі, а бясколерныя вочкі сталі злыя, як у вяпрука.

– Это вы что?! Издеваетесь?! Кто вам дал право закрывать комнату?! Вы думали, у меня другого ключа нет?! Ан есть, голубчик! Вы что здесь распоряжаетесь и делаете, что хотите!? И лампочку заменили! Все соседи удивляются... і г. д.

Я прысеў на ложак і чакаў, пакуль яна ўсё выплесьне ды стоміцца. Нарэшце, палкоўніца на хвіліну перадыхнула.

– Мар'я Іванаўна, – кажу, – гэта ж цяпер мой пакой для пражываньня, вам за яго наперад заплачаныя грошы.

– Какой он еще ваш? А собственность чья?! А здесь мой стол, кровати мои стоят!..

Мар'ю Іванаўну панесла па новай. Калі яна трохі прыціхла, я, не мяняючы лагоднага тону, кажу:

– Так, Мар'я Іванаўна. Заўтра я ад вас зьязджаю і вызвалю вам памяшканьне. Нараніцы вы павінны мне вярнуць палову грошай за нескарыстаныя два тыдні і не гаварыце больш нічога. Усяго, што вы нагаварылі, дастаткова. Дабранач.

Я ўстаў рана, пачаў зьбіраць рэчы і зьвязваць кнігі ў стопкі. Шпагату не хапіла, не было чым вязаць. Я ўзяў старую спартыўную сумку і вялікім складаным турыстычным нажом з мэталёвымі тронкамі (купіў яго некалі ў Іўі) стаў яе рэзаць на палоскі і зьвязваць між сабой.

Увесь гэты час Мар'я Іванаўна ўзбуджаная хадзіла туды-сюды, не спускаючы зь мяне вачэй і шыпела. Яе аж разрывала ад злосьці. Рот яе не зачыняўся. Усё было паўторана і перапаўторана і пра суседзяў, і лямпачку, і позьні прыход, і таямнічага Лявона, і дзьверы, і ваду, і трасцу. Натуру Шарыкавай я ўжо добра ведаў і разумеў, што яна сочыць за падазроным кватэрантам, каб ён чаго не прыхапіў з сабой зь яе рэчаў.

Падпяваючы сабе пад нос „Мы выйдзем шчыльнымі радамі", я ўсё ж вельмі спакойна (як і ўвесь час з гэтай асобай) кажу:

– Мар'я Іванаўна, вы гаворыце лішняе. Я ж вас учора прасў супакоіцца. Ідзіце ў залю, сядзьце і адпачніце спакойна.

Машынальна я сказаў гэтую фразу па-беларуску (забыўшыся на яе анальфабэтызм). І раптам палкоўніца аж запенілася, крык яе пераўтварыўся ў нейкі сьвінячы віск:

– Вот вы, вы все западники-националисты, советская власть вас в люди вывела, а вы, как свиньи под дубом, неблагодарные, даже с людьми не умеете порядочно себя вести. И язык ваш собачий, на котором только предатели говорят! Фашистам задницу лизали!

„Ха-ле-ра," – прамовіў я сабе. Унутры жыгнула гарачым агнём. Але я адразу саўладаў з сабой і стаяў нерухома, як статуя, гледзячы на палкоўніцу і думаючы, што зь ёй рабіць.

(Тут скажу, што не зважаючы на маладосьць, я ўжо навучыўся у такіх правакацыях валодаць сабой. Гэтыя акупацыйныя шарыкавы ня выклікалі ў мяне аніякіх эмоцый. Бо як калі на цябе ўядае, брэша сабака з-за плоту, то ты ж не абураешся на сабаку, не даеш волю эмоцыям. Жыцьцё пад акупацыяй вымагае асаблівых паводзінаў. У разуменьні гэтага мне шмат дапамог мой старэйшы сябра Лявон Баразна. Але палкоўніца перайшла мяжу, і яе трэба было спыніць.)

Тым часам, гледзячы нерухомым позіркам на Шарыкаву, я ўбачыў, што яна раптам зьбялела, скурчылася і змоўкла. На твары яе адбіўся жах, падбароддзе дробненька дрыжэла. Яна глядзела на мяне, але некуды ўніз. І тут я ўсё зразумеў. У правай руцэ ў мяне быў той вялікі бліскучы нож, які я машынальна сьціскаў. „Ну, думаю, сучка, пачакай: „нядарам дзядзька быў у школе, навуку ведаў ён даволі" – гэта я словамі Коласа пра сваё навучаньне на акцёрскім факультэце.

– Яшчэ адно слава – зарэжу, – сказаў я ціхім голасам, схіліўшы галаву і гледзячы на палкоўніцу з-пад ілба, як удаў. – А дом твой спалю. – Маўчанка і нямая сцэна.

З Мар'яй Іванаўнай, як сказаў бы, магчыма, яе гэбісцкі „супруг", „начался мандраж". „Дык-дык-дык-дык-дык, – закляніла яе (што за „дык-дык" – нешта не па-руску). – Пожалуйста, я, это, пожалуйста, – лепятала Мар'я Іванаўна, – может веревочка нада, пожалуйста, пожалуйста, чем помочь, дык-дык-дык".

Яна замітусілася, шукаючы вяровачку. Я паказаў Мар'і Іванаўне рукой на залю: „Ідзіце, сядзіце там і не выходзьце". Палкоўніца пайшла ў залю.

Я сабраў кнігі і рэчы, усё вынес у двор, у кучу і прыкінуў, што за адну ходку таксі можна ўсё забраць.

– Мар'я Іванаўна, я прыду вечарам і забяру.

Я паехаў да сваіх знаёмых (дакладней, маміных знаёмых, якім яна некалі ў Суботніках рабіла дабро) на Паўночны пасёлак і папрасіў, каб прынялі рэчы на нейкі час, пакуль найду жыльлё.

Мае знаёмцы па нашым звычаі, не пачаставаўшы абедам, з хаты мяне ня выпусьцілі. Селі за стол. Гаспадар нават адкаркаваў нешта, каб разьвязаліся языкі і на душы пацяплела. І праўда, так пацяплела сярод сваіх людзей. Так хораша пагаварылі, пажартавалі. Ласкавыя галасы, позіркі, мова наша прыўкрасная.

Я паехаў да Лявона Баразны (ён з жонкай здымаў такі ж пакойчык) і там распавёў яму пра ўсю справу і падзеі. Лявон аж узьвіўся. „Псіна! Нелюдзь! – крычаў. – Паехалі!

Я ўзяў слова зь Лявона, што ён будзе маўчаць, як нямы. Ёй хопіць. Трэба ад'ехаць і забыць.

Мы зайшлі ў брамку. Мар'я Іванаўна стаяла на ганку. Убачыўшы Лявона ў чорнай кашулі, яна скамянела і не

магла, відаць, скрануцца зь месца. На яе напаў стаўбун. Мы перанесьлі кнігі ў таксі і паехалі.

Я начаваў у Лявона, лежачы, практычна, на голай падлозе, бо не было чаго падаслаць (посьцілку падніз, посьцілку наверх). Заснуць доўга не маглі, размаўлялі ня тое, што пра дробную падзею, але пра вялікую праблему.

– Але во, гляньце, – кажа Марыля, Лявонава жонка, – адкуль такая нянавісьць і злосьць? Ім жа ніхто нічога благога ня робіць і ня кажа? Прычыны ж няма, а як шалёныя сабакі.

– Ім ня трэба прычыны, – адказвае Лявон, – у іх прырода такая. Гэта варвары, якія ня любяць, не паважаюць нікога на сьвеце, нават самых сябе.

– Ніколі акупанты ня будуць шанаваць захоплены народ, – кажу я. – А прычына тут простая. Як ты думаеш, Лявон, чаму, калі гэтая баба бачыла цябе, то палохалася і яе стаўбун хапаў?

– Ну, бо я «пагроза баб», – кажа Лявон.

– А калі бяз жартаў? Чаму запенілася ад беларускай мовы? Адказ просты. Той сукін сын, што быў у Сьмершы, забіваў беларусаў. Гэтая ж кабета сама мне пра тое казала. Вось ён ёй пра сваю працу і распавядаў, прышоўшы да хаты, памыўшы рукі ад крыві і сеўшы за стол, „какие они, белорусы-националисты, гады, бандиты, антисоветчики, сволочи и предатели”, і што ўсіх іх „надо стрелять”. Гэта, як нямецкі аўчар, – парода, выведзеная супраць чалавека. У гэтым выпадку – парода, выведзеная супраць беларусаў. У іх жа стогны нашых ахвяр і плач дзяцей у вушах пішчыць. А тут прыходзіць такі жывы „предатель” у чорнай кашулі і гукае на „националистическим языке”. І невядома, чаго ён прышоў. Ну, дык і страшна.

– Ну, але. Для іх гэты піск у вушах добрая музыка. Таму і нянавісьць, што нехта яшчэ жыве, – дадае Лявон. – Але я вось што скажу. Яны і між сабой такія самыя. Ты думаеш, калі б да такой псіны прыйшоў расеяц, то яна б была лепшай? Жывёла энкавэдзісцкая.

– Але трэба ж было мне ўскочыць у такую яму! О-ё-ё-ёй! – кажу я зноў. А Лявон сьмяецца:

– Не бядуй, браце, – усё лепшае наперадзе.

25 студзеня 2013 г.

265.

ЯК ВАЦЮК СКРУЦІЎСЯ

Не даходзячы кілёмэтры два да Сурвілішак (калі йсьці ад Суботнік) зь левага боку ёсьць вёска Мацюкі. Цікавая, думаю, назва. І праўда. Аднойчы я йшоў па дарозе, даганяе мяне фурманка ў палявых драбінах. Сядзяць двох дзядзькоў і мацюкаюцца на ўсю дарогу. Не гавораць – крычаць. Такая манера. Усё „маць" ды „маць". Тут увесь, відаць, слоўны запас з рускай лексікі, які яны засвоілі. Так бы мовячы, „культурны ўплыў". Я і пытаю праз дарогу:

– Гаспадары, вы з Мацюкоў?"

– З Мацюкоў, ё. т. м., а што?

– Нічога, – кажу, – добра матку ўспамінаеце.

А быў там, у Мацюках, такі Вацюк, дзяцюк малады. Бацьку забілі белыя, дык застаўся адзін з маткай. Жылі бедна, бо калгасы (ці, як тут казалі, „калкозы") усё забралі, і дажыліся, што засталося толькі паўмяшка жыта.

– Вацянька, – кажа матка, – што ж будзем рабіць, усяго пуд жыта застаўся?"

– Не бядуй, мама, – кажа Вацюк, – я з гэтым пудзікам неяк скручуся.

І вырашыў ён, што выганіць з гэтага жыта самагонкі, прадасьць, а на выручку неяк трохі разжывецца, можа тры пуды купіць.

Зрабіў Вацюк аснову і калі брага падыйшла, намерыўся гнаць проста ў хаце. Якраз была нядзеля, дзень бясьпечны, матка пайшла ў касьцёл, а Вацюк улаштаваў апарат, зьмеявік, агонь распаліў і пачаў гнаць.

Пайшоў пяршок, ну і, натуральна, пах на вуліцу. Мацюкоўцы нюх мелі добры, і паступова ў хату крыху назьбіралася дзяцюкоў:

– Ну, дык давай, – кажуць, – што за пяршак, паглядзім.

– Не, хлопцы, бо ня выганю. Дайце выгнаць.

– А што тут „выганю"? Само гоніцца.

Словам, характар Вацюк меў слабаваты, яго ўгаварылі і пачалі пробваць. Паспрабавалі так, што амаль усё выжлукцілі і ледзь дахаты пайшлі, а Вацюк зваліўся ля апарата на гліняную падлогу і заснуў. А паколькі на падлозе было холадна, то ён скруціўся, не раўнуючы, як той кот, і ляжыць сабе, каўнер на вуха нацягвае.

У гэты час прыходзіць матка з касьцёла:

– А во, мае вы, скруціўся. Пра-а-ўда. От скруціўся, дык скруціўся.

1 студзеня 2013 г.

266. Ускраіна Дзявенішак. (2012 г.)

ТАЛЕРКІ

Размаўлялі пра космас, ходзячы па вестыбюлі.

– А ведаеш, – кажа Стафан, – людзі, якія ў гэта ўлягаюць ды ў буддызм, ды ва ўсялякія „ёгі", для беларушчыны ёсьць кончаныя. Яны, як зомбі: культура, нацыя, абарона Радзімы ад зьнішчэньня іх не цікавіць. Яны жывуць у сваім ілюзорным сьвеце. Гэта хвароба.

– Так яно і ёсьць, – згаджаюся са Стафанам, – толькі тут хвароба сусьветная. Яшчэ некалі Сакрат казаў, што дурань можа захапіцца любым вучэньнем.

– Дык жа і ня дурні, як паглядзіш. Во, глянь, гэты талерачнік ідзе: начытаны, адукаваны, а што толку?

„Талерачнік" – гэта быў вядомы для вузкага кола акадэмічнай інтэлегенцыі ў 1960-х гадах Вячаслаў Зайцаў, кандыдат навук, літаратуразнаўца. У Менску зьявіўся зь Ленінграда. Нешта ён там ленінградзкай навуцы прышоўся „не ко двору". Але неўзабаве я зразумеў, чаму. Зайцаў ня быў у КПСС і да савецкага ладу ставіўся крытычна. Акрамя таго ён выказваў дзіўныя меркаваньні, зь якімі часам выступаў і прыставаў да людзей. У 1960 гадах ён надрукаваў у сібірскім часопісе „Байкал" два вялікія артыкулы, дзе паведаміў, што людзі на зямлю прыляцелі з Космасу і што Ісус Хрыстос быў касманаўтам і таксама прыляцеў з Космасу. Аўтар спасылаўся нават на нейкія хрысьціянскія абразы, дзе, на яго думку, намалёвана, як сьвятыя лятуць у ракетах (на самой справе там зусім іншае, трэба было ведаць традыцыі і сымволіку сакральнага жывапісу). Няведаньне этнаграфіі не дало яму магчымасьці правільна зразумець некаторыя старажытныя наскальныя малюнкі з гісторыі Афрыкі (яму здавалася, што на іх адлюстраваньні касманаўтаў у скафанрах). Па тых жа прычынах іншыя арыгіналы паведамлялі (нават кнігі пішуць), што выявы ў пустыні Наска ў Паўднёвай Амэрыцы – гэта старажытны касьмічны аэрадром і г. д.

На той час я вучыўся ў асьпірантуры Акадэміі Навук, сутнасьць навуковага аналізу і навуковага падыходу ў ацэнцы зьяваў для мяне была добра зразумелай, але прафанацыі зьяваў цікавілі мяне з псіхалагічнага боку. Псэўданавука, прафанацыі, містыфікацыі ў сфэры нажывы і лібэральных дачыненьняў даўно ўжо сталі бізнэсам, часткай мас-культуры, якая пашыраецца, спараджаючы цемру і збочанае ўяўленьне пра сьвет. Узровень адукацыі (заўважана) найбольш абніжаецца апошнім часам у так званых „цывілізаваных" краінах (Эўропа, ЗША). Масы звыклых людзей з сярэднім узроўнем адукацыі там увогуле ня маюць выразных уяўленьняў пра акаляючы сьвет (гісторыю, геаграфію, астраномію). Для іх праблематычным ёсьць пытаньне, што большае, Зямля ці Сонца, і што вакол чаго круціцца – Зямля вакол Сонца ці Сонца вакол Зямлі.

У 2012 годзе мільёны людзей у „цывілізаваным" сьвеце напалохаліся і паверылі несусьветнай лухце пра канец сьвета, пушчанай ва ўжытак медыйнымі шалапутамі са спасылкамі на цыклічны каляндар Майя.

Тут цікавае назіраньне, што навукова-тэхнічны прагрэс ніяк не ўплывае на колькасьць дурняў і цемры ў сьвеце. Што ў сярэднявеччы, што цяпер – тое самае. Толькі зьява стала больш масавай і ўключылася ў рынкавыя дачыненьні. А гэта значыць, што сама спажывецка-вытворчая сістэма лухты аб'ектыўна зацікаўлена ў павелічэньні колькасьці прымітыўных людзей і ў зьніжэньні аўтарытэту навукі.

Зайцаў аказаўся даволі прыемным чалавекам інтэлігентнага выгляду гадоў пяцідзесяці-пяцідзесяці пяці. Мы зь ім часта размаўлялі на тэмы для яго блізкія. Ніякай псіхічнай паталогіі я ў ім не заўважаў, акрамя хіба скасабочанасьці думак і надзвычайнага дылетантызму, які пакрываўся красамоўствам, тэрміналёгіяй і нестандартным думаньнем. Размаўляць зь ім было цікава, а ў тэмах, далёкіх ад космасу, ён выяўляў і розум, і здаровы сэнс.

Неяк закранулі нацыянальнае пытаньне, і Зайцаў (сам расеец) вельмі крытычна (каб не сказаць зьнішчальна) выказаўся пра рускіх, ацэньваючы іх як народ разбэшчаны і сапсуты, што пераняў сатанінскія прынцыпы і д'ябла ў сваё існаваньне.

– А вот Белоруссия, – кажа Зайцаў, – есть остров добра с очень сьветлым народом.

– Бяда ў тым, Вячаслаў Кандратавіч, – кажу я, – што гэтыя вашыя неўраўнаважаныя расейцы лезуць на востраў дабра, як тапельцы ў перапоўненую лодку. Што тады ад гэтага вострава застанецца, калі лодка ўтопіцца?

– А ведаеце, – кажа Зайцаў, – яны тут зьмяняюцца. Ужо ў другім пакаленьні робяцца спакойнымі, як беларусы, і пачынаюць прыстойна думаць. Беларусь заўсёды была для Расеі цывілізуючым культурным чыньнікам. І калі раней гэта ішло праз зьнешнія ўплывы, то цяпер праз унутраныя. Расеяц, які трапляе ў Беларусь, мэнтальна асімілюецца. Я нават ведаю некаторых, якія ўжо лічаць сябе беларусамі.

Я пацікавіўся тады статыстыкай перапісаў насельніцтва, зь якой мала што даведаўся, але аналіз дадзеных паказаў, штот так, сапраўды, невялікая колькасьць расейцаў у Беларусі запісваліся беларусамі і называлі сябе беларусамі. Гэта тым больш цікава, што адбывалася татальная русіфікацыя культуры праз устаноўку „пабудовы камунізму", гісторыя Беларусі была зьнішчана і сфальсіфікавана, а вялікі беларускі народ пішчом стараліся прыраўняць да сялян, якім, маўляў, бальшавікі далі дзяржаўнасьць у 1917 годзе.

Выходзіць, што Зайцаў у нечым меў рацыю і ўбачыў тое, чаго ня ўбачылі некаторыя з нас, беларусаў, рэагуючы на расейскі шавінізм, хамскія паводзіны і нацыянальныя зьнявагі акупацыйных засланцаў з-за Вязьмы.

Тады я зацікавіўся гэтым пытаньнем больш дэталёва і прышоў да істотнай для сябе высновы: у натуральных дачыненьнях з рускімі гэтак жа, як і з балтамі, перамагае беларускі этнакультурны асіміляцыйны чыньнік. І гэтая тэндэнцыя, хоць і слабая, але праглядаецца ўвесь час, нягледзячы на шалёную русіфікацыйную дзяржаўную палітыку Расеі на захопленых беларускіх землях, якая выявілася тут як афіцыйная расейская ідэалёгія.

Я быў уражаны сваім адкрыцьцём. Некалі ў польскім часопісе „Litwa" за 1915 год мне прыходзілася чытаць

развагі аднаго жмудзінскага інтэлектуала, які з трывогай пісаў, што калі летувісы (жмудзь) ня створаць хутка сваю незалежную дзяржаву, то яны будуць натуральна патоплены ў беларускай стыхіі, і Беларусь будзе да Балтыйскага мора. Такое заключэньне ёсьць публіцыстычнае перабольшваньне, але тое, што беларускі этнас натуральна (г. зн. бяз войнаў) пашыраўся коштам жыцьцёвай асыміляцыі балтаў ёсьць цяпер агульнавядомы факт (упершыню навукова абгрунтаваны, дарэчы, расейцамі – археолаг Валянцін Сядоў).

Балты, у значнай частцы нашай тэрыторыі, ёсьць этнічным субстратам беларускага народа, пасіянарная калыска якога (пачатак славянства) знаходзіцца, як мяркуюць некаторыя археолагі (дыскутуецца) на Палесьсі.

Натуральны рух (з боку смаленскіх крывічоў) назіраўся таксама на ўсход. Сьвет мог бы стацца зусім іншым, калі б ні вялікая падзея сярэднявечча, якая паламала натуральныя працэсы пашырэньня і зрастаньня народаў і стварыла сістэму валявых дачыненьняў, што існуе па сёньняшні дзень. Маецца на ўвазе заваёвы манголаў, дзейнасьць генія арганізацыі і вайны, знакамітай асобы сярэднявечча Чынгіз-хана і стварэньне імпэрыі манголаў – Залатой Арды, дзяржавы, якая цягам гістарычных мадыфікацыяў, пераменаў этнічнай улады, назоваў, ідэалёгіі ўладных эліт праіснавала да сёньняшніх дзён.

Са стварэньнем імпэрыі Чынгіз-хана (ці па спадчыне – Бату-хана, пазьней па пераемнасьці – Масковіі, Расеі, СССР) натуральныя працэсы пашырэньня і кансалідацыі этнасаў скончыліся, замкнуліся ў рамках дзяржаўных утварэньняў, перайшлі ў дачыненьні супрацьстаяньня, ідэалёгіі, палітыкі і вайны. Але тэндэнцыі (сутнасныя, ключавыя) засталіся.

Вынікі назіраньняў за зьявай мне дапамаглі потым у палітыцы, дакладней – вызначыць і сфармуляваць сваю пазыцыю ў дачыненьні да Расеі і расейскай агрэсіўнасьці, асэнсаваць унутраныя ўзаемаадносіны. Я заўсёды падазраваў, што невытлумачальная логікай ірацыянальная нянавісьць па-імпэрску заідэалагізаваных расейцаў да беларусаў і беларускай мовы (найперш) абазначана нейкім падсьведамым, неасэнсаваным комплексам страху і зайздрасьці, якія выклікаюць агрэсію як сродак самаабароны. Адсюль жа зыходзіць імкненьне прынізіць, ахаяць і затаптаць нашу культуру – дзеяньне палітычна абгрунтаванае, але на практыцы цалкам ірацыянальнае.

Раздумляючы над схаванымі працэсамі ўзаемадачыненьняў, мне стаў лепш зразумелы фэнамэн расейцаў Міколы Шчакаціхіна, Натальлі Арсеньневай, Уладзімера Мулявіна і іншых рускіх, якія сталі вялікімі беларусамі ў часы савецкай акупацыі Беларусі і нацыянальнага прыніжэньня.

І мае погляды, і пазыцыя ўсяго Народнага Фронту тут супадалі. Ёсьць агрэсіўная Расея, існуе расейская імпэрская ідэалёгія, у Крамлі сядзіць заўсёды злачынная руская ўлада, і ёсьць расейцы (дакладней, невялікая частка расейцаў), якія не ўключаныя сьведама ў палітыку, якіх ў Беларусь не прывезьлі як стукачоў НКВД, а якія ў нас апынуліся па жыцьцёвых абставінах. Гэтыя невялікая група расейцаў могуць быць нашымі саюзьнікамі ў змаганьні за вольную, незалежную, дэмакратычную Беларусь. Так яно часткова і склалася.

У Народным Фронце ў барацьбе (sic!) супраць камуністычнай Масквы і іпэрскай расейскай палітыкі ўдзельнічалі ў змаганьні таксама і расейцы. Многія фронтаўцы пра гэта нават не здагадваліся, бо ніхто з нас тады не цікавіўся этнічным паходжаньнем, калі чалавек быў за Нацыянальную ідэю, за Сьцяг і Пагоню, за мову і Незалежнасьць, за дэмакратыю і свабоду і стараўся гаварыць па-беларуску.

Цікава, што калі ў 1999 годзе раскалолі Фронт, бальшыня гэтых людзей засталіся ў БНФ „Адраджэньне”, не спакусіліся на халяву і не пайшлі да прагматыкаў. Памятаю ў нас (у КХП-БНФ) такіх Якуба (Якаў) і Аляксандру Шунькіных. (Якуб быў афіцэрам савецкай арміі.) Яны казалі пра сябе, што яны рускія, але такіх чэсных, адданых і сумленных беларусаў-фронтаўцаў, як спадарства Шунькіны, яшчэ трэба было пашукаць. Яны былі супраць расейскай акупацыі Беларусі і разам з фронтаўцымі траплялі пад рэпрэсіі рэжыму.

Мой лёзунг у прэзыдэнцкай кампаніі 1994 года быў такі: „У вольнай дэмакратычнай Беларусі расейцам будзе лепш, чым у Расеі. Ад іх патрабуецца толькі грамадзянская лаяльнасьць да дзяржаўнай палітыкі беларускага Адраджэньня”. Я ня бачыў рэальнай небясьпекі для Беларусі з боку непалітызаваных рускіх. Небясьпека сядзела ў Крамлі і ў тысячах расейска-савецкіх палітычных асаднікаў, ветэранаў ГРУ і КГБ, якія наплылі ў Беларусь, нішчылі тут усё беларускае, гадзілі на кожным кроку і будуць гадзіць, пакуль ня ўзяцца за іх, як некалі за іхных калег у Нюрнбэргу.

Вось з гэтай групы расейцаў і выходзіць увесь антыбеларускі смурод, нянавісьць, хлусьня і прапаганда, падтрыманая цяпер антыбеларускім рэжымам. Задача ў іх простая, як кол: настроіць беларускіх расейцаў супраць беларусаў, якія адстойваюць беларускую мову, свабоду, волю і незалежнасьць. Іхны галоўны тэзіс тыпова гэбоўскі: маўляў, „нацыяналісты” рускіх высяляць зь Беларусі, будуць расстрэльваць і забіваць. (Гэта тое, чым яны займаліся за саветамі ў Беларусі супраць беларусаў. Фантазія не сягала за межы іхняга вопыту.)

Зайцаў у палітыку ня ўлазіў, але яго гаварэньні на кожным кроку пра „касманаўта-Хрыста”, лятаючыя талеркі і прышэльцаў з космасу ўзбудзілі пільнасьць КГБ, і да яго прыставілі так званую „наружку”. Жыў ён у канцы вуліцы Якуба Коласа (Лагойскі тракт) на перакрыжаваньні з вул. Сядых. На другім баку вуліцы адзінока скасабочылася тэлефонная будка з расхлябанымі дзьвярыма.

Аднойчы позьняй восеньню, калі ўжо пачаліся замаразкі, у кватэры Зайцава а 23-й гадзіне зазваніў тэлефон:

– Алё, товарищ Зайцев?

– Да, слушаю.

– Это хорошо. Вот вы меня, товарищ Зайцев, слышите, а я вас вижу. Вот так-та.

– Простите, не понял, кто говорит?

– А говорит тот, кто видит. Да.

Бессэнсоўная размова працягвалася нейкі час, у ходзе якой высьветлілася, што няшчасны гэбіст зьмерз, залез у тэлефонную будку і „по обыкновению” „кірнул” (выпіў

алькаголю). Пасьля гэтага, гледзячы на асьветленае вакно Зайцава, ён рашыў пазваніць на „аб'ект". У яго зьявілася жаданьне пагаварыць.

– Ну і што б гэта значыла? – пытаю я ў Зайцава. – Навошта гэбіст такое ўчудзіў?

– Надо знать душу русского человека, – кажа Зайцаў. – Россию умом не поймешь. Холодно. Выпил. Захотелось поговорить с позиции своей значимости. Рубаху, например, на себе зачем рвать? А ведь рвут. Этот, видно, остался вполне доволен собой.

У вобласьці рускай мэнтальнасьці Зайцаў, відаць, разьбіраўся і часам зьдзіўляў мяне сваімі сэнтэнцыямі. Калі я зь ім пазнаёміўся, у яго ў сьвядомасьці быў самы разгар „талерачнай" эйфарыі. Не гаварыць пра лятаючыя талеркі ён проста ня мог. „Касьміты сярод нас, – казаў ён сур'ёзна, – на Зямлі ў іх свая агентура."

Аднойчы летам 1971 года ён спаткаў мяне ў калідоры Акадэміі, адвёў у бок і з таемным загаворніцкім выглядам кажа:

– У жніўні будзе вялікае супроцьстаяньне Марса. Па зьвестках, якія сталі вядомыя, чакаецца масавы прылёт з Марса на Зямлю прадстаўнікоў незямной цывілізацыі.

– І на чым яны прылятуць?

– На касьмічных лятаючых талерках. Яны даўно прыпісаны да Зямлі. Дарэчы, іх пастаянна бачаць, але зьвесткі засакрэчаны.

– Цікава, – кажу. – А якая мэта прылёту?

– Мэта невядомая. Але крыніца называе дакладную дату: 10 жніўня 1971 года.

– Што за крыніца?

Зайцаў ухіліўся ад дакладнага адказу, спаслаўшыся на сакрэтнасьць. Неяк я пагаварыў з адным зь яго „зомбі", які глядзеў Зайцаву ў рот, як на пасланца нябёс, і той сказаў мне, што зьвесткі ад фэнамэнальнай жанчыны, якая непасрэдна выходзіць у астрал, надзеўшы медны абруч на галаву (у якасьці антэны) і размаўляе з марсіянамі. Слова за слова, і я даведаўся, што гэта актрыса аднаго зь менскіх тэатраў, дачка вядомага мастака-дэкаратара, зь якой я, дарэчы, вучыўся ў Акадэміі мастацтваў (тады – Тэатральна-мастацкі інстытут). Яна ішла на тры гады перада мной. Неблагая прыгожая дзяўчына. У тэатры пазьней зь ёй здарылася бяда. Яна захварэла вострай формай шызафрэніі, яе паклалі ў псіхіятрычны шпіталь у Навінкі. У тэатр яна больш не вярнулася.

Вось мінуў жнівень. Марсіяне на талерках, вядома ж, на Зямлю не прыляцелі. У калідоры спатыкаю Зайцава і пытаю:

– Ну, дык як, Вячаслаў Кандратавіч, не прыляцелі марсіяне?

– Прыляцелі, – адказвае Зайцаў зь веданьнем справы.

– Як гэта? Ніхто ня бачыў і лакатары не зафіксавалі.

– Вось тое ж і яно. Яны ж ня дурні. Уваход у атмасфэру Зямлі адбыўся праз Паўночны і Паўднёвы палюсы. Усё адбылося незаўважна. Цяпер яны на Зямлі.

Наступнай касьмічнай ідэяй Зайцава была падрыхтоўка да другога прышэсьця Хрыста. Ён казаў, што яно хутка настане, бо, як напісана, габрэі ўжо сабраліся ў адным месцы. Існуе дзяржава Ізраіль.

Гэтая думка яго так праняла, што ён пачаў пісаць на гэту тэму і распаўсюджваць машынапісны „самвыдат". Прапанаваў і мне пачытаць адзін яго твор, які называўся „Тварэц і Галем", ці нешта ў гэтым родзе. Я пачытаў, адзначыў сабе цікавыя моманты, але зрабіў вялікую памылку – пакрытыкаваў некаторую лухту, якой поўна было на старонках. О, што тут было (найперш, Зайцаў быў старэйшы за мяне гадоў на 20-25). Вячаслаў Кандратавіч горда ўзьняў галаву і гнеўна „ударыў у хамут" (як кажуць беларусы). Крытыкаваць нельга было. Я гэта неяк выпусьціў з-пад увагі.

Пасьля крытыкі Зайцаў пачаў мяне неяк абмінаць, відаць, зразумеўшы, што як аб'ект для замбаваньня я яму не падыходжу. Але аднойчы недзе праз год ён спаткаў мяне на праспэкце каля кнігарні замежнай кнігі «Дружба» і кінуўся на перарэз.

– Зянон, – крыху ўсхвалявана сказаў ён, – 26 дня гэтага месяца ў нашу сонечную сістэму на адлегласьці 150 мільёнаў кілёметраў ад Зямлі паміж Зямлёй і Сонцам прыбылі сілы цэнтра начале з Ісусам Хрыстом.

Тут ізноў я зрабіў памылку. Мне перашкодзілі школьныя веды.

– Адлегласьць ад Зямлі да Сонца, – уставіў я, – ёсьць 149 з паловай мільёнаў кілёмэтраў. „Паміж" – не атрымліваецца.

– Ну, гэта ня важна, ня мае значэньня. Вы ж разумееце, што ў астрале іншыя вымярэньні. Тым ня менш ён зьбіўся з хвалі, і размова не атрымалася. Больш я яго ня бачыў.

Пазьней ён страціў працу ў інстытуце Літаратуры і паехаў ў Маскву. Там ён дастаў мегафон і на адной са станцый маскоўскага мэтро пачаў апавяшчаць людзям пра небясьпеку бязбожнай улады, называючы генсека Леаніда Брэжнева ўвасабленьнем Сатаны. Зайцава арыштавалі і зьмясьцілі ў брэжнеўскую псіхушку. Там яго пратрымалі даволі доўгі час і потым выпусьцілі (здаецца, нават не рабілі прымусовага лячэньня). Тут, відаць, яму пашанцавала на адэкватных людзей.

Я ня ведаю ніводнай асобы з супрацоўнікаў Акадэміі Навук, хто б палічыў Зайцава псіхічна ненармальным чалавекам. У яго неназіралася ніякіх, нават мінімальных, прыкмет характэрнай паталёгіі. Ён быў даволі ўраўнаважаны, не нэрваваўся, размова роўная, зьнешні выгляд яго быў прыстойны і акуратны, усе ягоныя рэакцыі адэкватныя, зь людзьмі ветлівы, не дапускаў грубасьцяў і г. д.

Я ўспрымаў яго скептычна, але з павагай, насьмешак не дазваляў.

Раздумляючы потым над асобай Зайцава, знаходжу толькі адзін адказ, кажучы словамі самога Зайцава: „Надо знать душу русского чаловека". Гэта асаблівая якасьць натуры і асаблівы стан скасабочанага розуму.

Падобных расейцаў сярод рускай інтэлігенцыі я спатыкаў ня раз (асабліва ў Піцеры). А калі пачытаць „Жыцьцё Кліма Самгіна" Максіма Горкага (дарэчы, на маю думку, лепшы твор гэтага у цэлым нуднага „пралетарскага пісьменьніка"), то там такіх рускіх тыпажоў з усёй падаплёкай, матывацыяй і ўнутраным сьветам – цэлы цырк.

Нягледзячы на свой фантастычны дылетантызм, Зайцаў выклікаў прыхільнасьць, і людзі са слабымі ведамі, воляй

і эмацыйнай псіхікай траплялі пад яго ўплыў. Ніхто зь іх у беларушчыне больш ня вызначаўся. Талеркі, касьміты і прышэсьце з Космасу Ісуса Хрыста станавілася важнейшым, а нацыянальная трагедыя, нішчэньне Айчыны – другарадным. Меў рацыю Стафан, размаўляючы ў вестыбюлі. Чужое робіць чалавека чужым.

Дзіўна, але такіх людзей з масонскай псіхікай (жаданьне быць пасьвечаным у таямніцы, стаць не такім, як усе), мне прыходзілася спатыкаць вельмі часта, нават у асяроддзі змагароў за дэмакратыю і свабоду Беларусі. (Магчыма гэта збочаная праява эгацэнтрызму.) Самазамбаваньне нясьпелага розуму адбывалася найбольш праз чытаньне.

Як толькі слабым духам апанаваў які-небудзь Рэрых, Блавацкая ці выдавец якой-небудзь ёгі, тантры, хваробы, „змагар” зьнікаў з барацьбы, ішоў у „вышэйшыя сфэры”. Адной вядомай асобе, якая даставала мяне сваёй нерастрачанай актыўнасьцю, я, каб пазбавіцца ад назойлівых ініцыятыў, параіў заняцца жаночым рухам. Яна й занялася. І пайшло-паехала. Але неўзабаве яна зьнікла з далягляду. Мы знайшлі яе на дачы ў час медытацыі. Яна кантактавала якраз з сузор’ем Лебедзя. Хто ёй даў што пачытаць – ня ведаю. Але для грамадзкай барацьбы і нацыянальнай справы чалавек зьнік назаўсёды. Прытым – ніякой паталёгіі. Праца, практычнасьць, бесканфліктнасьць, адэкватнасьць. Але – комплекс. Самазомбі. Скасабочаны сьвет у мазгах.

Страта адной душы – гэта страта цэлага сьвету, а тым больш, калі зьява набывае грамадзкія формы. У той час на Захадзе зьявіліся „хіпі” – страчана цэлае пакаленьне – наўпроставае разбуральнае і эфэктыўнае ўмяшаньне Ўсходу. Справы мінулых дзён. Сёньня пажынаем плады.

3 траўня 2013 г.

266-а.

ГАДЗІНА

Некалі ў народзе складалі казкі, зь якіх шмат што можна было даведацца і зразумець людзям пранікнёным і з чыстым сэрцам. Тут філасофія сьветапогляду. Казкі народа пажадана чытаць усім. І ня толькі ў маладым узросьце.

Цяпер народная стыхія казак не складае, затое часам масава выдае ў вусны абход анэкдоты featurescoрознага ўзроўню і накіраванасьці; паўтараюцца таксама ўсялякія гісторыі ды прыпавесьці, бывае літаратурнага ці замежнага паходжаньня, перайначаныя на свой капыл, лексіку і разуменьне.

Сярод гэтага ўсяго трапляюцца сапраўдныя пэрлы мудрасьці, да якіх раней не дадумаліся ні Кан-Фу-Цы, ні грэк, ні Кант, ні Рымша зь Несьцеркам. А йшчэ цікава, што ва ўсёй гэтай творчасьці выяўляецца народны характар, самая яго сутнасьць.

Нядаўна я пачуў у Нью-Ёрку такую плётку. Едуць два габрэі ў мэтро. У вагон заходзіць афраамэрыканец з саксафонам і пачынае іграць. Тады адзін габрэй кажа другому:

– Не, ты мне скажы, чаму як толькі габрэй, то абавязкова са скрыпкай?

Коратка, ёмка і бліскуча аб габрэйскай зацыкленасьці на самых сябе. Некаторым у літаратуры цэлыя п’есы даводзілася пісаць на гэтую тэму (Сямён Юшкевіч, напрыклад), а тут тры сказы, і ўсё выразна зразумела.

Ці, напрыклад, такая класіка пра беларускую цярпліасьць. Бальшавікі павешалі беларуса. Назаўтра прышлі, зьнялі з шыбеніцы, а ён устаў і пайшоў.

– Эй, ты, как, ты живой?” – крычаць. А ён:

– Ды так, спачатку балела, а потым нічога – прыцярпеўся.

Падабаецца мне таксама гісторыя пра залежнасьць прычыны і выніку. У веданьні гэтых узаемаадносінаў ёсьць аснова мудрасьці, а ў няведаньні – дурноты. У філасофіі – гэта цэлы разьдзел для думаньня, аналізу і высноваў. Ну і растлумачце цяпер каротка сутнасьць гэтых катэгорыяў, каб усім зразумела было. Ніхто ж філасофскія кніжкі чытаць ня стане (каму ня трэба).

Дык вось, едзе цягнік. На паравозе машыніст кажа качагару:

– Кідай, Іван, у топку крывыя дровы – зараз будзем паварочваць.

У гэтай анекдатычнай фразе адбіты прынцып усёй псэўданавукі (якая, дарэчы, запаланіла цяпер паўсьвета праз СМІ, Сеціва афёрны бізнэс і т. п.).

Сацыяльныя дачыненьні патрабуюць пачуцьця здаровага сэнсу і правільнай самаацэнкі, бо людзі схільныя часта хутчэй ацэньваць іншых, чым самых сябе. На гэтай глебе ўзьнікае шмат непаразуменьняў. Прыдумалі такую камічную гісторыю, якая адбівае адзін з выпадкаў чалавечага глупства.

У самалёце сядзяць побач Воўк і Варона. Сьцюардэса Ліса падае мінеральную ваду. Варона бярэ і плюхае лісе ў твар.

– А ты навошта гэта?” – пытае воўк.

– А я выпендрываюся”, – адказвае Варона.

Воўк падумаў і плюх ваду на Лісу. Ліса пайшла і пажалілася камандзёру экіпажа. Выходзіць камандзёр Мядзьведзь, хапае абодвух і выкідвае ў вакно. Падаюць яны ўніз і варона пытае:

– Воўк, ты лятаць умееш?

– Не-а, – адказвае воўк.

– А чаго ж ты выпендрываўся?

Сытуацыя ўсім зразумелая і патрабуецца мінімум розуму, каб у яе ня трапіць, бо выглядае сьмешна.

Некалі, у 60-х гадах, калі саветы рыхтаваліся да вайны, яны на кожным кроку „змагаліся за мір”. У газэтах, на радыё, на тэлебачаньні стаяў лямант: „мір, дружба, фройндшафт”, „Куба – любоў мая” і г. д. У Маскве адчынілі унівэрсітэт імя Пастыса Лумумбы (дзе Лубянка рыхтавала сваіх шпегаў і сусьветных тэрарыстаў), словам, усюды быў „мір” і „фройндшафт”. А паколькі ўсюды сьпявалі пра гэты „фройндшафт”, то зьявіліся і вынікі.

Некаторыя беларускія дзяўчаты ў парыве камсамольскага энтузіязму выходзілі замуж за кубінцаў ды нават афрыканцаў, ехалі на Кубу і ў Афрыку. Мне прыходзілася размаўляць з такімі, якім удалося вярнуцца жывымі.

Чаго яны там нацярпеліся ў чужым сьвеце – ні ў казцы казаць, ні пяром апісаць: жах, сюррэалізм.

Ну, а што беларус? А беларус – анекдотам зьверху і сьмяецца сабе з дурноты. Напэўна, гэты сьмех – самае лепшае лякарства, асабліва беларусу, які пад уплывам акупацыйнай прапаганды прывык мала цаніць (а то й зусім не цаніць) сваё і хапацца за чужое.

Акупацыя доўжылася 200 гадоў, і дачыненьні да свайго былі праблемай пакаленьняў. Яшчэ Уладзіслаў Сыракомля пісаў:

Тройчы дурань той зухвалец,
Хто хапае сьпеў нядродны
Зь ніў чужых і потым хваліць,
Хто ганьбуе грунт бацькоўскі,
За чужой сягае зоркай.

Цытую па памяці, бо беларускай бібліятэкай тут, за мяжой, не валодаю, а мой кнігазбор у Беларусі зьнішчылі ворагі чалавецтва (парвалі кнігі на кавалачкі).

Зрэшты, павінен адзначыць, што добры гумар (сьмех над сваімі недахопамі) ёсьць якраз вельмі тыповая і станоўчая рыса беларускага характару. Хапаньне „сьпеву нянароднага” – гэта ўжо здабытак збочанага існаваньня пад чужой уладай. Не сваё (ці то грошы, ці то звычкі) да дабра не даводзіць. Ведае гэта беларус, сьмяецца з дурняў, але ўсяроўна робіць тое, з чаго сьмяецца. Такая вось „амбівалентнасьць”.

Дык вось гісторыйка з таго часу, якую прыдумалі народныя гумарысты. Выйшла Зося за афрыканца, паехала ў Афрыку і піша ліст у Менск да мамы. „Усё добра, – піша, – жывём няблага. Мой Макумба чалавек добры, але, праўда, мае адно дзівацтва. Вечарам кладзе мяне на падлогу, сам залазіць на шафу і скача на мяне”.

Праз месяц Зося атрымлівае ліст ад мамы зь Менску: „Дачка, прыязджай. Бацька разьбіўся”.

Вось што значыць хапаць чужыя традыцыі. Меў рацыю Уладзіслаў Сыракомля. (Дарэчы, гадаваў кучу дзяцей. І на шафу ня лазіў.)

Раздумляючы над гэтай Кубай-Афрыкай, успамінаю свайго менскага суседа Паўлюка. Гэты, калі пра нешта такое чуў, заўсёды трос галавой і казаў:

– Божа ж ты мой! Ну чаму мы такія дурныя? Сьвет прайдзі – дурнейшых ня знойдзеш!"

– А што такое? – пытаюся.

– Не, ты ж паглядзі на нашых жанчын, на нашых дзяўчат! Прыгажэйшых і ў сьвеце няма! І добрыя, і талковыя. Іх жа любіць трэба, на руках насіць, шчасьце ствараць. А яны што робяць?

– Хто яны?

– Мужыкі, халера на іх! Яны ж толькі ў кілішак глядзяць! Тут такое хар330 марнуецца, а яны п'юць. Бабы ў Афрыку ўцякаюць ад гэтых прыдуркаў. Пастаў такому справа прыгажуню, а зьлева бутэльку. Дык ён жа да бутэлькі пацягнецца! Ну? Дык што гэта будзе?

– Канец, – адказваю.

– Ужо канец, – абураецца Паўлюк. – Во, прыехала мая пляменьніца ў Менск працы шукаць. Прыгажуня! Казка – не дзяўчына. Усё ёсьць – харошая, разумная. 27 гадоў, а замуж ня выйшла.

– Выйдзе яшчэ, – супакойваю я.

– Дык вось яна і кажа: „А за каго ісьці, дзядзька Паўлюк, у нас у мястэчку адны п'яніцы.

Паўлюк глядзеў у корань. Простыя людзі заўсёды так. П'янства і спойваньне людзей – ня меншае зло, чым русіфікацыя. Існуюць як бы тры этапы дэградацыі этнаса: перастаюць клапаціцца пра старых, потым перастаюць выхоўваць і клапаціцца пра дзяцей, і апошняе – мужчыны перастаюць змагацца за жанчыну (дэградуе інстынкт сям'і). У нас грамадзтва яшчэ нібы трохі трымаецца, але ўжо ёсьць чым непакоіцца. І самае цікавае ў гэтых суседавых маналогах, тое, што, нягледзячы на іх, ён сам добры «кіральшчык» – п'е і п'янствам абураецца, п'е і сароміцца, п'е і п'янства крытыкуе.

У жыцьці часта спатыкаюцца людзі, якія з-за добрага сэрца ці з-за нікчэмнасьці волі гатовыя дапамагаць дрэням, рабіць ім паслугі, давяраць, даручаць адказныя справы, спадзеючыся, што тыя ацэняць давер і ў іх прачнецца сумленьне ды ўдзячнасьць.

Літаратура, кіно даўно асвоілі такія калізіі, вобразы і сытуацыі, калі, напрыклад, за разбойнікам гоніцца паліцыя. Разбойнік трапляе ў дом ксяндза, прызнаецца, што ён разбойнік, і просіць ўратаваць яго. Ксёндз не выдае яго паліцыі, якая шукае ўцекача. Разбойнік ўратаваны і потым перадумвае сваё жыцьцё, робіцца сумленным чалавекам.

Такія дачыненьні з рамантычнай літаратуры пераасэнсавала потым савецкая ідэалягічна-этычная прапаганда. Напрыклад, тыповы сюжэт савецкага кіно – разгільдзяю па працы (заводзе, фабрыцы) у войску, у спорце, у школе і г. д. аказваюць давер. Знаходзіцца станоўчы герой фільма, які пачынае верыць у лайдака, даручае яму адказнае заданьне і лайдак, адчуўшы адказнасьць (удзячнасьць, рахунак сумленьня і т. п.) – выпраўляецца, становіцца прыстойным чалавекам.

Увогуле, такая этычна-пэдагагічная ідэя станоўчая, але ў фармальна-схематычным падыходзе заканчваецца абсурдам і крахам, бо вымагае цьвярозай ацэнкі асобы, жыцьцёвага вопыту і часам чалавечага таленту, якім ня кожны валодае.

У жыцьці мне прыходзілася назіраць найбольш нэгатыўныя вынікі: давер да дрэні і нікчэмнасьці (а часам нават незаслужанае ўзьвялічваньне з надзеяй на станоўчыя перамены) заўсёды заканчваліся кепска альбо вельмі кепска. Гэта праявы, ці дакладней, адгалоскі этыкі раньняга адміністрацыйнага бальшавізма, калі наверх грамадзтва імкнуліся выцягнуць сацыяльную „пралетарскую" гразь, дно, якое надзялялі даверам і ўладай над людзьмі.

Людзі з такой этычнай устаноўкай даверу да нікчэмнасьці, як я пераканаўся, прыносяць шмат шкоды сабе і справе.

Вяртаючыся да „археалагічнага" пэрыяду сваёй працы, успамінаю, што часам была цэлая вайна з такімі мяккасардэчнымі „дабракамі" (кожны год трэба было фармаваць археалагічныя атрады). Наша вядомая археолаг доктар Алена Генадзіеўна Калечыц нават асобны тэрмін прыдумала на такую псіхалагічную слабасьць – „любоў да падонкаў".

Аднойчы прышоў уладкоўвацца лабарантам малады тып з дрэннай характарыстыкай. У яго былі чыстыя блакітныя вочы, мяккія абрысы твару і сарамлівая ўсьмешка. Хлапец быў – сама гатоўнасьць выконваць любое заданьне начальства. Мы ведалі яго схільнасьць што-небудзь украсьці і ўспрацівіліся. „Людзям трэба давяраць", – павучальна сказаў наш шэф і паслаў яго з грузавой машынай адвезьці дашчатыя шчыты на Менскае замчышча. Ну што тут возьмеш?

На заўтра ў інстытут прышла міліцыя і забрала гэтага маладзёна, энтузіяста з адкрытым тварам. Аказваецца, ён ўкраў бардзюр з праезнай часткі ў цэнтры Менска (каля Дому моды). Вывернуў каменныя блокі ломам і адвёз бацьку на дачу (на ўсялякі выпадак, мо' спатрэбіцца).

У палітыцы дабрасардэчнасьць да дрэні (якая прыкрываецца „даверам да людзей") – зьява яшчэ больш небясьпечная. У мяне склалася ўражаньне, што нежаданьне (ці няўменьне) сказаць „НЕ" нягоднікам сядзіць у самой нашай памяркоўнай народнай мэнтальнасьці. Паколькі я такую „мэнтальнасьць" не падтрымліваў, то выгнаньнем з шэрагаў БНФ неадпаведных народнаму руху асобаў прыходзілася займацца ў асноўным мне самому. Па сваёй дзіўнай, часам невытлумачальнай (а як я мяркую, некрытычнай) дабрыні сэрца беларусы ёсьць унікальныя людзі. Колькі разоў бачыў, як нягодніка, які напакасьціў усім, злоўленага на злачынстве, пачыналі шкадаваць і гатовыя дараваць, гледзячы на яго сьлёзы і жаласны выгляд. Людзі, відаць, не разумеюць, што сьлёзы і жаласны выгляд злачынцы не абазначаюць, што ён раскаяўся і перастаў ім быць. Улічваць трэба, але дараваць – не.

На самым пачатку дзейнасьці БНФ, яшчэ за СССР, даручылі двум асобам набыць аўтамабіль для перавозкі фронтаўскага друку з Латвіі (дзе мы друкавалі нашыя

газэты) у Беларусь. Асобы выбралі тавар, ім выдзелілі грошы. Але неўзабаве высьветлілася, што на гэтую суму куплены два аўтамабілі – адзін для Фронта, другі – сабе. Як ні дзіўна, але мне зь вялікімі цяжкасьцямі прышлося пераламаць жаласьлівую пазыцыю некаторых калег і выключыць парушальнікаў з Фронту.

Палітычная дзейнасьць у апазыцыі да ўлады мае ў сваёй лагічнай пэрспэктыве асягненьне ўлады. Людзей з плебейскімі замашкамі на чужую маёмасьць і схільнасьцю да фінінсавых махінацыяў у адраджэнцкай палітыцы ня можа быць. Інакш гэта не альтэрнатыва.

Нядаўна я спаткаў беларуса з Гомеля і, як заўсёды цяпер паміж беларусамі за мяжой, размова перакінулася на палітыку. У кантэксьце гаворкі гомельскі „народны філосаф" расказаў мне такую (літаратурную, як я мяркую) прыпавесьць, якая ходзіць у людзях і няпростая для ўспрыманьня, хаця ў аснове дакладная.

Ішоў Беларус па дарозе. Бачыць, ляжыць гадзіна і курчыцца ад холаду.

– Чалавеча, дапамажы, уратуй мяне, сагрэй, а то пачаўся холад, і я памру.

– Не, – кажа Беларус, – не ўратую, бо ты мяне ўкусіш.

– Не ўкушу, зжалься, май міласэрдзе, ты ж бачыш, я паміраю, а ты можаш мяне ўратаваць, і сам Бог табе аддзячыць за людзкі ўчынак.

Зжаліўся Беларус і паклаў гадзіну за пазуху. Сагрэлася гадзіна, ажыла і ўкусіла Беларуса.

– Ой! – усклікнуў Беларус, – ты ж абяцала, што ня ўкусіш мяне! Дзе ж тваё сумленьне, дзе справядлівасьць! Цяпер я памру.

– Так, абяцала, – адказвае гадзіна, – але ж ты ведаў, што я гадзіна.

19 красавіка 2013 г.

266-b.

ЛЯЛЯ

Аднойчы, дзесьці ў пачатку 70-х, халодным летам я зайшоў у кавярню „Бярозка”, што была на Круглым пляцы. Быў абедзенны перапынак, і ў зале сабралася поўна людзей. Я сядзеў за столікам каля сцяны і пра нешта думаючы глядзеў перад сабой у вакно. Людзі і аблічча расплываліся, бо я пазіраў поўз іх на без пары пажоўклую лістоту за вакном, на тралейбусы, якія ціха плылі міма шыб, нібы лодкі.

На нейкі момант погляд мой сканцэнтраваўся на асобах за суседнім столікам, што сядзелі ў праёме вакна, і я сустрэўся позіркам вочы ў вочы з маладой жанчынай, якая глядзела на мяне пасьмейваючыся. Яна была настолькі прыгожая і аблічча яе было такое вясёлае, пырскала здароўем і добрым настроем, што я ўставіўся на яе, як на карціну. У адказ я пачуў вясёлы сьмех. Сьмяяліся зь мяне, разглядаючы ва ўпор. Пры гэтым асоба рабіла нейкія камэнтары сваім сяброўкам, кідаючы ў мой бок вясёлыя позіркі.

Я ў такіх гульнях ня ўдзельнічаў, бо, шчыра кажучы, мне гэта ня надта падабалася. Нейкая вясковая прастата (дзеўкі на вячорках). Крыху пасядзеўшы і абыякава паўзіраўшыся на кумачак, я падняўся і выйшаў. Стоячы на прыпынку і чакаючы тралейбуса, я павярнуў галаву. Побач са мной стаяла вясёлая прыгажуня з кавярні і пасьмейвалася, нічога ня кажучы. На ёй была чырвоная куртачка, чорна-каштанавыя густыя валасы віліся буйнымі хвалямі, карыя цёплыя вочы, прыгожы пухлы рот не зачыняўся ў вясёлай усьмешцы, ствараючы ямачкі на ружовых шчочках.

„Трэба ж, такое прыгожае стварэньне”, – падумаў я, нічога ня кажучы. Прыпомнілася сэнтэнцыя нашага інстытуцкага весялуна Пажарскага, які ў такіх выпадках казаў: «Калі бачыш прыгажуню, ведай аб набліжэньні небясьпекі» (ад гэтых «прыгажунь», дарэчы, ён ўсё жыцьцё і бегаў, пакуль не папаўся і не зьнік, як сам казаў, «у цемры гісторыі»). Я не любіў, калі мяне атакавалі жанчыны. Гэта нешта супраць прыроды рэчаў. Ініцыятыва мусіла быць мая. І тое, што гэтая харашуха, на якую я не зьвярнуў увагі (на яе вясковыя фіглі-міглі), выскачыла ўсьлед, ні пра што добрае ды сур’ёзнае ня сьведчыла. Відаць гонар прыгожай дурніцы самалюбства заеў. Хоча сабе нешта даказаць. Я моўчкі і даволі празаічна глядзеў на яе, а яна на мяне, ўвесь час весела ўсьміхаючыся.

Думкі мне у галаву лезьлі даволі панурыя, бо я ведаў наперад што будзе. Я кажу ёй камплімэнт і чую ў адказ: «А почему вы разговариваете по-белорусскі?» Пасля гэтага я ёй адказваю: «Спадарыня, ваш тралейбус. Хуценька і не марудзьце. Шчасьлівай дарогі.» Колькі разоў такое было, гэтае «почему разговариваете» Аж аскома набілася. У той цёмны савецкі час для мяне гэта быў тэст на інтэлект. Калі жанчына такое кажа – бяз слоў заварочвайся і адыходзь, тут безнадзейна. Не марнуй час. Ня думай нешта растлумачыць. Лепш пагавары з катом ці з канём ці нават з дрэвам. Возьмеш больш карысьці – ня будзеш чуць яшчэ яе «умазаключеній»

Падышоў тралейбус. Людзі пачалі заходзіць.

– Гэта тралейбус, спадарыня, – кажу я, бачачы яе нерашучасьць, – сядайце і едзьце.

– А вы?

– І мы.

Незнаёмка усьміхнулася і зайшла ў тралейбус. Мы селі на вольнае месца.

– Вы заўважылі, спадарыня, што міжнародная абстаноўка ў сьвеце ўскладняецца і невядома чым ўсё скончыцца, нягледзячы на дыпламатыю. Вы не знахозіце? – пытаюся я ў яе амаль што на поўным сур’ёзе. У адказ асоба зноў засьмяялася сваёй незьнікальнай усьмешкай. Тут я ўважліва паглядзеў на яе і зразумеў, што жанчына выдатна разумее мае паводзіны, магчыма ёй нават цікава паназіраць за такім тыпам.

– Паслухайце, – кажу – у вас язычок ёсьць? Вы маглі б адчыніць ваш прыгожы раток, каб я паглядзеў – можа яго там няма? Можа, з вамі трэба гаварыць па-кітайску?

Прыгажуня зноў пасьмяялася ўволю, а потым, нарэшце, кажа:

– Можна паглядзець вашу руку?

– О, галасок прарэзаўся, – адказаў я, падаючы ёй далонь. Незнаёмка ўзяла маю руку, пасур’ёзьнела і моўчкі стала ўважліва яе разглядаць. Потым яна падняла галаву і стала разглядаць мяне. Незнаёмка пахілілася і далікатна паклала сваю галаву на маю далонь, прытулілася да яе шчакой, загадкава ўсьміхаючыся. Мне здалося, што па руцэ прайшоў электрычны ток. Аж сэрца забілася. Са мной гэтак яшчэ ніхто не абыходзіўся. А незнаёмка і кажа, гледзячы мне ў вочы:

– У Вас вельмі цікавае і незвычайнае жыцьцё, а ў другой палове – дарога дальняя.

– Вы цыганка?

Незнаёмка засьмяялася.

– Паштамт, – сказаў я. – Выходжу – дарога дальняя. Як завуць цыганку?

– Ляля, – адказала прыгажуня.

– Ляля? Можа яшчэ і Чорная? – Дасьціпна, як мне здавалася, спытаў я.

Ляля толькі ўсьміхнулася сваёй вясёлай фірмовай ўсьмешкай і прамаўчала (хаця, як я думаў, павінна б была разумець пра што мова).

Мы вышлі каля паштамту, крыху (ужо больш сур’ёзна) пагаварылі і неўзабаве разышліся, не дамаўляючыся ні аб чым. Ляля, відаць, разумела мой прэсны настрой і нежаданьне сур’ёзна працягваць знаёмства з дзівачнымі асобамі. Здавалася, што сапраўды ёй проста было цікава паназіраць за засяроджаным незнаёмцам. Матывацыю яе паводзінаў (адкінуўшы банальшчыну) я ўсё ж не разумеў. Нешта тут было не па-беларуску. Але токам ў руку стрэліла і вобраз яе яшчэ нейкі час вісеў у маім уяўленьні пакуль ня сьцёрся ў плыні штодзённага жыцьця.

Мінула каля года. Аднойчы ў канцы травеня цёплым позьнім вечарам я вышаў з тралейбуса і ішоў па вуліцы, думаючы пра сваё. Наперадзе ішла стройная маладая жанчына ў прыгожай сукенцы, высакароднага фісташкавага колеру, пашытай па фігуры. У руках яна несла вялікі

раскошны букет руж. Некаторыя, мінаючы, на яе азіраліся. Я азірацца ня меў звычкі (ня гонар), ды й навошта было? Жанчына вярталася, пэўна, з тэатру ці з дня народзінаў, ці яшчэ зь якой імпрэзы. Дзіўна, праўда, што адна. Прамінуўшы асобу, я прысьпешыў крок, як раптам пачулася ўсьлед:

– Зяно-о-н.

Я спыніўся і пазнаў Лялю. Валасы яе буйнымі хвалямі былі ўкладзеныя ў элегантную прычоску, вочы гарэзьліва паблісківалі ў паўзмроку вулічных ліхтароў, і ад ўсёй яе постаці здавалася веяла майскім ветрыкам і пахам цьвітучага бэзу. Ўражаньне, што жанчына была на вяршыні свайго хараства.

– Ляля, – кажу, – гэта проста абуральна! З такім хараством ноччу ў адзіночку хадзіць па горадзе. Можа, вы што пераблыталі і думаеце, што тут стэп малдаванскі? Дык і ў стэпе ваўкі водзяцца. (Тут з майго боку было яўнае перабольшаньне. Пры саветах па Менску можна было хадзіць дзе хочаш хоць цэлую ноч. Не было ні хуліганаў, ні выпадкаў.)

267. Цыганы. (Зьнята ў Давыд-Гарадку ў 1969 г. Справа курыць люлюку цыганскі барон. «Салют» 6 х 6).

– О, я ўжо дома.

Ляля ўся сьвяцілася ад радасьці, і гэты яе настрой перадаваўся мне. Але далейшая размова была сур'ёзная і сяброўская. Размаўляць зь ёй было лёгка і проста, як з даўняй аднакласьніцай. Увогуле, як па размове, яна выглядала разумніцай, выдатна ўлаўлівала падтэкст і, што галоўнае, – вясёлая (тып жанчыны, які мне заўсёды імпанаваў).

Мы дамовіліся, што спаткаемся. Ляля зайшла ў свой пад'езд, а я, прышоўшы дадому і крыху збавіўшыся ад яе ачараваньня, узлаваўся на сябе. Ну навошта мне патрэбна гэтая цыганка, ну навошта мне зь ёй спатыкацца?! Дурань, з бобу не выганяны! Ну дзе твая мазгаўня! Гэтак я голасна сварыўся нейкі час (як ў такіх выпадках кажуць, з разумным чалавекам). Не спаткацца ўжо было немагчыма, бо гэта не па-чалавечы, але і спатыкацца няма патрэбы. Жонкай яна мне ня будзе, а заводзіць раман з цыганкай – гэта значыць здурэць і нічога не разумець. Вырашыў, што спаткаюся, пагавару і хораша разыдуся, ня крыўдзячы яе хараство.

На спатканьне Ляля не прышла. Я прачакаў яе хвілін 15-20 і з палёгкай пайшоў, мяркуючы ўсё ж, што нешта здарылася, бо па маіх уяўленьнях не прыйсьці яна не магла.

Я ўжо забыўся пра гэты выпадак, але праз год ізноў убачыў яе ў тэатры ў час антракту.

– Выбачайце, што я не прышла, – сказала яна тонам, быццам гэта было ўчора, але са мной здарылася бяда. Мяне на хуткай адвезьлі ў шпіталь. Аппэндыцыт. Зрабілі апэрацыю.

– Я так і падумаў, што нешта здарылася, – адказаў я. – Хаця, як кажуць, жаночы пол цыганскі – народ ашуканскі, праўда?

Ляля разьвесялілася.

– Бывае. Ведаеце, у жыцьці Вам ня трэба баяцца цыганак, але прыдзецца ўцякаць ад цыгана.

– Гм... Тады пытаньне: Вы замужам?

– Замужам, толькі не за цыганом, – пасьмейвалася Ляля, разумеючы ход маіх думак.

– Хіба такое бывае?

–Часам бывае, але рэдка. Мне барон дазволіў. Мой бацька быў генэралам, заслужаным для дзяржавы чалавекам. Гэта ўлічылі. Але, фактычна, гэта выхад з табару, хоць мяне і цягне туды. Нядаўна была. Хутка бяру адпачынак і зноў паеду.

– А калі б барон не дазволіў?

– Значыць, ня выйшла б.

– А калі б не паслухалася?

– Забілі б. Адну маю сяброўку, што не паслухалася табара і выйшла замуж не за свайго, – зарэзалі.

– Хто? Цыганы?

– Цыганы.

– Але гэта жорстка.

– Гэта вельмі жорстка, – сказала Ляля. У цыганоў свае законы і свой суд. І калі б яны іх не прытрымліваліся, іх бы ўжо не было на сьвеце.

– Вы шчасьлівая?

– Мы разводзімся.

– Можа, мала біў?

– Зусім ня біў.

– Ну, пэўня, ён жа не цыган. Але каб біў, то было б лепей?

Ляля цудоўна разумела сэнс гаворкі і звонка сьмяялася.

– Ой, ну каму лепей, каму й не.

– І дзеці ёсьць?

– Хлопчык.

– То, можа, лепш не разводзіцца? Хлопчык усё ж. Бацька патрэбны.

– Тут ужо нічога не паправіш.

– Можа, лепш было паслухацца барона?

– Можа й лепш, толькі ў тое жыцьцё я ўжо не вярнуся.

– Дзе Вы працуеце?

– У АБХСС. Я лейтэнант, хутка атрымаю яшчэ адну зорку, – абыякава вымавіла Ляля, але ўсё ж зыркнула на мяне з сваёй загадкавай усьмешкай. І хоць для мяне тое было абсалютна нечаканым, настрой мой застаўся непранікнёным. Я цалкам валодаў сабой і ніякая Алена Прыўкрасная ў пагонах, і нават Гаргона-Мядуза ня зьбілі б мяне з панталыку. Зь ёй ў мяне нічога не магло быць . Гэта я вырашыў яшчэ раней.

– А зорку за што?

– Ну, гэта чарговае павышэньне.

– Трэці званок, Ляля. Антракт скончыўся. Калі б зоркі давалі за прыгажосьць, то Вы павінны быць генэрал-палкоўнікам. А калі б тое залежыла ад мяне, то маршалам, – кінуў я напасьледак. (Банальна. Але ж ёй прыемна.) Мы разышліся прыязна і сьмяючыся.

Пасьля размовы з Ляляй, седзячы ў партэры, я быў крыху агаломшаны. Год таму ў мяне склалася пра яе ўсё ж нейкае таямнічае паўрамантычнае ўражаньне, якое я сабе нафантазаваў (відаць, пад уплывам яе характава і рамантычнай літаратуры). Сёньня, выслухаўшы ўсю гэтую шэрую і тыповую савецкую «бытавуху», гэтую, па сутнасьці, руціну ды пашляціну, якая выявіла даволі прымітыўныя матывацыі паводзін, я адчуваў сябе чалавекам, на якога раптам вылілі цэбар вады. Аж зло брала за сваю завышаную самаацэнку, выпендрываньне і піжонства: «Вы маглі б адчыніць ваш прыгожы раток»... Цьфу на цябе! Манеркі! Стыдоба! Ну, але не бяда, думаю – нічога ж не здарылася. Ня трэба толькі здавацца самаму сабе надта разумным.

Я ўспомніў пра Лялю нядаўна, тут, у Нью-Ёрку, капаючыся ў памяці. Хто яе паслаў тады да мяне? Бог? Ці Сатана? Ня ведаю. Але Бог зьбярог мяне, а ўсё, што казала Ляля, – спраўдзілася: і дарога дальняя, і ўцёкі ад цыгана. Толькі які быў у тым сэнс, калі я адразу начыста пра ўсё забыўся? Успамінаючы, засталося толькі цёплае трывожнае адчуваньне пра прыгожую цыганку. Відаць яно жыло ў маёй падсьведамасьці як нейкі забаронены плод, як неспраўджаны ідэал, які прыцягвае і няволіць, але які ніколі ня будзе дасягнуты, бо ня мой, бо ўсё гэта проста мішура ў маім лёсе, якая часам без патрэбы шчыміць.

31 сьнежня 2012 г.

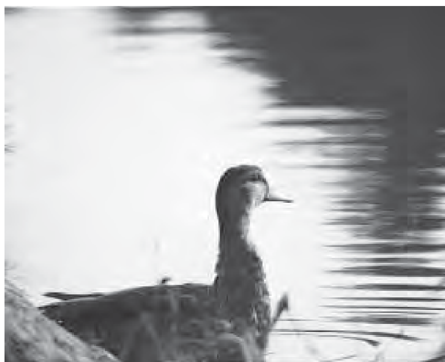

267-а.

ЛЯВОН

Так супала: рамантызм у мастацтве і ўтварэньне нацыяў і новых краін. А паколькі супала, то няма ніякіх перашкодаў думаць, што рамантызм выхаваў новы тып асобы, здольнай ахвяравацца дзеля дабра ўсіх, дзеля вялікай сьветлай ідэі, за якую можна было пайсьці на барыкады і сьмерць. Тут няма месца сквапнасьці, меркантыльнасьці, дзеяньням дзеля ўласнай выгады, але ёсьць пакліканьне, пасьвячэньне і любоў.

Эпоха рамантызму – магутная зьява ў мастацтве. Яна доўжылася, практычна, больш стагоддзя, захапіла літаратуру, музыку, жывапіс, архітэктуру (гістарызм) і тэатр. Потым распалася на часткі, перафармавалася ў сэцэсію і мадэрн. У сэцэсіі адбылася дэманізацыя духу рамантызму, злучэньне ўяўленьняў паганства, эстэтыкі Усходу і прэтэнзіі багатых, але малаадукаваных людзей на рэспэктабельнасьць і стыль. Можна параўнаць: як маньерызм стаў дэградацыяй рэнесансу, гэтак сэцэсія адлюстравала распад і ўпадак рамантызму.

Аднак, я не пра мастацтва, але пра адбітак яго ідэй у каштоўнасьцях і перажываньні чалавечага духу.

Нацыянальнае адраджэньне ўспрыняло рамантызм як каштоўнасную мадэль паводзінаў у жыцьці дзеля Айчыны. Людзі ішлі да людзей – у вёскі настаўнікамі, каб вучыць дзяцей дабру, культуры, мове, айчыннай гісторыі; лекарамі, каб лячыць народ, дапамагаць; кніганошамі, каб распаўсюджваць роднае слова; акторамі, каб несьці са сцэны карціны народнай красы ды ідэі яднаньня; ксяндзамі, каб настаўляць паству ў любові да Бога, бліжняга, роднага і свайго, і нават баламутамі, каб падбіць сялян на змаганьне.

Рамантызм паўплываў на палітыку (народнікі, адраджэнцы, будзіцелі) і асьвету, на выхаваньне, на грамадзкія ідэі, сям'ю.

Ідэі апрашчэньня, вяртаньня да народных вытокаў, ідэалізацыя сялянства ў XIX – пачатку XX стагоддзяў шырока адлюстраваліся ў літаратуры, мастацтве, тэатры Усходняй і Цэнтральнай Эўропы, дзе (у адрозьненьні ад Захаду) было яшчэ духоўнае жыцьцё і кансалідаваўся народны рух.

Гэтыя тэмы і ідэйны кшталт выразна адбіліся ў творчасьці Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Уладзіслава Сыракомлі, Элізы Арэшкі (Ожэшкі), Станіслава Выспянскага, Льва Талстога.

Па сіле ўзьдзеяньня на мадэль паводзінаў патрыятычнай моладзі ў грамадстве былой Рэчы Паспалітай, відаць, найбольшы ўплыў меў Станіслаў Высьпянскі сваім знакамітым „Вясельлем", упершыню пастаўленым на кракаўскай сцэне ў 1901 г., якое потым увайшло ў польскі тэатральны рэпэртуар дзе толькі магчыма.

Фабулярная дзея п'есы заключаецца ў тым, што адукаваны паэт-інтэлігент, жыхар сталіцы і госьць салонаў жэніцца з патрыятычных перакананьняў (але па каханьні) на вясковай дзяўчыне, прыгожай, але простай, без асаблівых задаткаў і, зразумела, неадукаванай. Фонам у калізіі да тэмы ідзе галерэя вобразаў, дыялогаў і сэнтэнцый, якія паказваюць нядольнасьць тагачаснага польскага грамадства змагацца за незалежнасьць і свабоду.

Сацыяльным вынікам паказу „Вясельля" сталі рэальныя факты пераймання фабулы п'есы ў паводзінах людзей, якія данёс да нас тагачасны польскі друк. Польскія інтэлігенты-патрыёты нават шляхетнага паходжаньня сталі жаніцца на простых сялянках і простых дзяўчынах, мяркуючы гэтым умацаваць здаровы сямейны патрыятычны дух і народную справу Польшчы праз аўтэнтычную польскую сям'ю.

У рэальнасьці нічога добрага з гэтага не атрымалася (і не магло атрымацца), акрамя шкоды і ўскладненьня лёсу. Але вопыт такі быў. Як кажацца, – тэорыя пацьвердзілася практыкай.

Усе гэтыя рэмінісцэнцыі з гісторыі і мастацтва ўплываюць у мае думкі, калі ўспамінаю пра свайго добрага загінулага сябра – мастака Лявона Баразну.

Лявон нарадзіўся на Талочыншчыне 4 сьнежня 1928 года. Адбыўшы савецкае войска, вучыўся ў Менскім мастацкім вучылішчы па клясу жывапісу. Але ўжо ў вучылішчы яго захапіла народнае мастацтва. Як прыроджаны мастак, ён убачыў тут такую глыбіню, хараство і дасканаласьць эстэтычнай формы, што (акрамя захапленьня) вырашыў цалкам рацыянальна пасьвяціцца яго зьбіраньню, асэнсаваньню і пашырэньню ў творчае нацыянальнае жыцьцё. У 30-я гады і пасьля вайны беларускае мастацтвазнаўства было, практычна, зьнішчана савецкім НКВД. Адраджаць трэба было ўсюды ўсё амаль што з нуля. Якраз здох Сталін (1953 г.), і ў грамадзкай атмасфэры крыху палягчэла.

Лявон купіў капялюш, дажджавы плашч, закінуў за плечы паходны мальбэрт, кайстру з паперай, фарбамі, алоўкамі, узяў у рукі кій і пайшоў пехам па вёсках Беларусі зьбіраць, замалёўваць, фатаграфаваць творы народнай творчасьці і ўжытку (найперш, адзеньне, вопратку, арнамент).

Пра хлеб надзённы Лявон не праймаўся, бо лічыў, што ў сваім народзе не прападзе. І не прапаў. Аднойчы зімой, ідучы па дарозе, ён захварэў. Адчуваў, што была моцная гарачка. Яго трэсла і аж вадзіла, кружылася галава. Над вечар дайшоў да нейкай вёскі, пастукаў у хату, папрасіўся пераначаваць, сказаў, што захварэў. Гаспадар паглядзеў на яго, пайшоў у сені і прынёс запыленую бутэльку з чорна-бурай вадкасьцю. Адліў сабе чвэрць шклянкі, выпіў і потым – больш за палову Лявону і кажа: „Пі!"

– Што гэта? – спытаў Лявон.

– Настойка мухамораў на гарэлцы. Куляй, і заўтра будзеш здаровы.

Лявон выпіў. Яго паклалі на кажухі і кажухамі накрылі. Ён адразу праваліўся ў сон.

Прачнуўся ён днём адзін у незнаёмай сьвятліцы. Была незвычайная лёгкасьць у целе і ясная галава. Вярнулася здароўе.

Шмат было прыгодаў на гэтай яго дарозе. Пра некаторыя я ўжо пісаў раней, але не пра ўсё.

Была тады яшчэ прыгода, якая паўплывала на яго жыцьцё. Аднойчы ён начаваў у нейкай вёсцы. На раніцы селі з гаспадаром за стол перакусіць ды пагаварыць перад дарогай. Лявон усё кідаў позіркі на печ, дзе за фіранкай сядзелі, шапталіся і хіхікалі гаспадарскія дочкі.

Адну ён прыкмеціў зь вечара, і позіркі яго, як кажуць у такім выпадку, былі мэтанакіраваныя.

Гаспадар прыкмеціў і пытае:

– Дык што, можа каторая падабаецца?

– А ведаеш, гаспадару, падабаецца, – рагоча Лявон.

– Ну, дык бяры, калі падабаецца, – сьмяецца ў адказ дзядзька.

– А што, аддасі? Ня шкода?

– Добраму чалавеку ня шкода, – кажа дзядзька.

– Сур'ёзна?

– Якія жарты? Пойдзеш? – гукнуў ён за фіранку. Маўчаньне. – Бачыш? Пойдзе, бо маўчыць.

А тады Лявон і кажа да дзеўкі:

– Зьбірайся. Паедзем.

Тая сабралася, і яны паехалі.

Высьпянскі пісаў сваё „Вясельле" з натуры, з рэальнага факту, і да такога сюжэта, як зь Лявонам, упэўнены, ніколі не дадумаўся б.

268. Лявон Баразна ў 1950-х гадах.

Лявон быў чалавек аптымістычны і рашучы, моцна верыў у свае магчымасьці. Гэта яму спрыяла ў жыцьці, але часта штурхала на вырашэньне складаных і нават тонкіх задач простымі мэтадамі. У праблеме стварэньня беларускай сям'і ён прытрымліваўся рамантычнай пазыцыі апрашчэньня і вялікіх клопатаў ня бачыў. Галоўнае каб жонка была беларуска з добрым сэрцам і шанавала сваё. Астатняе набудзецца, не патонем. Можна жаніцца хоць на пастушцы, хоць на даярцы. Калі ў жанчыны ёсьць здаровы беларускі грунт, то жонка будзе такой як зробіш. Шчыра кажучы, мне гэта імпанавала. Я лічыў гэта сапраўдным мужчынскім падыходам. Можа і сам паўтарыў бы ягоны «подзьвіг», калі б жыцьцё ў каторы раз на простых прыкладах не перакуліла ўсё дагары нагамі.

Лявон прывёз маладую жонку ў Гародню, дзе працаваў у мастацкіх афармленчых майстэрнях, карыстаўся там вядомасьцю ды павагай, меў неблагі заробак. Неўзабаве яны ўехалі ў новую двухпакаёўку, і Лявон уладкаваў сваю з чатырма класямі адукацыі сужэніцу ў вячэрнюю школу, каб вучылася. Пачаў шукаць ёй працу. Але тут яна зацяжарыла, вучобу кінула, а працаваць не хацела. Галоўны яе клопат стаў назіраць, каб муж прыносіў дахаты грошы, каб позна не прыходзіў і даведвацца, дзе быў. А творчаё жыцьцё мастака вядома якое. Ёй жа тое было незразумелае. Як зьявілася дзіця, у яе сфармавалася асаблівая манера размаўляць з мужам гучным крыкам, так, як крычаць, бывае, вясковыя бабы на мужыка п'яніцу. Калі ёй што не падабалася, яна ня ўмела спакойна пра тое сказаць, не разумела, што значыць стрымлівацца ў словах. Увесь час гаварыла крыклівым голасам. Лявон пробаваў ёй тлумачыць, чаму трэба не павышаць голасу, чаму трэба стрымлівацца, чаму трэба казаць абавязковыя словы „дзякуй", „прабач", „калі ласка", „ці можна?", „калі ты ня супраць" і г. д. Яна слухала, а потым зноў, як заезджаная кружэлка, – „што думаю, тое й кажу" (дакладней, тое і крычу).

Лявон сачыў за яе мовай і тлумачыў, чаму нельга перамешваць мову чужымі словамі. „Мы ўсюды гаворым па-беларуску, бо жывем у сваёй краіне, – казаў ён. – Калі хто чаго не разумее, то ты скажы, што трэба шанаваць родную мову. Прыйдзе час – і ўсё пераменіцца. І не дыскутуй, паварочвайся і ідзі."

Жонка слухала і пагаджалася. Але з гэтага было мала толку. Лявон браў яе на вернісажы, у мастацкія кампаніі, і т. п. Там яна звычайна маўчала, не праяўляла сябе ніяк.

Калі набліжалася здача заказу ці падціскалі тэрміны, то, звычайная справа, – трэба было працаваць дзень і ноч, прыходзіць позна, часам начаваць у майстэрні. Жонка, як правіла, пачынала скандаліць, падазраваць, дапытвацца, крычаць бяз сэнсу. Ляван разумеў, што яе паводзіны

Тут мушу, аднак, зрабіць невялікае адступленьне ад апавяданьня, каб зазначыць, што сямейныя праблемы майго сябра Лявона – гэта адлюстраваньне становішча ўсёй беларускай адраджэнскай і патрыятычнай інтэлігенцыі таго часу, праблемы, якая ўзьнікла на хвалі савецкай русіфікацыі і антыбеларускай палітыкі КПСС. Становішча стварылася настолькі крытычнае, што беларускаму інтэлігенту – адраджэнцу стала вельмі складана запачаткаваць паўнацэнную беларускую сям'ю. Практычна усе маладыя жанчыны з вышэйшай і сярэднеспэцыяльнай адукацыяй (савецкі клас інтэлігенцыі), якія належылі да інтэлектуальнай, тэхналягічнай (медыцынскай, пэдагагічнай і т.п.), творчай працы плюс сфэра абслугі – практычна, усе яны стоадсоткава былі зрусіфікаваныя, прытым ў большасьці з неабарачальнымі мэнтальнымі зьменамі. Ніхто зь іх не гаварыў па-беларуску. Здавалася б усё мусіла б быць наадварот. Жанчыны як больш кансэрватыўны элемэнт павінны б больш захаваць мову. Але руская школа, аказваецца, у першую чаргу замбавала дзяўчынак. Вырашала школа, а не асяроддзе.

Для нас, маладых інтэлігентаў-беларусаў, гэта была сапраўдная жыцьцёвая трагедыя банальная і прымітыўная – проста немагчыма было дабраць сабе пару. Пасьля першага яе пытаньня – «почему разговаріваете по-белорускі» – было другое: «зачем этот белорусскій язык?» Пасьля другога трэцяе, такое ж. А потым ужо пачынаўся галаўны боль.

Я ўсё гэта перажыў сам і ведаю як вырашалі сямейнае ўладкаваньне мае калегі і сябры. Мала каму пашанцавала і праз мытарствы прайшла бальшыня. Мне добра вядомыя перэпэтыі гэтай сацыяльнай праблемы нашага пакаленьня (не адлюстраванай, як не дзіўна, ні ў літаратуры, ні ў публіцыстыцы), але гэта ўсё ж асобная вялікая тэма, якую я тут ня буду далей працягваць, аднак, гаворачы пра свіго сябра, часткова ня мог абмінуць.

269. Смаргонскі ансамбаль імя Міхала Клёфаса Агінскага. Сцэнічныя касьцюмы Лявона Баразны. (Зьнята ў 1964 г. «Масква-4» 6 х 9.)

выкліканы перайманьнем нейкіх ідыёцкіх савецкіх стэрыатыпаў паводзінаў некультурных людзей. Ён быў зьбянтэжаны і крыху разгублены, зразумеў, што прывёз „ката ў мяшку". Але не хацеў адразу прызнаць сваёй памылкі, не пакідаў надзеі. Спрабаваў нават сам яе вучыць, абклаўшыся падручнікамі за пяты кляс. Увесь час даводзіў ёй, што ня можна зацыклівацца на грошах (тым больш, што на пражыцьцё хапала). Казаў, што трэба вучыцца, разьвівацца, дапамагаць Беларусі, берагчы культуру і г. д. Спрабаваў навучыць яе ткаць беларускія паясы і дываны, швачную машыну купіў. Мала толку. Яны арыентаваліся на абсалютна розныя сістэмы каштоўнасьцяў, у іх быў супроцьлеглы прынцып успрыняцьця каштоўнасьцяў (ідэальна-грамадзянскі і матэрыяльна-бытавы) і ўражлівае несупадзеньне культурных запатрабаваньняў. Пры гэтым яна лічыла свой падыход правільным (маўляў, як ва ўсіх людзей), а ўзровень мужа – ненармальнасьцю.

Зразумела, што зь лявонавага шлюбу, ва ўмовах, у якіх яму выпала з такой жонкай жыць, нічога добрага не магло атрымацца.

Рана ці позна ён мусіў бы прызнацца ў сваім бясьсільлі нешта перамяніць, у сваёй памылцы і ілюзіях, а значыць і ў сваёй віне за непрадуманы крок і за ўсё, што сталася.

Такія павароты часам здараюцца (ды й то, больш у літаратуры) з маладымі ўзьнёслымі дзяўчатамі, якія нафантазавалі сабе прынца, рыцара без страху і папроку, а замуж вышлі за сукінага сына з фізіяноміяй Ален Дэлона. А тут, во, можна сказаць, дзядзька, войска адслужыў і пагарэў на вясковай рамантыцы. Рамантычны шлюб разваліўся. Сяганьне да карэньняў змарнавалася. Разышліся, як зышліся, пусьціўшы на сьвет няшчаснае дзіця, доступ да якога Лявону быў нялёгкі (трагедыю гэтую я назіраў сам).

Патрыятычны рамантызм сыграў зь Лявонам злы жарт. Калі б тая дзяўчына засталася ў сваёй вёсцы і вышла б замуж за якога-небудзь свайго Віцьку, усё было б добра. Жылі б сабе і дзяцей напладзілі. Тут жа, як кажуць, здарылася, як здарылася.

Лявон пакінуў жонцы ўсё. Сам пайшоў, як стаяў. Вырашыў дагнаць страчанае і першым чынам прыехаў у Менск ды паступіў у Мастацкую акадэмію на аддзяленьне ўжытковага мастацтва.

Нядзельным днём я сядзеў адзін у інтэрнацкім студэнцкім пакоі. У дзьверы пастукалі. Зайшоў чалавек гадоў 35 у сьветлым паношаным бежавым паліто і зялёным капелюшы. „Баразна", – працягнуў ён мне шырокую далонь. Аказалася, што інстытут выдзеліў яму інтэрнат і пасяліў якраз у той пакой, дзе быў паселены я. Гэтак мы пазнаёміліся і сталі сябрамі на ўсё ягонае жыцьцё.

Пасьля забойства сябра мне ня раз прыходзілася пісаць пра ягоную дзейнасьць, працу і творчасьць, пра мастацкія альбомы беларускіх строяў і адзеньня, якія ён зрабіў у выніку вандровак, пра дасьледваньне графікі Францыска Скарыны, пра ягоную творчую падтрымку народных калектываў, жывапіс і акварэлі, ды шмат яшчэ пра што. Не пісаў, аднак, пра падзеі яго асабістага жыцьця.

Цяпер мінула шмат гадоў. Памяць захавала гісторыі і здарэньні, веданьне пра іх можа быць карысныям іншым дзеля разуменьня сьвету, у якім мы жывём.

Лявон вучыўся і пастаянна працаваў, ствараў эскізы касьцюмаў для мастацкіх калектываў, быў у разьездах ды вандроўках. Неўзабаве мы арганізавалі ў інстытуце суполку АБМ (Аматары Беларускага Мастацтва). Лявон звазіў „аматараў" у Піцер паглядзець на беларускія скарбы ў расейскіх музэях. Студэнты вярнуліся ўражаныя і ўдзячныя. Я тады разам з Алесем Лабанком, Алесем Ціхановічам і Галінай Бальчэўскай узяўся падрыхтаваць вечар беларускай паэзіі, дзе чыталі вершы заходне-беларускіх паэтаў Васілька, Родзевіча, Сваяка, запрасілі Рыгора Барадуліна, Уладзімера Караткевіча. Была поўная заля (а гэта асобаў 300-350) і вялікі розгалас, у выніку якога на нас пачаўся ціск і праз нейкі час мяне вытурылі з інстытута.

У інтэрнацкім пакоі нас было пяцёх студэнтаў: Лявон, я, Барыс Луцэнка, Валодзя Балабохін і Валодзя Таміла. Праз пару гадоў у выніку дзейнасьці АБМ ціск пайшоў і на Лявона. Ягоная былая вясковая жонка панапісвала на яго („какой он негодяй") кучу лістоў у інстытут, у Міністэрства культуры, у Саюз мастакоў. Рэктар Павел Масьленьнікаў – чалавек здаровага сэнсу, які ведаў тую „справу", выкідваў іх у сьметніцу. Але потым кіраўніцтва інстытута зьмянілася, і Лявону прыходзілася даваць тлумачэньні.

270. Горадзенскі ансамбль «Нёман». Сцэнічныя касьцюмы Лявона Баразны. (Зьнята ў 1964 г.)

Аднойчы позьняй восеньню Лявон прышоў позна, быў сумны і заклапочаны. Потым кажа мне, што ня ведае, што рабіць, дрэнныя справы. Даў мне пачытаць ліст. Гэта быў ліст дзяўчыны, вясковай настаўніцы (піянерважатай), закаханай у Лявона, якую душылі і перасьледвалі ў школе за беларускія погляды і за знаёмства з „нацыяналістам" Баразной, прышывалі ёй „амаралку", ставілі пытаньне аб выгнаньні з працы. Ліст быў шчыры і добры, адчувалася сьветлая істота і зьбянтэжаная душа. Нічога яна не прасіла, толькі пісала словы міласьці, сьведчыла, што ёй цяжка і ня ведае, што рабіць – яе імя зганьбілі на ўвесь раён. Мяне моцна праняло тое, што я прачытаў.

– Ну, бачыш, – кажа Лявон, – сабакі, псіны, задзюбаюць дзяўчыну. А? Ня ведаю, што рабіць.

Я распытаў пра іхныя адносіны, ці даўно яе ведае і т. п., але, ведаючы яго даўнюю гісторыю зь ягонай вясковай жаніцьбай, маўчаў. Лявон то сядзеў, то ўставаў, то глядзеў у вакно. „Затуркаюць, псіны, зацюкаюць!" – абураўся. А патым глядзіць на мяне і кажа неяк па-дзіцячаму (а сам старэйшы ад мяне на 15 гадоў):

– Ну дык што тут рабіць?

Тады я кажу:

– Калі ты хочаш уратаваць яе ад ганьбы і перасьледу і калі яна для цябе нешта значыць, то ёсьць толькі адзін шлях, які ўсё вырашыць.

– Ну?

– Жаніся. Бяры яе з ксяндзом, папом ці без папа, прывозь сюды ў Менск, і хай яны там падушацца. Так, як напісаны гэты яе ліст, дрэнная дзяўчына ня піша. Тут без фальшу. Сьветлая душа.

– Дык кажаш – жаніцца? – Лявон ажывіўся.

– Рашай сам, – кажу, – толькі цяпер. Зьбірайся і едзь. Цягнік на Гародню ў 23.50.

– А і праўда. Усё. Еду.

Лявон хутка сабраўся. Потым кажа:

– Халера, і гальштука няма.

Я даў яму свой чырвоны гальштук:

– Во, – кажу, – якраз вельмі добра, да піянерважатай едзеш. – Лявон засьмяяўся, і мы паляцелі на вакзал.

Праз нейкі час Лявон прывёз маладую жонку Марылю, разумніцу і з гумарам. Яна адразу ўпісалася ў нашае мастацкае беларускае жыцьцё. Кватэру яны нанялі непадалёк ад мяне, у раёне „Возера". Неўзабаве адна за адной нарадзіліся дзьве дзяўчынкі. Лявон хадзіў заўсёды вясёлы і ўвесь час жартаваў. Працаваў ён Галоўным мастаком Мастацкага Фонду Саюза Мастакоў БССР, займаўся любімай справай, быў вельмі вядомай і пазнавальнай асобай у культурным жыцьці Беларусі.

15 жніўня 1972 года яго забілі ў цэнтры сталіцы, як стала зразумела, у выніку распрацоўкі савецкага КГБ па барацьбе зь беларускім нацыяналізмам. Забойцы – два браты-крымінальнікі, расейцы, дзеці палкоўніка КГБ, які займаўся аховай Дому ураду. Суд і камуністы ўсяляк стараліся выгарадзіць забойцаў, каб прысудзіць ім меншы тэрмін. Асноўны забойца адмовіўся даваць паказаньні і цьвердзіў увесь час толькі тры словы: „Я сын Сталіна". Яго гэтаму падвучылі, інакш бы шмат што адчынілася.

Забойства Лявона Баразны ўскалыхнула тады нас усіх. Гэта была вялікая страта для Беларусі. Яго магіла, як і магіла Каліноўскага, і сотняў іншых ахвяраў Масквы, засталася неадпомшчанай, і гэты сьпіс павялічваецца.

Але час бяжыць да мэты, калі па справядлівасьці разьлічана, сквітана і ацэнена, будзе ўсё.

6 траўня 2013 г.

КАРОТКІЯ ГІСТОРЫІ

КАПЛІЦА

Ад Суботнікаў да чыгуначнай станцыі „Юрацішкі" 12 кілёмэтраў. Летам я часта хадзіў на станцыю пешкі. Ідзеш сабе, разглядаешся. Недзе за 3-4 км, не даходзячы да Юрацішак, ёсьць вёска Чарнэлі. На ўезьдзе ад Суботнік зь левага боку стаіць там старая драўляная капліčка з Панам Езусам і Маткай Боскай. Гэта былі 70-я і 80-я гады – колькі хадзіў міма – яна прыбраная (кветкі нават) стаіць сабе і стаіць. Навакол бальшавікі крыжы пасьпілоўвалі, а капліца ёсьць.

Неяк ішоў я з фотаапаратам і пачаў капліцу фатаграфаваць. Думаю, трэба зафіксаваць, а то яшчэ разбураць. Аж бачу, выходзіць з крайняй хаты дзядзька і да мяне:

– А навошта гэта фатаграфуеце, – пытае, – ці гэта во тут каму перашкаджае?

– Я свой, Суботніцкі, – адказваю, – іду на станцыю. Рашыў зьняць, бо думаю, каб якая халера не разбурыла, то хоць фатаграфія застанецца.

– А, ну тады так, пэўня. Я гэтак скажу, што калі б не пільнаваў, то б ужо разбурылі.

– Дык што, намерваліся?

– Го! Аднаго разу прылятае тут такі „прадсядзяцель" і давай шурудзіць. Я выйшаў, кажу: „Табе што тут замінае, ці гэта ты тут капліцу ставіў? А ён: „А чаво тут, панімаеш, эта стар'ё, негдзе развернуться. Заўтра прышлю трактар, знесём к ч. м.!" Я кажу: „Ну, можа і зьнясеш, але галаву табе сякерай пашчапаю."

– І што? – пытаю я.

– „Ты меня не пугай, не пугай,"– кажа. Я кажу не пужаю, але паспрабуй, то мазгаўню расчвалю.

– Ну і далей?

– Пайшоў сабе, мацюкаючыся.

Так і стаяла тая капліца ўвесь час. Можа, і цяпер стаіць, калі дзядзька яшчэ жывы.

1 студзеня 2013 г.

ЯК ХВЕДАР ПАЎЛАВЕЦ АМЭРЫКУ ПАСТРОІЎ

З Хведарам Паўлаўцом, артыстам Белдзяржфілярмоніі, я пазнаёміўся ў 1996-м у Кліўлендзе ў Амэрыцы, быў у яго дома, слухаў жарты, феерычныя расповяды і віртуозную ігру на акардэоне (баяне) .

З «баянам» Хведар не разлучаўся, граў на беларускіх імпрэзах і на амэрыканскіх вясельлях, але грошы зарабляў, кіруючы «тракам» (працаваў „дальнабойшчыкам"). Гадоў праз дзесяць ён меў ужо амэрыканскае грамадзянства, прыстойнае жыльлё і ўвогуле стаў на свае ногі.

Аднойчы, як заўсёды з баянам, ён вяртаўся з Канады ў ЗША. На мяжы амэрыканскія памежнікі ды мытнікі пачалі яго зьдзекліва правяраць:

– Што вязеш?

– Акардэон.

– (Паўза) Чый акардэон?

– Мой акардэон.

– Дастаньце, калі ласка.

Хведар дастаў. Мытнікі глядзяць.

Сутнасьць у тым, што мытны дагляд павінен быў выкрываць тавары, якія вязуць на продаж. Камэрцыя тут не дазволена, таму могуць прад'явіць прэтэнзіі, калі прадмет не ў адзінкавым экзэмпляры. Тут жа – толькі адзін прадмет. Пытаньне зачынена. Але мытнікі недаверліва глядзяць на інструмэнт і зласьліва ды падазрона так кажуць (цалкам незаконна):

– А вы сыграйце нам, а мы паслухаем, як вы граеце.

Хведар ў гарачай вадзе купаны і, адчуўшы прыніжэньне, аж сьцяўся. Але адмаўляцца ня стаў і думае: „Ах, вы тупікосы! Што ж мне вам зрабіць, гады, каб навек запомнілі?"

І зрабіў. Справа ў тым, што ўсе дзяржаўныя служачыя Амэрыкі, тым больш вайскоўцы, пры гуках амэрыканскага гімну, дзе б ён ні гучэў, па закону мусяць стаць стройна, як па камандзе „зважай!", пакласьці руку на сэрца і гэтак моўчкі стаяць, пакуль іграецца і гучыць гімн ЗША.

Вось Хведар шырока расьцягнуў мяхі і павольна гэтак, не сьпяшаючыся, урачыста зайграў дзяржаўны гімн Злучаных Штатаў. Граў 9 хвілінаў. Увесь гэты час мытнікі стаялі выцягнуўшыся, як кнаты, трымаючы руку на грудзях і вылупіўшы вочы. Пайграўшы ўволю, Хведар зачахліў баян у футляр і паехаў сабе. От так Хведар Паўлавец Амэрыку „пастроіў".

3 верасьня 2012,

КОТ НЕ КАРОВА

Калі пасьля 2-й Сусьветнай вайны і другой савецкай акупацыі беларусы апынуліся на Захадзе ў эміграцыі, то ніхто нідзе не хацеў прызнаваць іх „за людзей". Запісвалі альбо расейцамі, альбо палякамі (у залежнасьці быў беларус з расейскай зоны акупацыі ці з польскай). І казалі так: ты нарадзіўся ў Менску, а гэта была расейская імпэрыя, значыць ты расеяц. Ці калі, скажам, хто нарадзіўся ў Берасьці, то запісвалі палякам, бо нарадзіўся „ў Польшчы" (польскай зоне акупацыі). Асаблівасьць гэтага тыпова заходняга тупізму была ў тым, што інакш думаць яны ня ўмелі.

Тады адзін беларус ім і кажа:

– Слухайце, ня важна, дзе я нарадзіўся, важна, хто я ёсьць і кім сябе лічу.

– Не, важна, – кажуць заходнія, – раз нарадзіўся ў расейскай імпэрыі, то ты расеяц. Тады беларус ім і кажа зноў:

– Слухайце, калі кот нарадзіўся ў хляве, то ён будзе кот, ці карова?

Задумаліся тупіцы і ня ведалі, што сказаць, але вымушаныя былі беларусаў запісаць беларусамі.

І гэта ня выдуманая гісторыя.

2012 г.

ДЫВАН

Пачынаючы з 70-х гадоў, у Савецкім Саюзе хуткімі тэмпамі разьвівалася схаваная інфляцыя. Пачаўся дэфіцыт усіх тавараў. Зрэшты, у СССР гэты дэфіцыт і галадоўка былі заўсёды. Але ў Беларусі такога не назіралася. Як ні рабавалі краіну, як ні ціснулі і ні лупілі, нешта ўсё ж заставалася, бо людзі ў нас былі разумныя і працавітыя. А тут пачалося і ў нас. Халадзільнік – дэфіцыт, дыван – дэфіцыт, швейныя машыны толькі ветэранам па папярэднім запісе і г. д. Прадуктаў, праўда, у адрозьненьне ад СССР, у нас хапала. Таму з усходу на Беларусь было заўсёды ў гэты час нашэсьце расейцаў, а з захаду, асабліва з пачаткам 80-х, калі аб’явілі ваенны стан у Польшчы, – наезды палякаў. Людзям там тады проста не было чаго есьці.

І вось у гэты час з Растова ў Беларусь прыехаў пагасьціць усёй сям’ёй нейкі вайсковец. Прыехаў на сваёй машыне разам з жонкай, цёшчай і двума дзецьмі. „Брацец” ягоны працаваў тут у КГБ, душыў „буржуазны нацыяналізм” і жыў ня блага.

Прыехаўшы ў Беларусь, растоўскі „брацец” выявіў, што ў Беларусі „жывут хорошо” («куркули, мол») і ўсё ёсьць, таму вырашыў абзавесьціся некаторым „дэфіцытам”. Пры дапамозе менскага „братца” яму ўдалося дастаць вялізных памераў дыван вырабу знакамітага Віцебскага дывановага камбіната.

Гасьцяваньне крыху зацягнулася, і ў час аднаго з застольляў з цёшчай растоўскага „братца” здарыўся інсульт, які яна не перажыла і ў гэты ж дзень памерла.

Няшчасьце ўсіх моцна расстроіла, асабліва расходы на труну і дастаўка нябожчыцы ў Растоў. Можна, вядома, было і раскашэліцца, сьмерць усё ж, але растоўскі „брацец”, акрамя таго што разумны, быў яшчэ і чалавек практычны, здольны на выдумкі.

Ён заўважыў, што транспартыроўку вялікага віцебскага дывана можна разумна выкарыстаць для перавозкі нябожчыцы цёшчы. Гэта забясьпечыла б вялікую эканомію сродкаў. Сказана – зроблена.

Памерлую цёшчу загарнулі ў дыван, скруцілі вялікі рулон і прымацавалі на верх машыны на багажнай пляцоўцы.

Госьці з Растова разам зь менскім „братцам” селі ў машыну і раніцай пакаціліся ў кірунку Гомеля. Днём яны ўжо былі ў Чарнігаве, спыніліся ў цяньку на Прывакзальнай плошчы, замкнулі машыну і пайшлі ўсе шукаць якое кафэ, сталовую ці рэстаран падмацавацца перад далейшай дарогай.

Калі вярнуліся, машына стаяла на месцы, а дывана не было. Дэфіцыт жа. Як сказалі б бурсакі Памялоўскага, „сьцібрылі”, „зьляпсілі”, „збондрылі” і г. д.

„Братцы” паставілі на ногі і міліцыю, і КГБ, і ледзь што ні „піянераў-сьледапытаў”. Куды там! Дыван не знайшлі. А які прыгожы быў – яркі, вялікі, вытыканы (і грошы не малыя).

P.S. Хаця, канешне, калі па-чалавечы, то цёшчу шкода. Але, ведама, дурні, гэб’ё, вахлакі, думалі на цёшчы сэканоміць. Пра небаракаў зладзеяў ужо не кажу.

22 студзеня 2013 г.

БЛАНДЫН

Наконт дываноў быў яшчэ такі выпадак.

Наш знакаміты мастак Аляксей Марачкін – вялікі аматар і знаток беларускага ўжытковага мастацтва. Гэта ён адкрыў сьвету вядомую потым народную мастачку Алену Кіш, рабіў выставы яе твораў, купляў яе дываны. Праз нейкі час ён заўважыў, што сабралася вялікая калекцыя народных дываноў, і вырашыў зрабіць выставу.

Пры саветах гэта была справа архіцяжкая, бо мала таго, што павінны быць усе дазволы ад усіх, хто кантраляваў жыцьцё ў СССР, праблема яшчэ была у памяшканьні, у выставачнай плошчы.

Хаджэньні па пакутах прывялі, нарэшце, мастака ў так званы „Фонд культуры”. Усе гэтыя „фонды” ды „таварыствы” пры саветах былі звычайна пляцоўкамі КГБ і ўзначальваў тады „фонд” нейкі бландзін з тыповай фактурай капітана гэбэ на сінекуры.

І вось тлумачыць яму мастак, што трэба зрабіць выставу, што ўнікальныя творы, што гэта культура, паказвае фота і кажа, што можа выставіць 40 дываноў. Такога яшчэ не было. І што, вядома ж, патрэбна вялікая выставачная плошча.

Бландзін ківае галавой, слухае, робіць выгляд, што ўсё разумее і пагаджаецца:

– Да-да, конечно, я понимаю, всё же сорок диванов. Поставить. Разместить. Надо подумать.

Здаецца, Аляксей паглядзеў на яго, павярнуўся і пайшоў дахаты.

22 студзеня 2013 г.

МЯШОК

З нагоды скрадзенага дывана ў Чарнігаве ўспамінаецца мне яшчэ адна гісторыя. Міхась Ткачоў (наш знакаміты археолаг) вярнуўся з археалагічнай разьведкі і зышоў з цягніка на вакзале ў Менску зь вялікім заплечным брызентавым мяшком. Ён зваліў мяшок на асфальт і стаў аглядацца. Рашыў браць таксі.

А трэба сказаць, што Міхась – гэта быў чалавек-гара: два мэтры росту плюс камплекцыя. У мяшку ў яго была калекцыя камянёў і цэглы-пальчаткі зь беларускіх старых пабудоў. Ня ведаю, колькі там было кіль у тым мяшку: 100, 200, а можа і тона. Але факт, што падняць яго мог толькі Ткачоў (ну, хіба што яшчэ чатырох мужчын разам).

Міхась аглядаўся, ня ведаючы, што рабіць зь мяшком. Касавурыліся нейкія цыганкі, пралятালі нейкія маладзёны... Урэшце Міша цалкам разумна разважыў, што мяшок нідзе ня дзенецца (ніхто ж не падыме). Ён пойдзе замовіць таксі (каб не насіцца), пад’едзе і забярэ.

Усё гэта заняло яму хвілін 5-6. Але калі ён вярнуўся – мяшка ўжо не было, і цыганы прапалі.

І што ўжо там той злодзей думаў, можа нават з апошніх сіл, мяшок прывалокшы?

22 студзеня 2013 г.

ЛЯКАНДРА

«Быў я ў Маскве, – казаў мне неяк закрыстыян Лякандра, – і наглядзеўся ды наслухаўся такой дрэннасьці, што ні ў казцы казаць, ні пяром апісаць. Найбольш людзі там неасьцярожныя ў злосьці і ў словах. Гэта ж трэба мець столькі брудных, гадкіх ды паскудных слоў, якімі абзываюць усіх і адзін аднаго. Дзіву даешся.

Нідзе ў сьвеце такога ня чуў і ня бачыў. Дык вось адкуль цяпер столькі брыдоты ў Беларусі! Мяжу адчынілі. Іншым разам гляджу на іх і думаю сабе: „Якая вялікая мудрасьць Божая! Гэта ж калі б Бог даў мову жывёле, дык чалавек, пэўна б, звар'яцеў. Уяўляю, што б вёрз, скажам, парсюк ці які-небудзь цюцька з-за будкі, калі б умеў гаварыць. Хаця, хто яго ведае... Хто ведае... Цюцька ж не чалавек.»

13 чэрвеня 2013 г.

270-а.

СЕМ СОРАК

Некалі ў канцы шасьцідзесятых мне прыходзілася быць у Бабруйску. Там я спаткаў свайго сябра Міхася Каладзінскага – актора лялечнага тэатра, зь якім мы акурат вучыліся ў асьпірантуры па спэцыяльнасьці тэатразнаўства. Тэатр гастраляваў у горадзе, і мы, перакінуўшыся словамі, пайшлі ў бабруйскі рэстаран павячэраць і пагаварыць.

Бабруйск за саветамі выглядаў адметным горадам. Там жыло шмат габрэйскага насельніцтва, якое ацалела пасьля вайны. Калі на раніцы прыязджаеш на бабруйскі рынак, то як дзе куды на Блізкі ўсход. Людзей ужо шмат. Увесь час пад'язджаюць то грузавікі з калгасаў, то проста фурманкі, зь якіх выладоўваюцца вясковыя цёткі з кашамі, „вандзэлкамі", вёдрамі, бідонамі, хатулямі. Тут жа да іх пад'язджаюць габрэйскія „рыкшы" (як я іх назваў) з двуколавымі самаробнымі вазкамі і так дзелавіта і сур'ёзна пачынаюць накладаць увесь гэты тавар на свае каламажкі. Цёткі, бывала, камандуюць: гэта туды, тое сюды, з гэтым асьцярожна. „Ну, усё, Іцка, вязі вунь туды ў канец". Іцка вязе, а баба ідзе збоку і па рынку разглядаецца. „Рыкшы", як правіла, усе людзі пажылыя, відаць, бедныя пэнсіянеры, і апранутыя надзвычай блага, у нейкіх старых „фуфайках" (савецкая вопратка зэкаў і калгасьнікаў), залатаных каптанах, стаптаных чаравіках. Зарабляюць яны няшмат (даюць капейкі), але за дзень, відаць, крыху набіраецца. „Рыкшаў" вельмі шмат.

Ужо гадзінаў каля 11 зьяўляюцца на рынку габрэйскія кабеты – хатнія гаспадыні. Яны ходзяць каля латкоў, грузавікоў, фурманак, выбіраюць курэй, мацаюць, гандлююцца. Увесь рынкавы народ, як я тады думаў, ну якраз, відаць, як сто гадоў таму. Я, канешна, памыляўся. Тое, што я бачыў, была савецкая беднатá, якая выжывала, як умела. Калі б бальшавікі ліквідавалі рынкі, – народ задыхнуўся б. А так – была нейкая аддушына.

Атмасфэра на рынку была ўвогуле надзвычай прыхільная. Прыемна там было круціцца. Спакойныя позіркі, жарты, беларуская мова і ўсе – свае. Я заўважыў, што Іцка гаварыў па-беларуску, і нават некаторыя хатнія гаспадыні гандляваліся з цёткамі, устаўляючы цэлыя беларускія фразы ў свой рускі „пранонс".

У сэнсе мовы габрэі ўвогуле фэнамэнальны народ. За саветамі яны падтрымлівалі ўладу і гаварылі па-расейску. Але, як правіла, яны ведалі беларускую мову, а калі ня ведалі і (калі трэба), то гаварыць па-беларуску яны маглі ўжо праз тры дні, а то і праз ноч. (Тым часам ведаю шмат беларусаў, якія пастаянна ашываліся каля беларускага руху і гадамі не маглі слова сказаць па-беларуску. Таксама фэнамэнальны народ.)

Апалінар Пупко мне расказваў, што калі ў 1939-м у Івянец прыйшлі бальшавікі, то першымі пабеглі іх спатыкаць мястэчковыя габрэі. Назаўтра яны ўжо сядзелі ў сельсавеце, райсавеце, Загсе, райфо, райпо, сельпо – ва ўсіх ворганах савецкай улады і ўсе (!) гаварылі па-руску. Фантастычна! Пры Польшчы ж ніхто нідзе не гаварыў і не вучыўся па-руску. Калі хто казаў па-руску, то і „загрымець" можна было – лічылі, што бальшавік. А тут – за ноч усе па-руску.

Надзвычай мабільная супольнасьць. Жывучы на Захадзе, я назіраў, як адбываюцца выбары ў Кангрэс, у мясцовае самакіраваньне і г. д. У тых раёнах Нью-Ёрка, дзе жывуць габрэі, там і мясцовае самакіраваньне габрэйскае. А робіцца ўсё проста. Агітатары абзвоньваюць тэлефонных абанентаў, абходзяць кватэры і ўсім кажуць: наш дэпутат, напрыклад, Міша Брук-Красны, усе галасуем за яго.

Усё. Справа зроблена. Рыва звоніць па тэлефоне і першае, што кажа:

– Тася, ты ведаеш, за каго мы галасуем?

– Так, ведаю, – адказвае Тася, – за Мішу.

Галасаваць за свайго ідуць усе, нават з „вокерамі" і на інвалідных калясках („вілчэрах"). Ніякіх дыскусіяў. („Сказалі галасаваць за Мішу.")

Пагаварыце вы такім чынам зь беларусам (не, не на Захадзе, – у Беларусі). У яго ж „свая думка". Ён лічыць, што трэба так, як ён лічыць. Ён сам сабе аўтарытэт. (І звычайна галасуе за ўладу.) За ўвесь час эміграцыі на Захадзе, пачынаючы з пачатку XX стагоддзя, беларусы ніколі і ня разу ня выставілі свайго чалавека дэпутатам у мясцовае самакіраваньне. Праўда, беларусы адзіная нацыя ў Амэрыцы, якая ня селіцца разам (кожны асобна) і не стварае (адпаведна) унутраннай фінансава-эканамічнай сістэмы арганізацыі, бо не займаюцца бізнэсам (кожны выжывае сам).

Часам людзі любяць пасьмяяцца з экстравагантнасьці габрэяў (сьмех – гэта станоўчая зьява ў дачыненьнях паміж этнасамі). Але ня ведаю, колькі яшчэ тысячаў гадоў трэба нам, беларусам, пражыць, каб навучыцца ад іх хаця б салідарнасьці, хаця б не таптаць сваё перад сьвіньнямі, „не пляваць у студню".

Дык вось, прышлі мы зь Міхасём у рэстаран, селі за столік, па баках азіраемся. За суседнім столікам сядзіць двох маскалёў танкавых войскаў – маёр і капітан. Маёр круглатвары з тоўстымі губамі, плоскім носам і рыжымі павекамі (ды й сам рыжы). Капітан худы, сур'ёзны, падцягнуты, негаваркі.

Маёр грэбліва азіраецца вакол і ўвесь час нешта гаворыць. Капітан маўчыць. Яны, відаць, тут упершыню, у гэтым Бабруйску.

– Нет, мля, Серёжа, смотри, мля, одни евреи. Даже в оркестре евреи. Но это понятно, мля, музицируют, на скрипке пилят, – выказваецца маёр. – Слышь, куда мы попали?

Мы таксама зь Мішам гаворым, але не пра габрэяў, а пра лялечны спэктакль „Дзед і Жораў". Праз нейкі час чую, як маёр кажа капітану ў паўголаса:

– Серёга, слышь, смотри, мля, за тобой сидят два еврея и по-еврейски чешут.

Я засьмяяўся пасярод гаворкі. А Міхась:

–Ты чаго?

– Я падумаў, Міхась, а ты часам ня жыд? І завуць цябе падазрона – „Міша".

Ад зьдзіўленьня Міхась адкрыў рот і глядзіць на мяне. Тады я тлумачу яму, што пра нас падумалі за суседнім столікам тыпы ў пагонах.

– Асталопы нейкія, – кажа Міхась. – Гэта як у Талстога ва „Уладзе цемры", памятаеш: „У горадзе Гродна жывуць адны басурманы і гавораць не па-руску".

Зайграў аркестар, нам прынесьлі салаты ды адбіўныя. Вячэраем, віном запіваем. А маскалі, гляджу, гарэлку п'юць. Ну як жа інакш – „русский водка". І вось, калі яны амаль выпілі тую бутэльку, бачу, што ўвесь сьвет, што быў вакол іх, стаў ім моцна не падабацца.

– Слушай, ну надоело, мля, – непаслухмяным языком кажа маёр. – Что это они всё эту трындю играют? Или мы не в России, мля! „Барыню" давай, слышь, „Барыню" играй.

Некалькі кліентаў павярнулі галовы паглядзець, хто крычыць, а аркестар таўчэ сваё „сем сорак".

Маёр устае і з цяжкасьцю лавіруючы паміж столікамі, падыходзіць да аркестра і заказывае іграць „Барыню", кладзе дзесяць рублёў. Аркестар пачынае іграць „Барыню". Маёр спрабуе танцаваць, тупаючы нагамі. Ніхто не танцуе, глядзяць на маёра. Некаторыя падплясківаюць з-за столікаў. Потым вышла адна пара і пачала „плясаць".

У гэты час (аркестар яшчэ ня скончыў іграць) падыходзіць малады габрэйчык, кладзе дваццаць рублёў і заказвае іграць „сем сорак". Аркестар іграе „сем сорак". У зале нешта зразумелі і прыкметна ажывіліся, дружна высыпалі з-за столікаў танцаваць „сем сорак".

Ізноў жа, не закончыў аркестар граць – падыходзіць рыжы маёр, кладзе дваццацьпятку і кажа:

– Барыню, ребята!" Да хорошенько!"

Аркестар робіць кароткі перапынак і грае „Барыню". Маёр танцуе, махаючы рукамі і стукаючы ботамі ў паркет. Усе паадварочваліся ад сталоў і назіраюць за танцамі.

Тут падыходзіць нейкі таўстун з вусікамі (з выгляду – загадчык базы), акуратна адлічвае трыццаць рублёў і кажа іграць „сем сорак". Перадышка – і гучыць „сем сорак". Усе кідаюцца з энтузіязмам танцаваць.

Бачу, як маёр падыходзіць да капітана і нешта абмяркоўвае, даказваючы. Капітан круціць галавой, маёр насядае. Чую абрыўкі фраз у грукаце аркестру: „Серега, надо, понимаешь... вставь фитиль, мля..., всё нормально, мля..." і г. д.

Капітан лезе ў кішэнь, дастае кашалёк і дае грошы маёру. Маёр падыходзіць да аркестра, шырокім рухам кідае 50 рублёў (нехта ў залі: „Ух, ты!") і раве:

– „Барыню", ребята! Все время, сколько сможете!

– Это сколько товарищ маёр сможет танцевать, – ветлівым голасам устаўляе піяніст.

– Я смогу, мля, не ваше дело! Я плачу! „Барыню"! Да погромче! Да поживее! Вы настоящие маэстро, ребята! Давай!

Аркестар грае „Барыню". Пазьбягаліся афіцыянткі. Нават з кухні нехта прыбег зірнуць адным вокам. Маёр, як певень, пайшоў па кругу, пляскаючы сабе па кумпяках і дубасячы ботамі ў паркет. Публіка назірала, як за футболам. Некаторыя пацяшаліся, некаторыя глядзелі моўчкі, але няўважлівых не было.

Маёр танцаваў доўга і, нарэшце, зьняможаны, зь пераможаным выглядам паплёўся на месца, плюхнуўся ў крэсла і да капітана:

– Ну, что, мля. Знай наших! Вот так надо жить! А то заснули, мля. Еще сто грамм! – махае рукой маёр, – „и танки наши быстры!"

Перапынак зацягнуўся. Падобна на тое, што маскаль усё ж уставіў „фитиль" жыдам і шумна гучэў за сталом, рагочучы на ўсё горла.

Заля неяк прыніжана прыціхла. Усе быццам бы заняліся нейкімі сваімі размовамі, як быццам нікога нічога не абходзіць. Часткова, можа, яно так і выглядала. У гэты час неяк непрыкметна аднекуль збоку склератычнай паходкай пасунуўся да аркестра стары габрэй. Семяніў ён павольна, і ўсе яго заўважылі. Стала ціха. Жыд падыйшоў да піяніста, кінуў на клавішы сто рублёў і, картавячы, злосна прашыпеў: „Сем согак".

Першымі запляскалі мы з Міхасём, а за намі ўся заля. (Патлумачу, што 100 рублёў – гэта сярэднемесячная зарплата сярэдняга савецкага чалавека. Савецкія людзі жылі ад зарплаты да зарплаты, „вольных" грошай ня мелі.)

Выходзячы з рэстарана каля аркестра ў добрым настроі гукаю музыкантам:

– Ну, што, хлопцы, добра гралі! Кожны б вечар па пары такіх дурняў, вы б мільянерамі былі.

Вышлі, Міхась і кажа:

– Вось тое і яно – хоць ня наша перамога, а ўсё ж прыемна.

– Уяві, калі б у залі замест жыдоў былі б беларусы. Што б было? – пытаюся я.

– Куражыўся б масковец за пяць рублёў цэлы вечар, – уздыхнуў Міхась, – а беларусы яшчэ б падтанцоўвалі, нічога не разумеючы. Яшчэ добра, калі б не абазваў усіх дзярмом.

– Ага – кажу. – І галоўнае тут – „нічога не разумеючы".

– А ведаеш, – кажа Міхась, – бытавая сьведамасьць мае вялікае значэньне. Калі на ўзроўні бытавой сьведамасьці нацыя мёртвая, то яна ўжо і сапраўды мёртвая.

– У нас на Віленшчыне гэтая „барыня" не прайшла б усё ж, – кажу я. – Справа не ў „барыні", а ў тым, што за гэтым стаіць.

Мы размаўлялі яшчэ доўга пра гэты ўвогуле нязначны і нават нікчэмны выпадак, магчыма, не здаючы сабе справы, што зьяўлялася прычынай нашага ўзбуджэньня. Пазьней я мог сфармуляваць тое дакладна – гэта пачуцьцё бяссільля і безабароннасьці перад савецкай акупацыяй.

Аднойчы ў маладыя гады я быў у цэнтры Беларусі ў запаветнай мясьціне, на запаветнай рацэ. Пах аер і цьмянец, цішыня і чыстая плынь, у якой адбіваліся белыя воблакі. Вось яна, мая любімая і дарагая! Мая зямля. І я тут зь ёй разам. Як добра, думаў я.

Калі так думалася, я пачуў у небе гнюсны трымцячы гук. Высока-высока ляцеў ваенны рэактыўны самалёт. Я проста фізічна адчуў, які ён чужы і што там сядзіць савет. І калі б ён захацеў, мог бы выпусьціць у мяне ракету, і ў маю любімую і каханую, дзе пахне аер і цішыня. І ўсьведамляеш да дрыжыкаў у целе, што мая зямля – не мая, што і неба ўжо не маё, і маскаль у маім паветры. І я зусім безабаронны, як ягня пад лязом.

26-га жніўня 1991 года, назаўтра, пасьля аб'яўленьня Незалежнасьці Беларусі, я выйшаў на двор і ўзіраўся ў неба, у блакіт, у белыя воблакі нада мной, як некалі там, дзе люстраная плынь. Гэта былі хвіліны шчасьця, бо неба і воблакі ў паветры, і зямля, на якой стаяў, былі мае...

А калі дзе пачую „сем сорак", то абавязкова ўспомню Бабруйск і рыжага маёра, дык нават неяк і сьмешна робіцца.

28 чэрвеня 2013 г.

ГОЛАД І СЬМЕРЦЬ

Азіраючыся на пражытае, заўважаю, што вельмі шмат чаго ўдалося паспытаць у жыцьці: страшнага, добрага, вострага, ганебнага, ганаровага, пераможнага, цяжкага і нават шчасьця. Шчасьце – гэта 1991 год. Пра шчасьце тут ня буду. За шчасьце ненавідзяць, шчасьцю зайздросьцяць, за шчасьце гатовы забіць. Я пра іншае.

Не паспытаў, праўда, яшчэ сьмерці. Але часам прыходзілася і каля яе быць блізка і назіраць збоку.

Памятаю, калі мне было гадкоў шэсьць, вярталіся мы, дзеці, з пяшчанай Чырвонай гары (ці, як кажуць яшчэ, – Качаргі) у Суботнікі. Маста праз Гаўю тады не было (спалілі саветы ў 1941-м, ратуючыся ад немцаў). Мы прайшлі рэчку ў брод, але перад супроцьлеглым берагам было глыбока. Там якраз купаліся каля берагу дзеці. Мы спыніліся, ня ведаючы, што рабіць. Зь берагу дзеці крычаць „плывіце сюды". Старэйшыя за мяне хлопчыкі з горам папалам пераплылі яму, а я, самы малы, застаўся, бо плаваць яшчэ ня ўмеў. Зь берагу крычаць „плыві". Я паглядзеў, што блізка (яма тая – хуткая плынь мэтраў дзесяць у шырыню) і думаю, вось і я пераплыву. („Неяк жа ж будзе", – як кажуць беларусы.)

Кінуўся я ў вір – і адразу на дно. Кручуся, тузаюся, а цячэньне мяне нясе далей. Прайшло столькі гадоў, а помню ярка і выразна гэты жоўты пясочак на дне, асьветлены сонцам, і блікі. Я дакладна ўсьведамляў, што таплюся і гэта сьмерць. Усьведамленьне цяжка перадаць словамі (калі ўспомню – адчуваю і цяпер). Мне пачало патрэсківаць у вушах, грудзі сьціснула (бо паветра, якога я набраў, скончылася). Страху не было, але нейкае глыбокае адчуваньне жалю. Памятаю апошнюю думку, якая ў мяне зьявілася і сфармулявалася ў словах: „Як жа мама мая будзе плакаць, я ж у яе адзіны сын". У вачах пацямнела, я адчыніў рот і ўжо захлынуўся. У гэты час я пачуў, што мяне нехта хапае рукамі, і ў тое ж імгненьне я апынуўся ў паветры над вадой. На шчасьце, на беразе аказаўся адзін дарослы чалавек, яма там была неглыбокая, і мяне ўратавалі.

Мне часта прыходзіць на ўспамін тое дзіцячае стаяньне перад сьмерцю, калі я задумваюся цяпер над прыродай чалавека.

Чаму ў сьвядомасьці (ці з-пад сьвядомасьці) дзіцяці зьявіўся жаль не за сябе, а за маці? У шэсьць гадкоў дзіця яшчэ ня ёсьць асобай, індывідуальнасьцю і сацыяльнай істотай. Магчыма, да гэтага часу ў падсьведамасьці дзіцяці яшчэ існуе адчуваньне адзінага цела з маткай. І розум тое адлюстроўвае.

Другое, што мяне ўражвае (і чым далей жыву, тым больш здумляе), – гэта трансцэндэнтнае адчуваньне свайго чалавечага „я". Яно пастаяннае. Так, як я адчуў сваю існасьць (сваё „я") тады, у шэсьць гадоў пад вадой, так адчуваю і цяпер, у 69. І так адчуваў усё жыцьцё, незалежна ад разьвіцьця, сталеньня, вучобы, набіраньня інфармацыі і ўсяго іншага. У сваім унутраным „я" адчуваю сябе ўвесь час такім самым, пачынаючы ад першых праблюскаў сьвядомасьці, якія захавала мне памяць. Цікава, дык што гэта такое ў чалавека, паміж якім адлегласьць у 63 гады, а ён адчувае, што адзін і той жа? Магчыма, гэта ёсьць адчуваньне сваёй душы, сутнасьць (аснова) якой пастаянная. Кожны мусіць яе адчуваць, калі прыслухацца да сябе.

Іншы эпізод сьмерці, калі мне было гады чатыры-пяць. У нас быў стары кот – рабы, бела-шэры, вялікі, павольны і спакойны. Ён дазваляў сябе цягаць, гладзіць, абымаць. Гэты кот і сабака Рабчык былі маімі найпершымі сябрамі.

Аднойчы кот зьнік, і я пайшоў яго шукаць. Аблазіў паветку, гумно, хлеў, сад і якраз знайшоў ката ў канцы саду за паветкай пад кустом ягрусту. „Каток, каток мой, каток!" Я хацеў яго пагладзіць, але ён мяне не пазнаваў і не рэагаваў на мае дотыкі. Кот глядзеў шалёнымі вачыма і раптам заенчыў, дзіка, прарэзьліва, як малое дзіця, ногі і лапы яго пачалі канвульсіўна выцягвацца і дрыжэць. Я адбег, а кот усё крычаў, выпростваўся і пруцянеў у мяне на вачах, зубы яго ашчэрыліся, і ён сьціх.

Мяне апанаваў такі жах, што спачатку я ня мог скрануцца зь месца. Я нічога не разумеў, але жах быў такі, што я, нарэшце, куляй пабег дахаты, плачучы і крычучы „каток, каток, дзеду, каток!" і ўвесь трося.

Дзед Яўхім паглядзеў на мяне, устрывожыўся і пайшоў за паветку. Потым прышоў і кажа бабулі:

– Кот здох, дык ён спалохаўся.

Цяпер, успамінаючы, думаю, чаму такая розная рэакцыя ў дзіцяці на сьмерць сваю і чужую? Ня буду заглыбляцца, але як цяпер памятаю, гледзячы на здыханьне ката і толкам яшчэ не разумеючы, што адбываецца, я ўпершыню адчуў неўсьвядомлены яшчэ жах містычны, жах ад незразумелага, што існуе над намі.

Містычны жах, відаць, самы моцны, самы паралізуючы сьведамасьць і нэрвы чалавека. Я ў гэтым пераканаўся, гледзячы на прыклады іншых людзей. Будучы ў 9 клясе і начытаўшыся розных „Дзюма", я спрабаваў нават трэніраваць сваю сьведамасьць, дзеля выхаваньня сьмеласьці.

У месячную асеньнюю ноч ішоў на старыя суботніцкія могілкі за Гаўёй і ціха хадзіў па алеі між крыжоў, шукаючы ў сабе адчуваньня спакою і індэферэнтнасьці. Гэтак я па наіўнасьці думаў выпрабаваць волю на супрацiў да містычнага страху. (Добра яшчэ, што ніхто ня бачыў, а то напалохаўся б з-за мяне на сьмерць.)

Калі мне было 28 гадоў, памерла мая бабуля Фэліцыя, любімы мой чалавек. У яе быў інсульт, і яна не магла гаварыць. Яна хварэла доўга і нэрвавалася, што ня можа сказаць мне нешта важнае.

У апошні дзень я сядзеў каля яе і глядзеў на яе, а яна на мяне. Яна была спакойная, што я побач. Я адчуў, што бабуля хутка адыйдзе і сказаў пра гэта маці. Я сядзеў з бабуляй да раніцы, трымаючы яе руку ў сваёй і, гледзячы ёй у вочы, казаў ёй розныя добрыя словы. Пад раніцу яе дыханьне стала слабенькім і павярхоўным, амаль зусім ня чутным. Раптам (дзесьці без пяці хвілін шэсьць раніцы) – яшчэ было цёмна, гарэла сьвечка – на грудзі бабулі проста перада маімі вачыма спусьціўся вялікі чорны павук, павісеў секунду, упаў на яе і зьнік. Я зразумеў, што вось-вось наступіць сьмерць. Дыханьне яе, ледзь чутнае, зусім

спынілася, і я, трымаючы яе руку, адчуў яе апошні ўдар сэрца. Рука бабулі здрыганулася і замерла. Бабуля адышла. Было роўна шэсьць гадзінаў раніцы.

Усю гэтую ноч, трымаючы яе руку, я не адчуваў ні страху, ні жалю, ні ўзрушэньня, акрамя любові да яе і абавязку праводзіць яе з гэтага жыцьця ў іншы сьвет. Я быў спакойны. Сьмерць бывае вельмі рознай. Якую Бог пашле нам – мы ня ведаем.

У дзяцінстве я не галадаў. Гэта былі цяжкія часы – бальшавікі адабралі ў людзей зямлю, сродкі вытворчасьці. Дазволена было трымаць толькі адну карову, курэй і адно сьвінчо. Але людзі яшчэ мелі сілу і выжывалі.

Голад я зазнаў тады, калі паехаў вучыцца ў Менск, і праз нейкі час камуна-гэбэ выкінула мяне з інстытута на вуліцу. Была зіма, студзень месяц, але ўжо на другі дзень прыйшоў у наш студэнцкі пакой камэндант – тып з керзавай фізіяноміяй адстаўнога палкоўніка – і сказаў, каб я выбіраўся адсюль, бо я ўжо не студэнт. (Хутка спрацавалі.)

„Выбірацца" не было куды. Ні грошай, ні працы, ні прапіскі, ні жыльля. (Без прапіскі на працу ня бралі. Уся праца была савецкая, г. зн. пад кантролем камуны-гэбэ. Прыватная ўласнасьць была забаронена.)

З жыльлём наша студэнцкае брацтва (г. зн. мае сябры) справу вырашылі. Позна вечарам нехта зьвешваўся з вакна другога паверху. Яго трымалі за ногі. Ён падаваў мне руку, і я падцягваўся. Агульнымі высілкамі мяне ўцягвалі ў вакно. Спаў на падлозе (але спаў). Было весела. Расказвалі анэкдоты пра камуністаў і рагаталі.

Потым „антысаветчыкаў" паболела. Шэрагі папоўніў Уладзімерс Пажарскіс, латыш („мсьё Пажарскі", як мы яго называлі). Прыдомак меў выпадковую прычыну. Усіх нас абавязвалі вучыць францускую мову (маўляў, да сцэны прыдатная) і «францужанка» да ўсіх інакш не зьвярталася як «мсьё». Гтае «мсьё» да Уладзімерса якраз і прыклеілася адпаведна характару. Пажарскага таксама ўцягвалі праз вакно. Ён назваў гэтую апэрацыю „штурм Зімняга".

Пажарскі быў даволі наіўны і даверлівы чалавек. Увесь сьвет ён успрымаў у катэгорыях весялосьці і гумару. Шлях ягоны на сцэну быў бы натуральны, але, відаць, інтэлект, эрудыцыя і розум не спрыялі таму, каб быць акторам, а крытычнае стаўленьне да рэчаіснасьці і неўспрыняцьце камунізму не дазволілі яму нават утрымацца студэнтам у інстытуце.

Працы выключанаму студэнту тады, зразумела, не было магчымасьці знайсьці нідзе і ніякой (тым больш без прапіскі). Часам можна было пайсьці да вакзальнай мафіі разгружаць ноччу вагоны за капейкі. Плацілі пяць рублёў за ноч, а сабе запісвалі ў два-тры разы больш.

Пажарскі адзін раз схадзіў. Працаваў цэлую ноч. Яму далі тры рублі. Тады „мсьё Пажарскі" даведаўся пра новы спосаб заробку грошай у СССР: хадзіць у Інстытут пераліваньня крыві і здаваць кроў. Аднойчы ён прышоў вясёлы і шчасьлівы, з клункамі, зь якіх выняў бутэлькі газаванага сітра, пірожныя і марозіва.

– Падаруначак радзіме зрабіў, – загукаў ён з парогу, – 200 грамаў пажарскай крыві. П'ём, гуляем, – аб'явіў ён, раздаючы марозіва. У гэтым быў увесь „мсьё Пажарскі", у сваёй шчодрай бесталковасьці.

– Ты б лепш хлеба купіў, – заўважыў яшчэ адзін выкінуты з інстытута „антысаветчык" – Валодзя Балабохін.

– Хлеб – гэта штодзённасьць, – кажа Пажарскі, – а пірожнае – сьвята.

– Угму, – адказвае Балабокін, умінаючы пірожнае, поўны рот, – для дамачак з пальчыкамі.

– Зь мезенчыкамі, – дадаў я, маючы на ўвазе, як яны, ядучы пірожнае, адстаўляюць мезенчык.

– Спасіба парціі! – выгукнуў Пажарскі, наліваючы ў бляшаны кубак газаванае сітро, – пеніцца, як наша жыцьцё.

У калідоры, у холе, што якраз насупраць нашых дзьвярэй, пачуліся выбухі рогату. Калі мы адчынілі дзьверы, то ўбачылі такую карціну: пад суфітам на пятлі быў падвешаны вяшак зь нейкім патрапаным мундзірам, да якога прымацаваныя зьвісалі пакамечаныя шаравары. Зьверху, быццам на галаве, была падраная круглая шапка-грыб, кшталту ваеннай, а на грудзях мундзіра вісела таблічка „камендант". Пад інсталяцыяй вісельніка з трагічным выглядам сядзелі хлопцы-акторы з 4-га курса Пагарэлаў і Луцэвіч (потым былі ў трупе тэатра імя Янкі Купалы), а збоку, злавесна ўсьміхаючыся, глядзеў на вісельніка студэнт Скарапад. Астатнія рагаталі. Камэндант усіх дастаў, дык студэнты зрабілі інсцэніроўку яго павешаньня.

„Інсцэніроўкі" такога кшталту мы, студэнты, рабілі пастаянна. Асабліва насьміхаліся з камуністаў. Беларускі Дзяржаўны Тэатральна-мастацкі інстытут у 1950-1960 гг. вылучаўся з усіх ВНУ сваім свабадалюбствам і раскаванасьцю дачыненьняў. Сама прырода мастацтва вымагала такіх паводзінаў і людзей. „Партыя" бачыла ў гэтым шкодныя буржуазныя тэндэнцыі. ЦК прыняў рашэньне навесьці парадак. У якасьці пэдагогаў да нас наслалі апаратчыкаў, адстаўнікоў і розных зампалітаў, якія пачалі выкладаць „гісторыю КПСС", „атэізм", „навуковы камунізм", „палітэканомію", „марксісцка-ленінскую філасофію" і т. п. непатрэбшчыну для творчай моладзі. Найбольш даліся ў знакі нам тры такія камуністы: Жураў, Старавойтаў і Ешын. (Быў яшчэ „філасаф" „Рожков", але гэта „асоб-стацьця").

Жураў з пратэзам правай нагі. Хадзіў са скрыпам і быў фанатыкам партыі. Такіх, як ён, можна было ўбачыць толькі ў савецкім кіно. Чытаў партыйныя дысцыпліны, і вочы яго гарэлі ад подзьвігаў КПСС. Чалавек жалезнай веры ў справядлівую справу камунізма, Жураў павінен быў (па задуме ЦК) запаліць студэнтаў сваім прыкладам і вогненнай упэўненасьцю ў ленінскіх ідэалах. Ён адразу гэтым і заняўся, і, адпаведна, адразу стаў клоунам у вачах студэнтаў. Жураў абсалютна не разумеў вольнай мэнтальнасьці творчага чалавека. Студэнты ветліва, лагоднымі галаскамі даймалі яго правакацыйнымі пытаньнямі пра партыю і камунізм, Жураў не вытрымліваў і ў парыве абражанай любові да ленінскай партыі бег у кут, адварочваўся і дэманстратыўна глытаў таблеткі. Было зразумела, што дзеля партыі ён жыцьця не пашкадуе.

Аднойчы хлопцы-акторы выпускнога чацьвертага курса сядзелі ў калідоры і размаўлялі. Тут са скрыпам чыкільдзяе Жураў:

– Здравствуйте, ребята! Ну, как дела? Распределение уже было. Куда едете на работу? – пытае Жураў гэтак па-

камуняцку дэмакратычна. Тут устае гэты самы Пагарэлаў і з пафасам ды з прыдыханьнем у голасе кажа:

– Павінен сказаць: куды партыя пашле – туды і паедзем.

Жураў зьнерухомеў. Вочы яго сталі вільготнымі. Дрыжачым голасам ён выгукнуў:

– Правільна! Маладзец! – патрос руку Пагарэлава і пайшоў, сардэчна ўзрушаны вынікамі сваёй ідэалягічнай місіі.

З Журава студэнты сьмяяліся, але не ненавідзелі. Нейкага асаблівага зла прававерны камуніст нікому не рабіў. Тым часам Старавойтаў, які выкладаў гісторыю КПСС, – о, гэта быў тыпаж. Заўсёды ў карычневым касьцюме, ён ласкава, прыязна ўсім усьміхаўся, кожнаму мог сказаць прыемнае слова, быў такі добра-елейны, што хоць да раны прыкладай. На лекцыях сам пачынаў размовы пра „памылкі партыі”, пра культ асобы Сталіна, выклікаў студэнтаў на шчырыя размовы і, калі хто крытычна сыпаў на Хрушчова, на кукурузу і т. п., то ён толькі лагодна ўсьміхаўся і даверліва так, ушчувальна пярэчыў, як добры старэйшы сябра.

Потым, калі нас групамі і па аднаму вытурвалі з інстытута, нам іншыя „товарищи” прыпомнілі ўсе гэтыя крытычныя развагі і даверлівыя размовы. Выкладчык КПСС, што прыкідваўся сябрам студэнтаў, быў звыклым правакатарам і працаваў па чыстцы студэнцкіх шэрагаў. Гаварыў ён толькі па-руску, даказваў нам, які будзе пры камунізме „общечеловеческий язык” і што „нацыянальныя мовы” натуральна адамруць па меры набліжэньня да камунізма.

Праз трыццаць гадоў, калі ўжо ўвесь гэты кашмар (як мы думалі) застаўся ззаду, на нейкай юбілейнай мастацкай выставе ў 90-х да мяне падышоў такі трошкі замызганы чалавек пэнсійнага ўзросту: шэрая кашуля, чорны пакамечаны гальштук, як панчаха, няўпэўненыя рухі і жаласная ялейная ўсьмешка. Па гэтай ягонай усьмешцы я і пазнаў яго, камуніста Старавойтава. Ён гаварыў на чыстай беларускай мове і даволі правільныя рэчы пра культуру незалежнай Беларусі, падкрэсьліваючы сваю прыніжаную павагу і пашану да субяседніка. Зрэшты, гэта была тады амаль што тыповая зьява.

Але вернемся ў інтэрнат да нашага брацтва „бамжоў-антысаветчыкаў” і „мсьё Пажарскага”. Парагатаўшы з павешанага камэнданта, мы вярнуліся ў пакой. Пажарскі быў у лёгкадумна-вясёлым настроі. Ён меркаваў, што знайшоў залатую жылу. Праз нейкі час ён зноў здаў кроў, атрымаў свае 10 рублёў і весела пасьвістываў.

– Калі ты думаеш, што вынайшаў пэрпэтуум мобіле, то глыбока памыляешся, – кажу я. Калі б табе за гэта плацілі ня 10, а 200 рублёў, то можа трохі і пратрымаўся б, калі б ні харчаваўся піражнымі, а так – тупік. Спыняйся.

Але Пажарскі весела глядзеў у будучыню. Калі ён у чарговы раз пайшоў здаваць кроў, то неўзабаве вярнуўся маўклівы і сумны.

– Што?

– Не прынялі. Жыцьцёвы тонус паніжаны.

Далей пачалося нейкае бязмэтнае выжываньне. Мы ўсе хацелі неяк зачапіцца за жыцьцё, каб неяк вучыцца далей, а ў выніку ўсё глыбей апускаліся ў галоднае існаваньне. Пры сацыялізме вольнай працы не існавала. Усё пад кантролем партыйна-дзяржаўных органаў і міліцыі (прапіска). Часам у Пажарскага зьяўляліся прыкметы нематываванай эйфарыі. Яго разьдзірала ад гумару і нейкага ненатуральнага настрою. Я здагадваўся пра прычыны і адзін раз кажу:

– Мне вяртацца, фактычна, няма куды і немагчыма. А ты едзь у Рыгу. Няма праблем рыжаніну знайсьці там працу. Тут няма чаго зь імі гуляць у рулетку. У іх усё – у цябе нічога.

Пажарскі ад’ехаў.

271. Аўтапартрэт. 1964 г.

Неўзабаве я знайшоў працу, дзе ў мяне нават не спыталі пра прапіску, задаволіўшыся старым студэнцкім білетам, тэрмін важнасьці якога яшчэ ня скончыўся. Гэта праца рабочага сцэны за 50 рублёў у Вялікім тэатры опэры і балета (мінімальная савецкая зарплата, ўстаноўленая законам, была тым часам 70 рублёў; пражыць за яе было немагчыма). Праца ў першую зьмену (калі трэба было зьняць дэкарацыі мінулага спэктакля і павешаць сёньняшняга) была даволі цяжкай. Асабліва цяжка было ад слабасьці, бо я амаль ня еў, а грошы змагу атрымаць толькі праз паўмесяца (у саветах зарплату плацілі два разы ў месяц). Вельмі даймаў пыл, перамешаны з фарбай, якая асыпалася з маляваных дэкарацыяў. Пасьля зьмены ўвесь час выплёўваў зь лёгкіх чорную сьлізь. Ніякіх рэсьпіратараў, пальчатак, спэцадзеньня тады не выдавалі.

Так склалася, што ні ў каго ў Менску не было магчымасьці тады пазычыць мне грошай. Сябры ўсе былі ў амаль што такім самым стане. Ніхто ня меў лішніх рублёў. Стыпендыя студэнта была 22 рублі. (Гэта сума на адзін тыдзень харчаваньня.) Прасіць пазычыць у некаторых старэйшых людзей мне, 20-гадоваму, не выпадала, гэта выглядала б прыніжэньнем. Празь яго я пераступіць ня мог.

Калі я пешшу ішоў з працы (на транспарт грошай не было, а „зайцам” не хацеў ехаць, каб не прыніжалі кантралёры), то вельмі добра адчуваў усе пахі, якія даносіліся з гастраномаў і кафэ. Спачатку я праходзіў міма. Але йшлі дні, і трываць ўжо я больш ня мог. Я заходзіў у хлеба-булачную каля кафэ Вясна. Там былі тры круглыя столікі з мармуровымі сталешнямі. Вакол іх стаялі людзі, пілі гарачую каву з малаком, елі булачкі, дзяўчаты жавалі піражныя. Я бязмэтна праходзіў па залі, глядзеў на паліцы з хлебам і лавіў сябе на тым, што не магу не глядзець, як людзі ядуць. Я выходзіў спакойна з абыякавым выглядам і йшоў сабе далей. Але мяне начыста пакідала ўпэўненасьць. Мне здавалася, што людзі на вуліцы бачаць, што я галодны, што мяне аж трасе ад голаду, і яны кідаюць на мяне грэблівыя позіркі. Гэта было пакутліва. Я нават азіраўся на людзей, каб пераканацца, што ніхто не здагадваецца пра мой стан.

Аднойчы я зноў зайшоў у гэтае месца, прываблены пахамі і ўбачыў аднакурсьніцу Тамару з сяброўкай. (Тамара перад гэтым была дыктарам на тэлебачаньні, асоба даволі прасавецкая, потым вышла замуж за мастака-кагэбіста, працавала ў Горадні і ў тэатры імя Янкі Купалы.) Яна толькі што дапіла каву і зьбіралася выходзіць:

– О, Зенон! Колькі лет, колькі зім! Прывітаньне!

– Прывітаньне.

– Ты дзе цяпер?

– Працую.

– Так? Дзе? Ага, разумею – пад сцэнай. Ха-ха-ха-ха.

Тамара засьмяялася даволі зьедліва, проста ў вочы, гледзячы з перавагай на мяне. Я нічога не адказаў. Тамара весела пырхнула на праспэкт, задаволеная сабой.

Такога са мной не бывала. На ўсялякую падобную агрэсію я адказваў, не марудзячы і часта „з пляча". Тым больш, што актрыса яна на курсе была з прэтэнзіяй, але слабенькая. Я разумеў, што раздушаны голадам. Я страціў упэўненасьць і штучна нацягваў на сябе маску незалежнасьці і саліднасьці. Але гэта давалася цяжка. Мяне агортваў страх, які я ёсьць слабы і недасканалы чалавек

Ідучы ў чарговы раз з працы, я зноў заходзіў у булачную. Навошта я гэта раблю увесь час? У мяне ж няма нават капеек. Ад пахаў мне кружылася галава. Але тут, стоячы ля вакна з незалежным выглядам (так мне здавалася), я зразумеў, што мяне падсьведама штурхала сюды. Незвычайна хацелася есьці, і я не спускаў погляду з бруднага стала, які толькі што пакінулі наведнікі. Там валяліся недаетыя булачкі на талерках, крошкі, на дне шклянак недапітая кава. Я ня мог адарваць погляду. Мне так хацелася есьці. А што? Калі я падыйду і пачну есьці гэтыя аб'едкі, можа ніхто і ня ўбачыць, як быццам я тут і быў? Я пачаў думаць, як ажыцьцявіць гэты падыход да стала і адчуў, што зараз самлею. Ціха вышаў за дзьверы і глытнуў сьвежага паветра.

Потым, пахадзіўшы па вуліцы, я ўсё ж вярнуўся ў булачную. Раней, калі мы з сябрамі заходзілі сюды, мы часам бачылі тут аднаго ціхапамешанага капітана. Ён хадзіў у савецкай зашмальцаванай ваеннай форме і нават з пагонамі. Ён любіў парадыраваць губамі духавы аркестар і размаўляць сам з сабой. Гэты дурань у булачнай даўно прымільгаўся. І тут я назіраю, што суб'ект з Навінак падыходзіць да стала з аб'едкамі і пачынае іх есьці. Бачачы гэта, афіцыянтка, што прыбірае са сталоў, прынесла яму кубак кавы, булачку і кажа: „Гэта табе, паеш во".

„Беларусь ты мая, Беларусь! – падумаў я, – дзе хто, як тут, гэтак убогага пашкадуе?" Я адчуў нейкі эйфарычны спакой і зразумеў, што не зайду больш сюды. Лепш памру, але вытрымаю ўсё, і ніхто не заўважыць.

У тыя 60-я гады я трапляў у сытуацыю бязвыхаднага голаду яшчэ некалькі разоў. Цяжкі быў 1967 год, калі наш вольны інстытут ужо, практычна, зьнішчылі і расплюскалі. Павыганялі нармальных студэнтаў і пэдагогаў, а рэктарам гэтага асаблівага інстытута, школы мастацтваў, прызначылі палкоўніка КГБ Захарава. Гэта была фантастыка. Нахабнае рыла. Ён нават лекцыі студэнтам падрадзіўся чытаць па рускім тэатры, адпрэчыўшы доктара Анатоля Сабалеўскага.

Са мной ён распарадзіўся па-ваеннаму хутка. Памятаю, мы здалі апошні экзамен апошняга курсу. У мяне былі адны „пяцёркі". Засталося толькі здаць дзяржаўны экзамен па спэцыяльнасьці (мастацтвазнаўства), і я выходзіў на „чырвоны дыплём" выдатніка.

Мы ўжо зьбіраліся ўсім курсам ехаць у рэстаран „Космас" адзначаць апошні экзамен, аж прыходзяць з рэктарату і кажуць, што мяне выклікаюць на паседжаньне рэктарату да рэктара. Заходжу. Сядзіць увесь „сангедрын" і добрая палова злосна на мяне глядзіць. Палкоўнік Захараў зачытвае ліст, які паступіў у рэктарат ад выкладчыка навуковага камунізму зампаліта Ешына, дзе я названы нацыяналістам, „проявившим неуважение к настенгазете на русском языке". Адзін за адным пачаліся кароткія падрыхтаваныя выступы „пэдагогаў" (у партупеях пад кашуляй), дзе мяне зьмяшалі з гразёй і з „буржуазным нацыяналізмам". Палкоўнік Захараў ставіць пытаньне аб выключэньні мяне з інстытута.

– Кто „за"? Кто „против"? Кто „воздержался?" Вы отчислены из института, – аб'явіў рэктар-палкоўнік, – можете идти.

Уся працэдура заняла ня больш дзесяці-пятнаццаці хвілін. Вядома, экзэкуцыя мяне ашарашыла (і момант жа выбралі), але каб сказаць, што ў мяне было нейкае вялікае ўзрушэньне ці „шок", то не. Я бачыў, што за публіка апанавала інстытут і разумеў, што ад іх можна спадзявацца ўсяго. Тым больш адчуваў, што будуць старацца зноў расправіцца са мной.

Я прыйшоў і кажу сябрам (якія чакалі мяне), што ў рэстаран не паеду, бо мяне толькі што выключылі з інстытута.

Ніхто не зьвярнуў увагі. „Едзем", – кажуць. Я паўтараю, што мяне выключылі на рэктарацe. Мне адказваюць, што я, відаць, на экзаменах перавучыўся, бо нешта з гумарам заела. Цікава, што ніхто не паверыў і паехалі без мяне, а жанчыны нават пакрыўдзіліся.

Тады ж мяне аўтаматычна пачалі выціскаць з працы, і прышлося перажыць галадоўку, як ў 1964–м. Але ўжо нічога новага. Я значна лепш валодаў сабой. Меў шмат сяброў, і гэтая „бамбёжка" прамінула.

Пазьней, калі я ўжо меў добрую працу, зарплату, навуковую ступень, я сам устраіваў сабе кароткія галадоўкі на дзень-два, калі піў толькі ваду і гойсаў па лесе. Тады зьяўлялася дзіўнае адчуваньне вышэйшасьці і спакою, быццам ты выходзіў з матэрыяльнай залежнасьці ад сьвету. Праз 30 гадоў пасьля цяжкага 1964-га, будучы ў Вярхоўным Савеце, я трымаў галадоўку 10 дзён, удзельнічаў у сэсіі і ва ўсіх справах, піў ваду і еў толькі зерне прарошчанай пшаніцы нараніцы і ўвечары. У гэты час я ніяк ня мог пазьбегнуць нейкай масавай грамадзка-палітычнай вячэры, дзе мусіў быць. Прысутнічалі кіраўнікі камісіяў Вярхоўнага Савета, прадстаўнікі Саўміна і міністэрстваў. На такіх сталах у беларусаў ёсьць усё, і сталы ломяцца (гэта ні нікчэмная „Ойропа" – сырок на шыпульку). Ды й беларусы не благія аматары паесьці ды гарэлкі папіць.

Сяджу я сёмы дзень галодны, вадзічку п'ю, дыскутую пра тое ды сёе, і пахі мяне не раздражняюць, назіраю,

як людзі ядуць, п’юць, а некаторыя нават губляюць сваё аблічча, і мне весела адчуваць тут гэтую сваю маленькую перавагу і ўзвышэньне над сталом.

І выходзіць, што сам голад ніяк ня ўзьдзейнічае на дух чалавека, а толькі абставіны, у якіх ён адбываецца. Тады, у 1964, не было ніякага прасьвету, холад, голад і адна невядомасьць – ні працы, ні грошай. І я думаў, што голад прыціснуў маю псіхіку, скамечыў маю асобу, даводзіў яе да роспачы і да нікчэмных думак пра неганаровыя паводзіны. Як я баяўся быць растаптаным і прыніжаным, як не хацеў, каб хто бачыў, каб хто зразумеў, што я, як жывёла, хачу толькі паесьць, і гэта ўжо амаль шчасьце.

І вось цяпер, праз 30 гадоў, фізіялагічна амаль тое ж самае, але з маёй волі, з майго хаценьня-нехаценьня. І на табе – адчуваньне вышэйшасьці, а не прыніжанасьці, спакою, але ня роспачы.

Вядома ж, галадоўка па сваёй волі дзеля пэўнай мэты – праблема, якая залежыць ад цябе. Голад жа натуральны ёсьць тое, чаго ўсе людзі баяцца, бо не ўладныя над ім. Такі голад ёсьць сацыяльная зьява. Гэта сапраўды страшна. Страшна, як павальная сьмерць.

Будучы ў Вярхоўным Савеце і езьдзячы па Беларусі, я сустракаўся з рознай людзкой бядой, але ня з голадам. Беларус навучыўся выжываць у цяжкіх умовах жыцьця. Складанасьць жа ў тым, што сапраўдны голад не заўсёды распазнаеш, і чалавек, які трапляе ў такі стан, замыкаецца ў сабе і хавае свае пакуты, бо калі іх выявіць, то далейшы крок – прасіць, альбо выклікаць жаласьць да сябе, і табе дадуць, як бязроднаму, а гэта прыніжэньне.

Голад прыніжае чалавека, прымушае яго перайсьці рубікон гонару, ня кожны можа яго пераступіць.

Я ўспамінаю выпадак, які па сёньняшні дзень выклікае у мяне пачуцьцё горычы і шкадаваньня, хаця не было там маёй віны. У час аднаго з маіх дэпутацкіх прыёмаў (дзесьці ў 1994-95 гг.) у пакой зайшла жанчына гадоў пяцідзесяці, сьціпла апранутая так, як апранаюцца рабочыя людзі. Яна павіталася з парогу і на добрай мове кажа, што проста хацела зайсьці, мяне ўбачыць і засьведчыць сваю падтрымку беларускай справе. Яна быццам бы працавала раней на тэлебачаньні прыбіральшчыцай, але больш пра сябе не гаварыла. З пакамечанага паліэтэленавага мяшка яна дастала некалькі старых ілюстраваных кніжак 60-х гадоў і кажа, што ў знак падтрымкі хацела б мне падарыць гэтыя кніжкі пра Беларусь са свайго кнігазбору. Жанчына гаварыла ўсё гэтак сур’ёзна-дзелавіта, кніжкі былі абы што, і я трохі насьцярожана на ўсё гэта глядзеў. Твар яе быў шэрага колеру, які для мяне, аматара народнай медыцыны, казаў пра ўнутраныя хваробы. У яе размове і дзеяньнях была відаць трохі нейкая прыдуманасьць, як і ва ўсім гэтым яе візіце, якому я, аднак, не зьдзівіўся, бо такое ўжо бачыў. Але выглядала, што яна чагосьці не дагаварыла. Чаго – я ня ведаў. Кніжкі я пакінуў у стале і потым пра іх забыўся.

Ужо ва ўцякацтве ў Штатах я прачытаў у Сеціве макабарычнае паведамленьне, што ў Менску ў сваёй кватэры памерла ад голаду самотная жанчына, якая працавала ў нейкай гаспадарча-тэхнічнай працы на тэлебачаньні. Прыводзяцца развažаньні журналіста, апавяданьне пра яе жыцьцё. Мне падалося, што, магчыма, гэта была тая самая жанчына, якая прыходзіла да мяне з кніжкамі. Чаго толькі ні патрабавалі і ні прасілі людзі ў дэпутата. Але голад зьмяняе псіхіку, і яна, відаць, не змагла перакрочыць сваю мяжу. А я, такі ўжо, здаецца, „бывалы”, пра тое не здагадаўся. І гэта па сёньняшні дзень бянтэжыць і смокча маю душу. Ну, хіба што толькі гэта была не яна.

29 студзеня 2013 г.

272.

ЛІЦЬВІНСКАЯ КРОЎ

«А там крынічынька, чыста водычэнька.
Там дыўчыначка ўмывалася...»
(Народная песьня з-пад Пінска)

Мне вельмі да душы ўсе нашыя традыцыі, акрамя звычкі піць гарэлку, якую накінулі нам расейцы шляхам доўгіх гадоў акупацыйнай палітыкі. Але, спадарства! Калі за сталом зьбіраюцца дарагія госьці, культурна блізкія людзі, свае, і па шляхецкім звычаі вядзецца добрая гаворка ды запіваецца віном, што падымае сяброўскі настрой, то што можа быць лепшага, каб адчуць нашу дарагую Бацькаўшчыну ў асобах, расповядах і галасах! Калі ў Варшаву прыязджалі сябры зь Беларусі і мы зьбіраліся ў застольлі, то гэта было сьвята.

Няма ўжо сярод нас нашага дарагога Пятра Пятровіча Шашкеля. Скасіў Чарнобыль. Азірнуўшыся на страты, я схапіўся за галаву. Усе вядомыя беларускія дзеячы, інтэлігенты, мастакі, вучоныя фронтаўцы, дэпутаты Незалежнасьці – дзясяткі асобаў, што адышлі ў апошні час, – усе памерлі ад анкалёгіі, ад наватвораў. Гэта, як біч Божы. За што – ня ведаю. Што за пракляцьце, што за доля заломная! І Пётра Пятровіч не абмінуў тае долі.

АБРАЗ

У 2007 годзе ён са сваёй мілай жонкай Алінай і двумя дарослымі дочкамі гасьцілі ў нас у Варшаве зімой на Нараджэньне Хрыстовае. Добрая гэта была сустрэча. Вялася нясьпешная гаворка пра тое ды гэтае, успаміны. Пётра і Аліна казалі па чарзе, а дочкі больш маўчалі. Ніхто нікога не перабіваў. Калі бацька ці маці гаварылі, то дочкі тут жа слухалі. Ніхто не павышаў голаса, не размахваў рукамі – атмасфэра дабразычлівасьці і радасьці. „Ну, якая ж шчырая, шляхетная сям'я, – думаў я, – і ўсё ня змушанае, прыроднае."

Спачатку распавядалі розныя гісторыі ды казалі пра цікавыя зьявы. Вось Пётра Пятровіч і кажа:

– Зьявіўся на Мядзельшчыне недзе яшчэ ў 20-х нейкі манах-пустэльнік ды асеў у вёсцы Васілеўшчына, што за 8 кілёмэтраў ад Будслава. І кажа гэты манах, што быў ён у Будслаўскім касьцёле перад абразом Маткі Божай Будслаўскай і што там на яго нешта зышло, як быццам Маці Божая сказала, што ён павінен намаляваць абраз. Дык ён пад уражаньнем узяў і намаляваў абраз „Сэрца Езуса" і прышоў з гэтым абразом у Васілеўшчыну і ахвяраваў яго для вёскі. А вёска тады вялікая была, поўна людзей, моладзі, жыцьцё вiравала. Гэта цяпер Васілеўшчына скурчылася і ледзь дыхае. Тады было інакш.

З тым абразом, што манах напісаў, пачалі вясковыя жанчыны з малітвамі вёску абходзіць. Абыйдуць тры разы і зноў ужо ў хаце моляцца. Такім чынам абраз пераносілі з хаты ў хату, і гэткая кругаверць доўжылася ўвесь час і існуе па сёньняшні дзень. Цяпер вёска вымірае, людзей стала мала, але яны кажуць, што будуць маліцца і абносіць вёску абразом, пакуль жыць будзе хоць адзін чалавек. Лічыцца, што гэты рытуал аберагае вёску і людзей.

І праўда. Вёска вялікая, шмат мужчынаў было на вайне, і ні адзін не загінуў, усе вярнуліся цэлымі і жывымі.

– Мой бацька, – кажа Аліна, – таксама з вайны прышоў, шынэль пасечана асколкамі, як рэшата, а бацьку хоць бы драпнула. То, выходзіць, вось яна, малітва і абраз дапамаглі. Усе ж бо маліліся за мужчын на вайне.

– Эх, – кажу, – каб яны гэтак за ўсю Беларусь маліліся, то можа б і Беларусь цяпер іншай была.

– А што Вы думаеце, – адказвае Аліна, – каб усе ў Беларусі маліліся за Беларусь, то мелі б іншую Беларусь і пачвары не было б.

– Іхняя Васілеўшчына сапраўды ўнікальная дзеля веры вёска, – дадае Пётра. – Адзін беларус адтуль у Чэхіі манахам асеў. Адслужыў войска і падаўся ў манахі, за сваіх людзей маліцца. А слухайце, во! Ёсьць там цяпер і нявеста Хрыстова. Прыгожая-прыгожая дзяўчына, а замуж не пайшла (і хлопцаў было ахвочых) – пасьвяціла сябе Касьцёлу, ахвяравалася, толькі Касьцёлу служыць. І ёй добра.

– Гэта подзьвіг, – мяркую я ўслых. – Ёсьць на Зямлі людзі, што жывуць вечнасьцю. І вось гляньце: сядзіць брыдота вусатая, усіх на „ты", кругом паніжэньне ды хамства, а прыгожая асоба (заўважце, не калека, не гарбатая – прыгажуня) ахвяруецца Богу і Касьцёлу Яго ўсім сваім жыцьцём. Гэта пра нешта ды кажа, а?

– Кажа, што жыве Беларусь і будзе жыць, – падсумоўвае Пётра.

ЯДЗЮНЯ

– О, пэўня будзе, – усклікае Аліна. – Гэта што, а вось у нас, у нашай вёсцы Кулікова, таксама на Мядзельшчыне, была такая дзівосная жанчына – Ядзюняй звалі. Ядзя, значыць, але з маленства ўсё Ядзюня ды Ядзюня. Яна памерла некалькі гадоў таму, недзе за 80 ужо мела. Усё жыцьцё яна хадзіла босая да першага сьнегу і маразоў, па лясах, карчах, іржышчы, і нічога яе не турбавала. Яна ніколі не злавалася, не павышала голасу, не казала ні пра каго нічога дрэннага, ні нэрвавалася, не мітусілася, была моцная, як дрэва. Бывала, ідзе з балота і бульбяны кош журавінаў нясе на галаве (а гэты ж кош – цэлы пуд). Адной рукой падтрымлівае, ідзе стройненька, як струна. У Беларусі ніхто так кашоў не насіў (за плячыма, хіба), а Ядзюня – на галаве. Яе паважалі за яе паставу да людзей, за ўменьне радзіць самой сабе ў нялёгкім жыцьці.

Аднойчы у балотным лесе на журавінах яе ўкусіла гадзюка за руку. У гэты час у восені якраз гадзюкі злыя і агрэсіўныя. Укусіла, а Ядзюня хоць бы што, ходзіць сабе, разважае, працуе. Пухліна жудасная, пашла ўжо на плечы і грудзі, і такая – колеру вясёлкі.

Жанчыны кажуць ёй: „Ядзюня, ты памрэш, ідзі да лекара!" „А нічога, – кажа спакойна Ядзюня, – ліцьвінская кроў ня тое вытрымае."

І не пайшла, выжыла, і пухліна потым тая зьнікла. Гэта ж падумайце толькі: яна нават не спалохалася, а так спакойна сабе: „Ліцьвінская кроў ня тое вытрымае". І вытрымала.

Потым яе часта кусалі гадзюкі на журавінах, але яна ўжо лёгка перамагала іхнія ўкусы.

Мы тады не разумелі, што гэта яна такое казала пра „ліцьвінскую кроў”. Ажно толькі потым, калі мы ўступілі ў Народны Фронт, тады зразумелі, што яна мела на ўвазе. І то дзіва – адкуль такое веданьне?

Ведаеце, ва ўсёй яе паставе было нейкае высакародзтва і годнасьць. Нейкае прыроджанае шляхецтва.

– А я дык здагадваюся, адкуль тая „ліцьвінская кроў”, – кажа Пётра. – Да яе некалі заляцаўся малады мужчына Вінцэнт, які там нейкі час настаўнічаў. Потым, як прыйшлі ў 39-м бальшавікі, ён зьнік. Пазьней апынуўся за мяжой. А ў Ядзюні засталіся ягоныя лісты да яе. Вось гэтымі лістамі яна і жыла. „О, – часам казала, – каб вы пачыталі іх. Гэта такія лісты, такія лісты!”

Дык я прыкінуў, па зьвестках пра Вінцэнта Жук-Грышкевіча, які паходзіў з Будслава, дык гэта якраз ён і быў, той Вінцэнт. Я перакананы ў гэтым. Ад яго Ядзюня і магла пачуць пра беларусаў-ліцьвінаў, і хто мы такія ёсьць у старадаўнасьці.

– Сьвет цесны, – устаўляю я, – Прэзыдэнт Рады БНР і Ядзюня. Добра, што Раіса ня ведала.

– А можа і ведала, – кажа Шашкель, – тут жа справа жыцьцёвая.

– О, яшчэ якая жыцьцёвая, – усклікае Аліна. – Ядзюня так замуж і не пайшла. Усё жыцьцё жыла Вінцэнтам.

– А ведаеце, – кажу я, – такая вернасьць ідэалу – вельмі характэрная рыса некаторых беларускіх жанчын. І ня толькі беларускіх. Я б сказаў – хрысьціянскіх. Мая маці таксама адмовілася ісьці замуж, калі загінуў бацька. Яна засталася вернай ягонаму ідэалу. Але тут было іншае – яна пасьвяціла жыцьцё мне, ахвяравалася таксама дзеля мяне. Зь людзьмі грубымі і практычнымі я на такую тэму ніколі і не размаўляў бы, бо тут, ведаеце, ёсьць сьвятасьць. А гэта не для кожнага.

– О, так, так, – падхоплівае Аліна, – у Ядзюні таксама нешта было такое, глыбокае і нібы над сьветам.

НЕМКА

У 90-х я пазнаёміўся са старой немкай, за Гітлерам дачкой баўэра, у якога працаваў вывезены ў Нямеччыну беларус, – пачаў я свой аповяд. – Баўэр выратаваў яго потым ад выдачы саветам, пагадзіўся на ягоны шлюб са сваёй дачкой, якая моцна ўкахалася ў беларуса. Гэты беларус, аднак, жыць ня мог без Беларусі, і каханая немка рашылася ехаць зь ім жыць у Беларусь. Але напачатку ён вырашыў зьезьдзіць сам, агледзецца і ўсё падрыхтаваць для сумеснага жыцьця.

Паехаў – і на гэтым канец. Бальшавікі яго схапілі і згнаілі ў ГУЛАГу. Зьнік бясьсьледна. А немка засталася вернай яму ўсё жыцьцё, замуж не пайшла. І вось калі ўжо здох СССР і можна было прыехаць у незалежную Беларусь, яна прыехала, каб паглядзець на радзіму свайго каханьня. (Я ўжо пра гэта недзе пісаў, але дзе – не магу ўспомніць.)

Нездарма кажуць: „Вочы – люстра душы”. Памятаю вочы гэтай старой немкі, чыстыя, жывыя і цалкам даверлівыя, якія бываюць у сумленных людзей.

А ўвогуле, штораз пераконваюся, і ня толькі ўважаючы на сваю жонку, што жанчына – гэта ёсьць цуд прыроды і дар Божы, – завяршыў я сваю гаворку паўжартам. Усе ажывіліся, заўсьміхаліся, а жонка нават запляскала ў ладкі, ухваляючы такое аб’ектыўнае меркаваньне.

На гэтым мы скончылі нашу бяседу і, трохі шкадуючы, што ўжо позна, разьвіталіся, абымаючыся і хвалячы адзін аднаго, запрашаючы спатыкацца ды здаравець.

ГУЛАГ

Зь Пятром Пятровічам мы ўбачыліся ў Варшаве яшчэ раз крыху пазьней па нейкай фронтаўскай справе, і тут я ўзяў магнітафон і кажу, што трэба крыху пагаварыць пра лёс, бо ня кожны з паўтарагадовага ўзросту быў вязьнем рускага ГУЛАГу.

А сутнасьць уся ў тым, што Пятра Шашкеля бальшавікі арыштавалі ў 1946 годзе, калі яму было паўтары гады ад роду. Адначасна арыштавалі яго брата, якому было паўтары месяцы. Схапілі маці. Усіх вывезьлі ў канцэнтрацыйны лагер у Сібір у Краснаярскі край. (Бацьку яго расейцы схапілі і забілі раней.)

У лагерным бараку іх разьдзялілі: маці асобна, дзяцей асобна – у іншы барак. Тры разы на дзень (па гадзіне на раз) маці дазвалялі прыйсьці ў дзіцячы барак і пакарміць дзяцей.

Самае дзіўнае, што і Пётра, і яго паўтарамесячны брат выжылі ў такіх умовах і пазьней вярнуліся ў Беларусь. То што дзеці, практычна, самы выжылі ў тым сібірскім лагерным холадзе і голадзе – гэта сапраўдны цуд, у які было б цяжка паверыць, калі б не сам жывы сьведка перада мной.

Усё жыцьцё Пётра Пятровіч змагаўся, каб яго рэабілітавалі, але камуністы стаялі цьвёрда, кагэбісты-лукашысты таксама ўпіраліся. І толькі ўжо ў 2000-х гадах рэабілітацыя адбылася. Пра абсурды я тут не кажу. Які там у ворагаў чалавецтва сэнс, якая там логіка! Зьнішчалі беларусаў любымі спосабамі.

КУБЭ

Цікавай асобай быў ягоны бацька, Пётра Шашкель старэйшы. Ён быў добрым гаспадаром, разумным і вельмі паважаным у вёсцы чалавекам. За польскай акупацыяй людзі выбралі яго войтам. Тое самае і калі прыйшлі немцы і прапанавалі вылучыць чалавека на бурмістра. Вяскоўцы выказаліся за Шашкеля. Гэты факт спрычыніўся да таго, што (калі зноў прыйшлі расейцы) яго забралі, вывезьлі і, вядома ж, забілі. Бо і сьлед па ім згубіўся, як па тысячах беларусах, што трапілі пад вынішчэньне.

Але цікавы факт зь яго біяграфіі. 17 лютага 1943 года немцы вырашылі наладзіць паляваньне на дзікоў пад Баранавічамі. Зьбіраўся прыехаць на паляваньне Вільгельм Кубэ і некалькі генэралаў. Пра гэта даведаліся энкавэдзісты (партызаны) і вырашылі зрабіць засаду на Кубэ (інфармацыю ім, відаць, перадала праз агентуру нямецкая СС, якая імкнулася ліквідаваць Кубэ). Але, вядома, што сярод людзей такія „таямніцы” доўга не трымаюцца. Неяк разгаварыўшыся з баранавіцкімі людзьмі (сваімі

хлопцамі) Шашкель старэйшы даведаўся, што партызаны-энкавэдзісты рыхтуюцца забіць Кубэ на паляваньні.

Кубэ на той час быў адзіным нямецкім начальнікам, які спрыяў беларусам, жыдам і ўвогуле цывільнаму насельніцтву. Вядома таксама было, што СС люта ненавідзела Кубэ. Зразумела, што калі на месца Кубэ стане які-небудзь беларусажэрца, то ратунку ня будзе. Таму, зыходзячы з практычных меркаваньняў, Шашкель-старэйшы (выдатна валодаў нямецкай мовай) папярэдзіў Кубэ, і гаўляйтар на паляваньне не прыехаў.

Тым часам паляваньне адбылося. (Цікавы факт. Кубэ, ведаючы пра засаду, не папярэдзіў эсэсаўцаў. Змагаліся між сабой, як кажуць, не на жыцьцё, а на сьмерць.) Засадай кіраваў вядомы на той час тэрарыст і энкавэдзісцкі бандыт Кірыла Арлоўскі. У перастрэлцы загінулі эсэсаўскія генэралы і іншыя афіцэры, а Арлоўскаму гранатай парвала рукі і ногі. (Яго бальшавікі перавезьлі самалётам у Маскву і лячылі там.)

Тут мушу сказаць пару слоў пра Кубэ. У нямецка-фашысцкім эстэблішмэнце гэта была нейкая анамалія, асоба ў пэўным сэнсе ўнікальная, і па сваім лёсе трагічная. Ён быў прызначаны Гітлерам кіраўніком цывільнай адміністрацыі ў Менск, узначальваў Гэбітскамісарыят, у абслузе якога ў розны час працавалі беларусы, расейцы і сто пяцьдзесят асобаў жыдоўскага паходжаньня. Эсэсаўцы ведалі пра гэта і нічога не маглі зрабіць. Беларусы з Незалежніцкай партыі (якая дзейнічала ў Менску падпольна супраць немцаў і бальшавікоў) арганізоўвалі праз Гэбітскамісарыят выдачу жыдам арыйскіх дакумантаў, каб ратаваць ад пацыфікацыі, арганізоўвалі магчымасьць жыдам уцякаць у лес да партызан, дзе яны змагаліся супраць гэтых жа беларусаў (абсурды вайны). Ратавалі таксама габрэйскіх дзяцей і сірот.

І ўсё гэта пад крылом Кубэ, які пра гэта ня мог ня ведаць. Сам Кубэ выступаў супраць зьнішчэньня жыдоў, пісаў пра гэта лісты Рэзэнбэргу, Гімлеру і нават Гітлеру. Эсэсаўцы называлі яго грэбліва „жыдалюбцам”.

Кубэ таксама рэзка выступаў супраць спаленьня беларускіх вёсак і пацыфікацыі мірнага насельніцтва зондэрнкамандамі СС. Перапіска, узаемныя абвінавачваньні і кляўзы ішлі з двух бакоў. Гімлер нават прыязджаў у Менск разьбірацца. Ён сам, дарэчы, выявіў жаданьне папрысутнічаць пры расстрэле жыдоў, але пры выглядзе жудаснай карціны забойства людзей фюрэра СС званітавала і ён самлеў. Пасьля гэтага „жалезны” эсэсавец выдаў распараджэньне, каб забойствы адбываліся больш „чалавечна”.

З Кубэ даўно б расправіліся, але яго ратавала асабістая падтрымка Гітлера. Эсэсаўцы нічога не маглі зрабіць і ненавідзелі яго люта.

З другога боку, Кубэ выклікаў шалёную нянавісьць ў расейскіх энкавэдзістых, якія, перакінутыя з Масквы, арганізавалі партызанку ў Беларусі. База нянавісьці тут была іншая. Кубэ спрыяльна ставіўся да беларусаў і цывільнага насельніцтва. Ён дазволіў беларускае школьніцтва, тэатр, музэй, спрыяў адраджэньню Беларускай Аўтакефальнай Царквы, беларускай гісторыі і культуры, маладзёвага руху (Саюз Беларускай Моладзі стаў масавай патрыятычнай арганізацыяй). Кубэ казаў пра эўрапейскасьць беларускай культуры, цікавіўся археалогіяй, дазваляў беларусам карыстацца нацыянальнымі сымваламі і, фактычна, разьвіваць нацыянальную агульнаадукацыйную школу.

Справа ў тым, што па нямецкіх акупацыйных законах беларуская адукацыя мусіла быць толькі прафэсійна сьціраванай для практычных патрэбаў. Гэта значыць, што школы мусілі быць толькі практычнага профілю, напрыклад, па медыцыне, па дарожным будаўніцтве, па сельскай гаспадарцы і г. д. Немцам патрэбныя былі беларусы-рабы, а ня нацыя.

Беларускія дзеячы, аднак, тут стараліся абхітрыць немцаў. Школы называліся як прафэсійныя, а ў сапраўднасьці (па праграме і намэнклятуры выкладаньня – агульнаадукацыйныя). Кубэ пра гэта ведаў, але глядзеў скрозь пальцы. Ён меў сваю канцэпцыю дачыненьняў з акупаванымі народамі і лічыў, што немцы павінны заслужыць давер у гэтых людзей, каб потым разам будаваць будучыню, разам зь Нямеччынай. Ён нават напісаў патрыятычны прабеларускі вершык на гэтую тэму. (Прыводжу яго ў кнізе „Гутаркі з Антонам Шукелойцем”. – Варшава, 2003 г., с. 136-137.)

Зразумела, што пазыцыя Кубэ ў кантэксьце існуючай тады гітлераўскай палітыкі была ілюзорнай і нерэальнай. Але галоўнае – яна супярэчыла афіцыйным фашыстоўскім канцэпцыям і поглядам на заваяваныя тэрыторыі.

Тым часам галоўная задача партызанкі і НКВД на акупаванай немцамі беларускай зямлі была ня столькі прычыненьне шкоды немцам, колькі вынішчэньне беларускіх нацыянальных сіл, каб не дапусьціць таго, пра што думаў Кубэ, – народнай арганізацыі грамадзтва супраць Масквы і расейскіх бальшавікоў. Таму нянавісьць да Кубэ з боку энкавэдзісцкіх важакоў была шалёная.

Зразумела, што эсэсаўская і бальшавіцкая нянавісьць на нейкім этапе мусілі спаткацца і аб’яднацца. Так яно і сталася. Такое спалучэньне магло быць толькі тэрарэстычным. Прысуд для Кубэ быў вырашаны. Банды аб’ядналі дзеяньні дзеля адной мэты.

Некалькі замахаў (выбух у тэатры і засада на паляваньні) выніку не далі. Загінула шмат людзей, але Кубэ застаўся жыць. 22 верасьня 1943 года сумесная апэрацыя СС і НКВД завяршылася забойствам гаўляйтэра Вільгельма Кубэ.

Гэты выпадак даволі тыповы ў пляне сумесных дзеяньняў рэпрэсіўных антычалавечых груп. Яны знаходзяць агульныя інтарэсы нават ваюючы між сабой.

Смаленскае СД, напрыклад, поўнасьцю складалася з савецкіх энкавэдзістаў, якія перайшлі на бок немцаў і зьверствавалі ў Беларусі з асаблівай жорсткасьцю, хапаючы і забіваючы беларускіх людзей.

Нетыповым быў сам Кубэ. Нейкая амбівалентная асоба. Невядома, як яго ацэньваць у гістарычным падыходзе. Я тут бачу ў пэўным сэнсе трагічны лёс неардынарнай асобы, якая трапіла ў дзікія абставіны тагачаснага сьвету. Такіх людзей забівалі свае ж і ў камунізме, і ў нацыянал-сацыялізме. Яны выпадалі з абоймы.

Бальшавікі яго, канешне, ацанілі па-свойму: абляпалі, як маглі. А немцы... немцам, як кажуць, мала справы да сваіх фашыстаў, нават з „чалавечым тварам”. Хаця, вядома, што таталітарысты з „чалавечым тварам” несьлі з сабой (нават насуперак сваім жаданьням) прыгавор сістэме, у якой існавалі (характэрны прыклад – Міхаіл Гарбачоў).

У 50-х гадах на „Беларусьфільме” зрабілі нават кіно „Гадзіньнік спыніўся а поўначы”, дзе Кубэ паказалі такім шаблонным злым фашыстам, зьверам, які расстрэльваў малых дзяцей. Гэтая прапагандысцкая кіналухта навязвалася грамадзтву як сапраўдная гісторыя. Практычна, камуністы дасягнулі свайго, абліўшы балотам сваю ахвяру з ног да галавы, разумеючы, што ніхто ў гэтым фашызме ня будзе разьбірацца. Але СССР зьнік, камунізм здох, фашызм ліквідаваны. Можна і разабрацца.

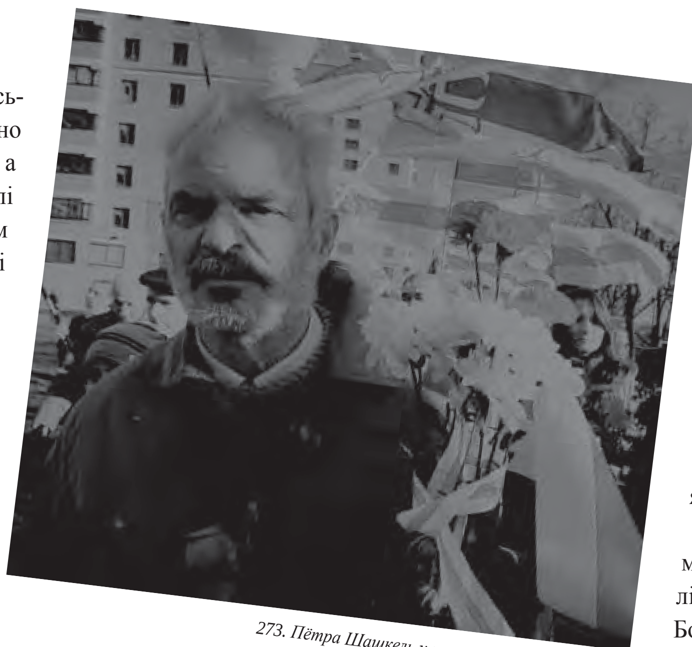
273. Пётра Шашкель у шэсьці на Дзяды. (2008 г.).

Шмат што ўжо дасьледавана. Я маю на ўвазе выдатную працу доктара Юры Туронка. Але больш дэталёвае дасьледваньне гісторыі гэтага крывавага часу яшчэ наперадзе. Неадкрытая зямля ляжыць перад беларускім мастацтвам, тэатрам, літаратурай, кіно.

ЗАПІСЫ

Далей я дам некалькі жывых вытрымак з фанаграмы запісу нашай гаворкі.

П. Шашкель: – Арыштавалі нас з мамай і паўтарамесячным братам ў 1946 годзе. Судзілі і адправілі на лесапавал у баракі ГУЛАГу. Маці была ў агульным бараку, а мы, немаўляты, – у асобным.

З. Пазьняк: – Неверагодна. І ноччу адны, бяз маткі?

П. Шашкель: – І ноччу адны, бяз маткі. Потым днём матку дапускалі на нейкую гадзіну, каб нас пакарміла.

З. Пазьняк: – І колькі ж доўжылася такое жыцьцё?

П. Шашкель: – Да 1950 года. Бо недзе гады праз чатыры мой дзед па маме зь вялікімі цяжкасьцямі афармляе апякунства і едзе па нас у Сібір. Ён забраў нас, калі ўжо зіма была (гэта значыць у канцы 1950-га). А ў маці ў тым лагеры сэрца разрывалася, ці давёз ён нас жывых да Беларусі. І што Вы думаеце – мая маці ня вытрымала і зрабіла „пабег”, уцякла з лагеру і дабралася да Радзімы, каб толькі нас пабачыць. Яе тут адразу злавілі, арыштавалі і яшчэ пяць гадоў турмы накінулі за ўцёкі.

З. Пазьняк: – Фактычна, неверагодна – уцячы з Сібіру!

П. Шашкель: – Так, так! Да раённага цэнтру – нейкі Цюхцет (гэта Краснаярскі край), як яна казала, паўтысячы кілёмэтраў. Ну, хто адтуль, парктычна, мог зьбегчы? Гэта ж значыць загінуць у тайзе. Таму такая лягерная ахова магла нават і не даганяць – усяроўна канец, зьмерзьне, з голаду памрэ, ці ваўкі зь мядзьведзямі разарвуць. А яна выжыла, дайшла куды трэба, і нават даехала да Беларусі. Падрабязнасьцяў я ня ведаю, маці нічога не хацела ўспамінаць і распавядаць з таго кашмару. Толькі перад сьмерцю, ужо слабая, крыху пачала гаварыць. Я падазраю, што дзед ёй нейкае золата перадаў. Хутчэй, што дзякуючы яму яна і даехала, бо ехаць праз Расею яшчэ страшней, чымісьці праз тайгу.

З. Пазьняк: – Вось што значыць маці – сіла непераможная.

П. Шашкель: – Так. І Боская вера.

З. Пазьняк: – Я ўражаны. Слухай, Пётра, а гэта ж „ліцьвінская кроў”, якая ўсё вытрымае.

П. Шашкель: – Тое, што мы вытрымалі, – гэта, я лічу, толькі дзякуючы Маці Божай.

Потым, калі ўжо здох гэты „Іосіф”, маці выпусьцілі з турмы. Вось тут напісана (гэта дакумант): „Управлением МВД по Краснаярскому краю Шашкель Татьяна Иосифовна, 1917 года рождения, уроженка Барановичеcкой обл. Клецкого района ... в соответствии с Указом Президиума ВС СССР от 27 марта 1953 г. об амнистии от ссылки-высылки освобождена”. Тут яшчэ напісана: „Остается временно в Тюхтецком районе. Видом на жительство не служит”.

Тады судзімасьць зьнялі, але рэабілітавалі маму толькі ў 1991 годзе. Амаль што праз 50 гадоў пасьля прысуду.

З. Пазьняк: – Ці засталося ў цябе ў памяці нешта з таго лагернага дзяцінства?

П. Шашкель: – Фактычна, нічога ня памятаю. Невыразныя ўяўленьні. А што ж, у чатыры гады? Дзядуля, баючыся, шмат спаліў розных дакумантаў, што па маме былі. Адзінае, што засталося, гэта маё пасьведчаньне аб нараджэньні (мэтрыка).

Калі летам 1944-га бальшавікі пачалі наступаць, мае бацькі разам з тысячамі беларусаў падаліся ў эміграцыю на Захад. Яны прыпыніліся часова на Одры (там, дзе цяпер ваяводзтва Любуске). Вось тут я і нарадзіўся. Вось тут копія майго нямецкага пасьведчаньня аб нараджэньні. У перакладзе гэта гучыць так: „Бюро ЗАГС, Крышт, раён Ост Штэрнбэрг, №49/44 Пётр Шашкель. Нарадзіўся 11 лістапада 1944 года ў Крышт, раён Штэрнбэрг. Бацька бухгалтар Пётра Шашкель, маці Тацьцяна, народжаная Шостак. Пражываюць абодва ў Крышт, раён Штэрнбэрг. Заўвага: абодва бацькі вызнаюць грэка-каталіцкую веру і прыехалі зь Беларусі”.

Уніяты мае бацькі былі. Во як. Гэта тады, відаць, тое адроджанае было вуніяцтва, што запачаткавала місія ў Альбэрціне. Бо рускія ж вытравілі і пазабівалі вуніятаў поўнасьцю.

Бацькі стараліся ўцячы далей на Захад, каб патрапіць у амэрыканскую зону акупацыі. Праз усю Нямеччыну дабіраліся. Мама ў калясцы мяне везла і на руках несла пад пастаяннымі бамбёжкамі. Бывала, траплялі пад бамбёжку, што адзін друз заставаўся, і людзі проста, як нейкія цені, уставалі з гэтага друзу, хто жывы. Маці мяне ўсялякім

лахманьнём прыкрывала, але і мне аднаго разу асколак у ножку трапіў.

Дайшлі-даехалі неяк да швайцарска-аўстрыйскай мяжы і трапілі ў француздскую зону. Але там страшэннае тварылася. Гэтыя мараканцы, алжырцы, якія з калёніяў, рабавалі, гвалцілі, забівалі. Удалося бацькам уцячы ў амэрыканскую зону. Але ж, ведаеце, пасьля таго Ялцінскага пагадненьня пачалі амэрыканцы ўсіх уцекачоў здаваць бальшавікам. Вось, дарэчы, тут і іхняя віна. Колькі загінула людзей! Там жа не разьбіраліся: ваеннапалонныя, на працу вывезеныя, такія, як мы, – усіх падчышчалі. Бацька мой, напрыклад, увогуле, меў польскае грамадзянства. Яго бальшавікі адразу забілі, відаць, нават без суду. Калі потым рабілі запыт пра бацьку, дык гэбісты прыслалі адказ: „У картатэцы КГБ ня значыцца". І ўсё. Як і не было чалавека.

Калі мы ўжо рухаліся на Захад, бацькі мяне ахрысьцілі ў напаўразбураным касьцёле, бо лічылі, што інакш я загіну. Хроснай маткай згадзілася быць нейкая Марыя Комар, а хто бацька хросны, то я і ня ведаю. Вайна, усё было часовае. Так што вось у такіх ваенна-палявых умовах я быў ахрышчаны. Бог уратаваў мне жыцьцё і ў Нямеччыне, і ў Сібіру. Упэўнены, гэта толькі Бог мяне ўратаваў. Дарэчы, калі арыштавалі нас з мамай у 46-м, то перад судом кінулі ў Баранавічах у турму Крывое кола (яе ўжо зьнесьлі, на тым месцы крыж стаіць). Затым была перасыльная турма ў Воршы, і ўжо потым – Сібір.

Шчыра кажучы, мне ніколі не хацелася туды паехаць і нават глядзець на тыя месцы, дзе я быў у лягеры. Ня памятаю – і добра. Наглядзеўся свайго лягеру тут, пад носам.

З. Пазьняк: – Бацьку ты ня памятаеш, а што пра яго ведаеш?

П. Шашкель: – Мой бацька, Пётра Стафанавіч Шашкель, быў інвалідам ад Першай Сусьветнай вайны. Разьбіралі зь дзецьмі гранату, і яму адарвала далонь левай рукі. Бацька з шматдзетнай сям'і. Дзед Стафан паехаў на заробкі ў Амэрыку. Працаваў там гадоў пяць і вяртаўся ўжо ў 1921-м, калі Беларусь па Рыжскай змове якраз падзялілі.

Пасьля бальшавіцкага перавароту ў Расеі ў амэрыканскіх партах шнырылі розныя рускія жулікі ды „матросы-жалязьнякі", намаўлялі людзей садзіцца на расейскія караблі, маўляў, і да Беларусі бліжэй, і „дешевле" да Ленінграда, а адтуль да Менска – рукой падаць. Дзед Стафан, як шчыры беларус, што верыць рускай лухце, паддаўся на агітацыю і паплыў расейскім караблём. У Ленінградзе „пролетарская власть" забрала ў яго ўсе заробленыя грошы і, як сапраўднаму „лапуху", выдалі сэртыфікат, дзе напісалі, што грошы яны ў яго „пазычылі" і што, прад'явіўшы гэты „сэртыфікат", ён зможа свае грошы зноў вярнуць. Натуральна, што ніхто ніякіх грошай па паперцы бальшавіцкіх папандопулаў вяртаць не зьбіраўся. Затое, калі папандопулы з палякамі падзялілі Беларусь і сям'я апынулася „пад Польшчай", дзеда пацягнулі ў дэфэнзіву за гэты ягоны жульніцкі „сэртыфікат" і прад'явілі абвінавачваньні ў фінансаваньні бальшавікоў. Дзеда тупа дапытвалі, і ён ледзь адкараскаўся. Такі быў вынік яго пяцігадовай цяжкай (амаль рабскай) працы ў Амэрыцы.

З. Пазьняк: – Ну, гэта тыповая зьява. Калі б ні беларускія даверлівыя „стафаны", сусьветныя жулікі абанкроціліся б, памерлі б з голаду. Нешта я ня чуў, каб такім чынам акалпачылі чачэнца, грузіна, латыша ці нават караіма.

П. Шашкель: – Так, даверлівыя нашыя людзі, як дзеці. Дык жа і маму маю тады, у 1945-м, угаварылі гэтыя „асабісты", што арудавалі ў амэрыканскай амбасадзе. Я быў вельмі слабенькі, хварэў, а ў Беларусі бацькі маміны засталіся. Дык асабісты ёй наплялі там: „Да зачэм вам з такім маленькім рэбёнкам, вы жэ не вінаваты. Да нічэво не будзет. Да вот язжайце". Вось яна і паверыла і паехала (у ГУЛАГ).

Дык вось тады, ужо пасьля 1921-га, пад польскай акупацыяй жылося цяжка. Надта вялікая была сям'я. А бацька – інвалід, хацеў вельмі вучыцца. І нехта тады параіў бабулі Хрысьціне ехаць з маім бацькам-інвалідам (яму тады было гадоў 13-14) ў Варшаву да Юзафа Пілсудзкага прасіць дапамогі ў вучобе. І што вы думаеце – бабуля Хрысьціна за хлапца і паехала да Пілсудзкага. І дамаглася прыёму ў Пілсудзкага. Во як!

І вось заходзяць яны ў кабінэт да Пілсудзкага, і тут мая бабуля кажа сыну, што трэба перад такім вялікім начальнікам упасьці на калені, паўзьці і цалаваць яму боты. Ну, бацька і паслухаў: упаў на калені і паўзе.

З. Пазьняк: – Ну, якраз, як у народнай казцы – перад каралём Гарохам.

П. Шашкель: – Дык вось так, якраз, як у казцы. А Пілсудзкі: „Цо то ест? Прошэ поднесьць се!"

З. Пазьняк: – Уяўляю, як быў зьбянтэжаны „начэльны вудз".

П. Шашкель: – А хто яго ведае. Тым ня менш ён бацьку дапамог. Бацьку прызначылі стыпендыю і залічылі ў эканамічную школу ў Кракаве. Скончыўшы школу, бацька вярнуўся ў мястэчка Сіняўка (Клецкі раён). Гэта мястэчка было тады знакамітае сваімі рынкамі. У Сіняўцы палякі прызначылі яго войтам. У 1939 бацька, ратуючыся ад бальшавікоў, зьехаў у заходнюю Польшчу. А ўжо ў 1941, калі Беларусь акупавалі немцы, ён вярнуўся ў Сіняўку да бацькоў і тады якраз пабраўся шлюбам з маёй маці. Немцы па рэкамендацыі местачкоўцаў прызначылі яго бурмістрам (войтам) у Сіняўцы. Дарэчы, майго бацьку добра ведаў знаёмы вам Янка Жучка. Бацька Янкі быў солтысам і яго бальшавікі забілі, а Янку ўдалося эміграваць на Захад.

З. Пазьняк: – Пётра, што вядома пра замах на Вільгельма Кубэ пад Ганцавічамі?

П. Шашкель: – Зімой 1943 года Кубэ павінен быў ехаць на паляваньне ў Машукоўскі лес. Зь Менску ён даязджаў цягніком да Баранавічаў. З Баранавічаў да Сіняўкі на легкавіку, а ўжо там былі падрыхтаваныя сані і ахова. На паляваньне зьбіралася цэлая кампанія эсэсаўцаў (вышэйшых афіцэраў СС). Машукоўскі лес – гэта непадалёк ад Сіняўкі. Тады Клецкі раён. Дарэчы, якраз у гэтым лесе разьмешчана цяпер лакатарная станцыя, якую яшчэ за Кебічам незаконна аддалі расейцам. Цяпер гэта іхняя незаконная ваенная база, якая нішчыць выпраменьваньнем усё наваколле.

Мама казала мне, што ў Сіняўцы ды Баранавічах круціліся некаторыя мясцовыя так званыя „партызаны".

Відаць, ад іх бацька і даведаўся, што рыхтуецца забойства Кубэ на паляваньні. Ведама, разам з гэтымі „партызанамі” ў школу хадзілі, сябрукамі былі, можа нават гарэлку пілі. Такія вось „партызаны”.

Бацька папярэдзіў Кубэ, відаць, у Баранавічах, і Кубэ ў Сіняўку не паехаў. А засада была зроблена гэтым бандзюгам міжнародным – Арлоўскім. Там тады загінулі, дарэчы, два генэралы СС, палкоўнікі і іншыя немцы. Але дасталося і гэтаму энкавэдзісту. Яму гранатай адарвала рукі, ногі. Яго энкавэдзісты перапраўілі ў Маскву, дык калі ён ачнуўся ад комы, то спытаў, ці забіты Кубэ. Яму сказалі „не”. Дык ён траха ня здох ад злосьці.

І вось потым майго бацьку ледзь ні расстраляла СС.

З. Пазьняк: – За тое, што папярэдзіў?

П. Шашкель: – Відаць, за тое. Цягалі яго. Пэўна даведаліся. Вы ж ведаеце, у якіх стасунках было СС да Кубэ. Ледзь-ледзь ні расстралялі бацьку.

З. Пазьняк: – Бач ты, нават не маскаваліся. Зразумела, што СС плянавала забіць Кубэ на паляваньні рукамі „партызанаў”.

П. Шашкель: – Так, так.

З. Пазьняк: – А Арлоўскага ўскосным чынам навялі на гэтае забойства, спэцыяльна выпусьцілі партызанам уцечку інфармацыі. Але, хутчэй за ўсё, мелі непасрэдныя сувязі з НКВД праз агентуру. Гэта ж аднолькавая банда.

П. Шашкель: – Так. Яны, бачыце, маглі нават сваіх генэралаў падставіць. Для іх самае галоўнае было зьнішчыць Кубэ. Тут з НКВД у іх поўнае адзінства.

З. Пазьняк: – Так. Прытым НКВД згадзіўся быць выканаўцам забойства, робячы выгляд, што нічога ня ведае пра СС. Готбэрг, канешна, гэта была мразь найніжэйшага гатунку. Але так дзейнічаць ён мог толькі атрымаўшы падтрымку Гімлера.

П. Шашкель: – Так, відаць, і было.

З. Пазьняк: – Так і было. Пекла, а ня людзі. Ад іх серай пахла. Дарэчы, Гімлер пасьля забойства Кубэ сказаў: „Толькі сьмерць выратавала яго ад канцлягеру”.

РАЗВАГІ

Антон Шукелойць (які быў асабіста знаёмы з Кубэ на глебе цікавасьці Кубэ да археалогіі і культуры) казаў мне, што Кубэ, відаць, хацеў бы стаць такім удзельным князьком над Беларусяй і кіраваць па сваіх перакананьнях. Доля праўды ў гэтым ёсьць. Кубэ імкнуўся мець больш улады на сваёй адміністрацыйнай тэрыторыі, каб цывільнай адміністрацыі былі часткова падпарадкаваныя паліцыя і іншыя ўстановы. Пазыцыя на той час цалкам нерэальная. Праводзіць сваю лінію мяккай акупацыйнай палітыкі, не ўступаючы ў канфлікт з Гестапа, СС, СД і Вермахтам было немагчыма.

Чым скончыўся такі канфлікт – вядома. Погляды, дзеяньні і пазыцыя Кубэ супярэчылі палітыцы фашызму на акупаваных беларускіх землях. Вынішчэньне габрэяў – гэта асабістая ідэя Гітлера. Меў сваю фашысцкую рацыю Гімлер, калі казаў, што Кубэ мусіў бы сядзець у канцлягеры. І ад гэтай долі яго ратавала толькі асабістая прыхільнасьць Гітлера, які асабіста яго прызначыў на гаўляйтэра Беларусі. Тут зьбег абставінаў з адным невядомым: чаму Гітлер ня рушыў Кубэ?

Ня буду гадаць і адказваць на такое пытаньне, бо яно мае мала сэнсу. Магчыма, Гітлер экспэрымэнтаваў, а магчыма, чакаў, што эсэсаўцы самы разьбяруцца. Яны і „разабраліся”.

Дасьледваньні доктара Юры Туронка аб нямецкай акупацыі ў Беларусі ўзбударажылі ўсю гэбісцкую каламуць. Да сёньняшняга дня ў друку (у Сеціве) зьяўляюцца істэрычныя артыкулы якіх-небудзь нібы „журналістаў”, напісаныя ў стылі НКВД.

Прытым характэрна, пішуць нібыта пра Кубэ, якому імкнуцца прыпісаць тое, чаго ён не рабіў, і ўсяляк абазваць, і ўжо з трэцяга абзаца выліваецца азлоблены лямант на „белорусских националистов”, „подонков”, „предателей”, „самостийных”, якім толькі б „мова”, а на „чаяния народа” начхаць і г. д.

Як кажуць, ад сябе не ўцячэш. Такія пісаньні толькі пацьвярджаюць, якую вайну вёў НКВД у Беларусі пад відам партызанаў, каго і што яны вынішчалі і чаму іх так узбударажыла праўда пра забойства Кубэ.

Дарэчы, беларускія дзеячы ў пэрыяд нямецкай акупацыі (асабліва што датычыць Незалежніцкай партыі) вялі вельмі прадуманую і пісьменную палітыку, змагаючыся на два франты і ратуючы людзей. У іх былі безумоўныя заслугі на той час перад беларускім народам (і перад габрэйскім таксама).

Ім удалося падняць беларускую школу, стварыць масавую беларускую моладзевую арганізацыю (СБМ), падрыхтаваць беларускіх афіцэраў і вайсковыя аддзелы (якія потым перайшлі на бок аліянтаў) і асобным радком – стварыць сістэму ратаваньня габрэяў.

Другая Сусьветная вайна – вынішчэньне краіны з двух бакоў – стала катастрофай для беларускай нацыі. Беларусы страцілі каля трох мільёнаў людзей, кавалкі тэрыторыі, гістарычную сталіцу.

Вынікі перамогі саветаў былі для беларусаў фатальнымі, бо абсалютную ўладу ў краіне захапілі партызаны-НКВД. Яна доўжылася да 90-х гадоў. Гэта быў змрочны час нацыянальнага вынішчэньня, якое працягвае цяпер ужо другое пакаленьне энкавэдзісцкай нечысьці.

* * *

Калі глянуць у корань і дастаткова агульна, то ўбачым, што камунізм і ўсе віды сацыялізму, і ўвогуле – усялякі лявацкі „ізм” – нясуць пагрозу Хрысьціянству і ўсяму чалавецтву. За сто гадоў існаваньня яны моцна пазьнішчылі хрысьціянскую культуру і ўвесь сьвет, але не перамаглі цывілізацыю народаў. Як на мой погляд, найбольшую небясьпеку хрысьціянскай цывілізацыі нясе цяпер не чырвоны, не гістарычна руды, але сацыялістычна-садомскі ружова-блакітны „ізм”, які паралізаваў ужо слабыя розумы Амэрыкі і Эўропы. На нашых вачах адбываецца разбурэньне векавых каштоўнасьцяў чалавецтва, нішчэньне экзыстэнцыяльнага парадку яго сацыяльна-культурнага, маральнага і біялагічнага існаваньня.

Беларусь, якая па няшчасьці знаходзіцца цяпер пад акупацыйным гнётам антыбеларускага рэжыму і перажывае

русіфікацыйны палітычны этнацыд ўсяго беларускага, яшчэ цалкам ня ўцягнута ў гэты гнілы вір цвілізацыйнага распаду, але будучыня яе ўжо будзе нялёгкая, нават калі рэжым безбалесна выпарыцца ў атмасфэры.

Чаго яшчэ ня выпрабавала і што яшчэ зможа вытрываць наша ліцьвінская кроў?

15 чэрвеня 2013 г.

274. Саматужная беларуская паштоўка часоў другой нямецкай акупацыі.

СВАЕ

У цёмную ноч глухую,
Перад Днём Задушным,
Калі ўжо маўчалі дрэвы і травы,
Трывожна было на душы.
Хтось пастукаў у шыбы:
– Хто там?
– Свае.
Як добра.
(1985 г. Глёрыя Патрыя)

Сьвет маладосьці быў сьветам сваіх. Усюды былі свае. Гэта як вялікая сям'я, якая жыла вакол на шырокіх абшарах і, як здавалася, – на ўсім сьвеце. Былі таксама чужыя, але яны жылі „недзе там", у гарадах, нямаведама дзе. Часам яны заляталі ў наш сьвет, нешта гаварылі, крычалі на сваёй тарабаршчыне. Ня важна, што. Іх ня трэба было слухаць і разумець, толькі збавіцца, каб не было, каб ня чуць. Але яны зьяўляліся, як хвароба. І тады мацней пачынаеш цаніць сваіх.

У чужым сьвеце тое жыцьцё ўспамінаеш, як страчаны Рай. Гэты Рай стаіць у вачах, яго мэлёдыя пастаянна гучыць...

Я перайшоў праз кладку і празрыстую рачулку, што цячэ з Прутцоў і ўпадае ў Гаўю. Далей на левым беразе Гаўі разьлягліся Маргі – высокая сенажаць, ператвораная ў выган, дзе мала ўжо хто касіў. Вузкая ўбітая раварамі сьцяжынка пятляе, бяжыць ад рачулкі да маладога хвойнага лесу. Зь лесу выходзіць дзядзька гадоў пад 70 з качарэжкай і бадзёра крочыць наперад. Ён сьпяшае ў касьцёл, ідзе зь нейкай вёскі за лесам. Шэры сурдут і галіфэ, хромавыя боты. На падыходзе ён здымае шапку, зьлёгку кланяецца: „Дзень добры, пану", – і крочыць далей. Мне 17. Ён першы раз мяне бачыць, а я – яго. Але мы – свае. Нельга разьмінуцца моўчкі двум сваім на дарозе, ці моўчкі сядзець у цягніку, ці мінаючы пры рабоце. Трэба загаварыць, ці хаця б павітацца.

„Зь людзьмі трэба гаварыць," – кажа мая бабуля. І калі спатыкаюцца двох сваіх – пачынаецца гаворка.

Цёплым верасьнёўскім днём 1961 года, мінуўшы дзядзьку ў сурдуце, я крочыў пешкі ў Васілевічы (6 км ад Суботнік), дзе толькі што аформіўся на працу загадчыкам сельскага клуба і бібліятэкарам. А тут бачу, жанчына вясковая йдзе, акрыўшыся хустай. Тут я першы прывітаўся здалёк:

– Дзень добры, цётка! Да касьцёла йдзеш?

– Але, мой ты сынку. Ці йшчэ не званілі?

– Званілі ўжо, як раз пазванілі, – кажу.

– А-ей, дзякуй, то трэба сьпяшаць.

Цётка йдзе сабе, я сабе. Мне надта добра. Я часам спыняюся, фатаграфую дарогу сваім „Крышталём" (мадыфікацыя камэры „Зеніт") і крочу далей.

У канцы лесу дарогу перасякае рачулка Якунка і з правага боку нібы раствараецца ў чаратах, сітнягах, высокай балотнай траве перад Гаўёй. Збочваю сюды і з заміраньнем духа здымаю з-пад соснаў гэтую лажбіну-балацінку, сухую траву, першазданны Рай, зь якога пырхнула балотная шэрая птушка. А сэрца калоціцца, як я потым праяўлю стужку з такім хараством і зраблю фатаграфію.

Дарога павярнула налева пад гару. За кілёмэтр – Васілевічы. Аж тут з горкі на ровары Гэльця едзе.

– А во! І што гэта пехатой? Можа дзе, Зэнь, ровар страціў?

– Добры дзень, Гэльця. У Суботнікі выбралася?

– Ну, дык куды ж тут яшчэ паедзеш? Такія хлопцы файныя, – сьмяецца Гэльця ўжо здалёку.

Гэльця з 1926-га года. Старая дзеўка. І не благая, як паглядзіш, жанчынка, а вось ніхто й ня ўзяў. Гэльця і ня супраць бы яшчэ і цяпер замуж, хоць, вядома, які ўжо тут „замуж". Прыходзіла пару разоў у нядзелю ў клуб з маладымі дзеўкамі. Жартуюць сабе, такія ўсе па-вясковаму „гжэчныя", а потым селі купкай і сьпяваюць. Дык Гэльцю найбольш чуваць: „Гэта ты мая, зорка ясная, Ты „любоф" мая непагасная..."

– Гэльця, – кажу, – чаму вы сьпяваеце „любоф", а не як трэба – „любоў"?

– Ну, дык жа ж усюды, і ў кнігах, і ў радыё ўсё „любоф, любоф, – пасьміхаецца Гэльця, – культурныя людзі кажуць „любоф", а мы ж ня горшыя.

Гэльця скончыла чатыры клясы польскай школы пры паляках і ў словах, відаць, ня надта разьбіралася, бо тлумачыла мне:

– У нас дык во кажуць „каханьне", а цяпер усё чуваць, што „любоф".

– А-ей, – сьмяюцца дзеўкі, – нешта, Зэн, не дарма тут пытае. Можа, дзе прыглядаецца ўжо?

– Ну, то дзіва што. У Васілевічах тыля дзяўчат, – падвяла Гэльця, хітра зыркаючы на маладзейшых.

Тады мне, „местачковаму гусаку", сьмех быў з гэтых простых вясковых дзяўчат (я ж такі во, разьвіты, начытаны, наслуханы, кіна нагледжаны). Цяпер успамінаю са шчымленьнем у сэрцы. Мілыя дзяўчаты, ці жывеце вы яшчэ на гэтай зямлі, ці здаровыя, ці не абмінула вас тая „любоф"?

Камбінацыі могуць быць і банальныя, і нечаканыя. Аднойчы, гадоў праз дзесяць пасьля сканчэньня школы, я ехаў аўтобусам зь Ліды ў Суботнікі. У Ліпнішках зайшла мая аднакласьніца Дануся з Падваранцаў. Мы ня бачыліся 10 гадоў і ўзрадваліся адзін аднаму, хоць ніколі не былі нават сябрамі. Гаварылі-успаміналі. Дануся вельмі прыгожая дзяўчына з шляхетным абліччам і манерамі, скончыла педінстытут, працуе настаўніцай.

– Дануся, ты замужам? Ці ёсьць муж, дзеці?

– Ты ведаеш, не. Раблюся во старой дзеўкай.

– А хацела б?

– Хацела б, вядома. Асабліва хацелася б мець сваіх дзяцей. А то ўсё з чужымі. Хаця я ўвогуле ўсіх люблю. Але ж каб свае былі...

– Ведаеш, для мяне гэта дзіва. Ты такая прыгожая, разумная, выхаваная, і цяпер во, адукаваная – і ня замужам. Непрыгожыя і дурнаватыя павыходзілі, а ты не.

– Няма за каго. Моладзь зьехала ў горад. У нашай сельскай дзіры засталіся п’яніцы і недалэнгі. Ну куды мне за такога йсьці?! Пра што зь ім гаварыць? Апускацца? Ну і нейкая ж мілата чалавечая мусіць быць. Мужчынам лягчэй. А ўвогуле ўсё адно. П’юць во.

– Слухай, Дануся, – кажу, – мы ж сваe. Калі знайду добрага беларуса, то прывязу. Пойдзеш?

– Згода. Прывозь, – сьмяецца Дануся, – са станоўчай характарыстыкай прымем. Паглядзім, што там за беларус.

Прыехаўшы дахаты, расказаў маці пра Данусю.

– О, сынок, – кажа маці, – во была б табе жонка, і людзі прыстойныя, сям’я шляхетная.

– Мне была б, але я б ёй ня быў.

– А чаму так кажаш?

– Маці ведае: мне чакае дальняя дарога, шырокі сьвет.

– Куды дарога? А як я?

– Ня ведаю. Нічога ня ведаю. Але дарога перада мной. Я мушу па ёйісьці.

– Ты нешта ўбіў сабе ў галаву?

– Нічога ня ўбіў, маці, нават кажу, ня думаючы ні аб чым, але кажу, бо само кажацца.

Назаўтра ў другой палове дня мы выбраліся ў Сурвілішкі, дзе жылі нашыя блізкія сваякі. Прайшлі кілёмэтраў 5, выйшлі за Замаслава і дагнала нас велізарная чорная хмара з бліскавіцамі. Схавацца не было дзе і вырашылі вярнуцца ў Замаслава, ад якога, праўда, парадкам адышлі, і там перачакаць. Вяртаньне было няўдалым, бо халодны лівень нас злавіў па дарозе і так адхлістаў, што я не на жарт устрывожыўся за маці, каб не захварэла. Калі падышлі да першых дамоў, дождж ужо сьціхаў. Мы нават прыглядаліся, у які дом зайсьці. Гэта быў ня наш сельсавет, і маці (вядомую ў Суботніках) маглі ня ведаць. Мы пастукалі ў дзьверы. Нам адчыніла жанчынка гадоў сарака пяці, не пытаючы, прапусьціла ў хату. Тады мы выбачыліся і кажам, што вымаклі, дык ці можна б было ў іхнай хаце пабыць і абсохнуць, пакуль хмара пройдзе.

– Ну, пэўня, што можна. Адкуль жа будзеце?

– Сваe, – кажа маці, – з Суботнікаў.

– А, з Суботнікаў. Але ж і прамачыў вас. Здымайце, выкручвайце. Зараз дам што сухое.

Маці дастаўся жаночы халат. Мне нічога не знайшлося, дык я ахінуўся посьцілкай, вытканай „кошычкам” і гэтак сядзеў сабе на табурэтцы, пакуль жанчыны ціха размаўлялі і сохла адзеньне. Гаспадыня нагрэла гарбаты і прапанавала выпіць гарачай, запарыўшы чабаром (каб дзе якая прастуда ні падпала).

Хмара мінула, дождж скончыўся, і на захадзе бліснула жоўтае сонца. Ну дзе ўжо там тыя Сурвілішкі, на ноч гледзячы. Мы апрануліся ў яшчэ недасохлае вільготнае адзеньне і, падзякваўшы ды разьвітаўшыся зь людзьмі, хутка пайшлі назад у Суботнікі.

Прыйшлі, калі ўжо запаліліся першыя зоркі. Пераапрануліся ў сухое і падпалілі ў печы. Печка гудзела. Полымя ахінала чугунок, дзе кіпела вада і варылася бульба. А маці і кажа: „Як добра, мой сын, мець свой родны дом, як добра!”

Я памятаю ўжо канец саракавых, калі людзі мелі яшчэ коней, зямлю, гаспадарку. Асноўны транспарт быў конь, запрэжаная фурманка. І часта, асабліва зімой, людзі ехалі канём і вярталіся аднекуль позна, ці ехалі далёка, ці засьпела ў дарозе мяцеліца. Тады, звыклая справа, грукаліся па дарозе да каго-небудзь у дом і прасіліся пераначаваць. Пускалі абавязкова. Гэта быў закон. Ніколі ня чуў ніводнага выпадку, каб нехта не пусьціў пераначаваць. Гэты звычай цягнуўся спрадвеку. Часьцей за ўсё такім гасьцям былі радыя, бо ўзьнікала гаворка, знаёмства, шмат чаго можна было даведацца.

Памятаю зімой мы ўжо лажыліся спаць, аж стукаюць у дзьверы.

– А хто? – пытае дзед Яўхім.

– Сваe, гаспадар. З Гуты. Едзем во. Дык гэта, можа, каб пусьцілі пераначаваць.

Дзед адчыніў. Уваходзіць дзядзька ў бурносе, з накінутым капюшонам, і кабета ў кажуху.

– Пахвалёны ў хату.

– На векі, – кажа дзед.

– Гэта ж во, аж з самой Ліды едзем (да Ліды 43 км). Дык ужо конь прыстаў, а тут мяцеліца.

– Дык начуйце, просім, – кажа дзед Яўхім, – куды ўжо там на ноч ехаць. Толькі ў нас дык спаць няма на чым.

– О, пане, – кажа „бурнос”, – нічога, на падлозе перасьпім.

Госьці распрануліся. Дзядзька быў вусаты з рыжымі абледзянелымі на марозе вусамі. Цётка – круглатварая жанчынка з чорнымі вачыма і набожным выглядам. Дзед пайшоў у гумно, прынёс два кулі саломы, разаслаў на падлозе і накрыў дзяругай, замест прасьціны, яшчэ пасьцілку наверх і два кажухі.

– Накрывайцеся во кажухамі. Тут ёсьць капуста ў печы, яшчэ гарачая, дык просім павячэраць.

– А, гаспадару, ня трэба клопату. Мы ўжо так, ды й сваё ёсьць.

– Ну, так, – кажа дзед. – Хто з сабой носіць, той есьць ня просіць, але гарачага з марозу трэба, то ўжо не адмаўляйцеся.

Дзед зь дзядзькам пайшлі распрэглі каня і завялі ў хлеў. Потым яшчэ пагаварылі пры лямпе. Пра што – ня чуў, бо маці загадала йсьці спаць. Калі я прачнуўся, ні нашых гасьцей, ні саломы ўжо не было. Усе сабраліся на кухні і пра нешта гаварылі. Памятаю голас бабулі Фэлі зь яе северскім дыялектам: „Відаць, Яхімачка, ваны добрые людэ”.

Так, як гаварыла бабуля, размаўлялі таксама ва ўсходнім Палесьсі. У 20 гадоў я крыху паезьдзіў па ім, быў У Юравічах, Нароўлі, Лельчыцах, Мазыры, Каленкавічах, Петрыкаве, Давыд-Гарадку, Альшанах і розных іншых мясьцінах, вёсках ды хутарах. Шукаў то нейкі волат-дуб (усё па заданьні арганізацыйнай групы Гістарычнага музэя, дзе я працаваў), то нейкія горы, то граніты сярод балота.

Гэтыя граніты і завялі мяне ў Глушкавічы (велізарная вёска з адной вуліцай на 5 км і насельніцтвам у пяць тысяч чалавек).

Ехаў я зь Лельчыцаў у тыя Глушкавічы дапатопным аўтобусам-фургонам цэлы дзень, хоць туды толькі 50 км. Рухаліся, відаць, з хуткасьцю 10 км на гадзіну, спыняліся, буксавалі, аб’язджалі. Месца, па якім мы ехалі, чамусьці

275. Рака Гарынь цячэ праз Альшаны. (Фота 1969 г. «Салют» 6 х 6).

называлася дарогай, але на самой справе гэта быў набор калдобін, сыпучанага пяску, гразі і ямаў з непрасыхаючай водой. Я ніколі ня меў клопатаў зь ніякой там „марской хваробай”, ніякі карабель і ніякі самалёт-кукурузьнік (дзе трасе, як у ліхаманцы) мяне не бянтэжыў, усё было ні па чым. Але калі мы вечарам на заходзе сонца пад’язджалі да Глушкавіч, я ікаў ад перанапружаньня па трасучай дарозе і пляваўся цягучай сьлінай.

На ганку сельсавета сядзела грамада мужчын і размаўлялі. Я падышоў, прадставіўся, сказаў, чаго прыехаў і папрасіў, каб параілі дзе пераначаваць. Адзін з мужчынаў (відаць, старшыня сельсавета) паказаў на дальнюю хату.

– Добры дзень, дзядзько, – кажу дзядзьку на падворку. Я зь Лельчыц аўтобусам прыехаў. Ці можна пераначаваць?

– Начуйтэ, – нешматслоўна азваўся дзядзька, – ідзець у хату.

У хаце я павітаўся з жанчынай у гадах:

– Свае, – кажу, – цётко. Гаспадар кажэ, што можно пераначаваць.

Ніякіх пытаньняў. Жанчына завяла ў асобны пакой перад сьвятліцай і кажа: – От тутачкі, разьдзягайтэсь і начуйтэ.

Потым прынесла мне малака з хлебам і кажа:

– Мы ўжэ павячэралі, то хай, панэ, малака пап’е.

Доўга ня мог заснуць, хоць і перамучыўся. Найперш таму, што здалёк чуваць было, як дзяўчаты сьпявалі песьні. Не савецкую ерунду, а свае. Я ляжаў, слухаў і ўяўляў гэтых дзяўчат.

Па-другое – даймалі блохі. На вуліцы пясок, лета, цёпла, куры, каты, сабакі – блохам раздольле. Слухаючы чароўныя сьпевы, я ўспамінаў прачытанае, як закаханы рыцар Арчыбальд фон Вогемут гаварыў пра каханьне Клатыльдзе, як уздымаліся ад хваляваньня яе грудзі і як рыцар Арчыбальд ня мог адвесьці погляд ад мілых чырвоных плямак на яе пяшчотнай шыйцы – сьляды ад пакусаньня блох.

Але нешта я ня памятаю, каб нашых вялікіх рыцараў кусалі блохі, ці, скажам, Соньку Гальшанскую. Ну, вядома, думаю, Вялікі Вітаўт, Ягайла, Альгерд жылі ў высокай

вежы і блохі туды да іх не даскоквалі. Але і сярэдняе рыцарства спала не на саломе, як той Арчыбальд. Але любоў не ху-ху – палюбіш і блаху. Так і той небарака. Гэта яны на турнірах перад дзеўкамі былі пеўні-гусакі, а як на вайне, дык адразу ў драпакі. Рвалі ад Давыда Гарадзенскага, толькі падковы блішчэлі.

Ці во, Альгерд, думаю. Гэта ж які рыцар! Бухнулі перад ім маскоўцы на калені – ён і дараваў. А ў іх гэтая прывычка яшчэ ад манголаў засталася. Жыць хацелася, дык жонкамі адкупляліся, а тады перад ханскім канём ракам на калені стаць, каб хан паступіўся і на каня сеў.

„Памятайце, – кажа Альгерд, – што маё кап'ё было пад маскоўскай сьцяной."

Ага, надта ім трэба было памятаць. Яны думалі, што абхітрылі рыцара, што „он де прост, как дерево, а наш брат хитер".

Рыцарства, – думаю сабе, – гэта абавязкі роўных. Золата перад сьвіньнямі ня кідаюць. Варварам не даруюць, бо яны таго дараваньня не разумеюць. Маскву трэба было спаліць і ўсіх пасадзіць на кол. Ня мелі б праблем.

Гэтак я ў думках сваіх рашуча выпраўляў памылкі гісторыі, змагаючыся з блохамі.

Словам, блохі – гэта ня жарты. Я нават занепакоіўся, ці ні сажруць яны мяне тут да раніцы.

– Бабо, бабо, там пляшка за шафай е, дак Вася сказаў, што трэба дат, – пачуўся малады хлапечы голас у кухні.

– Ціхо, чоловэк спыць!

– Які чоловэк?

– Хлапэц прыіхаў.

– Дык пойдымо на сэло.

– Выцька, нэ йды! Спыць, кажу.

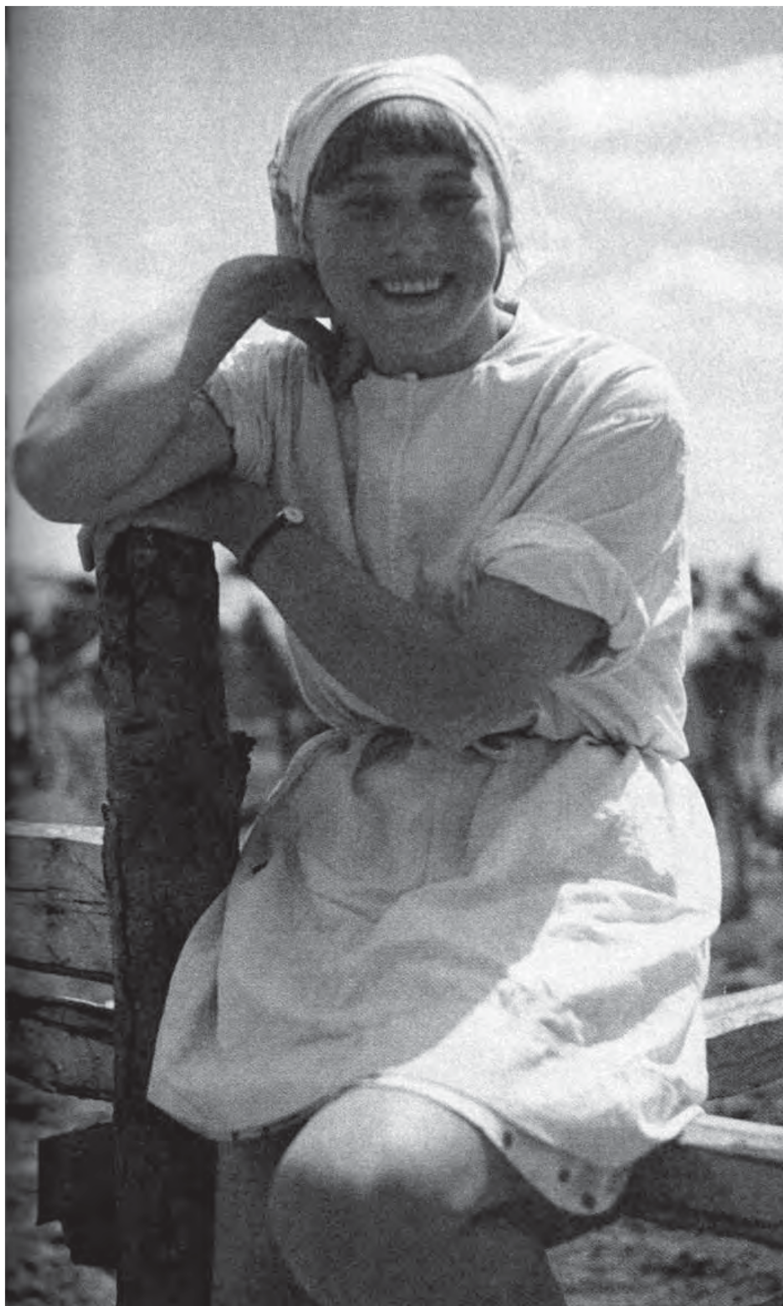

276. Даярка з Альшанаў. (Зьнята ў 1969 г. Рэпрадукцыя з аўтарскай кнігі «Глёрыя Патрыя».)

У дзьверы прасунулася галава Віцькі. Убачыўшы, што я ня сплю і гляджу на яго, Віцька заўсьміхаўся, падышоў да мяне і павітаўся.

– Шчэ нэ спыце?

– Ня сплю, але заўтра рана ўстаю, – намякнуў я, каб Віцька зьнік.

– А табе сколько?

– Двацацаць.

– То ж і мне двацацаць. Я адразу пазнаў, што свой чоловэк. А бабо кажэ – спыць. Слухай, пашлі на сэло. Хлопцы е, дзеўкі.

– Дзякуй, Віцька, – кажу, – ведаеш, прыехаў бяз задніх ног, ледзь жывы, спаць хачу, ну якое там сэло? – прыфарбаваў я крыху сваё становішча. Віцька ўзяў пляшку і пайшоў.

Мне трэба было знайсьці тут выхады гранітных парод (гранітнай мантыі Зямлі) на паверхню Палесься, недзе ў балоце (дзе – ніхто толкам у арганізацыйнай групе музэя ня ведаў) і на рэчцы Убарць, апісаць і сфатаграфаваць гэта для будучай экспэдыцыі. Мапы мне ніякай не далі (бо ня мелі і нічога ня ведалі; у „орггрупе" было поўна „недалэнгаў", якіх сур'ёзна нічога не цікавіла). Едучы зь Лельчыц, я бачыў кавалак Убарці. Паўнаводная рака ў тунэлі над дубамі. Першазданная прырода.

У пяць раніцы я ўжо тупаў праз балота ў лес, бо недзе там за лесам цякла тая Убарць з каменнымі пародамі.

Ішоў пару гадзінаў, а лесу таму канца няма, толькі гусьцейшы робіцца. І рэчкай „ня пахне". Стаў я азірацца. Бачу ўдалечыні паміж дрэваў нейкая постаць маячыць. Падыходжу бліжэй – жанчына ягады чарніцы зьбірае. Думаю, каб яшчэ ні спалохалася. Адвярнуўся я ад яе і пачаў далонямі, нібы пыл з адзеньня зьбіваць, па калашыне пляскаць. Потым паўзіраўся перад сабой і спакойна гэтак адварочваюся ў яе бок, нібы я толькі што яе тут заўважаю.

Кабета разглядала мяне, стараючыся пазнаць. На выгляд ёй было гадоў трыццаць пяць-сорак.

277. Зь дзецьмі. (1994 г. Паездкі дэпутатаў БНФ па Беларусі).

– Ня бойцеся, свой, – кажу я здалёк.

Кабета яўна зьдзівілася, убачыўшы тыпа, увешанага фотаапаратамі.

– А дзе тут Убраць цячэ?

– Там, – махнула рукой маладзіца.

– Далёка?

– Кіломэтр мо будэ.

– Ці там дзе якое каменьне у рэчцы е? – пытаю, – так, каб вада бурліла.

– Можэ дэ й е. Я нэ ўзыралэса.

Я пакруціў галавой, аглядаючыся па лесе, а маладзіца, як ні ў чым ні бывала, нагнулася і зноў сабе ягады зьбірае.

– На продаж зьбіраеце? – пытаю.

– На продаж. З буякоў і жывэм.

– А куды возіце? У Лельчыцы?

– У Лельчыцы.

Я ўявіў, і мне стала не па сабе, як людзі выжываюць. Вясной, летам і восеньню транспарт у Глушкавічы рэдка ходзіць альбо ня ходзіць зусім. Дарога (калі тое, па чым я ехаў, можна назваць дарогай) робіцца непраязной.

Калі я ўжо ў другой палове дня вяртаўся з пошукаў (граніты я ўсё ж знайшоў), то дагнаў на дарозе яшчэ двух стомленых маладзіц зь вялізнымі кашамі за плячыма (і яшчэ несьлі ў руках). Гэта яны йшлі зь лесу, ягадаў назьбіралі.

На невялікім выгане ў канцы сяла поўна дзяцей. Узяўшыся за ручкі, водзяць харавод і сьпяваюць. Я прыслухаўся: „А я жыта ня жала, А я жыта ня жала, А я жыта ня жала – у баразёнцы ляжала...” – Бавяцца адны дзяўчынкі.

Я прыпыніўся і кажу:

– От добра, вы так хораша сьпяваеце. А дзе хлопчыкі?

– А яны з намі ня бавяцца, – адказвае старэйшая. – У іх свае гульні.

На другі канец вялікага сяла я дайсьці яшчэ не пасьпеў, як з поўдня дагнала мяне цёмная, як ноч, дажджавая хмара, што бліскатала маланкамі, пачаўся дождж. Нейкая жанчына, ратуючыся, ляцела наўскасяк да крайняй хаты, ускочыла ў дзьверы, азірнулася, убачыла мяне на дарозе і крычыць у дзвярах:

– Хавайсэ, дзядзько!

Я ўбег усьлед за ёй у хату, добра такі перамоклы. А маладзіца сьмяецца:

– От даў, дак даў ужэ! Навалніца. Сядайце во, пэрэчэкайтэ.

Я сеў на табурэтку, аддыхаўся і скзаў ёй хто я і адкуль.

– О шчэ доўга будэ, – кажа кабета, – раздзягайтэся, пасушэць адзежу. – А потым памаўчала і гаворыць: – Гарачая капуста е, мо’ б дзядзько зьеў.

Я згадзіўся і шчыра кажу, што цэлы дзень ня еў. Кабету звалі Хвядора. Разгаварыліся пра начальства. Старшыня сельсавета «свой» сказала Хвядора, а старшыня калгаса прысланы нейкі «рускі».

– А чаму думаеце, што рускі? – Пытаюся.

– Таму што гад, – кажа Хвядора.

– А чаму гад?

– Гад ён і е гад. У нас така Хоўра е. Дак яму ў вочы кажэ: дурань ты, я цябе не баюса.

– Дык а што ён зрабіў?

– Дак жэ вышыванкі бабам не дазволіў насыць. Кажэ цыганы вы. Якія ж мы цыганы, мы ж біларусы.

Цікава, што я ўжо другі раз ў розных месцах пачуў дакладна такую гісторыю (першы раз у Веткаўскім раёне).

Магчыма была нейкая «руководящая установка». Я спытаў, ці магла б Хвядора мне паказаць свае вышыванкі. Жанчына паадчыняла куфры і я ўбачыў цэлы скарб: кашулі жаночыя, мужчынскія, намiткі, ручнікі, андаракі, паясы, жычкі, сурвэты, посьцілкі... Цуд хараства. «Лявона Баразну б сюды», – падумаў я.

– І гэта ўсё сама Хвядора выткала, вышыла? – Пытаюся.

– Сама, шчэ дзеўкай была. Гэта што? Вунь у мае суседкі Волі – я такога не маю. Яна і цяпер тчэ.

Неўзабаве Хвядора выбегла і прывяла Волю. Потым я фатаграфаваў іх у квяцістых строях, нахвальваючы іхняе адзеньне. Жанчыны развесяліліся, гледзячы на маё завіханьне, і кажуць, што можа б я ім іхніх дзетак зьняў.

– З зодовольненьнем, – кажу. Вышаў на двор і аслупянеў: цэлы двор дзетвары – адзін пад адным.

– Чые гэта? – Пытаюся.

– То ж нашы, – сьмяюцца жанчыны, – і шчэ не ўсі.

– Як не ўсі?

– Ну, шчэ будуць. Тадзе ўжэ усі.

– А чалавекі дзе?

– На зарабатках. Кажнэ лето.

Я ведаў, што гэта звычайная зьява на Палесьсі. Людзі выжываюць як могуць. Мужчыны па паўгода жонак ня бачаць. Асабліва на Століншчыне, дзе зямлі мала. Як, зрэшты, і ў Глушкавічах. Ды й калгасы ўсюды.

Крыху пазьней, калі мне было 23, я прыехаў у Браслаў (дакладней, прыляцеў на „кукурузьніку” – гадзіна лёту) здымаць фотаальбом „Браслаўшчына”. Шмат там было спатканьняў з цікавымі людзьмі ды розных гісторый, якія і цяпер грэюць сэрца. І асабліва памятаюцца гісторыі зь дзецьмі. Нейкі дзівосны сьвет – гэтая Браслаўшчына.

Я прыйшоў у гасьцініцу (мураваную двухпаверхавую) і прашу пакой на другім паверсе. „Нічога няма”, – кажа мне жанчынка за шкляным вакенцам (на выгляд гадоў пад сорак). Гэта звыклая была справа за саветамі, куды б ні паехаў – у гасьцініцах месцаў няма. Гасьцініц проста не хапала, а для начальства – заўсёды „бронь”.

– Я хацеў бы даведацца ўсё ж пра адну вельмі важную справу, – кажу я далей і раблю паўзу. Маладзіца глядзіць і маўчыць. – Дзе б тут у вас можна б было патанцаваць?

– А во тут якраз недалёка, перад кінатэатрам танцпляцоўка ў парку. Танцы ў 7 вечара. – (Ведаў я пра гэтую «пляцоўку».)

– От табе й на, – кажу, – танцы ёсьць, а танцаваць тут немагчыма. Немагчыма тут танцаваць.

– Чаму немагчыма – ідзіце і танцуйце сабе.

– Тут ніхто ня пойдзе са мной танцаваць.

– Ну, чаму ня пойдзе? Паспрабуйце.

– Ну вось я спрабую. Уявіце. На танцпляцоўку прыходзіць тып у бэрэце, штармоўцы і з чамаданам у левай руцэ, купляе талончык, падходзіць да дзяўчыны, ставіць чамадан на падлогу, кланяецца і запрашае яе на вальс. Усе глядзяць. Гэта ж кіно! Фантамас. Вы пайшлі б танцаваць з Фантамасам?

Маладзіца ўсьміхнулася.

– Ну, чамадан можна пакінуць.

278. Сьцяна мураванага млына ў Зараччы (каля Браслава). Фота 1968 г. «Салют» 6 х 6.

– Але пакінуць можна толькі на другім паверсе. Інакш ён уцячэ.

– На другім не атрымаецца. Хіба што на першым.

Так я засяліўся ў гасьцініцу на першы паверх. Адміністратарку звалі Яніна. Яна была вельмі стрыманай, нешматслоўнай, але сэрца мела проста мацярынскае. Пазьней, калі я прыязджаў у Браслаў, яна бывала зноў кажа: „Месцаў няма”. Тады я клаў руку на сэрца і казаў: „Яніна, паглядзіце на мяне. Ну, я ж свой!”

Яніна зноў моўчкі стрымана ўсьміхалася і сяліла мяне ў добры пакой.

Назаўтра я пайшоў у дзіцячы сад. Для альбома хацеў зьняць дзяцей. Прадставіўся і папрасіў старэйшую групу. Выхавацелькі паставіліся да мяне вельмі прыязна і дапамагалі ва ўсім, што я прасіў.

Спачатку мы ўсе танцавалі, потым сьпявалі. Дзеткі па камандзе выхавацелек цягнулі нейкую рускую гуму. Тады я пачаў зь імі сьпяваць і развучваць сваю песьню:

Як паехаў я ў сваты,
Сказалі мне сесьці,
Далі бульбу з мундзірамі
Ды сказалі есьці.
Я й на тую бараболю
Скрыва пазіраю.
Ляжыць сала на паліцы,
На яго міргаю.

Пры гэтым узяўшы двух жвавых хлопчыкаў за рукі, я яшчэ падтанцоўваў у рытм песьні (гэтакія „бугі-вугі”). Песьня спадабалася і вывучылі імгненна.

Потым мы гулялі ў ручны мяч. Я стаяў у брамцы, а дзеці кідалі мне. Усе мы поўзалі, качаліся, лёталі – вэрхал, крык. Выхавацелькі толькі супакойвалі.

Потым па маёй просьбе выхавацелькі павялі іх на шпацыр на вяршыню Браслаўскага замчышча (там я заплянаваў здымку). Па дарозе я дзеля жарту навучыў хлопчыка, які

прыстаў да мяне, як хвосьцік, новай дзіцячай песьні, якую, я ведаю, старэйшыя хлопцы ў Вільні некалі навучылі майго малога пяцігадовага бацьку, і ён яе публічна недзе там выканаў (пад рогат слухачоў). Гэта такі марш:

Цыпулы, цыпулы
Харошая баба:
Цыцкі ёсьць,
Лыткі ёсьць –
Чаго табе нада?

Хлопчык аказаўся кемлівым, адразу запомніў і ўжо пачаў выконваць, так што прышлося адцягваць яго ўвагу (каб ня выявілі рэжысёра).

На замчышчы стала так весела, што дзеці перасталі слухаць каманды выхавацелькі (толькі мае). Прышлося іх назад у садок таксама мне адводзіць. А як разьвіталіся, усе махалі ручкамі і крычалі хорам – кожны сваё.

Але самае кур'ёзнае здарылася праз тры-чатары дні. Я ішоў па цэнтральнай вуліцы Браслава. Наперадзе ідзе маладая інтэлігентная з выгляду жанчынка і вядзе за ручку дзьвюх дзяўчынак, гадоў 5-6-ці. Не даходзячы мэтраў дзесяць да мяне, дзяўчынкі вырываюцца ад маткі і з радаснымі крыкамі „дзядзя-дзядзя" бягуць да мяне, хапаюць і абымаюць за ногі. Я падхопліваю і бяру іх на рукі. Дзяўчынкі пішчаць ад радасьці.

Тут трэба было бачыць іхнюю маму. Выгляд, які быў у гэтай кабеты, у народзе трапна абазначаюць словамі „ступар", „стаўбун", „параліч" і г. д., а цяпер модным слоўцам „шок". А ўвогуле, яна хутка апамяталася: „А-а, усё, я зразумела. Гэта вы былі ў садку. Вось табе і раз. Яны мне вушы пра вас пражужэлі..." і г. д. Словам, я стаў папулярнай асобай сярод дзетак дашкольнага ўзросту.

Наступны раз я прыехаў у Браслаў у сярэдзіне траўня. Стукнуў ў грудзі перад Янінай, сказаўшы, што я „свой". Яніна ўсьміхнулася мне сваёй мацярынскай загадкавай усьмешкай і пасяліла ў пакой на першым паверсе.

Адзін раз я прышоў у пакой і ўбачыў на стале ля вакна букет бэзу. Я паставіў бэз у вазу і спытаў пакаёўку, хто прынёс. Пакаёўка ня мела паняцьця. Яна не прыносіла.

Праз дзень, калі я прышоў у пакой, то ўбачыў іншы сьвежы букет бэзу на тым жа месцы. Пах стаяў у пакоі. Пакаёўка зноў нічога ня ведала. Тут, праўда, узьніклі тады ў мяне знаёмствы зь некалькімі прыстойнымі дзяўчатамі, але такога нельга было спадзявацца. (Хаця жанчына – гэта таямніца.)

Пасьля трэцяга букета я вырашыў прыпільнаваць. Зайшоў незаўважна днём у гатэль, лёг на ложак і чытаю. Раптам – шамялёх! І на стол падае букет бэзу. Укінулі праз фортку. Я да вакна – пуста.

Прыпільнаваў наступным разам. Кінуўся да вакна і ўбачыў, як за вугал дома ўцякалі дзеці. Я выскачыў з гатэлю. Купка дзетак гадкоў па 8 перабягала вуліцу.

„А-а-а, – кажу, – во якія вы харошыя! Але ж вы і спрытныя. І ніяк я вас ня мог заўважыць. Я думаў, можа гэта якія невідзімкі."

Дзеткі (чатырох хлопчыкаў і адна дзяўчынка) былі вельмі зьбянтэжаныя, усьміхаліся сарамліва і ўсё маўчалі. „Вы тут пабудзьце, – кажу, – пагуляйце, а я зараз вярнуўся." Я пайшоў у краму, накупляў цукерак, але дзеці зьніклі. Потым я адшукаў аднаго хлопчыка:

– А цябе як завуць?

– Віцька.

– Во, гэта цукеркі, Віцька, на ўсіх дзяцей. Падзяліліся з усімі, бо ты ж рыцар, а рыцары, сам ведаеш, гэта людзі гонару, яны з усімі дзеляцца.

Віцька ўзяў цукеркі і ўжо быў пабег, але спыніўся і кажа:

–Спасіба.

– Не „спасіба", а дзякуй, рыцары кажуць – дзякуй.

– Дзякуй, – паўтарыў Віцька і пабег.

Здымаючы азёры і людзей, я дамовіўся ўжо ў канцы жніўня з адной турыстычнай групай і паплыў зь імі на лодках у бок Плюсаў і Друі па ланцугу азёр і пераплываў. Па пляну я недзе за кілёмэтраў 9-10 мусіў бы выйсьці на бераг і здымаць ваколіцы, ідучы ў бок Браслава. Мапы я ня меў, бо пры саветах падрабязных мапаў не было (усё засакрэчана). Сам арыентаваўся і складаў мапы. Ды й не праблема, я хадзіў па 30-40 км у дзень і ніколі не блудзіў. Ёсьць сонца, зоры і компас. Але тут я патрапіў у сытуацыю надзвычайную. Па дарозе нас дагнала велізарная чорная хмара. Бліскала і грымела, і больш за дзьве гадзіны ліў такі лівень, што здавалася пачаўся патоп. Мяне ратаваў доўгі кляёнчаты плашч.

Калі сьціхла ўлева, быў ужо вечар. Надвор'е зьмянілася, неба стала моцна хмарным, пачало хутка цямнець. Лодкі прысталі да берагу, я выйшаў, разьвітаўся з турыстамі і стаў адразу разглядацца, дзе я апынуўся. Мясьціна незнаёмая, я тут яшчэ не хадзіў. Першым чынам я вызначыў, у якім баку Браслаў і пайшоў хутка шукаць дарогу, пакуль не сьцямнела зусім. Інакш прышлося б недзе сядзець да раніцы (і агонь не раскладзеш у такой макрэчы).

Дарогу грунтовую я знайшоў, калі яшчэ ліпеў паўзмрок, і хутка пайшоў. Стала, як заўсёды пасьля вячэрняга дажджу, вельмі ціха. Недзе збоку была сядзіба і чуваць было, як даілі карову („Стой, каб цябе, стой!"). Неўзабаве апусьцілася ноч. Цемра стала такой густой, такой ліпкай, што я, ідучы, выстаўляў наперад руку, каб на што ні натыкнуцца. І натыкаўся – то на кусты, то на галіны, то на дрэва. Найгорш было, калі дарога паварочвала. Знайсьці яе можна было толькі навобмацак. Я ўжо не кажу, колькі разоў я плюхаўся ў дажджавыя лужы. Рэдка мне прыходзілася трапляць у такую цемру. Але я заўважыў, што заўсёды гэта было зьвязана з дажджавымі хмарамі.

Ратавала тое, што далёка наперадзе і крыху справа відаць быў ледзь прыкметны падсьвет неба. Гэта сьвятло ад агнёў далёкага Браслава адбівалася ў атмасфэры.

Раптам у правальнай цемры і цішыні пачуліся далёкія галасы. Яны набліжаліся. Неўзабаве я пачуў тарахценьне калёс і храп каня. Я распазнаў тры жаночыя галасы, але ўражаньне, што іх было больш. Яны гучна і весела гаварылі і сьмяяліся час ад часу. Калі галасы сталі побач (анічога ж ня бачна – ну і ноч!), я і кажу са сваёй цемры:

– А куды гэта шаноўныя пані едуць?

Галасы імгненна сьціхлі. Цішыня.

– А хто там пан такі ёсьць? – азваўся грудны жаночы альт.

– Я свой.

– Ну, дык і мы свае.
– Я ў Браслаў іду.
– О, не, мы тут на Струсту павернем.
– Цікава, – кажу, – нічога ж не відаць, як вы дарогу бачыце? А яшчэ і паварочваць зьбіраецеся?
– А й праўда! – кажа другі жаночы голас.
– Дык жа конь вязе, – пачуўся мужчынскі бас, – конь ведае.
– О, і пан ёсьць. А я думаў, адны дзеўкі.
– Дарма думаў, – засакаталі галасы, – нас тут шмат.
– Шкада толькі, што цёмна. Ня бачу, якія вы харошыя.
– Прыходзь заўтра, паглядзіш, – данеслася ўжо здалёку і жанчыны зарагаталі. Галасы аддаляліся, слоў не разабраць, толькі гукі, нібы вечарам каўкі на касьцельнай вежы – дзівосная музыка гэтай зямлі. І прамаўляе яна жаночымі галасамі.
Па адчуваньнях, здаецца, я вышаў на адкрытую прастору. Сьветлае зарыва павялічвалася, набліжалася.
Позьняй ноччу, неверагодна стомлены, у гумовых ботах, у кляёначным зялёным плашчы, увешаны сумкамі з-пад апаратуры, галодны цэлы дзень, я ўрэшце дацягнуўся да Браслава. Было ўжо нешта каля 12-й ночы. Браслаўскі рэстаран ужо зачыніўся, але яшчэ гарэла сьвятло, і я ўваліўся ў залю. За сталамі сядзела яшчэ пару п'яніц, афіцыянткі парадкавалі сталы, здымалі сурвэты, падымалі крэслы.
Не распранаючыся, я плюхнуўся ў крэсла і сядзеў. Ногі гарэлі ад доўгай хадзьбы ў гумовых ботах. Падыйшла высокая мажная жанчына і неяк па-мацярынску паглядзела на мяне.
– Што-небудзь хацелі?
– Калі яшчэ што ёсьць.
– Толькі гарачая капуста і рыба.
Я моўчкі кіўнуў. Яна мне прынесла вялізную, налітую да краёў талерку гарачай капусты, такую ж талерку рыбы і амаль паўбуханкі хлеба. Я з удзячнасьцю паглядзеў на яе. Жанчына ўсьміхнулася і кажа: „Калі ласка, ешце на здароўе".
Гэтая капуста мне запомнілася надоўга. Такой смачнай я ня еў ніколі. Уражаньне было такое моцнае ад усяго перажытага, зрэшты, простага і любімага, што потым я напісаў нават вершык у стылі фатаграфіі:

Без дарог, праз палі,
па дажджы
Дацягнуўся да Браслава
ўноч.
О, гарачая капуста!
Лыжка ў руцэ дрыжыць.

Па асацыяцыі ўспомнілася, як у час адной з такіх вандровак я зайшоў у Опсу (мястэчка за 15 км ад Браслава) і вырашыў паабедаць. У местачковай сталовай у гэты час не было нікога. Жанчыны нешта весела абмяркоўвалі, калі я ўвайшоў. Яны таксама прынесьлі мне да краёў налітую талерку і такую ж талерку смажонкі.
Я тады заупарціўся:
– Вы што, жанчынкі, паненкі, я столькі ня зьем.
– А што тут есьці для мужчыны? На адзін зуб, – загаварыла весела тая, што прынесла. – Ешце на здароўе. Хіба бо ня смачна? – хітравата спытала яна. Я пакаштаваў і кажу:
– Ніколі такога смачнага ня еў (і гэта праўда). Дайце мне якую там кнігу запісаў, напішу падзяку.
– А няма тут у нас ніякай кнігі. От як зьясьцё, дык і падзяка.
– Ну то ж тады пахвалю вас дырэктару. Дзе дырэктар?
– А я і ёсьць дырэктар, – кажа тая, што прынесла абед.
– І повар таксама, – дадае іншая, і ўсе сьмяюцца.
Беларусы, ведама, ня тыя людзі, што аб'ядаюцца, але, па маіх назіраньнях, паесьці любяць, шануюць застольле (гэта ад шляхты пайшло) і ўвогуле з пустымі рукамі далёка ня ходзяць. Хто носіць з сабой у дарогу пісталет, хто нож, хто грошы, а беларус дык ссабойку. І выходзіць, што ён якраз самы незалежны.
Неяк я сядзеў на траўцы перад касьцёлам у Слабодцы, чакаў аўтобуса з Друі на Браслаў. Тут гэтак адпачывала ўжо каля дзясятка падарожнікаў.
Дзьве жанчыны гадоў пад пяцьдзесят разаслалі ручнік на траве і пачалі падмацоўвацца сваімі прыпасамі. Тут жа збоку сядзіць старэйшы дзядзька (можа, гадоў пад семдзесят) і пачынае зь іх голасна (каб усе чулі) паджартоўваць. Жанчыны спакойна ядуць сабе, нават не глядзяць на дзядзьку, і гэтак жа голасна ў тон яму нешта адказваюць. Пачынаецца імправізаваны спэктакль: перакідваюцца жарцікамі і нешта ўдаюць (прыдумваюць дачыненьні). У гэтым выпадку дзядзька ўдае, што шукае жонку і прыглядаецца да кабет. Жанчыны даюць ганьбу шукальніку. Тут ніякіх эмоцый, прагаворваецца толькі тэкст, імітуюцца намеры. Слухачы слухаюць, глядзяць і ўсьміхаюцца. Усе разумеюць правілы прадстаўленьня.
– Так, як паўзіраешся, дык файныя дзеўкі, адно дзела. Але ж ядуць во, брат ты мой, га? Такую кілбасу цісьне. Ну вазьмі такую за жонку, дык яна ж гаспадарку праесьць. А-га-га, – вохкае дзядзька, – гэта ж во як есьць. А зубы, як у шчупака.
– Ідзі, ідзі, – адказваюць цёткі, жуючы і ня гледзячы на дзядзьку, – у нас па дарозе не такія мальцы былі.
Спэктакль працягваецца.
Такое я бачыў толькі ў Беларусі. І часта. Асабліва, калі зьбіраюцца простыя людзі, найперш сяляне, калі ўсім добра і ў запасе ёсьць час. Беларус па прыродзе ня злы, не агрэсіўны, але асьцярожны. У сваім асяроддзі яму хочацца пажартаваць. Гумар яго вельмі своеасаблівы і лагодны. У ім няма злой іроніі і сатыры – адна камэдыя.
Часам сьмешна, калі беларус нават не жартуе. У Браславе я пазнаёміўся з двумя дзесяцікласьніцамі-выпускніцамі. Я іх сфатаграфаваў (яны ёсьць у мяне ў альбоме). Праз год-паўтары, будучы ў Браславе, я зайшоў у кіно на „Фантамаса". У фае са мной павіталася адна зь іх – лагодная поўненькая дзяўчына з блакітнымі вачыма. Побач зь ёй сядзеў нейкі маўклівы хлапец, заняты сваімі думкамі. Я распытаў пра яе жыццё пасьля школы, тое ды сёе. Дзяўчына была такая мілая, прыязная і па-даросламу разважлівая.
– А гэта ж во, хлапец мой, – павярнулася яна да маўклівага хлапца. Той ніяк не зрэагаваў, толькі трохі галавой крутнуў.

– Ну, спакойны во, – працягвала таўстушка, узіраючыся на хлапца, – але свой, – і так глядзіць на яго, як старэйшая, ды ўсьміхаецца. Хлапец – нуль увагі. Паглядзеў у вакно і далей маўчыць.

Мне як чалавеку, які меў дачыненьні да тэатра, надта цікава было такія сцэны назіраць. Гэта тонкая камэдыя, прытым тыпова беларуская і просіцца на сцэну.

Яна яшчэ трохі расказала пра свайго хлапца ў яго прысутнасьці (прытым ён, здаецца, нават ня слухаў) і мы разышліся ў залю. Пачаўся „Фантамас".

Тады я зьбіраўся яшчэ зьезьдзіць у Невель і Себеж, але не атрымалася. Цікаўнасьць узбуджаў ня столькі Ян Баршчэўскі сваім „Шляхціцам Завальняй", колькі тое, што і там у мяне зьявіліся сваякі (праўда, не па крыві, а набытыя). Мой стрыечны віленскі дзядзька Стась па матчынай лініі ўзяў жонку зь Невеля. Яе маці („Пятроўна", як яе называлі) лічыла сваю Марусю лепшай за майго дзядзьку, і мне ўвесь час наводзіла крытыку на яго. (Мне, бо я ўвогуле любіў пагаварыць са старэйшымі людзьмі і паслухаць).

„Прыйшоў такей п'янэй-п'янэй, – чыхвосьціла яна свайго зяця і майго дзядзьку. – А шціблецікі на ём лядашчыя. Нічога ня есьць, толькі п'ець. Устанець, дзе якой картошкі два разы кляўнець і далей п'ець. Ах ты, думаю, радзімец цябе бяры!"

Пра дзядзьку, вядома, поўнае глупства (хоць дзядзька пры аказіі выпіць і не адмаўляўся). Ён быў кіраўніком ў дызельным дэпо і паважаным чалавекам. Але смаленская гаворка Пятроўны гучэла для мяне, як музыка.

– Пятроўна, мы хто?

– А хто ты такей?

– Я беларус.

– Якей ты беларус? Ты паляк.

– Ну якей жа я паляк – гаворым па-беларуску.

– А ў касьцёл ходзіш, якей ты беларус? Ты паляк. А мы, беларусы, у царкву ходзім.

Словам, старая песьня, якую за сто гадоў рускія папы ў Расеі загналі людзям пад скуру. Яшчэ дзіва, як там ад беларусаў не адракліся. Кінуты народ. Але на Смаленшчыне ён ці ні найлепшы. Мой дзядзька Ясь, што загінуў у 1945-м (згарэў у танку), у 1941-м трапіў на Смаленшчыне ў акружэньне разам з разьбітымі часткамі Чырвонай арміі. Прабіваліся доўга. Іх перахоўвалі смаленскія беларусы. Пазьней дзядзька пісаў у лістах, што лепшых людзей, як на Смаленшчыне, не спатыкаў нідзе.

Што да папоў. На Віленшчыне яшчэ ў 60-х-70-х было звычайна – гаворыш са старэйшым чалавекам па-беларуску, а ён пры гэтым пераказаны, што гаворым па-польску, толькі „проста". Польскія ксяндзы тут (асабліва ў 20-30-х) „папрацавалі" яшчэ мацней, чым папы на ўсходзе – у косьці ўсё залезла. Толькі цяпер, ужо ў XXI-м стагоддзі, новае пакаленьне віленчукоў пачало крыху разьбірацца, што да чаго.

Другі мой віленскі дзядзька Рысь (Рычард, значыць, прозьвішчы зьмененыя) жаніўся таксама на сваёй, але мясцовай з-пад Вільні, на такой Верцы Пяскоўскай. Вэрця дэманстравала сваю «польскасьць,» была агрэсіўнай атэісткай і мела халерычны (каб не сказаць «халерны») тэмпэрамэнт. Дзядзька на рыся быў не падобны, хутчэй на авечку, але быў філосаф і мудрэц. Ён займаў важную пасаду ў міністэрстве, а Верка, скончыўшы унівэрсітэт, была вядомым лекарам. Але натура ёсьць натура. Бывае Вэрця як разыйдзецца на дзядзьку Рыся (супраць рэлігіі ці чаго-небудзь) – тра-та-та, аж маланкі па хаце лётаюць і шкло зьвініць. А дзядзька ў гэты час сабе пазяхае і газэту чытае. І раптам:

– Ха-ха! Вось гэта гумар! Чуеш, аказваецца гэты балван Гіндзюль у партыю ўступіў. Ўжо на «Эльце» камандуе.

Вэрця зсякаецца.

– Які Гіндзюль?

Пачынаецца высьвятленьне «які гэта Гіндзюль» і фантан філіпікаў паступова малее, зьнікае і ўсё ідзе ў іншы бок. Тут дзядзька быў майстра. Ніколі нават голасу не павышаў.

Аднойчы выпадкова, вельмі коратка (на хаду) я заехаў разам з Пяскоўскай ў мястэчка пад Вільняй, дзе жылі яе бацькі. Матка (мажная кабета) сядзела ў крэсьле і гаварыла па-беларуску. Верка да яе па-польску, а матка па-беларуску (ёй, відаць, так лягчэй было). Я нават трохі пагаварыў зь ёй. А потым выходзім, я і кажу Пяскоўскай.

– Беларусь – гэта моц. Ваша мама так хораша па-беларуску гаворыць.

–Не, па-польску! Она муві по-польску, по-польску! – Раптам ўспыхнула і аж затрэслася Вэрця. Мне здалося, што яна мяне зараз падрапае.

Сакрэт Палішынэля перад ёй быў раскрыты і Вэрця мяне ціха не ўзлюбіла (як я падумаў ужо на ўсё жыцьцё). Але, як потым аказалася, я моцна перацаніў яе «прынцыпы», якія аказаліся даволі прагматычнымі.

У пачатку 90-х (сама быў на вышыні «Саюдзіс») я быў ў Вільні на пахаваньні дзядзькі Стася. Вэрцю я ня бачыў гадоў пяць, а тут спаткаў. Яна ўжо не атэістка, стала хадзіць у касьцёл, нешта там рабіла ў структурах «Саюдзіса» і размаўляла найбольш па-летувіску.

Ідзем з маім школьным земляком Язэпам (Юзафам) Русакевічам па Майшаголе (каля Вільні). Спатыкаем суседа. Пачынаем гаварыць. Юзаф і кажа яму, ківаючы на мяне: "Гэта свой, з-пад Дзявенішак". І праўда, мы свае, і гаворым па-свойску, па-беларуску. Толькі сусед думае, што ён і я палякі, а я мяркую, што ён і я беларусы.

І ўсё добра, пакуль рэчы не называюцца сваімі імёнамі. Вайной беларусы, якія думалі, што яны палякі, забівалі беларусаў, якія думалі, што яны беларусы. Нават сьпіскі складалі на вынішчэньне.

Гэтак у іхныя сьпіскі трапіў мой дзед Яўхім. «Белыя» арганізаваліся неяк у 1943-м. Аднойчы група іх сабралася ў доме Пашкоўскіх. Старая Ганна Пашкоўская – родная цётка дзеда Яўхіма па маці. Гэта быў заможны род. Ганна займалася дабрачыннай справай. Нават трымала асобную хату, дзе давала начлег бедным і варыла абеды для жабракоў. Яна была разумнай жанчынай, з добрым сэрцам, карысталася найвялікшым аўтарытэтам у касьцёле і ваколіцах.

Як нарадзілася мая маці ў 1922 годзе, яе назвалі ў гонар бабы Пашкоўшчыхі Ганнай. Яна была ў нечым і падобная зьнешне на бабу, і сэрца яе пераняла балеснае. Але любімцам Пашкоўшчыхі быў пляменьнік Яўхім. Гэтая Пашкоўшчыха

(мая прабаба) была хворай на сэрца і казала: „Ой, калі Яхімачку заб'юць, то я ўжо не перажыву – памру".

І вось гэтая група, у якую ўваходзіла яе дачка Ядзя, прыняла рашэньне забіць беларуса Яўхіма (сваяка, дарэчы). Але Ядзя і яе брат Франук так любілі матку, што вырашылі яе ратаваць (бо сапраўды баяліся, што Яўхімавай сьмерці яна не перажыве). Вечарам Франук прыляцеў да нас і кажа:

– Яўхімка, схавайся, заўтра цябе забіваць прыдуць.

Дзед Яўхім пайшоў хавацца да брата Адвардага ў Сурвілішкі.

І праўда, прышлі забіваць. Увайшло трох. Двох незнаёмых гаварылі па-польску, а трэці ў кажушку (нейкі мясцовы лапаць, „дзямук", як мама казала) маўчаў і ўсё твар засланяў каўняром, каб не пазналі.

Маці паставілі да сьцяны. Яна была на пятым месяцы цяжарнасьці мной. Незнаёмец паставіў ёй пісталет у жывот і ўсё крычаў казьліным голасам:

– Гдзе ойцец? Гдзе ойцец, пся крэв!? Мув! Забіе це!

Маці мне расказвала, што яна ўвесь час думала пра мяне, малілася і не спалохалася. Верыла, што Бог пачуе і яе са мной не заб'юць. Экзэкутары пастралялі ў столь і пайшлі.

Так я з маці застаўся жыць і неўзабаве нарадзіўся. А гэта вось выпадак, калі адчуваньне сваіх аказалася мацнейшым ад таго, хто што пра сябе думаў.

Увогуле, „сваё" – гэта першаснае. (Так я і адчуваю.) Толькі як пазбыцца разладу ў свойскай беларускай душы, у якую стагоддзямі, як дурань у студню, плявала розная дрэнь? Часам я не задаю нават пытаньняў, ведаючы, што „сваё" ёсьць аснова. Хоць, на жаль, толькі аснова.

У 1996-м, у канцы сакавіка, я быў ва Унечы на Браншчыне. Я выязджаў зь Беларусі на Украіну. Са мной ехала Галіна Навумчык, жонка Сяргея Навумчыка (які быў ужо ў Кіеве). Мы ў розных месцах чакалі рухаўскую машыну, якую выслаў па мяне ва Ўнечу Вячаслаў Чарнавіл. Тут да мяне падышла з выгляду сельская кабета гадоў пяцідзесяці і пачала на беларускай мове пытаць, калі будзе аўтобус на Сураж, бо ёй трэба ехаць. Мы трохі пагаварылі і я кажу, што можа варта спытаць на вакзале, ці іншага каго, бо я то ня еду ў Сураж. А жанчына й кажа:

– Вой шкода, а я думаю – свой чалавек, дык і едзем разам. Баюся тут не заблукаць.

– І мне шкада, – кажу, – што ня змог вам дапамагчы. А чаму думаеце, што я свой?

– Дык жа гаворыце, як мы, па-нашаму. Ва Унечы дак усі па-руску.

У 50-х гадах, калі бальшавікі адабралі ў людзей коней, настала суцэльная раварызацыя насельніцтва ў мястэчках і вёсках. Практычна, ровар меў кожны. Вясковыя хлопцы зьбіраліся ў групы і езьдзілі ў суботу-нядзелю па вёсках на вечарынкі. Танцавалі, заводзілі знаёмствы з дзеўкамі, зналіся з хлопцамі, часам біліся між сабой, бо заўсёды знаходзіўся нейкі неўраўнаважаны, якому хацелася пабіцца. А паколькі асноўныя шляхі зносінаў былі праз Суботнікі, то вясковыя хлопцы часта праязджалі праз мястэчка і нават сутыкаліся. Местакоўцы ніколі ня ўмешваліся.

Аднойчы я бачыў, як сутыкнуліся роварныя групы і адзін п'янаваты ўсё лез і заводзіў іншых. Тады, памятаю, зьлез з ровара мажны высокі хлапец (здаецца, Грынюк з Лаўкенік) і кажа да заляшанскага авантурыста (вёска Залеш):

– Чаго вы хлопцы? Усе ж свае. Чэсь, падымі галаву, паглядзі – гэта ж свае хлопцы. Ну? Во ж Юзік з Дабраўлянаў. Ты што, не пазнаў?

Авантурыст пачаў супакойвацца, бачачы перад сабой чалавека-гару, з рукамі, як у мядзьведзя.

– Ну, парадак, усё добра, хлопцы. Свае. Усё – свае.

– Во, другое дзела, – кажа лаўкеніцкі. – Хлопцы, абымемся і паедзем.

П'янаватыя хлопцы пачалі між сабой абымацца, пляскаць адзін аднаго па плячах. Толькі і чулася: „Свае, хлопцы, свае. Усё – дружым. Усё – едзем" і г. д.

Суботніцкія назіралі і толькі ціха пасьмейваліся, ведаючы, што гэты мір крохкі і замірэньне ня доўгае. Але ж свае.

Цяпер шмат што вяртаецца з памяці, на што раней не зьвяртаў увагі, бо было штодзённым і звыклым. У 90-х гадах я вяртаўся ў Менск ноччу зімой з дальняй паездкі. Матор увесь час барахліў. Часта спыняліся. Каля Бакштаў на трасе матор заглох канчаткова. Зіма, мароз, дзьве гадзіны ночы, руху на дарозе няма. Трэба кавалак дроту і паяльная лямпа, каб разабрацца з сістэмай запальваньня. Да Бакштаў амаль кілёмэтр. Ні аднаго агня ў вакне. Усе сьпяць. Юзік, кіроўца, йдзе ў Бакшты, стукае наўгад у нейкую хату, будзіць гаспадара і кажа пра сваю праблему. Чалавек (гадоў сарака) устаў, апрануўся, знайшоў усё, што трэба, і разам зь Юзікам прышоў да нашай машыны дапамагчы. (Юзік не сказаў, хто едзе ў машыне, не назваў маё імя). Чалавек дапамог. Нават адмовіўся, каб мы яго адвезьлі да хаты, маўляў, недалёка, дайду сам.

– Вось, свой чалавек, – кажа Юзік, – а то кукавалі б на марозе.

Шмат ведаю падобных здарэньняў, але толькі цяпер думаю над гэтым усім. Нідзе на Захадзе нішто падобнае немагчыма. Наколькі наш просты сярэдні беларус ёсьць па-чалавечаму вышэйшым, разумнейшым і лепшым, чым усё тое, што мне наканаваў лёс убачыць на гэтым Захадзе за апошнія амаль два дзясяткі гдоў. І як жа мы часта ня цэнім сябе, нашае і сваё, якога нідзе на сьвеце няма, толькі ў нас.

Так і хочацца ўсклікнуць:

– О, Беларусь! О, Вялікае Княства! Ты ўжо за гарой!

Восеньню 1988 года на раніцы мне пазванілі ў дзьверы менскай кватэры.

– Хто?

– Свае. Міша, сусед.

На парозе паўстае сусед Міша, выбачаецца і просіць пазычыць пяць рублёў. Міша любіць часам ня ў меру выпіць алкаголю і, калі грошы канчаюцца, пазычае. Міша перажывае, што яму хочацца выпіць і просіць, каб не казаў жонцы (што гучыць сьмешна, бо жонка ж убачыць).

Міша пайшоў. Усё спакойна. Ён свой чалавек і жонка яго малайчына.

Назаўтра, раніцай восеньню 1988 года, мне зноў пазванілі ў менскую кватэру.

– Хто?

– Откройте!

– Хто?
– Откройте! Милиция.
– Чыя міліцыя?
– Советская.
– Няма такой міліцыі.
– Милиция Первомайского района.
– Тут Заводзкі.
– Правонарушение савершено в Первомайском.
– Едзьце туды.
– Откройте, вам русским языком говорят!
– Мне трэба казаць беларускай мовай.
– У нас русский язык.
– Гэта ў вас, а ў нас не.
– Откройте, вам говорят!
– Каму гэта „гаварат”?
– Пазьняку Зенону Станиславовичу. Предписание доставить в райотдел.
– Дастаўляйце, а сюды чаго ламаецеся? – Паўза.
– Здесь живет Пазьняк. Открывайте!
– З чаго вы ўзялі, што тут жыве Пазьняк? – Паўза.
– А кто?
– А той самы.
– Кто такой?
– Вы што, няведаеце куды стукаецеся? Ідзіце спачатку даведайцеся. Няма чаго савецкіх людзей турбаваць.
– Вы что – издеваетесь? Ладно. Разберёмся. Вернёмся – тем хуже для вас.

Боты пагрукалі да ліфта, чуваць было, што зайшлі, і ліфт паехаў. Тады мы ўсе былі сьмелыя, грамадзтва нас падтрымлівала.

Гэта камуністы мяне цягалі за вядомыя падзеі 30-га кастрычніка ў Менску на Дзяды. Прызначылі суд. Я прышоў з адвакатам. Але ля суда сабралася блізу тысячы чалавек і ўсё прыбывалі. Натоўп роў. Суддзі перапужаліся. Пачаліся званкі. Нарэшце, аб’явілі, што суд адкладваецца, бо быццам бы пракуратура раптам запатрабавала справу на дасьледваньне. У натоўпе пачалі рагатаць і крычаць „Вандэя! Вандэя! Прэч” Прэч!”

Тады быў іншы стан грамадзтва. Відаць, меней было „рабоў”. Людзі былі на ўздыме, а камуністы трацілі ўпэўненасьць. Цяпер бы пры фашыстоўска-гэбоўскім рэжыме і акупацыі прыслалі б дывізію спэцназу, усіх пабілі б, паламалі б рэбры і пасадзілі б за тое, што „нецэнзурна” выказваліся. Астатнія маўчалі б.

Калі б уявіць, што нешта падобнае, як цяпер, адбылося б тады, то на гэтым бы і скончылася ў Менску „савецкая ўласьць”. Яе разьнесьлі б. Камуністы тое адчувалі. Але мяне ганялі, як сабакі. Надта ім хацелася уесьці. Не атрымалася.

Галоўнае было – да іх ня трапіць. Я хутка сабраўся, і акольнымі шляхамі паехаў на таемную кватэру да знаёмых, якіх ніхто ня ведаў.

Ехаў і думаў, што калі на двары чужыя, то мой дом – не мая крэпасьць. Мая крэпасьць там, дзе свае.

Ідучы па дарозе
Праз лес
У халодную цёмную ноч,
Я прыйшоў у свой дом,
Якога няма.
На руінах стаялі
Маркотныя людзі.
– Вы тут хто?
– Мы свае.
– Дык пайшлі,
Бо ёсьць шлях,
Бо йшчэ мусім ісьці
Да свабоды.

6 лютага 2013 г.

279.

«НАРОДНАЯ ФІЛАСОФІЯ»

(Дэфініцыі, артыкулы, нарысы)

СЯМ'Я

Прыступаючы да пісаньня дэфініцыі пра сям'ю, хацелася б мне напісаць пра сярэднявечную беларускую (ліцьвінскую) сям'ю ў Вялікім Княстве Літоўскім, асабліва пра сялянскую. Гэта была на той час увогуле адметная зьява ў хрысьціянскім сьвеце – школа дабрыні, працы, маральнасьці і выхаваньня. Пра беларускую сям'ю пакінулі запіскі шмат якія падарожнікі, пачынаючы з XVI стагоддзя, даючы ёй высокую ацэнку і не хаваючы ўражаньняў. Невыпадкова, што (пачынаючы са старажытнасьці і аж да канца XIX стагоддзя) існаваў звычай, калі беларускія паны, шляхта аддавалі сваіх дзяцей у сялянскія сем'і на дзядзькаваньне, каб навучыліся шанаваць працу людзей і традыцыі.

Але гэта тэма спэцыяльнага разгляду і не для слоўнікавага азначэньня.

Сям'я і дзяржава гэта ёсьць найвышэйшыя цывілізацыйныя супольнасьці, створаныя людзьмі ў працэсе гістарычнага разьвіцьця чалавецтва.

Сям'я зьяўляецца інстытутам працягу роду чалавечага, крыніцай гарманічнага выхаваньня і разьвіцьця асобы, інструмэнтам натуральнай перадачы культуры.

Калі дзяржава – гэта форма цывілізацыі, то сям'я зьяўляецца яе асновай.

Сям'я гэта ёсьць маленькая царква з усімі падобнымі атрыбутамі: каханьнем паміж мужам і жонкай, любовяй, дабрынёй і пашанай паміж усімі сямейнікамі, павагай да старэйшых і да гаспадара сям'і, клопатам аб дзецях – замілаваньнем да малых і выхаваньнем падрастаючых і падлеткаў.

Сям'я трымалася традыцыяў і агульных маральных каштоўнасьцяў, якія перадаваліся з пакаленьня ў пакаленьне. Такой была беларуская сям'я, якую я памятаю ў дзяцінстве і маладосьці нават яшчэ за савецкім часам.

Мэнтальна і маральна беларуская нацыя ў часе акупацыяў і выпрабаваньняў трымалася на сям'і. Сям'я была ў той час інстытутам, важнейшым за дзяржаву. Бо дзяржава тады была не свая, чужая, нават варожая, а сям'я – свая.

Савецкі акупацыйны камунізм адабраў прыватную ўласнасьць і падарваў матэрыяльныя асновы сям'і сваім правілам „сацыялізму" „ад кожнага па здольнасьцях, кожнаму – па працы". Кожны мог зарабіць толькі на сябе. Сям'я не прымалася пад увагу. Гэта адмоўна адбілася перш за ўсё на выхаваньні і на колькасьці дзяцей.

Другой прычынай дэфармацыі і зьмяншэньня сям'і (найперш у гарадах) была жорстка абмежаваная і строга рэглямэнтаваная палітыка жыльлёвага будаўніцтва. Людзям проста не было дзе жыць у рэпрадуктыўным узросьце.

Тым ня менш ні бальшавіцкая палітыка, ні сістэма прапаганды не былі накіраваныя на разбурэньне сям'і як інстытута супольнасьці. Наадварот, рабіліся касмэтычныя захады па яе нібыта ўмацаваньні. Камуністы не адмаўлялі каштоўнасьці сям'і (за выключэньнем першых гадоў савецкай улады і асобных вывертаў).

Тым часам левалібэральныя ідэі і праявы скасабочанай рэчаіснасьці як на Захадзе, так і ў Расеі і іншых краінах накіраваныя якраз на ліквідацыю інстытута сям'і і замену яе „свабоднымі партнёрскімі адносінамі" мужчыны і жанчыны, дзе зьместам „адносінаў" зьяўляецца не любоў і абавязкі перад дзецьмі, а палавы акт. Вакол палавога акту („сэксу") круціцца і ўся лібэральная гаворка пра дачыненьні „партнёраў".

У барацьбе супраць хрысьціянскай сям'і створаныя нават сацыяльныя хімеры – рэгістрацыя сумеснага жыцьця палавых збачэнцаў аднаго полу (пэдэрастаў і лесбаў), якім прызначаны сацыяльныя льготы і выплаты (за кошт нармальных людзей) і права на адаптацыю чужых дзяцей.

Мне прыходзілася ўжо ня раз зьвяртаць увагу на тое, што з усіх левардыкальных маргінальных ідэй і ідэалёгій пры ўвасабленьні іх у структуры грамадзтва і палітыку найбольш разбуральным для цывілізацыі (поруч з камунізмам) зьяўляецца левы лібэралізм. Камунізм абмяжоўвае, запалохвае і фізічна зьнішчае асобу (генацыд, тэрор). Лібэралізм разбурае саму Боскую, прыродную і культурную сутнасьць чалавека, ператвараючы яго дух у неадэкватную люмпэнізаваную сьведамасьць, няздольную да стваральнага існаваньня.

У краінах з антынароднымі рэжымамі (Расея, Беларусь, Украіна і інш.) афіцыйна не падтрымліваюцца лібэральныя збачэнствы і прапаганда супраць прыроды чалавека (прымаюцца нават адпаведныя законы), аднак на справе (інфармацыя, Сеціва, мас-культура, друк) гэтая прапаганда ня спынена, а так званая афіцыйная крытыка мае бессаромны характар, бо самы начальнікі рэжыму публічна дэманструюць сваю амаральнасьць, непавагу да сям'і і прыстойнасьці.

Гаворачы пра абарону і падтрымку сям'і, мы думаем адначасна і аб адраджэньні Беларусі. Інстытут сям'і – гэта наш вялікі гуманітарны і нацыянальны скарб, якасна роўнага якому не было ні ў Эўропе, ні ў Расеі. Адраджэньне, падтрымка і разьвіцьцё гэтага інстытуту ёсьць грамадзкая задача нацыі, яна ў інтарэсах людзей Беларусі.

Будучыня нашай краіны ня можа базавацца на паняцьцях заходняга індывідуалізму, на прымітыўнай дактрыне прыярытэту правоў чалавека і рэлятывісцкай аргумэнтацыі сумніўных каштоўнасьцяў, бо мы ёсьць іншымі, наш гістарычны дэмакратычны вопыт ёсьць старэйшы, а каштоўнасьці лепшыя ў чалавечым вымярэньні.

Найперш нагадаю, што не правы чалавека цяпер галоўныя для беларусаў, а незалежнасьць і свабода, бо няма правоў чалавека пад акупацыяй (пад антыбеларускім рэжымам).

Дзеля гарманічнага разьвіцьця нашага грамадзтва патрэбнае забесьпячэньне яго галоўных каштоўнасьцяў, дасканала адлюстраванае ў заканадаўстве. У будучай сьветлай, нармальнай, дэмакратычнай Беларусі правы сям'і, правы народа (нацыі, дзяржавы) і правы чалавека будуць (не сумняваюся) грунтоўна забясьпечаны, распрацаваныя ўсе прыярытэты і парытэты дачыненьняў ў грамадзтве.

Праўнае вызначэньне правоў і абавязкаў на аснове вызначэньняў парытэту і прыярытэтаў павінна будзе зроблена ў дачыненьні трыяды: дзяржава – сям'я – асоба. Мы бачым у гэтым юрыдычным і сацыяльна-палітычным полі сям'ю як асноўную каштоўнасьць грамадзтва. У сямейных дачыненьнях прыярытэт мае сям'я. Дзяржава ня можа ўмешвацца ў сямейнае выхаваньне дзяцей. Па сям'і мусіць быць распрацавана новае асобнае заканадаўства, якое прадугледжвала б абарону сям'і, яе нармальнае функцыянаваньне і разьвіцьцё, яе правы, абавязкі і магчымасьці. Асноўныя сродкі будуць укладвацца не ў „спэцназ" і КГБ, а ў сям'ю і адукацыю. Будуць перагледжаны падаткі і стандарты будаўніцтва жыльля, сістэма адукацыі і дашкольнага выхаваньня з улікам магчымасьцяў і інтарэсаў сям'і, а таксама пэнсійнае заканадаўства (бо задача аднавіць вялікую, здаровую сям'ю, у якой робіцца ўсё лягчэй, асабліва выхаваньне дзяцей). Інтарэсы сям'і будуць улічаны ва ўсіх структурах грамадзтва: у медыцыне, на транспарце, у сістэме абслугоўваньня і адпачынку.

Мусіць быць створаны нацыянальны навукова-дасьледчы інстытут сям'і, сямейнай этыкі і выхаваньня. Прапаганда супраць існаваньня сям'і павінна разглядацца як крымінальнае злачынства, нароўні з пагрозай сьмерці асобе, дзеяньнямі на шкоду абароназдольнасьці краіны і т. п.

Узвышэньне і адраджэньне здаровай сям'і і падтрымка сямейных дачыненьняў адпавядае ўяўленьням беларуса аб шчасьці ў грамадстве. Беларусы часта кажуць: „Шчасьце – гэта калі добра ажаніцца і жонка (муж) ды дзеці – харошыя".

Нашую сьветлую дарагую Бацькаўшчыну мусім будаваць дзеля шчасьця ўсіх людзей.

3 ліпеня 2013 г.

БОГ

З усяго, што ёсьць у жыцьці найвялікшым дабром, ёсьць усьведамленьне таго, што існуе Бог – найвышэйшая, вечная, трансцэндэнтная стваральная сіла Сусьвету і ўсяго існага, якая адначасова была, ёсьць і будзе. Ужо само гэтае ўсьведамленьне па веры дае сэнс існаваньня тым, хто яго шукае і хто над ім задумваецца.

Разуменьне, што ёсьць Бог, робіць чалавека ўнутрана свабодным (бо ёсьць спадзяваньне на вышэйшую справядлівасьць) і маральна адказным за свае ўчынкі (бо ёсьць вера ў ацэнку жыцьця пасьля сьмерці).

Чалавек, які жыве бяз Бога, толькі рацыё і толькі зьнешнім матэрыяльным сьветам, будуе свае паводзіны, улічваючы законы, грамадства, традыцыі і культуру. Яму, аднак, лягчэй ігнараваць гэтыя чыньнікі, калі ёсьць магчымасьць і жаданьне пазьбегнуць адказнасьці, бо ўсьведамленьне адказнасьці перад Богам адсутнічае. Але, калі можна парушыць сьвецкі (дзяржаўны) закон і пазьбегнуць пакараньня, то адказнасьці перад Богам пазьбегнуць немагчыма.

Адчуваньне вышэйшай стваральнай сілы і прыняцьце існаваньня Бога зьяўляецца адначасна маральным рэгулятарам у разьвіцьці асобы.

Адносіны да Бога і дачыненьні з Богам рэгулююцца рэлігійнай арганізацыяй (Касьцёлам, Царквой і г. д.), але кожны чалавек мае свой рахунак дачыненьняў з Тварцом усяго існага і будучы вольным, робіць сьведамы ці нясьведамы выбар.

Хрысьціянства пабудавана на дасканалай свабодзе выбару. Чалавек, які прымае Бога нават толькі ў традыцыі, усяроўна прыглядаецца, думае, аналізуе, слухае сваё сэрца і прыходзіць да высновы, што існуе, ёсьць Бог, і гэты Бог – Ісус Хрыстос, бо ўсё, што зьвязана зь ім, – праўда.

Тут выбар свабоднай волі, якой Бог адчыніў дзьверы, калі ў іх стукаліся.

Але калі б існаваў рацыянальны, факталагічны доказ існаваньня Бога, калі б, скажам, Яго ўсе разам маглі хоць раз у жыцьці бачыць, і ўсе б бачылі і ведалі: вось гэта ёсьць Бог, – то выбару ўжо няма. І веры няма. Ёсьць парадак, які, хочаш–ня хочаш, трэба ўспрымаць як рэальнасьць.

Такое становішча (калі вера замянялася б ведай) рэзка абмяжоўвала б духоўнае разьвіцьцё чалавека і прымітызавала б якасны падзел людзей.

Гістарызм існаваньня Ісуса Хрыста даказаны лепш, чым існаваньне самых рымскіх гісторыкаў, якія пра гэта пісалі, і імпэратараў разам узятых. Але доказнасьць Яго Боскай прыроды аспрэчваецца і, мяркую, ніколі ня будзе даказана бясспрэчна, як навуковы факт, бо ў гэтым няма патрэбы. Зьявы духоўнага кшталту ня могуць быць дакладна дасьледаваны ніякай навуковай мэтодыкай, бо яна абаперта на законах існаваньня фізічнага сьвету. Духоўны сьвет пазнаецца праз веру, дзеля ўмацаваньня якой існуюць яго прыкметы, знакі, зьявы і сымвалы быцьця.

Таму рацыянальная доказнасьць існаваньня Бога заўсёды адносная і можа паслужыць пункцірам Веры, але не яе аргумэнтам. Сцьвярджэньне „Веру, што ёсьць Бог" не патрабуе аргумэнтаў. Яно магутнае само па сабе, бо зьвязана з сэнсам існаваньня.

2 ліпеня 2013 г.

ДЭМАКРАТЫЯ

Дэмакратыя – гэта форма ўлады, структуру якой фармуе ўвесь народ альбо асобная яго група шляхам выбараў альбо дэлегаваньня прадстаўнікоў.

Дэмакратычная форма ўлады спрыяе індывідуальнай рэалізацыі асобы і разьвіцьцю грамадзкай супольнасьці, прадугледжвае свабоду і вольнасьць грамадзяніна.

Дэмакратыя дала магчымасьць у некаторых краінах стварыць якаснае сацыяльнае забесьпячэньне і забясьпечаную старасьць, падтрымаць інвалідаў, адукацыю і творчасьць, яна стымулявала здаровую канкурэнцыю вытворчасьці і разьвіцьцё эфэктыўнай сельскай гаспадаркі.

Адначасна дэмакратычная форма ўлады спрыяе павелічэньню энтрапіі, разбурэньню грамадзкага парадку, прыводзіць да страты кантролю над антыграмадзкімі, дэградуючымі працэсамі, пры крызісных абставінах вядзе да аслабленьня і разбурэньня дзяржавы (Рэч Паспалітая, Вялікае Княства Літоўскае, Ноўгарад, Грэцыя, Рым).

Дэмакратыя зьвязана з грамадзкімі ідэямі, з пануючай формай уласнасьці і формай грамадзкай вытворчасьці. Рынкавая эканоміка і дачыненьні найлепш рэалізуюцца ў палітычнай сістэме дэмакратыі.

Вяршыні дэмакратыі пэрыяду капіталізма і нацыянальных дзяржаў – гэта амэрыканская дэмакратыя, заснаваная на ідэі асабістай свабоды асобы і на рынкавай эканоміцы, і эўрапейская дэмакратыя, заснаваная на ідэі народнай свабоды, роўнасьці, братэрства і на рынкавай эканоміцы.

У выбарчай сістэме ўсеагульнай дэмакратыі, якая не прадугледжвае абмежаваньняў і выбарчых цэнзаў, закладзена сістэмная магчымасьць маральнай дэградацыі грамадства і ўлады. Гэта ёсьць ахілесавая пята дэмакратыі і зьвязана яна з прынцыпамі дэмакратычнага змаганьня за ўладу ў час выбараў. Змагаючыся

за галасы выбаршчыкаў, прэтэндэнты на ўладу (у залежнасьці ад асабістага ўзроўню і характару) могуць апэляваць да маргінальных і антыграмадзкіх групаў людзей, абяцаючы ім падтрымку, каб атрымаць галасы. Такім чынам у сістэме выбарнай дэмакратыі закладзены магчымасьці, якія легалізуюць дэструктыўныя, адсталыя, збочаныя, паразітныя і зусім нікчэмныя зьявы грамадзтва – адкіды разьвіцьця, уводзяць іх у сістэму ўлады, у інфармацыйныя інстытуты, якія ўплываюць на ўсё грамадзтва, у сістэму асьветы і інш., падтрымліваюць прыняцьцем дэструктыўных (часта антыграмадзкіх) законаў і палажэньняў.

Пачынаючы з 1960-х гадоў мінулага стагоддзя, і амэрыканская, і эўрапейская дэмакратыі зьмянілі ідэалёгію і ўступілі ў паласу сістэмнага і родавага крызісу як дэмакратыя левага лібэралізму альбо левалібэральная дэмакратыя.

Левалібэральная дэмакратыя заснавана на касмапалітычнай ідэі прыярытэту правоў чалавека, на касмапалітычнай ідэі мультыкультурнага фармаваньня грамадзтва і на лібэральных прынцыпах эканомікі, якія прадугледжваюць прыярытэт эканомікі перад дзяржаўнай уладай.

Лібэральная дэмакратыя ў цэлым як крызісны этап дэмакратыі, павязаная з новымі формамі інфармацыі, выклікае каласальнае павелічэньне энтрапіі за кошт стварэньня сістэмы лібэральных антыкаштоўнасьцяў, галоўнымі зь якіх ёсьць антыхрысьціянства і рэлятывізм, які сьцірае межы паміж дабром і злом, зманам і ісьцінай, дэградацыяй і разьвіцьцём, прыродай і хімерай.

Левалібэральная дэмакратыя сфармавалася ў выніку спалучэньня маргінальных левых ідэй з прынцыпамі дэмакратыі і рынкавай эканомікі.

У левалібэральнай дэмакратыі эканамічным таварам становяцца не высокія таленты асобы, а нізкія заганы, злачынствы і збачэнствы, не харавство, а брыдота. Нават дурнота шырока прадаецца і набывае свой рынак.Назіраецца люмпэнізацыя насельніцтва. У выніку адбываецца рэзкі ўпадак культуры. Незапатрабаваным робіцца мастацтва, зьнікаюць яго віды, дэградуе мараль, прымітывізуецца асоба.

Усё гэта – складнікі глыбокага духоўнага крызісу, хуткага выхаду зь якога, практычна, не бывае, калі будзе пяройдзена мяжа невяртаньня. Становішча абцяжарана тым больш тлеючым глабальным крызісам насычэньня сусьветнага таварнага рынку, выйсьця зь якога таксама яшчэ не відаць.

Павелічэньне энтрапіі правакуе сама рынкавая эканоміка, але пры левалібэралізме ідэалогія псэўдадэмакратыі разьвіваецца сама па сабе і ўплывае на паступовую дэзарганізацыю грамадзтва.

У апошнія 25 гадоў (з уваходам вытворчасьці ў электронную эру) істотным чыньнікам энтрапіі стала рэзкае павелічэньне хуткасьці перамен. Дынаміка вытворчасьці зраўнялася з пэрыядам засваеньня новых тэхналёгій і стала пераганяць спажывецкія магчымасьці. Тэндэнцыя разьвіваецца як усеагульны працэс.

У сфэры транспарту (лакамоцыі) рэзкае павелічэньне хуткасьці прывяло да новага (малакантралюемага) адчуваньня прасторы і часу. У сфэры інфармацыі вытворчасьць яе перадачы шматкроць перабольшыла магчымасьць успрыняцьця. У сацыяльна-культурнай сфэры (у выніку паскарэньня дэмадынамікі) разрыў паміж пакаленьнямі у межах адной сям'і дасягнуў крытычнай мяжы. Перадача культуры абцяжарваецца і, практычна, спыняецца нават ў дачыненьнях бацькоў і дзяцей. Траціцца адчуваньне (і разуменьне) гістарызму культуры. Усё паглынае цяпершчына, за якой чалавек ужо не пасьпявае. Такую дэмадынаміку як меру хуткасьці перамен трэба разглядаць як асобную катэгорыю працэсаў, выкліканых рынкавай эканомікай і лібэральным спосабам спажываньня.

Далей аб пэрспэктыве сусьветнай дэмакратыі можна казаць толькі ўмоўна

Практычна, працэс спаўзаньня ў дэмакратычным сьвеце магло б спыніць духоўнае нацыянальнае адраджэньне як агульнацывілізацыйнае рушэньне. На сёньняшні дзень альтэрнатывай крызісу і рэгрэсу ёсьць толькі ідэя адраджэньня Хрысьціянства.

Фармальна спаўзаньне да маральнай катастрофы магла б часова прытармазіць (але не ўратаваць) такая хірургічная апэрацыя лібэральнай дэмакратыі, як шырока ўвасобленая дыктатура, дыктатарская сістэма ўлады. (Гэтым карыстаўся Рым, хоць тое яго і не ўратавала.) Зразумела, што сэнс тут у тым, каб пасьля дыктатуры і санацыі пачалося новае духоўнае дэмакратычнае адраджэньне, а ня люмпэнская дэмакратыя.

І трэці варыянт – катасрафічны. Гэта глабальная вайна, па маштабу – кшталту 2-й Сусьветнай. Магчымасьць такога варыянту павялічваецца якраз тады, калі пераход мяжы невяртаньня адбудзецца, і новы сусьветны тавар ня зьявіцца. Тады ўсе працэсы будуць „працаваць” на катастрофу. І яна мусіла б стаць.

8 ліпеня 2013 г.

ДЫКТАТУРА

Дыктатура – гэта абсалютная ўлада адной асобы альбо групы асобаў, якія абапіраюцца на права ўлады і самы гэтае права сцьвярджаюць і фармулююць у законах, дзеяньнях і распараджэньнях. Дыктатура – гэта ня выверт, ня збочанасьць палітыкі, а сістэма ўлады, легітымнай альбо нелегітымнай, якая мае выбраную апору ў грамадзтве і абслугоўвае сама сябе і пэўныя грамадзка-эканамічныя і палітычныя групы ўнутры краіны, альбо за яе межамі.

Дыктатура можа набываць санацыйныя функцыі. Яе зьяўленьне можа адбыцца ў любым месцы, дзе ёсьць крызіс улады, а грамадзтва перажывае эканамічныя цяжкасьці альбо заведзена ў тупік. Дыктатура тады выступае ў ролі выратавальніка народа і пэўны час можа такой нават здавацца (хоць і не абавязкова), бо дыктатура падтрымлівае сама сябе, і галоўны інстынкт дыктатуры – захаваньне сваёй улады.

Фармаваньне дыктатуры ў сучасным сьвеце адбываецца, як правіла, з выкарыстаньнем мэханізму дэмакратыі, дзеля легітымізацыі аднаасобнай (групавой) улады.

Дыктатура бывае партыйная, мафійная (карпаратыўная), нацыянальная і акупацыйная. Пры гэтым яна заўсёды аўтарытарная. Партыйная дыктатура – гэта тады, калі ўладу ў краіне захоплівае адна партыя, якая зьнішчае ўсе астатнія партыі, а ўладу ў гэтай партыі захоплівае група партыі, якая вылучае дыктатара. Гэта схема камуна-фашысцкіх дыктатур.

Мафійная дыктатура – гэта калі абсалютную ўладу захоплівае мафійная (карпаратыўная) група, якая вылучае дыктатара. Такая дыктатура небясьпечная для народа і дзяржавы, паколькі выкарыстоўвае іх як прыватную ўласнасьць.

Нацыянальная дыктатура – гэта калі дыктатар і палітычная сіла, якая за ім стаіць, імкнуцца дзейнічаць у інтарэсах нацыі. На пэўным этапе ўлада нацыянальнай дыктатуры можа супадаць з інтарэсамі дзяржавы і народа (абарончая вайна, навядзеньне парадку пасьля грамадзкага развалу, рэформы і інш.).

У далейшым такая сістэма становіцца тормазам нацыянальнага разьвіцьця, бо не заснавана на свабодзе і не стымулюе свабоднае выяўленьне вытворчых і асобасных магчымасьцяў людзей.

У сучасным сьвеце і мафійная, і нацыянальная дыктатуры найбольш верагодныя і даўгавечныя ў рэсурсных краінах (прыклады: Расея, краіны Сярэдняй Азіі і Лацінскай Амэрыкі). Тут яны зьяўляюцца па сутнасьці гібрыднымі (нацыянальна-мафійнымі) рэжымамі (альбо становяцца імі ў працэсе функцыянаваньня).

Найбольш небясьпечная для дзяржавы, нацыі і людзей – гэта акупацыйная дыктатура, калі ўладу захоплівае асоба ці група асобаў, залежныя ад іншай дзяржавы, пры падтрымцы і пад ціскам улады гэтай дзяржавы, якая (маніпулюючы дыктатарам і дыктуючы палітыку) здабывае такім чынам свае мэты і ўплывы ў краіне, ня ўводзячы войска.

Існаваньне такой дыктатуры абазначае доўгатэрміновую падрыхтоўку інкарпарацыі шляхам падрыву і вынішчэньня нацыянальнай культуры і самасьвядомасьці падуладнага народа.

Акупацыйная дыктатура стварае рэжым унутранай акупацыі і поўнасьцю альбо часткова праводзіць акупацыйную палітыку ў краіне.

У Беларусі.

Характэрным прыкладам акупацыйнай дыктатуры зьяўляецца рэжым Лукашэнкі ў Рэспубліцы Беларусь. Акупацыйная ўнутранная палітыка тут праводзіцца найперш у сфэры свабодаў і правоў грамадзян і нацыянальных каштоўнасьцяў, якія мэтанакіравана і мэтадычна зьнішчаюцца. (Ліквідацыя беларускай школы, творчых саюзаў, беларускага друку, кнігавыданьня, беларускага радыё і тэлебачаньня, грамадзянскай супольнасьці, дэмакратычных выбараў, пасьлядоўнае нішчэньне беларускай мовы і русіфікацыя, ліквідацыя нацыянальных сымвалаў дзяржавы, фальсіфікацыя нацыянальнай гісторыі, рэпрэсіі па рэлігійнай прыкмеце і г. д.)

Аднак па нашай класіфікацыі рэжым ў Беларусі ёсьць гібрыдам акупацыйнай і мафійнай дыктатур. Гэта найбольш злавесны варыянт, бо прыводзіць да духоўнага, культурнага і матэрыяльна-дэмаграфічнага выпусташэньня нацыі, фактычна, становіцца чыньнікам нацыянальнай пагібелі.

Акупацыйны рэжым выкарыстоўвае закон як сродак ўціску, рабаваньня і абмежаваньня, але не як сродак парадку і справядлівасьці і трактуе народ як акупаванае насельніцтва з правамі якога можна не лічыцца. Істотна таксама, што ў цяперашнім антыбеларускім рэжыме, практычна, адсутнічае вольная эканоміка, прыватная ўласнасьць, уласнасьць на зямлю і г. д. Дэмакратыя для людзей без уласнасьці – абстрактная катэгорыя.

Дэмакратычныя мэтады барацьбы за дэмакратыю ў акупацыйнай дыктатуры неэфэктыўныя і маюць мала сэнсу, таму што ўлада не выконвае свае законы, але выкарыстоўвае заканадаўства дзеля рэпрэсій. Пры акупацыйным рэжыме рэальных выбарчых дэмакратычных працэдураў няма (існуюць толькі імітацыі і прафанацыі працэдур). Таму акупацыйную дыктатуру можна абрынуць грамадзкай сілай (але не ўдзелам ў рэжымных сцэнарах, не гульнёй ў прафанацыі). Грамадзкая сіла першым чынам мусіла б імкнуцца ліквідаваць выбарчыя прафанацыі і рэпрэсіўнае заканадаўства.

Акупацыйная дыктатура ў Беларусі – зьява нетыповая для гэтай часткі сьвету, а для беларусаў амаль трагічная. Рэальным вынікам яе можа стаць ліквідацыя дзяржавы і хуткае зьнішчэньне беларускай нацыі.

Абсалютная канцэнтрацыя ўсёй ўлады ў руках адной асобы абцяжарана поўнай залежнасьцю яе ад Масквы і шчыльным кантролем Крамля над аўтарытарнай палітыкай рэжыму. Злавеснасьць гэтай схемы ў тым, што ўвесь сэнс існаваньня ў ёй дыктатара – гэта любым спосабам захаваць уладу. І Масква тое разумее. Дзеля захаваньня ўлады Лукашэнка пойдзе на ўсё, тым больш на нацыянальнае нішчэньне беларускага народа (што і адбываецца), які для яго чужы і не ўяўляе каштоўнасьці. Масква выкарыстоўвае становішча, каб ціснучы на Лукашэнку, і пагражаючы яму стратай ўлады, рабіць сваю акупацыйную палітыку ў Беларусі ягонымі рукамі.

У гэтай злавеснай схеме неверагодным здаецца, што адзін цёмны суб'ект можа нацыянальна зьнішчыць цэлы народ. Але гэта рэальнасьць, якая разгортваецца ва ўсіх на вачах.

Адначасна тут ёсьць і слабое зьвяно схемы. Яна развальваецца як толькі зьнікае аўтарытарны суб'ект улады. Магчымасьць прымяненьня дэмакратычных тэхналёгіяў для зьмены вярхоўнай улады ў Беларусі ліквідаваная. У такіх умовах, як выхад, можа ўзьнікнуць толькі радыкальнае рашэньне. Але легітымна і радыкальным чынам пазбавіцца ад дыктатара, улада якога пагражае нацыянальнаму існаваньню народа, можа толькі сам народ агульным рушэньнем і шляхам рэвалюцыі. Усе астатнія радыкальныя мэтады ёсьць крымінал, які можа толькі пагоршыць становішча.

Аднак які б не рабіць агляд магчымасьцяў выхаду народа з пасткі, у якую яго ўштурхнулі, рэальным застаецца статус-кво – штодзённае існаваньне антынацыянальнай акупацыйнай дыктатуры. У гэтым рэальным стане абавязкова павінна быць праца на будучыню – палітычныя, грамадзкія, асьветніцкія, прафэсійныя, культурніцкія, творчыя групы, асобы і арганізацыі, усьведамленыя адной Нацыянальнай (беларускай) ідэяй. Мусіць існаваць нават хоць малая грамадзянская супольнасьць і паралельны антыакупацыйны беларускі сьвет, дзе нацыянальнае асьветніцтва і ўжываньне нацыянальнай мовы ёсьць галоўнай прэрагатывай.

Гэта ўсё ёсьць найважнейшы чыньнік нацыянальнага існаваньня і нацыянальнай будучыні, бо пры дыктатуры (якая ёсьць закрытай сістэмай улады) не магчымыя дакладныя і адэкватныя прагнозы пераменаў. Яны, як правіла, адбываюцца непадрыхтавана, часам спантанна і нават нечакана. Грамадзтва мусіць быць заўсёды структурна гатовым да зьмен, да ўключэньня ў падзеі, каб адна дыктатура не зьмянілася на іншую, каб грамадзтва магло выйсьці на шлях волі.

* * *

Пасьпяховае змаганьне супраць дыктатуры павінна грунтавацца на моцнай ідэі. Сэнс ёсьць у барацьбе за нацыянальную свабоду і выратаваньне беларускай нацыі ад зьнішчэньня антынародным рэжымам. Тут – у нацыянальнай ідэі – ёсьць грунт для канцэнтрацыі сілы, плошча апоры і барацьбы.

9 ліпеня 2013 г.

ЛІБЭРАЛІЗМ

Лібэралізм – гэта ідэалёгія бізнэсоўцаў, прадпрыймальнікаў, гандляроў, адвакатаў і ўсёй буржуазіі, якая зацікаўлена ў вольным рынку, гандлі і прадпрыймальніцтве без дыктату дзяржаўнай улады. Але паколькі без дзяржавы не абыдзешся, то дзяржава павінна быць на службе рынкавых і прыбытковых інтарэсаў. Гэтакая схема ў прынцыпе застаецца увесь час. Але тут існуе яшчэ трэцяя сіла – гэта ўвесь астатні народ. Узаемадачыненьні гэтых трох сілаў і спарадзілі ўсе множнасьці лібэралізму.

Галоўная сутнасьць лібэралізму – прыярытэт бізнэсу і эканамічных дачыненьняў перад дзяржавай. Палітычная сістэма, якая забясьпечвае сутнасьць лібэралізму, ёсьць дэмакратыя.

Палітычная ідэалёгія лібэралізму набывала розную афарбоўку ў залежнасьці ад таго, якія сілы далучаліся да сістэмы. У XX стагоддзі (асабліва пасьля 1-й і 2-й Сусьветных войнаў) у лібэральную дзяржаву з галавой увайшла эўрапейская сацыял-дэмакратыя, сацыялісты і інш. накірункі сацыялізму. Зьявіліся нават мадыфікацыі лібэральнай эканомікі па сацыял-дэмакратычных мадэлях (скандынаўскія краіны і інш.).

У палітычнай сфэры зьяўляюцца новыя каштоўнасьці (правы чалавека, прыярытэт этнічным мяншыням, непарушнасьць межаў, прыярытэт асобы перад дзяржавай і інш.). Адначасна махрова расьцьвітае палітычная і ідэалягічная дэмагогія, пачынаюцца бунты моладзі, разбураецца старая каляніяльная сістэма. Павялічваюцца ідэі інтэграцыі Эўропы, прымаюцца эміграцыйныя праграмы мультыкультуралізму. Старая Эўропа марыла аб таннай рабочай сіле з калоній і спадзявалася мець пад рукой свой дзяржаўны хатні каланіялізм. З гэтага нічога не атрымалася, акрамя ўзьнікненьня мільёнаў масаў экзатычнага люмпэну ў краінах Эўропы.

Крызіс лібэралізму быў яшчэ не заўважальны, пакуль існаваў СССР, які змушаў Захад да пэўнай абарончай мабілізацыі ва ўсіх сфэрах жыцьця.

Пасьля распаду СССР на нейкі момант стварылася ідэйна-палітычная пустата. Яна была хутка пераадолена ідэяй эўрапейскай інтэграцыі, якая мабілізавала Эўропу вакол адной справы.

Пасьля прыёму ў Эўразьвяз краінаў былой савецкай зоны з Усходняй Эўропы палітычны ўздым прыпыніўся і прыкметы ідэйна-палітычнага крызісу сталі бачны няўзброеным вокам. Неўзабаве таксама пачаўся глябальны эканамічна-фінансавы крызіс усёй сістэмы лібэралізму. Канца яму не відаць.

Ідэйна-палітычны крызіс лібэралізму выкліканы чарговым пранікненьнем у яго сістэму ідэяў і асобаў сацыялістычнага і камуністычнага накірункаў. Да распаду СССР гэтыя ідэі і сілы працавалі ў асноўным на Савецкі Саюз і мелі адтуль датацыі. Пасьля распаду ўся гэтая публіка (разам з агентурай, са сваімі навыкамі і поглядамі) апынулася ў структурах Эўразьвязу і нават заняла там кіруючыя пасады. Левыя ідэі і людзі найбольш паўплывалі на прыняцьце лізбонскіх дакумантаў ды на ўсю бязбожную пазыцыю Эўразьвязу. Увогуле палітычная мэтодыка Эўразьвязу пачала нечым нагадваць Савецкі Саюз.

Ажывіліся ўсе крайнія погляды лібэралізму, а дактрына правоў чалавека даведзена амаль да абсурду. Амаль адкрыта дэманструецца непрыняцьце ўсялякіх нацыянальна-культурных ідэй, падтрымка палавых дэвіянтаў, антыэўрапейскіх рэлігіяў і перасьлед хрысьціянства. (Апошняя пазыцыя вельмі вымоўная, што да ідэалёгіі і сутнасьці ўлады).

Левалібэральны ўхіл, якіназіраецца ўжо амаль чвэрць стагоддзя ў Эўразьвязе, сьведчыць пра вельмі сумніўную дэмакратыю ў гэтай палітыцы. Фактычна, на нашых вачах адбываецца левалібэральны крызіс дэмакратыі, які павінен быў бы прывесьці да істотных зьменаў ва ўсёй сістэме эўрапейскага лібэралізму.

9 ліпеня 2013 г.

ВЯРТАНЬНЕ МОВЫ І СВАБОДЫ

Мова ёсьць найвялікшае дасягненьне культуры. „На пачатку было слова." Мова – гэта чалавецтва. Нічога, што створана чалавецтвам, няма вышэй і важней за мову. Мова народа для кожнага народа мае такое ж значэньне, як фэнамэн мовы для ўсіх людзей.

Мова не належыць толькі таму пакаленьню, якое жыве. Яна дзеля мінулага і будучыні. Яна дзеля вечнасьці.

Мова ёсьць першасным і найвялікшым сродкам культуры. Нацыянальная родная мова ёсьць ключом для адкрыцьця генетычных магчымасьцяў асобы ў рэалізацыі яе інтэлектуальнага разьвіцьця. Гэта вядома было яшчэ ў XIX стагоддзі (рускі пэдагог К. Ушынскі) і пацьверджана сучаснай навукай, якая дасьледуе генэтыку і мазгі чалавека.

Найвялікшая небясьпека для народнай мовы – акупацыя і акупацыйная палітыка. Акупацыі бываюць розныя і маюць гістарычныя характарыстыкі.

Расейская акупацыя Вялікага Княства Літоўскага (Беларусі) – гэта была акупацыя на нацыянальную сьмерць, дзе галоўным накірункам маскоўскай палітыкі было вынішчэньне беларускай мовы. Ворагі лічылі, што вынішчэньне беларускай мовы адначасна з русіфікацыяй – гэта тое зьвяно, якое дазволіць ім разбурыць усю беларускую нацыянальную культуру і ліквідаваць народ, выкінуць яго з мапы Эўропы.

Разьлік расейцаў быў дакладным. Ёсьць некалькі складовых асноваў існаваньня нацыі, характэрных для ўсіх народаў і краін, – гэта мова, рэлігія, геаграфічнае палажэньне, гісторыя, этнічная супольнасьць, культура і г. д. Сярод названых асноваў у кожнай нацыі (у залежнасьці ад абставінаў) ёсьць прыярытэты, на якіх трымаюцца ўсе каштоўнасьці. Для габрэяў, напрыклад, гэта іхняя гісторыя і рэлігія, для ірландцаў каталіцызм, для бальшыні эўрпейцаў – нацыянальная мова.

Для Беларускай нацыі найважнейшым грунтам існаваньня і разьвіцьця зьўляецца беларуская мова плюс гісторыя. Ліквідацыя беларускай мовы для беларусаў абазначае нацыянальную сьмерць. Беларуская нацыя трымаецца на беларускай мове. Гэта цудоўна разумелі ўсе беларускія нацыянальныя дзеячы («Шануйце мову нашую, беларускую, каб ня ўмерлі» – Ф. Багушэвіч) і дакладна асэнсавалі галоўныя ворагі і нішчыцелі беларускай нацыі – маскоўцы.

Задача нумар адзін усёй маскоўскай палітыкі на яе заходнім кірунку – ліквідацыя беларускай мовы і русіфікацыя. Без

дасягненьня такой мэты Масква ніколі ня зможа перамагчы Беларусь. Расейскія палітыкі гэта ведаюць і дасягнулі ў Беларусі вялікіх разбуральных вынікаў, галоўным чынам, дзякуючы акупацыйнай палітыцы, выкарыстаньню палітычных стаўленьнікаў, эфектоўнай прапагандысцкай і ідэалагічнай апрацоўцы беларускіх эліт і усяго насельніцтва. Тое, што ў гэтым сьмяртэльным змаганьні ведаюць і разумеюць маскоўцы, ня бачыць і не разумее бальшыня беларускага грамадзтва. Адбылося глыбокае і змасаванае асьляпленьне праціўніка і спадзевы Масквы павялічыліся.

Усялякі зрух беларусаў у абароне беларускай мовы і беларускай адукацыі выклікае нэрвовую рэакцыю маскоўцаў, часам гістэрычную і на першы погляд неадэкватную. Сьведама ці ня сьведама яны трывожацца за лёс сваёй антыбеларускай палітыкі ў Беларусі і баяцца правалу палітычнай задачы нумар адзін. Істэрычныя паводзіны, неадэкватныя ўспышкі нянавісьці да беларускай мовы (якая ўжо ледзь дыхае) тлумачацца імпэрскай, антыбеларускай зададзенасьцю маскоўскай палітыкі і страхам за яе правал.

Дзеяньне маскоўскай палітыкі у Беларусі шляхам выкарыстаньня антыбеларускага рэжыму Лукашэнкі нагадвае вайну акупацыйнай арміі, якая найперш страляе ідэалагічнымі патронамі ды палітычнымі кулямі, а потым ужо, не спатыкаючы супраціву, пачынае граміць дубінамі ды аглоблямі.

Сутнасьць такога становішча вобразна і адпаведна раскрыў адраджэнскі палітык Юры Адамавіч Беленькі, зьвяртаючыся да моладзі: ***«Моладзь, памятай: калі ты размаўляеш на расейскай, ты ў акупацыйнай арміі, якая страляе ў твой народ».***

Цікава, што гэты дакладны, палітычна выверaны лозунг зноў, як звычайна, па зацяганым маскоўскім шаблоне выклікаў чарговую штучную істэрыку агентуры і лукашыстаў. Гёбельс малее перад нэўрастэніяй «рэзідэнтаў» і «прапагандыстаў». Тут яны раскрываюцца вельмі выразна. Асноўны прыём – перакручваньне лёзунга і нападкі на свае ж выверты. Тыповы савецкі прапагандысцкі падыход і класічная гёбельсаўшчына. І так увес час.

Што было разбурана і зьнішчана за 200 гадоў акупацыі і як нішчаць беларускую культуру і мову цяпер – вядома. Усё гэта будзе падлічана падрабязна і прад'яўлены рахунак нішчыцелям. Але ўжо цяпер трэба ставіць сабе пытаньне, якім чынам пасьля цёмнай навалы трэба будзе аднаўляць страчанае і як адрадзіць разбуранае?

У 2006 годзе на так званым „усебеларускім сходзе" начальнік антыбеларускага рэжыму выказаў у завуаляванай форме стратэгічную мэту маскоўскай акупацыйнай палітыкі ў Беларусі і ўскладзеную на яго разбуральную місію: **„Зрабіць так, каб нічога ўжо нельга было вярнуць назад"**.

Гэта, між іншым, тэзіс расейскага НКВД, якім яны кіраваліся ў акупаванай Беларусі амаль усё ХХ-е стагоддзе. Цяпер паўтараюць тое самае.

* * *

Пасьля ліквідацыі рэжыму першае, што трэба будзе зрабіць беларусам – гэта адмяніць усе антыбеларускія і фальсіфікацыйныя, антызаконныя акты цёмнага рэжыму. Уводзіцца ў дзеяньне Канстытуцыя 1994 года. Аднаўляюцца дзяржаўны Сьцяг і Гэрб, зацьвярджаецца дзяржаўны гімн.

Канстытуцыя 1994 года стварае грунт для адраджэньня дзяржаўнай беларускай мовы і адукацыі. Доўгія гады цёмнага рэжыму і вынішчэньня мовы паказалі, аднак, што ня ўсё так дрэнна, бо беларускі народ прыхільны да сваёй дзяржавы, да Незалежнасьці і да сваёй мовы. Выходзячы з гэтага, ёсьць магчымасьць праводзіць спакойную і лаяльную да цяжкага стану грамадзтва палітыку культурнага адраджэньня. Важна толькі, каб была беларуская дэмакратычная ўлада і, каб краінай кіравалі патрыёты Беларусі.

Першае правіла. Ня трэба ствараць ніякіх моўных абмежаваньняў для людзей у грамадзтве, ня трэба вызначаць ніякіх тэрмінаў пераходу на мову. Усё адбудзецца паступова само сабой пры культурніцкай і адукацыйнай падтрымцы беларускай дзяржавы і дзяржаўнай праграмы моўнага разьвіцьця. Тэрмін для авалоданьня дзяржаўнай мовай будзе вызначаны толькі для дзяржаўных служачых і чыноўнікаў (звычайна гэта пяць гадоў паводле існуючай міжнароднай практыкі)

Вопыт доўгіх гадоў антыбеларускага рэжыму паказаў, што галоўнае, каб не душылі, не плявалі ў твар, не зачынялі школы, не кідалі ОМОН на Беларускі ліцэй, каб далі магчымасьць вольна разьвівацца, вучыцца, гаварыць пра сваё і пра ўсё. А нармальная Беларуская дзяржава дасьць такую магчымасьць усім і падтрымае.

Трэба разумець, што расейская мова нам ня страшная, калі ня будзе палітыкі русіфікацыі. А яе пасьля цёмнага рэжыму ня будзе.

Трэба ўлічыць, што за гады цёмнага рэжыму цэлае пакаленьне людзей прайшло праз рускую школу, беларуская мова рэжымам нідзе не прызнавалася. Большая палова беларусаў, якія любяць сваю краіну і ведаюць, што іхняя мова беларуская, карыстаюцца і змушаны былі карыстацца толькі расейскай мовай. Беларускую мову антыбеларускі рэжым выціснуў амаль адусюль.

Як мусіла б выглядаць гэтае „першае правіла" на практыцы пры сапраўднай беларускай уладзе і ў дачыненьні з уладай?

Улада будзе карыстацца дзяржаўнай беларускай мовай і валодаць мовай міжнацыянальных зносінаў (гэта значыць рускай мовай згодна Канстытуцыі 1994 г.). Аднак, зразумела, што шмат хто з дзяржаўных чыноўнікаў беларускай мовай цяпер не валодае. Ніхто за гэта ня будзе іх звальняць з працы. Будуць прапанаваныя бясплатныя курсы мовы. Чыноўнік можа праігнараваць курсы і не вучыць дзяржаўную мову. Ніхто таксама ня будзе яго за гэта і ў гэты пяцігадовы пэрыяд звальняць. Але веданьне дзяржаўнай мовы будзе ўведзена ў класнасьць чыноўнікаў і да зарплаты будзе дадавацца каэфіцыэнт. Прылежнасьць і навучаньне мусяць быць узнагароджаны.

Акрамя таго з гадамі будуць выходзіць зь беларускіх школаў і ўнівэрсітэтаў добра падрыхтаваныя, адукаваныя кадры, і чыноўнік, які не захацеў вучыцца, ня вытрымае ні конкурсу, ні канкурэнцыі.

Грамадзянін Беларусі прыходзіць у дзяржаўную ўстанову, размаўляе і піша заявы (паданьні) і атрымлівае адказы на той мове, на якой яму зручна (гэта значыць на беларускай ці на рускай).

Тут не павінна ўзьнікаць ніякіх праблем для грамадзяніна. Трэба разумець становішча, якое будзе выпраўляцца паступова і натуральна, разам з ростам вольнага пакаленьня.

У сістэме адукацыі мусіць быць адноўлена беларуская лінейка адукацыі. Гэта значыць – беларуская школа, беларускі ўнівэрсітэт, плюс беларускія дашкольныя ўстановы. Тут ужо ёсьць вопыт 90-х і добрыя вынікі.

Будзе ўзвышана значэньне і роля настаўніка, істотна павялічана зарплата, выпраўлены савецкі і рэжымны (жаночы) перакос у фармаваньні школьных педагагічных кадраў. Спрыяльны падыход павінен быць ва ўсёй сістэме адукацыі, асабліва ў вышэйшай, якая (зразумела, па самой сытуацыі) павінна апярэдзіць школу і стаць беларускай па мове, па зьмесце і па духу. Трэба ўсьведамляць, што імгненна тут нічога ня зробіцца. (У чэшскіх унівэрсытэтах яшчэ доўгі час пасьля аб'яўленьня незалежнасьці некаторыя лекцыі чыталіся па-нямецку.)

І ў нас, можа нават працяглы час, некаторыя лекцыі, напэўна, будуць гучэць па-руску. Трэба ведаць, што гэта зусім не бяда, а пераходны пэрыяд.

Тут мусіць існаваць сістэма руху наперад. У пераходны пэрыяд (гэта значыць часова, на пэўны тэрмін) будзе грамадзкая дапамога, будуць створаныя грамадзкія фонды падтрымкі беларускай вышэйшай адукацыі, фондавыя даплаты педагогам за мову навучаньня. Наша вялікая мова заслугоўвае грунтоўнай кампэнсацыі за дзьвесьце гадоў нішчэньня, абплёўваньня, дыскрымінацыі, паніжэньня і забароны. Дэмагогія ворагаў чалавецтва аб «уціску» рускай мовы тут ня пройдзе. Беларусы натуральным чынам, законна і з поўным правам, ўсім грамадзтвам, карыстаючыся адначасна і рускай мовай, выправяць векавыя разбурэньні ворагаў нацыі і культуры, даўшы сваёй беларускай мове вольны шлях ў вольнае жыцьцё.

Самае галоўнае, на што я тут спадзяюся, што на старце (у атмасфэры дабразычлівасьці і даверу) кожны беларус, чыноўнік, пэдагог (беларускамоўны ці расейскамоўны) павінен адчуць сябе запатрабаваным для нацыі, для вялікай справы свабоды і нацыянальнага адраджэньня. Адным словам, мусіў бы стацца ўздым добрых справаў і сьветлага энтузіязму. А гэта вялікая стваральная сіла.

Велізарнае значэньне для адраджэньня дзяржаўнасьці беларускай мовы і для веданьня мовы ўсімі грамадзянамі Беларусі (у тым ліку і мігрантамі) ёсьць дзяржаўнае беларускае радыё і тэлебачаньне – тое, што ліквідаваў цёмны рэжым. Усё гэта будзе адноўлена адразу, гэтак жа, як і дзейнасьць забароненых і ліквідаваных беларускіх радыёстанцыяў і праграмаў.

Мяркую, што за сымвалічную аплату (а магчыма і бясплатна) будзе ажыцьцёўлена дзяржаўная мадэрнізаваная сістэма „Радыё ў кожны дом” (кшталту правадной сеткі але ў новых тэхналягічных магчымасьцях), бо такая інфармацыйная прапанова зусім не састарэла і вельмі карысная для ўсьведамленьня і разьвіцьця перш за ўсё роднай мовы (пацьверджана практыкай).

Прыстойнае нацыянальнае тэлебачаньне і радыё, акрамя непасрэднага агучваньня мовы, павінны падняць яе прэстыж і значэньне для беларуса добрым ўзроўнем сваіх аўдыё і тэлепраграмаў.

З усіх грамадзкіх арганізацыяў моўнага ўплыву асобна стаіць пытаньне аб мове ў рэлігійных сьвятынях. Тут трэба разумець, што аддзяленьне царквы ад дзяржавы зусім не азначае аўтаномію царкоўнай арганізацыі і выхад яе з-пад закону, як некаторыя часам думаюць. Аддзяленьне ад дзяржавы абазначае, што царква не трактуецца як дзяржаўны ворган, не выкладаецца абавязковы Закон Божы ў школе (але можа быць як факультатыў), усе царкоўныя дакуманты, выдадзеныя людзям (аб шлюбе, аб хрышчэньні і т. п.) не ацэньваюцца як афіцыйныя дакуманты, ніякае дзеяньне царквы не ўплывае на юрыдычныя і грамадзянскія дачыненьні асобы. І ўсё на гэтым. Царква падпарадкоўваецца ўсім законам, якія прынятыя ўладай. Яна можа, скажам, не рэагаваць на Закон. Але калі ў царкоўных шапіках пачне прадавацца, напрыклад, чарнасоценная, руская фашыстоўская, антысеміцкая ці антыбеларуская літаратура, то гэта ўжо падходзіць пад парушэньне, якое адлюстравана ў праве і караецца паводле адпаведнага праўнага кодэксу.

Беларуская вольная дзяржава магла б, на маю думку, заключыць канкардат з усімі цэрквамі, дзе было б (сярод іншых) адзначана пытаньне аб дзяржаўнай мове ў сьвятынях і храмах, бо дзяржаве цяжка быць прыхільнай царкве, якая ігнаруе (і нават не шануе) беларускую дзяржаўную мову.

Павінен адзначыць, згодна нават практычных назіраньняў, што тыя пытаньні і тэмы, ад якіх ворагаў беларушчыны кідае ў немарасьць, істэрыку і шалёную злосьць, павінны стаць для нас прыярытэтам, першачарговай задачай аднаўленьня. А гэта Беларуская мова, Беларускі Сьцяг і гэрб Пагоня. З гэтых каштоўнасьцяў цёмны рэжым пачаў зьнішчэньне ўсяго беларускага. З гэтых каштоўнасьцяў (пасьля ліквідацыі рэжыму) трэба пачаць нашае нацыянальнае вяртаньне і адраджэньне сьветлай Беларусі.

ліпень-лістапад 2013 г.

ЛАХМАНЫ

Люмпэн – гэта бедныя групы грамадзтва ў Рыме, якія ня мелі маёмасьці, уласнасьці, жыльля і, як правіла, нідзе не працавалі, папрашайнічалі, кралі, маглі напасьці на чалавека з-за адзежы ці яды, зьбіваліся ў кучы, бадзяліся па мільённым Рыме і галёкалі: „Хлеба і відовішчаў!”

Настроі і голад люмпэнаў вымушаныя былі ўлічваць правіцелі Рыма. Бальшавікі называлі люмпэн „дэклясаванымі элемэнтамі”.

Сацыяльны люмпэн (лацінскае „лахманы”) спараджае любое сацыяльнае грамадзтва, бо заўсёды ёсьць людзі няшчасныя, а яшчэ больш, якія ня хочуць працаваць, нічога рабіць, а толькі бадзяцца.

Люмпэн, аднак, хутчэй множыцца ў такіх грамадзтвах, дзе мала парадку і шмат уяўнай свабоды, а грамадзтва ня беднае. Люмпэн ні да чаго не прывязаны: ні да маёмасьці, ні да абавязкаў (якіх у яго няма), ні да перакананьняў. Тут вольная (на самай справе паразітная) сацыяльная вегетацыя.

У XX стагоддзі тэрмін „люмпэн” стаў пашырацца на іншыя групы насельніцтва, якія валодалі якасьцямі люмпэна. Пры саветах часам казалі „люмпэн-інтэлігенцыя”. Гэта пра тых людзей, якія, атрымаўшы вышэйшую адукацыю, ішлі працаваць на прымітыўную ручную працу, бо там больш плацілі. (Рабочы ў СССР атрымліваў у 2-3 разы большы заробак, чым інжэнер.) Але гэта быў вымушаны крок у выніку збочанай эканамічнай палітыкі. Асобную сацыяльную групу гэты пласт люмпэн-інтэлігенцыі не стварыў.

У канцы XX стагоддзя тэрмін „люмпэн” пераносіцца ў сьветапоглядную сфэру па аналёгіі прыкметаў з сацыяльным люмпэнам. Гэта значыць сацыяльнае „вегетаваньне”, адсутнасьць усялякіх духоўных, палітычных, нацыянальных і культурных інтарэсаў, акрамя мінімальнага дабрабыту і спадзяваньня на сацыяльную дапамогу дзяржавы.

У СССР савецкі люмпэн узьнік як вынік сацыяльна-эканамічнай палітыкі саветаў і таталітарызму камуна-партыйнай сістэмы. Савецкі люмпэн, як і ўсе ў СССР, ня меў прыватнай уласнасьці і задавольваўся мінімумам: дзяржаўная кватэра, дзяржаўная праца, зарплата, пасьля працы – вольны час выпіць гарэлкі, схадзіць на футбол і паглядзець тэлевізар. Больш не было ніякіх інтарэсаў, поглядаў, жаданьняў і магчымасьцяў. Гэта было добрае для іх прывычнае жыцьцё.

Асноўны лёзунг савецкага люмпэна: „Нікуды ня лезь і нічога не рабі!” Асноўнае пытаньне да дзяржавы, да начальства, палітыкаў: „А што вы нам дасьцё?”

Клясычных люмпэнаў у той час у СССР сталі называць „бамжамі” (гэта значыць „бяз месца жыхарства”). Гэтых лахманоў у СССР было няшмат. Але пасьля развалу СССР колькасьць іх ва ўсіх краінах нашмат павялічылася.

Лукашысцкі люмпэн у падрэжымнай Беларусі – гэта працяг савецкага, толькі больш абмежаваны і запалоханы. Заходняя мадыфікацыя маладога люмпэна знаходзіць тут пэўнае ўвасабленьне ў „гопніках”, якія (у адрозьненьне ад амэрыканскіх масаў) менш крыклівыя, але ня менш крымінальна-агрэсіўныя.

Заўважана адчувальная люмпэнізацыя сьвядомасьці сярод маладога пакаленьня беларусаў, вырашчанага пры антыбеларускім рэжыме – катастрафічнае звужэньне ведаў, абвальны упадак этыкі і культуры, адсутнасьць ідэалаў, грамадзкіх і нацыянальных інтарэсаў, ня ведаюць сваёй мовы, духоўны вакуум. Характэрныя рысы – абыякавасьць да ўсяго акрамя сябе; пры гэтым не імкнуцца стаць дарослымі, пазьбягаюць адказнасьці, самасцьвярджэньне набывае інфантыльныя формы. Ўсё гэта першасныя вынікі рэжымнай палітыкі масавай дэнацыяналізацыі, закрыцьця сацыяльных пэрспэктыў. Нават па параўнаньні з савецкім ўзроўнем гэта крок ў бездань.

На Захадзе (асабліва ў ЗША) клясычны люмпэн дастаткова заўважны. Частка зь іх – гэта няшчасныя людзі, якія страцілі сацыяльную волю да жыцьця і апусьціліся, ня вытрымаўшы жорсткіх абставінаў капіталізму. Большая частка – гэта наркаманы, гультаі, бадзягі, жабракі.

На Захадзе таксама адбываецца фактычнае пераасэнсаваньне тэрміну „люмпэн” і перанос паняцьця ў сьветапоглядную і этычна-культурную сфэру. У гэтым сэнсе тут разьвіваецца каласальны і шырокі працэс люмпэнізацыі грамадзтва (найперш ў ЗША), які па маштабах пераўзыходзіць усё, што адбывалася з масавай прымітывізацыяй людзей у сацыяльных сістэмах да гэтага часу.

Характэрнасьць масавага амэрыканскага люмпэну, якім перапоўненыя вялікія гарады, – адмаўленьне ад прыстойнасьці, ад культурных і звычаёвых табу. Зьнешне яны імкнуцца быць падобнымі на клясычных „лахманоў” і апранаюцца падкрэсьлена абы як, носяць нейкія выпадковыя „шмоткі”, майкі, трусы, шлёпанцы, у якіх не выходзяць на вуліцу нармальныя і прыстойныя людзі. Кабеты ходзяць у ніжняй бялізьне, часта эпатажна паказваючы тлустыя вісячыя жываты, ягадзіцы і іншыя натуралістычныя часткі цела. (Трэба ўлічыць, што зьнешні выгляд, як правіла, выяўляе ўнутраны зьмест чалавека.) Гэтак яны дэманструюць сваё разуменьне свабоды і дачыненьні да сэксу, які ў ЗША (у адрозьненьне, напрыклад, ад Расеі) носіць рацыянальны характар. У сэнсе накірунку думак, грамадзтва заходніх лахманоў зацыклена на сэксе. Сродкі масавай інфармацыі, маскультура, таварны рынак і т.п. падтрымліваюць гэты „цыклоз”. Лахманоў ў Амэрыцы так шмат, што яны ўжо даўно не вылучаюцца з масы, і ніхто тут ўжо ні на каго не зьвяртае ўвагі, нават калі б хто ракам хадзіў. Гэта было б яго „правам чалавека”, абы закон не парушаў.

Акрамя крайняга духоўнага прымітывізму, амэрыканскі люмпэн у большай ступені, чым эўрапейскі, характарызуецца, практычна, поўнай адсутнасьцю веды пра акаляючы сьвет, геаграфію, гісторыю, ня кажучы ўжо пра космас. І нічым не цікавіцца. Тэлевізар тут не дапамагае, а наадварот, робіць зь люмпэна балваноў, бо на TV дэманструюцца ў асноўным тупыя забаўляльныя праграмы, якія „лахманы” толькі і глядзяць. Многія зь іх могуць зь цяжкасьцю лічыць толькі да ста (але ня больш), а пра табліцу множаньня нават не пытайце. Праз аднаго яны ходзяць са слухаўкамі на вушах, выдатна валодаюць сучаснымі мабільнымі тэлефонамі, „плеерамі” і іншымі электроннымі дрындушкамі.

Амэрыканскі люмпэн – гэта зьява, якая трапіла ў поле зроку беларускіх дасьледчыкаў (В. Зайка). Люмпэны ўжо сталі істотна ўплываць на грамадзтва.

Як і рымскі клясычны, і савецкі люмпэн, заходнія „лахманы” (якіх маса) – гэта вынік сацыяльна-эканамічнай і ідэалягічнай сістэмы, якая (у асноўным) альбо дае магчымасьць паразітаваць на сацыяльнай дапамозе дзяржавы і на падтрымцы іншых людзей, альбо атупляе чалавека кансумэнцкай ідэалёгіяй і прапагандай настолькі, што заганяе яго ў „вегетатыўнае” гета, у якім ён ізалюецца ад шырокага сьвету і жыве сваімі прымітыўнамі, часьцей за ўсё збочанымі, патрэбамі.

9 ліпеня 2013 г.

ЭТНАС І НАЦЫЯ

Разбураючы Беларусь, рускія за 200 гадоў акупацыі зьнішчылі (забілі) мільёны беларусаў, спалілі беларускія кнігі, ліквідавалі рэлігію, перарабілі і зьнішчылі тысячы храмаў, перабудавалі і панішчылі цэнтры гарадоў, фізічна ліквідавалі цэлыя саслоўі людзей, зрусіфікавалі школу, але так і не змаглі забіць этнас беларускага народа (нават камуністы). Найбліжэй падышоў да гэтага злачынства П. Машэраў, бадай, ці ні найбольшы камуністычны русіфікатар і нішчыцель беларускай нацыі. (Даведка. *Пётр Машэраў, беларус па паходжаньні, сапраўднае прозьвішча Машэра (зьмяніў прозьвішча дзеля кар’еры), першы сакратар ЦК КПБ (КПСС). Удзельнік энкавэдзісцкай савецкай партызанкі на Беларусі. На пасадзе першага сакратара ЦК КПБ (КПСС) валодаў неабмежаванай уладай у Беларусі.*)

За Машэравым ужо лічылася татальная русіфікацыя беларускай школы і адукацыі, штучная (непатрэбная) меліярацыя (нішчэньне прыроды) і пачатак ліквідацыі беларускай вёскі. Пры Машэраве ўзьнік плян ліквідацыі беларускіх вёсак пад выглядам «беспэрспэктыўных». Па пляну 75% вёсак мусілі быць зьнішчаны (34 тысячы паселішчаў). Гэты антычалавечы плян разбурэньня беларускага этнасу ўжо пачалі ажыцьцяўляць, але неўзабаве Машэраў згінуў, плян забуксаваў, а праз нейкі час разваліўся СССР.

Антыбеларускую падрыўную працу Машэрава прадоўжыў А. Лукашэнка. Разбуральны вынік шызоіднага гэбізму аказаўся катастрафічным. За кароткі час (18 гадоў) антыбеларускага рэжыму ў значнай ступені русіфікавана, алкагалізавана, разбурана („аграгарадкі”) і зьнішчана беларуская вёска. Пад пагрозай апынулася існаваньне беларускага этнаса. Амаль начыста адбітая памяць у пакаленьня. Нацыю нішчаць, а яна не разумее, што адбываецца.

* * *

Галоўнае пытаньне адраджэньня нацыяў у пэрыяд Вясны народаў Эўропы (у час крушэньня імпэрыяў) было пытаньне адраджэньня і грамадзкага сцьвярджэньня нацыянальнай мовы.

Галоўнае пытаньне палітыкі Расейскай імпэрыі на Захадзе (у Беларусі) – ліквідацыя беларускай мовы.

Галоўнае пытаньне беларускага нацыянальнага адраджэньня – грамадзкае і дзяржаўнае сцьвярджэньне беларускай мовы.

Усё, што ствараецца ў Беларусі (ці за яе межамі) не на беларускай мове (а гэта, як правіла, пры ўдзеле чужой агентуры КГБ) не зьяўляецца ні беларускай апазыцыяй, ні беларускім рухам, ні беларускім нацыянальным адраджэньнем. Выплюньце гэта, як сьліну. Наша гісторыя і наш вопыт даўно пацьвердзілі гэтую праўду.

«А мы вот по-русски, за Белоруссию, за ее историю и культуру. Разве это плохо?»

«Вы можаце быць за «Белоруссію» хоць па-руску, хоць па-кітайску, хоць па-японску, і гэта ня будзе «плохо». Але будучыні Беларусі ў гэтым няма.»

* * *

Інтэлігентнасьць ёсьць набытая выхаваньнем і адукацыяй, і ёсьць прыроджаная. Гэта здольнасьць чалавека свае веды, вопыт, думкі і дзеяньні сувымяраць з карысьцю для нацыі, для культуры, для народа і грамадзтва. Інтэлігент – гэта інтэлектуал, які дбае пра Бацькаўшчыну і народ, які спалучае свае інтарэсы і веды з інтарэсамі нацыі і грамадзтва і можа дзеля гэтага ахвяравацца іншымі клопатамі.

Наяўнасьць інтэлігенцыі – гэта ёсьць наша грамадзкая перавага перад Захадам. (На Захадзе не існуе інтэлігенцыі і дружбы. Людзі жывуць інтарэсамі і цэняць індывідуалізм, забясьпечаны правам.) У цяжкі для нацыі час, калі нішчаць культуру і мову, на інтэлігенцыю кладзецца адказнасьць і абавязак нацыянальна-культурнай асьветы грамадзтва. Цяжкі час даўно настаў.

Што робіць, чым займаецца беларуская інтэлігенцыя, гледзячы на нішчэньне мовы і разбурэньне культуры?

Ня трэба плакаць і бяз сэнсу абурацца на хама. Ня дайце яму ўсіх зрабіць хамамі. Не станавіцеся такімі, як ён. Не гаварэце, як ён. Ня будзьце на яго падобнымі. Шануйце нашу беларускую мову, гаварэце, сьпявайце, паважайце, вучэце дзяцей па-беларуску, нясіце сьвятло Беларусі ў душы людзей і ў цэлы сьвет.

9 студзеня 2013 г.

ЛЮСТРАЦЫІ

Тэрмін „люстрацыя" ў розных краінах і ў розны гістарычны час меў розны зьмест: ад магічнага сэнсу да сацыяльнага, юрыдычнага і палітычнага азначэньня.

У сучасным разуменьні пад люстрацыяй падразумяваецца ***выяўленьне ня выяўленага і прыняцьце абмежавальных захадаў да асобы з палітычнымі мэтамі.***

Практычна, кожны антыдэмакратычны таталітарны рэжым (асабліва ідэалягічнага ці тэакратычнага кшталту) праводзіць таемную ці адкрытую люстрацыю сваіх грамадзянаў, прымаючы адпаведныя абмежавальныя законы ў межах усёй дзяржавы ці на пэўных тэрыторыях. Напрыклад, у перадваенным СССР люстравалася сацыяльнае паходжаньне людзей. Асобы не рабоча-сялянскага паходжаньня былі абмежаваныя ў працы і кар'ерным росьце ў сфэры дзяржаўнай службы; дзеці асобаў, сасланых у ГУЛАГ ці расстраляных як „ворагі народа", ня мелі права вучыцца ва ўнівэрсітэтах. Людзі, якія верылі ў Бога і хадзілі ў касьцёл, царкву, малельны дом („адпраўлялі культы"), ня мелі права працаваць у так званых „ідэалягічных інстытутах" (гісторыі, філясофіі, сацыялёгіі і г. д.).

У гітлераўскай Нямеччыне жорстка былі люстраваныя цыганы і габрэі (забарона на прафэсіі, гета, галакост). У санацыйнай перадваеннай Польшчы люстрацыям былі падвержаны беларусы па асобных прафэсіях. Напрыклад, беларус, які заканчваў духоўную сэмінарыю, ня мог атрымаць парафію ў Беларусі (толькі ў Польшчы). Іншыя прафэсіі для беларусаў тады лімітаваліся на тэрыторыі Беларусі. Люстрацыя вынікала з польскай акупацыйнай палітыкі асіміляцыі.

У цяперашняй падрэжымнай Рэспубліцы Беларусь, дзе праводзіцца акупацыйная антыбеларуская палітыка ў расейскіх інтарэсах, жорстка люструюцца асобы, якія знаходзяцца ў апазыцыйных партыях і асабліва тыя, якія былі прыцягнуты да судовай адказнасьці за выказваньні (дэманстрацыі, сьведчаньні, пераканаьні) супраць рэжыму. Такія людзі ня могуць уладкавацца на працу, працоўныя кантракты зь імі скасоўваюць, студэнтаў выключаюць з унівэрсітэтаў, прадпрыймальніцкую дзейнасьць разбураюць і г. д. Трэба асабліва падкрэсьліць, што ў антыдэмакратычных краінах прынятыя антыдэмакратычныя законы, якія абгрунтоўваюць люстрацыю грамадзянаў. Але часта люстрацыі адбываюцца тут незаконна альбо са спасылкай на юрыдычныя палажэньні вельмі агульнага кшталту, якія суды трактуюць па-свойму.

Пры зьмене ўлады і краху антыдэмакратычнага (антынароднага) рэжыму натуральна і абавязкова ўзьнікае пытаньне аб люстрацыях тых людзей, якія працавалі ў рэпрэсіўных органах рэжыму, выконвалі антынародныя законы (альбо загады) рэжыму і займаліся перасьледам і рэпрэсіямі насельніцтва.

Менавіта пра гэты кшталт люстрацыяў чуваць шмат дыскусіяў, супярэчлівых выказваньняў і проста гістэрыкі, што гэта, маўляў, „немагчыма", што „складана", што „расколе грамадзтва" і т. п. (нават „паляваньне на ведзьмаў" успамінаюць). Па сутнасьці справы – усё гэта несур'ёзна. Дыскусіі ў гэты час – вынік панікі і страху асобаў, якія сваёй дзейнасьцю зьвязаныя з палітыкай рэжыму і ня ведаюць, як іхняя дзейнасьць будзе ацэнена, а некаторыя, адчуваючы віну, баяцца адказнасьці.

Практыка паказвае, што калі рэжымы праводзяць люстрацыю грамадзянаў, то шкода для народу відавочная. А вось калі народ у абліччы сваёй народнай улады праводзіць люстрацыю апарату рэпрэсіўнага антынароднага рэжыму, то шкоды ні для насельніцтва, ні для грамадзтва нідзе не адзначана. Наадварот, люстрацыі спрыялі аздараўленьню грамадзтва.

Тут вельмі важна будзе вызначыць установы, арганізацыі і асабовую дзейнасьць, якія мусяць праходзіць люстрацыі. Татальная люстрацыя тут ня мае сэнсу, але органы рэпрэсій і перасьледу і органы палітыкі рэпрэсій і перасьледу мусяць прайсьці люстрацыю.

Падыход таксама можа быць розным: ад строгага да мяккага. Скажам, лібэральны мяккі падыход – гэта калі, напрыклад, асоба сама сьведчыць публічна пра сваю прыналежнасьць да той ці іншай рэпрэсіўнай структуры рэжыму. Тады асоба не нясе адказнасьці і пасьля праверкі можа займаць пасады ў вызначаных дзяржаўных установах (абмежаваньні адзначаюцца). Асоба, якая схавала сваю

дзейнасьць, займаць пасады ў дзяржаўных інстытуцыях (і тым больш у ворганах улады) ня будзе. Прытым Камісія па люстрацыях можа не публікаваць сьпіс такіх людзей, альбо (як у Польшчы, напрыклад) ён будзе апублікаваны. Усё залежыць ад падыходу.

Зь люстрацыямі ня трэба блытаць прыцягненьні да адказнасьці функцыянераў рэжыму за крымінальныя злачынствы перад народам. У Беларусі за часы антынацыянальнай улады бясследна зьніклі людзі, было ўзарвана Менскае мэтро і пасьпешна пакараныя сьмерцю вызначаныя спраўцы злачынства, віна якіх да канца не расьследвана; зафіксавана шмат неправамоцных судовых прысудаў і эканамічна-фінансавых злачынстваў, дзеяньняў на шкоду нацыі і дзяржаве, якія патрабуюць расьледваньня і высьвятленьня ў іх ролі кіраўнікоў уладнага рэжыму. Вось гэтая праца па высьвятленьні праўды, справядлівасьці і вызначэньня пакараньня павінна папярэднічаць закону аб люстрацыях. Бо адчыніцца шмат што, і люстрацыі запатрабуе ўсё грамадзтва.

12 ліпеня 2013 г.

ДЭМАРАЛІЗАЦЫЯ ВЫТВОРЧАСЬЦІ

Лібэральная эканоміка, якая ляжыць у аснове лібэральнай дэмакратыі, і ўвогуле рынкавая таварная вытворчасьць, якая здольная каласальна разьвіць вытворчыя сілы, заснаваная аднак на заганным асэнсаваньні і выкарыстаньні працы. (Пераасэнсаваньне адбылося ў пэрыяд пратэстанцтва, калі праца стала ўжывацца не для задавальненьня патрэбаў, а дзеля нічым не абмежаванага ўзбагачэньня.)

Такое выкарыстаньне працы ў працэсе разьвіцьця грамадзтва прадугледжвае:

а) хуткае разьвіцьцё вытворчасьці;
б) хуткае насычэньне рынку;
в) канкурэнцыю;
г) манапалізацыю;
д) неабмежаваную эксплуатацыю працоўных людзей;
е) дэмаралізацыю вытворчасьці;
ж) карупцыю.

З палажэньнямі а, б, в, г, д чалавецтва, прайшоўшы праз войны, кроў, зьдзек і вынішчэньне, ужо больш-менш парадзіла. Палажэньні е і ж (яны ўзаемазьвязаныя) цяпер хутка пашыраюцца, і эфэктыўных мэтадаў змаганьня пакуль няма.

Дэмаралізацыя вытворчасьці абумоўлена асэнсаваньнем працы асобай з няўстоянымі маральнымі каштоўнасьцямі і вынікае з сутнасьці рынка. Выяўляецца ў эканамічным пабуджэньні рабіць недабраякасныя тавары дзеля дасягненьня прыбытку. Рынак ужо ня ў стане кантраляваць гэты працэс. Асноўны цяжар кладзецца на дзяржаўныя і грамадзкія інстытуты. Адпаведна назіраецца рост карупцыі, якая прагрэсіруе разам з фальшывым таварным рынкам, які ў галіне сельгаспрадукцыі і медыцыны ўжо стварае паважную пагрозу людзям.

Ліпень 2013 г.

ВОЙСКА

Важнай адзнакай і гарантыяй суверэнітэту ёсьць войска. Краіна, якая мае магчымасьці стварыць вялікае, моцнае войска, мусіць абавязкова яго стварыць і пастаянна паляпшаць, удасканальваць і ўзмацняць. Грамадзтва і ўлада, якія не разумеюць выключнай ролі войска і не разьвіваюць яго з прычыны адсталасьці палітычнага думаньня, ці з-за памылковых меркаваньняў аб эканоміі дзяржаўных сродкаў, якія імкнуцца разьмеркаваць на іншыя больш прагматычныя мэты, у канцовым выпадку наражваюць сваю дзяржаву на палітычныя цяжкасьці і праблемы, якія ставяць пад пагрозу сувэрэнітэт, самастойнасьць у палітыцы і эканоміцы, ускладняюць магчымасьці вольнага разьвіцьця грамадзтва.

Бяз войска можа абыйсьціся якая-небудзь маленькая штучная краіна, што існуе па дамоўленасьці, але не краіна зь мільёным насельніцтвам, аб'ектыўна ўключаная ў геапалітычныя адносіны і суперніцтва палітычных, эканамічных, нацыянальных інтарэсаў. Моцнае войска ёсьць моцным гарантам суверэнітэту. Яно можа ніколі не выкарыстоўвацца, але яно павінна быць і пастаянна паляпшацца.

Разумныя дзяржаўныя дзеячы і ўлада ведаюць і разумеюць, што пастаянная разбудова войска і ўдасканальваньне ўзбраеньня (свая ваенная прамысловасьць) ёсьць стымулам і чыньнікам навукова-тэхнічнага прагрэсу ў дзяржаве. Нельга бязмозгла эканоміць на войску і ўзбраеньнях. Вынікам неразуменьня такой сутнасьці спраў будзе ня толькі аслабленьне і пагроза суверэнітэту, але і навукова-тэхнічная адсталасьць краіны, залежнасьць ад чужых тэхналёгіяў.

Гэта вядома ня толькі вялікім краінам, але й невялікім, дзе ўрады рацыянальна думаюць пра незалежнасьць і будучыню дзяржавы (Ізраіль, Швайцарыя, Фінляндыя і інш.).

Цікава, што расейская агентура ў Беларусі пастаянна падкідвае «разбройныя» антывайсковыя думкі недалёкім людзям, маўляў, нашто «нам» войска, маўляў, на «нас» ніхто не зьбіраецца нападаць і г. д. Адначасна ідзе пастаянная дыскрэдытацыя і ахайваньне беларускага войска, якое пры антыбеларускім рэжыме зьменшана да мінімуму і сапраўды не ў найлепшым стане (але і не ў найгоршым, асабліва ў параўнаньні з суседзямі).

Моцная дзяржава з пэрспэктывай добрай будучыні павінна ў першую чаргу падтрымаць і забясьпечыць бездакорную сістэму разьвіцьця адукацыі, навукі, войска, медыцыны плюс гарантаваныя магчымасьці вольнай працы, прадпрыймальніцтва і творчасьці грамадзян.

24 ліпеня 2013 г.

АДРАДЖЭНЬНЕ

Адраджэньнем называецца ўнівэрсальны палітычны накірунак акупаванай (прыгнечанай) нацыі (народа) у змаганьні за свабоду і незалежнасьць. Вылучаецца як шырокі грамадзка-культурны і палітычны рух, які ставіць задачу адрадзіць усё разбуранае акупантамі (прыгнятальнікамі), найперш вярнуць афіцыйнае ўжываньне нацыянальнай мовы, аднавіць нацыянальны тэатр, мастацтва, літаратуру, эканамічную і палітычную дзейнасьць і на гэтым грунце сьцьвердзіць нацыянальную ідэю як аб'яднаўчы чыньнік народа (нацыі) на шляху да стварэньня незалежнай дзяржавы.

Адраджэньне – гэта мірны мэтад палітыкі, які прадугледжвае здабыцьцё свабоды шляхам ціску, пратэстаў і дамоўленасьці. Пры немагчымасьці дасягненьня мэты шляхам дамоўленасьці і пры збройных рэпрэсіях імпэрскага (акупацыйнага) боку рух Адраджэньне мог перарастаць ва ўзброеную барацьбу так, як здарылася тое, напрыклад, у 1917-20 гадах у Расейскай імпэрыі пры ўладзе бальшавікоў. Збройна мусілі змагацца ўвесь Каўказ, Эстонія, Беларусь, Украіна, Польшча. І толькі Фінляндыя вызвалілася шляхам дамовы.

Адраджэньнем называўся Беларускі Народны Фронт, які ў 1991 годзе прывёў Беларусь да здабыцьця Незалежнасьці. Адраджэньнем можа называцца таксама чыста культурніцкі рух, які ўзьнікае ў залежнасьці ад абставінаў.

Імпэрскай захопніцкай альтэрнатывай нацыянальна-вызвольнай палітыцы Адраджэньня зьяўляецца палітыка „статус-кво".

Ліпень 2013 г.

„СТАТУС-КВО"

„Статус-кво" – гэта ідэалёгія і палітыка імпэрскіх шавіністычных сіл, накіраваная на тое, каб лічыць разбураны імі сацыяльны (нацыянальны) аб'ект (сістэму аб'ектаў) новай базавай рэальнасьцю (статус-кво), пунктам адліку для выніковых высноў.

Палітыка „статус-кво" накіравана на замацаваньне вынікаў імпэрыялістычнага разбурэньня дзеля далейшай зьмены і ліквідацыі першапачатковай сутнасьці.

„Статус-кво" – гэта русіфікатарская мадэфікацыя прынцыпаў польскай „тлустай рысы" („грубэй крэскі") і заходняй „рэальпалітык". „Дэмакраты" ад „статус-кво" прапануюць зыходзіць з рэчаіснасьці, якая ўтварылася і існуе на сёньняшні дзень у Беларусі ў выніку двух стагоддзяў няволі і расейскай акупацыйнай палітыкі. Гэта значыць, прыняць як зыходную пазыцыю ў нацыянальнай палітыцы тое, што за XX-е стагоддзе акупанты з усходу і захаду (расейцы і немцы) зьнішчылі шэсьць мільёнаў беларусаў, тое, што расейцы расстралялі сотні беларускіх пісьменьнікаў (бо пісалі па-беларуску), спалілі беларускія кнігі, зачынілі беларускія школы, выгналі беларускую мову з унівэрсітэтаў, расстралялі і згнаілі ў турмах беларускую інтэлігенцыю, адміністрацыю, ліквідавалі эліту нацыі, разбурылі беларускую культуру і сьвятыні, помнікі і магілы, сфальсіфікавалі нацыянальную гісторыю і так напаілі безабаронны народ русіфікатарскім атрутным імпэрскім пойлам, што й „патомак яшчэ п'яны"; разбурылі храмы і замкі, і цэлыя гістарычныя гарады – тое ўсё, значыцца, – не ў рахубу. Будзем, маўляў, зыходзіць з рэчаіснасьці, якая існуе (якую стварылі акупанты і нішчыцелі Беларусі). Будзем, маўляў, „дэмакратычнымі".

Палітыка „статус-кво" рэгулярна выкарыстоўваецца рускім імпэрыялізмам пры злачыннай зьмене дэмаграфічнага альбо моўнага становішча народаў, служыць для замацаваньня русіфікацыі, акупацыі і этнацыду ў паняволеных краінах.

Савецкі камунізм, які зьнішчыў беларускую школу, забіў лепшых, прадстаўнікоў інтэлігенцыі, выгнаў беларускую мову з афіцыйнага ўжытку, прапаноўваў лічыць вынікі нацыянальнага разбурэньня аб'ектыўнай рэальнасьцю, асновай дзеля пляноўваньня далейшай савецкай культурна-нацыянальнай палітыкі.

Акупацыйную палітыку статус-кво выкарыстоўвае таксама антыбеларускі рэжым Лукашэнкі і некаторыя палітыкі яго „дэмапазыцыі". Яны надзяваюць маску прагматыкаў, зьвяртаюцца да „здаровага сэнсу" і апэлююць да нацыянальнай цемры людзей, якую акупанты насаджалі 200 гадоў.

„Дэмакратыя" ад „статус-кво" ў акупанцкай інтэрпрэтацыі – гэта адмаўленьне ад свабоды, ад справядлівасьці, ад змаганьня, ад нацыянальнага разьвіцьця, гэта легітымізацыя народнай сьмерці, замацаваньне гвалту і разбурэньня.

Альтэрнатывай імпэрскай палітыцы „статус-кво" ёсьць нацыянальна-вызвольная ідэалёгія – Адраджэньне.

Ліпень 2013 г.

АДРАДЖЭНЬНЕ БЕЛАРУСІ

ПРАВІЛЫ АДРАДЖЭНЬНЯ

– Найвялікшай каштоўнасьцю Беларускага Адраджэньня ёсьць Беларуская мова.

– Найвялікшай мэтай Беларускага Адраджэньня было і ёсьць стварэньне незалежнай, вольнай Беларускай дзяржавы.

– Базай Беларускага Адраджэньня ёсьць Беларускі народ у межах свайго этнічнага расяленьня і гісторыя Вялікага Княства Літоўскага – сярэднявечнай Беларускай дзяржавы.

– Ідэяй Беларускага Адраджэньня ёсьць Беларуская Нацыянальная ідэя, дэкляраваная і сцьверджаная Беларускай Народнай Рэспублікай у 1918 годзе і рэалізаваная Беларускім Народным Фронтам у 1991 годзе.

– Сымваламі Беларускага Адраджэньня ёсьць Бел-Чырвона-Белы Сьцяг і Гэрб Пагоня.

– Гістарычным гімнам Беларускага Адраджэньня ёсьць гімн БНР „Мы выйдзем шчыльнымі радамі"; духоўным гімнам Адраджэньня ёсьць гімн „Магутны Божа".

– Ідэалёгіяй Беларускага Адраджэньня ёсьць культурна-нацыянальнае, духоўнае, палітычнае адраджэньне і разьвіцьцё Беларускай нацыі.

ПРЫНЦЫПЫ АДРАДЖЭНЬНЯ

– Адраджэнцы шануюць Беларускі народ, у якім бы стане ён ні знаходзіўся.

– Адраджэнцы шануюць Беларускую мову.

– Адраджэнцы шануюць волю, праўду і справядлівасьць.

– Адраджэнцы шануюць сям'ю і правы нацыі на нармальнае існаваньне людзей, згодна з прыродай чалавека, нацыянальнымі, духоўнымі, культурнымі і маральнымі традыцыямі.

– Падтрымка і захаваньне дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі ёсьць бясспрэчным грамадзка-палітычным прыярытэтам усіх адраджэнцаў, незалежна ад палітычнай формы ўлады ў краіне.

– Адраджэнцы падтрымліваюць дэмакратычную форму ўлады; шануюць забесьпячэньне культурна-нацыянальных патрэбаў людзей усіх нацыянальнасьцяў, што знаходзяцца ў Беларусі пры ўмове іх лаяльнасьці да Беларускай нацыі, культуры і дзяржавы.

Ліпень 2013 г.

„НЕПРАДРАШЭНСТВА"

У тэхналягічным аспэкце непрадрашэнства – гэта ёсьць мабілізацыя розных пратэстных сілаў толькі на бліжняй мэце (ад рускага тэрміна «не предрешать»). У палітычным аспэкце непрадрашэнства – гэта тактычная імпэрская ідэалёгія, распрацаваная расейскімі дэмакратамі-шавіністамі яшчэ ў пэрыяд паміж 1-й і 2-й Сусьветнымі войнамі. Рускія эмігранты імкнуліся аб'яднаць усіх уцекачоў з СССР на барацьбу з бальшавізмам, не вызначаючы (не предрешая), што будзе пасьля перамогі. У той жа час погляды антыбальшавікоў-расейцаў і антыбальшавікоў украінцаў, беларусаў, грузінаў, армянаў, эстонцаў і г.д. на тое, што будзе з пасьлябальшавіцкім СССР, істотна розьніліся. „Не предрешая", рускія „дэмакраты-эмігранты" хацелі загрэбсьці жар чужымі рукамі. Разам расправіцца з бальшавізмам, а потым ужо ў сваёй „единой и неделимой" разьбірацца з народамі. Уладзіўшы свае інтарэсы за кошт іншых, пра іншых можна было забыцца (бо „не предрешали") і вярнуцца ў статус-кво. А статус-кво – гэта імпэрыя.

Гэтакую расейска-лубянскую тактыку добра разумелі ў Беларусі нацыянальныя палітыкі і ў прыватнасьці Беларускі Народны Фронт. За часы змаганьня з камунізмам расейска-лубянская агентура пранікала ў Фронт і імкнулася пераканаць усіх сесьці на непрадрашэнскага каня. Маўляў, найперш неабходна зваліць КПСС, а потым будзем гаварыць пра суверэнітэт, бо трэба, маўляў, усім аб'яднацца супраць таталітарызму і ня трэба „выпячивать сейчас белорусский язык", „ради единства всех сил" і г.д.

Тады непрадрашэнства было адкінута фронтаўцамі як шкодная ідэалёгія.

Дэмагогію непрадрашэнства шырока выкарыстоўвае агентура ў асяроддзі так званай «дэмапазыцыі». Яе трымаюць на ўзбраеньні, фактычна, ўсе квазібеларускія (а на справе антыбеларускія) «дэмсілы», канфармісты і асобы, якім не да спадобы адраджэньне жывой Беларусі.

Характэрныя выказваньні цяперашніх непрадрашэнцаў:

– „Мы за белорусский язык, но не надо выпячивать, сначала необходимо возродить экономику."

– „Мы злучыліся ўсе ў „пяцёрку плюс" (з камуністамі і агэпоўцамі, – З.П.), каб разам сьцінуць Лукашэнку. Пераможам, а тады ўжо будзем разьбірацца колькі каму якой дэмакратыі трэба".– (В. Вячорка. 2006 г. Выступ ў Нью-Ёрку).

– „Спачатку трэба зрабіць дэмакратычную краіну, а потым ужо – добра заняцца беларускай матчынай мовай", – (генэрал В. Фралоў. Радыё „Свабода", – 9.09.2005).

– Няма розьніцы, якая мова, якая культура, галоўнае – дэмакратыя. Пакуль мы ня пусьцім дэмакратыю наперадзе мовы, мы зноў загінем", – (С. Алексіевіч. Радыё „Свабода", — 24.08.2005).

Падкрэсьліваю: супраць чаго б беларускага ні выступалі расейскія шавіністы, што б яны ні абкідвалі балотам, галоўнай нянавісьцю, галоўным аб'ектам нападак для іх заўсёды была і ёсьць беларуская мова. Яны, нават самыя цёмныя, разумеюць і адчуваюць, што тут, у вялікай Беларускай мове, ёсьць корань культуры, магутнасьці і незьнішчальнасьці Беларускай нацыі. Адна з задач іхняга русіфікатарства і прапаганды нацыянальнага атупеньня заключаецца якраз у тым, каб беларусы, прапушчаныя праз русіфікатарскую школу, не разумелі гэтага.

Логіка і практыка паказваюць, што «не прадрашаючы» можна толькі зьмяніць адну акупацыйную ўладу на другую акупацыйную ўладу, як правіла, на яшчэ горшую.

Ліпень 2013 г.

„АБ'ЯДНАНЬНЕ ЎСІХ ДЭМАКРАТЫЧНЫХ СІЛАЎ"

Гэта тактычны лёзунг, прыдуманы КГБ у 1990-х гадах у барацьбе зь Беларускім Народным Фронтам. Сэнтэнцыя вынікае з іншых канцэпцыяў „аб'яднаньня", якія выкарыстоўвалі спэцслужбы яшчэ ў царскай Расеі і пры польскай акупацыі заходняй Беларусі.

Прапаганда „аб'яднаньня" зьяўлялася толькі тады, калі ўзьнікала моцная альтэрнатыўная антыакупацыйная (анты-імпэрская, антыкамуністычная) сіла, якую пануючаму рэжыму трэба было аслабіць і разваліць. Тактыка „аб'яднаньня" заключалася ў стварэньні шэрагу падкантрольных арганізацыяў і партыяў, якія (праз агентуру) пачыналі кампанію „аб'яднаньня" ўсіх „дэмсілаў", стараючыся зацягнуць у прапагандысцкі фантом Беларускі Народны Фронт. Разьлік КГБ вельмі прымітыўны: калі б Фронт пайшоў на аб'яднаньне з дробнымі арганізацыямі, то яны мелі б там права голасу нароўні з Фронтам, а праніклая, як у траянскага каня, агентура распачала б склочную і развальную працу.

Змагацца на такім узроўні з Фронтам было сьмешна і недарэчна. БНФ спакойна прааналізаваў канторскі вэрхал і ні з кім не аб'ядноўваўся. Паднятая на ногі была ўся журналісцкая агентура і новасьпечаныя дзеячы палітыкі. Усе на розныя лады крычалі, што трэба аб'яднацца ўсім „дэмсілам" і г. д.

Гэтая кампанія дапамагла, аднак, Фронту выявіць „сэксотаў" у сваіх шэрагах (усе яны тут жа праявіліся, агітуючы за аб'яднаньне з фантомамі).

Вушы канторы былі добра відаць. Кампанія „аб'яднаньне" правалілася. Фронт заставаўся маналітным і выходзіў на этап стварэньня Вызвольнага руху супраць антыбеларускага рэжыму.

Пасьля маёй эміграцыі ў 1996 годзе кантора рэанімавала зноў праваленую тактыку „аб'яднаньня ўсіх сілаў". Істотна было тое, што цяпер на дапамогу «канторы» прыйшлі немцы (Ганс Вік) зь вялікімі брусэльскімі грашыма. У 1999 годзе яны ўсё ж такі (выкарыстаўшы нават фальсіфікацыі галасаваньня) раскалолі БНФ, і тая частка Фронту, якая адышла ад нацыянальнага Адраджэньня, „аб'ядналася" пазьней нават з камуністамі. А яшчэ пазьней новая генэрацыя канторскіх агентаў і прыстасаванцаў вытурыла адтуль і самых раскольнікаў.

Такім чынам, калі ў палітычных дачыненьнях зьяўляецца лёзунг „аб'яднаньня ўсіх дэмакратычных сілаў", заўсёды варта прыглядацца і прааналізаваць, бо (як правіла) гэтае „аб'яднаньне" ёсьць разбуральным прыёмам спэцслужбаў рэжыму. Але не абавязкова. Напрыклад, „дэмапазыцыя", створаная Вікам і КГБ, рэгулярна „аб'ядноўваецца" перад выбарамі. Гэтага вымагаюць ад „дэмакратаў" найперш з Захаду, каб лягчэй кіраваць імітацыяй перадвыбарчай „барацьбы" і даваць грошы ў адны рукі, а канторы зь Менску (якая кантралюе фінансы „псэўдаапазыцыі") лягчэй было б іх забіраць.

3 ліпеня 2013 г.

УНУТРАНАЯ АКУПАЦЫЯ

Унутраная акупацыя – гэта захоп улады ў краіне знутры пры дапамозе агентуры іншай дзяржавы, з выкарыстаньнем мэтадаў дэмакратыі альбо дыктатуры, ваенных ці пятай калёны, шляхам дэмакратычных выбараў альбо дзяржаўнага ці ваеннага перавароту.

Пры ўнутранай акупацыі выкарыстоўваюцца мясцовыя калабаранцкія (кампрадорскія) ўлады ў грамадзтве, устанаўліваецца аўтарытарны, карпаратыўны альбо дыктатарскі рэжым і праводзіцца антынацыянальная акупацыйная палітыка, накіраваная, як правіла, супраць свабоды чалавека, яго мовы, культуры і праяўленьня ўсіх галінаў нацыянальнага жыцьця, якія кансалідуюць народ.

Нецярпімасьць да нацыянальных і культурных інтарэсаў карэннага насельніцтва гэта ёсьць першасная характэрнасьць акупацыйнай палітыкі. У гэтым сэнсе акупацыйны рэжым не прытрымліваецца ніякіх законаў. І апэляцыі, і пратэсты – бессэнсоўныя. Ён нічога ня чуе і шукае толькі повад для новых рэпрэсіяў.

Мэтад унутранай акупацыі дзеля ўстанаўленьня васальнага рэжыму ўлады выкарыстоўваецца імпэрскімі дзяржавамі і зьяўляецца праявай схаванай агрэсіі, паступовага падпарадкаваньня і захопу іншай краіны. Такая палітыка характэрная для Расеі, Кітая, Вялікабрытаніі і іншых старых і цяперашніх імпэрыяў.

Аўтарытарны дыктатарскі рэжым Лукашэнкі ў Беларусі – тыповы прыклад антынацыянальнай палітыкі ўнутранай акупацыі, інсьпіраваны і падтрыманы з Расеі.

5 ліпеня 2013 г.

СЛАВА АЙЧЫНЕ!

З усіх нацыянальных сьвятаў сьвята дзяржаўнай Незалежнасьці – найвялікшае. Незалежнасьць – гэта свабода нацыі. Калі свабода страчана, народ пакутуе, бо чыніцца гвалт над яго мовай, сумленьнем, культурай і працай. Гонар таму народу і людзям, якія змагаюцца за свабоду і незалежнасьць Айчыны.

Адразу пасьля нашай дзяржаўнай катастрофы ў канцы XVIII стагоддзя, калі эўра-азіяцкія імпэрыі (а дакладней, немцы і расейцы) разарвалі Рэч Паспалітую і Вялікае Княства Літоўскае, адразу нашыя продкі сталі змагацца за вызваленьне і ўзначалілі супольную беларуска-польскую барацьбу. Імёны герояў ***Андрэя-Тадэвуша Касьцюшкі***, ***Якуба Ясінскага***, ***Кастуся Каліноўскага*** шмат гавораць нам аб змаганьні за волю. Сваім прыкладам ды ідэямі яны падрыхтавалі далейшы вызвольны шлях.

25 Сакавіка 1918 года была аб'яўлена незалежнасьць ***Беларускай Народнай Рэспублікі***. Але тады нашыя продкі не пасьпелі збудаваць моцную беларускую незалежную дзяржаву, бо яна была прадэклеравана пад нямецкай акупацыяй і неўзабаве сталася акупаваная расейскімі бальшавікамі. БНР была зьнішчана расейцамі, але тактычна акупанты вымушаныя былі, у пiку БНР, даць дазвол на стварэньне калябаранцкай Беларускай савецкай дзяржавы, якая была аб'яўлена камуністамі ва ўсходняй сталіцы Беларусі – Смаленску. БССР праіснавала як нацыянальна-адміністрацыйная структура СССР да жніўня 1991 года.

25 Жніўня 1991 года, дзякуючы гераічным стараньням і барацьбе ***Народнага Фронту*** і найперш дэпутацкай ***Апазыцыі БНФ*** у Вярхоўным Савеце, была аб'яўлена незалежнасьць Беларусі шляхам наданьня Дэклярацыі аб Незалежнасьці моцы Канстытуцыйнага закону. Пачалося рэальнае будаўніцтва рэальнай незалежнай Беларускай дзяржавы з усімі атрыбутамі незалежнасьці. Такі быў доўгі шлях змаганьня за незалежную Беларускую дзяржаву і волю, які расьцягнуўся на 200 гадоў гісторыі.

Цяпер, азіраючыся на гэты шлях у час, калі з-за дзяржаўных пераваротаў і ўнутранай акупацыі краіны антыбеларускім рэжымам незалежнасьць знаходзіцца пад пагрозай, мы зь вялікім шанаваньнем павінны памятаць і адзначаць усе падзеі, зьвязаныя са змаганьнем і сцьвярджэньнем нашае дзяржаўнае незалежнасьці. Гэта найперш ***25 Сакавіка 1918 года***, сьвята, якое мы адзначаем як Дзень Волі і аб'яўленьне незалежнасьці БНР. Гэта ***27 ліпеня 1990 года*** – дзень аб'яўленьня Дэклярацыі

аб незалежнасьці БССР, якая была прынятая Вярхоўным Саветам у выніку ўдалага выкарыстаньня гарбачоўскай палітыкі і дзякуючы найперш рацыянальнай і ахвярнай барацьбе дэпутатаў Апазыцыі БНФ у Вярхоўным Савеце. Гэта, нарэшце – вянец усіх падзей – дасягненьне рэальнай незалежнасьці Беларусі ***25 Жніўня 1991 года***. Ад гэтага часу вось ужо 21 год Беларусь існуе ў сьвеце як раўнапраўная незалежная дзяржава, прызнаная ўсёй міжнароднай супольнасьцю.

Такім чынам, гістарычна адбыліся тры падзеі, тры этапы беларускай незалежнасьці: ***25 Сакавіка***, ***27 Ліпеня*** і ***25 Жніўня***. Пры цяперашнім антыбеларускім рэжыме ніводная з гэтых датаў не адзначаецца як афіцыйнае дзяржаўнае сьвята. Больш таго, сьвяткаваньне іх, фактычна, забаронена. А спробы грамадзкасьці адзначыць гэтыя сьвяты выклікаюць супроцьдзеяньне і рэпрэсіі з боку антыбеларускай улады.

У 1990-м годзе, пасьля прыняцьця 27 ліпеня Дэклярацыі аб Незалежнасьці, намэнклятура ў Вярхоўным Савеце і камуністычная партыя БССР пагадзіліся аб адзначэньні 27 ліпеня як дзяржаўнага сьвята – Дзень Незалежнасьці,– успрымаючы гэта як выгадную для іх прапагандысцкую фармальнасьць (бо ніякай незалежнасьці рэальна не было, існаваў СССР). Пасьля дасягненьня сапраўднай незалежнасьці краіны ў жніўні 1991 года дзень 27 ліпеня заставаўся дзяржаўным сьвятам яшчэ на працягу пяці гадоў. Потым яно было адменена антыбеларускім рэжымам.

Пасьля ліквідацыі антыбеларускага рэжыма (а ён будзе ліквідаваны) даты, зьвязаныя з гэтымі трыма вялікімі падзеямі Незалежнасьці, будуць аб’яўлены (у гэтым я не сумняваюся) дзяржаўнымі сьвятамі Беларусі. Прытым 25-ы Сакавік і 25-ы Жнівень як даты этапныя, паваротныя і гістарычныя будуць адзначаныя (у гэтым я таксама не сумняваюся) чырвоным колерам календара як непрацоўныя выходныя сьвяточныя дні.

Цяпер беларусы вымушаныя адзначаць свае нацыянальныя сьвяты і ўздымаць сьвятыя нацыянальныя сымвалы, фактычна, нелегальна, дзейнічаць падпольна. Але цемра ня вечная гэтак жа, як і гэбісцкая імпэрыя на ўсходзе, якой бы дзікай і жорсткай яна ні была і як бы ні падтрымлівала яна антыбеларускі рэжым. Прыйдзе, настане сьветлы час разумных, культурных, выхаваных, ветлівых людзей, адыйдзе хамства, нянавісьць, дурнота і злосьць. Сьветлыя ўсьмешлівыя беларусы запоўняць нашыя гарады, вуліцы, экран і эфір. Уся краіна будзе сьвяткаваць свой Дзень Волі 25-га Сакавіка і Дзень Незалежнасьці 25-га Жніўня. Беларусь вернецца. Беларусь пераменіцца. Беларусь адродзіцца. Памятайма і сьвяткуйма! Слава Айчыне!

24 жніўня 2012 г.

ІМЯ РЭЖЫМУ

Жыцьцё паказала, што змаганьне з цемрай ня ёсьць простым, калі за ёй стаіць геапалітычны інтэрас, які сьцьвярджаецца сродкамі сучаснай акупацыйнай вайны. Складанасьць у тым, што бальшыня людзей, кінутая ў гэтую вайну, не разумее, што адбываецца, бо грамадзтва адлучана ад улады, багацьця і інфармацыі. Цемра спраўляе баль. І гэта ня проста словы.

Для беларускага палітычнага Адраджэньня ў гэтых абставінах важна мець дакладныя арыентыры і каштоўнасьці, дзе мэта ніколі не замяняецца кампрамісам, а прыярытэтам зьяўляецца дзяржаўная незалежнасьць, нацыянальная культура і свабода чалавека. Усё астатняе вытворнае (гэта значыць: эканоміка, дабрабыт, сацыяльныя дачыненьні, творчая і працоўная дзейнасьць і г.д.).

У змаганьні з антыбеларускім акупацыйным рэжымам для адраджэнскай партыі важна выклікаць да жыцьця беларускія нацыянальныя групы супраціўленьня. І другая важная задача: ствараць асяроддзе падтрымкі, усталяваць нацыянальны грунт у грамадзтве, на які можна абаперціся ў змаганьні. Сродкам для дасягненьня зьяўляецца нацыянальна-культурная асьвета і нацыянальна-палітычная дзейнасьць. Без усталяваньня гэтых дзьвюх зьяваў у грамадзтве (палітычных групаў і асяроддзя падтрымкі) зьмяніць і ліквідаваць акупацыйную ўладу немагчыма.

Гэта ёсьць якраз наш шлях. Перамены высьпяваюць вельмі павольна. Але яны высьпяваюць. Прытым, што важна, – у галовах людзей. Выразнасьць мэты (паўтаруся) павінна быць нашым асаблівым клопатам. Бо мэта дыктуе сродкі. Мы бачым, напрыклад, людзей, якія ў слоўных выразах і ў расейскай мове зьнішчальна, бязьлітасна і злосна крытыкуюць, як яны называюць, „белорусский режим”, „белорусскую власть”, „белорусского диктатора”, „белорусский омон”, „дурную страну” і г.д.

Такая зьява добра вядомая ў палітыцы (мы назіралі яе і ў змаганьні з камунізмам). Прарасейскія шавіністычныя дэмакраты ў нянавісьць да дыктатуры Лукашэнкі ўкладваюць адначасна і нянавісьць да нацыянальнай Беларусі, да нашай беларускай краіны. Філіпікамі супраць „белорусского диктатора” яны размахваюць, як сьцягам сваёй дэмакратыі. Але капніце іх глыбей – аб беларускай мове, аб расейскім імпэрыялізме, аб расейскім бальшавіцкім генацыдзе – і вылезе такое валасатае імпэрскае маскоўскае мурло, „чудзішчэ обло огромно, стозевно і лаяй”.

У палітычнай пазыцыі ня можа быць недагаворак. Усё павінна быць выказана, ясна, зразумела і дакладна. З гэтага гледзішча тэрміналёгія ёсьць люстэркам, адбіткам палітычнага думаньня (ці бяздумнасьці адначасна).

Мне шмат разоў, даўно і ўвесь час прыходзілася пісаць пра тэрміналёгію і пазыцыю ў палітыцы. Прыходзілася асабіста размаўляць з рознымі палітыкамі, палітыкамі-паэтамі, палітыканамі-журналістамі. Прыходзілася казаць, што антыбеларускі рэжым, падтрыманы Масквой, які праводзіць тыпова акупацыйную антыкультурную, антыбеларускую палітыку, зьнішчае беларускую мову і беларускія каштоўнасьці, ня можа называцца „беларускім”. Гэта прыдумка ворагаў беларушчыны, каб прынізіць наш народ і нашую краіну, накласьці на народ кляймо чужароднага маразму і выдаваць гэта за сутнасьць нацыі. Я расказваў пра Асвенцым-Аўшвіц, пра міжнародныя скандалы па неадэкватнай тэрміналёгіі. Рэжым ёсьць антыбеларускі.

І што ж? Гэтыя асобы, літаральна ўсе (!) як казалі, так і кажуць, як пісалі, так і пішуць: „белорусский режим”, „белорусские тюрьмы”. Для іх акупацыйны рэжым не антыбеларускі. Ён для іх „белорусскій”. Яны пішуць пра дзікасьці „беларускай улады” і г.д. Гэта фірменная тэрміналёгія ўсёй квазіапазыцыі. Яны апантана топчуць сваю краіну і яе імя ў гразь. Літаральна ўся бюракратычная Эўропа паўтарае ўсьлед тое самае. Рытарычнае пытаньне: чаму яны ўсё гэта робяць? Наконт Эўропы і Расеі зразумела – гэта ў

іхных інтарэсах. А гэтыя, нашыя, тутэйшыя, чаму тым займаюцца? Ад дурноты? Сумняваюся. Гэта быў бы павярхоўны адказ.

Некалі забіты расейцамі дэсідэнт-палкоўнік ФСБ Аляксандр Літвіненка, калі даведаўся, што беларусы на плошчы замест нацыянальнага сьцяга махаюць джынсавымі порткамі і што Мілінкевіч вырабіў усім джынсавыя парцяначкі на шыю, быў уражаны настолькі, што назваў беларусаў „нацией болванов”. Рэжым, маўляў, топча іхны сьвяты нацыянальны Бел-Чырвона-Белы сьцяг, а яны самы яго зьневажаюць, парцянкай махаюць.

Вось што абазначае для нармальных людзей ёрніцтва са сьвятымі рэчамі і бязглуздасьць у тэрміналёгіі (але ці толькі бязглуздасьць?).

14-15 красавіка 2013 г.

УНУТРАНЫ СЬВЕТ

Калі зыходзіць з палажэньня, што чалавек як разумная істота і дух Сусьвету быў адразу створаны Богам, ці (альбо) у выніку зпраграмаванага разьвіцьця матэрыі, то прыходзім да высновы, што, побач з мовай, найвялікшай якасьцю чалавека як фэнамэна ёсьць думка (здольнасьць думаць словамі) і ўнутраны сьвет – здольнасьць адчуваць Сусьвет як рэальнасьць і ўяўленьне.

Па велічыні ўнутранага сьвету мераецца маштаб і велічыня асобы. Па характару яго рэалізацыі вызначаецца якасьць чалавека.

Унутраны сьвет такім чынам ёсьць катэгорыя разьвіцьця, якая вызначае індывідуальнасьць асобы. Ускосна, па гістарычных зьвестках, можа скласьціся ўяўленьне, што старажытны сьвет быў менш індывідуальна разнастайны і маштаб чалавечага духа быў іншым, бо ўнутраны сьвет як якасьць, характарыстыка, адметнасьць і ўзровень асобы не вылучаўся тады ў ацэнку чалавека. Гэтай катэгорыі як бы не існавала. Мераліся толькі асабістыя якасьці характару, якія ўплывалі на дачыненьні: дабрыня, злосьць, чэснасьць, хітрасьць, хцівасьць, сьмеласьць, баязьлівасьць і г. д.

Тым часам глыбіня ўнутранага сьвету асобы і яе пасіянарнае выяўленьне былі, відаць, такія ж, як і цяпер, магчыма хіба больш выразна акрэсьленыя. Пра гэта выдатна сьведчаць егіпецкія пасьмертныя („фаюмскія”) партрэты людзей, напісаныя дзьве тысячы гадоў таму.

Якраз у гэты час адбылася падзея, якая зьмяніла асобу чалавека і сьвет. Прышэсьце Хрыста ў гэтым сэнсе адметнае тым, што ўнутраны (а ня зьнешні) сьвет чалавека становіцца галоўнай (і трансцэндэнтнай) якаснай характарыстыкай асобы. Унутраны сьвет (а не зьнешнія паводзіны) зьяўляюцца сутнасьцю чалавека, і нічога няма таемнага, каб ня стала відочным. Разьвіцьцё асобы пераносіцца ўнутр чалавека, ва ўнутраны сьвет, які аб’яўляецца вечнай сутнасьцю асобы, сутнасьцю, што праяўляецца праз зьнешнія жыцьцёвыя ўчынкі, дзеяньні і дачыненьні і адначасна ствараецца, гартуецца праз жыцьцёвы шлях. Ідэалам асобы становіцца гармонія ўнутранага і зьнешняга сьвету чалавека, дзе прыярытэтам валодае ўнутраная яго частка.

Гэты ідэал асобы хрысьціянскай цывілізацыі існуе па сёньняшні дзень ужо незалежна ад веры ў Бога. Ён сфармаваны культурай, якая ўзьнікла на грунце хрысьціянства.

Але галоўнае якраз у тым, што пераасэнсаваньне чалавека як унутранай сутнасьці, якая ёсьць вечная, адбылося на аснове Веры, і гэтае ўсьведамленьне сваёй вечнасьці зрабіла яго свабодным. Бо можна забіць такога чалавека, але немагчыма зьнішчыць яго ўнутраны сьвет, пагрунтаваны ў Богу, калі толькі сам чалавек ня зробіць выбару. Нават калі гэта выбар паміж жыцьцём і сьмерцю. (Нагадаю, што свабода – гэта ёсьць магчымасьць выбару паміж дабром і злом.)

Тым часам ідэал сьвецкага чалавека, адметнага сваім унутраным сьветам, што кіруе паводзінамі асобы і які базуецца толькі на культурнай традыцыі, ня ёсьць моцным і вытрывалым перад жыцьцёвымі абставінамі, бо тут страчаны якраз вечны сэнс, сэнс веры, згублены зьмест выбару. Пры вострым і некарысным зьбегу абставінаў можа адбыцца крушэньне ідэалаў унутранага сьвету такой асобы, што, дарэчы, даволі шырока адлюстравала эўрапейская сьвецкая літаратура (не адказваючы, вядома, на пытаньне аб прычынах крушэньня, бо яны, як правіла, былі незразумелыя аўтару твора).

Хрысьціянская цывілізацыя – гэта перш за ўсё асоба (новая асоба, якая ўзьнікла на руінах Рыму). Грунт цывілізацыі – хрысьціянская вера. Асоба бяз веры ня зможа доўга існаваць на хрысьціянскім узроўні (рэпрадукавацца) толькі ў традыцыі і па культурнай інэрцыі. Стан яе нестабільны. Тым больш, што ідзе пастаянная барацьба з хрысьціянствам (якая цягнецца яшчэ з паганскага Рыму) і адраджае ўсе заганы чалавецтва, якімі хварэла яно ў той час.

30 чэрвеня 2013 г.

ІНТЫМНЫ СЬВЕТ

Чалавек мае моцныя прыродныя інстынкты, на якіх пабудаванае яго існаваньне. Гэта, перш за ўсё, інкстынкт жыцьця і інстынкт прадаўжэньня роду. Сюды ж – інстынкт мацярынства і бацькоўства. Інстынкты праяўляюцца незалежна ад волі чалавека і зьяўляюцца абавязкамі, накладзенымі на яго прыродай, альбо дакладней, Богам цераз праграму разьвіцьця.

У адрозьненьне ад жывёлы, чалавек мае свабодную волю, мае магчымасьць выбару і фармальна можа адмовіцца ад абавязку (інстынкту), але ён гэтага ня робіць, бо ажыцьцяўляць іх – добра. (Жыць добра нават калі вельмі цяжка.) Калі чалавек усё ж адмаўляецца ад абавязку, то гэта разглядаецца як гвалт над прыродай альбо як ненармальнасьць, альбо як злачынства перад Богам.

Чалавек валодае таксама набытымі інстынктамі, якія склаліся ў выніку культурнага разьвіцьця і зафіксаваныя, як звычкі, схільнасьці, манеры і т. п. рэглямэнтаваныя рэакцыі і паводзіны. Гэтыя інстынкты, аднак, могуць быць страчаны на працягу аднаго пакаленьня разам са зьменай культурных абставінаў. Тым ня менш ёсьць такія дачыненьні, якія разьвіліся на аснове прыродных схільнасьцяў да набытага інкстынту культуры, бо праяўляюцца паўсюдна на Зямлі, практычна ў любым чалавечым грамадзтве, якое стварыла культуру.

Гэта дачыненьні, якія ўтвараюць ***інтымны сьвет*** чалавека. Інтымны сьвет асобы зьвязаны з палавой функцыяй і інстынктам працягу роду, датычыць кожнага чалавека, поўнасьцю рэалізуецца ва ўзаемадачыненьнях мужчыны і жанчыны ў форме сям'і.

Інтымны сьвет – гэта такая вобласьць існаваньня чалавека, якая датычыць толькі канкрэтных мужчыны і жанчыны. Ніхто ня мае права ўмешвацца ў гэты сьвет. Ён не дэманструецца прылюдна. Пра яго ня кажацца іншым, тым больш публічна. Спрацоўвае абарончае пачуцьцё сораму і набытае пачуцьцё самазахаваньня ўнутранай свабоды.

Інтымны сьвет ёсьць ***вобласьць свабоды*** кожнага канкрэтнага чалавека, прызнаная культурным грамадзтвам і ўсьвядомленая асобай, як таямніца, якая не раскрываецца іншым і зьнешняму сьвету, інакш яна перастае быць таямніцай і асоба траціць свабоду. Абарона таямніцы інтымнага сьвету ёсьць набытым ***інстынктам культуры.***

Нават пры вельмі цяжкіх умовах жыцьця, калі адсутнічае сацыяльная пэрспэктыва і ўсялякая сацыяльная свабода, але калі не парушаны інтымны сьвет сям'і, людзі, нават самыя простыя, маюць радасьць і сэнс існаваньня. І жыцьцё не здаецца ім сумным і безнадзейным. Ім хапае той мінімальнай свабоды і падтрымкі, які дае ім свой, да мінімуму абмежаваны свабодны сьвет. Гэта, дарэчы, разумелі яшчэ старажытныя японцы ды кітайцы, адлюстроўвалі тое ў сваіх творах і філасофскіх думках (Кан-Фу-Цы і інш.). Сьвет інтымнай свабоды, падтрыманы любовяй, можа стаць асновый шчасьця чалавека ў розных абставінах жыцьця.

Зламаньне таямніцы інтымнага сьвету (дэманстрацыя і спавешчаньне для ўсіх), які належыць толькі канкрэтным асобам – мужчыне і жанчыне – самымі гэтымі асобамі прыводзіць да дэградацыі дачыненьняў і дэмаралізацыі асобы.

Адмаўленьне ад інтымнай свабоды ёсьць актам бескультур'я і суправаджаюцца, як правіла, бессаромнасьцю, цынізмам, распустай, жорсткасьцю, дэманстрацыяй дурноты, непавагай да іншага чалавека і іншымі заганамі, якія нішчаць асобу і дух чалавека, прыносяць пакуты людзям.

У лібэральным грамадзтве, якое стварыла рынкі паскудзтва і чалавечых заган, разбурэньне інтымнага сьвету выяўляецца на публічным узроўні і падтрымліваецца рознымі групамі, спасылаючыся на свабоду слова, „правы чалавека" і т. п. Часам назіраецца адкрытае ўцяканьне ад інтымнай свабоды дзеля грошай ці задавальненьня схільнасьцяў сапсаванага розуму. У культурным грамадзтве інтымны сьвет чалавека (сям'і) павінен быць абаронены законам. Але трэба памятаць, што ў здаровай супольнасьці культурная традыцыя мацнейшая за закон.

Ліпень 2013 г.

АБОРТ

Праблема абортаў (штучнага прыпыненьня цяжарнасьці) была ўвесь час, ад пачатку існаваньня цывілізацыі і культурнага чалавецтва. Ва ўсе часы, ва ўсіх краінах яна была вырашана па-рознаму, падыходы (сістэма дазволаў і забаронаў) зьмяняліся даволі часта. Усюды гэтае пытаньне было зьвязана з рэлігіяй, ідэалогіяй, сацыяльным станам грамадзтва, дэмаграфіяй, эканамічнымі і палітычнымі запатрабаваньнямі. Гітлерызм, напрыклад, прадпісваў абавязковую падтрымку абортаў на акупаваных тэрыторыях і забарону медыцынскай дапамогі акупаванаму насельніцтву (палітыка на выміраньне), а цяперашні Кітай дае поўную свабоду абартацыі з мэтай абмежаваньня росту насельніцтва (палітыка дэмаграфічнага абмежаваньня). Палітыка перанаселеных Кітая і Індыі ў галіне абартацыі зьвязана якраз з чыньнікам дэмаграфіі.

Бальшыня краінаў плянэты (акрамя некалькіх, дзе аборты забароненыя цалкам і без выключэньняў) ажыцьцяўляюць узважаны падыход – аборты забароненыя, але пералічваецца цэлы шэраг медыцынскіх, сацыяльных, юрыдычных, крымінальных і іншых чыньнікаў, калі аборт неабходны альбо дазволены.

Акрамя перанаселеных тэрыторыяў, аборт дазволены ў краінах так званай „белай" зоны. Гэта Эўропа, Канада, ЗША і Расея. І гэта нягледзячы на тое, што прырост насельніцтва тут мінімальны, а то і адмоўны (Беларусь, Расея), а культура гэтых краінаў – хрысьціянская. Тым ня менш за апошнія 20 гадоў (пасьля краху СССР і пашырэньня Эўразьвязу) менавіта тут даволі штучна (на першы погляд, нават неадэкватна) узьнялося пытаньне пра „свабоду" і „забарону" абортаў. Гэтае пытаньне ўлады Эўразьвязу і Амэрыкі зрабілі міжнароднай палітыкай, яно штучна і правакацыйна, зь вялікай дозай дэмагогіі пастаўлена на катурны і, што зусім не нармальна, – раскалола цэлыя грамадзтвы (Польшча, ЗША; на падыходзе Ірляндыя, Венгрыя, Славаччына, і нават Вялікабрытанія).

У чым прычына ўспышкі такога гістэрычнага стану ў лібэральнай палітыцы? (Прытым побач з гэтым мусуюць такое даўно зразумелае пытаньне, якое таксама штучна ўведзена ў палітыку, як забарона сьмяротнага пакараньня для ўсіх забойцаў і нішчыцеляў чалавецтва.)

Прычына – у самой антыхрысьціянскай ідэалёгіі лявацкага лібэралізму, накіраванай (сьведама і нясьведама) на разбурэньне вобразу чалавека, створанага хрысьціянскай эпохай і вывядзеньне новай лібэральнай асобы, пагрунтаванай на свабодзе выбару, на антычных прынцыпах маралі і тэхналёгіях кансумэнцкага сьвету. Фактычна – гэта вяртаньне ў тыл, тое самае, што было ў позьнім сярэднявеччы ў часы „рэнесансу" (адсунутага ў бок контаррэфармацыяй). Сутнасьць канфлікту тая ж самая – вяртаньне да вобразу асобы і да свабоды антычнасьці (да таго, на чым зайшоў у тупік і ад чаго зьнік старажытны сьвет).

Дарэчы, аборты ў антычнасьці былі звыклай зьявай. Нававароджанага не лічылі чалавекам, пакуль ні адбываўся адпаведны паганскі абрад. У Спарце дэфектных і слабых немаўлят маглі проста ськінуць у бездань.

Штуршком да лібэральнай агрэсіі ў гэтым пытаньні, якая не спыняецца па сёньняшні дзень, паслужыла прыняцьце больш адэкватных і строгіх законаў аб абортах у краінах савецкай зоны пасьля распаду СССР, дзе ў апошні час, як вядома, была поўная свабода абортаў. У практыку пачалі вяртацца хрысьціянскія прынцыпы ў ацэнцы жыцьця чалавека. Гэта і выклікала нэрвовую рэакцыю ў заходніх лібэральных колах.

У польскі порт Гданьск нейкая лібэральная краіна прыслала нават спэцыяльны карабель з медпэрсаналам, які аб'явіў, каб польскія жанчыны ішлі да іх рабіць бясплатныя аборты. Праз нейкі час правакацыйны карабель адправілі. І добра яшчэ, што абураныя палякі яго не патапілі, а то было б шкода людзей на борце, ачмураных дэмагогіяй.

Жыцьцёвы вопыт паказвае, што тут не павінна быць крайнасьцяў. Калі ненармальнае разьвіцьцё плоду, напрыклад, пагражае жыцьцю жанчыны, то які павінен быць выбар? І хто яго зробіць? Бескампрамісны закон? Тады гэта забойства жанчыны.

Вольная свабода абортаў тым часам часьцей за ўсё прыводзіць людзей да выпраўленьня сваіх памылак коштам жыцьця ненароджаных дзяцей. Гэта значыць – да забойства ненароджаных.

Лібэральныя прыхільнікі вольнага жыцьця і безадказнасьці за зьнішчэньне плоду сканцэнтраваліся на жаданьні даказаць, што плод ня ёсьць чалавекам, ці што пакуль ні сфармуецца нэрвовая сістэма, плод (эмбрыён) – не чалавек і г. д. Спрэчка, пачатая дзеля таго, каб лічыць, што аборт – не забойства (раз плод не чалавек). Аргумэнты гэтага боку вельмі слабыя, разбаўленыя непрыкрытай дэмагогіяй і сафістыкай.

Вельмі даўно, яшчэ старажытныя кітайцы ведалі, што ёсьць пачатак чалавека. Гэты пачатак ёсьць злучэньне пляменьніка і яйкаклеткі і ўтварэньне эмбрыёна. Як толькі яны злучацца, пачынае разьвівацца праграма, ствараецца чалавек. Гэткага погляду прытрымліваецца і Хрысьціянства.

Практыка, дарэчы, выявіла выпадкі ў медыцынскай навуцы, калі прыхільнікі аборту пад уплывам сваіх жа дасьледваньняў плоду зьмянялі свае погляды на супрацьлеглыя. Такое асабліва было зьвязана, калі даказалі, што плод на раньніх этапах адмоўна рэагуе на механічныя інструмэнты медыцынскай працэдуры аборту (стараецца як бы ўхіліцца і адчувае боль, у ім адбываюцца панічныя зьмены, фіксаваныя прыборамі , ён як бы нячутна крычыць і г. д.).

Але гэта выпадкі ў навуцы. У палітыцы і ідэалогіі такіх выпадкаў не зафіксавана. Прыхільнікі свабоды абортаў з той катэгорыі асоб, якія дэмагагічна абапіраюцца тут на прынцыпы свабоды і правы чалавека. Маўляў, нараджае жанчына, і гэта яе права распараджацца – нараджаць ці не. З гледзішча прыроды, такое гучыць дзіка, бо прырода не забівае сама сябе. У нараджэньні – сэнс працягу жыцьця. З пункту гледжаньня хрысьціянскай маралі і натуральнага права, усё якраз у тым, што такога права (не нараджаць) кабета ня мае. Ёй належыць толькі абавязак (наканаваны прыродай) рэалізаваць права таго, хто хоча нарадзіцца, бо ён у яе ўлоньні абараніць сваё гэтае права ня можа. Вось гэта і ёсьць яго права чалавека.

Для лібэральнай дэмагогіі вельмі характэрна перакручваць законы прыроды, абавязак прыроды падаваць як вольнае права, збочанасьць разьвіцьця лічыць за множнасьць відаў прыроды, у крымінальным забойстве абараняць жыцьцё злачынцы, спасылаючыся на запаведзь „не забівай" (хаця забіў і парушыў запаведзь якраз злачынца) і г. д. Стаўленьне зьявы з ног на галаву – характэрны прыём гёбельсаўшчыны і гэбізму. Тут сістэма лібэральных паводзінаў цалкам карэлюецца.

Слухаючы ўзбуджаную прапаганду свабоды абортаў, зьвяртаем увагу на паводзіны такіх людзей. Звычайна яны ня чуюць ніякіх аргумантаў насуперак сваёй пазыцыі. Такія паводзіны якраз характэрны для псіхалогіі лібэральнага люмпэна. Але ўсё ж трэба мець на ўвазе і крымінальны аспэкт. У апошні час у Расеі і на Захадзе выяўлены групы людзей, якія гандлююць стваловымі клеткамі чалавечых эмбрыёнаў. Зь іх робяць лекавы матэрыял для амаладжэньня арганізму. Мафія такога роду зацікаўлена ў стабільных абортах, а сацыяльна не ўладкаваныя жанчыны вымушаныя часам пагаджацца быць „інкубатарамі" дзеля злачыннага бізнэсу. Вялікія грошы ў сучасным сьвеце ляжаць у аснове вялікіх злачынстваў. Грошы мафіі сталі ўплываць на палітыку. Недаацэньваць крымінальны аспэкт у гэтым пытаньні было б няправільна.

Калі агулам з улікам гісторыі прааналізаваць нават невялікую частку матэрыялаў па праблеме абортаў, то становяцца відавочным дзьве высновы, якія можна зрабіць. Найперш, што гэта вельмі сур'ёзнае, глыбокае і складанае пытаньне, якое датычыць кожнага чалавека (кожнага, бо яно заўсёды пытаньне дваіх, але абавязак – на адным).

Другое – гэта тое, што праўда пасярэдзіне і заключаецца ў тым (фармулёўка істотная), што ***аборты мусяць быць забароненыя*** з заканадаўчым абазначэньнем усіх выключэньняў, калі яны дазволеныя. Улічваючы складанасьці сучаснага жыцьця, сьпіс выключэньняў мусіць быць дастаткова поўным, канкрэтызаваным і абгрунтаваным, вымагае сур'ёзнай і дакладнай юрыдычнай працы, бо справа ідзе, як я лічу, аб пытаньні важнейшым, чым сьмерць – аб нараджэньні новага чалавека.

5 ліпеня 2013 г.

СКРЫНКА ПАНДОРЫ

Мне запомніліся словы з аднаго апокрыфа, якія я ў маладосьці прачытаў, цікавячыся эсхаталогіяй: „І адчыняцца новыя віды грахоў". Уявіць, што гэта абазначае і што настане, было немагчыма, пакуль я ўжо ў другой палове жыцьця па волі лёсу ні апынуўся на Захадзе і ня ўбачыў тое, пра што, відаць, пісалася ў апокрыфе.

Зьдзіўляла ня тое, што распаўсюджанасьць ненармальнасьці і садоміі ў гэтых грамадзтвах, але тое, што палавыя збачэнствы і дэвіянтныя адносіны (якія ў большыні сваёй небясьпечныя для іншых людзей) тут легалізаваныя, афіцыяналеныя і знаходзяцца ўжо пад аховай дзяржавы (зацьверджаныя заканадаўствам). Больш таго, у асобных галінах дачыненьняў (напрыклад, прыём на працу) дэвіянтам, фактычна, прыярытэт, а збочанае сужыцьцё такіх суб'ектаў аднаго полу афіцыйна прызнана нормай, названа нават „сям'ёй", і ім прызначаны сацыяльныя льготы і „правы".

Сьвятары некаторых тупіковых цэркваў „вянчаюць" гэты антыпрыродны, антысацыяльны, неадэкватны „саюз" у выглядзе царкоўнага шлюбу. Прытым уся гэтая маральна апушчаная публіка ўжо робіцца агрэсіўнай, імкнецца павучаць нармальных людзей.

Тут зразумела, што грамадзтва (якое ўступіла ў стадыю маральнага рэгрэсу) ня мае будучыні. Адбываецца глыбіннае і штодзённае разбурэньне культуры на ўсіх узроўнях быцьця. Садомія – толькі частка гэтага працэсу.

Дасьледваньні чалавечага грамадзтва на першапачатковых стадыях разьвіцьця (асабліва неандэртальцаў) даюць дакладны адказ пра мэханізм, які выклікаў разьвіцьцё культуры і вычляненьне чалавека з прыроднага (стыхійнага) існаваньня. Гэты мэханізм ёсьць самаабмежаваньне, стрымліваньне сябе дзеля супольных (паляўнічых) мэтаў, паляўнічай магіі, спробы адкласьці прадукт харчаваньня на будучыню і т. п. Там, дзе пачынаецца ўсьвядомленае абмежаваньне сваёй прыроднай стыхіі дзеля дасягненьня пэўнай мэты, якая ўжо стане прадуктам волі і рук індывідума, там ужо пачынаецца культура і вылучэньне індывіда з прыроды.

Грамадзка-псіхалагічная культура чалавека ад самага пачатку трымаецца на сістэме пэўных абмежавальных правілаў і табу (успрынятых у межах традыцыі і ў межах сьведамага асэнсаваньня). Калі ліквідаваць табу і абмежаваньні, культура пачынае разбурацца, бо пустаты не ўзьнікне, на месца правіла культуры прыходзіць дзікасьць (стыхія). Для чалавека вельмі важна зь дзяцінства ведаць, што такое добра, а што дрэнна.

Лявацкая ідэалёгія, дзе б яна ні праяўлялася (у мастацтве, літаратуры, творчасьці, палітыцы) якраз і накіравана на „рэвалюцыйнае" зьнішчэньне ўсялякіх табу. Эпатаж робіцца стылем паводзінаў, пранікае ў моду, у палітыку, у мастацтва і штодзённае жыцьцё. Узьнікае асяроддзе, здольнае да легалізацыі чалавечых заганаў.

Магчымасьць прызнаньня права на зло і прыняцьце збачэнства за норму закладзена ў сістэмных недахопах дэмакратыі, у прыватнасьці, у выбарчай сістэме, калі ў пагоні за галасамі кандыдат сьведама йдзе на ўсхваленьне і падтрымку маргінальных групаў.

Істотнай прычынай таксама (бадай што найважнейшай) зьяўляецца тут лявацкае разуменьне катэгорыі свабоды ў дачыненьні да аднабока ўспрынятых „правоў чалавека", якія падаюцца тут як паняцьці абсалютнага прыярытэту асобы, якая абапіраецца на свабоду, якая ў сваю чаргу зьяўляецца абсалютным правам чалавека. У выніку ўсё, што зробіць, створыць, наробіць свабодны чалавек, зьяўляецца яго правам. Зафіксаваныя нават выпадкі ў Нью-Ёрку (якія трапілі ў друк), калі група зладзеяў, якіх злавілі ў краме ў час крадзяжу, крычалі паліцыі, якая іх затрымала, што тут расавая дыскрымінацыя і што паліцыя парушае іх чалавечыя правы.

Падтрыманьню права дрэннага, збочанага, малога, прымітыўнага спрыяе таксама лявацкая лібэральная праграма мультыкультуралізму (прыярытэт нацыянальным мяншыням) і лібэральная этычная формула паліткарэктнасьці (неназываньне рэчаў сваімі імёнамі дзеля грамадзкага спакою). Усё гэта ўводзіцца ў заканадаўства. У выніку сацыяльна-культурнае жыцьцё на Захадзе ў краінах, дзе запанавалі левалібэральныя ўлады і паняцьці, усё больш перапаўняецца абсурдам сацыяльна-праўных і этычных дачыненьняў. Уражаньне, што здаровая частка грамадзтва разгубілася і ня ведае, што з гэтым усім рабіць, паводзіць сябе па тыповай канфармісцкай схеме ціхай капітуляцыі перад агрэсіўнай маргінальнай дурнотай і расперазаным злом.

Рэальна людзі адчуваюць ужо сілу гэтага зла. І сіла яго ня толькі ў падтрымцы лібэральнай дзяржавы. Назіраецца сістэмная салідарная праца маргінальнага сьвету па захопе ключавых пазыцыяў і радыкальнага перайначаньня каштоўнасьцяў хрысьціянскай цывілізацыі.

Найбольш адчувальны прарыў маргіналізму і дэманстрацыі збачэнства адбыўся ў выніку пранікненьня дэвіянтных пазыцыяў у бізнэс. Створаны велізарны рынак чалавечых заганаў, распусты і проста брыдоты. Дэвіянтныя дачыненьні знайшлі там сваё месца, адпаведна зьявілася лобі заганнасьці ва ўладзе, сродках масавай інфармацыі і маскультуры.

У рэальным жыцьці людзей з паталягічнымі палавымі адхіленьнямі яшчэ ня шмат. Але ў заходніх СМІ, мастацтве, інфармацыі, паведамленьнях і г. д. падтрымліваецца як бы пастаянная прысутнасьць такой зьявы ў грамадзтве, штучна павялічваецца яе ўдзельная вага. Рэкляма і прапаганда, на жаль, дае вынікі.

Бадай што найбольш гнюснай, цынічнай і бессаромнай масавай зьявай у лібэральным грамадзтве ёсьць так званыя „парады каханьня". Гэта бізнэсовае мерапрыемства – адкрытая рэкляма і наўпроставая дэманстрацыя д'ябальшчыны – цёмнай збочанай маргінальнай масы, салідарнай на грунце палавых інстынктаў. Дэвіянтаў зьбіраюць са ўсяго сьвету сотні тысячаў у адно месца, каб прадэманстраваць іх вялікую прысутнасьць.

Адначасна гэта дэманстрацыя матэрыяльнасьці (рэальнага напаўненьня) лібэральнай ідэалёгіі. Лабісты гэтай „ідэалёгіі" ў медыцыне, філасофіі, публіцыстыцы, міжнародных арганізацыях стварылі масу псэўданавуковых міфаў, каб апраўдаць легальнае існаваньне і грамадзкае разьвіцьцё дэвіянтных групаў. Ідэалагічная сутнасьць усіх гэтых лабісцкіх дзеяньняў, „дасьледваньняў" і апісаньняў ёсьць антыхрысьціянства. Дарэчы, сымволіка і вобраз д'ябла ў гэтага роду асобаў найбольш папулярныя.

Хачу падкрэсьліць, што ацэньваць збачэнства па старых мерках як цёмнае падпольле, якое хаваецца, ужо нельга. Яго цяпер ня толькі выцягнулі наверх, але афармілі ў прыдуманую ідэалёгію, якая мае свае разбуральныя мэты.

Зафіксавана некалькі дзясяткаў палавых збачэнстваў. Усе яны небясьпечныя для псіхікі, здароўя, маральнасьці асобы і ў цэлым – жыцьця іншых людзей, бо бальшыня адхіленьняў патрабуе партнёра. Пры легалізацыі гэтай псіха-фізічнай сацыяльнай хваробы (і тым больш пры падтрымцы лібэральнай дзяржавы) зло пачынае няўхільна распаўсюджвацца. Асобныя збачэнствы настолькі небясьпечныя для грамадзтва, што прыводзяць да цяжкіх крымінальных злачынстваў, якія шмат дзе караюцца сьмерцю.

Трэба ўлічыць, што калі маргінальная дэвіянтная група легалізуецца і павялічваецца ў колькасьці, яе паводзіны зьмяняюцца на больш дэманстратыўныя і агрэсіўныя. У групы ўзьнікае імкненьне павялічваць сваё кола дачыненьняў. Вядомыя выпадкі, калі гомасэксуалісты прыдумвалі этап пасьвячэньня ў пэдэрасты і гвалцілі малалетак. Потым міліцыя фіксавала нематываванае самагубства падлеткаў. Гвалт малалетак – адна з прычын павелічэньня колькасьці пэдэрастаў у грамадзтве.

Дасьледчыкі, якія аналізавалі люмпэнізацыю лібэральнага грамадзтва (Віталь Зайка, напрыклад) адзначалі поўную немагчымасьць праводзіць зьместоўную рацыянальную дыскусію з лобі гэтай групы людзей. Іхны мэтад перакананьня апанэнта – гэта мэтад зграі, якая ня слухае і ня чуе, і мае толькі адну задачу: любымі спосабамі калектыўным чынам задушыць апанэнта, псіхічна яго дэмаралізаваць, абазваць, наклеіць ярлыкі і г. д. Хрысьціянства ў іх абзываецца „фашызмам", сям'я – адсталасьцю і т. п.

Дарэчы, тут (у такога роду захаваньні) тыповыя паводзіны люмпэнізаванага лявацтва, яскрава прадэманстраваныя яшчэ савецкай уладай у СССР, асабліва ў часы Пралеткульта, станаўленьня „камсамоліі" і пэрыяду генацыду 30-х гадоў.

Калі б уявіць, што такая сьветапоглядная група сканцэнтравала б у сваіх руках усю ўладу (а гэта ў прынцыпе магчыма, камунізм і фашызм таксама разьвіліся з маргінальных зьяў), то вынікі для людзей былі б цяжкія. Маргіналізм, які выплывае на паверхню і дасягае ўлады, расьце з аднаго антыхрысьціянскага кораня. Левы лібэралізм цалкам укладваецца ў гэтую гнасеалагічную схему і мае ў сабе ўсе прыкметы нецярпімасьці і таталітарнай ідэалёгіі.

Інтарэсы дэвіянтных групаў і ідэалёгіі левага лібэралізму супадаюць. Асновай унутранага жыцьця і паводзінаў чалавека яны лічаць палавы інстынкт, імкненьне да палавога акту (сэксу). Ідэалы тут адсутнічаюць. На гэтай падставе адбываецца катастрафічнае і прыніжальнае пераасэнсаваньне ролі жанчыны ў грамадзтве. Вобраз жанчыны-маці і тэма сям'і тут не гучаць. Жанчына трактуецца тут найперш як аб'ект сэксу. Прыдуманая і адпаведная

сэксуальная тэрміналогія для ацэнкі жанчыны. Яна вольная, самастойная і незалежная, можа сама выбіраць сэкс-партнёраў і г. д. (пра шлюб гаворка не вядзецца). На такой пазыцыі канцэнтруюцца і заходнія фэміністкі, якія прыўнеслі сюды яшчэ элемент палавой нянавісьці да мужчыны і жаданьне дамінацыі сэксуальна вольнай жанчыны.

Увесь гэты камплект перакручаных паняцьцяў цалкам імпартаваны ў мас-культуру, эстраду, тэлебачаньне, кіно, дзе ерась вытварае ўсё, што хоча, дзе вядомыя гістарычныя асобы, вялікія людзі (нават Ісус Хрыстос і апосталы) пагалоўна паказваюцца як пэдэрасты і сэксуалісты, дзе кабеты страляюць з мушкетаў, сякуць мячамі, махаюць кулакамі і лупяць „праклятых мужчын”, а першыя пакутнікі-хрысьціяне прадстаўленыя як злыя агрэсіўныя варвары, якія нішчылі «сьветлае» антычнае грамадзтва.

Нядаўна фэміністкі ў Эўрапарляманце патрабавалі, каб ўся сусьветная літаратура, дзе мужчына моцны, мужны і змагарны, а жанчына жаноцкая і клапатлівая, каб уся старая літаратура была забароненая. Патрабуюць таксама забараніць ўсю існуючую дзіцячую літаратуру, бо яна парушае правы гомасэксуалістаў. Таму дэвіянты пішуць сваю дзіцячую «літаратуру, дзе няма «таты» і «мамы», дзяўчынак і хлопчыкаў, дзе ўсе сярэдняга роду і г. д.

Усё гэта ўжо вядома і ўсе нармальныя людзі пасьміхаюцца ды лічаць, што гэта кур'ёз. Але гэта не кур'ёз. Гэта збочаная, атрутная, поўная маргінальнай нянавісьці да здаровага чалавецтва рэальнасьць. У некаторых краінах, калі ўлічыць існуючую там інфармацыйную, заканадаўчую і псіхалагічную абстаноўку, так званыя «сэкс-меншынствы» ўжо не меншынствы, а псіхалагічная бальшыня. Якраз нармальныя людзі ператвараюцца цяпер там у выдрэсіраваныя меншынствы, цішэйшыя за траву. Сацыялагічныя дасьледваньні ў Нарвэгіі, напрыклад (няхай сабе і з ўдзелам дэвіянтаў) паказваюць, што калі сытуацыя будзе разьвівацца нязьменна, як цяпер, то да 2050 года Нарвэгія на дзевяноста адсоткаў насельніцтва будзе складацца з рознага роду гомасэксуалістаў. Гэта, выглядае, праўда, сацыялагічнай прапагандай, фалсіфікатам, але тэндэнцыя, абазначэньне таго, да чаго імкнецца лібэральная публіка, наглядна відаць Аналагічная сытуацыя ў іншых заходніх краінах Эўразьвязу. Садом і Гамора – гэта не біблейская міфалогія, як думаюць левакі, а біблейская рэчаіснасьць, якую самы лявацкія блытанікі цяпер у рэальнасьці ствараюць.

Грамадзтва (заходняе і ня толькі заходняе) павінна б прызнацца, што яго ўжо асядлалі, і ніхто з гэтым нічога ня можа і ня хоча рабіць, бо тут бізнэс, які прыносіць барышы, зь якога кормяцца нават заканадаўцы, але які нішчыць душу маладога пакаленьня.

Дарэчы, у лібэральнай „сэксуалізаванай” ідэалёгіі страчана месца для дзіцяці ў сям'і. Бо сям'я дэвіянтам не патрэбная. Ідзе зьнішчэньне сям'і. Гэтым на Захадзе займаецца так званая «ювенальная юстыцыя» і вытворныя ад яе розныя структуры сацыяльнай апекі, якія шмат дзе ператварыліся ў карумпаваныя крымінальна-бюракратычныя структуры, з некантралюемымі паўнамоцтвамі, што разглядаюць дзяцей як тавар і працуюць на рынак такога тавару. Ювэнальная юстыцыя як плод лібэралізму пабудавана на заганнай канцэпцыі правоў дзіцяці (хаця зразумела было, што суб'ектам права зьяўляюцца бацькі, а не дзеці).

Ювенальнае заканадаўства дае магчымасьць лёгка адбіраць дзяцей ад бацькоў (на заўсёды) па прыдуманых пустых і абсурдных абвінавачаньнях і без бацькоўскай згоды і веданьня перадаваць дзяцей ў прытулкі ці так званым «прыёмным» асобам (тым жа дэвіянтам). У скандынаўскіх краінах, напрыклад, і для «прыёмных асобаў», і для сацыяльных выкрадальнікаў дзяцей гэта надзвычай выгадная матэрыяльная справа. Лібэральная дзяржава дае на такое разбурэньне сям'і вялікія грошы. Прыёмная асоба, атрымаўшы дзіця, можа ўжо нават не працаваць. Грошай хопіць.

Трэба яшчэ ўлічваць, што ў гэтых краінах цярпіма адносяцца да пэдафіліі (месцамі яна амаль што легалізавана), таму прыёмныя асобы лёгка абменьваюцца вопытам гомо-сэксуалізацыі чужых дзяцей (і дзецьмі таксама), а дэвіянты ў парлямантах заклікаюць да суцэльнай гомасэксуалізацыі чалавецтва. Гэта своеасаблівыя «жырыноўскія», але іх тут успрымаюць сур'ёзна, бо вынікі іхных выказваньняў ёсьць рэальнай палітыкай.

Бацькі ў нармальных сем'ях, практычна, ня маюць ўжо ніякіх правоў на сваіх дзяцей перад структурамі сацыяльнай апекі, перад ювэнальнай юстыцыяй і лібэральнай дзяржавай. Дзеці, фактычна, разглядаюцца як тавар, які зьяўляецца ўласнасьцю дзяржавы. У чатырох скандынаўскіх краінах (з насельніцтвам ад чатырох да васьмі мільёнаў) кожны год адбіраюць ад бацькоў і перадаюць прыёмным асобам 6-8 тысяч дзяцей. Статыстыка: за пэрыяд лібэральнай нэасацыялізацыі дзяцей ў Швэцыі адабрана ад бацькоў 300 тысяч дзяцей, у Нарвэгіі – 250 тысяч, у Фінляндыі 200 тысяч (столькі ж у Даніі). Фактычна, скрадзена цэлае пакаленьне, разгромлена маса сем'яў. Ёсьць пратэсты, дэманстрацыі бацькоў, але яны даюць мала вынікаў, бо нічога не зьмяняецца сістэмна і па сутнасьці.

Больш канструктыўныя пратэсты там, дзе яшчэ цепліцца хрысьціянская вера. У Нямеччыне, напрыклад, разгортваецца супраціўленьне «дзяржаўнаму навучаньню» з боку эвангельскіх хрысьціян, якія ня хочуць, каб іхных дзяцей вучылі сэксуальнай усёдазволенасьці і лявацкай ідэалогіі. Нямецкія сем'і ствараюць свае сямейныя школы і навучаюць дзяцей дома. Улады жорстка перасьледуюць гэтых людзей. Хапаюць іхных дзяцей і вывозяць ў невядомым накірунку, накладаюць на бацькоў велізарныя штрафы, заводзяць на іх судовыя справы, натраўліваюць паліцыю. Некаторыя нямецкія сем'і спрабавалі схавацца ў Францыі. Але дарэмна. Францыя ўжо бязбожная краіна.

Літаральна некалькі гадоў таму колькасна вялікія нямецкія сем'і (дзе шмат дзяцей) пачалі ўцякаць ад перасьледу ў Амэрыку. Там яны знаходзяць абарону. Амэрыка некалі (ў свае лепшыя часы) зрабіла вельмі разумную справу – не ратыфікавала Канвенцыю ААН аб правах дзіцяці (вельмі недасканалы і сумніўны дакумант, дарэчы, базавая аснова для разбурэньня сям'і). Але амэрыканскія левыя, што заселі ў судах, імкнуцца дэпартаваць немцаў. У канфлікт умяшаўся нават прэзыдэнт Амэрыкі (прытым на баку лібэралаў, за дэпартацыю ўцекачоў). Барацьба за дзяцей працягваецца ўжо ў ЗША.

Справа ў тым, што ў 1938 годзе Адольф Гітлер ліквідаваў усе льготы дамашняга навучаньня. Усе нямецкія дзеці па яго распараджэньні павінны былі ўступаць у Гітлерюгенд і вучыцца толькі ў дзяржаўнай (фашысцкай) школе. Гэты закон аб дзяржаўнай адукацыі дзейнічае ў Нямеччыне цяпер і лібэральныя левакі ўхапіліся за яго ў сваіх інтарэсах.

Майкл Фаррыс заснавальнік амэрыканскай адвакацкай арганізацыі па абароне правоў бацькоў (HSLDA) у сувязі з гэтым зазначыў, што «Нямеччына зьяўляецца ўдзельнікам шматлікіх дагавораў аб правах чалавека , якія прызнаюць права бацькоў, каб іх дзеці маглі атрымліваць адукацыю ў адпаведнасьці з рэлігійнымі перакананьнямі бацькоў. Права на хатняе навучаньне зьяўляецца адным з правоў чалавека. Нямеччына груба парушае гэтыя правы нямецкай сям'і» (ў дужках заўважу, што лібэральнай Нямеччыне начхаць, што там кажа ім амэрыканец пра правы чалавека, Гітлер важнейшы).

Ў лібэральных школах Эўропы ідзе адкрытае сэксуальнае разбэшчваньне дзяцей пад выглядам сумніўнага сэксуальнага навучаньня (якое, дарэчы, дзецям непатрэбнае, яно прыходзіць з узростам). Асабліва небясьпечнае штурханьне дзяцей да мастурбацыі – асновы пазьнейшай эратычнай неадэкватнасьці, дэградацыі і псіхічных комплексаў. Гэта ў поўным сэнсе легалізаванае злачынства перад чалавечай асобай.

Зараз у лібэральнай лявацкай хроніцы падзей, у інфармацыі поўна агрэсіўных выказваньняў (як правіла дэпутатаў парлямантаў) аб легалізацыі інцэста. Прытам прапануецца тых, хто будзе супраць інцэста («інцэстафобаў») заканадаўча строга караць (ужо і ярлык прыгатаваны). (Я ўжо казаў пра агрэсіўную маргінальную нецярпімасьць левакоў як псіхалагічную аснову фашызма.)

У лявацкіх парлямантах (прытым нават у ЗША) дыскутуюць праблему легалізацыі і заканадаўчай абароненасьці нэкрафіліі, заафіліі, пэдафіліі (хаця пэдафілію ўжо ўскосным чынам амаль што легалізавалі праз агульныя расьцягнутыя фармулёўкі)

У XXI стагоддзі ня толькі маргіналізм, але ўсё планетарнае зло атрымала магутную тэхналагічную магчымасьць глабальнай кансалідацыі (чаго раней не было) і маніфэстацыі пра сваё існаваньне. Гэтая зброя – Інтэрнэт. Менавіта цяпер адчынілася скрынка Пандоры, і пачвары сталі распаўзацца па ўсёй Зямлі.

Апошнім часам у краінах былой савецкай зоны (Украіна, Расея і інш.) прынятыя патрэбныя законы, якія абмяжоўваюць пашырэньне дэвіянтных групаў і забараняюць прапаганду гомасэксуалізма. Наўрад ці зьявіцца такі закон у падрэжымнай Беларусі. Ды калі б і зьявіўся, толку было б мала, бо сам рэжым амаральны.

Зразумела, што для здаровага грамадзтва патрэбныя здаровыя законы, якія б абаранялі маральнае здароўе людзей. Канцэпцыі такіх законаў трэба ствараць цяпер, не чакаючы канца рэжыму, які можа зацягнуцца, і не чакаючы наступу садоміі з Захаду і Усходу.

Відавочна, што ў законе павінна быць адлюстравана неабходнасьць стрымліваньня, абмежаваньня, прадухіленьня і пакараньня за злачынствы супраць прыроды чалавека і традыцыяў маралі, прынятай у грамадзтве.

Патрабаваньне: усе палажэньні мусяць быць канкрэтна названыя і сфармуляваныя. Не павінна быць агульных фармулёвак.

Дэфініцыі мусяць быць дакладнымі, у якіх выключаны магчымасьці падвойнага ці шырокага прачытаньня.

У гэты ж закон трэба ўключыць адназначнае палажэньне (артыкул) аб забароне ўсялякай папулярызацыі, рэкламы, агітацыі і прапаганды гомасэксуалізма, лезбійства, пэдафіліі, садызму і г. д. (пералічыць канкрэтна збачэнствы, небясьпечныя і шкодныя для людзей).

Лабізм збачэнстваў хутка пашыраецца. Выяўляецца цёмная стратэгія па захопу ключавых пазыцыяў. Беларуская дэмакратычная ўлада не павінна будзе прымаць пад увагу ніякія тэндэнцыйныя экспэртызы медыцынскіх і навуковых арганізацыяў у лібэральным сьвеце, якія прымаюць рашэньні шляхам галасаваньня (САЗ і інш.). Навука ня робіцца шляхам падняцьця рук. Галасуе толькі парлямант.

У законе аб дэвіянтах і збачэнстве мусіць быць адзначана, што сама дэвіяцыя не зьяўляецца злачынствам, але толькі дзеяньні, якія прынесьлі шкоду людзям і грамадзтву на аснове дэвіяцыі.

Дэвіянт сам па сабе таксама не зьяўляецца злачынцам, але як асоба са збочанымі палавымі схільнасьцямі ён належыць да патэнцыяльнай групы рызыкі злачынства. Першая частка дэфініцыі прадухіляе спакусу для міліцыі і службы бясьпекі выкарыстаць такога чалавека шляхам запалохваньня ў якасьці агента.

Другая частка павінна ўплываць на допуск да працы і прафэсіі. Пэдафілам і пэдэрастам, напрыклад, павінна быць заканадаўча забаронена працаваць у школе, дзіцячых садках, летніках моладзі, скаўцкіх групах і г. д. – усюды, дзе ёсьць непаўналетнія дзеці.

Улік дэвіянтных асоб будзе весьціся, але закон мусіў бы забараняць разгалошаньне зьвестак; перасьлед толькі за дэвіянцтва мусіць быць забаронены і караны. Закон не павінен выключаць такіх асобаў з грамадзтва, але рэглямэнтаваць іх паводзіны так, каб прадухіліць небясьпеку для іншых людзей і парушэньне чалавечага права на маральнае здароўе.

У юрыдычнае азначэньне павінна быць ўведзена таксама кваліфікацыя такога злачынства (якое ўзьнікла на лібэральным Захадзе) як прапаганда і распаўсюджваньне палавой нянавісьці (нянавісьць па палавой прыкмеце да папуляцыі іншага полу). Гэтае злачынства павінна ацэньвацца ў беларускім дэмакратычным заканадаўстве гэтак жа, як прапаганда ксэнафобіі, міжнацыянальнай нянавісьці і розьні.

Увогуле абарона права нармальных людзей на маральнае і псіхічнае здароўе ад агрэсіі збочанасьці і паскудзства павінна разглядацца як асноўнае права, як міжнародная праблема, народжаная „дэвіянтнай” левалібэральнай уладай на Захадзе.

Трэба асабліва адзначыць, што ўсе шматтысячныя пратэсты нармальных людзей на Захадзе супраць збочанасьці левай улады і выступленьні за нармальнасьць жыцьця абсалютна там не прымаюцца пад увагу, быццам гэта і ня людзі выйшлі на вуліцы. Чатырыста тысяч асобаў зьбіраюцца з пратэстам супраць ненармальнасьці пад сьценамі парляманту, а ён усяроўна галасуе за гомасэксуальныя саюзы і за «правы» дэвіянтаў. Ну, дакладна, як антыбеларускі рэжым Лукашэнкі ў Менску: нуль увагі, толькі што АМОНа няма і палкамі не малоцяць па галовах жанчын. Праўда, каб у Менску выйшла чатырыста тысячаў, то ад рэжыма засталася б толькі пара (разам з АМОН-ам), а ў левай Эўропе – хоць бы што. І народ цывілізаваны, не кідае цэглай у морду „парляманту”.

Агрэсія дэвіянтаў, якія адчулі падтрымку левалібэральных уладаў, нарастае з кожным днём. За сорак апошніх гадоў маральнага маразму адхіленьні ад нормы занялі, фактычна, зыходныя пазыцыі ў заходняй літаратуры і сродках масавай інфармацыі, у заходнім мастацтве (якое ператварылася ў клааку), у маскультуры і кіно (у Галівудзе, які ўжо амаль поўнасьцю пад кантролем збачэнцаў, створаная нават так званая «гомасэксуальная мафія»), уплыў дэвіянцтва распаўсюджаны на цэлыя сэгменты бізнэсу, адчувальны ў шэрагу міжнародных арганізацыяў.

Капітуляцыя народаў перад паскудзтвам зьдзіўляе і нават шакуе. Адзін пажылы амэрыканскі беларус сказаў мне, гледзячы на ўсё, што адбываецца: «Ведаеш, я не хацеў бы жыць у такім сьвеце». Выказваньне прадчувальна прарочае, бо ў сьвеце, які можа стацца, нармальным людзям ня будзе куды падзецца.

І ўсё ж, у чым прычына, што ў культурных, але бязбожных асобаў аказаўся слабы імунітэт на ненармальнасьць і палавую паталогію людзкіх дачыненьняў? На мой погляд прычынай тут ёсьць унутраннае (можа нават падсьведамае) імкненьне многіх людзей мець права на распусту. Жывучы ва ўстаноўленай добрай традыцыі, людзі падпарадкоўваліся прынятым нормам маралі, законам, і здароваму сэнсу, прымаючы ўсё як разумнае і належнае, хоць у думках (шмат хто) і ў жаданьнях сваіх былі не пазбаўленыя спакус і распусных фантазій. Калі яны ажыцьцяўлялі свае распусныя жаданьні, то разумелі, што гэта адыход ад прынятых маральных паводзінаў. Нягледзячы на такія адступленьні (колькі б

іх не было), ў грамадзтве захоўвалася маральна-ацэначная норма паводзінаў, якая ўплывала на духоўнае здароўе грамадзтва і на выхаваньне маладых грамадзян.

Левалібэралізм таемнае жаданьне распусты аб'явіў правам чалавека, пастулатам яго свабоды, адмяніў маральнае табу. Нічога дзіўнага, што такая пазыцыя знайшла прыхільнікаў.

У 2001 годзе рэспэктабельная нью-ёрская штодзённая газэта «Новое русское слово» (НРС, – 2001, 12 сакавіка) падводзіла вынікі мінулага стагоддзя і пісала пра ўступленьне ў трэцяе тысячагоддзе. Цытуецца адыёзная фігура расейскага палавога разбэшчваньня людзей акадэмік Расейскай Акадэміі адукацыі Ігар Кон, які сказаў, што «галоўным дасягненьнем мінулага стагоддзя» ёсьць (працытую нават па-расейску) «отодвигание репродуктивной функции секса на последний план. Теперь человечество, занимаясь сексом, думает не о детях, а об удовольствии».

У асобаў тыпу Кона сваё збочанае разуменьне жыцьця. Але самае сумнае ў тым, што ў вызначэньні тэндэнцыі рэгрэсу (для Кона – прагрэсу) расейскі «растлитель» не памыліўся. Якраз у гэтым накірунку і скочваецца дэградацыя сацыяльна-палавых дачыненьняў людзей. Кожнаму гэта бачна няўзброеным вокам.

Газэта цытуе яшчэ аднаго гэтакага ж – маскоўскага прафэсара з МГУ, які тут жа сцьвярджае, што расейскія жанчыны адстаюць у разьвіцьці ад «замежных сябровак», бо аж «шэсьць адсоткаў масквічак ва ўзросьце да 35 гадоў застаюцца дзяўчынамі. А, напрыклад, у Стакгольме такіх у шэсьць разоў менш», – паведамляе прафэсар. Распуснасьць, нячыстасьць маладых жанчын – гэта для яго добра.

Такія прафэсары за часы камунізму былі членамі КПСС, славілі Леніна і пісалі супраць гнілога Захаду. Пасьля ліквідацыі КПСС сталі пісаць «за» гнілы Захад. Але ў сутнасьці нічога не зьмянілася, бо агульны антыхрысьціянскі, антычалавечы накірунак застаўся. Для такіх асобаў быццам і цывілізацыі не было, і двух тысячагодзьдзяў Хрысьціянства, і духоўнага разьвіцьця культуры і вопыту чалавецтва. У іх іншае жыцьцё, іншыя задачы.

Ізноў жа гэта ня толькі выверты, але і вынік дуалізму чалавечай прыроды, глыбока закарэненай ў ёй магчымасьці дабра і зла. Лявацкая разумовая агрэсія і лібэральная ідэалогія даюць выхад якраз схільнасьцям і інстынктам, накіраваным на разбурэньне маральнай асобы, створанай хрысьціянскай культурай.

Франтальная левая атака на хрысьціянскага чалавека пачалася з самага пачатку XX-га стагоддзя са зьяўленьнем у палітыцы камуністычнай дактрыны і трывала, практычна, ўсё стагоддзе. Пры гэтым на Захадзе назіралася тэндэнцыя легалізаваць ня толькі гомасэксуалістаў, але і пэдафілаў.

На пачатку 2000-х выявілася, напрыклад, што лявацкі эўрадэпутат у Эўрапарляманце ад партыі «зялёных» Даніэль Кон-Бендзіт у 70-х гадах быў пэдафілам і сам тады пра тое напісаў у сваёй кнізе. Ён так напісаў, бо не баяўся. Тады ўжо ў Эўропе спрабавалі адносіцца да пэдафілаў амаль што цярпіма («правы» ж чалавека).

У друку прыводзяцца факты (НРС, – 2001, 12 сакавіка), калі ў 1977 годзе ў шэрагу выданьняў сацыялістычнай арыентацыі была надрукаваная пэтыцыя ў абарону трох арыштаваных пэдафілаў. Яе падпісалі левыя французкія грамадзкія дзеячы, філосафы, літаратары: Луі Арагон, Андрэ Глюксман, Жак Дэрыда, Жан-Поль Сартр, Ален Роб-Грыйе, Сымона дэ Бавуар... (Гэта тыя імёны, якія можна было называць у СССР.)

Легалізаваць пэдафілаў левакам тады не ўдалося. Але з пэдэрастамі яны проста селі на галаву чалавецтву.

Людзі, відаць, яшчэ недаацэньваюць небясьпекі, якая згушчаецца над грамадзтвам. Заходжу ў кнігарню ў Варшаве. Цэлая палічка «тамоў» нейкай мадам рускага паходжаньня. Піша пра ўсіх вядомых людзей чалавецтва, пачынаючы ад фараонаў, з «указаньнямі» на іх разнабаковае дэвіанцтва. Па гэтых апісаньнях, дык нармальных людзей ў гісторыі ўвогуле не было. Усе то пэдалы, то садысты, то пэдафілы, то нэкрафілы, то скаталожцы і г. д. Маскультура, вядома. Бізнэс. Грошы ня пахнуць... Але пра што пішацца, што фальсіфікуецца, што прапагандуецца. І стараюцца гэтыя выдумкі ўціснуць у гісторыю для падтрыманьня і апраўданьня легальнага існаваньня дэвіантаў.

Ведаю толькі адзін выпадак, калі вядомы латышскі сэксолаг і гіпнолаг, аўтар шматлікіх кніг Яніс Заліціс, відаць, абурыўся лухтой і аргумэнтавана прафэсійна даказаў, што Пётр Чайкоўскі ня быў гомасэксуалістам, як пастаянна пішуць розныя выдумшчыкі ды іншыя ерэтыкі Спарты і Лесбаса дзеля падтрыманьня сваіх адхіленьняў.

Агрэсія дэвіантаў і нахабства павялічваецца з кожным годам у краінах, дзе такога ніхто ня мог уявіць. У самалёце бяру лібэральную польскую газэту (за 24 ліпеня 2013 г.). Некалькі матэрыялаў пра гомасэксуалістаў (няма больш важных пытаньняў). Словы вынесеныя ў загаловак: «Мы ў XXI стагоддзі і мусім ахоўваць усе меншасьці». «Палітыка супрацьдзеяньня неталеранцыі павінна быць цалкавітай». Лібэральная журналістка нападае на міністра, чаму той не ахоўвае «сэксменшасьці». Міністар апраўдваецца і ... просіць прабачэньня, калі дзе быў няўважлівы да збочаных. Чаму ў школах ня вучаць пра гомасэксуалістаў? – насядае журналістка. Міністар жаласна апраўдваецца. Чаму ў падручніках для школаў няма пра «сэксменшасьці» і г. д. (Дэвіанты рвуцца ў школы.) Ляйтматыў газэтнай агрэсіі, каб дамагчыся, што за выказваньні супраць гомасэксуалістаў трэба караць, лічыць гэта злачынствам і ўключыць у карны кодэкс. Трэба, маўляў ураўняць правы нацыянальных меншыняў і гомасэксуалістаў і г. д. (У Іспаніі левы парлямант пару гадоў таму побач з правамі чалавека прызнаў правы шымпанзэ.) Міністар блытаецца, палохаецца, кажа што будзе старацца... Гэта неверагодна ў каталіцкай Польшчы, але факт.

Тут мушу ізноў у каторы раз падкрэсьліць, што небясьпека ідэалагічнага таталітарызму і масавых вынішчэньняў людзей (на гэтай аснове) вырастае з маргіналізму. У адрозненьне ад сэкты ці гета (якія самаізалююцца ад грамадзтва) маргінальная ідэйная група накіравана на перабудову грамадзтва і на зьмяненьне (паляпшэньне) чалавецтва, мэтадамі вядомымі толькі ёй. Пры гэтым выяўляецца псіхалагічны комплекс зашчэмленага непрызнаньня, які пераходзіць у помсту, агрэсію і нянавісьць. Калі такая група нейкім чынам прабіваецца і захоплівае ўладу – вынікам будзе таталітарны рэжым, рэпрэсіі і сацыяльная катастрофа.

У Эўропе XVIII-XIX стагоддзяў было поўна ўсялякіх маргінальных групаў, рэвалюцыянераў, містыкаў ды паляпшальнікаў грамадзтва. Рэальна ў выніку неверагоднага зьбегу абставінаў да ўлады прабілася толькі адна – камуністы (бальшавікі). Вынік вядомы.

У 30-х гадах XX-га стагоддзя, таксама пры неверагодным зьбегу абставінаў, у Нямеччыне да ўлады прышла (аформленная ў партыю) маргінальная групоўка (якая б ніколі не загарнула ўлады дэмакратычным шляхам). Вынік таксама вядомы.

Да гэтай жа катэгорыі маргіналаў належылі «чырвоныя кхмеры» ў Камбоджы (вынік жахлівы), Талібан на Усходзе і некаторыя іншыя групоўкі, якія яшчэ не праявіліся.

На сёньняшні дзень найбольш агрэсіўнай, пасьпяховай і разгалінаванай маргінальнай групай, якая мае стратэгію і тактыку змаганьня, падтрымку з боку бізнэсу і распусна думаючых людзей ёсьць шырокая катэгорыя дэвіантаў (сярод якіх верхаводзяць лесбы

і гомасэксуалісты). Катэгорыя пашыраецца і ня толькі на Захадзе, дзякуючы прапагандзе па тэлебачаньні, доступу ў школы, выступам псэўда-спэцыялістаў і псэўдавучоных. Дэвіацыя расьце колькасна. Уплыў агрэсіі дэвіантаў на ўсе сфэры жыцьця лібэральнага сьвету (акрамя каталіцызму, зь якім яны змагаюцца) заўважны і непрапарцыянальны, прысутнасьць ў СМІ і прапагандзе – гіпертрафаваная. Яны (яшчэ пакуль колькасна нязначныя) пасьпелі ўжо падпарадкаваць свайму ўплыву пэўныя ключавыя пазыцыі ў грамадзтве, акрамя ўлады. Але гэта можа стацца справай не такога ўжо і далёкага часу.

Відаць, што грамадзтва і людзі абсалютна не разумеюць, што іх можа чакаць, бо яны яшчэ ніколі не былі пад уладай Садома й Гаморы. Калі б такое сталася, то чырвоны ды карычневы фашызм пэўна мог бы здавацца ім раем перад фашызмам садомскім, бо сама Апраметная, Пекла і цемра ідуць за ім.

Тое, што прапаганда гомасэксуалізму зьяўляецца ня толькі ўнутранай, але і зьнешняй палітыкай лібэралізму – гэта відавочны факт. Фонды і арганізацыі Захаду дапамагаюць стварэньню гомасэксуальных суполак у іншых, яшчэ маральна здаровых краінах, даюць суполкам грошы, патрабуюць выпускаць (і аплочваюць) часопісы гамасэксуальнага накірунку (напрыклад, у Менску), патрабуюць рабіць „парады”, даюць грошы на рэкляму і г. д. – усё пад выглядам дапамогі „дэмакратыі”. Дэвіанты, зьбіўшыся ў арганізацыі, ўжо ўмешваюцца ў палітыку іншых краінаў, імкнуцца арганізаваць байкоты, дэманстрацыі нянавісьці, кампаніі нападак і г.д. Назіраецца павелічэньне дэвіантнай агрэсіі разам з павелічэньнем колькасьці збочаных людзей. Таксама назіраецца тэндэнцыя стварэньня на Зямлі лакальных зонаў, дзе б збачэнцы ўяўлялі большасьць насельніцтва (у гісторыі чалавецтва такое ўжо было ў паганскай цывілізацыі).

Нядаўна (жнівень 2013) прэзыдэнт ЗША Абама зрабіў фэнамэнальную заяву ў эфіры тэлеканала NBC. Ён ў завуаляванай форме выступіў супраць расейскага закона аб забароне прапаганды гомасэксуалізма і заявіў, што ЗША ня сьцерпяць парушэньняў правоў гомасэксуалістаў на Алімпійскіх гульнях у Сочы.

Нават цяжка паверыць, што такое было сказана. Справа ня ў тым, што на тэрыторыі Расеі дзейнічаюць законы Расеі, а не ЗША. У пуцінскай Расеі шмат беззаконьня, ў турму садзяць людзей па палітычных матывах, забіваюць праваабаронцаў і журналістаў, забіваюць нязгодных сьвятароў, пашыраюцца фашыстоўскія арганізацыі – ўсё гэта, аказваецца, не істотна, а вось збочанасьць, ненармальнасьць, адкіды прыроды – гэта галоўнае, гэта добра, тут робяцца заявы на вышэйшым узроўні.

На парадку дня сапраўды стаіць задача міжнароднага змаганьня за маральную нармальнасьць грамадзтва, за права на нармальнасьць, супраць засьмечваньня жыцьця дэвіантнымі адносінамі ды яшчэ і аплатай збачэнства за кошт нармальных людзей. На мой погляд, неабходнасьць такога міжнароднага антылібэральнага руху выяўляецца ўсё больш і часьцей. Народы мусяць бараніць хрысьціянскія (і ўвогуле рэлігійныя) каштоўнасьці, традыцыі і маральнае здароўе сваіх грамадзян, асабліва зразумеўшы, што з такой лявацкай ідэалёгіяй няма ніякай будучыні, акрамя катасрофы. Легалізацыя дэвіанцтва рэалізуецца, як ўсьвядомленае глабальнае зло, якое адкрыла ахілесаву пяту бязбожнага чалавека (распусныя ўяўленьні аб сэксуальнай свабодзе) і вядзе яго да гуманітарнага выраджэньня.

Мяркую, што мусіць быць створаная дэкляроцыя аб абароне прыроды чалавека і прынятая на міжнародным узроўні як каштоўнасная арыентацыя для распрацовак нацыянальнага заканадаўства. Перш за ўсё яе павінны б прыняць рэсурсныя краіны і палажэньне аб ахове прыроды чалавека уключыць у сваю палітыку і патрабаваньні іх выконваць найперш ў тых краінах, дзе пошасьць легалізавана. Адпаведна павінна быць распрацавана сістэма санкцый і абмежаваньняў па аналагічнай схеме, па якой лібэралізм распаўсюджвае свае антыкаштоўнасьці.

Само па сабе гэтае цёмнае наваджэньне, гэтае зьмяркаканьне Захаду не міне, ня зьнікне і ня пройдзе. Мусіць быць здаровая ініцыятыва. Ініцыятыва зьверху, зьнізу і з вонку, якая прымусіць лібэральны Эўразьвяз паважаць дэмакратыю (а не антыкаштоўнасьці дэмакратыі), шанаваць нацыянальныя традыцыі і культуру народаў, прыроду і правы нармальнага чалавека, здаровае разьвіцьцё грамадзтва. Мусіць адбыцца санацыя Эўропы ад левалібэральнай дэвіантнай чумы. Пакуль гэта яшчэ магчыма коштам здаровых рэсурсаў эўрапейскага грамадзтва і шляхам выкарыстаньня здаровых асноваў дэмакратыі.

Для нас, беларусаў, якраз вельмі важна, каб была нармальная Эўропа, Эўропа хрысьціянаў, Эўропа сяброў, а не збачэнцаў, не мянялаў, якія гэтак жа, як цяпер антынароднаму рэжыму, будуць ставіць потым беларускай дэмакратыі свае збочаныя ўмовы. (Мы бачым, што робіцца ва Ўсходняй Эўропе.)

На Захадзе ёсьць вялікія станоўчыя і незадзейнічаныя сілы. Прыдзе час, і яны прачнуцца.

Ліпень-Жнівень 2013 г.

ДА ПЫТАНЬНЯ ПРА ЗЛАЧЫНСТВА І ПАКАРАНЬНЕ

КАРА ЗА СЬМЕРЦЬ

У канцы 2011 года ў Менску адбываўся судовы працэс над спраўцамі выбуху ў Менскім мэтро, які прагрымеў 11 красавіка ў гэтым жа 2011 годзе. Загінулі 15 чалавек, 385 паранена. Гэтае вялікае няшчасьце не было належным чынам адзначана рэжымам акупацыйнай улады. Нават прозьвішчы загінулых сьцерліся ў грамадзтве. Затое ва ўсіх на слыху прозьвішчы спраўцаў забойства. Такі перакошаны інтэрас зьвязаны з дрэнным вядзеньнем суда, з сумненьнямі грамадзтва ў самастойнасьці забойцаў і, галоўнае, – з падазрэньнем, што тэракт арганізавалі самы акупацыйныя ўлады пры дапамозе Масквы і нават зь ведама Лукашэнкі.

Сумніўныя дзеяньні сьледзтва і суда ў гэтай справе выклікалі россып людзкіх эмоцый і меркаваньняў, часам разумных і аргумэнтаваных, часам цалкам безадказных, непрадуманых і павярхоўных (некаторыя нават пачалі шкадаваць тэрарыстаў). Шумна ўзбудзілася лібэральная Эўропа са сваімі збочанымі паняцьцямі аб забароне сьмяротнага пакараньня. Урадавыя эўралібэралы ўсіх масьцяў ўбачалі нагоду пагаварыць пра каштоўнасьць жыцьця забойцаў і адмену сьмяротный кары. Нешта мы ня чулі ў іх такога ажыятажу і шкадаваньня, калі 11 красавіка зь менскага мэтро выносілі акрываўленых людзей, прыгожых, прыгожа апранутых маладых жанчын з адарванымі канечнасьцямі, ці калі праз дзьве гадзіны пасьля выбуху Лукашэнка спусьціўся з сваім пазашлюбным дзіцем ў мэтро аглядаць непакрытая трупы.

Загадкавасьць тэракту ў мэтро, незавершанасьць сьледзтва, тэндэнцыйнасьць, сьпешка і павярхоўнасьць суду – відавочныя. Пасьпешнасьць вынясеньня вышэйшай меры пакараньня (нібы па заказу) таксама відаць. Уплыў узурпатара на сьледзтва і суд таксама зафіксаваны. Але хто стаіць за гэтым выбухам – невядома. Матывцыя тэракту таксама невядомая. Усё гэта вельмі нетыпова. Прысуд, аднак, застаецца ў сіле пры ўсёй рацыі грамадзкасьці і апанэнтаў. Ёсьць адпаведныя законы і працэдуры, за якія суд і рэжым будуць фармальна трымацца. Шмат хто мяркуе, што судом створана заведамая і, хутчэй за ўсё, матываваная памылка. Механізму, каб яе спыніць ці хаця б затармазіць, не існуе (акрамя памілаваньня асуджаных, вышэйшай службовай асобай, што вельмі суб'ектыўна і ніяк не рэгламэнтавана).

Тут мы назіраем першы выпадак выкарыстаньня антыбеларускім рэжымам сьмяротнага пакараньня праз суд дзеля схаваньня (як я мяркую) праваленых палітычных планаў.

Гэта ўскосна пацьвердзілася ў сярэдзіне сакавіка 2012 года, калі прысуд быў выкананы. Адзін са злачынцаў (напарнік тэрарыста, які ведаў, садзейнічаў злачынству і не паведаміў уладам пра яго падрыхтоўку) на судзе адмовіўся ад часткі паказаньняў і сцьвярджаў пра хлусьню ў абвінавачваньні. Пасьля прысуду ён напісаў ўзурпатару прашэньне аб памілаваньні. Гэтае прашэньне, складзенае негалоўнай злачыннай асобай, зрабілася нібы тэстам на прыналежнасьць улады рэжыму да выбуху у мэтро. Шмат хто меркаваў, што асуджанаму заменяць «вышку» на «пажыцьцёўку». Гэтага вымагала і сытуацыя з шматлікамі невядомымі. Тут магла б быць адтэрміноўка прысуду. Ды ці мала што магло б быць у такім дзіўным і нетыпавым выпадку. Шмат залежыла ад суду і ўлады.

Але спадзяваньні былі марнымі. Узурпатар нічога не зьмяніў. Прысуд выканалі імгненна. Фактычна быў зьнішчаны чалавек, які мог бы стаць сьведкам пры перакваліфікацыі справы, калі б адчыніліся новыя абставіны (а яны адчыніліся б). Усе зразумелі, што антыбеларуская ўлада хавае канцы ў ваду. І шмат каго тое шакавала.

Зрэшты, за 18 гадоў цемры некаторыя людзі так і не зразумелі, што за мярзотны тыпаж кіруе краінай. Адправіўшы на сьмерць сумніўнага тэрарыста (Кавалёва), якому цалкам аргумэнтавана мог зьмяніць пакараньне, захаваўшы жыцьцё, узурпатар пасьля экзэкуцыі выказаў жаль і спачуваньне яго маці ў сувязі з расстрэлам сына. Вы чулі калі-небудзь такое? Вось гэта і ёсьць яго крымінальны «кайф» адчуваньня ўлады – паводзіны з асаблівым садызмам.

Адначасна пачаўся новы этап лібэральнага ляманту аб адмене сьмяротнай кары і абароне жыцьця злачынцаў. Для лібэралістаў зноў узьнікла нагода пашумець супраць сьмяротнага пакараньня забойцаў людзей, блытаючы і валячы ўсё ў адну кучу. Таму адразу ставім кропкі над «і».

Прысуд менскім тэрарыстам зададзены зьверху, судова павярхоўны, фармальны, пасьпешны і ўсебакова не абгрунтаваны. Не раскрытая матывацыя забойства. Хуткае выкананьне такога прысуду выглядае на заказное зьнішчэньне сьведак арганізацыі тэракту. У будучыні пры выяўленьні сапраўдных акалічнасьцяў тэракту ў Менскім мэтро арганізатары массавага забойства людзей павінны быць пакараныя сьмерцю згодна закона і па рашэньні суда, а сьледчыя, суддзі і пракурор, што адправілі двух злачынцаў на расстрэл, не высьветліўшы ўсіх акалічнасьцяў злачынства, павінны будуць пайсьці пад суд, як саўдзельнікі ў злачынстве. Ужо аднаго гэтага дастаткова, каб спыніць ўсялякія размовы пра мараторый на сьмяротнае пакараньне. Судзіць іх будзе не Гаага (яна там «насудзіць»), а мы, беларусы. Вышка забойцам народа павінна быць забясьпечана.

На гэтым тэму выбуху ў Менскім мэтро мы пакінем і пагаворым пра пытаньні агульнага кшталту, на якіх цяпер паразітуе пэўная катэгорыя «сучасных», як яны сябе называюць, людзей.

* * *

У мяне склалася ўражаньне, што і планаваньне выбуху 19-га сьнежня ў тлуме людзей у час мітынгу на Цэнтральнай плошчы Менска (пра што 11 сьнежня 2010 года прагаварыўся сп. Макей), і пераарыентацыя дэманстрантаў на плошчу Незалежнасьці, і напад на Ул. Някляева, і біцьцё вокан у Доме ўраду, і пабіцьцё людзей 19-га сьнежня на плошчы Незалежнасьці, і выбух у мэтро 11 красавіка – усё гэта фрагмэнты аднаго антыбеларускага палітычнага плану. Нешта ўдалося, нешта – не, нешта правалілася (як выбух у мэтро) і выклікала нечаканы эфэкт для рэжыму. Больш глыбокае раскрыцьцё арганізацыі тэракту ў менскім мэтро магло б даць ключ для выяўленьня зьместу ўсіх апошніх падзей і ўсёй гэтай антыбеларускай палітыкі.

Менскі працэс, як ўжо адзначана, даў нагоду узьняць голас прыхільнікам адмены сьмяротай кары. Сытуацыя няпростая, бо ўзьнікла палітычная патрэба ў мараторыі (інструмэнт сьмяротнага пакараньня ў руках антынароднага рэжыму – небясьпечная зброя). Выказваньні, аднак, часьцей за ўсё гучэлі безадказныя і паўтараліся непрыймальным спосабам – шкадаваньнем злачынцаў. Ёрніцтва ў гэтай сур'ёзнай справе часам ня мела мяжы. „Ці чалавечае жыцьцё каштоўней за жаданьне помсьціць?” – лёгка пытаецца ў чытачоў адно выданьне. Падмена проста сатанінская. Аказваецца, справа тут не ў справядлівасьці, не ў абавязковым, няўхільным і адэкватным пакараньні зла, а ў помсьце. І такі ўзровень „паняцьцяў” шмат дзе.

Зыходзіць трэба, аднак, з рэальнай сытуацыі, з правоў асобы і грамадзяніна, бясьпекі грамадзтва і ролі дзяржавы ў забесьпячэньні гэтых каштоўнасьцяў. Цалкам пазбавіцца ад крымінальных забойстваў у грамадзтве, немагчыма. Гэта абумоўлена канвергентнай прыродай чалавека (зьмяшаньнем розных магчымасьцяў дабра і зла). Забойствы, на жаль, былі, ёсьць і будуць. Гэтак жа, як пэрыядычна ўзьнікаюць і, напэўна, будуць узьнікаць злачынствы супроць чалавецтва. Увесь зьмест ў прапорцыях, якія можна зьменшыць і кантраляваць.

Цалкам пазьбегнуць кары сьмерці і зьнішчэньня злачынцаў (як некаторыя хочуць) без шкоды для грамадзтва і пацярпелых асобаў – не атрымаецца ў прынцыпе. Пакараньне сьмерцю за найцяжэйшыя забойствы і злачынствы супроць чалавецтва павінны быць. Лагічна дамагацца жорсткай кадэфікацыі і працэсуальнай рэгламэнтацыі гэтай меры, чым падтрымліваць павярхоўныя і псэўдагуманныя заявы аб адмене сьмяротнага пакараньня за любыя злачынствы.

Пра пажыцьцёвае зьняволеньне замест сьмяротнай кары ўжо было патлумачана. Яно можа практыкавацца там, дзе гарантавана няўхільнасьць пакараньня. Ня кожная краіна можа тое забясьпечыць.

У зьвязцы „злачынства і пакараньне” існуе толькі адно забойства – забойства нявінных людзей бандытам. Пакараньне сьмерцю ёсьць расплата жыцьцём злачынцы за зьнішчаныя ім жыцьці і за яго гатоўнасьць забіваць яшчэ. Сьмяротнае пакараньне забойцы па суду ня ёсьць парушэньнем Запаведзі, але сцьвярджэньнем яе праз пакараньне таго, хто яе парушыў.

Патрабаваньне кары сьмерці за забойства вынікае з усьведамленьня фундамэнтальнай каштоўнасьці чалавечага жыцьця, загубленага злачынцам. Ужо ня раз адзначалася, што ў

мала цывілізаваных народаў спрэс была кара сьмерці за шмат што, толькі, як правіла, не за забойства. З ростам каштоўнасьці асобы ў грамадзтве ўзрасло і пакараньне.

Да апошняга часу ў сутыкненьні калізіі „злачынства і пакараньне" існаваў катэгарычны імпэратыў справядлівасьці. Грамадзтва шкадавала і спачувала забітым пакутнікам, асуджала забойцаў і патрабавала справядлівай кары (справядлівасьці). На гэтым грунтавалася права. Грамадзтва было на баку невінаватых і пацярпелых і не падтрымлівала злачынцаў.

З цягам лібэральных экспэрымэнтаў у праўнай сфэры за апошнія 50 гадоў (што па сутнасьці зьяўляецца праявай глыбінных працэсаў маніфэстацыі зла) адбываецца зьмяшаньне паняцьцяў ня толькі ў юрыспрудэнцыі, але і ў галовах людзей, якія па-свойму ўспрымаюць лібэральную ўсёдазволенасьць.

Ня буду апісваць у гэтым сэнсе абсурды заходняй (і асабліва амэрыканскай) судовай сістэмы. У Беларусі пра гэта мала ведаюць, а калі пачуюць, то не паверыць (не ўкладзецца ў галаве). Сутнасьць маіх разваг у тым, што ў будучай вольнай Беларусі ў судовай тэорыі і практыцы мы павінны будзем пакінуць усё добрае, што было ў нас, узяць лепшае з таго, што на Захадзе, але пазьбегнуць праўнага маразму, кшталту, калі бандыт судзіць пацярпелага, а грамадзтва абараняе жыцьцё ворага чалавецтва.

З ГЛЕДЗІШЧА РЭЛІГІІ

Асобнай рэмаркай адзначу цяперашнюю пазыцыю хрысьціянскай рэлігіі. Рэдукцыя поглядаў асобных дзеячоў Царквы перад агрэсіяй зла і вымогамі сучаснага сьвету відавочная. Адной з прыкметаў рэдукцыі некаторыя лічаць таксама заклікі да адмены сьмяротнага пакараньня злачынцы. Але папрокі царкве тут былі б перабольшаньнем. Такая пазыцыя ў Хрысьціянства была заўсёды, іншае ніколі не артыкулявалася, нават у часы Інквізыцыі, калі Касьцёл, засланіўшыся сьвецкай уладай, быў ініцыятарам шматлікіх судовых пакараньняў на сьмерць (і зусім не за забойствы).

Пазыцыя Царквы зыходзіць зь метафізічнай сутнасьці чалавека (душы) і з каштоўнасьці ягонага фізічнага жыцьця (цела) як фэнамэна Боскага стварэньня. Пазыцыя Хрысьціянства (пазыцыя сакральная) ня можа быць іншай. Тым часам чалавек і ягоны соцыюм (грамадзтва, якое ён утварае) валодаюць свабодай волі (дадзенай ад Бога, прыроды, парадку рэчаў і г. д.), якая істотна розьніцца ў сваім метафізічным (сакральным) і сацыяльным выяўленьні. Маштабы розьніцы непараўнальныя па велічыні і магчымасьцях (веручы чалавек у духу сваім можа быць вольным нават у турме, дзе сацыяльная свабода абмежавана да мінімуму, як там, практычна, не існуе).

Там, дзе ўзьнікае імпэратыўная калізія выбару паміж соцыюмам і метасоцыюмам, там прыдатная формула: каралю – каралёва, Богу – Богава. Гэта ня ёсьць дуалізм. Тут мудрасьць. Кажучы пра пазьбяганьне кары сьмерці з пазыцыі рэлігіі, мае рацыю сьвятар (дзейнасьць якога, дарэчы, невыпадкова аддзеленая ад дзяржавы, каб ён не спакушаўся пазбавіць іншых свабоды волі і права выбару). І маю рацыю я, чалавек, які падтрымлівае сьвятара і пакараньне сьмерцю забойцаў, і які займаўся заканадаўчай дзейнасьцю ў парляманце і разумее, як могуць (і як ня могуць) рэалізоўвацца ідэалы у грамадзтве ў катэгорыях права і дзяржаўнага заканадаўства.

Нельга блытаць Божы дар зь яешняй і імкнуцца рабіць тое, чаго рабіць ня трэба. Гадоў 30-40 таму ў Амэрыцы лібэральны псэўдагуманізм і шкадаваньне злачынцаў даходзілі да таго, што ў некаторых штатах бандытаў і злодзеяў „ачалавечвалі" тым, што адпускалі іх з турмы на суботу і нядзелю дадому, да жонак і дзяцей (маўляў, усе ж яны людзі). За гэты час тыя „людзі" пасьпявалі ня толькі аддубасіць жонак, але яшчэ і ўкрасьці, і таго-сяго зарэзаць, пасьля чаго спакойна вярталіся ў турму, дзе іх напачатку ніхто не шукаў. Зразумела, што тут ня трэба было рабіць ніякіх праўных экспэрымэнтаў, акрамя як мець нармальныя мазгі ў галаве, не засьмечаныя памылковымі ўяўленьнямі.

Мне прыходзілася чытаць пра адну веручую фраў, якая ўвесь час малілася за ўратаваньне душы Адольфа Гітлера. Маліцца за душы грэшнікаў не супярэчыць Хрысьціянству. Тут выяўляецца метафізічнае ўяўленьне і веліч Хрысьціянскай рэлігіі. Але той, хто паспрабаваў бы знайсьці форму і перавесьці гэтыя адносіны ў соцыюм, у грамадзтва (прасіць дараваньня Гітлеру, напрыклад, ці адмовіцца ад Нюрнберга), той трапіў бы пад суд (і гэта было б справядліва), ня гледзячы на ўсю ўяўную аргумэнтацыю яго меркаваньняў. Так што: Богу – Богава, каралю – каралёва.

Каштоўнасьць чалавечага жыцьця ў хрысьціянскім грамадзтве павінна ацэньвацца гэтак жа высока, як і ў рэлігіі. Таму сьмяротная кара за мэтанакіраванае забойства людзей, за пазбаўленьне іх жыцьця павінна існаваць як адэкватны сродак пакараньня і стрымліваньня злачынстваў. Кадыфікацыя, абгрунтаваньне, вызначэньне і працэдура такога прысуду мусіць быць шчыльна і падрабязна распрацавана і рэгламэнтавана законам з мэтай выключэньня судовых памылак. Вопыт паказаў, што справядлівая і строгая кара за сьмяртэльныя злачынствы і цьвёрдыя падыходы да такіх злачынстваў («нуль талеранцыі», напрыклад) даюць станоўчыя вынікі. (Каб абвергнуць гэтыя вынікі некаторыя фанатыкі «правоў чалавека» спарадзілі нямала лібэральных падтасовак і хлусьні.)

Цяпер гэтыя пытаньні (як і ўсё ў Беларусі) вырашыць немагчыма, пакуль тут пануе рэжымная цемра і афіцыйна ўсё разглядаецца пад вуглом захаваньня ўзурпаванай улады з гледзішча адной асобы. Нідзе нельга станоўча вырашыць ніякіх праблем. 70 адсоткаў маладых людзей хочуць зьехаць за мяжу з вар'яцкага дому, у што цемра ператварыла нашу прыгожую краіну. Але цемра павінна зьнікнуць, цемра мусіць адыйсьці.

АБ ЗНАЧЭНЬНІ СЛОЎ

Усялякая ідэя, калі яна накіравана ў грамадзтва і ўспрынята ім, мусіць мець механізм ажыцьцяўленьня, а механізм – валодаць праўнай працэдурай (ці традыцыяй, калі права не існуе). Запаведзь „не забівай" мусіла мець механізм закона, які прадугледжвае кару. Без кары зло робіцца нормай, і запаведзь ня мае сэнсу. Калі кара неадэкватная (заніжаная), ацэнка ўзроўню злачынства таксама зьніжаецца, стрымліваючы фактар зьмяншаецца. Адпаведна зьмяншаецца і каштоўнасьць чалавечага жыцьця.

Гэта ёсьць заканамернасьці, якія абавязкова маюць канкрэтнае выяўленьне. На жаль, шмат хто ня хоча ўспрыняць, не ўяўляе якраз гэтага (кажучы папулярна, не ўяўляе, як тэорыя канкрэтызуецца ў практыцы).

Прывяду прыклад з палітыкі. У пачатку 90-х гадоў камуністы паставілі пытаньне ў Вярхоўным Савеце аб увядзеньні прэзыдэнцкай формы кіраваньня ў Рэспубліцы Беларусь, дзе прэзыдэнт быў бы кіраўніком і фарматворцам выканаўчай улады. Дэпутаты Апазыцыі БНФ выступілі катэгарычна супраць такой прэзыдэнцкай формы кіраваньня ў Беларусі, таму што яна абавязкова прывяла б да дыктатуры і беззаконьня.

Падставы для гэтага былі наступныя:

– вузкасьць і нешматлікасьць нацыянальна-палітычнай (і ўвогуле палітычнай) эліты ў грамадзтве;

– адсутнасьць спэцыфікаваных грамадзкіх і дзяржаўных інстытутаў (мэханізмаў утварэньня гэтай эліты);

– наяўнасьць шырокага старога бюракратычна-савецкага каляніяльнага апарату кіраваньня;

– нізкасьць нацыянальнай сьведамасьці грамадзтва (разуменьня і ўспрыняцьця нацыянальна-культурных інтарэсаў) і надзвычай невысокі палітычны ўзровень людзей.

Гэта гатовае асяроддзе для рэалізацыі дыктатуры. Патрабавалася толькі завесьці мэханізм існуючай сытуацыі, і ён запрацаваў бы, дзе замест усеўладнага 1-га сакратара ЦК КПБ(КПСС) стаў бы прэзыдэнт зь вялікімі паўнамоцтвамі (якія ён, абапіраючыся на структуру ўлады, мог бы яшчэ і павялічыць).

Камуністычны плян улады ў краіне быў нескладаны, прагматычны і цалкам адэкватны існуючаму становішчу.

Пазыцыя і плян фронтаўцаў базаваліся на неабходнасьці палітычных і сацыяльна-эканамічных рэформаў грамадзтва, якія далі б магчымасьць умацаваць нацыянальную дзяржаву, незалежнасьць і прыступіць да ўладкаваньня дэмакратычнага грамадзтва.

Што для гэтага патрэбна было ў той сытуацыі? Найперш – дзяржаўна-палітычнае ўладкаваньне краіны, якое аб’ектыўна перакрэсьлівала б магчымасьць дыктатуры і выкарыстаньня каляніяльна-бюракратычнага апарату ўлады дзеля аўтарытарнай канцэнтрацыі паўнамоцтваў.

Такім уладкаваньнем мусіла б быць парляманцкая рэспубліка зь вялікай колькасьцю дэпутатаў (па Канстытуцыі БССР, якая дзейнічала да 15 сакавіка 1994 года, – 360 дэпутатаў; па Канстытуцыі 1994 г. – 260 абраньнікаў). Мог быць і прэзыдэнт, але выканаўчая ўлада – у прэм’ер-міністра, якога выбірае парлямант. (Зрэшты, прэзыдэнта таксама мог бы абіраць парлямант.)

Другім абавязковым чыньнікам дэмакратыі і запабяганьня аўтарытарызму мусіла стаць адпаведная выбарчая сістэма, якая спрыяла б утварэньню палітычнага клясу, прафэсійных нацыянальных палітыкаў. Інакш стары каляніяльна-бюракратычны апарат і сістэма пацягнулі б усё на дно, а рэформы былі б спрафанаваныя.

Для Беларусі на той час мусіла б быць толькі зьмешаная прапарцыйна-мажарытарная выбарчая сістэма. Такі выбарчы закон дэпутацкая Апазыцыя БНФ якраз і падрыхтавала да рэфэрэндуму 1992 года (незаконна адмененага камуністамі). Толькі адну прапарцыйную сістэму ўводзіць было нельга, таму што партыі ў Беларусі (акрамя БНФ) былі вельмі слабыя, малалікія і нешматлікія. Для фармаваньня палітычнай эліты патрэбна была дапамога грамадзтва праз мажарытарныя выбары ў тэрытарыяльных акругах.

Але цалкам мажарытарная сістэма на той час мала спрыяла б стварэньню пастаяннай палітычнай эліты і пераемнасьці ў палітыцы. Народ на тым узроўні выбіраў бы найперш настаўнікаў ды добрых лекараў (бо, маўляў, „вучаць” і „лечаць” „нашых дзетак”), ды начальнікаў, ды добрых гаваруноў (пустых дэмагогаў, якія ня здольныя нічога стварыць, але могуць шмат казаць). Усё гэта беларусамі было засвоена яшчэ з той пары, калі ў квазі-парлямант выбіралі даярак за высокія надоі малака.

Патрэбны быў час, каб грамадзтва зьмянілася, вырасла палітычна. На тым узроўні, паўтаруся, аптымальнай была зьмешаная прапарцыйна-мажарытарная выбарчая сістэма. Аснову нацыянальнай палітычнай эліты мы мелі ўжо ў БНФ. Праз пяць-сем гадоў парляманцкай рэспублікі мы атрымалі б ужо свабодны нацыянальны палітычны кляс. Магчымасьці для ўзьнікненьня дыктатуры былі б перакрыты.

У 90-х гадах мы, дэпутаты Апазыцыі БНФ, неаднаразова тлумачылі гэта Вярхоўнаму Савету, выступаючы супраць прэзыдэнцкай сістэмы. Дэпутаты гэта ўспрымалі зь цяжкасьцю, а камуністам (якія складалі бальшыню ў Вярхоўным Савеце) тое ўвогуле не падабалася, бо ім непатрэбна была ні дэмакратыя, ні незалежная Беларусь. Яны хацелі назад, у імпэрыю.

Вось вымоўны прыклад, як канкрэтызуецца ідэя (тэорыя, схема) ў сацыяльным асяроддзі. Існавала аб’ектыўная дадзенасьць: постсавецкае грамадзтва з нізкім нацыянальна-сьведамасным палітычным статусам і са старой каляніяльнай сістэмай улады і адміністрацыі. У гэтай сытуацыі былі два падыходы да будучага грамадзка-палітычнага ўладкаваньня грамадзтва: праз парляманцкую рэспубліку і зьмешаныя прапарцыйна-мажарытарныя выбары альбо праз канцэнтраваную прэзыдэнцкую ўладу і толькі мажарытарныя выбары.

У залежнасьці ад таго, які падыход перамагаў, вызначалася дэмакратычная альбо аўтарытарная будучыня краіны.

Калі шляхам нечуванага ціску і маніпуляцыяў камуністы працягнулі ў новую канстытуцыю (і прынялі) пазыцыю канцэптуальна моцнай прэзыдэнцкай улады, мы сказалі: усё, дыктатура забясьпечана.

Па-праўдзе кажучы, гэтыя простыя рэчы бальшыня дэпутатаў, былых камуністаў, проста не разумела. Яны не былі (і не хацелі быць) палітыкамі, ня думалі, як можа існаваць грамадзтва і дзяржава. Калі ж дыктатура неўзабаве сталася (і вельмі хутка) і нават асобныя з былых камуністаў апынуліся за кратамі, тады некаторыя зь іх горка пашкадавалі, што не паслухалі тады БНФ, і сцьвярджалі, што словы пра дыктатуру былі „прарочымі”.

(Як кажуць, усё тое ж. Трэба было ўсьвядоміць тады камуністам, што двойчы два – ня пяць і ня сем. А калі табліцы „палітмножаньня” ня ведаць, то вынік, што двойчы два – роўна чатыры, можа здацца нечаканым.)

* * *

Мяркуючы пра ўжываньне сьмяротнага пакараньня за злачынства, зьвязанае з забойствам людзей, трэба таксама ведаць і мець на ўвазе сутнасныя вызначэньні – як, якім чынам, якім механізмам запаведзь „не забівай” рэалізуецца ў соцыюме праз уладу і заканадаўства. У гэтым механізме існуе свая заканамернасьць, свая схема дачыненьняў і свая табліца множаньня”, ігнараваньне якой прыводзіць да пэўных сацыяльных вынікаў.

Тут (у гэтым пытаньні) таксама йдзе змаганьне сілаў. Сэнс яго датычыць зьместу чалавечага існаваньня. Адна пазыцыя: забойства ёсьць вялікае зло (грэх), яно павінна быць пакарана той жа мерай дзеля справядлівасьці, сатысфакцыі (дасягненьня раўнавагі) і няўхільнасьці кары за злачынства.

Другая пазыцыя: забойства ёсьць вялікае зло, але яно не павінна карацца забойствам, бо такое пакараньне таксама забойства.

На гэтым сафізме будуецца лібэральная ідэалёгія аб абсалютнай каштоўнасьці чалавека. Забесьпячэньнем „абсалютнай каштоўнасьці” чалавеку (згодна лібэральных паняцьцяў) служаць яго права (правы) быць такім, як ён ёсьць з усімі сваімі цнотамі і заганамі, геніяльнасьцю і збочанасьцю, дабром і злом. Чалавек ёсьць мера ўсяго, „абсалютная сутнасьць”.

Ня цяжка ўбачыць, што хрысьціянскі сьвет ужо перажываў такія погляды і агрэсію ў часы сярэдневечнага рэнесансу (гуманізму). Цяпер гэта паўтор пройдзенага ў іншых абставінах і на іншым узроўні.

Істотна тое, што ў такой „гуманістычнай” ідэалёгіі няма Бога. Месца Бога займае чалавек са сваёй „абсалютнай сутнасьцю” і „правамі”. Але паколькі чалавек не анёл, а істота, якая месьціць у сабе дабро і зло адначасна, то і правы яго (калі іх абсалютызаваць) таксама ўсялякія (гэта значыць, што чалавек набывае права на

дрэнь, быць дрэньню і гэта ўводзіцца ў грамадзкую норму). Тут дзейнічае клясычная логіка права: калі прызнаюцца чые-небудзь правы, то ўзьнікае і абавязак іхняга забесьпячэньня. Абавязак бярэ на сябе той, хто іх прызнаў – улада і грамадзтва. У выніку грамадзтва павінна будзе яшчэ і аплочваць дэвіантныя адносіны асобных людзей і ненавісьнікаў усялякай нармальнасьці (што на Захадзе ўжо і робіцца).

У лібэральным соцыюме ўжо шмат дзе ўзаконеныя збачэнствы і злачынствы супраць прыроды чалавека, садомія і распуста, бо гэта, маўляў, правы вольнага чалавека. У Гішпаніі сацыялісты ў парляманце заканадаўча прызналі нават правы шымпанзэ (зьява зьвязана зь неадэкватным разуменьнем жывёлы). На чарзе ў гэтага „гуманізма” і „зоагізма” легалізацыя пэўных злачынстваў (зажываньня наркотыкаў, палігаміі, рэдукцыя пакараньняў за забойства, сьвятакрадзтва, нішчэньне культуры і г. д.). У Амэрыцы, дзе мне шмат прыходзіцца быць, не такія ўжо рэдкія выпадкі, калі паліцыя ловіць групу маладзёнаў, што рабуюць краму, а злоўленыя шчыра (!) абураюцца і кажуць, што парушаныя іх чалавечыя правы (права рабаваць, значыцца).

Ня ў кожным грамадзтве злачынцам такое прыдзе ў галаву. Зьмяшаньне і падмена паняцьцяў адлюстроўваецца ў падмене тэрміналёгіі, і на гэтым найперш зло сцьвярджае сваю дзейнасьць – разьнявольвае і апраўдвае заганы ў чалавеку.

Нядаўна (у сьнежні 2011 г.) па пытаньні сьмяротнага пакараньня выказаліся кіраўнікі каталіцкага касьцёлу ў Беларусі і Беларускага Экзархата РПЦ. Практычна, у далікатнай форме яны сказалі тое, пра што я тут пішу (аб магчымасьці сьмяротнага пакараньня за пэўныя злачынствы і аб прэрагатыве ў гэтым сьвецкай улады). Але цікавая рэакцыя бязбожнікаў на тлумачэньне хрысьціянскіх герархаў. „Забіваць можна?” – напісаў у загалоўку (з пытальнікам) адзін мэдыйны рэсурс. Гэта наўрад ці вынік раздумленьня. Тут такі стан розуму (рэакцыя зграі), вынік ужываньня імпартаваных стэрэатыпаў.

Мне пастаянна прыходзіцца засяроджваць увагу чытачоў на тым, што ўсё гэта (гэтакую ідэалогію агрэсіі і псіхалогію зграі) ужо праходзіў камунізм у форме жорсткай таталітарнай дыктатуры. Цяпер аналагічную (такую ж па тэхналогіі) вычварэнскую сьветапоглядную матрыцу „праходзіць” лібэралізм у форме дэмакратыі, адкрываючы шлюзы накапленьня ўсяленскага зла. ***Сацыяльны лібэралізм ёсьць утроба камунізма, вывернутая навыварат. Лібэралізм у лявацкай яго форме – гэта не дэмакратыя. Гэта збачэнства дэмакратыі, крызісная яе фаза.*** Час яго кароткі (магчыма, карацейшы, чым у камунізма), але ня ўсе яшчэ ўбачылі і зразумелі заганнасьць гэтай псэўдадэмакратычнай зьявы. Найперш таму, што жывуць у сістэме ацэнак, створанай самым гэтым лібэралізмам. Супраціўляцца ёй чалавек мусіць (і будзе), інакш сьвет стане для яго невыносным.

Камунізм рэзка абмяжоўвае свабоду асобы, ліквідуючы прыватную ўласнасьць, вольныя выбары, практыкуючы ідэалагічны тэрор і фізічнае зьнішчэньне людзей.

Лібэралізм спараджае бязмежны індывідуалізм і свабоду асобы (увёўшы яе ў пастулат права), неабмежаваную маральлю традыцыяй і рэлігіяй.

Матэрыялістычны камунізм, забіўшы мільёны лепшых людзей, скалечыўшы жыцьці пакаленьням, ня змог зьнішчыць маральную і духоўную прыроду чалавека, бо ня здолеў маральна разбэсьціць асобу (і ня ставіў такой задачы, прывіваў камуністычную мараль на ідэалагічных каштоўнасьцях). Пасьля краху камунізму магчымае маральна-культурнае адраджэньне асобы і грамадзтва (асабліва таго, якое зьберагло нацыянальныя каштоўнасьці і ідэалы).

Лібэралізм (калі б ён праіснаваў доўгі час) не пакідае людзям такой магчымасьці, бо адбываецца маральнае раскладаньне асобы, грамадзтва згнівае знутры, і гісторыя яго заканчваецца.

Зразумела, што барацьба ўнутры лібэральнага грамадзтва будзе йсьці па лініі маралі, нацыянальных каштоўнасьцяў, традыцыяў і рэлігіі. Але выхад, на мой погляд, ляжыць праз грамадзкую катастрофу.

* * *

Мушу яшчэ крыху паразважаць аб тэрміналёгіі і значэньні слоў. Аб словах людзі дыскутуюць пастаянна. Сэнс гэтых дыскусіяў бывае розны і часта ня мае прыкметнага значэньня. Але ёсьць словы, ад трактоўкі якіх (дакладней – значэньня, якое за імі стаіць) залежыць лёс цэлага грамадзтва і нават цывілізацыі. Словы не зьнікаюць гэтак жа, як не зьнікаюць ідэі. Нават самая бязглуздая ідэя, вымаўленая публічна, можа мець пасьлядоўнікаў. Чалавек вельмі ўважна мусіў бы ставіцца да слова, а грамадзтва – да выказаных ідэй.

Ідэя пратэстанства спарадзіла капіталізм. Цывілізацыя пайшла па прынцыпова іншым кірунку разьвіцьця, ступіла на шлях прагрэсу – тупіковай галіны існаваньня (як мяркуе шмат хто). Усё вынікала (па класіфікацыі Макса Вэбэра) са зьмены разуменьня аднаго слова – „праца”. Калі традыцыйны хрысьціянін-чалавек „працаваў, каб жыць”, то хрысьціянін-пратэстант стаў „жыць, каб працаваць”. (Па аналёгіі маральна-этычны тэзіс (дакладней, антытэза) „есьці, каб жыць” і „жыць, каб есьці”.) Калі прыглядзецца, то тут у корані парушаная нават лёгіка здаровага сэнсу. Тым ня менш пераацэнка значэньня слова „праца” стала кодам новай сацыяльна-эканамічнай і культурнай цывілізацыі.

Падобныя магчымасьці разьвіцьця існавалі заўсёды і ў старажытным сьвеце таксама, але яны не разьвіліся, таму што не былі асьвечаны пануючай рэлігіяй. Тут жа, у пратэстанцтве, слова „праца” напоўнілася сакральным зьместам, стала сэнсам рэлігійнага самавыяўленьня. Дактрына аб рэлігійнай дабрапрыстойнасьці працы стварыла працоўную этыку пратэстанта, згодна якой працаваць чалавеку трэба было шмат, добра, дбайна і ад працы багацець. Узбагачэньню ад працы спрыяе Бог.

Па Вэбэру, стратэгія працоўнай дзейнасьці традыцыйнага хрысьціяніна была накіравана на тое, каб мінімізаваць колькасьць працы пры захаваньні стабільнага даходу. Мэта пратэстанта – атрымаць максымальны даход, нават калі гэта запатрабуе больш інтэнсіўнай працы (працоўных затрат).

Контррэфармацыя, якая абапіралася на традыцыйнае хрысьціянства, разглядала пратэстанцызм як ерась, якая звузіла хрысьціянскую рэлігію да мінімуму, ажыцьцявіўшы адмову, падмену і пераасэнсаваньне слоў.

Але мы прыводзім тут гэты прыклад не дзеля адлюстраваньня дагматычных спрэчак, а зноў жа, дзеля ілюстрацыі прынцыпу, каб падкрэсьліць важнасьць адпаведнага разуменьня слова, ад якога можа не залежыць нічога, але можа таксама зьмяніцца накірунак культуры, этыкі цэлай краіны, і нават усяго сьвету.

У гэтым шэрагу стаіць ерась (кажучы мовай гісторыі) аб тым, што судовая кара за злачынства забойства чалавека ёсьць таксама забойства. Тут – падмена паняцьцяў, якая абапіраецца на фармальную логіку і нясьпеласьць маральных каштоўнасьцяў асобы. Гэтае сцьвярджэньне дызарыентуе людзей.

Вынікам такой папраўкі ў сьвядомасьці (калі яна замацавалася ў праве) стане ўраўніваньне злачынства і пакараньня. Гэта адчыніць і спрастае дарогу злу. Такім чынам робіцца першы крок, які змушае грамадзтва шкадаваць і нават не караць забойцаў на падставе інфантыльнага разуменьня дабра.

Вось тыповы выпадак, які адбыўся ў сярэдзіне сьнежня 2011 года ў фламандзкім горадзе Люціху (Льеж). Забойца (арабскі тэрарыст) закідаў гранатамі людзей на прыпынку аўтобуса ў цэнтры горада і страляў па іх з аўтамата. Трох забіў, дзясяткі цяжка параніў. Злачынцу злавілі. Аказалася, што раней у яго ў доме знайшлі цэлы склад зброі і амуніцыі (9800 адзінак). Як і належыць, яго судзілі і пасадзілі на некалькі гадоў у турму. Але потым, праз год, вырашылі, што ён жа чалавек добры, небясьпекі для грамадзтва не ўяўляе і – выпусьцілі на волю.

Першым чынам „добры чалавек” забіў суседку, а потым пайшоў кідаць гранаты ў людзей. Такія „судовыя „ вынікі ў гэтым левым сьвеце не выключныя і ня рэдкія. Гэта на Захадзе – звычайны маразм.

Падмена тэрміналёгіі ў лібэральным грамадзтве вынікае не з судовых памылак, не з хібаў аналізу, не з павярхоўных ацэнак фактаў. Тут выяўленьне сьветапогляднай тэндэнцыі легалізацыі зла. У гэтым грамадзтве, там, дзе ўжо легалізавалі збачэнствы і садомію, адбываецца сацыяльнае афармленьне такой легалізацыі пад выглядам „правоў чалавека”. Прызнаецца права „дрэні” нароўні з дабром, што вядзе да панаваньня зла. У Расеі, напрыклад, права „дрэні” сцьвярджаецца зараз праз папулярызацыю злачыннага сьвету. Гэты накірунак мас-культуры вядзе да дэкляраваньня права на крымінальнае злачынства як чарговага „права чалавека”. Нешта падобнае ў Расеі ўжо было. Крымінальную ідэалёгію сцьвердзілі і рэалізавалі бальшавікі як дзяржаўную палітыку (вынішчыўшы адначасна лепшых людзей – калектывізацыя, тэрор, генацыд, ГУЛАГ).

Ахова чалавечага жыцьця вынікае з духу Эвангельля. Але нідзе не гаворыцца там аб адмене кары сьмерцю за забойства. Стары Запавет у гэтым сэнсе не адменены, але сцьверджаны. У Новы Запавет прыўнесена міласэрдзе Боскае і ахвяра Хрыста за збаўленьне людзей, але кажацца, што ніводнае слова, ні адна літара ня зьнікне з Закону і спраўдзіцца ўсё.

ПСЭЎДАГУМАНІЗМ І МЭТА

Пазыцыя людзей, якія выступаюць у абарону жыцьця злачыннага забойцы і называюць пакараньне сьмерцю за забойства «забойствам», ёсьць павярхоўная і ў прынцыпе – не рэальная. Якая кара магла быць для Саддама Хусэйна – гвалтаўніка і забойцы тысячаў людзей, які трымаў у руках дзеля гэтага найстрашнейшую зброю – абсалютную ўладу? Пажыцьцёвае зьняволеньне?! Але непакараньне яго сьмерцю прывяло б да яшчэ большых забойстваў – зь яго зрабілі б бандыцкі сьцяг фанатыкаў, тэрарыстаў і галавараззаў. Яны (і ня толькі яны) трымалі б яго за „героя”, зрабілі б „сьвятога пакутніка”, як камуністы зрабілі гэта з бандыта Чэгевары. Хіба мала ў гісторыі такіх крывавых „сьвятых”, асьвечаных антычалавечымі рэжымамі пры дапамозе ідэалогіі і прапаганды?

Цяпер – Бін Ладэн. Тут была аб’яўленая вайна з Амэрыкай, і яго зьнішчылі ў выніку ваеннай апэрацыі. Але калі б Бін Ладэна ўзялі жывым, то што павінен быў бы прызначыць суд, якое пакараньне? Пажыцьцёўку? Добра што амэрыканцы яшчэ не развучыліся цьвяроза думаць і не зрабілі памылкі (нават маючы дэмакратычную адміністрацыю, якая схільная да адмены сьмяротнай кары).

Гэта ўсё, так бы мовячы, логіка і рэчаіснасьць. Але ёсьць людзі, што абараняюць жыцьцё крымінальных забойцаў зусім не ад памылак у логіцы, з-за недасьведчанасьці, безадказнасьці ці недахопу ведаў. Тут, паўтаруся, пазыцыя (найчасьцей несьвядомая) патураньня злу, уляганьне фальшывым тлумачэньням, згодніцтва з фальшывым гуманізмам з прычыны адсутнасьці сістэмы маральных каштоўнасьцяў у гэтых людзей.

* * *

Існуе цесная карэляцыя паміж тымі, хто супраць сьмяротнай кары і шкадуе злачыннае жыцьцё забойцаў і тымі, якія выступаюць за аборты (за права на аборты, за законнае замацаваньне права на аборты і т. п.). Фактычна, гэта адны і тыя ж людзі. На першы погляд, тут парадокс: адны і тыя ж адначасна выступаюць за захаваньне жыцьця крымінальнага забойцы і за забойства яшчэ не народжанага чалавека.

Але парадокс тут толькі на першы погляд, калі не разумець сэнсу і стратэгіі зла, яго барацьбы з дабром (на справе – з родам чалавечым). У першым выпадку дэмагагічна спасылаюцца на права ўсіх людзей (а значыць і забойцы) на жыцьцё. У другім – спасылаюцца на права жанчыны самой вырашаць: нараджаць, ці не (гэта значыць, забіваць, ці не, даць жыцьцё ненароджанаму, ці ня даць). Тым часам ***жанчына ня мае права не даваць нарадзіцца чалавеку. Нараджэньне чалавека ня ёсьць права жанчыны, але выключны яе абавязак, ускладзены на яе Богам і прыродай.*** Бязбожныя прапагандысты абортаў тут ужо да рэлігіі не зьвяртаюцца (бо там сказана: „не забівай”).

Але пра гэта варта патлумачыць. Жанчына па законах усіх галоўных рэлігіяў (і ўвогуле, па парадку рэчаў) ня мае права вырашаць спыненьне жыцьця ненароджанага дзіцяці. На ёй ляжыць толькі абавязак нарадзіць, накладзены на яе прыродай (Богам). Права нарадзіцца мае толькі той, хто мусіць зьявіцца на сьвет. Жанчына паклікана выканаць яго права. Яна яго прадстаўнік. Ён там, ва ўлоньні, адстаяць сваё права ня можа. Жанчына ажыцьцяўляе яго права. Зьнішчэньне яго права зьявіцца на сьвет дзеля жыцьця ёсьць забойства.

Філасофія і рэлігія даюць адказ, калі пачынаецца чалавек. Самая старажытная мудрасьць – кітайская – асэнсавала гэта шмат тысячаў гадоў таму: чалавек пачынаецца ў момант зачацьця (тады, калі пляменьнік злучаецца з яйкаклеткай). У гэты час даецца праграма (душа) новаму жыцьцю, якое пачынае разьвівацца.

У Бібліі канкрэтна кажацца пра чалавека ва ўлоньні маці. Ужо там, ва ўлоньні, жыве душа. Ненароджаныя людзі, выкінутыя пасьля аборту ў сьмецьце, каналізацыю, нечыстоты – гэта адрынутыя душы, якіх пазбавілі жыцьця ў целе, змарнавалі іхняе існаваньне.

Вядома, для некаторых лепш бы, каб гэтага нічога ня ведаць, ня чуць, ня верыць і думаць, што Бога няма. Тады можна звольніцца ад сумленьня і нічым не праймацца. Але ці звальняе гэта чалавека ад адказнасьці перад Богам? Тут нават прырода карае за парушэньне яе законаў.

Пры праўным афармленьні такога стану рэчаў у сацыяльна-праваўым полі, у сфэры заканадаўства ўзьнікаюць выключэньні, калі спыненьне нараджэньня дзіцяці можа быць дазволена законам. Напрыклад, цяжарнасьць пасьля згвалтаваньня, дыягностыка нараджэньня скалечанага ва ўлоньні маці немаўляці, страшныя хваробы, зь якімі чалавек ня можа выжыць і існаваць. Заканадаўцам тут трэба сто разоў падумаць, перш чым сфармуляваць заканадаўчае рашэньне. Яно мусіла б быць прынята дзеля захаваньня гонару, годнасьці і здароўя жанчыны і, улічваючы прыярытэт таго, хто павінен нарадзіцца.

З пункту гледжаньня рэлігіі, нараджацца павінна ўсё, што зачата. Выключэньні ў сацыяльным заканадаўстве часта зьвязаны (сьведама ці ня сьведама) з нежаданьнем грамадзтва (альбо ўлады) альбо з няздольнасьцю грамадзтва стварыць сістэму сацыяльных інстытутаў, якія апекаваліся б такімі нежаданымі і нездаровымі дзецьмі.

Чым забіваць, лепш нарадзіць. Згвалтаванай асобе і з фізіялагічнага, і з рэлігійнага боку ў пераважнасьці выпадкаў

больш правільна нарадзіць і аддаць дзіця ў прытулак, у кляштар ці дзіцячы дом (такія інстытуты павінны быць у грамадзтве). Аднак, фармальна, зыходзячы з сацыяльнай логікі і ўлічваючы псіхалогію кабеты, тут павінна быць пакінута ёй права выбару. Згвалтаваньне ёсьць найвялікшае злачынства супраць жанчыны – растаптаньне яе чалавечага гонару, ўраза псіхікі і здароўя. І калі яна ня зможа пераступіць праз зьнявагу і нарадзіць, закон павінен даваць ёй магчымасьць выбару. Гэта значыць пакінуць ёй Божы суд і не судзіць чалавечым там, дзе зьява вышэй чалавечага разуменьня.

Тое ж самае адносіцца да скалечаных дзяцей, інвлідаў ад нараджэньня. Раней (ды і цяпер у асобных мясьцінах) імі апекаваліся ў асноўным кляштары. У Беларусі сістэма дзіцячых дамоў была створана яшчэ за саветамі. Яна дзейнічала бедна, але даволі спраўна. Тым больш, што беларусы, якіх напаткала няшчасьце і ў якіх зьявіліся дзеці-калекі, не імкнуліся аддаць іх у „дзет-дом", як правіла, гадавалі самы. Хіба што догляд быў немагчымым і пагражаў жыцьцю дзіцяці.

У 90-х гадах Беларускі Народны Фронт праз свае арганізацыі апекаваўся такімі прытулкамі і дзецьмі (дастаўляў лекі, сродкі, медыцынскае абсталяваньне). Мне прыходзілася разам зь іншымі фронтаўцамі неаднаразова бываць у такіх установах у Менску, Салігорску і іншых месцах.

Увогуле, пытаньне гарантаванага захаваньня пачатага і ненароджанага жыцьця ня ёсьць вялікай сацыяльнай праблемай. Сістэму захаваньня можа стварыць нават небагатая краіна – усё залежыць ад грамадзкіх установак, ад рэлігійнасьці і маральнасьці людзей.

Трэба ўлічыць, што ў бальшыні краінаў сьвету (асабліва ў Азіі і Афрыцы, і там, дзе дзяржаўныя законы пагрунтаваныя на рэлігійных палажэньнях) пытаньня аб абортах, фактычна, не існуе. Яно ўзьнікае як праблема на піку барацьбы з рэлігіяй у вольным хрысьціянскім сьвеце. Лібэралізм у культуры (сацыяльны лібэралізм, лібэральны сацыялізм і г. д.) зьяўляецца цяпер той ідэалягічна сфармаванай атэістычнай сілай, якая змагаецца з Хрысьціянствам шляхам падмены каштоўнасьцяў (гэтак жа, як і камунізм). Ідэалягічная база Хрысьціянства – гэта дзесяць Божых Запаведзяў і вера ў Ісуса Хрыста. Ідэйная база лібэралізму – гэта рэлятывізм, свабода асобы і расплывістыя паняцьці правоў чалавека.

Мэтода лібэральнай падмены паняцьцяў і слоў прыводзіць (і ўжо прывяла) да абсурдных, фантасмагарычных зьяў, якія адлюстраваныя ў ня менш фантасмагарычных законах. Заходняе грамадзтва дызарыентаванае прымітыўнай і агрэсіўнай лібэральнай прапагандай. У выніку людзі там ужо пачынаюць блытацца і неадэкватна ацэньваць элемэнтарныя рэчы і зьявы, засвоеныя вопытам і традыцыямі чалавецтва (адносіны да жывёлаў, разуменьне псіхалогіі дзяцей, значэньне сям'і, роля жанчыны ў жыцьці грамадзтва, значэньне шлюбу і г. д.). Увядзеньне ў заканадаўства нясьпелых паняцьцяў аб маралі і правах з думкай пра волю і нібыта свабоду асобы (насуперак Божым Запаведзям) прыводзіць на практыцы да жудаснага расчалавечваньня асобы і грамадзтва, да выпадкаў, у якія чалавеку беларускай культуры цяжка паверыць.

* * *

Патрабаваньне адмены сьмяротнага пакараньня для крымінальных забойцаў падаецца лібэральнымі палітыкамі як клопат пра жыцьцё чалавека ўвогуле. Тое, што гэты тэзіс фальшывы, відаць адразу. Асабліва калі параўнаць яго з пазыцыяй гэтых жа людзей у прапагандзе абортаў – забойства ненароджаных.

Пераклікаецца такая пазыцыя таксама з адносінамі да эўтаназіі (яшчэ адна прыдумка лібэральнага розуму), з ідэяй кланаваньня жывых істотаў (і чалавека) і іншымі прыёмамі ўмяшаньня ў жыцьцё, якія ў лібэральным сьвеце, рана ці позна, становяцца таварам, сродкам для зарабляньня грошай. Праз бізнэс адбываецца легалізацыя зла. Чалавечыя заганы, паскудзтва, брыдота, завязаныя на вострыя перажываньні, на адрэналін, палавыя (сэксуальныя) фантазіі – ўсё гэта стала прадавацца і купляцца, стварыла агрэсіўны рынак дрэні, якая пампуе грошы і запаўняе масавую сьвядомасьць людзей.

Усе гэтыя нібыта гуманістычныя маніпуляцыі са здароўем, мараллю і жыцьцём чалавека прыводзяць да глыбокай дызарыентацыі людзей і зыходзяць з адной ідэалогіі, сутнасьць якой (калі сфармуляваць коратка) – ліквідацыя хрысьціянскага сьвету (хрысьціянскай цывілізацыі) і рэстаўрацыя зла, таго зла, якое хрыстовая цывілізацыя загнала ў падпольле.

Першая штучная сацыяльна-палітычная структура такой рэстаўрацыі – Аб'яднаная Эўропа (Эўразьвяз). Будаўніцтва (і адначасна распад) гэтай структуры адбываюцца на нашых вачах. Зразумела, што ў канцовым выніку тое грамадзтва, той народ захавае ідэнтычнасьць і цэласьць сваёй культуры, які пазьбегне лібэральнай дызарыентацыі каштоўнасьцяў.

У нас, беларусаў, паміж Сцылай і Харыбдай, пытаньне яшчэ больш складанае. Але прынцып выжываньня той жа – пазьбегнуць дызарыентацыі, зьберагчы духоўную і нацыянальную ідэнтычнасьць, культурнае адзінства нацыі.

26 сьнежня 2011 г.; 22 сакавіка 2012 г.

КАГЭБЭ

Думаючы пра вольную Беларусь, паўстае пытаньне, што рабіць з КГБ? Такое ж пытаньне ўзьнікала ў пачатку 90-х, калі ўжо разумелі, што ўпадзе і КПСС, і Савецкі Саюз. Тады казалі, што КГБ не рэфармуецца, яго трэба ліквідаваць. У Расеі, калі разваліўся СССР і спынілі дзейнасьць КПСС, КГБ, аднак, не ліквідавалі, але нібыта „рэфармавалі". Потым аказалася, што ўсё засталося, узмацнела, і нават стала неўзабаве ўладай у Расейскай Федэрацыі.

У Беларусі ўвогуле нічога не парушылі з КГБ, бо рэальна ўлада засталася савецкай. Зьніклі толькі камуністычныя структуры і шыльдачка КПСС-КПБ. З пачаткам лукашызму і ўсталяваньнем антыбеларускага рэжыму КГБ стаў асноўным чыньнікам улады гэтага рэжыму.

ПРА ГЭБІЗМ. ЭТАПЫ АРГАНІЗАЦЫІ.

Гэбізм як сістэма ўлады небясьпечная як для Беларусі, так і для Расеі. Пры гэбізме адбываецца глыбокая дэградацыя грамадзтва ва ўсіх аспэктах яго існаваньня, што ў выніку прыводзіць да няздольнасьці самаарганізавацца і адэкватна адказваць на цывілізацыйныя запатрабаваньні разьвіцьця.

У Беларусі форма гэбізму найцяжэйшая, бо цаляе ў істоту нацыянальна-культурнага існаваньня народа. І ў Расеі, і ў Беларусі

дзейнасць улады гэбізму выклікае гуманітарную катастрофу. Але ў Беларусі гэта ёсьць толькі форма катастрофы культурна-нацыянальнай, канцовым вынікам якой можа стаць нацыянальная і этнічная сьмерць.

Узаемадачыненьні паміж двума рэжымамі пабудаваныя на каляніяльным прынцыпе, што выяўлена і ў характары ўлады: карпаратыўны рэжым у Маскве (дзе дэрыжоры за плячыма ўлады) і аўтарытарны ў Менску (якім лягчэй маніпуляваць з Крамля).

Каб убачыць сутнасьць і гнасеалогію гэбізму, зірнем у гісторыю ўтварэньня гэтай улады, у аснове якой КГБ.

Гэбэ бярэ пачатак са сьнежня 1917 года, калі пры бальшавіцкім самазваным урадзе была створана ВЧК (Всероссийская Чрезвычайная Комиссия). ВЧК атрымала надзвычайныя паўнамоцтвы расстрэльваць на месцы без суда „непрыяцельскіх агентаў, спэкулянтаў (г. зн. гандляроў), грамілаў, хуліганаў (sic!), супрацьрэвалюцыйных агітатараў, нямецкіх шпіёнаў" і г. д., – практычна, усіх людзей. Банда ВЧК гэтым і займалася. Такое называлася ў бальшавікоў „правом непосредственной ликвидации". Летам 1919 года (згодна дэкрэту бальшавіцкага ўраду) такая мэтодыка забойства названа яшчэ „правом непосредственного расстрела" і „изъятием из общей подсудности". Згодна крытыкі тагачасных бальшавіцкіх кіраўнікоў Р. Пятроўскага і Л. Каменева, ВЧК уяўляла сабой „произвол организации, напичканой преступниками, садистами и разложившимися элементами люмпен-пролетариата".

У сьнежні 1918 года была выдадзена ленінская пастанова ЦК РКП(б) аб забароне любой крытыкі ў дачыненьні да „дзейнасьці" ВЧК.

ВЧК забіла сотні тысяч людзей і ў 1922 годзе ператворана ў ГПУ („Государственное политическое ўправление") пры НКВД РСФСР.

Дзейнасьць ГПУ і НКВД у 1920-1930-1940-х гадах дастаткова падрабязна апісана ў літаратуры і дакумантах. Гэта тэрор, генацыд, мільёны загубленых жыцьцяў, зьнішчэньне цэлых сацыяльных групаў і пластоў насельніцтва, ліквідацыя цэлых народаў, высяленьне (вываз) цэлых нацый з айчыннай зямлі і засяленьне іх тэрыторыі рускімі.

Па ўзроўню злачынства, маштабу, жорсткасьці і арганізаванасьці генацыду, які тварылі расейскія бальшавікі, гэта была выключная па антычалавечнасьці і сатанізму зьява ў гісторыі чалавецтва.

У 1954 годзе, праз год пасьля сьмерці Сталіна, бальшавіцкая спэцслужба была названа КГБ (Комитет Государственной Безопасности). У 1959 годзе Прэзыдыюм ЦК КПСС зацьвердзіў „Положение о Комитете Государственной безопасности". Гэтаму дакуманту надалі максымальны ўзровень сакрэтнасьці.

Згодна таго Палажэньня (якое дзейнічала да канца СССР), КГБ быў аб'яўлены „палітычным органам", які ажыцьцяўляў мерапрыемствы ЦК КПСС і ўраду СССР. Пры гэтым непасрэднае кіраўніцтва і кантроль над КГБ ажыцьцяўляў ЦК КПСС. Гэта была яго запісаная прэрагатыва. Саўміну былі пакінутыя трэцеразрадныя функцыі, прытым нават у гэтым кожны дробязны крок Саўміна павінен быў быць узгоднены з ЦК КПСС.

У „Палажэньні" запісана, што „Камітэт дзяржбясьпекі працуе пад непасрэдным кіраўніцтвам і кантролем Цэнтральнага Камітэта КПСС". Фактычнае кіраўніцтва КГБ ажыцьцяўлялася вышэйшымі органамі кампартыі: ЦК КПСС і Палітбюро. КГБ, фактычна, быў выведзены з-пад кантролю савецкага ўраду. Прытым Палітбюро кіравала КГБ напрасткі праз старшыню КГБ і яго намесьнікаў.

ЦК КПСС меў права накласьці забарону на публікацыю загадаў старшыні КГБ. Нягледзячы на тое, што гэта супярэчыла Канстытуцыі і Палажэньню аб пракурорскім наглядзе, такое рабілася. Акрамя таго кагэбістам забаранялася зьбіраць кампрамэтуючыя матэрыялы на прадстаўнікоў кіроўнай камуністычнай партыйнай намэнклятуры. Структуры КГБ на месцах (вобласьць, раён, горад) падпарадкоўваліся толькі мясцовым партыйным камітэтамі і непасрэдна па субардынацыі – КГБ. Органы мясцовай ўлады ў разьлік ня браліся.

КПСС-КГБ – АДЗІНЫ ОРГАН НЕЛЕГІТЫМНАЙ УЛАДЫ

З усяго вышэй сказанага (і галоўнае – з практыкі функцыянаваньня СССР) вынікае вельмі важная выснова для разуменьня сучаснасьці і наступных падзей. КПСС і КГБ – гэта быў адзіны орган камуністычнай улады, камуністычнай дыктатуры і камуністычнай палітыкі ў СССР. Кіраўнікі КГБ часта пераходзілі на кіруючыя пасады ў КПСС і зноў вярталіся назад у кіраўніцтва КГБ. Уся кіруючая партыйная намэнклятура, пачынаючы ад загадчыкаў аддзелаў ЦК і абкамаў КПСС, мелі адначасна афіцэрскія званьні КГБ (якія з цягам часу падвышаліся). Тлумачылася гэта засьцярогамі на выпадак вайны, але ў рэальнасьці вынікала з адзінай структуры КПСС-КГБ, дзе КПСС мела кантрольныя функцыі, а КГБ – выканаўчыя. Ідэалёгіяй КГБ быў камунізм. Кожны гэбіст мусіў быць камуністам. Такая структура, заснаваная на адзінстве кантрольна-палітычнай і карна-рэпрэсіўнай функцыяў у адным органе дазволіла ажыцьцяўляць татальны і абсалютны кантроль над грамадзтвам. Функцыі дзяржаўнай улады ажыцьцяўляліся праз савецкія органы ўлады, якія таксама ствараліся і цалкам кантраляваліся КПСС-КГБ.

Сіла і небясьпека КГБ заключалася, перш за ўсё, у яго неабмежаваных паўнамоцтвах, у таемным, схаваным спосабе дзейнасьці і ў фактычным вывядзеньні з-пад сфэры закону плюс ў санкцыянаваным праве на палітычныя забойствы (на што ў сёньняшні дзень, здаецца, ужо ня мае дазволу ні адна спэцслужба і ні адна разьведка ў цывілізаваным сьвеце).

Трэба яшчэ дадаць, што КГБ ніколі ня быў абцяжараны ніякай маральлю, ніякімі гуманістычнымі каштоўнасьцямі і, фактычна, ніякай адказнасьцю за любыя свае дзеяньні. Дзеяньні гэтай арганізацыі ў сэнсе гуманітарнай ацэнкі (асабліва ў 1920-1940 гг.) мелі выразна сатанінскі характар, якія цяжка было асэнсаваць на ўзроўні нармальнай чалавечай сьвядомасьці.

У савецкім грамадзтве КГБ прысутнічаў ўсюды, дзе прысутнічала КПСС, гэта значыць татальна. На ўсіх прадпрыемствах і ўстановах былі так званыя „першыя аддзелы" плюс сэксоты і агентура. (Сексот – значыць „секретный сотрудник".) Інфільтрацыя грамадзтва агентурай і стукачамі дасягала фантастычных памераў. КГБ быў першасным чыньнікам страху ў савецкім грамадзтве.

Функцыянальная структура гэтага органа даволі складаная, разгалінаваная і ўсеабдымная. Найбольш шчыльна КПСС-КГБ кантраляваў сродкі масавай інфармацыі, сістэму адукацыі і грамадзкія інстытуты ўплыву на людзей, найперш Рускую праваслаўную царкву, якая ад пачатку (ад стварэньня Сталіным Маскоўскага Патрыярхату ў 1943 г.) была створана як фактычны аадзел КПСС-КГБ.

НЕБЯСЬПЕКА КГБ

Найбольшую небясьпеку для людзей у СССР уяўлялі наступныя накірункі рэпрэсіяў КГБ:

– барацьба з антысавецкімі элемэнтамі (**Трэцьцяе упраўленьне. Асобы аддзел**);

–барацьба з ідэалягічнымі дыверсіямі, антысавецкімі і рэлігійна-сэктанцкімі элемэнтамі (**Пятае ўпраўленьне**);

– апэратыўна-пошукавая праца – вонкавае назіраньне (**Сёмае ўпраўленьне**);

– перахоп і пэрлюстрацыя карэспандэнцыі (**Шосты аддзел**);

– праслухоўваньне размоваў (**Дванаццаты аддзел**);

– тайныя апэрацыі, дэзынфармацыя, „актыўныя мерапрыемствы" (**Пятае галоўнае ўпраўленьне – служба „А"**).

Але галоўнай задачай КПСС-КГБ у Беларусі, задачай, якая была схавана за ўсімі аддзеламі і фармулёўкамі, – гэта была барацьба зь беларускімі нацыянальнымі ідэямі і нацыянальнымі каштоўнасьцямі, якія камуністы зашыфравалі пад агульную фармулёўку „беларускага буржуазнага нацыяналізму". У гэтай барацьбе і быў галоўны сэнс прысутнасьці КПСС-КГБ у Беларусі. У гэтым была тут галоўная місія расейскай рэпрэсіўнай сістэмы.

У дзеяньнях, якія я пералічыў, КПСС-КГБ быў поўнасьцю выведзены з-пад закона. КГБ мог самаісна, без санкцыі пракурора, кантраляваць паштовыя адпраўленьні людзей, праслухоўваць тэлефонныя размовы, рабіць арышты, затрыманьні, трымаць пад стражай асоб па падазрэньні і г. д.

Антыпраўным (і ў рэальнасьці антычалавечным) актам КПСС-КГБ зьяўляецца вярбоўка агентуры, якая ажыцьцяўляецца, як правіла, праз шантаж, запалохваньне, пагрозы і выкананьне пагроз. Падпалкоўнік КГБ Канстанцін Прэабражэнскі ўспамінае, што „Ад вярбоўкі часьцей за ўсё адмаўляліся дзеячы мастацтва, пісьменьнікі і, як ні дзіўна, ваенныя. Выпадкаў жа такога адмаўленьня ад журналістаў я ня ведаю ніводнага". *(Константин Преображенский. КГБ в русской эмиграции. – New York, Liberty, 2006, с.135).*

Асабліва ўзмацнела гэбоўскае прастытуяваньне журналістаў у такіх краінах, як Расея і Беларусь, пасьля распаду СССР і ўстанаўленьня ўлады гэбізму. Журналісты – гэта ёсьць найбольш інфільтраваная агентурай група грамадзтва пасьля Рускай праваслаўнай царквы.

МАСКОЎСКАЯ ПАТРЫЯРХІЯ – АДДЗЕЛ КГБ

Што датычыцца РПЦ, то яе духоўна-адміністрацыйная самастойнасьць была ліквідавана яшчэ царызмам і падпарадкавана самадзяржаўю ў XVIII стагоддзі за рускім царом Пятром I (Шалёным). РПЦ кіравалі чыноўнікі (Сінод), прызначаныя самадзяржаўем. Праваслаўе ў Расеі выконвала паліцэйска-асімілятарскія русіфікацыйныя функцыі. Повязі яе з імпэрскай палітыкай і з царскай тайнай паліцыяй былі відавочнымі. Гэта аблегчыла бальшавікам іхныя рэпрэсіі супраць РПЦ і фізічнае вынішчэньне сьвятароў.

Аднак у 1943 годзе, у разгар вайны, Сталін аднаўляе Маскоўскую Патрыярхію і ставіць яе на службу КПСС-КГБ. Кіруючыя асобы Патрыярхіі былі ня толькі вышэйшымі афіцэрамі КГБ, але і членамі кампартыі. Арганізацыя Маскоўскай Патрыярхіі была пабудавана па прынцыпу сазлучаных сасудаў з КГБ. Падпалкоўнік КГБ К. Прэабражэнскі піша ў сувязі з гэтым, што „нікому ж ня прыйдзе ў галаву выяўляць агентаў КГБ у нашым МЗС, дзе ўсе агенты." *(Тамсама, с. 39).* Тое ж пацьвярджае і генэрал КГБ А. Калугін.

Сістэма „сасудаў" РПЦ-КГБ працавала (і працуе цяпер) наступным чынам. Кіраўніцтва і ўвесь клір (епіскапы) Патрыярхату былі ўнесены ў намэнклятуру ЦК КПСС-КГБ (з усімі прывілеямі), а таму іх зацьвярджаў ідэалягічны аддзел ЦК. Дакументы для важных кадравых прызначэньняў (любога кшталту) абавязкова падаваў КГБ. Даведку аб будучым епіскапе рыхтаваў Пяты аддзел і „разьведка" (калі кандыдат бываў за мяжой). Кожная з даведак заканчвалася фразай: „Супрацоўнічае з такога году..." Калі такой фразы не было, кандыдатуру не зацьвярджалі. Усе епіскапы РПЦ супрацоўнічалі (і супрацоўнічаюць цяпер) з КГБ. (Дадам, і бальшыня сьвятароў.)

Але хіратоніяй справа не заканчвалася. Трэба было атрымаць рэгістрацыю ў якасьці епіскапа ў Савеце па справах рэлігіяў, які ўзначальваў, як правіла, вышэйшы афіцэр КГБ. Толькі пасьля канфедыцыйнай размовы з гэтым афіцэрам магчымая была рэгістрацыя. Па сёньняшні дзень усе япіскапы РПЦ застаюцца ў агентурнай сетцы.

Трэба ведаць, што храмы ў цяперашняй Расеі, – гэта дзяржаўная ўласнасьць. Патрыярхат толькі атрымаў іх у бестэрміновае карыстаньне. Патрыярхат ня можа існаваць без дзяржаўнай падтрымкі нават цяпер, бо сапраўдных вернікаў у Расеі каля 2% (Глеб Якунін). Па іншых зьвестках – 1%. Астатнія ходзяць у царкву па аказіі ды вялікіх сьвятах.

Экзархат РПЦ у Менску выстараўся сабе магчымасьць гандляваць цыгарэтамі, гарэлкай ды іншымі таварамі. Але і гэта мала ратуе становішча (ня кажам ужо пра маральнасьць такога занятку). Гэбісцкі рэжым, аднак, ня можа пакінуць без падтрымкі „нашу православную организацию" (А. Лукашэнка).

Згодна гісторыі пранікненьня ў Беларусь, РПЦ зьяўляецца тут юрыдычна нелегальнай, чужой царквой (права быць ў Беларусі ў яе няма), але ня менш важнай ёсьць палітычная праблема РПЦ – яе роля ў якасьці аддзелу КПСС-КГБ, палітычнай улады, якая праводзіла генацыд народаў, што былі пад акупацыяй СССР. Не сумняваюся, што ў вольнай Беларусі „православная организация" КГБ будзе ліквідаваная, уся яе агентура выяўленая. Будзе забясьпечана магчымасьць вяртаньня на Бацькаўшчыну для Беларускай Аўтакефальнай Праваслаўнай царквы.

У Савецкім Саюзе „сазлучанымі сасудамі" з КПСС-КГБ былі шмат якія арганізацыі і ведамствы. Гэтае палажэньне захавалася і цяпер у Расеі і Беларусі.

Ведаючы, што сабой уяўляў у Савецкім Саюзе двухгаловы Левіафан КПСС-КГБ, можна глыбей зразумець характар распаду СССР і страты абрэвіятуры КПСС, і ўвогуле больш уважліва зірнуць на натуральны працэс ператварэньня двухгаловага Левіафана ў двухгаловага арла.

Гаворачы пра камунізм як будучыню чалавецтва, камуністы (перш за ўсё КГБ) рыхтаваліся да розных паваротаў фартуны. Пачалося накапленьне і хаваньне сродкаў. У 1970 годзе КГБ таемна адчыніў (прыўлашчыў) свой банк у Аўстрыі (Вена. Райффайзэн банк). Банк існуе і сёньня, і ніхто там не шукае „золата партыі", бо ніхто, акрамя КГБ, ня ведае, дзе яно асела.

ГЭБІЗМ – АБСАЛЮТНАЯ ЎЛАДА СПЭЦСЛУЖБАЎ

Рэстаўрацыя ўлады КГБ без КПСС пачалася зь Беларусі і завяршылася дасягненьнем мэты ўжо ў 1994 годзе. Існаваў нават праект экспансіі ў Маскву з боку антыбеларускага рэжыму (Лукашэнка на поўным сур'ёзе зьбіраўся залезьці на крамлёўскі трон). Але генэральны плян КГБ быў іншым. На працягу 90-х гадоў КГБ стварыў сваё акружэньне вакол Ельцына і ўзяў пад шчыльны кантроль яго ўладу, расейскі бізнэс, фінансавыя плыні, сродкі масавай інфармацыі і крымінальны сьвет Расеі. У канцы 1999 года генэралы КГБ выправадзілі Ельцына з Крамля. Кіраўніцтва перайшло да навасьпечанага прэм'ер-міністра, нікому невядомага правінцыйнага функцыянера КГБ, афіцэра сярэдняга зьвяна Ўладзімера Пуціна, якога адразу пачалі рыхтаваць да выбарчай кампаніі на прэзыдэнта Расеі.

Увесь далейшы сцэнар прыходу КГБ да абсалютнай улады ў Расеі быў ужо зразумелы да самых малых дэталяў. Тут узьнікала небясьпека ня толькі для Беларусі, але і для ўсяго сьвету, бо відавочна было, якая пачнецца палітыка.

Наша партыйная задача (КХП-БНФ) была папярэдзіць заходні сьвет (ягоны ўзровень нам ужо быў вядомы) і заручыцца пэўнай кансалідацыяй на выпадак небясьпекі для незалежнасьці Беларусі. Асобныя групы КХП-БНФ паехалі ў Парыж, Чэхію, Бэльгію. Я езьдзіў у Латвію і Польшчу. Усюды былі спатканьні на парляманцкім і ўрадавым узроўні. Потым у Вашынгтоне, куды я паехаў, было дамоўлена аб правядзеньні міжнароднай палітычнай канфэрэнцыі (якую мы ўжо рыхтавалі) на тэму аб небясьпецы гэбізму ва Ўсходняй Эўропе. Канфэрэнцыя мусіла быць у Вашынгтоне. Падрыхтоўка ішла поўным ходам, і раптам, без тлумачэньня прычын, была абарвана амэрыканскім бокам.

Прычыны сталі зразумелыя потым, пасьля выбараў у Расеі, калі да Пуціна ланцужком пацягнуліся заходнія лідары (Тоні Блэр і ўсе астатнія), каб выказаць сваю павагу і віншаваньні новаму гэбоўскаму прэзыдэнту РФ.

Мы лішні раз пераканаліся, што філісьцерства і чэмбэрленаўшчына ў заходняй палітыцы незьнішчальныя і што дачыненьні Эўропы зь Беларусяй будуць ня простыя.

Гэбізм – гэта абсалютная ўлада КГБ над грамадзтвам і краінай, дзе КГБ зьяўляецца адначасна і групай улады, і супэрпартыяй на дзяржаўным бюджэце з тайнай агентурай, палітыкай і кантролем над людзьмі. У чыстым выглядзе такой сістэмы не было ніколі нідзе. (Сістэма гітлераўскай Нямеччыны пераклікалася з сістэмай сталінізма і структурай КПСС-КГБ).

Сучасны гэбізм ня мае дэфінітыўна выпрацаванай ідэалёгіі і гатовы ўжываць нават ідэалягічныя сурагаты, каб схаваць рэальны сэнс сваёй дзейнасьці (які і ёсьць яго ідэалёгіяй). Гэты сэнс – узбагачэньне палітычных групаў улады шляхам прыватызацыі дзяржавы, ўлады і эксплуатацыі чалавечых, эканамічных і прыродных рэсурсаў краіны. Палітыка гэбізму – рускі імпэрыялізм. Галоўны прынцып палітыкі – русіфікацыя.

Як у Расеі, так і ў Беларусі, улада гэбізму антынародная і прыводзіць да дэградацыі грамадзтва. Толькі ў Беларусі яна яшчэ ёсьць таксама выяўленьнем расейскай імпэрскай агрэсіўнасьці і праводзіць палітыку пасьлядоўнага антыбеларусізму ва ўсіх сфэрах культурна-нацыянальнага жыцьця.

Асаблівы накірунак гэбісцкага разбурэньня ў Беларусі (і за мяжой) – гэта зьнішчэньне беларускай грамадзянскай супольнасьці і элімінацыя актыўных стваральных асобаў гэтай супольнасьці. Па вялікаму кошту, вядзецца вайна супраць беларускага народа і ўсяго беларускага.

Выпрацаваны цэлы шэраг прыёмаў разбурэньня нацыянальнага грамадзтва і ўплыву на актыўных асобаў. Шырока распаўсюджаная практыка (пераняатая НКВД яшчэ ад расейскай жандармэрыі) стварэньня падстаўных партый і палітычна-культурніцкіх арганізацый агентурай КГБ. У 90-х гадах, акрамя Фронта і БСДГ (якую стварыў Фронт), усе партыі ў Беларусі былі створаны пры ўдзеле агентуры.

Удзел гэтых партыяў у псэўдаапазыцыі – абгрунтаваная зьява.

Пасьля расколу БНФ пад уплыў агентуры масава патрапіла актыўная моладзь. Агентурай гэбэ былі створаныя цэлыя маладзёвыя арганізацыі (найбольш вядомая – „Зубр”), дзе практыкавалася эклектыка і псэўдакаштоўнасьці.

Шырока распаўсюджаны і распрацаваны гэбоўскі прыём пранікненьня, інфільтрацыі, ачольваньня і захопу ўжо існуючых арганізацыяў, альбо новых, ствараемых структур. Эфэкт ад гэтай разбуральнай працы ў грамадзкіх, культурніцкіх, рэлігійных і іншых непалітычных арганізацыях часам уражвае сваёй выніковасьцю і шакуе пры гэтым бездапаможнасьцю звыклых людзей.

НТС (Народно-трудовой союз) – вядомая руская антыбальшавіцкая белагвардзейская арганізацыя на Захадзе – была захоплена агентурай шляхам мэтадычнага пранікненьня ў яе структуры на працягу пэўнага часу і ператворана ў прасавецкую структуру.

Моцныя пазыцыі (ідэйныя, матэрыяльныя і арганізацыйныя) займала на Захадзе руская праваслаўная Зарубежная царква. Агентура была бясьсільнай. Але вось абваліўся СССР, адчыніліся памежныя шлюзы, праз якія на Захад масава хлынулі розныя людзі. 16 гадоў спатрэбілася гэбоўскай расейскай агентуры ў сутанах і без сутанаў, каб раздрабіць Зарубежную царкву знутры, перасварыць, перабраць ключавыя пазыцыі і фармальна (з захаваньнем аўтаноміі) далучыць „незыблемый оплот православия” да Маскоўскага Патрыярхату і РПЦ.

У Беларусі за 18 гадоў рэжыму працэс гэбізацыі (інфільтрацыі) асноўных грамадзкіх арганізацыяў даўно завершаны, прытым грамадзтва пра гэта часам нават не здагадваецца. (Цяпер актыўна адбываецца гэбоўская арганізацыйная дзейнасьць у эміграцыі, прытым лапідарнымі і грубымі мэтадамі.)

Каб разумець гэбізм знутры і бачыць вайну, якая вядзецца супраць беларускага грамадзтва (і, тым больш, ёй супрацьстаяць), трэба валодаць не бытавым узроўнем думаньня, а палітычным, не саўковай сьведамасьцю, а нацыянальнай. На жаль, маем, што маем.

Цяпер гэбісцкая агентура (асабліва на Захадзе) часам нават не хаваецца (гэтаму ёсьць прычыны). Ды і выявіць яе нескладана, дастаткова звычайнага палітычнага вопыту. К. Прэабражэнскі, напрыклад, гаворачы пра гэбісцкія прапагандысцкія (ці дэзінфармацыйныя) кампаніі на Захадзе, якія ажыцьцяўляюцца звычайна праз агентуру шляхам подкупаў журналістаў і цэлых газэт, адзначае як характэрную прыкмету агентурнай работы частую паўтараемасьць адных і тых жа формул і тэзісаў. Гёбельсаўшчына пазнаецца адразу. Тое ж і ва ўнутранным ужытку. Выявіць гаворачага (дыскутуючага) агента можна імгненна па тэставых палажэньнях і фразах, якія ён кажа (павінен казаць). Такіх тэстаў існуе цэлы набор (імі яго ўзброіла кантора). Часам цікава, нават камічна, назіраць, як такога стукача засылаюць праз уцякацтва на Захад, як ён „лажыцца на дно” і на некалькі гадоў зьнікае, апотым ціхенька ўсплывае дзе-небудзь на Белсаце ці радыё Свабода, ці ў якім-небудзь псэўда-беларускім псэўда-офісе „за дэмакратыю”, ці Белдоме ды піша заяву на паступленьне ў Раду БНР і г. д.

Цывілізаваны сьвет ўступае ў інфармацыйную эпоху. Роля і ўплыў прапаганды, інфармацыі і дэзінфармацыі ў гэты час узрастае шматкроць. Гэта зброя, за якую йдзе змаганьне палітычных сіл, ўлады і спэцслужбаў. Той, хто валодае манаполіяй на СМІ, той уплывае на працэсы, той здольны выйграць вайну, нават калі гэта вайна з уласным народам.

Для сярэднестатыстычнага інтэлектуала, які карыстаецца СМІ, магчыма цяжка было б пераварыць, калі б ён даведаўся, што сродкі масавай інфармацыі (акрамя Сеціва) у Беларусі і Расеі знаходзяцца пад кантролем гэбізму. Ня мае значэньня дэмакратычны антураж – уся справа ў характары праектаў і функцыях, якія яны выконваюць.

Выяўляецца гэта не на падставе нейкіх „звестак”, але найперш на аснове аналізу з улікам палітычнага вопыту, таму што агентурная праца ў СМІ абявязкова праяўляецца праз мэтодыку і паўторы пэўных прапагандысцкіх (дэзінфармацыйных) палажэньняў. Агентура тут ніяк (ў прынцыпе) ня можа закамуфлявацца. Яна

абавязкова будзе выяўлена тымі, хто адсочвае і прафэсійна аналізуе такія выкіды ў СМІ. Ёсьць людзі, напрыклад, якія на працягу дваццаці гадоў пастаянна „ўзьнікаюць" ў розных месцах (прытым розныя асобы, у тым ліку вядомыя) і кажуць, пішуць, прамаўляюць аднолькавыя дэзінфармацыйныя нарыхтоўкі пра Беларускі Народны Фронт, Курапаты (сакральныя зьявы беларускага вызвольнага змаганьня), пра Незалежнасьць ды канкрэтныя падзеі. Яны паўтараюць нарыхтоўкі хлусьні (ці яе мадыфікацыі), нават тады, калі даўно вядома, што гэта дэзінфармацыя, прыкідваюцца былымі ўдзельнікамі БНФ, плакальшчыкамі за Беларусь, маралізатарамі, нават даўнімі сябрамі, прыхільнікамі і пацярпелымі ад рэжыму, заклікаюць да адзінства „ўсіх сіл", ўздымаюцца над полем бітвы і т. п. камуфляж, які не хавае сутнасьць, але толькі падкрэсьлівае мэтодыку.

Захад ня тое што недацэньвае магчымасьці рускага гэбізму, ён яго, як звычайна, не разумее і, больш таго, ня ў стане разумець. У Расеі створана ўлада спэцслужбаў, дзе ўсёй ўнутранай палітыкай займаецца ФСБ, а ўсёй зьнешняй – СВР (Служба Внешней Разведки). У любых дачыненьнях расейцы ня могуць пазьбегнуць кантактаў (не абавязкова ўсьвядомленых) з гэтымі ворганамі з прычыны шырокай інфільтрацыі ў грамадзкія адносіны прадстаўнікоў гэтай арганізацыі і поўнага кантролю КГБ над грамадзтвам. Уплыў рускай агентуры, лабіяваньня, дыпляматыі значна павялічыўся на Захадзе пасьля распаду СССР. Рускі бізнэс на Захадзе цалкам падкантрольны спэцслужбам, але эўрапалітыкам з абмежаваным заходнім думаньнем зразумець такое цяжка (расейцы зь іх проста сьмяюцца). Уплыў гэбізму ў Эўразвязе відаць няўзброеным вокам для ўсіх. Вынікі часам проста ўражваюць. Беспакараны тэрарызм (забойства Літвіненкі, Яньдарбі), агентурны кантроль над першымі асобамі ўлады (Шродэр, Прунскене, Паксас), пранікненьне працягваецца на віду ў грамадзтва, якое там яшчэ менш разумее, што адбываецца, чым грамадзтва ў Беларусі.

БЕСАЎШЧЫНА

Са зьяўленьнем Інтэрнэту ўзьнікла цэлая прапагандысцкая сфэра дзейнасьці для спэцслужбаў. Створаныя старонкі, парталы, рэсурсы, якія на розныя лады вядуць падрыўную працу супраць Беларусі. Значныя гэбоўскія сілы кінутыя на „бесаўшчыну".

Задача гэбоўскага „беса" (троля – на заходні лад), які выступае пад псэўданімам, пісаць у камэнтарах, псаваць атмасфэру, гадзіць на ўсё беларускае, на вялікіх людзей Беларусі (на Быкава, Купалу, Каліноўскага, Скарыну...), ахайваць усё, ілгаць, хлусіць, ілгаць і зьневажаць, не нясучы ніякай адказнасьці.

Бесаўшчына – новая зьява ў нашым сацыяльным жыцьці. Зьявілася яна з разьвіцьцём Інтэрнэту. Гэта ананімна легалізаванае зло ў сутнасным (г. зн. прыроджаным) выглядзе. Раней такога не існавала. Бесаўшчына была, але яна не была легалізавана. Інтэрнэт легалізаваў бесаў. Вядзе бесаўшчыну і прафэсійна яе падтрымлівае агентура КГБ. Выступаць у ролі падонкаў ёсьць там самавыяўленьне і платная служба для некаторых асоб.

Што такое „бесаўшчына", ведае кожны, хто карыстаецца Сецівам. Прывяду усё ж характэрны прыклад – нэкралог, на сьмерць Сяргея Вітушкі – сьціплага, светлага чалавека, які жыў для Беларусі. Ён памёр 1 ліпеня 2012 года. Назаўтра гэбоўскі бес на старонцы (http://sapiens.by/gosdep-brosil-agenta-umirat-v-vilnyuse) зьмясьціў нэкралог на сьмерць Сяргея. **„Госдеп бросил агента умирать в Вильнюсе.** *Сегодня утром в вильнюсской больнице скончался Сергей Витушко. Он был руководителем нелегальной минской организации „Толоки" – одной из первых полуподпольных преступных организаций во времена СССР. Он долго тяжело болел диабетом, и после эмиграции в „цивилизованные страны" потерял зрение и ногу. Под руководством Витушки „Талака" долго занималась преступной и антибелорусской деятельностью на деньги заграничных спонсоров. Ее активисты участвовали в многих несанкционированных мероприятиях, которые неоднократно пресекались правоохранительными органами: оскверняли могилы, поддерживали ультраправые молодежные движения, разрушали памятники советской эпохи.*

Погибший преступник жил в Вильнюсе, работал в „белорусской" школе, приторговывал физиономией на радио и телевидении. Фанатизм Сергея победил здравый рассудок и потеряв зрение он организовывал „слепые экскурсии" для белорусов по временно оккупированной белорусской территории Вильно, а так же продолжал писать „творческие" произведения, о которых знали исключительно спонсоры."

Для бесаўшчыны не існуе крытэрыяў ні жыцьця, ні сьмерці – нічога чалавечага. У канстытуцыях шмат якіх краінаў (у тым ліку нават у савецкай) адзначана як крымінальнае злачынства прапаганда „нацыянальнай нянавісьці (розьні)", „вайны" і іншых антычалавечых зьяваў. Разьвіцьцё электронных магчымасьцяў дзеля пашырэньня нянавісьці і зьяўленьня новых формаў зла вымушае даць ім кваліфікацыю і дэфініцыю у заканадаўстве. Тое, чым займаецца КГБ па атручваньні чалавечага асяроддзя ў форме бесаўшчыны, ня мае ніякіх дачыненьняў да свабоды слова і правоў чалавека. Гэта ёсьць злачынства супраць экалогіі міжлюдзкага існаваньня. Катэгорыя дакладна асэнсоўваецца і фармулюецца правам. У вольнай Беларусі гэбоўская бесаўшчына перастане існаваць (разам з КГБ).

ПЭРСПЭКТЫВЫ ВЫРАШЭНЬНЯ ПРАБЛЕМЫ

Шкоду, разбурэньне і зло, якія прынёс чалавецтву і нашаму народу КГБ (і працягвае тое рабіць), цяжка апісаць і асэнсаваць. На гэтай рэпрэсіўнай і палітычнай структуры вісяць злачынствы супраць чалавецтва і супраць беларускага народа, нявінная кроў мільёнаў загубленых жыцьцяў, замучаных, закатаваных людзей, сьветачаў нацыі, мастацтва, літаратуры і ўсёй беларускай культуры. Гэта нельга забыць, гэтага нельга дараваць і пакінуць без пакараньня. Цяпер існуе гэбізм, улада нечысьці, і яны думаюць, што так будзе вечна. Але вечна так ня будзе.

Будзе сьветлая вольная Беларусь. Пытаньне часу. У мяне не ўзьнікае сумненьняў, што КГБ мусіць быць расфармаваны і ліквідаваны дазваньня.

Падыход да злачынцаў КГБ, якія нішчылі беларусаў, усё беларускае і зьдзекваліся зь людзей, павінен быць строгі. Судзіць іх мусіць асобны беларускі трыбунал. Зь бюджэту КГБ і з канфіскацыі катэджаў гэбоўскага начальства, пабудаваных на няшчасьці беларусаў, неабходна будзе выплаціць кампэнсацыю ўсім палітвязьням і ўсім несправядліва асуджаным людзям за часы подлай гэбісцкай улады.

Беларусы ўсіх іх памятаюць. Гэбізм мусіць быць асуджаны як антычалавечая зьява. Усялякае адбельваньне гэбізму і ўсхваленьне яго павінна перасьледвацца па закону.

Ня думаю, таксама, што будучая беларуская ўлада стане пабальшавіцку часаць усіх гэбістаў пад адзін грэбень. Мяркую, што адказнасьць настане толькі пасьля доказу віны, будзе індывідуальны падыход на падставе закона і ўлік прафэсіяналізму, але тое, што ўся гэбоўская структура мусіць быць расфармавана і ліквідавана – тое не выклікае сумненьня.

Наступным крокам пасьля суду мусіла б быць люстрацыя. Люстрацыя патрэбная дзеля справядлівасьці і аздараўленьня грамадзтва. У Беларусі яна будзе неабходна (абавязкова) найперш,

як мэтад пазбаўленьня ад расейскай агентуры ў КГБ і ў нашым грамадзтве (бо пасьля публічнага выяўленьня агентуры яна ўжо не агентура; маса людзей пазбавіцца залежнасьці ад чужой спэцслужбы).

У вольнай Беларусі будзе створана новая служба бясьпекі, залежная ад закону, падпарадкаваная ўраду і падсправаздачная парляманту. Яна ня будзе нішчыць грамадзян краіны і перасьледваць іх за думкі і палітычныя погляды, тым больш за беларускую культуру і размову па-беларуску.

На сёньняшні дзень істотна рэальна зразумець, што за сацыяльна-палітычная сістэма і што за тып улады ўтварыўся ў Беларусі і Расеі, якія між імі дачыненьні і залежнасьць, якая мэта гэтае ўлады. Залежнасьць антыбеларускага рэжыму ад Масквы ёсьць мэтанакіраваная і штучна створаная. Яна зьяўляецца адной з прычын таго, што рэжым праводзіць у Беларусі тыповую акупацыйную палітыку, якая рэалізуецца ў хамскай беларусафобнай форме. Масква знайшла адпаведнага сабе сатрапа і будзе старацца падтрымліваць яго пастаянна.

Гісторыя чытае беларусам жорсткую лекцыю аб тым, што можа стацца з грамадзтвам, якое траціць нацыянальны гонар і павагу да самаго сябе – да мовы, культуры, гісторыі. Гэта лекцыя, навука для людзей, якія думалі, што можна жыць толькі матэрыяльнымі інтарэсамі, існаваць індывідуальна, ня дбаючы пра калектыўную справу, дзяржаву, народ, культуру і нацыю.

Мы павінны, мусім асэнсоўваць гэты цяжкі час ужо цяпер, каб наблізіць будучыню, бо нельга нічога зрабіць, калі невядома, што ёсьць, што адбываецца і як з гэтым змагацца.

Час царызму і расейскай акупацыі быў для нас трагічным (пагібель паўстаньняў, вынішчэньне культуры). Час расейскага камунізму і савецкай акупацыі быў для нас апакаліптычным (генацыд, падзел краіны, мільёны забітых, выбіваньне эліты, адабраньне ў сялян зямлі, бязбожжа), цяперашні час цемры, час гэбізму застанецца ў нашай гісторыі (як я мяркую) часам ганьбы, часам ганебным. (Гэта калі вораг нікчэмны, а мы бясьсільныя. Цярпеньне ад нікчэмнасьці ёсьць ганебным.) Ганьба бывае страшней нават за сьмерць.

Але час цемры таксама скончыцца. Мы мусім зразумець яго сэнс.

18 студзеня 2013 г.

НЯНАВІСЬЦЬ РАЗБУРАЛЬНІКАЎ

Нянавісьць – гэта ірацыянальная страсьць, якая пабуджае чалавека да варожасьці, агрэсіі і разбурэньня. Фармальна нянавісьць мае прычыну і пункт адліку. Але, тым ня менш, яна існуе сама па сабе ў душах некаторых людзей. І калі прычыны нянавісьці няма, то яна будзе шукаць прычыну і знойдзе яе, часам здавалася б цалкам неадэкватна.

Рацыё часьцей за ўсё не спыняе нянавісьці. У рацыё і нянавісьці розная прырода. Безадрасная нянавісьць вельмі небясьпечная, бо сьведчыць ужо аб псіхічным нездароўі чалавека. Яна можа знайсьці любы адрас, як ірацыянальная паталёгія, якая патрабуе выхаду. Калі ўявіць, што адначасна для аднаго адсотка насельніцтва Зямлі далі б магічны гузік, націснуўшы на які была б зьнішчана плянэта Зямля, то можна не сумнявацца – Зямля праіснавала б максімум адну секунду.

Асэнсаваная нянавісьць, экстрапаляваная на ідэалёгію, у аснове сваёй прыроды імкнецца да зьнішчэньня чалавека і разбурэньня чалавецтва.

На псіхалогіі нянавісьці пабудаваныя цэлыя сацыяльна-палітычныя сістэмы, у якіх нянавісьць уведзена ў дактрыну і зьяўляецца базавай асновай ідэалогіі.

Тыповым прыкладам такой сістэмы зьяўляецца СССР, які грунтаваўся на дактрыне камунізма і яго адгалінаваньнях (бальшавізму, марксізму, трацкізму, ленінізму і т. п.).

Асновай палітычнага дзеяньня камуністычнай дактрыны была нянавісьць людзей без прыватнай уласнасьці да тых, у каго такая ўласнасьць была, бедных да багатых, цёмных да адукаваных і г. д. Нянавісьць узбуджалася прапагандай і называлася „класавая барацьба”, у выніку якой немаёмныя класы павінны былі зьнішчыць маёмныя (забіць, адабраць і падзяліць).

Псіхалогія бандытызму была ўзьведзена ў ранг псэўдатэорыі і аб'яўлена ў якасьці навукі цалкам рэспектабельнымі людзьмі, якія валодалі і адукацыяй, і прыватнай уласнасьцю з выкарыстаньнем наёмнай рабочай сілы.

Ва ўсіх дактрынах, пабудаваных на вынішчэньні культуры і людзей, нянавісьць выкарыстана як псіхалагічны фэнамэн усяленскага зла, як зьява трансцэндэнтная і абсалютная.

Назіраючы цяперашняе і аналізуючы мінулае, я прыходжу да несуцяшальнай высновы, што катэгорыя нянавісьці ёсьць тыповай ацэначнай, эмацыйнай і праграмуючай зьявай, якая характарызуе аблічча сучаснага сьвету ў палітыцы, ідэалогіі, мастацтве, культуры. Нянавісьць ёсьць цяпер асноўная пазыцыя гэтага часу.

Прычына – збой у каштоўнасьцях у выніку павелічэньня ўплыву нізкіх групаў людзей, разьвіцьця індывідуалізму, прыняцьця матэрыялізму як базавай асновы жыцьця.

Жыцьцёвы вопыт і аналіз дачыненьняў дае магчымасьць рабіць параўнаньні аб канцэнтрацыі гэтага псіхалагічнага фэнамэна і аб сувязі яго з сацыяльнай і нацыянальнай ідэалогіяй грамадзтва.

Псіхалагічная прырода нянавісьці, на мой погляд, больш характэрна для Азіі, але праяўляецца шырока там, дзе ўзьнікае таталітарная ідэалёгія маргінальных групаў, якія атрымліваюць доступ уплыву на палітыку і, што самае крайняе, – калі загортваюць пад сябе дзяржаўную ўладу краіны ці цэлага арэалу – сістэмы краін.

У такіх выпадках ідэалогія ўлады абавязкова апэлюе да нізкіх інстынктаў чалавецтва і да нізкіх сацыяльных пластоў насельніцтва, люмпэнізуе прыроду людзей.

У старажытным сьвеце нянавісьць, як сістэму ваенна-дзяржаўнага існаваньня, найбольш канцэнтравана арганізавалі манголы. Дзяржава, якую яны стварылі на гэтай пасіянарнай аснове, існуе па сёньняшні дзень і працягвае быць патэнцыяльнай пагрозай сьвету.

Клясіфікацыя Рональда Рэйгана Расеі як „скопішча зла” зыходзіць з разуменьня прыроды гэтага ваенна-дзяржаўнага фэнамэна. Нянавісьць тут – форма дзяржаўнай ідэалогіі і прынцып жыцьцёвага існаваньня.

Людзям і народам, якія жылі пад расейскай акупацыяй і ў сістэме ідэалагічнага ўплыву гэтай імпэрыі, словы Рэйгана былі цікавыя толькі ў тым сэнсе, што гэта першы чалавек на Захадзе, які зразумеў абсалютна відавочныя рэчы, і сказаў іх услых.

З расейскім фэнамэнам нянавісьці я пазнаёміўся даўно, назіраючы, як усталёўвалася ў нас іхная савецкая „ўласьць”. Але сутыкнуўся твар у твар як з штодзённай, штохвіліннай, фактычна,

бясконцай сістэмна накіраванай агрэсіяй толькі тады, калі прышоў у палітыку і ачоліў рух, які пачаў змаганьне з савецкай акупацыяй і камуністычнай сістэмай.

Мне ўспомніліся думкі Аляксандра Цьвікевіча, якія ён выказаў у 1922 годзе на пахаваньні перад труной Алеся Бурбіса. Цьвікевіч казаў, што Бурбіс пражыў кароткае, але мужнае і вельмі цяжкае жыцьцё, бо быў беларусам-адраджэнцам, а гэта, як пасьвячэньне, якое наклікала шалёную, зьвярыную нянавісьць ворагаў Беларусі.

Асаблівая прыкмета расейска-гэбоўскай нянавісьці – гэта фантастычная і неверагодна брудная ілжа, выказаная (напісаная) у азлобленай форме. Тады, за часы СССР, увесь друк і ўсе СМІ былі ў руках улады камуністаў. Але спэцыяльна для барацьбы з Народным Фронтам яны стварылі яшчэ спэцчасопіс, які называўся „Политический собеседник". Гэта быў тыповы часопіс нянавісьці.

На пачатку палітычнай дзейнасьці я ўспрыняў першыя напады эмацыйна, як зьнявагу і паклёп, якому трэба даваць адпор, а паклёпнікаў караць. Але неўзабаве стала відавочна, што ідзе сістэмная вайна супраць асобы, вайна, якая ніколі ня спыніцца, якой ня трэба нават нічога чуць у адказ, бо гэта парпаганда, задача якой – стварэньне скрыўленага адмоўнага вобразу. Калі я гэта ўбачыў і зразумеў, адразу прышло „другое дыханьне" – эмацыйны спакой.

Цяпер я асабліва не стараўся нават аспрэчваць іхную ілжу і агрэсію. Маім адказам былі станоўчыя дзеяньні і станоўчыя справы, якія ішлі адна за адной і якія прымусілі нечысьць бегчы ўсьлед і аббрэхіваць кожны мой крок, не заўважаючы, як хутка яны ператвараюцца ў адыёзных фігур у вачах людзей.

За больш чым 20 гадоў у палітыцы я (на сваім прыкладзе назіраючы) добра вывучыў сістэму прапаганды расейскай нянавісьці і яе выкарыстаньне супраць маёй асобы. Лічу, што гэта цікавы і карысны вопыт, тым больш, што прапаганда нянавісьці не спыняецца і ня спыніцца ніколі, пакуль будзе існаваць гэта дзяржава і гэтая імпэрская псіхалогія, закладзеная заснавальнікамі.

ПРЫЧЫНЫ НЯНАВІСЬЦІ

1. Пасьля XX і XXII зьездаў КПСС (1956 і 1961 гг.), на якіх была паднята заслона культу асобы Сталіна і аб'яўлены некаторыя факты, камуністам удалося на пэўны час даволі грунтоўна і прафэсійна ашукаць грамадзкасьць і лёгкаверны Захад.

Інтэрпрытацыя падзеяў была пераведзена ў паняцьце рэпрэсій унутры кампартыі, якія кампартыя сама раскрыла народу і асудзіла. Камуністам удалося схаваць галоўнае – генацыд народаў і цэлых нацый.

Адкрыцьцё і доказнае дасьледваньне Курапатаў, якое на фактах і, галоўнае, на ўліках пацьвердзіла генацыд беларусаў, было поўнай нечаканасьцю для КГБ і Крамля. Прытым яны пацярпелі паражэньне на ўсіх этапах барацьбы. Найбольш разумныя зь іх зразумелі, што гэта крах. Крах камунізму. Пытаньне толькі ў часе. У 1989 годзе я публічна па тэлебачаньні (жывы эфір) сказаў пра гэты хуткі крах і выказаў меркаваньне, што КПСС і СССР засталося яшчэ праіснаваць два гады. Потым – канец. І я не памыліўся. У 1991-м настаў ім «канец».

Вайну за Курапаты яны прайгралі. У 1990 годзе камуністы вымушаныя былі прызнаць злачынствы і расстрэлы НКВД.

Пасьля гэтага яны прайгралі ўжо саму праблему тэрора і генацыда ва ўсім СССР. Падняліся сілы супраціўленьня і сьведчаньня злачынстваў. Энкавэдзісцка-камуністычны міф пра рэпрэсіі, „скрыўленьні" лініі партыі" і т. п. – рухнулі з грукатам, а адчайны, панічны гэбоўскі путч 1991 года па ўратаваньні СССР (так званы ГКЧП) праваліўся. Савецкі Саюз здох так, такім чынам і тады, як мне прыходзілася перад гэтым казаць, нават ня думаючы пра прагноз. Але так яно і сталася.

Рацыянальна разумеючы сатанізм расейска-энкавэдзісцкай сістэмы, я выразна ўсьведамляў, што, зважаючы на прыроду гэтай сістэмы, мне трэба быць гатовым да помсты зь іхняга боку, бо „зьвер" ня здох. Мэтодыка яго помсты вядомая: забойства, ганебная сьмерць, ганебнае скрыўленьне вобразу (і ўсіх спраў), стварэньне забыцьця.

2. Наступная прычына нянавісьці – гэта камуна-энкавэдзісцкі крах савецкай антыбеларускай палітыкі пад ударамі Народнага Фронту. У 70-х гадах некаторыя гэбісты адкрыта выказваліся, што „ўсё, Беларусі больш няма і ніколі ўжо ня будзе"; „няма ўжо і беларусаў", „няма мовы", „няма нават думкі пра нацыянальную годнасьць". Яны вальяжна радаваліся.

Сьведчу, што на той час ужо амаль абсалютна адсутнічалі нават адзінкавыя ўяўленьні пра магчымасьць незалежнасьці Беларусі. Пра гэта, практычна, ня думаў ужо амаль ніхто. Гэбісты тое ведалі. І гэта праўда. Яны былі задаволеныя сабой, адчувалі сябе гаспадарамі ў нашым доме і плявалі нам у твар.

І раптам (пасьля адкрыцьця Курапатаў) пачало ўсё пераварочвацца і валіцца. Яны моцна недаацанілі „задушаны" імі Беларускі народ. Беларусы загаварылі пра суверэнітэт і свабоду. Тады ЦК кампартыі Беларусі, абапіраючыся на верны КГБ, урачыста (і амаль публічна) запэўнілі Маскву, што Народнага Фронту ў Беларусі ніколі ня будзе.

Фронт узьнік у гэтым жа годзе. Прытым арганізацыя яго адбылася супэрлегітымным чынам, бо ў галасаваньні і выбарах Аргкамітэта БНФ фармальна (і нечакана для іх самых) удзельнічалі прадстаўнікі кампартыі, улады і пракуратуры. Яны аказаліся ў меншыні, а трапілі на ўстаноўчую канфэрэнцыю Фронта з прычыны сваёй недальнабачнасьці і прымітыўнага палітычнага думаньня, ня ведаючы, куды прышлі (бо было аб'яўлена толькі аб арганізацыі Мартыралога Беларусі). І ўсю гэтую „пастку" падстроіў ім гэты ўжо ўзьненавіджаны імі „курапацкі тып", „нейкі археолаг" ды «мастацтвазнаўца». Яны потым ледзь ні па чарзе шыпелі мне: „Вы яшчо атвеціце."

Далей было трыумфальнае шэсьце БНФ, раскрыцьцё праўды пра Чарнобыль і цьвік у труну ўсёй камуна-чэкісцкай палітыкі КГБ у БССР – аб'яўленьне Нзалежнасьці Беларусі 25 Жніўня 1991 года. (І тут зноў адзначылася гэтая ненавісная ім асоба.)

Чаму маё імя для іх гэтак паталягічна ненавіснае? Таму што ўсё ім было сказана адкрыта (інакш у Беларусі нельга было), хто ёсьць хто, хто што тварыў і што за тое ім павінна быць. Усе іхныя паражэньні на фоне адкрытай палітыкі прыводзілі іх у ціхі шал.

Гэта вылілася ў гістэрыку ў пачатку 1994 года, калі ельцынскія дэмакраты ўмацаваліся ва ўладзе ў Маскве і пачала ціха вяртацца зноў імпэрская палітыка і КГБ. І тады зьявіўся артыкул, ізноў жа, гэтай ненавіснай ім асобы: „О русском империлизме и его опасности". ***Артыкул сарваў маску з намэнклятурнай ельцынскай дэмакратыі, і ўсе ўбачылі зноў валасатае імпэрскае маскоўскае мурло.***

Рэакцыя была падобнай на масавую гістэрыку опэрупаўнаважаных: захлёбваліся, пырскалі пенай. У Вярхоўным Савеце, пасьля гэнэральнай прапрацоўкі дэпутатаў, даюць слова Генэральнаму пракурору і той просіць зьняць з народнага дэпутата З. С. Пазьняка дэпутацкую недатыкальнасьць, каб узбудзіць крымінальную справу за артыкул аб рускім імпэрыялізме (такія былі норавы ў камуністаў). Галасаваньне. З 345 дэпутатаў – 110 „за". І тут – правал канторы.

Па маім аналізе, менавіта ў гэты час Лубянка дала «адмашку» на варыянт „ганебная сьмерць". Забіць плянавалася ў натоўпе, віну зваліць на „апазыцыю" ў БНФ. (Апазыцыі ў Фронце не было, але якраз у гэты час пачала ў БНФ кучкавацца агентура і ляпіць апазыцыю.) Тое, што ў тую вэрсію забойства людзі не паверылі б, для Масквы ня мела значэньня.

Галоўнае, што „ненавіснага" не было б, а наконт забойства „яго" нібыта сябрамі Фронту, то Гёбельс навучыў – паўтаралі б кожны дзень, і дзесяцігоддзямі, пакуль усе ні сталі б верыць і самы паўтараць. Такая ёсьць тэхналёгія зла. „Мокрую" справу мог зрабіць „эскадрон сьмерці", які стварылі пры Лукашэнку (пра гэта мае сябры, франтаўцы, былі папярэджаныя якраз функцыянерам беларускага КГБ; надрукавана).

26 сакавіка 1996 года мяне павінны былі „ўзяць". І тут поўнае фіяска. „Ненавісная" асоба зьнікла і праз чатыры дні аб'явілася на Ўкраіне. Дэпеша ў КГБ Украіны – „Выдаць!" Вячаслаў Чарнавіл (мой сьветлай памяці ўкраінскі сябра) ідзе да прэзыдэнта Кучмы, і з КГБ Украіны па тэлефоне ў Менск ідзе рэакцыя: „Пайшлі вы ..."

26 красавіка „ненавісная асоба" аб'яўляецца ў Менску на Чарнобыльскім Шляху. Спэцназ акружае сядзібу БНФ – штурм. „Ненавісная асоба" зьнікае, па памылцы хапаюць іншага.

Лукашэнка выклікае ўсіх адказных і робіць разнос. Нянавісьць робіцца некантралюемай, абмяркоўваюць, як распрaвіцца. Абмяркоўвалі так шырока, што дэпутат рускай думы камуніст-пракурор В. Ілюхін адкрыта выступіў і паведаміў наперад, што, маўляў, ЦРУ зьбіраецца забіць у Польшчы аднаго-двух лідэраў БНФ і зваліць віну на Лукашэнку. У выніку – мая эміграцыя з Сяргеем Навумчыкам (выезд з Польшчы) і рашэньне аб азылі ў ЗША. Азыль ЗША абазначаў выбар Амэрыкі не ў карысьць Лукашэнкі. З Лукашэнкам – гістэрыка. М. Мясьніковіч выступае на прэс-канфэрэнцыі ў Маскве і кажа, што адбылася „уцечка інфармацыі" (намякаючы на Ілюхіна). Пазьней (пры Пуціне), «усёзнайка» і партыйны змагар Ілюхін раптам памрэ пры падазроных абставінах.

Інфармацыя пра наш з С. Навумчыкам азыль і абставіны прагрымела на ўвесь сьвет. План „ганебнага забойства" праваліўся цалкам.

У гэты пэрыяд быў забіты Георгій Чантурыя, зьнішчаны Абульфаз Эльчыбей, ліквідаваны Вячаслаў Чарнавіл. Сатанінская ЧЭКА распраўлялася зь лідэрамі народных франтоў тых краінаў, якія Масква яшчэ марыць захапіць ізноў.

Такім чынам, ваюючы зь „ненавіснай асобай", усясільная сатанінская арганізацыя – мела адны няўдачы ды фіяскі. Нянавісьць у іх ад гэтага стала амаль сакральнай. Іх ад майго імя „трясёт", іх „рвёт", „тошнит", „воротит" і г. д.

ТЭХНАЛЁГІЯ НЯНАВІСЬЦІ

Вэрсія ганьбы і ганебна скрыўленага вобразу пачала распрацоўвацца з першых жа дзён утварэньня БНФ. Тут клясычная тэхналёгія НКВД.

Прапаганда скрыўленага вобразу ішла праз камуністычна-гэбоўскі друк і эфектыўную ў гэтым выпадку сістэму агентуры (распусканьне чутак). Істотную ролю тут ігралі агентурныя журналісты, якія абслугоўвалі рэжым.

Але, бадай, найбольш стабільную сістэму прапаганды нянавісьці ўяўлялі партыйныя і савецкія органы ўлады.

Псіхалагічны тэст на ўспрыняцьце і на пасіянарныя выкіды нянавісьці я меў часткова праз пошту „народа". Кожны дзень я атрымліваў у Вярхоўным Савеце па 10-12 лістоў. Палавіна іх – бессэнсоўныя і напісаныя дзеля выказваньня нянавісьці. Яны даволі аднастайныя, бо напісаныя адной групай людзей, расейскімі энкавэдзістамі-ветэранамі вайны і ваеннымі камуністычнымі пэнсіянерамі. Гэта якраз той паразітны пласт, які складаў пастаянны адсотак майго стабільна „адмоўнага" электарату, і тая група, якой ненавіснае было існаваньне Беларусі, беларускай мовы і культуры.

Бальшыня гэтых лістоў ёсьць даволі натуральнае, непасрэднае выяўленьне стану адпаведнай чалавечай душы, выплеск злосьці, пажаданьні мне сьмерці, хваробаў, праклёнаў, пагрозы і г. д. Любімыя словы „фашыст", „антысаветчык", «кат беларускага народа», „паліцай".

Такіх лістоў у мяне сабралася некалькі мяшкоў. Я іх ня выкінуў, бо лічу, што гэта матэрыял для вывучэньня псіхалогіі рускага камунізму і выяўленьня рускай нянавісьці.

Сэнс гэтага тупога пісаньня мне так і застаўся б да канца незразумелым, калі б я са сьмехам ня даў пачытаць адзін „шэдэўр" (дзе праклёны былі выпісаныя зь вялікім напалам цёмнай страсьці) нашай дэпутатцы Галіне Сямдзянавай, спадзеючыся на яе гумарыстычныя рэплікі. Вынік для мяне быў абсалютна нечаканым. Г. Сямдзянава пабялела, а шыя яе пакрылася „гусінай скурай".

– Жах! – сказала яна, агаломшаная, – гэта жах! Зянон Станіслававіч, выкіньце гэты ліст! Гэта жах!

„Вось табе і на, – падумаў я, – аказваецца, тут псіхічная зброя, якая на мяне ня дзейнічае. Ну і добра – пішыце далей."

Аналізуючы выказваньні, друк, меркаваньні, пазьней – Інтэрнэт, я заўважыў, што стварэньне адмоўнага вобразу амаль не абапіралася на маю асобу, а будавалася па стэрэатыпах, разьлічаных на шырокі ахват усіх групаў насельніцтва, і вылучалася амбівалентнасьцю (найпершая прыкмета электаральнай тэхналёгіі). Распрацоўка ішла па наступных ярлыках:

Палітычны і сацыяльны аспэкт: антыкамуніст, будзе расстрэльваць камуністаў, агент ЦРУ, працуе за грошы Амэрыкі, фашыст, нацыст, паліцай, супрацоўнічаў зь немцамі, сын паліцая, дзед быў у дэфензіве, польскі стаўленьнік, адраджае Рэч Паспалітую, русафоб, супраць Расеі, супраць усяго рускага, выселіць рускіх зь Беларусі, увядзе Вунію, паляк, габрэй, маці габрэйка, антысеміт, „галавар" габрэйскай мафіі, дыктатар, такі ж, як Лукашэнка, кагэбіст, закончыў афіцэрскую школу ў Львове, прымусіць гаварыць па-беларуску, увядзе капіталізм, зробіць люстрацыю, „рвецца да ўлады", адбярэ пэнсіі, палітычны труп, фатограф, пісаў пра тэатр, пачне вайну і г. д.

Маральна-асабовы аспэкт: сквапны да грошай, абагачаецца, уцёк у Амэрыку на грошы Дзярждэпа, псіхічна ненармальны, злы, жорсткі, дурны, апантаны, закамплексаваны, баязьлівец, гультай, злапомны, гомасэксуаліст (жонка для прыкрыцьця), нарцысіст, прамяняў Беларусь на камфортнае існаваньне, прывёў да ўлады Лукашэнку, жыве на грошы ЦРУ і ФБР і г. д.

Гэта асноўнае, што паўтаралася ўжо 25 гадоў, увайшло ў мазгі пэўнай часткі людзей, і нават у розныя інтэрнэтныя «энцыкляпедыі» на розных мовах.

Асобны філіял нянавісьці цяпер – гэта бесаўшчына ў Інтэрнэце. Там, калі зьяўляецца маё імя, яны зьлятаюцца, як гракі ў сакавіку, і пачынаюць абплёўваць.

На пачатку тысячагоддзя асноўная канцэнтрацыя нянавісьці і бесаўскага гэб'я на працягу дзесяці гадоў знаходзілася на палітфоруме TUT.BY. Там было па некалькі матэрыялаў супраць мяне кожны дзень.

Я праверыў па IP – шмат якія бесы былі зь Менску і працавалі ў Сеціве з 9.00 да 18.00. (Гэта значыць сядзелі за клавіятурай ва ўстанове поўны рабочы дзень.)

Быў нават кур'ёзны выпадак. Адзін шпег так асьмялеў, што прышоў у Беларускую царкву ў Нью-Ёрку і папрасіўся сфатаграфавацца, як ён сказаў, са „знакамітым чалавекам". Няма праблем, хто цяпер ні фатаграфуецца – ва ўсіх тэлефоны. Памятаю, што тып быў „засьценчывы" і ўсё казаў, што саромеецца, бо ня можа па-беларуску. Жаданьне павыпендрывацца яго і падвяло. Тып зьмясьціў супольны здымак у Інтэрнэце. Па фота яго хутка ў Сеціве знайшлі, вылічылі і выявілі цэлы склад (дзясяткі) бесаўскіх артыкулаўтэмаў, напісаных і зьмешчаных супраць маёй асобы (з ахайваньнем майго імя) на форуме TUT.BY пад псэўданімам „Дуглас". „Дуглас" аказаўся рэзідэнтам Амэрыкі, жыў у Нью-Ёрку пад прозьвішчам Возгін. Зь ім спатсаліся і інтэлігентна паразмаўлялі. З таго часу (а гэта ўжо гадоў 5-6) Дуглас з Інтэрнэту зьнік. Няўдзячная сабачая гэта праца.

Такім чынам, практычна, уся інспірацыя нянавісьці супраць беларускай нацыі, культуры і яе прадстаўнікоў (ды-й супраць ўсяго сьвету), вось ужо сотні гадоў, зыходзіць з Расеі. Нават цяжка сказаць, калі той нянавісьці было менш калі больш. Гэта пэрманэнтная імпэрыялістычная зьява, якая не сьціхала ніколі. Але пры кожнай расейскай уладзе былі арганізацыі, асобы і выканаўцы, якія генэравалі нянавісьць і сацыяльнае зло. У XX стагоддзі і па сёньняшні дзень гэта савецкі КГБ (ФСБ, НКВД, ГПУ, МГБ, ЧК і іншыя назвы аднаго і таго ж.).

Усе факты і зьявы нянавісьці, пра якія я тут казаў, зыходзяць з аднаго кораня, з адной прычыны. ***Гэта ёсьць род палітычнай нянавісьці***. Яна зразумелая, пазнавальная, мае массавае пашырэньне.

Побач зь ёй супольна ўжываецца распаўсюджаная ў савецкім грамадстве ***сацыяльна-спажывецкая нянавісьць.*** Гэта ёсьць нянавісьць масавай сьвядомасьці. Яна ўзьнікае калі не спраўджваюцца нейкія індывідуальныя спажывецкія спадзяваньні на пэўныя грамадзкія справы і дзеяньні і пачынаюцца (як правіла неадэкватныя) пошукі вінаватых. (Тут і «халерныя бунты» ў Расеі, і «ворагі народа», і «жыды», і нават БНФ, які не забясьпечыў абывацелю «поўны камплект», і г. д.)

Але ў цяперашняй антыбеларускай рэчаіснасьці існуе на службе рэжыму яшчэ адзін від нянавісьці, які не заўсёды ідэнтыфікуецца, бо фармальна (як правіла) ставіцца крытычна да існуючай улады. Гэта так званая ***эгацэнтрычная нянавісьць,*** якая ёсьць ні чым іншым як паталагічнай формай інтэлігенцкага сальерызму. Паколькі гэта паталогія, то няма крытэрыяў, каб яе спыніць. Асоба, апантаная эгацэнтрычнай нянавісьцю, ставіць сябе вышэй Бога, і лічыць сябе адзіным носьбітам ісьціны. Усялякае пасьпяховае дзеяньне каго-небудзь ці выбітная зьява без удзелу эгацэнтрычнай асобы (ці з другарадным яе ўдзелам) можа быць гэтай асобай пасьлядоўна (і нематывавана на першы погляд) ўзьненавіджана, нягледзячы нават на агульнасьць пазыцыяў. Менавіта з асяроддзя гэтай нянавісьці (а не з КГБ), зыходзіць качка, што Незалежнасьць Беларусі звалілася зь неба, што Народны Фронт нічога не зрабіў, што Народны Фронт нічога ня значыў, што дэпутаты БНФ нічога не зрабілі, што Незалежнасьць прышла з потных рук камуністаў, што ў Фронце ўсе варагавалі з усімі, што Фронт нічога не разумеў і г. д.

Зацыкленасьць эгацэнтрычнай нянавісьці на БНФ тлумачыцца тым, што ў часы нацыянальнай рэвалюцыі, носьбіты эгацэнтрызму альбо трымаліся збоку на пазыцыях «разумнай непатрэбшчыны» (і цяпер ня могуць перажыць сваёй маргінальнасьці), альбо, будучы ў Фронце, не змаглі ўліцца ў калектыўную барацьбу БНФ з прычыны індывідуалісцкай нздольнасьці да агульнай калектыўнай партыйнай працы (вельмі, дарэчы, распаўсюджаны недахоп сярод людзей, асабліва інтэлігенцыі – няздольнасьць арганізавана калектыўна працаваць дзеля адной мэты, няўменьне падпарадкоўвацца агульным рашэньням).

Эгацэнтрычная нянавісьць часам больш шкодная, чым адкрытая гэбісцка-маскоўская, бо зьяўляецца па сутнасьці «ідэалагічнай анкалогіяй», гэта значыць зыходзіць з апазыцыйнага да рэжыму асяроддзя і здольная больш нашкодзіць нясьпеламу розуму, чым прафэсійная гэбоўская прапаганда.

У падрэжымнай Беларусі, ў абставінах ўнутраннай акупацыі і хамскага вынішчэньня ўсяга беларускага, ды на фоне лібэральнай ўсёдазволенасьці ў сьвеце, выявіліся пачварныя зьявы ўпадку чалавечай асобы, вызваленьня схаваных комплексаў нянявісьці да ўсяго чалавецтва праз сцьвярджэньне ўласнага эга. У паэзіі, у публіцыстыцы, у творчасьці зьявіліся людзі, якія прызнаюць сябе беларусамі, нават пішуць па-беларуску і, адначасна, карыстаючыся афіцыйным ганеньнем на беларускую культуру, гісторыю і нацыю цынічна, кашчунна, подла і зьдзекліва зневажаюць сьвятыя каштоўнасьці нацыянальнай культуры, народнага духа і сам народ, які змушаны цяпер маўчаць.

Аднаго разу, будучы ў Празе, я спытаў Сяргея Абламейку, як бы зрэагавалі чэхі, калі б па радыё на ўсю Чэхію (ці нават на канцэртную залю) нехта прасьпяваў бы да іх: «Добрай раніцы, жлобская нацыя» альбо пачаў бы зьдзекліва перакручваць імя чэшскага Янкі Купалы і абплёўваць яго асобу, ці абзываць мярзотным чэшскі народ?. « Яго б забілі», – адказаў Сяргей.

Адказ дакладны. Зразумелы для юрыспрудэнцыі. Ёсьць асаблівы від зьнявагі, які можа наклікаць забойства і нават массавую расправу – гэта кашчунства, зьдзек над сьвятым. Для гэтых беларусаў з анкалагічнай сьвядомасьцю, якія вырабіліся ў ненармальных умовах, і якія зьдзекваюцца з сьвятога, нічога сьвятога, акрамя свайго эгаізму (на якім яны хочуць публічна прагучэць) ўжо не існуе. Гэта ўжо ў поўным сэнсе вырадкі, якія пацяшаюцца над гаротным станам народа. Нават ворагі беларушчыны прытрымліваюцца нейкіх сваіх межаў нянавісьці. Гэтыя – на фоне нашай цяперашняй нацыянальнай слабасьці і няшчасьця не абмежаваныя нічым. Насьцярожвае таксама, што ўсю нечысьць падтрымліваюць і перакладаюць немцы, роля якіх у дачыненьнях да Беларусі добра вядомая.

Сацыяльнае дэвіянцтва эгацэнтрыстаў прафэсійна (і паіменна) прааналізаваў Пётра Садоўскі, адзначаючы такую тыповую родавую іхнюю якасьць як агрэсўнасьць. Цяпер гэтыя людзі перакладаюць свае зьнявагі беларушчыны на эўрапейскія мовы і абгаджваюць беларусаў у Эўропе. Тут нават лукашысцкі рэжым адстае.

Ну, і які ж вынік гэтай вялікай гэбоўскай маскоўскай нянавісьці, на якую патрацілі столькі сьліны, грошай, часу і славаблудзтва? Скажам проста – адносна майго імя ён нікчэмны. Найвыжай 10-13 адсоткаў пэнсіянераў НКВД, ветэранаў камунізму, расейцаў, бюракратаў ды часова ачмураных – вось балянс бэтоннага нэгатыву. Тое ж самае, што і дваццаць гадоў таму. Дык яны і бяз гэтай прапаганды былі б супраць. У іх прырода такая. Але пакуль існуе антыбеларускі рэжым, нечысьць ніколі ня спыніцца, будзе травіць нянавісьцю наступныя пакаленьні. Таму ведаць пра яе паводзіны трэба, каб абмежаваць разбуральны уплыў і засьцерагчы людзей.

25 чэрвеня 2013 г.

ПРАДМОВА ДА ПРАЦЫ

2013 год. Беларусь перажывае вельмі цяжкі час духоўнага і этнічнага разбурэньня. Гэты час, калі ўладарыць цемра і чужая ўлада.

Маштаб нацыянальнага вынішчэньня каласальны: разбурана і споена алькаголем беларуская вёска, задушана беларускае кнігадрукаваньне, музыка, фундамэнтальная і гуманітарная навука, ліквідаваны вольны беларускі друк, нацыянальнае радыё і тэлебачаньне, практычна, ліквідавана беларуская школа, зьнішчана ўся лінейка беларускай адукацыі, узровень якой катастрафічна абніжаны. Ужо на сёньня антыбеларускі рэжым выпусьціў у сьвет пакаленьне, ня здольнае ўспрыняць тэхналягічныя, гуманітарныя і эканамічныя выклікі XXI стагоддзя. Узровень застаўся ў індустрыяльна-калгасным грамадзтве. А гэта – адсталасьць і крах, бо сьвет стаў іншым. Цемра чужой улады небясьпечна затармазіла беларускае нацыянальнае разьвіцьцё, ахаяўшы і абпляваўшы ўсё сьвятое, разумнае, сьветлае, добрае, вечнае.

Наша задача – зьберагчы ўсё беларускае ад зьнішчэньня, а што разбурана – адрадзіць. Дзеля гэтага найперш трэба зьбіраць здаровыя беларускія сілы, гуртаваць беларускі інтэлект, адукацыю, здаровы розум і здаровы дух. Такія людзі павінны быць разам. Неабходна ведаць карціну страты і паказаць магчымасьці направы. Павінны быць ідэі адраджэньня і пабудовы сьветлай Беларусі. Трэба прапанаваць канцэпцыі адраджэньня страчанага, пэрспэктыву рэальнай і ідэальнай Беларусі. Будзем разам думаць пра лёс Бацькаўшчыны і набліжаць яе будучыню. Беларусь перадусім. Перш за ўсё – для Беларусі, бо яна ў бядзе і патрабуе нашага розуму і нашых сэрцаў.

Верма ў сьветлыя дні. Памятайма, што мы можам дапамагчы Бацькаўшчыне.

Бярэмся – і будзе вынік. Ёсьць шмат шляхоў, як пазбавіцца ад цемры і акупацыйнай улады, ёсьць шмат спосабаў, як адрадзіць краіну і пабудаваць вялікую Беларусь! Ёсьць вельмі шмат працы, але вельмі мала працаўнікоў.

Станьма імі і пачнем працаваць дзеля будучыні нашай Айчыны.

2 ліпеня 2013 г.

25 ГАДОЎ ЖАЛОБЫ І ВАЙНЫ

У 2013 годзе споўнілася 25 гадоў, як былі адкрытыя Курапаты. У той жа год на Ленінградзкім тэлебачаньні паказалі маё інтэрв'ю пра адкрыцьцё гэтых могілак генацыду. Тады з Ленінграда мне прыслала ліст мой рэцэнзент па дысертацыі доктар мастацтвазнаўства Надзея Кузякіна, дзе пісала, што трывожыцца за мой лёс: „Понимаете ли Вы, какую страшную, злобную силу Вы зацепили?..”

Разумеў. Усё разумеў. Бяда толькі, што зачапіўшы, мы яе ня зьнішчылі. Грамадзтву хапіла жалю і ўтрапеньня, ды не хапіла моцы. Адна справа плакаць над магілай, іншая – забіць цмока. У выніку – лукашызм, эміграцыя, выжываньне ў чужыне і брудны сьцёк нянавісьці „зачэпленых”, якія не спыняецца ў мой бок ужо чвэрць стагоддзя і ня спыніцца ніколі, пакуль будзе існаваць „скопішча зла”.

Курапаты сталі паваротам у маім лёсе і нечакана – паваротам у лёсе Айчыны.

З пачатку 70-х я ведаў пра гэтае месца. Шмат што было перадумана за доўгія гады. Настаў час – і ўсё адбылося. Як важна было ўмець чакаць.

Курапаты – найвялікшы ў сьвеце зборны могільнік генацыду. Верхняя лічба расстраляных і закопаных тут сягае чвэрці мільёна асобаў (250 тысяч). Генацыд тварылі расейскія бальшавікі. Расстрэльвалі энкавэдзісты (НКВД). Забівалі дзень і ноч з 1937-га па 23 чэрвеня 1941 года.

Асноўны сацыяльны пласт расстраляных – бедныя сяляне. Узрост, выяўлены раскопкамі, – ад 18 да 60 гадоў. Сярод забітых шмат жанчын. Уразілі мяне жаночы туфлік з маленькай ножкі 35-га памеру, сіняя місачка, такая, якая была ў нас дома, і дзявочыя валасы, доўгія і сьветлыя, нібы лён.

І яшчэ мы дасталі зь ямы велізарную падэшву ад мужчынскага чаравіка (ці ж не 49-га памеру). „Божа! – усклікнуў мой калега мастак Хведар Ладуцька, – гэта ж быў волат, гігант, і нейкая маскоўская чэрнь, нейкі нікчэмны гэбоўскі карлік, курдупель з нагана яго забіў!” Гэтага не магу забыць.

Атакі на Курапаты ішлі патокамі, як прарыў каналізацыі. Людзі днём рабілі тут Мэмарыял памяці, ставілі крыжы. Нелюдзі па начах разбуралі Мэмарыял, ламалі крыжы. І мы ведаем, хто за гэтым ёсьць.

З 2012 года пачалася новая атака ўжо на Народны Мэмарыял Курапаты. У электронных СМІ дружна ахайваюць маё імя і сяброў КХП-БНФ, якія стварылі Народны Мэмарыял.

КХП-БНФ і „Хрысьціянская злучнасьць Курапаты” дабраахвотна ўзялі на сябе адказнасьць і абавязак даглядаць Курапаты, ставіць і рамантаваць крыжы, якія прыносяць людзі. І яны робяць усё з 2000 года. Тут пастаянны клопат гэтых людзей. Дзякуючы ім, найперш, Курапаты аб'яўлены гісторыка-культурнай каштоўнасьцю. Гэтым людзям, адпаведна, даверае і навуковае кіраўніцтва Мэмарыялу. Яны заслугоўваюць павагі. Іх не абмінаюць, бо яны сочаць за магіламі.

Вайна ідзе ў Курапатах ужо 25 гадоў паміж беларускімі людзьмі з аднаго боку і з другога – з гэбэ ды нашчадкамі НКВД, спадкаемцамі тых, хто забіваў, хто хоча зьнішчыць улікі. І няважна, якую маску яны адзяваюць (дэмакратаў ці журналістаў) і каго яны выкарыстоўваюць. Мы іх ведаем. І прапагандысты (ад мікрафона і пяра) таксама ведаюць. Нікога ашукаць ўжо ня ўдасца.

Прайшло 25 гадоў пасьля адкрыцьця Курапатаў, але вайна працягваецца.

3-га чэрвеня 2013 г.

ПАЛІТЫКА

Палітыка – гэта грамадзкая дзейнасьць, якая мае на мэце дасягненьне ўлады альбо незалежнасьці і свабоды. Палітыка арыентавана на ўвесь народ і павернута да ўсіх людзей.

Па маім перакананьні, палітыка – гэта найвышэйшая сфэра грамадзкай дзейнасьці, якая вымагае ад чалавека-палітыка пэўных якасьцяў у залежнасьці ад канкрэтных абставінаў палітычнага змаганьня, канфлікту, становішча ці сытуацыі.

Я ацэньваю пасьпяховую палітычную дзейнасьць як **мастацтва немагчымага**. Гэтую пазыцыю мне разам з паплечнікамі і сябрамі ўдалося ажыцьцявіць на практыцы ў 1988-1991 гг. Толькі дасягненьне немагчымага ёсьць мастацтвам у палітыцы. Напрыклад, перамагчы ў парляманце галасамі палітычных праціўнікаў, маючы толькі восем адсоткаў апазыцыйных галасоў, прымусіць гэты парлямант камуністычнай бальшыні прымаць тыя законы, якіх ён прымаць не хацеў, альбо прымусіць не прымаць (заваліць) тыя, якія ён хацеў. Нарэшце, да сэкунды скарыстаць сытуацыю і прымусіць камуністычны парлямант забараніць сваю камуністычную партыю (самых сябе) і прагаласаваць амаль аднагалосна за Незалежнасьць Беларусі, супраць якой яны выступалі ўвесь час.

Гэта, на маю думку, і ёсьць мастацтва палітыкі. І калі нехта знойдзе ў гісторыі сусьветнага парляментарызму нешта падобнае – з цікавасьцю паслухаю і нават дарую ўсю тую белую, чорную, зялёную, чырвоную, лібэральную, канторскую нянавісьць, якую расплёсківаюць супраць нашай нацыянальнай рэвалюцыі розныя шэрыя пасрэднасьці, для якіх палітыка – „искусство возможного”. Калі нешта „магчыма”, то гэта ўжо не мастацтва, а руціна, і яшчэ добра, калі сумленная.

Палітыка вымагае асаблівых здольнасьцяў. У палітыцы, як у музыцы, трэба мець „слых”. Колькі я наглядзеўся на акадэмічна адукаваных, начытаных прафэсараў, сапраўды разумных, з падвешаным языком, але паталягічна тугіх на вуха. Часам было ўражаньне, што развважаюць дзеці. У палітыцы ад такіх тытулаваных адна шкода. Яны проста не туды прышлі і ня ўмелі таго зразумець.

Беларус, які йдзе ў палітыку змаганьня за Беларусь, павінен разумець, што гэта пасьвячэньне. Для іншых яно не абавязковае, але для беларуса – абавязковае, бо ў яго асаблівы непрыяцель і апанэнт – Масква. Траба ведаць, што тут барацьба не на жыцьцё, а на сьмерць. Іншага выніку не існуе і барацьба тут – вечная, пакуль будзе існаваць расейскае імпэрыяльнае ўтварэньне.

Трэба разьвітацца з усімі ілюзіямі праўды і справядлівасьці адносна сваёй асобы і забыцца на ўласны лёс, бо ня будзе яму ўзнагароды, акрамя таго, што сам зробіць. Трэба ведаць, што ён будзе ўзьненавіджаны і абпляваны, а імя яго зьняважана бесперапыннай хлусьнёй.

Усе першыя адраджэнцы ў пачатку ХХ-га стагоддзя адчувалі гэта, разумелі і асэнсоўвалі, плянуючы беларускую палітыку. Бальшыня зь іх потым былі абліты брудам, расстраляныя, замучаныя ў Сібіры; нават імёны іхныя ворагі выкрэсьлівалі з кнігі падзей. У каторы раз успамінаю словы Аляксандра Цьвікевіча над труной Алеся Бурбіся аб гэтым усім.

Беларускі палітык-адраджэнец мусіць быць асабліва цярплівым, сутыкаючыся з абыякавасьцю да змаганьня і з падтрымкай для небеларускага рэжыму з боку тых, дзеля каго пасьвяціўся справамі, бо гэты народ пакутуе даўно і не бачыць нідзе абароны. Яму здраджвалі, яго абзывалі і кідалі на зьдзек. Ён навучыўся выжываць і даўно існуе сам па сабе і сам на сам з чужою ўладай. Хвала яму.

Беларускі палітык-адраджэнец ніколі не павінен чакаць ўдзячнасьці за сваю ахвярную дзейнасьць. Гэта вельмі шкодная ілюзія, якая выклікае расчараваньне. Трэба ад пачатку ведаць, што ў палітыцы адсутнічае такая катэгорыя. Яе не існуе. Рэальна беларускаму палітыку-адраджэнцу спадарожнічае і супрацьстаіць толькі нянавісьць, якая малее (павінна змалець) толькі пры дасягненьні ўлады. ХХ стагоддзе асабліва выразна адлюстравала такі стан.

Палітыка і мастацтва несумяшчальныя (прынамсі ў нас, ў Эўропе). Праўда, японскія імпэратары пісалі вершы. Дык гэта ж імпэратары. Тым больш, што ўсіх чыноўнікаў там вучылі складаць вершы, і каб стаць чыноўнікам, трэба было здаць экзамены (і па вершах таксама). Вершаскладаньне ў гэтай краіне (як і ў Кітаі) лічылася добрай якасьцю палітыка.

Пра несумяшчальнасьць мне было зразумела адразу. У 1988 годзе быў зроблены выбар. Па баку – навука, мастацтва, паэзія! Іду ў салдафоны палітзмаганьня. Беларусь важней.

Не шкадую. Мне спакойна на душы, нават за сваё загубленае навуковае і творчае жыцьцё. Усё гэта ня важна, ня мае значэньня – у параўнаньні зь Беларусяй.

Але часам душа шчыміць. Тады я навучыўся пісаць у вагоне мэтро, у аўтобусе, у самалёце – дзе трапіцца. Мне ня трэба цішыні. Я навучыўся нават размаўляць пра што-небудзь, слухаючы пра неістотнае – і пісаць сваё:

Калісьці ў Бацькаўшчыне
Пад шэпт дажджу
Заснуў я лыбокім сном.

Так, палітыка і мастацкая творчасьць у нас сапраўды не сумяшчальныя. Палітыка – гэта вайна, якая патрабуе напружаньня, мабілізацыі сілаў, пастаяннага аналізу, адаптацыі да ўдараў, вымагае сваёй лексікі і нават тону. Там трэба рабіць тое, што трэба, а ня тое, што хочацца ці падабаецца, плюс адказнасьць і думаньне наперад. Тут усё ня так, як у мастацкай творчасьці: і людзі іншыя, і абставіны. І вобраз той, які там трэба. Я нават ня ведаю, ці мой гэта вобраз, бо на вайне, як на вайне.

(Вось быў паэт, \\\ пісаў ён вершы, \\\ пайшоў на фронт,\\\ ўзяў вінтоўку. \\\ Убачыў: трэба ваяваць. \\\ Ці забіваць, ці быць забітым – \\\ ўсё, што можна выбіраць.) А калі за Бацькаўшчыну? Ды бараніць Айчыну? Забівай! Сьмерць трохвугольным ці квадратным! Забі ворага! Вось вам – забойца. Вось – паэт. Жыцьцё больш амбівалентнае чым іншым здаецца.

Тым ня менш, я часам нешта пісаў, і тады (часьцей за ўсё, сядзячы ў машыне), калі за вакном міналіся сьнежныя палі, ды пералескі, сялібы пад сьнегам і з коміна дым. Бывала, я іх фатаграфаваў, проста праз шыбы, бо спыняцца часу не было. Усё між іншым.

Над засьнежанай хатай
Кружацца сьняжынкі,
І цішыня, і ні душы. Каляды.

3 ліпеня 2013 г.

„ЗА СВАЮ ЗЯМЛЮ РОДНУЮ”

1-га лютага 1863 года, 150 гадоў таму, пачалося паўстаньне супраць Расеі ў Беларусі-Літве, а 2-га лютага споўнілася 175 гадоў з Дня народзінаў кіраўніка паўстаньня і вялікага сына Беларусі Кастуся Каліноўскага. Гэта выбітныя юбілейныя даты вялікай падзеі і вялікага чалавека. Сёньня мы ўрачыста адзначаем гістарычны юбілей паўстаньня ў нас на Сойме і ва ўсёй нашай адраджэнскай народнай Партыі.

Паўстаньне Каліноўскага ўзьняло над галовамі беларусаў нацыянальную ідэю і пазначыла межы нашай Айчыны, волі і незалежнасьці беларускай крывёй.

Дзеля таго, каб мы ў 1991 годзе, упершыню за 200 гадоў акупацыі дамагліся незалежнасьці Беларусі, патрэбна было паўстаньне Каліноўскага. Такая ёсьць гістарычная праўда змаганьня за волю.

Усе наступныя пакаленьні, што вырастаюць над неадпомшчанай магілай Кастуся і ягоных паплечнікаў, застаюцца ў даўгу перад героямі, бо да гэтага часу не пазначаны межы і воля крывёй чужаніц, заборцаў, наездцаў, акупантаў.

І шмат хто гэта ўжо зразумеў. Калі ў аднаго беларуса спыталі, чаму цяпер так баіцца Каліноўскага ўся гэтая прамаскоўская рэжымная чэрнь, ён сказаў: „Баіцца паўстаньня”. І гэта праўда. Бойцеся і дрыжыце! Каліноўцы вернуцца. Вернуцца нават з магіл.

Успышка гэбоўскай гёбельсаўшчыны супраць Каліноўскага ў гэты час невыпадковая (прытым ў паталагічных формах нянавісьці). Масква рыхтуецца да афармленьня Эўразійскага Саюзу ў 2015 годзе, у выніку якога Беларусь (па задуме) павінна страціць дзяржаўную незалежнасьць (дзеля гэтага Масква і прыдумала афёру з Эўра-Азія Саюзам). Акупанты асьцерагаюцца, што напамін пра Каліноўскага можа кансалідаваць беларусаў на абарону незалежнасьці радыкальным чынам. І тады ім не ўдасца акалпачыць людзей.

Аналізуючы ход і вынікі паўстаньня Каліноўскага, прыходзім да высновы, што ў яго барацьбе была моцная і грунтоўная падстава для перамогі. Гэтая падстава – ідэя ўсенароднай барацьбы. Каліноўскі і паплечнікі разумелі, што з адной шляхтай арду не пераможаш. Перамагчы можна толькі ўсім народам, усенароднай барацьбой з царызмам.

Паўстанцы мусілі б мець поўную і паўсюдную падтрымку насельніцтва. Каліноўскі якраз і рабіў стаўку на народ (сялянаў і шляхту), дэклараваў вяртаньне сялянам усёй зямлі бяз выкупу, а прыгнятальнікі (тыя, хто крыўдзіў сялян-дзяцюкоў) павінны былі быць пакараныя, згодна закону і палажэньня, адлюстраванага ў Маніфэсце Віленскага кіраўніцтва паўстаньнем.

Гэта правільная на той час, разумная канцэпцыя барацьбы, разьлічаная на перамогу.

З пункту гледжаньня фармальнага аналізу, галоўная прычына паражэньня паўстаньня Каліноўскага – прынцыповая рознасьць пазыцыяў паміж Варшавай і Вільняй (што да мэтаў і мэтадаў барацьбы). Канцэпцыя Варшавы была накіравана на паражэньне. Яна была заганнай ад пачатку ў самой сваёй аснове. Варшаўскае кіраўніцтва рабіла стаўку на шляхту і абшарнікаў, мэтай паўстаньня лічылі аднаўленьне Рэчы Паспалітай у межах 1772 года, асноўным палітычным клопатам лічыла забесьпячэньне дамінацыі Варшавы (Польшчы) перад Беларусяй-Літвой у паўстанцкіх дзеяньнях. Фактычна, сам ўдзел палякаў у агульным паўстаньні з такім архаічным палітычным багажом і падвойным стандартам (падпарадкаваць Літву-Беларусь) гарантаваў яго паражэньне.

Паўтарылася бесталковая матрыца паводзін, як і ў паўстаньні Андрэя Касьцюшкі, калі Варшава рабіла ўсё, каб не ўмацаваўся Якуб Ясінскі (паплечнік Касьцюшкі), каб Вільня не здамінавала паўстаньне і не ўзяла справу барацьбы ў свае крэпкія рукі. Нават у беларускім фальклёры адлюстравана гэтая ненармальнасьць („Пагнаў бы Касьцюшка Маскву, але паны не далі”).

Паўстаньне ў Варшаве пачалося 22 студзеня 1863 г. без узгадненьня зь Вільняй і цэнтрам падрыхтоўкі паўстаньня ў Беларусі-Літве (факт нядобры і заганны ў барацьбе). Падрыхтоўка паўстаньня тут была яшчэ не завершана, але, адпаведна ацаніўшы сытуацыю, якую стварыла Варшава, віленскае кіраўніцтва распачало паўстаньне 1-га лютага. Літоўскі Правінцыйны Камітэт (ЛПК) быў рэарганізаваны ў Часовы Правінцыйны Урад Літвы (ЧУЛ) на чале з Кастусём Каліноўскім.

Адразу асноўным клопатам Варшаўскага Часовага ўраду стала задача ліквідаваць Урад на чале з Каліноўскім. Гэта ўдалося. 11 сакавіка ЧУ з Варшавы адхіліў ад улады Часовы Урад Літвы-Беларусі і перадаў уладу віленскаму камітэту „белых” (г. зн. паправаршаўску настроеным палякам), які стаў называцца „Аддзелам кіраўніцтва Правінцыямі Літвы”. „Аддзел” распаўсюдзіў дэкрэт аб скасаваньні ўсіх мандатаў і паўнамоцтваў ЛПК. Сам „Аддзел” паўстаў у выніку змовы групоўкі „белых” з камісарам Варшаўскага ўраду. Прытым стваральнікі белага „Аддзелу” у Вільні прыгразілі каліноўцам, што калі яны не падпарадкуюцца Вашаве і „Аддзелу”, то белыя раскрыюць у друку іхныя сапраўдныя прозьвішчы (гэта значыць рассакрэцяць паўстанцкія псэўданімы (!).

Каліноўскі як чалавек не па гадах мудры падпарадкаваўся, абцяжарыўшы белых за ўсе правалы паўстаньня, якія наступяць у выніку такіх паводзінаў. Сам жа (будучы паўстанцкім камісарам Горадзеншчыны) паехаў на Горадзеншчыну ствараць атрады і кіраваць паўстаньнем. Менавіта ў гэты час Каліноўскі сказаў, што „такой дурной мазгаўні, як Варшава, нельга даручаць лёс Літвы-Беларусі”. На Горадзеншчыне Каліноўскі стварыў моцную паўстанцкую сілу. Дзьве трацины паўстанцаў там складалі сяляне.

Белая камэдыя скончылася ў канцы траўня, калі верхавіну іх у Вільні арыштавалі расейцы. Пасьля гэтага ў „Аддзел” прышлі Каліноўскі з паплечнікамі.

У ліпені 1863 года адышлі ад паўстаньня (здрадзілі) абшарнікі (у асноўным, палякі). Тады ў склад Віленскага Правінцыйнага Камітэту (ЛПК) вярнуўся Каліноўскі і ўзначаліў яго, а 22 жніўня прыняў паўнамоцтвы Камісара Варшаўскага ўраду ў Вільні. У руках Каліноўскага сканцэнтравалася ўся ўлада паўстанцкай арганізацыі ў Літве-Беларусі.

Але пераламаць ход падзеяў ужо не ўдалося. Здрадніцкія справы белых падарвалі сілу і веру людзей у паўстаньне. Барацьба пайшла на ўбытак. Каліноўскі ў гэтых умовах пачаў зноў назапашваць паўстанцкія сілы, каб з новай энэргіяй выступіць вясной.

Становішча, як бачым, ад пачатку было фатальным. Розьніца ў ідэйна-палітычным асэнсаваньні мэтаў і задачаў паўстаньня паміж Варшавай і Вільняй сягала амаль ў сто гадоў. У сваіх поглядах Варшава засталася ў XVIII-м стагоддзі, бачачы мэту паўстаньня толькі ў аднаўленьні Рэчы Паспалітай у межах 1772 года (што ў прынцыпе ўжо было немагчыма, бо нягледзячы на высокі польскі патрыятызм, патрэбны былі новыя моцныя ідэі).

Комплекс нязбытнага, нерэалізаванага шляхецкага імпэрыялізму сыграў дрэнную службу варшаўскім змагарам за незалежнасьць ад Расеі. На кантыненце працягвалася „Вясна народаў”, передавая стваральная Эўропа ўжо даўно думала па-другому, змагалася з імпэрыялізмам, гуртаваліся нацыі, распаўсюджваліся дэмакратычныя ідэі, узвысілася роля і значэньне простых людзей (народа – па кваліфікацыі XIX ст.)

На вяршыні гэтых ідэй і знаходзіўся Кастусь Каліноўскі. За Каліноўскім і паплечнікамі было рэальнае разуменьне ня толькі сучаснасьці, але і ўсьведамленьне нацыянальна-дэмакратычнай будучыні народаў Рэчы Паспалітай. Пазыцыя каліноўцаў была такая: незалежнасьць, дэмакратычная рэспубліка, зямля сялянам, самавызначэньне народаў. Рухаючая сіла паўстаньня – увесь народ.

Калі б, скажам, уявіць, што каліноўцы перамаглі б і паўстаньне завяршылася б паразай Масквы, то не было б ніякай Рэчы Паспалітай. Існавала б асобная Польшча і асобная Літва-Беларусь, дзе Жмудзь, магчыма (калі б захацела), мела шырокую аўтаномію і свой парлямант у Каўнасе.

Рэальнасьць жа праяўлялася як гістарычная наканаванасьць, бо не магла Польшча і Літва-Беларусь на той час паасобна змагацца за волю супраць Расеі. Матрыцай гэтаму адзінству служыла Рэч Паспалітая і агульны вораг з Усходу, перамагчы якога тым часам было немагчыма, змагаючыся адначасна паміж сабой.

Гэтая гістарычная наканаванасьць (і закамплексаванасьць польскай палітыкі) цягнулася да 1991 года, да часу здабыцьця незалежнасьці і ўтварэньня Рэспублікі Беларусь. На сёньняшні дзень шмат якія польскія эліты зразумелі ня толькі карыснасьць для Польшчы існаваньня незалежнай Беларусі на ўсходзе, але і тое, што вольная дэмакратычная Беларусь па прыродзе сытуацыі будзе натуральным саюзьнікам Польшчы ў дачыненьнях паміж Усходам і Захадам.

Нас чакае яшчэ нялёгкая барацьба з імпэрыялізмам гэбісцкай Расеі і з ўладай яе сатрапіі ў Беларусі. Хай жа сонца Кастуся Каліноўскага асьвятляе нам шлях.

3 лютага 2013 г.

„ЗАБІЦЬ ЦМОКА”

Гэты ліст да ўсіх беларусаў. Ён прадыктаваны трывогай за нашае існаваньне і напісаны чалавекам, які быў народным прадстаўніком і па сёньняшні дзень зьяўляецца яго абаронцам.

Ведаю, што ліст прачытаюць найперш тыя, каму дарагая наша Бацькаўшчына Беларусь.

Гэта ня мала, улічваючы тое, пра што мушу казаць.

Народ, разьвіццё яго культуры і інтэлекту жыве ў яго мове. Народ зьнікае, калі зьнікае яго мова.

За ўсю гісторыю акупацыяў, якія даводзілася нам перажываць, ніколі наша нацыя не набліжалася так блізка да краю народнай пагібелі, як цяпер. У выніку антыбеларускай палітыкі Масквы і існуючага ў Беларусі рэжыму ўлады пачаўся рэальны працэс зьнікненьня нацыянальнай мовы і яе носьбіту – беларускага этнасу.

У акупацыйных ўмовах антынацыянальнай палітыкі, антынацыянальнай інфармацыі і асіміляцыйнай адукацыі мова стыхійна выжывае ў самых простых і найменш адукаваных пластах насельніцтва, якое жыве пастаянна на пастаяннай тэрыторыі. Простае насельніцтва вёскі і сацыяльных нізоў у гэтых дачыненьнях (а па вялікаму кошту – у любых дачыненьнях) зьяўляецца залатым фондам жывой нацыянальнай мовы, грунтам яе творчага разьвіцьця.

У нацыі няма лішніх людзей. Моўная творчасьць нізоў такая ж важная, як і моўная творчасьць эліты. Толькі творчасьць нізоў існуе неўсьвядомлена ў традыцыях і сацыяльных укладах, а дзейнасьць эліты – ва ўсьвядомленым індывідуалізме.

Расейскія нішчыцелі беларускага народа разумелі базавае значэньне простых людзей – сялянаў – у захаваньні нацыянальнага этнаса. Беларусаў зьнішчалі асэнсавана. Ворагі нашага існаваньня праводзілі этнацыд рознымі мэтадамі. Царызм рабіў стаўку на русіфікацыю праз асіміляцыйную адукацыю. Камунізм дадаў да гэтага фізічнае вынішчэньне, пазбаўленьне людзей ад прыватнай уласнасьці, зямлі, сродкаў вытворчасьці.

Былі забітыя і замардаваныя мільёны нашых радакоў, але этнас і арэал беларускай мовы заставаўся жыць.

Праз 20 гадоў пасьля вайны, у пэрыяд прапагандысцкай пабудовы камунізму, камуністы зразумелі прычыну жывучасьці беларускага этнасу. Ёй зьяўляецца існаваньне вёскі і (што важна) пастаяннага насельніцтва на пастаяннай тэрыторыі.

У 60-х гадах у Беларусі быў распрацаваны плян ліквідацыі больш за 70 адсоткаў беларускіх вёсак пад выглядам „бесперспэктыўных”. Насельніцтва ліквідаваных вёсак павінны былі перасяліць у іншыя месцы, у іншыя населеныя зоны і тэрыторыі.

Вырываньне насельніцтва з гістарычна абжытай тэрыторыі шляхам ліквідацыі гэтай тэрыторыі (вёскі) і перасяленьне людзей цалкам ліквідуе ўсе традыцыі, культурныя дачыненьні, а ва ўмовах русіфікацыі – і родную мову перасяленых людзей.

Перасяленьне беларусаў з Чарнобыльскай зоны ёсьць трагічная ілюстрацыя такога працэсу.

Немцы і савецкія партызаны НКВД за чатыры гады акупацыі (1941-1944) спалілі больш за 9 тысячаў беларускіх вёсак (у асноўным, разам зь людзьмі). Этнас выжыў. Тады (ўжо ў 60-х) камуністы спланавалі зьнішчыць больш за 34 тысячы беларускіх вёсак і перасяліць людзей у астатнія 9 тысяч сельскіх паселішчаў, якія пакідалі ў Беларусі. (Дадам, што ў 1950–1970-х гадах уся ўлада ў БССР была ў руках былых савецкіх партызанаў – выхадцаў з НКВД.)

Макабарычны плян, які пачаў ажыцьцяўляцца, ня быў даведзены да канца па розных прычынах.

Гэты плян (аграгарадкі) працягваецца цяпер пры антыбеларускім рэжыме і ўнутранай акупацыі краіны ва ўмовах русіфікацыі, ліквідацыі беларускіх школаў і алкагалізацыі насельніцтва.

Ажыцьцяўленьне такога разбуральнага пляна ва ўмовах антыбеларускай палітыкі дае маштабныя разбуральныя вынікі, пасьля якіх не застаецца ўжо нічога, і рэгенерацыя немагчымая. Тут пачынаецца рэальная страта этнасу, рэальная страта нацыянальнай мовы і фактычная сьмерць нацыі.

Вынішчэньне даходзіць да дна. Этнічныя рэсурсы заканчваюцца.

Унутраную акупацыю Беларусі можна параўнаць з анкалагічнай хваробай, калі для вынішчэньня нацыянальнага арганізма народа выкарыстоўваецца ракавая клетка, якая перарадзілася. У гэтым палягае прычына выніковасьці разбурэньня і сьмяртэльнасьці антыбеларускай палітыкі акупацыйнага рэжыму цемры і

цемрашальства. Вялікая частка грамадзтва ўспрыняла цёмны рэжым, як свой, а ён ад пачатку быў забойча чужым, нягледзячы на становішча „выхадца з народу”, якое маскавала яго рэальную сутнасьць.

Ёсьць дзьве дарогі ратаваньня Беларусі, якія павінны існаваць разам. Першая дарога – гэта палітычная барацьба з мэтай ліквідацыі антыбеларускага рэжыму. Перад нацыяй аб'ектыўна і рэальна стаіць задача, кажучы вобразнай мовай фальклёра і кіно, „забіць цмока”. Чым хутчэй гэта адбудзецца, тым большыя шанцы вярнуцца да нармальнасьці.

Другая задача – гэта грамадзкі супраціў і падтрыманьне жывога існаваньня беларускай мовы. Гэтая задача пад сілу кожнаму беларусу – трэба гаварыць на роднай беларускай мове, і кожны дзень выхоўваць на ёй сваіх дзяцей.

Цяпер гэта не парада, не рэкамендацыя, а ўмова нацыянальнага выжываньня, катэгарычны імпэратыў паводзінаў беларуса, калі хочам застацца жыць у сваім доме, на ўзроўні культуры і цывілізацыі.

Тое рэпрэсіўнае антыбеларускае шаленства, якое разгортваецца ў апошні час, той зьдзек над Беларускім Бел-Чырвона-Белым Сьцягам, над беларускімі людзьмі, носьбітамі мовы і культуры, над беларускімі кнігамі, над Курапатамі і мартыралогам нацыі, над сьвятым імем і памяцьцю Кастуся Каліноўскага – усё гэта не таму, што сатрап нейкага баіцца ды хоча гарантаваць сабе бясьпеку ўлады (як некаторыя мяркуюць). Гэта ёсьць найперш расейская палітыка, якая робіцца рукамі Лукашэнкі ў Беларусі. Ідзе падрыхтоўка да ліквідацыі суверэнітэту нашай краіны, якая намечана на 2015 год, калі Расея зьбіраецца стварыць свой авантурны Эўра-Азіяцкі саюз, і Лукашэнка падпісаў гатовасьць да авантуры.

Пуцінскай гэбоўскай Расеі абходзіць, каб як наймацней духоўна, ідэйна і культурна раззброіць беларусаў перад 2015 годам, каб яны не скансалідаваліся на супраціў. Крэмль сьпяшае, цісьне на свайго сатрапа, і ён стараецца – робіць тое, што мы бачым.

Настае час узяць у рукі нашу першую і апошнюю магутную зброю – гэта нашу мову.

Беларусы, вяртайцеся! Вяртайцеся да нашай беларускай мовы!

Тыя, каго вучылі ў рускай школе, вяртайцеся да свайго, кідайце чужое, гаварыце па-беларуску, пачынайце з сёньняшняга дня, нават калі ў вашай памяці засталіся толькі два беларускія словы – „люблю Беларусь!”

Гаварыце іх. Паўтарайце іх кожны дзень, і вы пачуеце, што – „ўзаемна”.

Гаварыце ў сям'і, на вуліцы, у грамадзкіх месцах, у транспарце – усюды толькі па-беларуску, каб чулі і вучыліся дзеці. Чытайце кожны дзень у голас добрыя беларускія кніжкі, вучыце кожны дзень па-беларуску сваіх дзяцей.

Адварочвайцеся ад антыбеларускага рэжыму, не спадзявайцеся на яго, бо ён чужы, але Бацькаўшчына – свая. Зьберажэм яе для сябе праз нашу вялікую Беларускую мову. Пачынайма – і будзе жыць Беларусь!

14 лютага. 2013.

РЭЧАІСНАСЬЦЬ І БУДУЧЫНЯ

У 2013 годзе назіраецца выразная інтэнсіфікацыя акупацыйнай палітыкі на Беларусі з боку антыбеларускага рэжыму і пуцінскай Масквы. Гэта выяўляецца ва ўсё больш жорсткай трактоўцы беларусаў як акупаванага насельніцтва і шэрагу захадаў, накіраваных на ліквідацыю суверэнітэту, падрыву эканомікі і пазбаўленьня матэрыяльнай базы людзей, што мусіла б прывесьці да яшчэ большай люмпэнізацыі грамадзтва і зьмяншэньня колькасьці карэнных жыхароў Беларусі.

Ключавыя падзеі ў гэтым накірунку, якія адбыліся з пачатку года, наступныя:

– канчатковае рашэньне рэжыму аб пабудове атамнай электрастанцыі ля Астраўца (фактычна расейскай) коштам Беларусі і інтэнсіфікацыя будаўніцтва;

– увядзеньне расейскай ваеннай базы ў Беларусь. Перадача аэрадрома, пабудоў і тэхнічнага забесьпячэньня пад расейскую ваенную авіябазу каля Ліды;

– канчатковае рашэньне аб стварэньні кітайскага тэхнапарка ў Беларусі і аб перасяленьні кітайцаў на беларускую тэрыторыю. Інтэнсіфікацыя будаўніцтва;

– заражэньне афрыканскай чумой сьвіной жывёлагадоўлі Беларусі. Неадэкватныя меры ў ліквідацыі эпідэміі сьвіной чумы ў краіне. Плянаваньне заканадаўства аб забароне вырошчваньня сьвіней насельніцтвам Беларусі;

– плянаваньне заканадаўства аб абмежаваньні рынчнага гандлю для насельніцтва (дазволіць гандаль толькі садавіннай-гароднінай, астатняе забараніць);

– пачала дзейнічаць антынацыянальная сістэма падаткаабкладаньня ў сувязі з уцягненьнем краіны ў мытны зьвяз Расеі і Казахстана;

– справакаваныя праблемы са стратэгічным рэсурсам краіны – «Беларуськаліем»;

– ганеньні на беларускія кнігі, беларускіх гісторыкаў і Гарадзенскі ўнівэрсітэт;

– пачатак новага ганеньня на беларускі каталіцкі касьцёл (захоп ксяндза Лазара);

– пачатак чарговага ганеньня на беларускую навуку, працяг зьнішчэньня фундамэнтальнай навукі.

Усё гэта адбылося на працягу паўгода і (што істотна) рухаецца адначасна. Атамная электрастанцыя ў сэйсмічнай зоне за кошт Беларусі – гэта рэальная пагроза другой атамнай катастрофы, якую беларуская нацыя ўжо наўрад ці здолее перажыць. Гэта экалягічнае, тэхнагеннае забруджаньне асяроддзя і вялікай населенай і культурна асвоенай тэрыторыі. Гэта дэмаграфічная, культурная і сацыяльна-маральная разбуральная сытуацыя ў сувязі з перасяленьнем сюды тысячаў чужых людзей па абслузе АЭС з Расеі. Гэта энэргетычная залежнасьць ад расейскай сыравіны і прывязанасьць да беспэрспэктыўнай энэргетыкі ўчарашняга дня.

Станцыю будуюць насуперак навуковай логіцы і насуперак нацыянальным інтарэсам Беларусі. Гэта валюнтарысцкае акупацыйнае рашэньне.

Расейская ваенная авіябаза пад Лідай за кошт Беларусі – гэта ёсьць частковае абмежаваньне суверэнітэту і рэальная пагроза

суверэнітэту краіны, а таксама патэнцыйная пагроза нацыі на выпадак ваеннага канфлікту. У любы час ваенная сіла расейскай базы можа быць скарыстана супраць народа Беларусі.

Стварэньне кітайскага тэхнапарку ў Беларусі па сваёй фінансава-эканамічнай сутнасьці выглядае афёрай, якая павесіць мільярдныя даўгі на плечы беларусаў. Кітайцы ня ў стане асвоіць высокія тэхналёгіі, зрабіць якасныя тавары, якія на высокім узроўні маглі б канкураваць на рынку. Тут ёсьць глыбокія ўнутраныя прычыны. Стыхія кітайскай вытворчасьці – няякасны тандэт за кошт таннай рабсілы.

Але палітычная сутнасьць авантуры з кітайскім тэхнапаркам не ў тэхналёгіі і не ў эканоміцы, а ў перасяленьні вялікай колькасьці кітайцаў у Беларусь (па пляну – каля мільёна). У вайне зь беларускай нацыяй да гэтага не дадумаліся ні цар, ні бальшавікі. Тым часам маскоўскі гэбізм, абапіраючыся на вырадка беларускага народа, ужо прыступіў да ўвасабленьня сваёй задумы.

Беларусы ня ведаюць, што ёсьць такое кітайцы і, магчыма, не ўяўляюць, што ім пагражае. Якраз ведаючы гэта, зь вялікім узрушэньнем кажу, што калі вырадкам народа ўдасца іхны плян і сотні тысячаў кітайцаў будуць пераселены ў Беларусь, то на працягу вельмі кароткага часу беларуская нацыя зьнікне з твару зямлі. Беларусы ня змогуць абсалютна нічым супроцьстаяць кітайцам, у іх няма ніякай зброі дзеля супраціўленьня. Перад кітайцамі мы ўжо ня нацыя, не грамадзтва і не культура, а бязладны натоўп. Гэта перад расейцамі мы яшчэ культура і гістарычная сіла. Перад кітайцамі – як кажуць – забудзьце пра будучыню, як на няшчасьце, забыліся многія пра сваю мову.

Гісторыя імпэрскага вынішчэньня народаў пакінула шэраг фактаў антычалавечнага варварства і злачынства, калі, нішчачы народ, падрывалі яго эканоміку, пазбаўлялі людзей працы і харчаваньня. Выразныя прыклады – Ірляндыя, Украіна, Камбоджа (Кампучыя), Абхазія і г. д.

У 1840-х гадах (у час эўрапейскай вясны народаў) брытанцы выклікалі масавую хваробу бульбы (асноўнага прадукта) у Ірляндыі. Адначасна яны вывезьлі з Ірляндыі ўсё збожжа і іншыя прадукты. На востраве пачаўся жахлівы голад. Памерла два мільёны ірляндцаў. Чатыры мільёны эміґравалі ў Амэрыку. З васьмі мільёнаў народа на востраве засталося толькі два. Сёньня ў Ірляндыі чатыры мільёны жыхароў. (Падрабязьней пра гэта гл. публікацыі Валеры Буйвала.)

Ірляндзкую нацыю ўратавалі ад захопу брытанцамі каталіцызм, які зьяднаў ірляндцаў у барацьбе з брытанцамі, і вастраўнае разьмяшчэньне краіны.

У 1930-х гадах аналягічную палітыку праводзілі расейскія бальшавікі на Украіне: вывезьлі збожжа, прадукты, паставілі энкавэдзісцкія кардоны і выклікалі жахлівы галадамор. (вымерла, па падліках украінцаў, 10 мільёнаў людзей).

Камуністычны генацыд «чырвоных кхмераў» у Кампучыі таксама выкарыстоўваў мэтодыку забароны есьці. (Забівалі тады, калі была парушана забарона.)

Аналягічным чынам (як брытанцы) рускія ў XIX стагоддзі выпхнулі абхазаў у Турцыю, заняўшы іхныя землі. (Сёньняшнія абхазы – гэта народ, які вярнуўся з эксодуса на сваю зямлю.)

Прыкладаў шмат, і XXI стагоддзе для некаторых народаў (паўночныя карэйцы, напрыклад) нічым не адрозьніваецца ад самага панурага азіяцкага сярэднявечча.

Кароткі гістарычны агляд я зрабіў тут дзеля таго, каб лягчэй было зразумець, што за вайну і якімі мэтадамі вядзе Расея супроць Беларусі.

Тое, што афрыканская сьвіная чума завезена ў Беларусь з Расеі, вымкнулася адразу, але потым інфармацыю прыдушылі і пра пытаньне адкуль што ўзялося як бы і не гавораць. А «ўзялося» яно з Расеі разам з усімі тымі зьявамі, пра якія я тут пішу.

У Расеі яшчэ з савецкіх часоў сьвінагадоўля была разьвітая вельмі слаба. Амаль ўвесь СССР мясам забясьпечвала Беларусь, якая выробляла яго на душу насельніцтва больш, чым у Злучаных Штатах Амэрыкі. Афрыканская сьвіная чума ў Расеі існуе ўжо гадоў шэсьць. Але паколькі гэты сэктар жывёлагадоўлі там невялікі, то і катастрафічных вынікаў у расейскай эканоміцы эпідэмія ня выклікала. Тым часам у Беларусі галоўныя прадукты жывёлагадоўлі і асноўныя сродкі харчовага існаваньня насельніцтва – гэта сьвінагадоўля, буйное рагатае быдла (каровы) і галоўная культура – бульба. Падрыў аднаго з гэтых асноўных складнікаў ёсьць удар па ўсім народзе.

Цяпер гэты ўдар ужо нанесены – ціха, хітра і падступна. У сельскай мясцовасьці зараз ужо ня кожны можа ўтрымаць карову. Статак прыватных кароў зьменшаў. Але парсюка выгадаваць і ўтрымліваць лягчэй – можа нават кожны адзінокі пэнсіянер. Зараз усе гэтыя людзі асуджаныя на беднае, нішчымнае існаванне, а сьвінагадоўля ў краіне можа быць увогуле зьнішчана як гаспадарчая вытворчасьць. Тое, што ўсё ідзе да гэтага, сьведчаць варварскія татальныя мэтады зьнішчэньня хворых і здаровых (!) жывёл і пляны рэжымнай улады забараніць беларусам увогуле трымаць і гадаваць сьвіней.

Я ўжо не кажу пра праблему зь дзікамі ў беларускіх лясах. Але тут зраблю дэгрэсію, каб паказаць якая ланцуговая рэакцыя гэтай расейскай чумы разгортваецца ў палітыцы. Выявілася, што шмат якія беларусы аказваецца ня ведаюць, што гадоў 6-7 таму па мяжы Віленшчыны зь Беларусяй летувісы за грошы Эўразьвязу ціхенька паставілі мэталёвы нержавейны трохмэтровы плот. Але гэтага мала (ўсяроўна страшна). Цяпер, у сувязі з расейска-афрыканскай чумой, яны зноў тармосяць Бруссэль. Ім хочацца ўжо зрабіць на мяжы магутную стальную непрабіўную сцьяну, каб адгарадзіць Віленшчыну надзейна. Вось такая паліткамэдыя і рэальнасьць. Дарэчы, летувісы (Палецкіс etc.) зьяўляюцца галоўнымі лабістамі лукашысцкага рэжыму ў Эўрапарляманце. Такія метамарфозы. Цікава назіраць, успамінаючы, як ў 80-90-х мы, Народны Фронт, пасьлядоўна падтрымлівалі суверэнітэт і свабоду Летувы.

Але вернемся да чумы. Не хацелася б нядобра прадказваць, але па логіцы былых «малочных» і «мясных» войнаў, трэба чакаць беларусам наступнага ўдару з боку Расеі ўжо па гадоўлі кароў (з бульбай таксама маем праблемы). Арда ня спыніцца ніколі, калі яе саму не спыніць.

Закон аб абмежаваньні гандлю на грмадзкіх рынках яшчэ рэжымам не прыняты, але сама пастаноўка пытаньня аб тым, каб людзям дазволіць гандляваць на рынках толькі садавінай ды гароднінай, набліжае становішча да паняцьцяў «чырвоных кхмераў». Сумяшчэньне такіх накірункаў вынішчальнай палітыкі як абмежаваньне гандлю на грмадзкіх рынках плюс распаўсюджваньне афрыканскай сьвіной чумы паказвае на злавесную тэндэнцыю, накіраваную на зьбядненьне і безвыходнасьць жыцьця беларускага насельніцтва ў сваёй краіне, на выштурхоўваньне беларусаў за мяжу (у Расею) і адначасна засяленьне краіны іншымі людзьмі, найперш – кітайцамі.

Назіраючы рэжым, не ўзьнікае ніякіх «невядомых» ў сістэме ураўненьняў акупацыйных падзей. Антыбеларуская антынацыянальная палітыка відочная, грубая і наўпраставая, як кій. Можна ўзяць любы год цёмнага рэжыму, паралічыць яго палітычныя

дзеяньні, і яны самы укладваюцца ў радок антыбеларускай накіраванасьці. Застаецца толькі просты фармальны аналіз. У 2006 годзе на афіцыёзным так званым «усебеларускім сходзе» начальнік рэжыму адкрыта сказаў, што сэнс ягонага праўленьня – **зрабіць так, каб нічога ўжо ня можна было вярнуць назад.** Гэта формула разбурэньня выказаная цынічна і тупа. Але уражвае ня тое, што вырадак кажа адкрыта: я вас зьнішчу. Уражвае, што беларуская эліта грамадзтва не разумее, што ён кажа. Ёй здаецца, што ідзе дождж, калі плююць ў твар. Толькі сумяшчэньне гэтых двух зьяў дазваляе ўбачыць сапраўдны сэнс нашай нацыянальнай небясьпекі і нашай нацыянальнай ганьбы.

Тут няма нічога выпадковага (любое псіхічнае адхіленьне лагічна абгрунтаванае, тым больш палітыка). Зноў пачаліся нападкі на касьцёл, на навуку, на значных асоб, на чарзе будуць творчыя калектывы і людзі, беларуская гісторыя, унівэрсітэцкая адукацыя і г. д. Пачынаецца новая хваля зачысткі нацыі, дзе нават павышэньне платы за вучобу ў ВНУ наўпрост паяднана з апэрацыяй «сьвіная чума» (шмат студэнтаў матэрыяльна зьвязаныя зь вёскай, вучыцца ім стане немагчыма).

У гэтым годзе Беларусь уступіла ў новы этап пагібелі народа – матэрыяльны. Перад гэтым (пра што мне прыходзілася шмат пісаць) быў пэрыяд разбурэньня духоўнага і палітычнага (разбурэньне нацыянальных каштоўнасьцяў), які пачаўся са зьнішчэньня нацыянальна-дзяржаўных беларускіх сымвалаў і ўвядзеньнем акупацыйнай мовы ў якасьці дзяржаўнай. Потым былі зьнішчаны беларускія падручнікі, кнігі, газэты, дзіцячыя часопісы, выдавецтвы, беларуская школа, беларускае тэлебачаньне і радыё, беларускія архівы радыё і тэлебачаньня, літаратура, грамадзянская супольнасьць, сфальсіфікаваная і абпляваная беларуская гісторыя і г. д.

Асноўныя каштоўнасьці, дэкляраваныя хунтай для людзей вёскі, працоўных і пэнсійных масаў, на якія абапіраўся рэжым, былі рэгулярная пэнсія, «чарка і скварка». Цяпер скваркі ўжо ня будзе. Але рэжым набраў такую кандыцыю, што цалкам можа існаваць без народа: усе сістэмы функцыянуюць самастойна.

Апошні трэці этап, які можа надыйсьці (бо ўжо было) – гэта этап фізічны (фізічнае вынішчэньня былых беларусаў). Пра гэта можна па-рознаму думаць і нават зусім ня думаць, але ўсё, што пісалася, казалася і папярэджвалася 15-20 гадоў таму (і пра што некаторыя не хацелі слухаць), адбылося потым ва ўсіх на вачах і працягвае адбывацца.

Акупацыйны рэжым і акупацыйная палітыка выяўляюцца перш за ўсё ў адносінах да насельніцтва. Акупаванае насельніцтва бяспраўнае. Людзі, экспэрты, навукоўцы, працаўнікі і творцы могуць пісаць скаргі, зьвяртацца, зьбіраць подпісы, нават мітынгаваць, каб не будавалі ім, напрыклад, пад носам чужы шкодны хімзавод, каб не зганялі іх з сваёй зямлі дзеля кітайцаў, расейцаў і г. д. Але ўсё яно дарма. Чхаў акупацыйны рэжым на ўсе гэтыя рабскія пэтыцыі. Хімзавод пабудуюць на носе, згоняць са сваёй зямлі беларусаў, паселяць кітайцаў і пасадзяць на карак атамную электрастанцыю. А калі вёска будзе замінаць, прыгоняць бульдозеры, зруйнуюць дамы, усё спаляць і паедуць далей. Такая рэчаіснасьць. І калі яна каму незразумелая, то толькі па віне таго, хто не разумее, нават калі па яго ўжо прыйдуць.

Аб'ектыўнае становішча цяпер такое, што адкрытыя грамадзкія пратэсты, практычна, ня маюць выніку, трацiцца іх сэнс. Тут амаль тое самае, калі б у 1943 годзе ў Менску выйсьці з плякатамі супраць Гітлера за правы чалавека. Канцлягер забясьпечаны. Таму змагаліся іншымі спосабамі.

Але рэчаіснасьць такая, што кожны дзень існаваньня антыбеларускага рэжыму і мельцяшэньне вырадка – гэта крок да народнай сьмерці. Пэрспэктыва ў рэжыма – толькі сьмерць. Яна ўжо дыхае ў патыліцу нацыі.

Аб'ектыўна беларускае грамадзтва стаіць перад неабходнасьцю – як толькі магчыма ліквідаваць антыбеларускі рэжым і дыктатуру дзеля свайго нацыянальнага ацаленьня. Але ажыцьцявіць тое яно ня ў стане, бо за гады ўнутранай акупацыі нацыя духоўна зламалася (яе зламалі). Пералом адбыўся даўно, і арганізавацца на змаганьне яна пакуль не гатовая.

Каб змагацца з вынішчэньнем народа, трэба абараняць сваё. Тым часам люмпэнізацыя беларускіх масаў дасягнула крытычнай рысы. Ім няма чаго абараняць. У іх няма зямлі і прыватнай уласнасьці, няма мовы, культуры, гісторыі. Ад іх гэта альбо адабралі, альбо яны самы адмовіліся пад прымусам. У іх ужо няма нічога свайго, і таму, фактычна, няма Айчыны, якую яны лёгка могуць аддаць, не разумеючы яе каштоўнасьці. («У пролетаріата нет отечества» – Ленін)

Становішча амаль трагічнае. Асабліва ўлічваючы, што разгромленыя нацыянальныя палітычныя сілы. Тым ня менш ліквідацыя рэжыму – гэта неабходнасьць.

Трэба цьвяроза ўсьведамляць на ўзроўні адказнасьці за будучыню нацыі (ня слухаць розных пустых і купленых дэмакратычных балаболаў), што пасьля ліквідацыі рэжыму на доўгі час (пакуль ня станем на ногі і ня створым моцны ўнутраны рынак) шлях ў Эўразьвяз для нас павінен быць зачынены (тут табу). Інакш мы імгненна страцім палову працаздольнага насельніцтва, ато і больш. Яно выедзе з краіны. Тым больш, што ў часы пераменаў эканамічныя цяжкасьці і пагаршэньне жыцьця непазьбежныя (і мы ведаем, што гэта за цяжкасьці і хто можа прыехаць замест сваіх). Не выпадкова часам чуюцца здавалася б дзіўныя заявы на Захадзе, што пасьля ліквідацыі рэжыму Беларусь, маўляў, могуць хутка прыняць ў Эўразьвяз. Мы ведаем цану такіх спадзяваньняў і ведаем, каму выгадны свабодны рух капіталаў і рабочай сілы ў той час, калі мы, зьнясіленыя рэжымам і яго даўгамі, будзем ляжаць. Аддток «мазгоў» (галоўнай цяпер вытворчай сілы) і вынікі гэтага адтоку мы адчуваем ўжо зараз і ўвесь час. Я не кажу ўжо пра амаральнасьць агрэсіўнай лявацкай ідэалёгіі Эўразьвязу, накіраванай на разбурэньне Хрысьціянства, сям'і, маральнай сутнасьці чалавека.

Альтэрнатывай антыбеларускаму рэжыму і нацыянальнай сьмерці ёсьць добрая будучыня людзей. Дзеля добрай будучыні варта змагацца. Добрая будучыня – гэта вольны чалавек, гарантаваная праца, забясьпечаная старасьць. Гэта адсутнасьць трывогі за заўтрашні дзень. Добрая будучыня – гэта павага да чалавека і да ўсіх людзей. Гэта сьвет, дзе ўлада не крычыць, не хаміць, не зьневажае, не плюе на народ, на культуру і мову. Гэта сьвет, дзе беларускі грамадзянін можа вольна рабіць, купляць і прадаваць. Гэта сьвет, дзе шануюць сям'ю і працу, дзе ўлада выконвае свае законы, і ўсе роўныя перад законам. Гэта сьвет, дзе шануецца жыльлё чалавека, яго перапіска і ўнутраны сьвет. Гэта грамадзтва, дзе ветлівая паліцыя дапамагае людзям, дзе дзяржаўная медыцына ёсьць домам здароўя, а ня сродкам нажывы, дзе высокі ўзровень адукацыі ў школе, дзе людзкае тэлебачаньне без брыдоты і хлусьні. Гэта сьвет, які радуецца і ўсьміхаецца, які сьпявае і гаворыць па-беларуску. Гэта сьвет, дзе жыве сьветлая Беларусь.

Гісторыя паказвае, што лёсам дзяржаваў, краінаў займалася і клапацілася невялікая колькасьць людзей – эліта грамадзтва. Ад іх, перш за ўсё, залежыць будучыня народа, на падтрымку якога яны разьлічваюць. Тут павінна стварацца, перш за ўсё, беларускае гуртаваньне і беларуская пэрспэктыва. І калі тут тое будзе – людзі падтрымаюць. Адсюль павінна зыходзіць разумная беларуская праца, асьвета, арганізацыя і змаганьне.

5 жніўня 2013 г.

КАНЦЭРТ ДЛЯ АНАЛЬФАБЭТА З АРКЕСТРАМ

Антыбеларускі рэжым (выказваньне Лукашэнкі) прапанаваў скасаваць датацыі і перавесьці на камэрцыйнае існаваньне беларускі нацыянальны тэатр. На справе тут агучаны плян яго ліквідацыі. Дзяржаўныя нацыянальныя тэатры без датацыяў не існуюць. Тут намер хуткага разбурэньня беларускага тэатра з наступным абплёўваньнем і паклёпам, маўляў „сам памёр" (як казалі спраўцы пасьля зьнішчэньня Васіля Быкава).

Ня будзем казаць пра знаўцаў мастацтва. Кожнаму культурнаму чалавеку вядома, што мастацтва (і асабліва тэатр) патрабуе датацыі, матэрыяльнай падтрымкі. Само сябе мастацтва не акупае. Гэта сфэра культуры, якая патрэбная ўсяму грамадзтву, і грамадзтва ідзе на выдаткі дзеля культуры. Грамадзтва, якое не датуе культуру (альбо не разумее, што гэтак трэба рабіць), знаходзіцца на нізкім узроўні разьвіцьця.

Мастацтва спрыяе гуманітарнаму ўзвышэньню асобы і грамадзтва. Яно зьяўляецца люстэркам нацыі ў яе жыцьцёвых, духоўных, творчых і гістарычных памкненьнях.

Камэрцыйнае мастацтва (якое выжывае ў бізнэсе) належыць да мас-культуры і накіраванае на пазаэстэтычнае, неадэкватнае і спажывецкае задавальненьне, бытавых, псіхалагічных патрэбаў, комплексаў, неразьвітых і збочаных уяўленьяў людзей. Яно не імкнецца ўзвысіць людзей да высокіх ідэй, эстэтыкі і красы, а само апускаецца да ўзроўню спажыўца. Роля яго атупляючая, узьдзеяньне на культурны ўзровень грамадзтва – дэградуючае.

На гэтым я скончу тут пераказ агульнавядомага і спынюся на небясьпечных ілюзіях, якія (па логіцы абсурду) пэрманэнтна жывуць у нашым грамадзтве.

Пачуўшы публічную дэманстрацыю неадукаванасьці публічнага чалавека, людзі пачынаюць сьмяяцца, думаючы, відаць, што асоба засаромеецца, выправіцца, і натуральны парадак рэчаў застанецца на месцы, бо інакш ня можа быць.

Тым часам „неадукаваная асоба" не саромеецца, не выпраўляецца, і натуральны парадак рэчаў замяняецца абсурдам. Тады людзі пачынаюць лавіць ротам паветра і хапацца за галаву, пакуль іншыя ня скажуць ім з гары, што абсурд якраз і ёсьць тым парадкам, які павінен быць.

Пра гэты „ілюзіён" мне прыходзіцца пісаць пастаянна вось ужо скора 20 гадоў, толькі ў іншай форме, ужываючы непрыемныя азначэньні, кшталту „тэхналёгія зла", „лёгіка ўнутранай акупацыі", „канцэпцыя ліквідацыі беларускай культуры", „стратэгія вынішчэньня беларускай нацыі", „тактыка антыбеларускай палітыкі", „палітыка лінгвацыду" і г. д.

Ілюзіі не зьнікаюць. І мы разумеем, чаму. Таму паўтараць гэтую тэму трэба.

Нядаўна начальнік рэжыму, магчыма, першы раз у жыцьці трапіўшы ў тэатр, у чарговы раз напалохаў культурную грамадзкасьць, заявіўшы, што перавядзе нацыянальны акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы на самаакупальнасьць. Маўляў, хай акторы, што заробяць, тое і падзеляць, а за начальнікам рэжыму застанецца толькі ідэалягічны кантроль.

Культурная эліта, ведаючы магчымасьці начальніка, перажыла сапраўдны шок. Кожны разумее, што гэта ёсьць ліквідацыя нацыянальнага тэатра. Але і на гэты раз бадай што ўсе зноў падумалі: такога ня можа быць. Не разумее начальнік – малапісьменны, некультурны – трэба яму растлумачыць. Некаторыя і пачалі тлумачыць, некаторыя сталі зьедліва крытыкаваць, іншыя – рагатаць. 19 гадоў – адна і тая ж рэакцыя. Абсурд даўно стаў рэальнасьцю, а яны ўсё ня вераць, што такое можа быць.

Прычына ілюзіяў вядомая – яна ў штучнай затрымцы нацыянальнага разьвіцьця, у недасьпеласьці нацыянальнай сьведамасьці, калі грамадзтва, мову і культуру якога зьнішчаюць, не адчувае пагрозы сабе. Такое грамадзтва можа забіць нават малая варожая групоўка, захапіўшы ўладу, бо ніякія падзеі вынішчэньня не ўплываюць на адсутнасьць кансалідаванай сьведамасьці і не выклікаюць контрдзеяньня. Акупацыйны рэжым напоўніцу выкарыстоўвае такі стан людзей, актывізуе дзеяньні па нацыянальнаму атупленьню асобы ў грамадзтве. Разбурэньне робіцца сістэмна і пасьлядоўна, прытым не адразу, а пачаргова, з паступовым насіленьнем і пранікненьнем ў дробныя справы, ва ўсю яшчэ слаба сфармаваную макраструктуру нацыянальных дачыненьняў.

Так была ліквідавана беларуская школа і адукацыя. Так быў ліквідаваны Беларускі ліцэй імя Якуба Коласа, а памяшканьне забрана дзеля патрэбаў рэжыму. (Ніхто ня мог паверыць, што такое станецца. Абсурд. Навошта? Але такое сталася.)

Так быў ліквідаваны Літфонд і выкінуты на вуліцу знакаміты Саюз беларускіх пісьменьнікаў, а будынак – забраны дзеля патрэбаў рэжыму. (Такога ніхто ня мог уявіць – сталася.) Так быў расколаты Саюз пісьменьнікаў. (Навошта? – Сталася.) Так былі ліквідаваныя беларускія дзіцячыя часопісы – знакамітая „Бярозка" і інш. (Навошта? – Сталася.) Так было ліквідаванае беларускае выдавецтва для моладзі „Юнацтва". (Навошта? – Сталася.) Так была зьнішчана рэдакцыя Беларускай энцыкляпэдыі, разбурана акадэмічная сістэма Акадэміі Навук, ліквідаваны Інстытут Беларускай літаратуры. (Як такое можа быць? – Можа. Сталася.) Так былі ліквідаваныя беларускія радыёстанцыі і зьнішчана беларускае тэлебачаньне. (Сталася!) Так былі спаленыя беларускія падручнікі для школаў. (Ня можа быць? Аўтадафэ? – Можа. Сталася.) Так быў складзены чорны сьпіс забароненых беларускіх музычных ансамбляў, музыкаў і сьпевакоў, некаторых выштурхнулі за мяжу. (Нельга паверыць. Навошта? – Можна паверыць! Сталася.) Так выганяюць з Горадзенскага ўнівэрсітэту беларускую прафэсуру за напісаньне кнігі пра гісторыю Гародні. (Але ж тое незаконна, гэта ненармальнасьць! – Гэта рэальнасьць. Сталася.). Так задушылі беларускі часопіс „Архэ". Як гэта? – А так гэта. Сталася!)

Зрэшты, каб пералічыць усе злачынствы антыбеларускага рэжыму перад беларускай культурай, мне спатрэбіліся б дзясяткі старонак тэксту. А калі да гэтага дадаць яшчэ палітыку, эканоміку, фінансавую і судовую сфэры, адносіны да людзей, – то сотні старонак.

Сістэма вынішчэньня вялікага беларускага (ліцьвінскага) народа была распрацавана ў Расеі даўно і ўжывалася на практыцы. Апошнія лубянскія распрацоўкі зьнішчэньня беларускай нацыі былі зробленыя пры саветах у 1980-х гадах і пазьней перанятыя пры Ельцыне ў 1995 г. (Сакрэтныя тэксты, аднак, друкаваліся на Украіне і ў нас.)

Беларускі Народны Фронт быў знаёмы і з гэтымі маскоўскімі плянамі, і з падыходамі, і ведаў, як супрацьстаяць антыбеларускай палітыцы.

Самы галоўны тэзіс расейскай тэхналёгіі захопу, выкладзенай у 1980-х гадах, заключаўся ў абавязковым зьнішчэньні нацыянальных каштоўнасьцяў, ведаў і ўяўленьняў пра такія каштоўнасьці ў народа, які трапіў пад маскоўскую акупацыйную распрацоўку. Абавязкова мусіла быць ліквідавана нацыянальная мова (цераз асіміляцыйную адукацыю) і веды пра мінулае (найперш пра гісторыю). Народ, пазбаўлены сваёй мовы і ўяўленьня пра нацыянальныя

каштоўнасьці, губляў здольнасьць да кансалідацыі, супраціўленьня і разьвіцьця. Ім можна было лёгка маніпуляваць і выкарыстаць для самаліквідацыі.

Ад ліпеня 1994 года пачалася інспіраваная з Масквы ўнутраная акупацыя Беларусі цераз унутраны легальны захоп улады з выкарыстаньнем выбарчых дэмакратычных працэдур. Пачалася антыбеларуская акупацыйная палітыка. Пра гэта мной ужо шмат сказана і напісана, пачынаючы з 90-х гадоў мінулага стагоддзя. Паўтару тут толькі адно важнае палажэньне, без усьведамленьня якога нашае грамадзтва ня здолее супраціўляцца катастрофе. Гэтае палажэньне – веданьне пра палітычную мэту антыбеларускай палітыкі акупацыйнага рэжыму і пра шлях яе дасягненьня.

Мэта – (канцовая мэта) уключэньне тэрыторыі Беларусі ў склад Расеі з поўнай (праз русіфікацыю) заменай карэннага насельніцтва. Шлях дасягненьня – пакрокавы наступ, які ніколі не спыняецца. Гэта тыповая расейская палітыка з дзяржаўным ведамствам агрэсіі, разьлічаная – на ўвесь час для дасягненьня іхнай мэты. Гэта абазначае, што такая палітыка ня спыніцца ніколі, пакуль ня будзе дасягнута канцовая мэта. (Каб разумець гэта – памятаем запавет Каліноўскага.)

Крок за крокам ліквідуюцца беларускія асяродкі, газэты, выдавецтвы, арганізацыі, паступова, год за годам запаўняюцца агентурай установы, людзкія дачыненьні абстаўляюцца антычалавечым заканадаўствам, асобамі, функцыянерамі. Сёньня бураць адно, каб заўтра зваліць другое. Дзеля гэтага скарыстоўваюць ўнутраныя рэсурсы грамадзтва, што стварае ілюзію натуральнага існаваньня. Але потым ліквідуюць і гэтыя рэсурсы і заменяць чыньнікі ды структуры. Тут тыповая мэтадалёгія гэбізму – дзейнасьць супраць ворага за кошт рэсурсаў ворага. (Агентура ў псэўдаапазыцыі, напрыклад, дзейнічае і корміцца за кошт грантаў і грошай бесталковай Эўропы, а не за кошт рэжымнага бюджэту.) Крок за крокам абмяжоўваецца магчымасьць палітычнае дзейнасьці, арганізацыйнай справы, свабоды чалавека ў творчасьці, у прадпрыймальніцтве і гандлі і г. д. Антыбеларуская ўлада ўсё больш набліжаецца да этнічнай, канфэсійнай, вызнанёвай, адукацыйнай, сацыяльнай сутнасьці асобы, бо ў канцовай дыстанцыі ўсё, што ня роднаснае рэжыму і ягонай мэце, павінна зьнікнуць.

Калі цяпер так званым „беларускім" бізнэсмэнам, што суіснуюць з рэжымам, сказаць, што ў канцовым адрэзку вынішчэньня Беларусі яны будуць ліквідаваныя разам са сваім бізнэсам ня тое што па этнічнай, але нават па мясцовай (тэрытарыяльнай) прыкмеце, то яны б, пэўна, пасьмяяліся з разумным выглядам: маўляў, якая ерунда! („Чушь!") Але гэтая „чушь" такога самага роду, як ліквідацыя Беларускага ліцэя імя Якуба Коласа, як „аграгарадкі", як аўтастрада праз Курапаты, як „лінія Сталіна" (якой не было), як камэрцыялізацыя нацыянальнага тэатра. Гэта „чушь", якая робіцца абсурднай рэальнасьцю рэжыма, дзе цемра і неадукаванасьць выкарыстоўваюцца як тактычны сродак нацыянальнага разбурэньня. (Цемры тут ужо ніхто не саромеецца. Яна легалізавана.)

„Тэатр – гэта нацыя", – трапна сказаў расейскі драматург А. Астроўскі. Гісторыя ж (ня толькі беларуская) паказвае, што нацыя пачынаецца з тэатра. Нехта, відаць, расказаў пра гэта Лукашэнку, і над нацыянальным тэатрам навісла пагроза ліквідацыі.

Для правядзеньня акупацыйнай палітыкі Масква скарыстала тыпова падыходзячую кандыдатуру з комплексам антынацыянальнага беларусафобства мясцовага паходжаньня. Апошняя акалічнасьць выклікала спэцыфічнае вынішчэньне нацыянальнага грамадзтва, нешта кшталту палітычнай анкалёгіі, дзе самым сьмяртэльным ворагам чалавека становіцца яго ўласная ракавая клетка, якая перарадзілася.

Увогуле, тая шкода, што натварыла гэтая істота для Беларускай нацыі і культуры, ня можа быць кампэнсавана ніякім судовым прысудам (хоць тысячу гадоў турмы). Але недзе ж (магчыма) вісіць тая кропля, што перапоўніць чашу цярпеньня.

Сакавік 2013 г.

БАЛАБОНЬСТВА, ЯКОЕ НАДАКУЧЫЛА

Гадоў праз 10-12 пасьля прыняцьця Дэкларацыі аб суверэнітэце БССР Станіслаў Шушкевіч пачаў рэгулярна хіхікаць наконт дэманстратыўнага выхаду Дэпутатаў Апазыцыі БНФ з залі парляманту перад галасаваньнем за Дэкларацыю, якую яны, практычна, самы напісалі і абаранілі на Сэсіі. Праўда, тады яму (які трымаўся разам з камуністамі) было ня сьмешна. Магчыма, ён гэтак жа, як потым некаторыя намэнклятуршчыкі, інтуітыўна зразумеў псіхалягічную моц гэтага нечаканага ходу з боку БНФ, які вырашыў вынік галасаваньня (хаця наўрад ці ён тое зразумеў), але цяпер, калі падрасло новае лукашысцкае пакаленьне, якое нічога ня ведае, спадар Шушкевіч сьпявае салаўём, як гогалеўскі Хлестакоў пра сорак тысяч кур'ераў: гэта, маўляў, аказваецца ён усё зрабіў, ўсё напісаў, ўсіх зьдзівіў, а БНФ – гэта „жарт", гэта „курёз" і г.д.

Дружба з КГБ, якой сп. Шушкевіч так выхваляецца, пачынаючы са справы Освальда, да дабра не даводзіць. Каб рэгулярна, як птушка джунгляў, паўтараць лухту, трэба, відаць, заслужыць моцную інтэлектуальную падпорку з асяроддзя перадавога атрада новай стабільнасьці, для якога кляпаньне на БНФ ёсьць справа прафэсійнага абавязку.

Вось цытата, словы С. Шушкевіча: „было створана дзве камісіі, якія дапрацоўвалі прапанову Дэкларацыі. Я ачольваў камісію, якая дапрацоўвала палітычны бок. Другая камісія займалася агульнымі пытаннямі. У выніку мы распрацавалі фактычна новую Дэкларацыю. Яна складалася з 12 артыкулаў. І менавіта гэтую Дэкларацыю прыняў Вярхоўны Савет". *(„Народная Воля", 26 ліпеня 2013 г., Серыва .)*

Дык вось. Не было створана „дзьве камісіі", і не „ачольваў" С. Шушкевіч ніякай камісіі. І не займаўся ён ўвогуле Дэкларацыяй. Для яго Незалежнасьць Беларусі называлася „гэта жарт". Была адна камісія, якую ўзначальваў Леанід Козік, які ня ведаў, што рабіць, бо ніхто з намэнклятурных членаў камісіі і ніхто з камуністаў не хацелі працаваць над Дэкларацыяй. Справа ішла да правалу працы камісіі, і тады Л. Козік у роспачы зьвярнуўся за дапамогай ў Апазыцыю БНФ (тады яшчэ Дэпутацкая група БНФ). Мы прынялі рашэньне ўсім пайсьці ў камісію Козіка і распрацаваць неабходны для Незалежнасьці тэкст. Гэта было зроблена.

На Сэсіі 26-га ліпеня 1990 г. Старшыня Камісіі Л. Козік, які прадстаўляў праект, заявіў, што тэкст падрыхтаваны Камісіяй з ўдзелам Дэпутацкай групы БНФ, а таму ён прапануе, каб праект Дэкларацыі (акрамя старшыні Камісіі) прадстаўляў на Сэсіі таксама кіраўнік Дэпутацкай групы БНФ. Прапанова была прынята Вярхоўным Саветам і я, як кіраўнік Дэпутацкай групы Фронту,

гэты тэкст Праекта Дэкларацыі прадстаўляў папераменна разам з Л. Козікам.

Усё гэта, пра што я тут вышэй пішу, адлюстравана ў стэнаграме Сэсіі. І хопіць хлусіць спадару Шушкевічу. Надакучыла гэта слухаць. Ён даў дарогу Лукашэнку з-за сваёй бесталковасьці і цяпер не сунімаецца супроць Народнага Фронта (які вывеў яго ў палітыку, дарэчы).

Тут яшчэ крыху прадоўжу пра Дэкларацыю. Ў канцы дня (26-га ліпеня), калі было ўжо прынята 10 артыкулаў з 12-ці, сярод часткі бэтоннай намэнклятуры пачалася паніка. Мой сусед па сэктары ў залі, камуніст Селівончык (намесьнік дырэктара МАЗа), крычаў у залю пра намэнклятуру: „Да оні с ума сошлі! Товарішчі коммуністы! Что это делается – Пазьняк павёл за собой Верховный Совет, а коммуністы не знают, за что голосуют!“

Вось гэты агрэсіўны настрой „бэтону“ быў вельмі небясьпечны. Дэпутаты-намэнклятура з абласьцей жылі ў гасьцініцах, і я быў больш чым ўпэўнены, што за ноч, сабраўшыся за бутэлькай, ім могуць „уставіць мазгі“ і ўсё перайграць, прымусіць рэвізаваць прынятыя палажэньні (так было ня раз). Раніца наступнага дня магла стацца для нас фатальнай. Дэкларацыю трэба было прыняць за адзін дзень (26-га), але тое не ўдалося. Таму назаўтра, паназіраўшы за настроем камуністаў і не чакаючы пачатку паседжаньня, я прапанаваў дэпутатам Фронту радыкальны псіхалягічны ход: раззлаваць камуністаў, і ў знак нязгоды з палажэньнем аб захаваньні СССР (якое мы прайгравалі пры любым раскладзе) пакінуць залю. Дэкларацыю яны прымуць на хвалі абурэньня ў піку нам, забыўшыся пра рэвізію. Бальшыня зь іх найчасьцей галасавала „ад адваротнага“ (гэта значыць, насуперак БНФ). Увогуле, дамагчыся нечага ў парляманце, дзе камуністаў было амаль 90 адсоткаў, можна было толькі іхнымі галасамі, таму наша тактыка была не стандартнай і, што самае важнае,– незразумелай для камуністаў.

Амаль палова нашых дэпутатаў сумнявалася і баялася ісьці на рызыку (надта ж вялікую цану маглі заплаціць). І тут я вельмі ўдзячны ім, што абавязак палітычнай дысцыпліны дазволіў нам правесьці гэтую акцыю бездакорна.

Што адбывалася ў залі пасьля нашага выхаду, падрабязна апісаў ў сваёй кнізе і артыкулах Сяргей Навумчык, які па дамоўленасьці застаўся ў залі разам зь яшчэ некалькімі дэпутатамі БНФ.

27 ліпеня 2013 г.

СПАДАРЫНЯ РАІСА

У суботу, 4-га траўня 2002 года, вярнуўшыся зь беларускай дэманстрацыі, якую мы наладзілі на 1-й эвэню перад гмахам Арганізацыі Аб'еднаных Нацыяў, я патэлефанаваў спадарыні Раісе Жук-Грышкевіч у Канаду, каб выказаць свае меркаваньні пра яе ўспаміны аб стварэньні 50 гадоў таму Беларускага радыё *Вызваленьне – Свабода*.

Спадарыня Раіса да 1999 года была нязьменным сакратаром Рады БНР.

– Як шкода, – кажу я, – што той беларускі змагарны дух і тыя ідэалы Адраджэньня, на грунце якіх пачыналася беларускае радыё *Свабода*, зьніклі цяпер. Гэта ўжо ня радыё „Вызваленьне". Заступаюць людзі свайго інтэрасу, што ня стануць бараніць Беларусь.

– Ведаеце, я гэтаму ўжо не дзіўлюся, – адказвае спадарыня Раіса. – Я нічаму больш не дзіўлюся і не асуджаю, бо калі паглядзець, якое вынішчэньне, якую навалу перажыў (і перажывае зноў) наш народ, то можна толькі зьдзівіцца, што ён яшчэ жыве. Зьнішчэньне было ня толькі фізічнае, але і духовае, забіваньне Боскага, беларускага ў чалавеку.

Тут, у Канадзе, ёсьць цяперашнія людзі зь Беларусі. Яны іншыя. Яны зусім іншыя, чым мы. Я ўжо старая. Мне ўжо стала ўсё вельмі цяжка. Сэрца. Валіцца стары адзінокі дом. Надыходзіць Вялікдзень. У Вялікую Пятніцу ў Беларускай царкве вялікая служба, сьвяты абрад – вынас Плашчаніцы. А я ня маю сілы рухацца. Не, думаю, я мушу паехаць у Таронта, каб нават сваёй прысутнасьцю і памяцьцю пра сьвятое падтрымаць Беларусь. Я паехала і была ў нашай Беларускай царкве. Мне прыйшлося ў Таронта пераначаваць. Я толькі вярнулася і надта змучаная, але жыве мая душа.

(„Гэтыя паводзіны і словы духоўна жывых людзей, – падумаў я. – Яны харошыя і глыбокія. Толькі як растлумачыць іншым – мёртвым духоўна, – што такое жыццё?!")

– Усё трымаецца на духова вялікіх людзях, – прадаўжала спадарыня Раіса. – Калі ў 1921 годзе Беларусь падзялілі і нішчылі ў паасобку, то ў Заходняй Беларусі беларусам было ўсё ж такі крышачку свабадней. Хоць практыкавалася дыскрымінацыя беларусаў, але нас, прынамсі, хоць не расстрэльвалі, не адбіралі маёмасьць. Існавалі свабодныя прафэсіі. І вось нават у такіх умовах узгадаваліся гэтакія вялікія беларусы, як ***Адам Станкевіч***, ***Вітаўт Тумаш***, ***Антон Адамовіч***, ***Вінцэнт Гадлеўскі***, ***Мікола Абрамчык***. Яны павялі. Яны давялі беларускую сьвятую ідэю іншым, маладым і прагнучым ведаў. Да гэтых людзей належыў і мой муж.

280. Раіса Жук-Грышкевіч. (Зьнята ў 1997 г.)

Гэтак жыла Беларусь у экзылі, і гэтак у вялікіх ідэях яна вярнулася на Радзіму. Яны, нашыя змагары, стварылі тут моцную беларускую літаратуру, паэзію, арганізавалі выданьне беларускіх кніг. Уся расейская тайная служба змагалася тут супраць нас, шмат напсавалі, але нічога ў іх не атрымалася. Вось што значыць – *„наш беларускі вольны дух"*.

Голас спадарыні Раісы гучэў так узьнёсла. Па тэмбру і манеры, ён вельмі нагадвае мне голас ***Стэфаніі Станюты*** – легенды беларускага тэатра. Спадарыня Раіса таксама – легенда. Легенда любові да Беларусі і вернасьці беларускай справе. Я думаю, што Старшыні Рады БНР ***Вінцэнту Жук-Грышкевічу*** вельмі пашанцавала, маючы такую ўзвышаную і энэргічную жонку, як спадарыня Раіса. Пэўна, каб не яна, то ці меў бы ён і палову цяперашняй сваёй вядомасьці. Бо бальшыня людзей лянівая да пісаньня.

Спадарыня Раіса гаварыла доўга, нібы сьпяшаючыся як найбольш сказаць. Голас яе, крыху ўсхваляваны, там, на другім баку, у Канадзе, неяк самотна гучэў у цішыні. І я раптам адчуў гэтую цішыню ў эфіры, і гэты стары самотны дом у горадзе Бэры, дзе я ніколі ня быў, і вячэрні змрок у пустых пакоях, і меркнучае сьвятло за сьцямнелым вакном, на фоне чужога вясеньняга неба...

– Але жыла Беларусь і будзе жыць, – пачуў я ізноў, схамянуўшыся, далёкі голас. – Нішто не зламае наш дух і наш народ. Народзяцца лепшыя, узгадуюцца моцныя.

Гэтак мы гаварылі ва ўнісон, нібы падбадзёрваючы самых сябе. Хоць і тут, у Нью-Ёрку, побач з акіянам, – чужое неба за чужым вакном, і вечаровы шэры змрок запаўзае ў цьмяныя шыбы.

Нью-Ёрк, 4 траўня 2002 г.

ЧЫТАЮЧЫ, ЗАДУМАЎСЯ

Гартаючы Сеціва, я натыкнуўся на ўспаміны Дануты Бічэль пра Аляксея Карпюка і Васіля Быкава, і адразу ж прачытаў фразу: „Васіль (Быкаў) аднойчы ў цемры, каб я ня ўскочыла ў лужыну, паклікаў:

– Хадзі на мой голас...

Я пайшла. Доўга йшла я на ягоны голас, пакуль ён ня ўцёк у Менск і ад сям'і, і ад нас усіх".

Просьценькая фраза пра вялікага Быкава, але штосьці такі сум напаў на мяне. Ну чаму мы такія прымітыўныя, недалёкія, чаму ня можам узьняцца высока і глянуць далёка? Сумна яшчэ і таму, што нават расейцы, літаратуру якіх я не люблю за яе шавінізм і перанасычанасьць злом, нават яны выглядалі высакародна ў дачыненьні да сваёй літаратуры, пісьменьнікаў і Айчыны.

Аляксандар Пушкін, талент якога цанілі сучасьнікі, вылучаўся нязносным успыльчывым характарам, пастаянна выклікаў нейкага на дуэль і забываўся прыйсьці, але сучасьнікі, ставячы яго высока ў рускай літаратуры, гатовыя былі нават ахвяравацца сабой. Аднойчы Пушкін пасьля нейкай сваёй чарговай выхадкі і непаразуменьня з жонкай выклікаў на дуэль пісьменьніка Ўладзімера Салагуба. (Салагуб пазьней лічыўся добрым пісьменьнікам.) „Што будзем рабіць?" – пытаюць у Салагуба сябры. „А нічога, – кажа Салагуб, – я выстралю ўверх". „А калі Сашка стрэльць у цябе?" – пытаюць. „Пушкін важней для рускай літаратуры", – адказаў Салагуб. (Дарэчы, Пушкін на тую дуэль не зьявіўся.)

Сумна ўсё гэта ўспамінаць, начытанае ў іншых, сустракаючыся з дрымучым правінцыялізмам нашых, які не забудзе, не даруе нічога й нікому: ні крыўды, ні стрэмачкі, ні няўвагі. І цяжка аказваецца зразумець, спазнаць веліч асобы вялікага нацыянальнага пісьменьніка – аднаго зь нямногіх, што прыйшоў у Беларускае Адраджэньне і паклаў сваю вядомасьць на алтар Беларусі. Ягоным духам і такімі, як ён, жыве беларуская вечнасьць.

7 чэрвеня 2008 г.

ТАТАРЫ

Крымскія татары, што здаўна пасяліліся на Беларусі, адыгралі станоўчую ролю ў беларускай гісторыі і культуры. Па-першае, яны ваявалі за Беларусь, а некаторыя нават атрымлівалі за гэтую сваю службу і адданасьць шляхецкія прывілеі і гэрбы. Таксама беларускія татары – добрыя агароднікі і шмат паспрыялі ўкараненьню на Беларусі такіх цеплалюбівых культураў, як памідоры і агуркі.

Аднак найбольш беларусы ўдзячныя ім за спрыяньне беларускай мове ў часы ліхалецьця. Татарскія Аль-Кітабы, напісаныя ў XVII-м стагоддзі па-беларуску арабскімі літарамі, данесьлі водар беларускай мовы таго часу. Татары пісалі тады па-беларуску, зыходзячы не з кніжнай традыцыі, а з гутарковай беларускай мовы і ейнага гучаньня. Аль-Кітабы паказалі, што беларуская гутарковая мова XVII-га стагоддзя не адрозьнівалася ад цяперашняй. Ёсьць і аканьне, і дзеканьне, і цеканьне і г. д. Увогуле, усё гэта было ў беларускай мове спрадвеку, яшчэ з дапісьмовых часоў. Аднак паколькі расейска-савецкае каляніяльнае мовазнаўства прыдумала антынавуковы тэзіс аб нібыта „ўтварэньні" і разьвіцьці беларускай мовы ў позьнім сярэднявеччы, то Аль-Кітабы якраз давалі добрыя аргуманты ў барацьбе з саветамі супраць іхняе прымітыўнае „навукі", якая абслугоўвала палітычныя інтарэсы расейскага каляніялізму.

* * *

Беларускіх татараў я крыху ведаю, бо ў юнацтве жыў зь імі побач у Івейскім раёне, быў у мячэці, на татарскіх памінках і ў татарскім асяроддзі, маю да іх сантымэнты, добрыя ўспаміны і прыязныя адносіны.

Памятаю, у 1984 годзе я праводзіў археалягічныя раскопкі на Івейшчыне. Атмасфэра тады, што ў вялікім Менску, што ў мізэрным Іўі, была невыносная. Духата. Удушша. Чад. Духоўнае калецтва, інтэлектуальны дэбілізм. Ніякіх людзкіх паняцьцяў пра Беларусь, пра беларускі народ, пра культуру, нацыю і беларускія інтарэсы, пра незалежнасьць і свабоду. Цёмная ноч, расейскія п'яныя песьні, вясковая буфетчыца ў Іўі пытае: „Пачэму разгаварываеце па-беларускі?" і раіць класьці „буракі асобенна, а маркоў – асобенна".

І вось тады я йшоў у Татарскі Канец (вуліца ў Іўі, дзе жывуць татары). Там не чуваць было ні ламанай расейшчыны, ні рускай лаянкі, ні „слыш, мужык, дай закурыць". Іншы сьвет. Там я чуў чыстую беларускую мову і нармальную гаворку. Там, як і ўсюды, свае беды, свае веды, свае праблемы і свае цяжкасьці, але пытаньне мовы не падважвалася. „У нас мяшанцаў нямашака, – кажа татарка Галія, – наш усенькі род спрадвеку быў. Мы чыстыя татары."

„Мы молімся і за гэтых, і за тыхсьветных,– тлумачыць мне Муста (Мустафа, значыць). – Мы на Беларусі здаўна жывём, яшчэ як кароль Вітаўт крулявоў.”

Беларускія татары лічылі беларускую зямлю сваёй Бацькаўшчынай і адносіліся да яе як да роднай. Беларуская дзяржава ад пачатку ня ставіла задачы асіміляваць палонных татараў, навярнуць іх на хрысьціянства і г.д. Ім далі зямлю, правы, гарантавалі рэлігійную і культурную свабоду, ня ўмешваліся ва ўнутраныя справы.

Гэты грунт нармальных дачыненьняў, закладзены здаўна, дапамог татарам (хоць і зь велізарнымі стратамі) вытрымаць і расейскі забор, і бальшавіцкі камунізм. У 60-х гадах цяперашняга стагоддзя іх было на Беларусі (па афіцыйных зьвестках) каля васьмі тысячаў, існавала адна дзейная мячэць (у Іўі).

У нас склаліся дабразычлівыя традыцыі, ёсьць добрыя пэрспэктывы дачыненьняў зь беларускімі татарамі ў незалежнай дэмакратычнай Беларусі. Беларускія татары – гэта наш народ, і яны засьведчылі гэта гістарычна. У адрозьненьне ад іншых меншыняў, у іх няма цяпер другой Бацькаўшчыны, акрамя Беларусі. Беларуская дзяржава павінна дапамагчы беларускім татарам аднаўляць страчанае ў пэрыяд камунізму, бо страты былі агульныя.

Але дзеля гэтага мы павінны ўмацаваць нашу беларускую дзяржаву і незалежнасьць, аднавіць дэмакратыю і права.

Я ўвогуле лічу, што дапамагчы беларускім татарам ёсьць наш маральны і грамадзкі беларускі абавязак. Жыцьцё засьведчыла, што ў часы ліхалецьця ў дачыненьні да беларушчыны беларускія татары часта аказваліся больш вернымі і пасьлядоўнымі, чым самы беларусы.

Разбуральныя працэсы глябалізацыі і найперш – аднаўленьне рускага імпэрыялізму і каляніяльнай палітыкі – навалілiся ня толькі на Беларусь і паўночны Каўказ, але закранулі ўсіх, нават такую нешматлікую групу народа, як беларускія татары.

У канцы жніўня гэтага года, напрыклад, выступіў па радыё *„Свабода”* муфцій мусульманаў Беларусі **Ізмаіл Александровіч** і сказаў: „Службы і казаньні ў мячэцях Беларусі раней чыталіся на арабскай мове. Цяпер мы стараемся казаньні перавесьці на знаёмую для большасьці вернікаў рускую мову. У Беларусі мусульмане – гэта ня толькі карэнныя татары, але прыехаўшыя азэрбайджанцы, узбэкі, таджыкі, афганцы, чачэнцы і інш.”

Калі б уявіць, што русіфікацыя мячэці на Беларусі адбудзецца, то можна з абсалютнай упэўненасьцю сказаць: на гэтым скончацца беларускія татары на Беларусі. Не ўяўляю, каб нешта падобнае пра рускую мову ў мячэцях мог сказаць муфцій у Таджыкістане ці ў Афганістане, чые вернікі прыехалі ў Менск. Але сутнасьць у іншым. І тэзіс, і аргумэнтацыя ёсьць руцінна-расейскія і руцінна-каляніяльныя, якія вось ўжо 200 гадоў гучаць у вуснах рускага імпэрскага афіцыёзу. Кожны сакратар партарганізацыі КПСС у Беларусі быў вывучыўшы назубок аргумант аб адзінай рускай мове дзеля „прыехаўшых”.

Рэанімацыя імпэрскіх аргумантаў ёсьць наступства антыбеларускага акупацыйнага рэжыму Лукашэнкі, вынік агульнага наступу і агрэсіі рускага імпэрыялізму. Тут адна хвароба і адна палітыка. Не разумна было б думаць, што калі зьнішчаецца беларуская дзяржава, беларуская нацыя, беларуская культура, гісторыя, беларуская школа і беларуская мова, то застанецца нейкая іншая гісторыя, школа, народ, культура ці мова, акрамя расейскай.

* * *

Памятаю, калі першы раз прышоў у мячэць і зьбіраліся перад службай вернікі ды сядалі на падлозе, я зь вялікім задавальненьнем слухаў мэлёдыю беларускай мовы, як разважна-павольна размаўлялі з выгляду стопрацэнтныя беларускія сяляне Ібрагім ды Муста, Язэп (Ізмаіл) ды Ях’я.

– Ну дык пара ўжо й пачынаць, пэўня,– кажа нехта.

– Але. Дык хто ж палезе?

– Дык хто – Муста, во.

– Ат, нешта лянуюся, увесь час лажу. Хай Ібрагім.”

Ібрагім нясьпешна пачаў падымацца па лесьвіцы на гару, а сяляне-агароднікі з гэтакай беларускай, як мне здавалася, самавітасьцю паселі ў радок і падрыхтаваліся да малітвы.

І раптам з гары рэзкім і гарлавым голасам па-чужому залемантаваў Ібрагім. Мячэць перамянілася ў імгненьне вока, зьніклі мужычкі-беларусы. Азія, незразумелая і таемная, малілася гарлавымі гукамі. Прарэзьлівы голас малны*, ад якога трымцела, здавалася, шкло, чужыя словы, значэньня якіх ня ведаў ніхто, пранікалі ў душу, як самум, як гарачы вецер пустыні... Лавіна татарскай коньніцы.

Я быў агаломшаны, уражаны да глыбіні душы. Я ўбачыў у рэальнасьці, адчуў па мурашках на скуры містычную магутнасьць мовы. Тады я зразумеў, што гук, мэлёдыя мовы для душы чалавека важнейшыя за значэньне слоў. Для розуму – зьмест, мэлёдыя – для сэрца.

Скончылася маленьне. Зноў зьявіліся мужычкі, беларусы-агароднікі, стоўпіліся перад выхадам, дзяліліся булачкамі, раздавалі гальму,** жартавалі ды нясьпешна выходзілі за дзьверы ў ліпеньскі змрок, дзе пахла мальвамі і кропам. І дробненькі дождж шапацеў аб бульбоўнік.

---

* мула

** рытуальная яда

ДАРОГА Ў ВІЛЬНЮ

Калі ехаць альбо ісьці па дарозе, заўсёды некуды трапіш. Я вельмі люблю дарогі, асабліва ў нас, у Беларусі. Я гляджу на іх, як на творы мастацтва, вечным удзельнікам якога я зьяўляюся сам, калі проста іду па дарозе, узіраючыся перад сабой. Яна ўцягвае, як вір, як магніт, калі імкнешся ўбачыць, што там, за паваротам, за лесам, за блізкай гарой, за далячынньню і небаспадам. І душа шчыміць.

Тут дарога, як сымвал пазнаньня, якое вядзе да мэты. Можна, вядома, пазнаць сьвет, не выходзячы са двара, аглядаючы і раздумляючы аб пераменах. Але дарога пашырае гарызонт у бясконцасьць і ўздымае дух, бо рухацца заўсёды прыемна.

На Віленскіх горах,
На ўзвышшах Ашмянскіх,
Між палёў, у дарозе
Не сьпяшаю.
Павольна іду.
Прысяду на камень-валун,

Адпачну.
Аблокі ўсплываюць
З-за сіняга йльну.
Маўчу.
Нідзе не спаткаў я такое красы.
На дзесяць кілёмэтраў – жыта з гары
Гайдаецца морам,
Шумяць каласы.
О, мілы прастор дарагой Стараны!
Ня хочацца верыць,
Што некалі ўмру
І болей Цябе не убачу.
Прысяду на камень-валун,
Адпачну.
Бязгучна ад радасьці плачу. *1981 г.*

У маладосьці было безьліч дарог, па якіх я любіў хадзіць. Але была сярод іх адна рытуальная дарога, якая спараджала шчымлівую мэдытацыю і сьветлую радасьць душы, – гэта дарога ў Вільню, у горад гарадоў, у горад-сон, які ўсплываў пад аблокамі, набліжаўся з-за сініх пагоркаў, нібы казка, і пасяляўся ў маім жыцьці.

О, Вільня, як жывіш Ты маё сэрца.
У час спатканьня іду на пляц.
Вось мур,
Дзе апошні позірк Каліноўскага.
Доўга гляджу,
Каб панесьці з сабой у душы. *1986 г.*

Сюды, на месца забойства Каліноўскага, я прыходзіў заўсёды, як прыяздждаў у Вільню, браў кветкі на вакзале і йшоў пехатой. Непадалёк стаялі груваcткія лавы з чыгунным ліцьцём. На іх ня раз прыходзілася сядзець, назіраючы, як над вежамі Дамініканскага касьцёла Піліпа й Якуба кружацца каўкі ў асеньняй імгле. Гэта Вільня.

І вось я тут ізноў
На імгненьне вярнуўся з чужыны.
Як жывецца мне Вільняй!
Сонца заходзіць за сьветлы касьцёл,
Арганы, імша,
Птушак зграй.
Каўкі лятуць
з-пад шыбеніцы
Кастуся... *2001 г.*

Непадалёк ад дома, дзе некалі, перад вайной, жыў мой бацька, дзед і бабуля, знаходзяцца муры, у якіх Каліноўскі перад сьмерцю пражыў апошнія дні... Тут пісалася „Марыська чарнаброва, галубка мая...”

Нішто не зрабіла тады на мяне такога вялікага ўражаньня, як пісаньне вершаў перад наканаванай сьмерцю, якія гучаць цяпер, нібы звон. Так мог паводзіць сябе чалавек, які жыў вечнасьцю.

Так яно і было. Людзі, што змагаліся за долю і волю ўсяго народа, сапраўды рабіліся часткай вечнасьці, бо ахвяраваліся будучыні. І шмат хто ўсьведамляў гэта сам.

Перад домам на былой *Людвісарскай,9* я і цяпер спыняюся даўжэй і часта пазіраю на вокны. Але нікога я ўжо там ня ўбачу. На верхнім паверсе жыў мой дзед ***Ян Пазьняк*** з сям’ёй. Тут жа рабілася і выдавалася ***„Беларуская Крыніца”*** – самая вядомая і папулярная беларуская газэта на Віленшчыне. Тут жа, унізе, у прыбудове, у друкарні, гэтая газэта і друкавалася; Ян Пазьняк, адзін з кіраўнікоў Беларускай Хрысьціянскай дэмакратыі, быў яе нязьменным рэдактарам у міжваенны час.

Пачатак дарогі сюды завязваўся з Суботнікаў праз Шадзюны, Дзявенішкі, Вялікія і Малыя Салечнікі, Яшуны, часта з заездам у Тургелі, Паўлава ды Рудоміна. Кожны год у час студэнцкіх канікулаў я мусіў па ёй праехаць летам, калі красуе жыта, буяе прырода і воблакі над дарогай. Мінаюць мястэчкі з касьцёламі, лясы і сосны, хутары з адрынамі і гонтам, прысады з тапалёў і сіні брук бяжыць пад колы, як стужка шчасьця, бо ўсё гэта было перажываньнем Радзімы, адчуваньнем Бацькаўшчыны найпрыгажэйшай. З Бацькаўшчынай, як з каханай, добра быць разам,ісьці па яе дарогах, ляцець, каб убачыць усю.

Цяпер шмат што перамянілася. Паўтарыць той шлях мне ўжо немагчыма, але ўбачыць яго фрагмэнты – можна, бо ўсё яшчэ жыве.

Мне рэдка прыходзілася бываць тут у лістападзе, у чорную восень і змрочны час, калі кароткія цёмныя дні, дажджы і імжа, голае сучча і пустыя палі. Можа, каму ўсё здасца непрыемным, панурым і шэрым, а мне – дык і нічога: я люблю гэтую зямлю нават у цёмную ноч. Тады яна сьвеціцца адзінокімі агнямі, пахне прэлай травой і скапаным бульбяным полем, а ў цемры і цішыні булькоча самотная Солча і Мерач і коціцца плыньню Вяльля.

Дык паедзем зь Вільні дарогай наадварот.

Першы наш прыпынак – мястэчка **Яшуны**. Паселішча разьмешчанае на ўскрайку **Рудніцкай пушчы**, вядомае з самага пачатку XV-га стагоддзя, родавая сядзіба ***Радзівілаў***, было падвіленскім месцам збору вялікакняскага паляваньня. У 1811 годзе Яшуны купіў у Радзівілаў полацкі шляхціч ***Ігнат Балінскі***, бацька шырока вядомага беларуска-польскага гісторыка і дасьледчыка ***Міхала Ігнатавіча Балінскага***.

Міхал Балінскі ператварыў Яшуны ў цэнтар краёвай культуры. Тут бываў ***Адам Міцкевіч***, тройчы прыяздждаў ***Юльюш Славацкі***, гасьцявалі вучоныя браты ***Сьнядэцкія***, ***Тамаш Зан***, ***Антон-Эдвард Адынец***, ***Мяноўскі***, ***Ваўжынец Путкамэр*** з **Бальцэнік**, князь ***Павел Брастоўскі*** з **Тургеляў**, ***Яўхім Лялевель*** і іншыя асобы. Тут ладзіліся дыспуты і літаратурныя вечары.

У 1828 годзе Балінскі разам са Сьнядэцкімі пабудавалі тут мураваны палац і засадзілі вакол вялікі парк з сажалкай і гаспадарчымі пабудовамі. У якім стане цяпер існуе гэты палац, мы бачым. Мярзота запусьценьня.

Удакладню, што саветы тут ні пры чым. За саветамі палац выкарыстоўвалі для адміністрацыйных патрэбаў, і ён так не разбураўся. Тое, што бачым цяпер, ёсьць вынік маразму апошніх 20 гадоў. Усё гэта – чужая гісторыя для тых, ад каго залежыць яе захаваньне.

Балінскія ўдзельнічалі ў паўстаньні 1830-31 гадоў, выцерпелі высылку ў Сібір, пакінулі пасьля сябе ў Яшунах прыватныя родавыя могілкі Балінскіх-Сьнядэцкіх (Балінскі быў жанаты на Зоф’і Сьнядэцкай. Яны былі сваякамі.) Гэтыя могілкі захаваліся і дагледжаныя вернікамі Яшунскага касьцёла.

Якраз каля гэтага касьцёла едзем далей на **Малыя Салечнікі**. Мінаем прыгожую рэчку Мерачанку, правы прыток Нёмана, і коцімся наперад.

Малыя Салечнікі ад пачатку XVI стагоддзя належылі ***Глябовічам***, потым аж да канца XVIII-га імі валодалі ***Хадкевічы***, затым паселішча адкупў ***Мікалай Мяноўскі*** – вядомы віленскі лекар і прафэсар унівэрсітэту.

У 1834 годзе Мяноўскі пабудаваў тут драўляны касьцёл, каля якога на могілках знайшоў свой вечны супачынак.

Наш шлях ляжыць у **Вялікія Салечнікі**. Цяпер гэта горад і цэнтар раёна. Паселішча, вядомае з 1311 года, належыла Глябовічам, шмат разоў было спалена ў войнах. У 1939 годзе, пасьля пачатку 2-й Сусьветнай вайны, разам з **Друскенікамі** і іншай часткай **Віленшчыны** было далучана і ўзьяднана зь Беларускай ССР. Аднак праз год, восеньню 1940 года, у выніку сталінскай камбінацыі і ўваходу Летувы ў СССР, Салечнікі перадалі Летувіскай ССР. Так яны там і засталіся зь Вільняй і ўсёй Віленшчынай.

На ўезьдзе ў Салечнікі з боку Вільні нас спатыкае вядомая на ўсю ваколіцу ***капліца Маткі Боскай***. Гэта помнік малой архітэктуры канца XVIII стагоддзя аўтарства архітэктара ***Ваўжынца Гуцэвіча***. Капліца перажыла ўсе войны, паўстаньні і акупацыі і да сёньня вітае ўсіх на дарозе.

Далей на ўскрайку Салечнік мы бачым новы касьцёл, пабудаваны нядаўна, а побач – вялікія могілкі. Яны існавалі тут ужо ў XVIII стагоддзі. У 1821 годзе ўвосень тут гасьцяваў у мясцовага ксяндза ***Адам Міцкевіч*** і якраз у гэты час на гэтых могілках назіраў беларускі абрад Дзядоў. Абрад зрабіў на паэта вялікае ўражаньне і паслужыў штуршком да напісаньня знакамітых міцкевічаўскіх „Дзядоў”.

Ёсьць у Салечніках і помнік Міцкевічу, праўда, арыгінальны хіба што поўным мастацкім няўмельствам.

Затое значна лепш і на добрым узроўні выглядае помнік ***Кастусю Каліноўскаму*** і паўстанцам 1863 года, аўтарства ***Валерыяна Янушкевіча***, пастаўлены па ініцыятыве Беларускага цэнтру культуры ў Салечніках.

Едзем у **Дзявенішкі**. Гэта мястэчка, ля якога пачынаецца Гаўя; рака, што ўплыла ў маё жыцьцё. У XVI стагоддзі тут жыў і тварыў вядомы беларускі пісьменьнік і паэт ***Андрэй Рымша***, заснавальнік панегерыстычнай паэзіі. У 1580-х гадах ён выдаў вядомую „Храналёгію”. Гэта, фактычна, своеасаблівы каляндар у старабеларускай мове.

Як і ва ўсіх мястэчках, тут гандлёвая плошча, касьцёл са званіцай і брамай, крыжы і капліцы на пачатку дарог. Касьцёл існуе з XVIII стагоддзя, перабудаваны ў XIX-м, а ў 1903-м пабудавана званіца.

У кожным мястэчку ёсьць шмат цікавага, але нас кліча дарога. Імчым у **Тургелі**. Гэтае мястэчка некалі называлася **Малы Мерач**, бо стаіць на прыгожай рацэ **Мерачанцы**, якая таксама некалі называлася Мерач. Касьцёл Маткі Божай, што віднеецца з усіх дарог, фундаваны быў яшчэ ў 1511 годзе панамі-шляхтай ***Мангірдовічам***, ***Габрыяловічам*** і ***Міхневічам*** (каларытныя прозьвішчы). Мураваны выгляд яго з 1837 года і апошняя дабудова ў 1897-1909 гадах. Будынак магутны, пануе над навакольлем.

З 1932 па 1950 гады тут працаваў вядомы ў ваколіцы ксёндз ***Юзаф Абрэмскі***. Ён і цяпер жыве ў **Майшаголе** ва ўзросьце **106** гадоў. Мне здарылася размаўляць з гэтым разумным чалавекам. У 30-я гады ён сябраваў зь легендарным генэралам ***Люцыянам Жалігоўскім***, які ў той час жыў непадалёк у маёнтку **Аляксандрава**. Па расповядах ксяндза, знакаміты беларускі шляхціч з-пад **Ашмян** Люцыян Жалігоўскі ў дзяцінстве пасьвіў авечак. Ягоных бацькоў за ўдзел у паўстаньні 1863 г. саслалі ў Сібір, і даглядала сірату цётка. Жыў ён у беднасьці, і калі надумаў вучыцца на ваеннага, то прышоў у Вільню пехам і босы, амаль зусім ня ўмеў размаўляць ні па-руску, ні па-польску. І што ж, дзякуючы сваёй волі, характару і здольнасьцям, прабіўся, стаў афіцэрам, удзельнічаў у руска-японскай вайне, быў тварцом дзяржаўнасьці так званай „Сярэдняй Літвы” (Віленшчыны вакол Вільні), разам з другім легендарным генэралам-беларусам ***Станіславам Булак-Балаховічам*** Жалігоўскі сказаў рашаючае слова ў перамозе над бальшавікамі пад Варшавай у 1920 годзе – у бітве, якая ўратавала Эўропу ад камунізму.

У 1825 годзе ў Тургелях нарадзіўся таксама вядомы беларускі мастак ***Эдвард Паўловіч***. Але, відаць, найбольш арыгінальнай гістарычнай фігурай Тургеляў быў князь ***Павел Брастоўскі***.

Каб расказаць пра яго, спусьцімся на кілёмэтр-два ўніз па Яшунскай дарозе. Зьлева і справа мы бачым руіны муроў. Гэта **Паўлава**, рэшткі маёнтка, брамаў і пабудоваў Паўлаўскай рэспублікі Брастоўскага.

Гісторыя яе такая. У 1767 годзе Павел Брастоўскі купіў занядбаны маёнтак Мерач каля Тургеляў. Праз пару гадоў ён давёў яго да квітнеючага стану, правёўшы неверагодныя на той час рэформы.

Найперш ён зьнёс прыгоннае падданства для сваіх сялян. Потым увесь свой маёнтак з землямі і насельніцтвам аб’явіў Рэспублікай, асобнай дзяржавай. Напісаў і зацьвердзіў Канстытуцыю сваёй „Паўлаўскай Рэспублікі”, якой кіраваў выбраны прэзыдэнт (ён жа, Брастоўскі). У рэспубліцы быў абраны і дзейнічаў Сойм з грамадзян рэспублікі, існаваў суд, народная міліцыя, было створана войска, на ўзбраеньні якога былі нават гарматы. У рэспубліцы былі свае грошы, Гэрб і Сьцяг, дзяржаўная школа, дзяржаўны лекар і Канстытуцыя.

Сяляне, адчуўшы волю, выгаду і парадак, сталі лепш працаваць і рупіцца пра зямлю. Справы пайшлі ў гару, народ зажыў, і ў 1791 годзе Сойм Вялікага Княства і Польшчы (гэта значыць Рэчы Паспалітай) прызнаў і зацьвердзіў Канстытуцыю Паўлаўскай Рэспублікі.

Якраз неўзабаве выбухнула паўстаньне пад кіраўніцтвам ***Андрэя Касьцюшкі***. Паўлаўская міліцыя і войска добра ваявалі ў аддзелах паўстанцаў.

Такая ёсьць гісторыя гэтага месца і дзейнасьці слаўнага князя Паўла.

Цяпер мы бачым тут рэшткі прэзыдэнцкага палацу, руіны брамаў і пабудоў, бяспамяцтва і запусьценьне. Тут гэтак жа, як і ў Яшунах і іншых месцах, нікога з цяперашніх уладальнікаў гэтай зямлі не цікавіць чужая гісторыя, памяць якой зарастае травой.

Вяртаемся ў Вільню апусьцелым шляхам глыбокае восені. Раздумляючы над Паўлаўскай Рэспублікай, Радзівіламі, Балінскімі, Глябовічамі, Мангірдовічамі ды Солтанамі, праймаюся тым, што разумею і бачу: дзьвесьце гадоў генетычнае вынішчэньне нашага вялікага народа мела характар масавых экзэкуцыяў, характар ліквідацыі роду. Асабліва вызначыліся ў гэтым бальшавікі. Тут, відаць, найглыбейшая страта. Пазбаўленьне ад лепшых стварае грамадзтва эгалітарнай інэрцыі з замкнутым цыклам самазьнішчэньня. Выйсьце з гэтага цыклу запатрабуе надзвычайных высілкаў асьветы і чыну, і часу.

Уязджаем у Вільню ўжо прыцемкам праз **Вострую Браму**. Гэта сакральнае месца нашых уяўленьняў і ўсёй беларускай гісторыі. У капліцы найсьвяцейшы абраз **Маці Божай Вострабрамскай**, які належыць гісторыі і ўсім хрысьціянам Беларусі, і, як лічыць традыцыя, – гэта вобраз нябеснай заступніцы нашай Краіны.

А на самой браме ёсьць легендарны барэльеф Пагоні, бессьмяротна ўслаўлены ***Багдановічам***. Пры саветах верш Багдановіча быў забаронены, бо ведалі непрыяцелі, што гісторыя вяртаецца тым, у каго пасяляецца ў сэрцы.

Дзе ні глянь –
Разьлягаецца наша
Вялікае Княства.
Ад замку да замку
Сьпяшае мой конь.

З паднятай прылобіцай
Рыцар імкне,
Аружжа блішчыць:
– Слава Хрысту!
– На векі вякоў
векавечная слава!
Ніхто не разбурыць
наш радасны сьвет.
Ніхто не парушыць спакою.
Ад мора да мора наш рай.
На самым краі Баганоснай зямлі,
Як вецер,
Імчацца пагоні,
І пыл
асядае
на конях. *2005 г.*

8 лістапада 2010 г.

СЭНТЭНЦЫІ

ВЕРШ ГЕНІЯ

У часіны, калі аднадумцы зьбіраюцца разам і іншыя гатовыя іх пачуць, трэба, як я лічу, заўсёды і абавязкова паўтараць і ўспамінаць словы Вялікіх беларусаў пра Вялікую Беларускую Мову. Бо няма нічога вышэйшага для нацыі, чым яе мова. Гэта каштоўнасьць „нумар адзін”, угрунтаваная натуральным правам.

Пра мову народа гэтак жа, як і пра каштоўнасьць жыцьця, не дыскутуюць, бо іхняя існасьць і патрэбнасьць неаспрэчныя і несумненныя. Іх шануюць.

Шмат хто на сьвеце гаварыў пра сваю мову: філосафы і паэты, навукоўцы і мысьляры. Але ніводзін філосаф і ніводзін паэт ня выказаўся глыбей, чым наш вялікі *БАГУШЭВІЧ*: ***„Шануйце мову нашу беларускую, каб ня ўмёрлі”***.

Услухаемся і задумаемся. Гэтыя словы ёсьць наймудрэйшы, найкарацейшы і найпрыгажэйшы верш генія. Ніхто на сьвеце пра мову не напісаў лепш.

БЫКАЎ

Васіль Быкаў ёсьць у поўным сэнсе нацыянальны пісьменьнік. Гэта значыць, што ён адлюстроўваў у вобразах нацыянальны тып характару і духа беларуса.

І ў лёсе гэтых яго нацыянальных вобразаў адбіўся лёс народа. Быкаў – быў. Ён панаваў на гэтай вышыні. Для мяне важна, што ён падняў беларуса над усім сьветам, і паказаў яго такім, які ён ёсьць. І ў велічы, і ў слабіне. Чытач-беларус бачыць сябе, і робіць свае высновы. Тут яшчэ зазначу: Быкаў-пісьменьнік сусьветнага ўзроўню, які стаяў вышэй над усімі сучаснымі пісьменьнікамі. Іншым гэта цяжка зразумець, таму што Быкаў – беларускі пісьменьнік, а беларуская нацыя – у заняпадзе. 200 гадоў яна існавала пад акупацыяй, і іншым людзям (а яшчэ больш і сваім) цяжка перамагчы стэрэатып невядомасьці народа і незнаёмства зь яго культурай. Я лічу, што Быкаў недасягальны для глыбокага зразуменьня ў заходнім грамадстве. Ён для іх занадта самабытны, занадта здаровы і занадта вялікі.

ПАПА

Папа Ян Павал Другі – гэта найвялікшы чалавек 20-ага стагодзьдзя. І ня толькі 20-ага. Гэта – знакавая асоба хрысьціянскай эпохі.

Гэта быў сапраўды Павал другі на Зямлі. У ім было нешта апостальскае і Боскае. Ён яднаў вобраз Зямлі і Неба. Ягоная асоба, ягоны вобраз у белым адзначаны ў прароцтвах Фацімскай Божай Маці. У прароцтвах, якія збыліся. Ягонае жыцьцё і навучаньне – гэта прыклад, сьветач і выхад для сучаснага чалавецтва, якое апускаецца ў гразь бязбожжа і распусты. Ягоная дзейнасьць адчыніла новую эпоху ў гісторыі – разваліўся камунізм.

Пасьля сьмерці Яна Паўла Другога пачнецца, я думаю, новы паварот у гісторыі Зямлі. Мяркую, што ўзмоцніцца наступ цемры. Але адначасна, як і 400 гадоў таму, зьявіцца асэнсаванае змаганьне са злом.

„ХУДОЖНІК” І ВАСЯ

Калі Пуцін заявіў пра пляны анэксіі Беларусі, прамаскоўская „Белорусская газета”* спытала ў „народного художніка СССР” Міхаіла Савіцкага („спэцыяліста” па ўсіх пытаньнях): „А вам нашу Радзіму шкода?”

„Абсалютна не, – адказаў Савіцкі. – А куды Беларусь дзенецца, зьнікне, ці што? Справа ў тым, што залежнасьць Беларусі ад Расеі была вечнай, таму наша краіна не валодае прыроднымі багацьцямі, без якіх немагчымае сучаснае разьвіцьцё эканомікі. Таму нам усёроўна не абысьціся без саюзу.”

Тады ў віна-водачнай краме ў менскім мікрараёне „Малінаўка” спыталі пра тое ж аднаго пастаяннага наведвальніка, „проста Васю”. Проста Вася сказаў гэтак: „...Мы будзем абараняцца. І тады вайна з Чачэніяй можа здацца Расеі дзіцячым лепятаньнем”.

Вось як бывае, братове. У гісторыі Бацькаўшчыны ўзьнікаюць часам такія павароты, што абараняць яе гатовы п’яны Вялікі Вася, пасьля таго, як без шкадаваньня абплюе і здасьць яе „художнік”.

Няма лішніх беларусаў. І калі ўбачыце, што ляжыць Вялікі Вася – падайце яму руку.

* Белорусская газета, – 2002, 19 жніўня

СТВАРЭНЬНЕ І ЗНАЧЭНЬНЕ БЕЛАРУСКАГА НАРОДНАГА ФРОНТУ Ў ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ

(Да 25-годдзя ўтварэньня)

Беларускі Народны Фронт – гэта народны рух і палітычная арганізацыя адначасна, якая змагалася ў Беларусі з камунізмам за дэмакратыю і незалежнасьць краіны. Аргкамітэт Фронту быў утвораны 19 кастрычніка 1988 года. 23-24 чэрвеня 1989 года ў Вільні адбыўся Першы ўстаноўчы Зьезд БНФ. 25 жніўня 1991 года Народны Фронт дамогся рэальнай дзяржаўнай незалежнасьці Беларусі і спыніў дзейнасьць КПСС-КПБ. Упершыню за 200 гадоў расейскай акупацыі Беларусь рэальна стала незалежнай дзяржавай. Камунізм як палітычная сістэма і ідэалёгія быў ліквідаваны. Але ўся структура дзяржаўнай улады засталася ў руках старой камуністычнай, і што істотна – прамаскоўскай каланіяльнай адміністрацыі. Гэта прадвызначыла далейшы ход падзей. Сілы былі несувымерныя, а грамадзкі ўздым пасьля фармальнай ліквідацыі КПСС пайшоў на спад.

Сытуацыя вымагае тлумачэньня для сучаснага малаінфармаванага чалавека, чаму ў 1991 годзе пасьля краху КПСС у Эстоніі, Латвіі і Летуве ўладу лёгка перанялі нацыянальныя сілы, а ў Беларусі і на Ўкраіне засталіся старыя каланіяльныя ўлады.

Адказ просты: таму што ў Прыбалтыйскіх савецкіх рэспубліках нацыянальныя сілы былі ва ўладзе пры камунізме, а ў Беларусі і на Ўкраіне – не.

У савецкай Беларусі нацыянальная адміністрацыя была вынішчана ў выніку рэпрэсіяў яшчэ ў 30-х гадах, усе беларускія школы ў гарадах зачыненыя, нацыянальная ідэя аб’яўлена буржуазнай і антысавецкай, а беларуская мова ў публічным ужываньні – праявай антысавецкага нацыяналізму.

У Беларусі не было нацыянал-камуністаў. На месца забітых прысылалі кадры з Расеі. Яны плюс кіроўныя партызаны НКВД, якія вайной вынішчалі беларусаў, а пасьля вайны перанялі ўсю ўладу ў Беларусі, стварылі тут атмасфэру нянавісьці да ўсяго беларускага. Уся камуністычна-савецкая адміністрацыя ў БССР была антынацыянальнай.

Менавіта правячая камуністычная партыя БССР была першым і галоўным ворагам беларускай незалежнасьці, мовы і культуры. Менавіта зь мясцовай камуністычнай адміністрацыяй найперш змагаўся не на жыцьцё, а на сьмерць за незалежнасьць, дэмакратыю і суверэнітэт Беларусі Беларускі Народны Фронт.

Кіруючыя камуністычныя партыі Прыбалтыйскіх савецкіх рэспублік не выступалі супраць суверэнітэту сваіх краінаў, далі магчымасьць вольна дзейнічаць Народным Франтам і шмат у чым нават спрыялі іхняе дзейнасьці. Незалежнасьць там не зьяўлялася унутраннай грамадзкай праблемай, а толькі пытаньнем часу.

Для таго каб нацыя рэалізавалася цалкам як культурная і дзяржаўна-гістарычная агульнасьць людзей, патрэбны пэрыяд яе дзяржаўна-культурнага станаўленьня. Гэта ў сярэднім 20 гадоў – адно пакаленьне. Пэрыяд дзяржаўнага незалежнага станаўленьня мелі ўсе нацыі, якія стварыліся ў XIX-XX стагоддзях. 22 гады прыбалтыйскай нацыянальна-дзяржаўнай незалежнасьці зрабілі гэтыя нацыі незьнішчальнымі. Сталінскія рэпрэсіі не падрэзалі іхняе нацыянальнае выжываньне, бо сьведамым быў ужо ня толькі нацыянальны авангард, але ўвесь народ, усё пакаленьне. Нацыянальнае прарастала натуральна нават у камуністычнай форме.

Беларусь ня мела пэрыяду незалежна-дзяржаўнага нацыянальнага станаўленьня. БНР была задушана ў зародку. Пад савецкай акупацыяй вырасла пакаленьне няпомнячых і няведаючых. І вось у такіх умовах нешматлікая нацыянальная эліта – Беларускі Народны Фронт – распачала барацьбу з камунізмам за волю і незалежнасьць краіны.

(У ацэнках зазначу, чаму я лічу Лукашэнку самым вялікім палітычным злачынцам у Беларускай гісторыі. Ён сьведама скалечыў маладосьць нацыі, сьведама ня даў ёй нацыянальна-культурна рэалізавацца ў дзяржаве, вырасьці, стаць на ногі. Каб направіць калецтва, спатрэбіцца яшчэ мінімум адно пакаленьне ў вольнай нацыянальнай Беларусі, а ў рэчаіснасьці – два).

Стварэньне і дзейнасьць Беларускага Народнага Фронту стала сапраўды ўнікальнай і адметнай старонкай у барацьбе за свабоду на ўсім абшары СССР.

Нагадаю становішча. У 1980-х гадах Савецкі Саюз зайшоў у фінансавы і эканамічны тупік. Крах быў непазьбежны. Ратуючыся, камуністы аб’явілі пра перабудову сістэмы, зьмякчылі цэнзуру і абвясьцілі галоснасьць, магчымасьць людзям удзельнічаць у выбарах. Грамадзтва прышло ў рух. У 1988 годзе ў Эстоніі ў асяроддзі нацыянальнай камуністычнай і творчай інтэлігенцыі ўзьнікла ідэя стварэньня Народнага Фронту – руху за дэмакратыю, свабоду і суверэнітэт.

Пасьля Эстоніі наступны Народны Фронт быў створаны ў Латвіі, потым у Летуве і, нарэшце, нечакана для Масквы і мясцовых камуністаў – у Беларусі.

Усе сілы каланіяльна-камуністычнай сістэмы ў Беларусі былі кінутыя на недапушчэньне зьяўленьня Народнага Фронту. Кіраўнікі КПБ урачыста паабяцалі ў Маскве, што ў Беларусі Народнага Фронту ня будзе. Выношваліся нават планы стварыць свой „народны фронт” зь ліку камуністаў, каб забегчы наперад і скампрамэтаваць ідэю.

Усё прышло ў рух пасьля адкрыцьця Курапатаў. Падзея перавярнула сьведамасьць грамадзтва, узьняла людзей да актыўнай пазыцыі. Беларускі народ засьведчыў, што ён духоўна жывы і яму не абыякавы лёс свайго мінулага і будучыні краіны.

Адкрыцьцё Курапатаў паўздзейнічала на становішча ва ўсім СССР. У Курапатах упершыню былі выяўлены рэальныя ўлікі генацыду беларускага народа, улікі, якія маглі стаць доказам у судзе над камунізмам. Камуністы ўспалашыліся, мабілізавалі свае сілы і… ўпершыню прайгралі. Нічога ім не дапамагло. Вымушаны былі прызнаць факт расстрэлаў нявінных людзей органамі НКВД. Гэта быў удар, ад якога КПСС ужо не паднялася, і першы цьвік у труну расейскага камунізму.

Пасьля адкрыцьця Курапатаў ідэя Народнага Фронту вісела ў паветры. Але арганізаваць яго фармальна было вельмі цяжка. Камуністы і агентура, як кажуць, сядзелі ў кожнага на карку. Небясьпеку ўяўлялі таксама розныя актыўныя балбатуны, якія пачалі зьбірацца ў розныя клубы, кшталту „Современник” і выступаць паруску пра дэмакратыю ды эканоміку, абмяркоўваючы прачытанае ды пачутае, ды шкадуючы, што няма ў Беларусі яшчэ народнага фронта. Калі б такая дэмакратычна-касмапалітычная тусоўка выскачыла б, раптам, з заявай пра стварэньне народнага фронту, то ідэя была б спрафанаваная, а грамадзтва дэзарыентаванае.

Народны Фронт (як паказалі падзеі ў Прыбалтыцы) – гэта перш за ўсё нацыянальна-дэмакратычны рух за суверэнітэт і

незалежнасьць краіны. Толькі на нацыянальнай ідэі можна было аб'яднаць нацыю на змаганьне за ідэалы свабоды і незалежнасьці. Любая прафанацыя (асабліва ў беларускіх умовах) магла б фатальна пашкодзіць справе.

Усё гэта змусіла прысьпешваць працу. Летам 1988 года ў Менску пад уплывам адкрыцьця Курапатаў была створана арганізацыйная група „Камітэт 58", якая пачала рыхтаваць дакументы і канфэрэнцыю па стварэньні арганізацыі „Мартыралог Беларусі". Тут рыхтаваўся той траянскі конь, на якім можна было ўехаць у Беларускі Народны Фронт. У „Камітэце 58", аднак, пра гэта ня ведаў ніхто. Інакш ідэя магла б не ажыцьцявіцца.

У кастрычніку мы (арганізацыйная група «Камітэту-58) рэзка прысьпешылі скліканьне ўстаноўчай канфэрэнцыі Мартыралога, бо была засьцярога, каб камуністы не скарысталі маргінальных дэмакратаў і не справакавалі прафанацыі ідэі Фронту.

Камуністы былі супраць арганізацыі Мартыралога. Нас падтрымаў Саюз Кінематаграфістаў і дазволіў правесьці канфэрэнцыю ў Доме Кіно (будынак касьцёла сьвятых Сымона і Алены, так званы „Чырвоны Касьцёл"). На сход мы запрасілі прадстаўнікоў Менгарсавета, Пракуратуры БССР, Міністэрства Ўнутраных Справаў і іншыя ўлады. Усе яны прышлі, каб даць нам бой. І далі бой, але прайгралі, бо нас было больш. Людзі зьехаліся з усёй Беларусі і прагаласавалі за Мартыралог.

І тут камуністычныя ўлады трапілі ў фатальную пастку, што выклікала потым паніку ў шэрагах іхняга начальства. Пасьля таго, як мяне абралі на старшыню Мартыралога, я паставіў пытаньне аб стварэньні Аргкамітэту Беларускага Народнага Фронту і аб ператварэньні дэлегатаў канфэрэнцыі ў арганізацыйны сход па стварэньні БНФ. Заля ўзарвалася ад воплескаў і грому энтузіязма. Прытым кожны меў права галасаваць (у тым ліку і запрошаныя камуністычныя начальнікі). Трэба было бачыць іхнія фізіяноміі. Яны ў большасьці не галасавалі, альбо галасавалі супраць і такім чынам супраць волі ўдзельнічалі ў стварэньні БНФ. Начальства і агентуры было больш за сто асобаў. Але гэта менш 1/3 дэлегатаў, і камуністы не маглі ўжо сарваць стварэньне БНФ, а іхны ўдзел засьведчыў унікальны дэмакратызм сходу, калі ў стварэньні Фронту вымушана прынялі ўдзел нават яго ворагі (паўтаруся, хоць і супраць сваёй волі).

Праз два тыдні, 30-га кастрычніка 1988 года, у час масавага сьвяткаваньня „Дзядоў", камуністы вырашылі адпомсьціць Фронту за ганьбу і разгромнае паражэньне. Рыхтавалі крывавую лазьню кшталту Алма-Аты 1986 года з задумкай зваліць віну на Фронт і, абазваўшы ўсіх франтаўцаў фашыстамі, расправіцца і разграміць народны рух. Тады ўпершыню ўлады выкарысталі сьлезацечны газ, зьбілі шмат людзей. Але мы разгадалі злавесную задумку камуністаў. Пра гэта намі было гучна аб'яўлена з просьбай не паддавацца на правакацыю. І ніхто не паддаўся. Творчая інтэлігенцыя пасьля гэтых падзей адвярнулася ад камуністаў. Правакацыя ганеба правалілася, а водгульле яе пракацілася па ўсім СССР і мела вырашальнае значэньне для далейшых падзей у Савецкім Саюзе.

30-га кастрычніка 1988 года Беларускі Народны Фронт засьведчыў для ўсёй савецкай імпэрыі, што грубую камуністычную сілу можна перамагчы розумам і вытрымкай. Гэтая маральна-палітычная перамога БНФ была вызначальнай. Фронт стаў пашырацца па ўсёй Беларусі хуткімі крокамі.

Калі б жа беларусы не зразумелі тады планаў правакатараў і ўвязаліся ў бойку (унутраным войскам, як потым высьветлілася, былі раздадзеныя баявыя патроны), то камуністы патапілі б Менск у крыві, і кроў палілася б па ўсёй савецкай імпэрыі.

26 лютага 1990 года Беларускі Народны Фронт зноў паказаў прыклад змаганьня ўсяму Савецкаму Саюзу. На плошчы Незалежнасьці (тады – Леніна) БНФ сабраў масавы мітынг, больш за сто тысячаў людзей. На мітынгу было прынята рашэньне ісьці да будынка тэлебачаньня, браць будынак і выступіць у адкрытым эфіры з крытыкай камуністаў і зваротам да народу падтрымліваць Народны Фронт. Усё так і было зроблена спакойна, без штурханьня і зьняваг. Тэлебачаньне і ахова проста капітулявалі перад народам. 15 хвілін мы казалі ў эфір тое, што лічылі патрэбным казаць.

Дзьве гадзіны пасьля нашага эфіру вісела на экране нерухомая застаўка. Потым яна адчынілася і на экране ўсе ўбачылі членаў бюро ЦК КПБ, сакратароў ЦК, міністраў і т.п. – усіх 11 асобаў, якія сядзелі з разгубленымі тварамі і мямлілі свой камуністычны „адлуп".

У гэтым жа годзе 7-га лістапада Беларускі Народны Фронт арганізаваў і правёў першую ў СССР масавую антыкамуністычную дэманстрацыю. Трыццаць-сорак тысячаў дэманстрантаў ішлі па праспэкту і скандавалі „Далоў камунізм", а на плошчы Леніна скінулі пад ногі помніка галоўнаму злачынцу атрыбуты ленінскага камунізма.

У камуністаў БССР пасьля гэтага была зацяжная гістэрыка, а ў маскоўскіх уладаў ціхі стаўбун. Камунізм трашчэў. Беларускі Народны Фронт быў на вастрыі змаганьня з камунізмам ва ўсім СССР.

У Прыбалтыцы ў гэты час адбываліся масавыя акцыі Народных Франтоў за сувэрэнітэт без канфліктаў і сутыкненьняў, а ў Беларусі – пік антыкамуністычнай барацьбы. Тут кожны з нас разумеў, што не ліквідаваўшы антыбеларускі прарасейскі камунізм, аб незалежнасьці Беларусі ня можа быць і гаворкі. Камунізм і правячыя тут камуністы былі галоўнымі ворагамі незалежнасьці Беларусі.

Беларускаму Народнаму Фронту ўдалося зрабіць у Беларусі амаль што немагчымае – ліквідаваць камунізм і дамагчыся незалежнасьці краіны. Таму я часта паўтараю, што палітыка – гэта ёсьць мастацтва немагчымага.

Тыя надзвычаныя хвалюючыя дні змаганьня, асабліва, калі ў жніўні 1991-га мы дасягнулі Незалежнасьці, нібы сёньня стаяць у маіх вачах. І спадзяюся, у памяці маіх сяброў, якія яшчэ засталіся жыць. Кожны з нас тады адчуў і перажыў хвіліны незвычайнага шчасьця, якое ні з чым нельга параўнаць. І напэўна шмат хто з нас сабе падумаў, што дзеля гэтага, дзеля шчасьця дзяржаўнай Незалежнасьці Беларусі варта было жыць на сьвеце, якім бы цяжкім не сталася тое жыцьцё.

Мінула 25 гадоў калі быў створаны Беларускі Народны Фронт і запаліўся агонь свабоды. Іскры гэтага агню гараць і сьвецяць па сёньняшні дзень. І настане новы дзень, і прыдзе такі вызначальны час, калі з іскры Адраджэньня зноў узгарыцца полымя Волі і зашугае да неба. Набліжайма гэты дзень.

Жыве Беларусь! Слава героям!

19 кастрычніка 2013 года.

ФАЮМСКІ ПАРТРЭТ

Некалькі слоў пра фаюмскі партрэт. На гэтую тэму шмат напісана. Зьява ў жывапісе надзвычайная. Тут, у гэтым кароткім эсэ, я хацеў бы занатаваць свае пачуцьці і развагі.

З усяго сусьветнага жывапісу, які мне прыходзілася бачыць у ілюстрацыях і арыгінале, найбольшае ўражаньне на мяне робіць фаюмскі партрэт. Тут такое моцнае эстэтычнае ўстрасеньне, як ад старой даўняй фатаграфіі – узьнікае шчымленьне душы. Бальшыня партрэтаў напісаныя ў дзівоснай рэалістычнай манеры. Яны выяўляюць такую выразнасьць індывідуальнага вобраза, якую сапраўды можна параўнаць толькі з фатаграфіяй. Гледзячы на гэтыя партрэты, увесь эўрапейскі партрэтны жывапіс, уключаючы рэнесанс і ўсе клясычныя стылі, здаецца калі ня мёртвым, то нейкім прыдуманым, штучным.

Падкрэсьлю два аспэкты, якія выклікаюць захапленьне гэтымі партрэтамі. Найперш усе вобразы (якія надзвычай разнастайныя) добра пазнавальныя як тыпажы і цалкам псіхалагічна зразумелыя – узьнікае такое пачуцьцё поўнай адкрытасьці, здаецца, чуеш іх галасы і бачыш знаёмыя манеры. Са зьдзіўленьнем усьведамляеш, што гэта цяперашнія людзі, нашыя сучасьнікі, толькі жылі яны амаль дзьве тысячы гадоў таму. Гэта проста шакуе сьвядомасьць, настолькі максымальна набліжаныя да нас гэтыя людзі. Многіх зь іх я бачу на вуліцах Нью-Ёрка, сустракаў ў Варшаве і Менску.

Па вопыту ведаю, што блізкі і зразумелы нам зьнешні воблік чалавека, як правіла, абманлівы, калі маем справу з асобай іншай цывілізацыі, культуры і іншай сістэмы каштоўнасьцяў. У адносінах зь імі паступова выяўляецца поўны „некантакт”, бо там, дзе ім сьмешна, нам прыкра, тое, што мы шануем, яны не заўважаюць, тое, што для іх важна, для нас здаецца мізэрным і нават нікчэмным. Але аблічча такога чалавека падобнае, як у нас: аднолькавыя ўсе рэакцыі і пачуцьці, якія на ім адбіваюцца. Мы падобныя, але ўяўленьні і каштоўнасьці ў нас іншыя.

Не сумняваюся, што так ёсьць і з асобамі, адлюстраванымі ў фаюмскіх партрэтах. Але ўражаньне сучаснасьці іхных абліччаў, зразумеласьць іхнай натуры і душэўнай сутнасьці такія моцныя, што рацыянальна пазбавіцца ад гэтага ўражаньня немагчыма. Як і ў старой фатаграфіі, тут адчуваньне трансцэндэнтнага вобразу і спрэсаванага часу, дакладней – адзінства часу, успрыняцьце яго толькі як сучаснасьці (гэта значыць вечнасьці).

Такому адчуваньню часу як вечнай сучаснасьці спрыяюць, на мой погляд, некалькі чыньнікаў.

1. Псіхалагічны чыньнік – усьведамленьне, што гэта рытуальныя пасьмертныя партрэты, мэта якіх – перадача падабенства і сутнасьці памерлага. (Функцыя, якую раней выконвала зьлепак-маска.)

2. Тэхналагічна-эстэтычны чыньнік – партрэты (бальшыня зь іх) напісаны ў тэхніцы энкаўстыкі, якая выяўляе аб’ёмнасьць жывапісу і мазка. (Потым стала ўжывацца тэмпера, але эстэтычныя падыходы засталіся тыя ж.)

3. Вобразна-эстэтычны чыньнік уключае ў сабе глыбока распрацаваную традыцыю жывапісу, накіраваную на раскрыцьцё ўнутранай сутнасьці кожнага індывідуальнага чалавека праз зьнешняе падабенства.

Характэрнасьць гэтай традыцыі – спалучэньне рэалістычных (натуралістычных) і ўмоўных прыёмаў пісьма ў адным вобразе.

Другая характэрнасьць: стварэньне выразнасьці вобраза праз акцэнтацыю базавых канструкцый партрэта (складнікаў аблічча). Гэта найперш – вочы. У меншай ступені – губы і нос. Астатняе (прычоска, валасы, вейкі, складкі, маршчыны і інш.) можа передавацца альбо рэалістычна, альбо ўмоўна, нават схематычна і графічна. Жывасьць і выразнасьць аблічча ад гэтага не зьнікае, а наадварот, – узмацняецца.

Заўважу, што ў такой манеры жывапіснай традыцыі закладзены асновы множнасьці стыляў, фактычна, неабмежаваныя магчымасьці творчасьці без адыходу ад базавай асновы традыцыі.

І тут я адзначаю другі аспэкт захапленьня ва ўспрыняцьці фаюмскага жывапісу.

У гэтых партрэтах і ў такой манеры пісьма закладзены асновы і пачаткі ўсіх гістарычных стыляў жывапіснага партрэту, якія існавалі потым у сусьветным жывапісе на працягу двух тысячаў гадоў разьвіцьця мастацтва. Тут бачны стылёвыя прадпасылкі партрэтаў сьпелага рэалізму, рамантызму, акадэмізму, падыходаў клясыцызму, барока і ракако, імпрэсіянізму, экспрэсіянізму, мадэрну і г. д.

Мастацтвазнаўцы ўжо даўно адзначылі, што візантыйскае іконапісаньне самым непасрэдным чынам зьвязана з стылістыкай і манерай фаюмскага жывапісу. Гэта відаць з першага погляду, асабліва ў трактоўцы вачэй і мадуляцыі аблічча. Сувязь з далейшай гісторыяй жывапісу яскрава вынікае пасьля прагляду вялікай колькасьці гэтых старажытных твораў.

Я пазнаёміўся з фаюмскім партрэтам у інстытуце (цяпер Акадэмія мастацтваў), праглядаючы альбомы жывапісу і слухаючы лекцыі. Рэпрадукцыі твораў выклікалі ў мяне здуменьне – адкуль такі дзіўны жывапіс у Эгіпце часоў Ісуса Хрыста? Потым я прышоў да думкі, што ў Эгіпце, дзе жывапісная культура мастацтва існавала ўжо шэсьць тысячаў гадоў, тут якраз усё і сфармавалася і пачалося, – усе асноўныя жывапісныя падыходы, прыёмы і азначэньні. І гэта нягледзячы на вельмі строгія правілы ў жывапіснай традыцыі, якая рэгламентавалася рэлігійным культам.

Усё даўно ўмелі эгіпецкія мастакі, усё маглі, але гэтае ўменьне вольна выявілася толькі ў фаюмскім партрэце на пераломе тысячагоддзяў, калі ў пахавальным абрадзе адбыліся зьмены і зьявіліся новыя рэалістычныя адэкватныя патрабаваньні да мэмарыяльнага жывапісу.

Дзесьці ў канцы 90-х гадоў я незаплянавана наведаў Мэтраполітэн Музэй у Нью-Ёрку, каб зьняць муляжы рыцараў на канях. Там якраз адбывалася выстава фаюмскага партрэта з розных музэяў і калекцыяў. Выстаўлена было каля сотні партрэтаў. Я патрапіў на гэтую выставу і быў ашаломлены.

Я ўбачыў тое, пра што тут пішу: зародак партрэтнага мастацтва двух тысячагоддзяў Эўропы. Сама атмасфэра ў залях выклікала трымценьне.

Найперш, тут былі арыгіналы. Кожная карціна зьмешчана ў чорнай урне за шклом, мела індывідуальнае асьвятленьне слабым сьвятлом ад звычайнай лямпы накальваньня.

Фатаграфаваць было забаронена, але я ў гэтым паўзмроку незаўважна трохі ўсё ж паздымаў на чорна-белую стужку. Тое і засталося.

Цяпер, праз пятнаццаць гадоў, сытуацыя непазнавальна зьмянілася. У Сеціве поўна каляровых рэпрадукцый з фаюмскіх партрэтаў. Можна мець даволі адэкватнае ўяўленьне. Мастацтвазнаўцы падлічылі, што ўжо вядома каля тысячы такіх пахавальных партрэтаў з Эгіпту. Цэлы сьвет глядзіць адтуль у вечнасьць жывымі вялікімі вачыма, у якіх адбіваюцца душы пакаленьняў мінулых людзей, і аблічы іх прыгожыя. Мне здаецца, нават лепшыя, чым у сучаснага сапсаванага сьвету.

17 чэрвеня 2013 г.

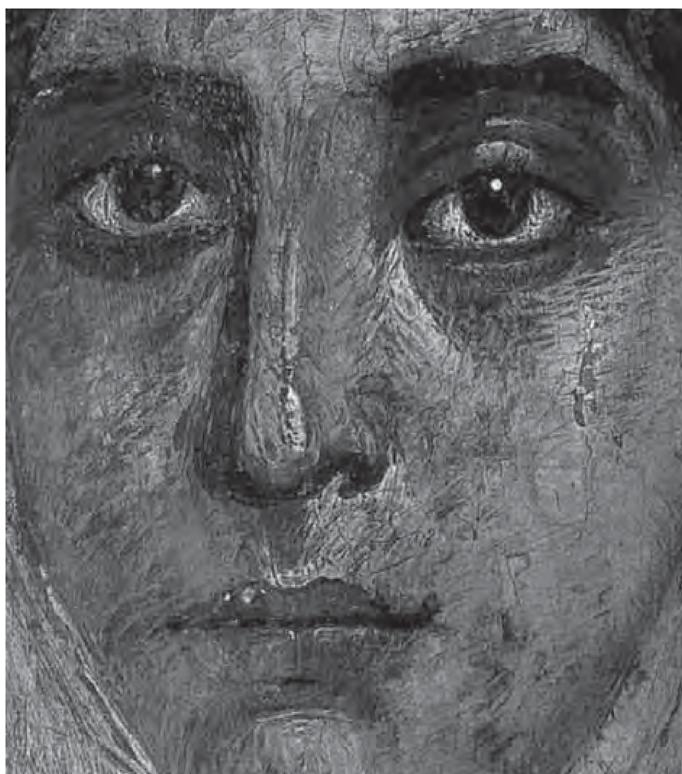

281. Фаюмскі партрэт (фрагмэнт).

ФАТАГРАФІІ

1. Фота 1996 г.
2. Дождж.
3. Акацыя.
4. Чарот.
5. Дажджлівы дзень над вадой.
6. Сонечны дзень.
7. Жоўтыя кветкі.
8. Вясновы першацьвет.
9. Ружа.
10. Нарцызы.
11. Асеньнія дрэвы.
12. Жоўтыя галінкі.
13. Чырвонае лісьце (Нью-Джэрзі)
14. Апалыя лісты.
15. Асеньні эцюд.
16. Зімовы вечар.
17. Жоўтыя воблакі над сінім морам.
18. Блакітная далячынь.
19. Блакітны дзень.
20. Спакой над акіянам.
21. Прыбой.
22. Хмара над акіянам.
23. Прасьвет над вадой у дажджлівы дзень.
24. Серабрыстыя хвалі.
25. Белая ноч над залівам.
26. Карабель, асьветлены сонцам з-за хмар.
27. Вечар над залівам.
28. Сьвітаньне над акіянам.
29. Начны круіз.
30. Паходка.
31. Пірс-1.
32. Пірс-2.
33. Пірс-3.
34. Погляд з Пірса.
35. Адліў.
36. Далёка на гарызонце.
37. Самотная чайка.
38. Воблакі па дарозе ў Вільню.
39. Воблакі над Аўгустоўшчынай.
40. Боскае неба.
41. «Сьвінцовыя хмары».

42. Барвяны захад.
43. Нізкія воблакі над акіянам.
44. Першая квадра. (Зьнята: кмпкт Sony DSC-HX100V; ½,3).
45. Марская ракавіна на пяску, асьветленая сонцам.
46. Месяц між хмар.
47. Платан, асьветлены Месяцам.
48. Пыркі прыбою.
49. Поўня.
50. Ракавіна.
51. Поўня сьвеціць у вакно.
52. Сьвятло ў вакне.
53. Перакулены Месяц.
54. Чайкі на беразе.
55. Чайкі лунаюць.
56. Кармараны золкім днём.
57. Чайка над вадой.
58. Крыльлі Анёла.
59. Узьлятае галуб.
60. 60-61 Чайкі лятаюць.
61. Чайкі лятаюць.
62. Палёт гусей.
63. Гусі над вячэрняй вадой.
64. Лебедзі на вадзе.
65. Буравесьнік.
66. Палёт над кадрам.
67. Чайка ў фас.
68. Галуб наўпрост.
69. Партрэт галубкі.
70. Партрэт галуба.
71. Чайка нізка ляціць.
72. Драпежная чайка ляціць на фоне воблакаў.
73. Чайка пікіруе.
74. Чайка узьлятае.
75. Чайка апускаецца.
76. Чайка ў павароце.
77. Чайка лунае.
78. Качка на люстранай вадзе.
79. Качкі ў горадзе зімой.
80. Віленскі верабей.
81. Кроплі на шкле.
82. У засені дрэў.
83. Старасьвецкая студня ў Браславе. (Псэўдасалярызацыя. Зьнята ў 1968 годзе. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Браслаўшчына»).
84. Абразок Айчыны.
85. Дождж над вячэрняй сажалкай.
86. Памятны камень у Залесьсі. (1994 г.).
87. Брамка ў Малых Салечніках. (2012 г.).
88. Бледны месяц над касьцёлам. (Вільня, 2012 г.).
89. Ганна і Бэрнардынец. (Вільня, 2012 г.).
90. Брама ў Дзявенішках. (2012 г.).

91. Нарвілішкі. Позірк на замак.
92. Рэчка Мерачанка каля Паўлава. (2012 г.).
93. Краявід на Віленшчыне.
94. Высокая трава пад Дзявенішкамі. (2012 г.).
95. Хутар пад Вільняй. (2009 г.).
96. Пад Вільняй ля Віленкі. (2008 г.).
97. Першы сьнег на хутары пад Вільняй. (2009 г.).
98. Вільня надвячоркам. Катэдральны пляц. (2012 г.).
99. На Завальнай. (Вільня, 2012 г.).
100. Уваход у закрыстыю.
101. Панарама Тургеляў. (2012 г.)
102. Брамка і касьцёл у Каменцы. (2012 г.).
103. Брама касьцёла ў Тургелях (2009 г.).
104. Партальны фасад касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы. (Вільня, 2009 г.).
105. Вежа касьцёла сьвятога Яна. (Вільня, 2012 г.).
106. Дзьверы касьцёла Увазнясеньня Гасподняга і кляштару місіянераў. (18 ст. Вільня, фота 2012 г.).
107. Асеньні хутар на Валожыншчыне. (Зьнята ў пач. 1970-х гг., «Іскра» 6х6).
108. Акно ў Брукліне. (2008 г.).
109. Дом часовага пражываньня. (2010 г., Бруклін).
110. Прадметы амэрыканскага быту. (2010 г.).
111. Бруклінскі бадзяжны кот.
112. Вакно на «Ошэн эвеню».
113. Асеньняя Гаўя ў Куце. (Зьнята ў пач. 1970-х гг.).
114. Укрыжаваньне са збору Габсбургаў. (Зьнята ў музэі ў Вене. 2010 г.)
115. Касьцёл ў Еленяй Гуры (Гіршбэрг). Зьнята ў 2008 г.
116. Скульптура перад уваходам у Францішканскі касьцёл у Новым Ёрку. (Зьнята ў 2012 г.)
117. Галоўны нэф сабора сьвятога Патрыка ў Нью-Ёрку. (Зьнята ў 2005 г.)
118. Інтэр’ер касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы ў Вільні. (Зьнята ў 2008 г.)
119. Галоўны алтар драўлянага касьцёла вікінгаў XII-XIII ст. (Карпач каля Еленяй Гуры. Польшча. Зьнята ў 2008 г.)
120. Кніга, уратаваная з агню.
121. Летні заліў.
122. Вясеньняе ворыва на Сакольшчыне (зьнята ў 2010 г.).
123. Чырвоная зямля. Сувальшчына. (2010 г.).
124. Зімовае поле на Сакольшчыне. (2008 г.).
125. Поле перад заходам сонца каля Ломжы.
126. Ворыва на Сакольшчыне.
127. Вясеньні эцюд пад Аўгустовым. (2008 г.).
128. Нарвілішкі. Не было тут ніколі мяжы. (2008 г.).
129. Азёрны чарот.
130. Платаны ў горадзе.
131. Вясеньняя панарама з голым дрэвам.
132. Сукаватае дрэва.
133. Вясеньні, шэры, мокры дзень. (Беласточчына, 2003 г.).
134. Гэта не насарог, гэта жырафа.
135. Драўляная скульптура каля касьцёла Дзевы Марыі на Зьвярынцы. Вільня 2008 г.
136. Успамін пра Вялікае Княства.
137. Стравус.
138. Вакно ў сад.
139. Крапіва пад ветрам і сьнегам.

140. Жаночы торс (фотаграма, 1965 г.).

141. Фантастычны кот. (Беларускае мастацкае шкло. Зьнята ў 1968 г.)

142, 143, 144. Трыпціх «Брама» (Святар, Прамень, Анёл). 2012 г.

145. Рабаценьне вады пад Мірскім замкам. (1969 г.).

146. Старая шафа.

147. Зімовая вёска на Валожыншчыне. (1995 г.).

148. Хаты пад сьнегам. (1995 г.).

149. Зіма ў вёсцы. (1995 г.).

150. Зімовы задворак. (1995 г.).

151. Сьнежная зіма. (1995 г.).

152. Вербы пасьля сьнегападу.

153. Зімовая дарога. (1995 г.).

154. Сівы конік у Залесьсі (1995 г.).

155. Вяскоўцы ідуць па дарозе зімой на прыпынак аўтобуса. (1995 г. Ашмяншчына).

156. Пульхны сьнег на кустах.

157. Дамок пад сьнегам ноччу ў менскай Грушаўцы. (1995 г.).

158. Сьнег ў сасновым лесе.

159. Ўздоўж дарогі мільгаюць зімовыя дрэвы.

160. Цьвітуць мірабэлькі.

161. Зімовае гольле.

162. Белы цьвет.

163. Сьнегапад у Амэрыцы. (1997 г.).

164. Засьнежаны падлесак на Смаргоншчыне. (1995 г.).

165. Вярбовае лісьце.

166. Кусты ў сьнезе.

167. Цьвітучы куст.

168. Балтыйскае мора раньняй вясной. (2008 г.).

169. Трава на пяшчаным марскім беразе.

170. Летняе ўзьбярэжжа Балтыйскага мора. (2008 г.)

171. Сасновы лес на пяшчаных выдмах.

172. Сосны на выдмах. (2008 г.).

173. «Сёрф эвеню» ў Брукліне (2012 г.).

174. Мангэттан з вышыні. (1998 г.).

174-а. Чалавек з сабакам (Новы Ёрк).

175. «Брайтан Біч эвеню» летнім днём (Бруклін).

176. Чарга на міжгародні аўтобус ноччу ля аўтобуснага вакзала (Новы Ёрк, 1996 г.).

177. Афраамэрыканец у вагоне мэтро. (Новы Ёрк, 1997 г.).

178. Стылёва дагледжаная спадарыня вывучае мэню ў рэстаране. (Новы Ёрк, 1996 г.).

179. Спадарыня ў краме, адвярнуўшыся, зазірае ў сашэтку з грашыма. (Новы Ёрк, 1996 г.).

180. Афраамэрыканскі тыпаж ў мэтро з характэрным напружаным позіркам. (Новы Ёрк, 1996 г.).

181. Тыпаж ў кепцы. (Новы Ёрк, 1996 г.).

182. Два габрэі каля крамы ў Нью-Ёрку. (1996 г.).

183. Спадарыня з пластмасавай ёмкасьцю ў краме выбірае тавар. (Нью-Ёрк).

184. Арабская жанчына пераходзіць вуліцу. (З цыклу «Арабы», Нью-Ёрк, 2012 г.).

185. Юначка прыехала ў горад Нью-Ёрк. (1996 г.).

186. Сярэдні Мангэттан. (1997 г.).

187. На 8-й звэню ў Мангэттане. (1996 г.).

188. Паліцэйскі ў дзень выпуску паліцэйскай школы ў Мангэттане. (1997 г.).

189. Фрагмэнт касьцёла на Брадвэі. (Нэавіктарыянскі стыль, XIX ст., архітэктар Джэймс Рэнвік. Зьнята ў 1997 г.).

190. На беразе заліва ў Новым Ёрку я бачыў некалькі рэдкіх прыродных зьяў. Аднойчы, у пачатку восені цёплым верасьнем, прыплыло з-над акіяна белае воблака і, даплыўшы да берага, на вачах апусьцілася ў горад. Я назіраў гэта з вышыні і пасьпеў сфатаграфаваць за тыя некалькі хвілін, калі яно клубілася між дамоў і дахаў прыбярэжных вуліц. Пацямнела, схавалася сонца і людзі думалі, што гэта туман.

191. Вячэрні Пазнань. Польшча. (1997 г.).

192. Вячэрняя Прага. Чэхія. (1998 г.).

193. Віленская катэдра; фрагмэнт фасаду. (Зьнята ў 2011 г.).

194. Касьцёл сьвятой Кацярыны ў Вільні на фоне воблакаў. (Зьнята ў 2010 г.).

195. Будынак Віленскага палацу прафсаюзаў, у якім 24-25 чэрвеня 1989 г. адбыўся Першы (установчы) Зьезд Беларускага Народнага Фронту «Адраджэньне». (Зьнята ў 2012 г.).

196, 197. Варшаўскія Атланты. (Зьнята ў 2012 г.).

198. Старая Варшава, класіцызм. (Зьнята ў 2012 г.).

199. Стары Талін. Гарадзкая сьцяна знутры. (Зьнята ў 2008 г.).

200. Стары Талін. Гарадзкая сьцяна з вонку. (Зьнята ў 2008 г.).

201. Старая галерэя. Польшча. Еленя Гура (Гіршбэрг). Зьнята ў 2008 г.

202. Старая галерэя. Чэхія, Прага. (Зьнята ў 2008 г.).

203. Від на вячэрні Сігейт (Бруклін). Зьнята ў 2012 г. (Sigma SD14, RAW).

204. Рэкляма ў Мангэттэне. (2011 г.).

205. Дзелавыя людзі, якія сьпяшаюць. (Нью- Ёрк, 2010 г.).

206. Людзі, якія сьпяшаюць без патрэбы. (Бруклін, 2011 г.).

207. На выхадзе з мэтро. (Бруклін, 2012 г.).

208. Вулічны кірмаш. Гандаль афрыканскім мастацтвам. Бруклін, 2009 г.).

209. Танцы ў Вільні. (2010 г.).

210. Танцы ў Брукліне. (2010 г.).

211. Верасьнёвым вечарам натоўп прагульваецца ўздоўж надбярэжнай ў раёне Бэнсангёрст ў Брукліне. Зьнята ў 2010 г.

212. Двох спадароў у кароткіх портачках і белых шкарпэтах спускаюцца ў мэтро. (Нью-Ёрк, 2011 г.).

213. «Сёрф эвэню» ў раёне «луна-парку» (Бруклін, 2012 г.).

214. Афрыканская прыгажуня ідзе па вуліцы (Нью-Ёрк, 2012 г.).

215. Гэта жанчына. (Варшава, 2012 г.).

216. Афрыканская прыгажуня ў мэтро чакае цягніка. (Нью-Ёрк, 2012 г.).

217. Стылёва апранутая жанчына ў мяшчанскім гусьце «постмадэрн». (Нью-Ёрк, 2012 г.).

218. Сакура ў Нью-Ёрку. (2012 г.).

219. Жанчына з СССР, якая курыць (Нью-Ёрк).

220. Нью-Ёрк у пач. XX-га ст. Зьнята з павялічанага фота на сьцяне гаража ў Мангэттане.

221. П’яны Томас. (З цыклу «Стары Талін», 2008 г.).

222. «Тоўстая Маргарыта» (зьлева). З цыклу «Стары Талін», 2008 г.

223. Зялёны краявід з бацяном. Сакольшчына на Падляшшы. (Зьнята ў 2010 г.).

224. Краявід з хутарам на Верхнім Падляшшы. (Фота 2010 г.).

225. Далёкі хутар. Краявід на Верхнім Падляшшы.

226. Сакольшчына. Краявід.

227. Краявід з Падляшша з каровамі.

228. Краявід з Падляшша з коньмі.

229. Сядзіба на Аўгустоўшчыне.

230. Азёры на Аўгустоўшчыне.

231. Аўтапартрэт з сябрам. (Зьнята ў 1958 г. Super Ikonta 4,5 x 6).

232. Сьветлая дзяўчына. (Менск, 1964 г. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Мінск»).

233. Браслаўскі рыбак дзед Ваявода (97 гадоў, Браслаў, 1968 г.). «Салют» 6 x 6. Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Браслаўшчына»).

234. Партрэт Аляксандра Міцкевіча пляменьніка Якуба Коласа. Новы Ёрк, 2008 г.

235. Партрэт Маці Міхася Чарняўскага Марылі. (Фота 1969 г.).

236. Унук і баба. З цыклу «Арабы» (Новы Ёрк, 2012 г.).

237. Замілаваньне на бруклінскай звэню. (Бруклін, 2012 г.).

238. Максім Танк з маці. (Фота сярэдзіны 1960-х гадоў. «Любіцель» 6 х 6. Здымак узяты з Сеціва з малым дазволам. Нэгатыў недаступны.)

239. Фрагмэнт вуліцы Няміга ў Менску. (Зьнята ў 1965 г. «Іскра» 6 х 6.)

240. Вуліца Няміга ў Менску. (Фота 1963 г.).
Тысячы здымкаў старога Менска, які я здымаў у 1960-1980-х гадах, -- недаступныя. Тут зьмяшчаю тры фота і некалькі рэпрадукцыяў з кніг і фотаалббомаў, выдадзеных мной раней. Стары Менск, вынішчаны пасьля вайны, варты пашаны і адзначэньня.

241. Плошча Свабоды ў Менску. 1970-я гады. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

242. Від на забудову вуліцы Няміга з вышыні. 1965 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

243. Від на забудову вуліцы Ракаўскай (Астроўскага) з вышыні. 1965 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

244. Касьцёл сьв. Сымона і Алены ў Менску і плябаня. (Фота 1992 г.)

245. Від на пл. Свабоды ў Менску зь вежы былога касьцёла Бернардынак. 1977 г. (Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

246. Густы сьнегапад у Менску. 1962 г. (Рэпрадукцыя з аўтарскага фотаальбома «Мінск».)

247. Менскі астрог «Пішчалаўскі замак». (фота 1981 г. «Зеніт», МТО-500. Рэпрадукцыя з кнігі аўтара «Рэха даўняга часу».)

248. Сьлёзы дажджу замерзлыя на шкле. (Фота 1996 г.).

249. Вясновая мроя.

250. Від з вакна на Суботніцкі касьцёл. 1996 г.

251. Дым. (Фота 1996 г.).

252. Ракаўскія мясьціны. Рэчка Яршоўка пры ўпадзеньні ў Іслач.

253. Апошні здымак на Радзіме. Калёны спэцвойска ідуць усьлед за людзьмі пасьля дэманстрацыі. Зьлева ў кадры Сяргей Навумчык. (Фота 24 сакавіка 1996 года. Кмпкт «Алімпус». Нег. Фота-250).

254. Зімовы эцюд ля дома. 1996 г.

255. Чорны кот.

256. ---

257. Кухня.

258. Прасёлак.

259. Вадаспад ля млына на Віленцы.

260. ---

261. Местачковая сям’я зь Ліпнішак перад вайной. (Фота з Інтэрнэт-старонкі «Радзіма».)

262. Віленшчына. Удалечыні вёска Кальвэлі. (2009 г.)

262-а, 263. ---

263-а. Давыд-Гарадоцкі крыж. (Фота 1969 г.)

264, 265. ---

266. Ускраіна Дзявенішак. (2012 г.), 266-а, 266-б

267. Цыганы. (Зьнята ў Давыд-Гарадку ў 1969 г. Справа курыць люлюку цыганскі барон. «Салют» 6 х 6), 267-а

268. Лявон Баразна ў 1950-х гадах.

269. Смаргонскі ансамбаль імя Міхала Клёфаса Агінскага. Сцэнічныя касьцюмы Лявона Баразны. (Зьнята ў 1964 г. «Масква-4» 6 х 9.)

270. Горадзенскі ансамбль «Нёман». Сцэнічныя касьцюмы Лявона Баразны. (Зьнята ў 1964 г.), 270-а

271. Аўтапартрэт. 1964 г.

272. ---

273. Пётра Шашкель у шэсьці на Дзяды. (2008 г.).

274. Саматужная беларуская паштоўка часоў другой нямецкай акупацыі.

275. Рака Гарынь цячэ праз Альшаны. (Фота 1969 г. «Салют» 6 х 6).

276. Даярка з Альшанаў. (Зьнята ў 1969 г. Рэпрадукцыя з аўтарскай кнігі «Глёрыя Патрыя».)

277. Зь дзецьмі. (1994 г. Паездкі дэпутатаў БНФ па Беларусі).

278. Сьцяна мураванага млына ў Зараччы (каля Браслава). Фота 1968 г. «Салют» 6 х 6.

279. ---

280. Раіса Жук-Грышкевіч. (Зьнята ў 1997 г.)

281. Фаюмскі партрэт (фрагмэнт)

ЗЬМЕСТ

«НАРОДНАЯ ФІЛАСОФІЯ»

(Дэфініцыі, артыкулы, нарысы)

КНІГІ, ЯКІЯ ВЫШЛІ Ў ВЫДАНЬНІ «БЕЛАРУСКІЯ ВЕДАМАСЬЦІ»

1. Зянон Пазьняк. Новае стагоддзе. – Варшава, 2002 г.
2. Зянон Пазьняк. Гутаркі з Антонам Шукелойцем. – Варшава, 2003 г.
3. Зянон Пазьняк. Вялікае Княства. – Нью-Ёрк, 2005 г.
4. Зянон Пазьняк. Вялікае Княства (2-е выданьне). – Варшава, 2005 г.
5. Зянон Пазьняк. Беларуска-Расейская вайна. Belarus is easten outpost. – Варшава, 2005 г.
6. Зянон Пазьняк. Прамаскоўскі рэжым альбо як адбываецца разбурэньне Беларусі. – Нью-Ёрк, 2005 г.
7. Зянон Пазьняк. Прамаскоўскі рэжым альбо як адбываецца разбурэньне Беларусі (2-е выданьне). – Варшава, 2005 г.
8. Сяргей Навумчык. Сем гадоў Адраджэньня альбо фрагмэнты найноўшай беларускай гісторыі (1988 – 1995). – Варшава, 2006 г.
9. Галіна Пазьняк. Беларусь у сэрцы. – Варшава, 2007 г.
10. Зянон Пазьняк. Нацыянальныя каштоўнасьці. – Варшава, 2007 г. (Містыфікацыя. Выдадзена ў Беларусі, 1/16 д.а., 60 с.).
11. Зянон Пазьняк. Дарога. – Варшава, 2007 г.
12. Зянон Пазьняк. Развагі. Канцэпцыя новага Беларускага Адраджэньня, кн 1, артыкулы і матэр'ялы (1990—III.1996). – Варшава, 2007 г.
13. Парсіваль (2-е выданьне). – Варшава, 2009 г.
14. Зянон Пазьняк. Нацыянальныя каштоўнасьці. – Варшава, 2009 г. (1/32 д.а., 192 с.)
15. Зянон Пазьняк. Цяжкі час. Канцэпцыя новага Беларускага Адраджэньня, кн 2, артыкулы і матэр'ялы (IV.1996—2002). – Варшава, 2010 г.
16. Зянон Пазьняк. Цяжкі час. Працяг. Канцэпцыя новага Беларускага Адраджэньня, кн 3, артыкулы і матэр'ялы (2003–2010). – Варшава, 2010 г.
17. Сяргей Навумчык – Зянон Пазьняк. Дэпутаты Незалежнасьці. – Варшава, 2010 г.
18. Зянон Пазьняк. Дэклярацыя – першы крок да Незалежнасьці. – Варшава, 2010 г.
19. Зянон Пазьняк. Сэсія Незалежнасьці. – Варшава, 2011 г.
20. Зянон Пазьняк. Незалежнасьць Беларусі. 20 гадоў. – Варшава, 2011 г.
21. Зянон Пазьняк, Валеры Буйвал. Абарона Курапатаў. Народны Мэмарыял. – Варшава, 2012 г.
22. Зянон Пазьняк. Добрая фатаграфія. – Варшава, 2012 г.
23. Галіна Пазьняк. Менскі гарсавет у пэрыяд нацыянальнай рэвалюцыі (1990-1991). – Варшава, 2012 г.
24. Зянон Пазьняк. Тэрра Дэй. – Варшава, 2014 г.

Зянон Пазьняк. Беларускі палітык, навуковец, публіцыст і паэт (год нараджэньня 1944). Кандыдат мастацтвазнаўства. Займаўся гісторыяй мастацтва і археалёгіяй. У 1988 годзе адкрыў і археалягічна дасьледваў Курапаты пад Менскам – месца камуна-расейскага генацыду і масавых расстрэлаў беларускага насельніцтва ў 1937-1941 гг. Заснавальнік і адзін з арганізатараў Беларускага Народнага Фронту "Адраджэньне" (БНФ, 1988 г.) З 1989 г. – старшыня БНФ. У 1990-96 гг. – дэпутат Вярхоўнага Савету 12-га скліканьня (парляманту), караўнік парляманцкай Апазацыі БНФ. Вылучыў канцэпцыю незалежнасьці Беларусі. Пад яго кіраўніцтвам Народны Фронт і дэпутацкая Апазыцыя БНФ у жніўні 1991 г. дамагліся незалежнасьці краіны. Стварыў і ўзначаліў Ценявы Кабінэт, куды ўвайшлі лепшыя вучоныя, палітыкі і грамадзкія дзеячы Беларусі. У 1994 г. – кандыдат у прэзыдэнты Рэспублікі Беларусь. Пасьля ўсталяваньня прамаскоўскага аўтарытарнага рэжыму Лукашэнкі кіраваў Народным Фронтам і знаходзіўся ў апазыцыі да рэжыму. У 1996 г., пазьбягаючы арышту і запляванага забойства з боку антыдэмакратычнага рэжыму, вымушаны быў пакінуць Беларусь.

Аўтар шматлікіх кніг па палітыцы і канцэпцыі Беларускага нацыянальнага Адраджэньня, па мастацтву, архітэктуры і фатаграфіі. Выдаў некалькі зборнікаў паэзіі і фотаальбомаў, сябра Беларускага ПЭН-цэнтру. Старшыня Кансэрватыўна-Хрысьціянскай Партыі – БНФ (КХП—БНФ), Беларускага Народнага Фронту "Адраджэньне". З 1996 г. знаходзіцца ў палітычнай эміграцыі (адкуль ажыцьцяўляе агульнае палітычнае кіраўніцтва Партыяй і рухам)

(Інфармацыя КХП—БНФ)

Zianon Pazniak. TThe Belarusian politician, scientist, publicist and poet (born 1944). Doctor of the art history. He researched the art history and carried out the archeological excavations. 1988 he has revealed Kurapaty near Minsk – a place of the communist Russian genocide against the Belarusian people and mass killings of the Belarusian population in 1937-41 and carried out the archeological excavations in this place. 1988 he was the founder and one of the organizers of the Belarusian Popular Front "Adradzennie" (the BPF). Since 1989 he is the Chairman of the BPF. In 1990-96 he was MP of the Supreme Soviet of Belarus of the 12th convocation and acted as the leader of the parliamentary opposition of the BPF. He has elaborated and presented the conception of the independence of Belarus. The Belarusian Popular Front and the parliamentary opposition of the BPF under his leadership achieved the proclamation of the independence of Belarus in August 1991. He has formed the Shadow Cabinet with the best scientists, politicians and public figures of Belarus as members and acted as its leader. 1994 he was nominated a candidate on the presidential elections. After the pro-Moscow authoritarian Lukashenka regime has been established in Belarus he acted as the Chairman of the Belarusian Popular Front in the opposition to the regime. 1996 he was forced to leave Belarus in order to escape the arrest and because the regime has planned to kill him.

He is author of many books on the politics and the conception of the Belarusian national Rebirth, art history, architecture and photo. He has published some collected poetries and photo albums. He is member of the PEN-center. Now he is the Chairman of the Conservative Christian Party – BPF and the Belarusian Popular Front "Adradzennie". Since 1996 he is acting in the political emigration and leading the political activity of the Party and the BPF.

(The information of the Conservative Christian Party – BPF)

UDK 882. 6-4
PA 454

Пазьняк Зянон Станіслававіч

ТЭРРА ДЭЙ

Мастацка-аналітычнае выданьне

Зянон Пазьняк. ТЭРРА ДЭЙ. Выданьне: „Беларускія Ведамасьці”,
Таварыства Беларускай Культуры ў Летуве, Варшава–Нью Ёрк–Вільня, 2014. – 416 с., іл.,
(Фармат А4). Наклад 800 асобнікаў. Кніга-альбом пра мінуласьць і сучаснасьць, пра Беларусь і замежны сьвет ў фатаграфіях, вершах, апавяданьнях, нарысах, эсэ і артыкулах. Выданьне сумяшчае фатаграфіі зь вершамі, мастацкую форму з дакумэнтальным апавяданьнем, дэфінітыўныя азначэньні з успамінамі аб жыцьцёвых падзеях, рацыянальнае асэнсаваньне тэрмінаў з разважаньнямі пра сутнасьць культуры і зьмест чалавечай гісторыі. Аб'ём кнігі 75,6 друкаваных (52 выдавецкіх) аркушаў, наклад 1000 асобнікаў.
Кніга разьлічана на шырокага чытача.
ISBN 978-9955-578-06-2
UDK 882. 6-4
PA 454

Мастацкі макет, вокладка, афармленьне,
укладаньне і падрыхтоўка да друку: *Зянон Пазьняк.*
Кампутарны склад па макету: *Робэрт Стаховіч.*
Кампутарны набор і карэктура: *Галіна Палачаніна.*
Аддрукавана ў студзені 2014 г. у Варшаве.
Наклад: 800 асобнікаў.
Друк: *QLCO.*
Папера: крэйдавая, афсэтная
Фармат 44х63, ¼ арк. (А4).
Ул. выдавецкіх арк.: 52
Ум. друкаваных арк.: 75,6

„Беларускія Ведамасьці”, Варшава 02-017, вул. Ерузалімскія алеі, 125/127.
Таварыства Беларускай Културы ў Летуве, Вільня 02155, вул. Бролю, 9 – 86.

ISBN 978-9955-578-06-2

БВ
выданьне